

বোজবকরা গ্রন্থাবলী

দ্বিতীয় খণ্ড

বেজবকরা - গ্রন্থালী

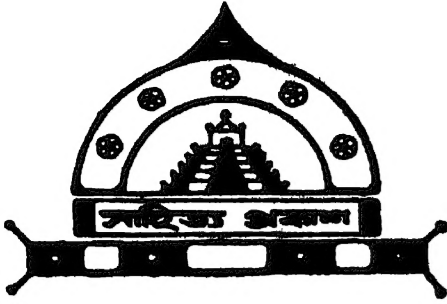
**"Purchase with the assistance of
Federation and the State Govt."**

দ্বিতীয় খণ্ড

সাহিত্যবথী লক্ষ্মীনাথ বেজবকরা

সাহিত্য-প্রকাশ
ট্রিবিউন প্রিন্টিং
মুম্বাই-৩

**"Purchase with the assistance of
Federation and the State Govt."**

BEZBAROA GRANTHAVALÉE (VOL-II)

Complete works of Sahityarathi Lakshminath Bezbaroa, Published by Sahitya-Prakash, Tribune Buildings, Guwahati-781003 and Printed at the Tribune Press, Guwahati-781003. Price Rs. 300-00 (Rupees Three hundred) for Two Volumes.

* প্রকাশক :

সাহিত্য-প্রকাশ ॥ ট্রিবিউন বিল্ডিং ॥

গুৱাহাটী—৭৮১০০৩

* প্রথম প্রকাশ : ১৪ ফেব্রুৱাৰী, ১৯৭০ খ্রি:

* দ্বিতীয় প্রকাশ : ফেব্রুৱাৰী, ১৯৮৮ খ্রি:

* মূল্য ॥ ৩০০.০০ টকা (তিনিশ) দুয়ো খণ্ডৰ বাবে

* প্রচ্ছদপট অঙ্কন :

জৈলোক্য দত্ত

* মুদ্রক :

ট্রিবিউন প্রেস ॥ গুৱাহাটী—৭৮১০০৩

জোৰাণি

(পুনৰ)

বেঙ্গলবন্দী গ্ৰন্থালয়ৰ দ্বিতীয় খণ্ড আৰম্ভ কৰা হৈছে কবিতা আৰু গীতেৰে। বেঙ্গলবন্দীয়ে নিজে ছপাই বোৱা একমাত্ৰ কবিতাৰ পুথি ‘কদমকলি’ৰ উপৰিও ‘অৰুণপাণ্ডিতা কন্যা’ৰ দৰে অ’ত ত’ত গিটখণ্ডি হৈ থকা কবিতা-গীতখিনি থপ খুৱাই ‘কদমকলি’ৰ লগতে ‘পদুমকলি’কো আনি এই গ্ৰন্থালয়ত পঢ়ুৱৈ সমাজৰ হাতত তুলি দিছোঁ। “কবিতা হয় যদি হওক, নহয় যদি নহওক” বুলি বচনা কৰা কদমকলিৰ, অন্ততঃ কেইটামান কবিতাই ইতিমধ্যে বেঙ্গলবন্দীয়েৰক এজন ওখ শাৰীৰ কণি প্ৰতিপন্ন কৰিছে। এই কবিতাবোৰ বিভিন্ন ভাগত খোপে খোপে সজোৱা হলে বেহা লগাই পঢ়িবলৈ ভাল লাগিলহেঁতেন, পিছে দিখকে থি ক্ৰমত ‘কদমকলি’ উলিয়াই গ’ল তাত হাত দিবলৈ আমাৰ সাধসে নুকুলালে।

‘কদমকলি’ আৰু ‘পদুমকলি’ৰ কবিতাখিনি একেজৰীয়া বা একেভাৱাপন্ন নহয়। এই কবিতাবোৰত প্ৰেমৰ কবিতা, দেশপ্ৰেমমূলক কবিতা, খুছটীয়া কবিতা, তদ্ভুলক কবিতা আৰু নানা উৰহৰ কবিতা আছে। নিঃসন্দেহে প্ৰতি ভাগ কবিতানে সুকীয়া বৈশিষ্ট্য আছে। বিশেষজ্ঞসকলৰ ভিতৰত ভিন্ন মনে ভিন্ন কবিতাক ঠোঁট স্থান দিছে—দিয়াটো স্বাভাৱিক কিয়নো সকলো মানুহৰে কণি একে নহয়। ‘মোৰ দেশ’ আৰু ‘অগম সজীত’ নামৰ কবিতা দুটা জাতীয় আগতে ৰখিবলৈ সমৰ্থ হৈছে, ‘ধগবৰ বস্ত্ৰাণী’য়ে সকলো শ্ৰেণীৰ পাঠকৰ চেনেহ পাইছে, ‘ঈশুৰ আৰু তৰতে’ বেঙ্গলবন্দীৰ আধ্যাত্মিক দৰ্শন আৰু ‘বীণবৰাগীয়ে’ বেঙ্গলবন্দীৰ আশা-আৰু সম্পৰ্কে আমাক সকাষাই থাকিব। ‘কবিতা’ নামৰ কবিতাত কবিতাৰ সংজ্ঞা অনুপম। বেঙ্গলবন্দীৰ কবিতাৱলীৰ বহু ঠাইত ছন্দৰ বাহু সোনোকণোক সঁচা, সেয়েহেও ভাষাৰ গাঢ়তা, ভাষাৰ মাধুৰ্য আৰু প্ৰকাশৰ লালিত্যৰে চহকী। কাব্য-কানন্দ লক্ষ্যনাথৰ ‘কদমকলি’ আৰু ‘পদুমকলি’ নতুন নতুন নতুন কলি থাকিব বুলি আশা কৰিছোঁ।

বাঁহী’ৰ জন্ম-কালৰে পৰা বেঙ্গলবন্দীয়ে গীতো বচনা কৰিছিল, তেওঁৰ নাটকেইখনতো কেবাটাও ভাল গীত থকা নহয়; তথাপি গীতিকাৰ বেঙ্গলবন্দীয়ে চিনি পাবলৈ সময় লাগিছিল। ৰূপকোঁৱৰ জ্যোতিপ্ৰসাদে অসমীয়া গীত-মাতৰ নবজন্ম দিয়াৰ আগতে আৰু ভৱনমণ্ডীকুঁৱৰী নাট মঞ্চৰ হোৱাৰ পিছত ডালিমীয়ে ৰূপালী পৰ্দাত বাইজক গীত গাই শুণোৱাৰ আগতে লক্ষ্মীনাথৰ গীতত থকা কালিকাৰ কথা আমাৰ মানুহে তৎপৰ পৰা নাছিল। ‘কদমকলি’ৰ কেবাটাও কবিতাৰ ভিতৰত গীত বুলি দিখা হৈছিল আৰু তাত স্বৰ-তাণ্ডো ৰাখি দিয়া হৈছিল—বাঁহীত দুই চাৰিটা গীতৰ স্বৰলিপি বা স্বৰ-চানেকীও প্ৰকাশ হৈছিল, তথাপি ডেউতীয়া সেইবোৰৰ প্ৰতি অসমীয়া শিল্পীসকল আকৃষ্ট হোৱা নাছিল বুলিলেই হয়।

১৯২৭ চনৰ অক্টোবৰ মাহত দেশতৰা তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়াৰ পৌৰোহিত্যত তেজপুৰত সম্পন্ন হোৱা অসম ছাত্ৰ সন্থাৰ বহুসংখ্যক অধিবেশন অসমীয়া সংস্কৃতিৰ কালৰ পৰাও গুৰুত্বপূৰ্ণ আছিল। সেই অধিবেশনত ৰূপকোঁৱৰে বিলাতৰ পৰা বৰ্তি পঠোৱা “সত্য

হববে হল তেঁকা ল'ৰা।" নামৰ সমবেত গীতে বতাবৰৰ বাহিৰে-ভিতৰে আলোড়নৰ হুটি কৰিছিল। সেই অধিবেশনে পোনপ্ৰথম বাৰৰ বাবে বেজবৰুৱাৰ 'মোৰ দেশ' নামৰ কবিতাটো অসমীয়া জাতীয় গীত হিচাপে গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। বহু বছৰৰ আগতে কদমকলিত প্ৰকাশিত আৰু নামৰ তুলত কবিয়ে 'ইংৰাজী স্তব' বুলি লিখি থোৱা গীতটোত শ্ৰীপ্ৰকুমচন্দ্ৰ বৰুৱা, বিষ্ণু-প্ৰসাদ ৰাভা, শ্ৰীকমলাপ্ৰসাদ আগৰৱালা, কুসুম শৰ্মা, ইন্দ্ৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ প্ৰভৃতি খ্যাতিমান শিল্পী-সকলে নতুনটক প্ৰাণ সজাব কহি দেশপ্ৰেমৰ সলকভাৱে তুনোতাক বুদ্ধ কৰিবলৈ সৰ্ব্ব হৈছিল। অসমীয়া জাতীয় গীত হিচাপে "অ'মোৰ আপোনাৰ দেশ" গীতৰ বাছনি যে অতি উত্তৰ হৈছিল সন্দেহ নাই। এই কথা অশ্ৰিত হলেও সত্য যে ভাৰতৰ ভাগ্যবিধাতাই ওপৰৰ পৰা আপি দিয়া "জন-গণ-মন" ৰাষ্ট্ৰীয় গীতটক "বন্দে মাতৰম" আৰু "আপোনাৰ দেশ" গীতে আমাৰ অন্তৰৰ বেছি দলৈ সাৱলীনভাৱে সোৱাব পাৰে। বেজবৰুৱাৰ গীতত কৃপাবৰ হেতু ওপৰা স্বাভাৱিক কথা কিয়নো লক্ষ্মীনাথ আৰু কৃপাবৰ দৰাচলতে একেজনেই দুমুখীয়া মানুহ। "অ'মোৰ আপোনাৰ দেশ" জাতীয় গীতটোৰ শেষৰ ফালেও কৃপাবৰে 'বা-তা-তা তা-বা-বা' বুলি একাকি পদ লগাই দিছে; গ্ৰন্থাৱলীত আৰি 'কৃপাবৰী অংশ বাদ দিছোঁ—বচকে এজন নিনাও লিখকলৈ দিয়া স্বাধিকাৰৰ ভাগ লৈ। চিঠিখনত গীতটো অসমীয়া জাতীয় গীত হিচাপে গৃহীত হোৱাৰ পিছত গীতিকাৰ বেজবৰুৱাৰ সেই সম্পৰ্কে প্ৰতিক্ৰিয়াও ব্যক্ত হৈছিল এইদৰে :

"মোৰ এটা ধাৰণা আছে, সি শুধেই হওক বা অশুধেই হওক, কিন্তু আছে। গছৰ পকা ফল সৰি পৰিলে, গছৰে লৈতে তাৰ আৰু সম্পৰ্ক নেথাকে। সি তুলত পৰি গজে নাইবা জীৱ-জন্তুৰ পেটলৈ যায় নাইবা বতাহে তাক উৰাই নি দূৰ-দূৰান্তৰত পেলায়। গছ তাৰ আঁলআধানি বা আদৰ-সাদৰুৰ পৰা আঁতৰত। অৱশ্যে তাৰ আদৰ দেখিবলৈ পালে গছৰ যে সন্তোষ নহয় অথবা আঁলআধানি চকুত পৰিলে যে গছ অলপ নহয় অলপ ব্যথিত নহব, এনে নহয়; তথাপি গছ তাৰ বিষয়ে নিলিঙ। শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰথম পুথি 'হৰিশ্চন্দ্ৰ উপা-খ্যান।' এদিনতেওঁ পাটৰাউলীত থাকোঁতে, এটা বগনিয়াৰে হৰিশ্চন্দ্ৰ পুথিৰ পদ মাতি, মাগি কুৰা দেখি তেওঁ দুখ কৰি কৈছিল, "মোৰ প্ৰথম মানস-সন্তান ভিক্ষাৰী হ'ল।" মোৰ বাচত এই গীতটি, ভিক্ষাৰী হোৱা দূৰত থাকক, "National Anthem" অৰ্থাৎ জাতীয় সঙ্গীত ৰূপে ৰাজবাঞ্ছেশ্বৰ হোৱা দেখি অৱশ্যে মোৰ আনন্দ যে কুলাই-পাচিয়ে নহবা হৈছে তাক নকলেও হব।" *

সি যি মহত্বক বৰ্ত্তমানে ৰাজকীয় ৰূপণৰ পৰা বঞ্চিত হৈ এই গীতটোৰ মহিমা কিছু পৰিমাণে ম্লান হলেও ইয়াৰ জেউতি যাউতিয়ুগীয়া হৈ থাকিব বুলি আমি বিশ্বাস কৰোঁ। বিভেদৰ শব্দনিৰে পাৰটি বৰাৰ পূৰ্বতে এই গীতৰ মুচৰ্চনাই সদৌ অসমৰ পৰ্বতে-ভৈমানে জনজনাই গৈছিল। এইখিনিতে লোকপ্ৰিয় বৰদলৈৰ আমোদৰ এটা সাধু কৈছোঁ। সাধু হলেও সঁচা কাহিনী; শুনিছিলো শিক্ষা-বিভাগত কাম কৰা এজন বন্ধুৰ পৰা, এখন বৰুৱা বেলত। তেতিয়াৰ শিক্ষা-সঞ্চালক শ্ৰীহৰণাকুমাৰ ভূঞা এবাৰ মিঞা জিলাৰ ভিতৰুৱা অঞ্চললৈ স্কুল পৰিদৰ্শন কৰিবলৈ দলেবলে গৈছিল। প্ৰতিখন স্কুলতে হেনো সুগাৰ মেখেলা-চেলং পিন্ধা সাজপাৰেৰে মিঞা ছাত্ৰী আৰু ছাত্ৰীলোকে তেওঁলোকক সমবেত ক'ঠত 'অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ' অসমীয়া জাতীয় গীতটো গাই সৰ্জনা জনাইছিল। অসমীয়া আখৰ পঢ়িব নোৱাৰাৰ বাবে গীতটো ৰোমান আখৰেৰে লিখি লৈ সুধৰ কৰা হৈছিল। সুখৰ বিষয় আখি আৰু সেই দিন

নাই। পৰ্বত-ভৈরৱৰ মাজত বিভেদৰ জুই এলাই বাজনীত্ৰিৰে সাহিত্য-সমুদ্ভিকো গিৰিপেনো-
ৰাৰ উপভৱ হৈছে। ইয়াতকৈ পৰিভাষণৰ বিষয় কি হ'ব পাৰে।

আমি ধৰি ল'ব পাৰোঁ। যে কবিতা হয় হওক, নহয় নহওক, বুলি কবিতা বচনা কৰাৰ
নিৰ্চিনাকৈ গীত হয় হওক, নহয় নহয় নহওক বুলি বেজবৰুৱাই এলানি গীতো বচনা কৰিছিল।
'মৌৰ দেশ' আৰু 'অসৰ সঙ্গীত' অন্ততঃ এই দুটা দেশপ্ৰেমবুলক গীতৰ বাবেই অসৰৰ প্ৰসিদ্ধ
গীত-বচৰিভাষণকলৰ মাজতো সাহিত্যবৰীজনাক এখন সম্মানৰ আসন দিবই লাগিব।

কবিতাৰ পিছতে নাটক কথা। সাহিত্যবৰী বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ জীৱনৰ সবহাভাগ
অৰ্থাৎ ওৰে কৰ্ম-জীৱন অসৰৰ বাহিৰত অতিবাহিত হৈছিল। সেই কাৰণে তেওঁৰ নাট্যশিল্পী জীৱনে
পুৰি-পোখ। বেলি কুলে-কলে আভিকাৰ হ'লৈ স্বেচ্ছা সোপালে যদিও নাট্যকাৰ হিচাপে তেওঁৰ
আলন অসৰীয়া সাহিত্যত স্পষ্টভাৱে। অতিশয় হিচাপেও অসৰৰ বৰবৰুৱা তেওঁৰ বৰঙণি
নিচেইকৈ নাই বুলি ক'ব পৰা নোহয়। ম'খাকালতে অকুব বেলা আবেগ-অনুভূতিবোৰেই উপ-
বৃত্ত কেন্দ্ৰ আৰু আপতাল পালে পিছৰ জীৱনত ঠন ধৰি উঠাটো স্বভাৱসিদ্ধ কথা। বেজ-
বৰুৱাৰ শিশুজীৱনত কেনেকৈ শিল্পী-জীৱনৰ গজালি বেলিছিল তাৰ বিস্তাৰিত বিৱৰণ তেওঁৰ
'মৌৰ জীৱন সৌৱৰণ' গ্ৰন্থত পোৱা যায়।

যোৱা শতিকাৰ শেষ দশকত কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱা এমুঠি অসৰীয়া ছাত্ৰৰে অসৰীয়া
ভাষা-সাহিত্যৰ উন্নয়ন আৰু প্ৰতিবন্ধাৰ কাৰণে 'অ-তা-উ-সা'ৰ জন্ম দিছিল, বিখ্যাত 'জোনাকী'
কাকতৰ সৃষ্টি হৈছিল, তদুপৰি তেওঁলোকে ভাষাৰ প্ৰসাৰ আৰু প্ৰচাৰত নাটকৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমি-
কটনকো সজিয় দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল। আধুনিক অসৰীয়া নাট্য-সাহিত্যত লক্ষ্মীনাথ আৰু
পদ্মনাথ দুইজন। সাহিত্যবৰীৰ অবিহণা বিশেষ মূল্যবান আৰু দুয়োজনেই আমাৰ নবল্য পুৰুষ।

জয়জয়ে লক্ষ্মীনাথে 'জোনাকী'ত ছোৱা-ছোৱাকৈ উলিয়াই 'মিতিকাই'ৰে তেওঁৰ নাট্য
সাহিত্যৰ পাতনি বেলিছিল। তাৰ পিছত আৰু ধনচেৰেক বেবেলীয়া নাট-নোবল, পাঁচনি,
চিকৰপতি আৰু নিকৰপতি মিৰি তেওঁ প্ৰকাশ কৰিছিল। বেবেলীয়া নাটৰ উপৰিও চক্ৰ-
শ্বজসিংহ, জয়মতীকুঁৱৰী আৰু বেলিমাৰ এই তিনিখন বুৰঞ্জীবুলক নাট প্ৰকাশিত হৈছিল।
এই বুৰঞ্জীবুলক নাটকেইখনৰ পৰা খেদিলে তাত অসৰ বুৰঞ্জীৰ হুবহু প্ৰতিকলন হোৱা দেখা
নোহয়। নাট্যকাৰে সেই কালত যিখিনি বুৰঞ্জীৰ সৰল বিচাৰি পাইছিল, তাৰ ওপৰতে
ভেজা দি নাট বচিছিল। বুৰঞ্জীৰ ঘটনাৰ সত্যাসত্য বিচাৰ কৰিবলৈ তেওঁ বহু কৰা নাছিল।
পিছৰ কালত দৃষ্টগোচৰলৈ অহা বহু কথাও তেতিয়া বুৰঞ্জীৰ পোহৰ পৰা নাছিল। বুৰঞ্জীৰ ভাৰ-
বীয়া তথ্যপাতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিবলগীয়া হোৱাত 'চক্ৰশ্বজসিংহ' নাটত নাচিব পোহাত
স্বৰূপ বাঁহগড়ীয়া আন্তৰ বুঢ়াগোহাঁৱে ন্যায় স্থান নেপালে। 'জয়মতীকুঁৱৰী' নাটত সেই কাহি-
নীৰ অন্যতম নায়ক মালুকসোলা বৰকুকনে টুপাই বুৰ বাবিলে। নাট্যকাৰৰ ঘাই উদ্দেশ্য আছিল
অসৰৰ অতীত গৌৰৱ কাহিনী নাটৰ আকাৰেৰে তেতিয়াৰ অসৰীয়াৰ আগত প্ৰচাৰ কৰাটোহে
—নাট মিৰি বহু আকিৰলৈ যোৱাটো নহয়। নাট্যকাৰৰ সেই উদ্দেশ্য সিদ্ধি হৈছে আৰু বহু
আৰ্জন আপোনাআপুনি হৈছে। পিছৰ কালত 'জয়মতীকুঁৱৰী'ক বোলছবিলৈ ৰূপান্তৰিত
কৰোঁতে জ্যোতিপ্ৰসাদে নাটখনৰ আধাআধি নটক মিৰি আগৰ বুৰঞ্জীৰ অসম্পূৰ্ণতা ডালেবিন
দুৰ কৰিছিল আৰু ৰূপকোঁৱৰৰ কাণৰ পৰশত বেজবৰুৱাৰ জয়মতীত সোণত স্তব্ধ চৰিছিল।
আজিকালি কোনো কোনোৱে ম'খা বজাই জয়মতীক শাস্তি বিহা কাহিনীটোকে কুঁচুকাৰ কেন
বুলি উৰাই দিব খোজে। মাজবুৰত যদি শিল্পনৰ পিছত নোথাকে অৰ্থাৎ জয়মতীক শাস্তি বিহা

কপাটোৱেই অমূলক হয়, তেন্তে মহাসতী ভয়বতীকো দেখোন আৰি হেৰুৱাবলগীয়া হওঁ? এইবোৰ বুৰঞ্জীৰ বাকবিত্তৰ সাহিত্য সোমাবলৈ আশাৰ গৃহতা নাই—সোমোন জনা কথা এটা কৈছোঁ। জ্যোতিপ্ৰসাদে ‘ভয়বতী’ বোলছবি উলিয়াবলৈ বোজা কৰি এই বিষয়ে সহায় কৰিবলৈ ভেঁ: সূৰ্য্য-কুমাৰ ভূঞাৰ কাষ চাপিছিল আৰু বুৰঞ্জীবিদ ভূঞা ডাঙৰীয়াৰ পৰা খবাবিহিত দিহা-ভৰগা লাভ কৰিবলৈকো সন্মত হৈছিল। ভূঞা ডাঙৰীয়াই বুৰঞ্জীৰ পাত নুটিয়াই চাই জনাইছিল বোলে ভয়বতীক ধেবেঙা পথাৰত দীয়াতু ভুগোৱা চাওলাঙৰ মুখিয়ালজন আছিল দক্ষিণপটীয়া হাজৰিকা। বুৰঞ্জীত তেওঁৰ নামটো অশ্লীল শব্দ এটা হোৱাৰ বাবে জ্যোতিপ্ৰসাদে গাখি হাজৰিকা নামেৰে নকৈ নামকৰণ কৰিছিল আৰু সেই গাখি হাজৰিকাৰ গিৰ্জা ভূমিকা শ্ৰীফণী শৰ্মাই দক্ষতাৰে কপায়িত কৰিছিল।

এই কথা স্বীকাৰ্য্য যে বেজবৰুৱাৰ নাটৰ পুৰুষ চৰিত্ৰবোৰতকৈ নাৰীচৰিত্ৰবোৰ অধিক উজ্জ্বল আৰু মনোহাৰী। তথাপি ভিতৰত ভোটাভৰা জিলিকি থকাৰ নিচিনাকৈ এই সকলো নাৰী-চৰিত্ৰৰ ভিতৰত আকৌ ডালিমীৰ চৰিত্ৰ আকত জিলিকা। সমগ্ৰ অসমীয়া নাট্য সাহিত্যতে ডালিমী নাট্যকাৰৰ এক অতুলনীয় স্থিতি। ডালিমীয়েই লক্ষ্মীনাথৰ নাট্য-প্ৰতিভাক বোল জনাই বিকশিত কৰি তুলিছে। কবিৰ ভাষাৰে কবলৈ হলে ডালিমী যেন ‘অৰ্দ্ধেক মানসী, অৰ্দ্ধেক কল্পনা’। অসম-বুৰঞ্জীত এই চৰিত্ৰটোৰ অস্তিত্ব নামমাত্ৰ। আজিৰ পৰা বহু বছৰৰ পূৰ্বে আমি এবাৰ নগাপৰ্ৱতৰ নাগিনীয়াৰ অঞ্চলত সাদিনমান আছিলোঁগৈ। তেতিয়া সেইবোৰ ঠাইত আজিৰ দৰে আধুনিককৰণ হোৱা নাছিল। প্ৰকৃতি আছিল তাত পূৰ্ণশৌৰ্য্য, চিৰসুৰাটীয়া। বনকুলে তাত হাঁহিছিল, নিজৰাই দিনে-নিশাই নাচিছিল। নাগিনীয়াৰ পৰা বৰফানলৈ খাওঁতে বাটত অবিভা গছৰ নিচিনা ডাঙৰ একোজোপা ঢেকীয়া গছ দেখি আমাৰ ছাঁট কৰে মনত পৰিছিল:

‘‘পৰ্বতৰ ঢেকীয়া লিহিবীপতীয়া
বজাহত হালেজালে,
ক’লা আকাশত বগে ডাক পাতি
উৰা মাৰে কৰবালে।
পখিনী উবিলে উবিব ডালিমী
লগৰে লগৰী পাই,
মনৰে মৌনাটে। চুটি মেলি যাব
কলৈনো উৱাৰিহ নাই।’’

পৰ্বতৰ ওপৰতলৈ যিমান উঠি গৈছিলোঁ, সিমান অনুভৱ কৰিছিলোঁ সেইখন সঁচাকৈয়ে ডালিমীৰ দেশ। নিজৰ ওপৰা ঠাই ৰংপুৰ নগৰৰ গাঁতে নাগি থকা এই ঠাইটো বেজবৰুৱা নিশ্চয় গৈছিল—সেয়েহে তেওঁ ইমান ছবছটকৈ ডালিমীৰ ছবি আঁকিব পাৰিছিল, নগাপৰ্বতৰ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ ফুটাই তুলিব পাৰিছিল এনে আশাৰ অনুভৱ হৈছিল। বেজবৰুৱাৰ বণিত নৃপাবোৰ আমাৰ চকুৰ আগত অীৱন্ত হৈ তাহি উঠিছিল। সেই ঠাইৰ মানুহৰ পৰা শুনিছিলোঁ, নগাখিলাকে হেনো সেই অঞ্চলতে এজন আহোম ৰজা লুকাই থকা বুলি কয় আৰু তেওঁৰ লগত হেনো এজনী নাগিনী ছোৱালীৰ সঙ্গ ডালি হৈছিল। সেই নাগিনীয়ে গা বোৱা নাগিনীজান আৰু খাপিনীয়ে ৰান খুন্দা শিলৰ উৰালো তেওঁলোকে বোক দেখুৱাইছিল। আৰু এটা কিৰদস্তি স্মৃতি প্ৰাপ্যপাৰিয়ে হেনো অজ্ঞাতবাস শেষ কৰি ভৈয়ামলৈ ৰোজিয়া গৈছিল—তেওঁৰ পাছে পাছে

হেনো সেই নাগিনীজনীও আহিছিল। নাগিনীজনীক লগত নিহলি গদাপাণি অশ্রুতি হ'ল। নাগিনী কিন্তু নেবোপানি। তাই আহিবই। অৱশেষত গদাপাণিয়ে ঐ উঠি “বুৰি নেবাৰ মে?” বুলি তাইৰ বুকুত টোকৰ এটা মাৰি নিলে। ভীষকৰ গদাধৰৰ সেই ধনত্বয় টোকৰতে নাগিনীজনী পৰি গ'ল আৰু তাতে তাইৰ খিঙাতে মৃত্যু হ'ল। ভেড়িমাৰ পৰা হেনো সেই ঠাইৰ নাম হ'ল ‘নাগিনীৰখা।’ লক্ষ্মীনাথে এই নাগিনীৰ সাধু ভূমিৰ পায় আৰু সজাইপৰাই বৰমৰ উৰ দি বখা সেই নাগিনীজনীকে তেওঁ ডালিৰী হিচাপে জয়মতীকুঁৱৰী নাটত তুলিভালি লৈছিল। নিজৰাৰ পৰা বাঁহৰ চুঙাত পানী লৈ যোৱা নাগিনী ছোৱালী আনি দেখা পাইছিলো আৰু সিহঁতৰ খিলখিল হাঁহি শুনি ডালিৰীৰ হাঁহিলৈ বনত পৰি গৈছিল। সেয়েহে আমি এটা কবিতাত লিখিছোঁ—

“কাষত কনহ লোৱা নহয় বাৰিকা

ভাতোতৈ অপৰূপা পাহাড়ী বালিকা।”

এই অপৰূপা পাহাড়ী বালিকা নাগিনী ছোৱালীৰ ৰাজতে “ডালিৰী”ক আনাৰ বনত সোঁশৰীৰে দেখা পোৱা যেন লাগিছিল—অজানিতভাৱে নাট্যকাৰ বেজবৰুৱালৈ প্ৰভাৱ হুব দোঁ খাই গৈছিল। এই ডালিৰী চৰিত্ৰ অঙ্কণতে নিপুণ নাট্যকাৰ লক্ষ্মীনাথৰ দক্ষতা প্ৰকাশ পাইছে।

সম্প্ৰতি “পত্ৰলেখাতে” প্ৰকাশিত লক্ষ্মীনাথে তেওঁৰ বহু পণ্ডিত হেৰচন্দ্ৰ গোস্বামীলৈ লিখা এখন চিঠিৰ পৰা জানিব পৰা গৈছে যে “কুমাৰভাস্কৰ বৰ্মা” নামৰ নাট এখন ৰচনা কৰিবলৈকো বেজবৰুৱাই আঁচনি তৰি থৈছিল। দুখৰ বিষয় সি কাৰ্য্যকৰী হৈ নুঠিল। সেই চিঠিখন হৈছে।

“* * * The questions has cropped up, why should not I depict things of the glorious Hindu Period that preceded the Ahom advent to Assam? So I am thinking of writing a drama entitled Bhaskarvarman whose reign seems to be the climax of the Hindu civilization in Assam, as far as chronicled history penetrates into. But without your help it is not quite practicable. Description and details, howsoever scanty, of the great Hindu Pundits of deep Sanskrit lore of Kamrup consists. Kumarila Bhatta, our great Assamese Dak and other great Sanskrit and others are to be embodied to show the superior civilization of the period. You understood what I mean. So please carefully prepare a note with suggestions and send anything you think fit to be included: Harshavardhan—the procession and so on and so on. It will be, if I succeed, a great Assamese Hindu national drama.”

আজিকালি একাডিকা নামৰ এগ্ৰেণী নাট আনাৰ ৰাজত জনপ্ৰিয় হৈ উঠিছে। একাডিকা নাটটো নতুন হ'লেও অসমীয়া সাহিত্যত আগৈয়েও এবিধ নাটৰ প্ৰচলন সখকা নহয়। ইয়াৰ নাম-নাচ প্ৰথম আধুনিক অসমীয়া একাডিকা হিচাপে বেজবৰুৱাৰ ‘পাচনি’ নাটখনকৈ আগবঢ়াই দিব পাৰি। ভদ্ৰপৰি ১৯১৮ চনতে চ’ৰাঘৰীয়া নাম দি ‘বাঁহী’ত প্ৰকাশিত আৰু বৰ্ত্তমানে পুথিৰ আকাৰত প্ৰকাশ হোৱা বেজবৰুৱাৰ ‘গদাধৰ বজা’ নামৰ নাটিকাখনতো আধুনিক একাডিকাৰ সকলো লক্ষণ বিদ্যমান। অসমীয়া চুটি গল্পৰ দৰে বেজবৰুৱাক অসমীয়া একাডিকাৰ কৃতী জনক হিচাপেও আমি অভিনন্দন জনাব পাৰোঁ। প্ৰভাৱশীল অজুৰুত ‘নাটৰ কুকি’ত ‘গদাধৰ বজা’ৰ উপৰিও আৰু বনচেৰেক চৈতন্যৰ ছেনাভেটিকা হৈ

ডেকুৰি থকা নাটিকা সাঁৰহি লোৱা হৈছে। এই প্ৰথম নাট-বিভাগত সজোৱা নাট কেইবাবছৰ উপৰিও 'কদৰকদি'ও 'দেহবানী' আৰু 'বৰবৰুৱাৰ বুলনি'তো 'জুনকী'ক (বেতাল বৰ্ট বিংশতি) দেখা পোৱা যায়।

নাটৰ পাছতে এই প্ৰদৰ্শনীও কৃপাবৰ বৰুৱাক আগন দিয়া হৈছে। লক্ষ্মীনাথ-কৈও কৃপাবৰ বৰবৰুৱাকহে অসমীয়া মানুহে ভালটকৈ চিনি পাইছিল। পুৰণি চাম অসমীয়া মানুহে খেনেকৈ যি কোনো অসমীয়া আলোচনীকে 'অকলম' আখ্যা দিছিল, সেইদৰে লক্ষ্মীনাথৰ নাম নলেই কৃপাবৰহে আহি আগত থিয় হৈছিল। কবিতা, চুটি গল্প, নাট, উপন্যাস জীৱনী আদি সাহিত্যৰ বিভিন্ন বিভাগ লক্ষ্মীনাথৰ গোণৰ পৰা পাই কম-বেছি পৰিমাণে জিকবিকাই উঠা জানোহক। লক্ষ্মীনাথৰ 'বীণ-বৰাগীৰ' গীত সকলোৱে শুনিছে, লক্ষ্মীনাথৰ "অ'মোৰ আপোনাৰ দেশ" জাতীয় গীতটো আৰি সকলোৱে একেলগে গাইছে। লক্ষ্মীনাথৰ ডালিমী, ধনবৰ বতনী, পিজো গাভৰু, গজপুৰীয়া, ভদৰী আদি বহু চৰিত্ৰক আৰি ভালদৰে চিনি পাওঁ। লক্ষ্মীনাথৰ 'বুঢ়ীআইৰ সাধু' আৰু "ককাদেউতা আৰু নাতি ন'ৰা'ৰ সাধুবোৰ অসমীয়া অকণিহঁতে মো পিয়াদি পঢ়ে। সেয়ে হলেও বেজবৰুৱাৰ হাস্যৰসৰ ফালটোৱেই সকলো শ্ৰেণীৰ পাঠকৰে চকুত পৰে। পৰিচয় কথাই, কিয়নো লক্ষ্মীনাথৰ কৃপাবৰী প্ৰতিভাই আটাইতকৈ বেছি লোকপ্ৰিয়তাৰ আৰু সৰু-বৰ সকলোৰে পক্ষে সমানে উপভোগ্য। কৃপাবৰ এই হাস্যৰসৰ মাজতো জানিবলগীয়া, ভাবিবলগীয়া আৰু উপলব্ধি কৰিবলগীয়া গুৰু বিষয়বোৰ বহু কথাই আছে। কৃপাবৰৰ বহু বচনাই হাস্যৰসত জুৰুবিয়াই বসাল মধ্য যৈ যৈ যিও ভাব অন্তৰ্ভুক্ত সত্য, ভাব ভাষা আৰু প্ৰকাশভঙ্গীয়ে আমাৰ অন্তৰৰ গুহাত গুহাতকৈ ডালডালে কঁপনি তোলে। চেনিৰ লেও দিয়া কুইনাইন বড়ীৰ দৰে এনে বিধ বচন দেখা আৰু সমাজৰ পক্ষে হিতকৰ।

হেৰাই বোৱা সৰাজ এখনৰ, হেৰাই বোৱা দেশ এখনৰ, সুস্পষ্ট ছবিও এই বচনা-ৰাজ্যৰ মাজতে দেখিবলৈ পোৱা যায়। শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখৰ ভিতৰতে যশোদাই গোটেই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডকে দেখা পাইছিল। কৃপাবৰ বৰুৱায়ে অসমীয়াক বিশুদ্ধৰ্শন কৰাবলৈ মুখ মেলি দিছে কিন্তু তাকে দেখা পাবলৈ হলে অসমীয়াক আজি চাবলৈ লাগিব চকু, অনুভৱ কৰিবলৈ লাগিব বুকু। বাহিৰত দেখাত লক্ষ্মীনাথ হাস্যৰসিক কৃপাবৰ হলেও অলপ ভালটকৈ চিনাকি চালেই লক্ষ্য কৰিব পাৰি বুলতে তেওঁ দেশপ্ৰেমিক, চিন্তাশীল, তত্ত্বদৰ্শী বেজবৰুৱাহে—অসমীয়া সাহিত্যৰ, অসমীয়া সংস্কৃতিৰ যুগনাৰক :

ডঃ বৰুৱা আৰু ডঃ শ্ৰীপদ্মাই সম্পাদনা কৰা 'বৰবৰুৱাৰ ভাষাৰ বুৰবুৰণি'ক প্ৰথম ভাগৰ পাতনিৰ পৰা একাংশ এইখিনিতে তুলি দিয়া হ'ল :

"এটা বিশ্বস্ত বেজবৰুৱা অধিতীয় হৈ আছে আৰু সমস্ত থাকিবও—সেয়ে হৈছে ব্যাক আৰু খুহুটীয়া সাহিত্য। সাহিত্যৰ এই পাখা-বিশেষত বেজবৰুৱাই অতুলপূৰ্ণ সফলতা লাভ কৰাৰ বুলতে হৈছে অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ লগত গভীৰ পৰিচয় আৰু ভেৰেভৰ আবিষ্কাৰবৰ্ণী প্ৰতিভা। দবাচলতে বেজবৰুৱাৰ প্ৰতিভা কিছু দূৰ স্ফটিকৰ দৰে হলেও প্ৰধানকৈ আবিষ্কাৰ-বৰ্ণীহে। আবিষ্কাৰৰ কাৰণে প্ৰয়োজন পৰ্যবেক্ষণ শক্তি আৰু বিশুদ্ধতাই অৱশ্যে। স্ফটিক কাৰণে লাগে কল্পনা-শক্তি। ব'ত সজনী-প্ৰতিভাৰ বেছি প্ৰয়োজন তাত বেজবৰুৱাই দৰ সফলতা লাভ কৰা নাই কিন্তু ব'ত পৰ্যবেক্ষণ-শক্তি আৰু বিশুদ্ধতাই অৱশ্যে দৰকাৰ তেনে

ঠাইত বেজবক্সাই বিস্ময়কৰকল্পে সকলতা লাভ কৰিছিল। এই কাৰণেই অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ চিত্ৰ কুটাই ভোলাত বেজবক্সাই দৰে সকলতা কোনো অসমীয়া সাহিত্যিকে লাভ কৰা নাই। বেজবক্সাই কবিতা বা নাটকসমূহ যদি তুমীভূত হৈ ধাৰ ভেঙে অসমীয়া সাহিত্যৰ কিছু ক্ষতি হলেও সেই ক্ষতি অপূৰণীয় নহয়; কিন্তু তেখেতৰ হাস্যৰসৰ প্ৰধান ৰচনাৱলী যদি কিম্বা কাৰণত নষ্ট হয়, তেন্তে সাহিত্যৰ উৰালৰ এটা অংশ অপূৰণীয় ভাৱে শূন্য হৈ ৰব। অসমীয়া সাহিত্যলৈ এই হাস্যৰসপ্ৰধান প্ৰবন্ধসমূহেই বেজবক্সাইৰ সৰ্বপ্ৰধান মৌলিক দান।

‘কাকতৰ চৌপোলা’, ‘ওততনি’ আৰু ‘ভাৰব বুৰবুৰি’ৰ প্ৰবন্ধসমূহ আধুনিক যুগৰ ব্যক্তিগত মনোৰমী ৰচনাৰ পৰ্যায়ভুক্ত কৰিব পাৰি। উপন্যাস আৰু চুটি গল্পৰ দৰে এই বিধ প্ৰবন্ধও মূলতঃ অভাৱভীৰ, পাণ্ডাত্য সাহিত্যৰ প্ৰভাৱৰ ফল। লবু ভাবেৰে হাস্যৰসৰ মাজেদি জ্ঞান বিকিৰণেই এনে বিধ ৰচনাৰ বিশেষত্ব। অভিন্ন পুৰণি বা ক্ষতি পৰিচিত বিষয়ক এই শ্ৰেণীৰ প্ৰবন্ধ লেখকে কল্পনা আৰু পৰ্যবেক্ষণ শক্তিৰ দ্বাৰা অসাধাৰণভাৱে প্ৰকাশ কৰি প্ৰবন্ধ পৰিচয়ৰ আনন্দ শিহৰণ তোলে। ৰচনাৰ প্ৰকাশভঙ্গীয়েই এই বিধ ৰচনাৰ প্ৰধান কথা। ইংৰাজ সমালোচক Robert Lynd ৰ সংজ্ঞাই প্ৰবন্ধ-সাহিত্যৰ বিশেষত্ব স্পষ্টভাৱে প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁ কৈছে,—

“Sometimes it is nearly a sermon, sometimes it is nearly a short story. It may be a fragment of autobiography or a piece of nonsense. It may be satirical or vituperative and sentimental. It may deal with any subject from the day of Judgment to a pair of scissors”.

বিষয়ৰ পৰা বিষয়ান্তৰলৈ অ’পিয়াই থোৱা এই বিধ ৰচনাৰ আন এটা বিশেষত্ব। বেজবক্সাইৰ ভাৰব বুৰবুৰিত উপকৃত প্ৰায়বিলাক লক্ষণেই বিৰাজমান।

বেজবক্সাই মানুহজনক সাহিত্যৰ মাজেদি বুজিবলৈ হলে এই হাস্যৰসৰ প্ৰবন্ধবোৰেই প্ৰধান সয়ল। তেখেতৰ চিন্তাধাৰা, আদৰ্শ, জগত আৰু জীৱন সম্বন্ধে ধ্যান-ধাৰণা আদিৰ লগত সত্যভাৱে পৰিচয় হবৰ কাৰণে এই প্ৰবন্ধসমূহৰ অধ্যয়ন অপৰিহাৰ্য্য। ইংৰাজীত “The style is the man himself” অৰ্থাৎ প্ৰকাশভঙ্গীয়েই ব্যক্তিৰ বুলি এটা কথা আছে। তেওঁৰ আগ্ৰত স্বদেশানুৰাগ, স্তম্ভ-সবল আপাতাত্মী মন, চিৰতৰুণ ব্যক্তিত্বৰ নিৰন্তৰ-প্ৰকাশন হৈছে বুৰবুৰিকৈ আদি কৰি মৌলিক হাস্যোজ্জ্বল প্ৰবন্ধসমূহ। কাব্য-উপন্যাসত বেজবক্সাইৰ ব্যক্তিত্বই স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে যেন প্ৰকাশ পোৱা নাই, এটা কৃত্ৰিম পোছাকে যেন আৱৰি ৰাখিছে। কিন্তু সেইবিলাকৰ মাজেদিও একো একোটা স্তম্ভাইনি আচল মানুহজনে তুমুৰি মাৰি ৰাখিছে।

বেজবক্সাইৰ প্ৰবন্ধসমূহ সুখপাঠ্য আৰু গ্ৰহণীয় হৈছে প্ৰধানকৈ অনন্য-সাধাৰণ হাস্য-কীপক ৰসাল ভাষা আৰু প্ৰকাশভঙ্গীৰ কাৰণে। অসমীয়া সাহিত্যত বেজবক্সাইৰ অসমসুৰণীয় ঠাইলৈ এটা বিশেষ সম্পদ। এই কালৰ পৰা বেজবক্সাইৰ প্ৰকাশবীতিক Personal idiosyncrasy of expression বুলিব পাৰি। বৰ্ণনাত্মক সজ্জয়তা বেজবক্সাইৰ বীতিৰ অন্যতম বিশেষত্ব। ভাৰব বুৰবুৰি প্ৰবন্ধমালাত লেখক আৰু পাঠকৰ মাজত সহজভাৱে অন্ত-বন্ধতা স্থাপন হৈছে। তদুপৰি নাটকোচিত প্ৰকাশ-বীতিয়ে বৰ্ণনাক বৈচিত্ৰ্যময় আৰু চমক-প্ৰদ কৰি তুলিছে।

বিবিধ বিষয়ৰ বুৰবুৰিৰ প্ৰবন্ধমালাত বেজবক্সাইৰ নিজ ব্যক্তিত্বৰ উপৰিও ঈশবিশ্ব পতাজীৰ বেষ্ট স্তব অসমীয়া সমাজখনো সোমাই আছে। অসমীয়া জীৱনৰ লগত পৰিচয় নথকা মানুহে অসমীয়া ভাষা নিকি ললেও বেজবক্সাইৰ ভাষা সহজে বুজি পোৱাৰ। বুৰবুৰিকৈ আদি কৰি

প্ৰবন্ধসমূহৰ ভাষা লম্বু আৰু ধূস্ৰটীয়া হৈ পৰিছে। এইবিলাকৰ যোগেদি প্ৰকাশ পোৱা হাস্য-বসো প্ৰধান ভাৱে ভাষাগত—ভাষা-প্ৰয়োগৰ বিচিত্ৰ কৌশল আৰু চাতুৰ্য্যৰ ওপৰতেই হাঁহি তুলিব পৰা গুণ নিৰ্ভৰ কৰিছে। নাট্য-সমালোচক A. Nicoll ৰ ভাষাত কবলৈ গ'লে

“He plays with words, his fancy works swiftly and out of the movement of his fancy he orders phrases and ideas in such a manner that others loagh along with him.”

“তেওঁ শব্দৰ খেলা খেলে, তেওঁৰ কল্পনা তীব্ৰগামী হয় আৰু কল্পনাৰ গতি অনুসৰি ভাব আৰু ভাষাই এনে গঢ় লয় যে তেওঁৰ লগতে আনকেই হাঁহুৱায়।”

বুৰবুৰণিৰ প্ৰবন্ধাৱলী উপমাৰে নিকপমা হৈছে; পুৰণি সাহিত্যৰ পৰা বৰ্জিতা ধুৱাই উছড় কৰা বচনাৱলীৰে সমৃদ্ধিশালী হৈ পৰিছে। গবল, পোনপটীয়া, বাহুল্যবৰ্জিত কথা-ভাষাৰ প্ৰয়োগত বিষয়বস্তুৰে মৰ্মস্থান ভেদ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এই হাস্যৰসাত্মক প্ৰবন্ধ-বিলাকৰ আন এটা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য হৈছে যে তীব্ৰ বা মৃদু ভাৱে সকলোবোৰেই ব্যঙ্গাত্মক। কেৱল হাঁহিৰ কাৰণেই বচনা কৰা প্ৰবন্ধৰ সংখ্যাও কম নহয়; কিন্তু ইয়াতো অন্তৰাৰ বিশেষণ আদি প্ৰয়োগত ব্যঙ্গৰ বুৰবুৰণি পোৱা যায়। কিছুমান প্ৰবন্ধত ব্যঙ্গ মূৰ্ত্ত আৰু কিছুমানত প্ৰচছন্নৰূপে প্ৰকাশ পাইছে। ‘কাকতৰ চৌপোলা’ৰ ‘সদাৰ্থিক’ প্ৰবন্ধত ব্যঙ্গই তীব্ৰ আৰু মূৰ্ত্ত ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। আনহাতে ‘ওভতনি’ আৰু ‘বুৰবুৰণি’ৰ কিছুমান প্ৰবন্ধত ব্যঙ্গৰ বিষয় অলপ চিন্তা কৰিলেহে ধৰিব পাৰি। এই দুবিধৰ উপৰিও আৰু এবিধ প্ৰবন্ধ আছে যাব অস্ত্ৰবালত কোনো গুঢ় অভিপ্ৰায় নাই, কেৱল হাস্যৰস সৃষ্টিয়েই একমাত্ৰ অভিপ্ৰায় বুলিব পাৰি। ‘চুৰাৰিজান’, ‘বুঢ়াৰেঠা সংৰক্ষণী সভা’, ‘জীৱন-স্বৰণ বিচাৰ’ এনে ধৰণৰ প্ৰবন্ধ।

পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ ব্যঙ্গ-লেখকসকলৰ বচনাই যে বেজবৰুৱাক প্ৰভাৱিত কৰিছিল তাৰ আভাস তেওঁৰ বচনাত পোৱা যায়। ডিকেন্সৰ “পিক্‌উইক্ পেপাৰছ্” কাকতৰ চৌপোলাৰ উদ্ধাৱক হ'ব পাৰে। ডিকেন্সৰ পিক্‌উইক্ চৰিত্ৰই অস্বাভাৱিকৰূপে গাভীৰ্য্য অৱলম্বন কৰিবলৈ যাওঁতে পদে পদে লম্বুতাৰ প্ৰকাশ পোৱা স্বৰ্ণনাৰ লগত কৃপাৰবৰ স্বৰ্ণনাৰ কিছু সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। গোল্ডস্মিথৰ ‘চিটিজেন অৰ ডি বাৰ্লড’ৰ ক’লা পোছাক পৰিহিত’ ‘মেন ইন্‌ ক্লেক’ চৰিত্ৰৰ লগতো কৃপাৰবৰ কিছু সাদৃশ্য নথকা নহয়। আনহাতে দুই এটা বিষয় আৰু প্ৰকাশৰ ভঙ্গিমাও বক্তব্যচক্ৰৰ ‘কমলাকান্তৰ দপ্তৰ’ লগত বিলে। এইদৰে ‘জৈবনকে জৈবনে’ও দুই এটা প্ৰবন্ধৰ আদৰ্শ দিছে। কিন্তু উপৰোক্ত লেখকসকলৰ লগত সাধাৰণ সাদৃশ্য থাকিলেও কৃপাৰবৰ সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ। বুৰবুৰণিৰ এটা প্ৰবন্ধত তেখেতে লিখিছে—“এই পৃথিৱীত মাত্ৰ তিনিজন মানুহে হাঁহিৰ জানিছিল। প্ৰথম জন পুৰণিকলীয়া গ্ৰীচ দেশৰ, নাম এৰিষ্টফেনিচ; দ্বিতীয় জন আছিল শ্লেইনড, নাম ছাৰ ভেণ্টিচ আৰু তৃতীয়জন জন বুল দেশত, নাম ছুইক্ট। এওঁলোকৰ উপৰি চতুৰ্থ এজন আছে সেইজন বৰবৰুৱা স্বয়ং।” গতিকে দেখা যায় পৃথিৱীৰ প্ৰায়বোৰ ব্যঙ্গ-লেখকৰ বচনাৰ লগত বেজবৰুৱাৰ পৰিচয় আছিল।

বেজবৰুৱাৰ বুৰবুৰণিবিলাকৰ প্ৰধান বিশেষত্ব হৈছে এক বিষয়ৰ পৰা বিষয়ান্তৰলৈ পৰ্যটন, এটা কথা কবলৈ আৰম্ভ কৰি অন্য কথাৰ অৱতাৰণা। ক্ৰী-বাহীনতা সৰ্ব্বদে কবলৈ আৰম্ভ কৰি অসমীয়া ভাষাত বঙলা শব্দৰ প্ৰয়োগ আৰু অসমীয়া বীতি-নীতি পৰিত্যাগৰ ফলাফল কীৰ্ত্তন কৰোঁতেই প্ৰবন্ধ শেষ হ’ব লগা হৈছে। বুৰবুৰণিৰ সকলোবোৰ প্ৰবন্ধই অকপট আৰু খিৰালী মনোভাৱৰ আৰু সকলোতে লেখকৰ স্বতন্ত্ৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰিচয় আছে। বচনাৰ কোনো-

দুৰ্গমবিকল্পিত নীতি অনুসরণ কৰি এইবোৰ অৱশ্যে বচিত হোৱা নাই আৰু শব্দ-বাহুনি আৰু প্ৰয়োগতো বিভক্তভাৱে কালে বিশেষ চকু বন্ধা নাই। প্ৰবন্ধবিলাক বিষয়বস্তু অনুসৰি ক্ৰমবদ্ধ-ভাৱে শ্ৰেণী বিভাগ কৰাও কঠিন। কিছুমান বাতৈনৈতিক, কিছুমান সমাজনৈতিক, কিছুমান ব্যক্তিগত বিষয় লৈ ৰচনা কৰা হৈছে। আকৌ এনে কিছুমান প্ৰবন্ধ আছে যিবোৰক কোনো পৰ্যায়তে পেলোৱা নোৱাৰি। কিন্তু প্ৰবন্ধৰ বিষয় দেখাত যিয়েই মহত্বক বিষয়বস্তুৰ একো বশ্য কৰা নাই। এই কাৰণে এটা শ্ৰেণীৰ লগত আনটো শ্ৰেণীৰ ব্যৱধানৰ বেধা ধৰ সুক্ৰ; সমাজ-নীতি, আত্মনীতিৰ বৰ্ণনা ওপৰাউপৰি তাৰে একেটা প্ৰবন্ধতে পোৱা যায়। বিভিন্ন সময়ত উত্তৰ হোৱা বাতৈনৈতিক বা সামাজিক ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিয়াবিলাকেই প্ৰবন্ধৰ উপাদান। কেতবোৰ প্ৰবন্ধত সমাজ আৰু ব্যক্তিৰ কপটিতা, অসাধুতা, ভণ্ডাৰি, আত্মপ্ৰসন্ন জ্ঞানৰ অভাৱ, ধন আৰু পদ-বৰ্যাদাৰ অভিমান সম্বন্ধে ব্যক্ত-বিদ্বেষৰ সহায়ত জনসাধাৰণক সচেতন আৰু হাঁহি-কোতুক উপদেশেৰে শিক্ষা দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। *Wisdom in a smiling mood.* এয়ে বেজবৰুৱাৰ ৰচনা কোণল। হিন্দু-বুদ্ধজ্ঞানৰ সাম্প্ৰদায়িক বিৰোধ, গান্ধী-আবহিণ চুক্তি, কেচিটবাদ সাম্প্ৰদায়িক ভাগ-বাটোৱাৰা খ্ৰী-স্বাধীনতা এনে ধৰণৰ সাধাৰণ অলমত সমস্যাবোৰেই কৃপাবৰৰ দৃষ্টিকোণেদি প্ৰকাশ পাইছে। ধৰমবৰুৱাৰ গল্পপ্ৰয়াস, বিলনবহুগা, জীৱনবৰণ বিচাৰ আদি প্ৰবন্ধ ব্যক্তিগত লক্ষ্য হাস্যোজ্জন চিত্ৰৰ উদাহৰণ।

‘কাকতৰ চৌপোনা’ৰ বেছি ভাগ প্ৰবন্ধই অসম সম্বন্ধীয়, ‘ওভতনি’ত ভাৰতীয় সমস্যাই প্ৰধানতকৈ স্থান লাভ কৰিছে আৰু ‘বুৰবুৰণি’ত অসমৰ সমস্যাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিশ্বৰ নানা সমস্যাই ঠাই পাইছে। ৰচনাৰ কাল হিচাপেও কাকতৰ চৌপোনা প্ৰথম অৱস্থাৰ আৰু বুৰ-বুৰণি শেষৰ, “পোনপটীয়া কথাটোকে বেঁকাটক বাছকবনীয়া শব্দৰ আঁৰিয়া ধৰি অনাই জৰুৰীয়া কৰা” প্ৰকাশভঙ্গীৰ পিঠিত উঠি সকলো ধৰণৰ বিষয়-বস্তুৰেই আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে। এই বিচিহ্ন আৰু বিভিন্ন বিষয়ৰ প্ৰকাশৰ বাহন হ’ল হাস্যৰস আৰু সকলোবোৰৰ মাজৰ একমাত্ৰ যোগসূত্ৰ হ’ল লেখকৰ ব্ৰহ্মচৰিত।

পাতনি লেখকৰে বেজবৰুৱাৰ হাস্যৰসৰ ৰচনাবোৰকেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ স্থান দিছে যদিও আৰি হলে তেওঁলোকৰ মন্তব্য আংশিকভাৱেহে সঁচা বুলি ক’ব খোজে। কিয়নো কৃষ্ণ-কথা, তুষ্ণ-কথা আদি তত্ত্বগত পুথি আৰু অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য সম্পৰ্কীয় প্ৰবন্ধবোৰকে তৰ্কাত তুলিলে জোৰত তললৈ নেনাবিৰ নিশ্চয়। সি যি মহত্বক এই প্ৰসাৱনীত কৃপাবৰী-সাহিত্যৰ পূৰ্ণ প্ৰকাশিত চাৰিখন পুথিৰ উপৰিও আৰু চাৰিখন ন পুথি যুগুতাই সৰ্বমুঠ আঠখন পুথি একে-ঠাইতে সন্নিবিষ্ট কৰি কৃপাবৰী-সাহিত্যৰ প্ৰায় সম্পূৰ্ণ অংশ একে ঠাইত আগবঢ়োৱা হৈছে। এই আঠখন পুথিতে কৃপাবৰৰ বৰবৰুৱাৰ হাঁহিৰ গন্ধমাদন পৰ্বততে আছে।

‘বাঁহী’ৰ প্ৰথম তিনি বছৰমান প্ৰায় প্ৰতি সংখ্যাতে ‘কৃপাবৰ বৰুৱাৰ সানৰণি’ শিৰোনামে কিছুমান কাৰ্টুন বা কোতুক-চিত্ৰ প্ৰকাশ হৈছিল। আত্মকালি এনে ব্যক্ত চিত্ৰৰ প্ৰচলন ডাঙ-মাছ খোৱা কথা হৈছে যদিও সেই কালত সমাজোচনাৰ বিকল্প বা পৰিপূৰক হিচাপে আগবঢ়ুৱা হৈ ইয়াক প্ৰবৰ্ত্তন কৰিব পৰাত বেজবৰুৱাৰ কৃতিত্ব নিশ্চয় উলহি কৰিব পৰা বিষয় মহুৱ। ‘কৃপাবৰ বৰুৱাৰ সানৰণি’ গ্ৰন্থনিষ্ঠ বিজ্ঞ সমালোচকসকলক এই বিষয়ে আগোচনাৰ সবল যুগুতাই দিয়া হৈছে।

ইয়াৰ উপৰিও অৱশ্যে সাধাৰণ অংশ এটা দান পৰি গৈছে। ‘মিডিকাই’, ‘পাচনি’, ‘নোৱল’ আৰু ‘চিকৰপাতি বিকৰপাতি’ এই চাৰিখন খেৰেখীয়া নাটতো বেজবৰুৱাৰ হাস্যৰস

চপচপীয়া হৈ আছে। অগৰা মঙল, ভোকেৰু বৰুৱা, গজপুৰীয়া আৰু নাগসুজৰ গাঁৱ গ্ৰন্থটি কৃপাবৰ মানস-পুত্ৰও অনেক। তদুপৰি বেজবৰুৱাৰ আনবিলাক গ্ৰন্থতো কৃপাবৰে অনুদ্রষ্টে নকৰাটক থকা নাই— কৰবাত কৰটক, কৰবাত বেছটক। পুৰণি আলোচনী আৰু বাতৰি-কাকতবোৰতো কৃপাবৰে দখল কৰি থকা স্থান এতিয়াও সম্পূৰ্ণভাবে চিহ্নিত হোৱা নাই। এই সকলোবোৰ চালিআৰি চাই ইমানকৈ কৰ পাৰি যে কৃপাবৰ বৰবৰুৱাই হাঁহিছিল, হাঁহুৱাইছিল আৰু এহাতে চেকনি, আনহাতে বিহলঙনি লৈ ব্যক্তি আৰু জাতিৰ গাঁৱ ভূতো জাবিছিল। অৱশ্যে সময়ত কোনো কোনো বচনা যে আত্মগোপন আৰু তীব্ৰ বিজ্ঞপাতক হোৱা নাছিল ভেনে নহয়। পিছে ছ'দাপানীৰ বটল ধোলাৰ পিছত উঠা উত্তলৰ ডকডকনি অলপ পিছতে মাৰ বোৱাৰ নিচিনাকৈ সময় বোৱাৰ লগে লগে সেইবোৰ আজি আপোনাআপুনি নাইকিয়া হৈ গৈছে। গ্ৰন্থাৱলীত অন্তৰ্ভুক্ত কৃপাবৰী নতুন গ্ৰন্থকেইখন 'বাঁহী', 'অসম বন্তি', 'উষা', 'আৱাহন' 'মিলন' 'নজোন' আদি কাকতৰ পুৰণি পৰা। সেইবোৰৰ সংখ্যাবোৰ ল'কাপলৈ চাই 'বৰবৰুৱাৰ বুলনি', 'ভাৱৰ দুখুৰণি', 'চিত্তাৰ মিলঙটি', 'সাহিত্যিক বহুতা', 'কৃপাবৰ বৰুৱাৰ' সামৰণি' নামেৰে নামকৰণ কৰা হৈছে। এই পুথি কেইখনত চুটি গল্পও আছে, নাটিকাও আছে, কবিতাও আছে, প্ৰকৃত বুৰঞ্জীও আছে, প্ৰত্নতত্ত্বও আছে আৰু বহুত কিবাকিবি আছে—অৱশ্যে বেনামীভাৱেহে।

এইটো অতি সঁচা কথা যে কৰ্মময় জীৱনছোৱাত অসমৰ পৰা বহু আঁতৰৰ সমলপুৰত থাকিও শেনচকুৱা বেজবৰুৱা ডাঙৰীয়াই সন্ময়ৰ দৃষ্টিৰে অসমৰ গজহতীৰ পৰা বালিচাহীলৈকে আৱান্তকৈ ভালদৰে বৰ্ণন পাৰিছিল। তাতে থাকিয়েই তেওঁ অসমৰ জকাইচুকত ঘটা সাধাৰণ ঘটনা এটিও আমাতকৈ আগতে গম পাইছিল। তদুপৰি আমি পাহৰি যোৱা বা ব্যৱহাৰ কৰিব নজনা 'সুৰীয়া-মাত'ৰ স্থলিত পদ-সম্ভাৰেৰে তেওঁৰ বচনাবাজি সমৃদ্ধ হৈছিল। সানাজিকেই হওক বা বাজটেনডিকেই হওক, অসমৰ কোনো সবল্যৰে প্ৰতি তেওঁ কোনো দিনে উদাসীন নাছিল। অসমীয়া জাতিক বোগমুক্ত কৰি সুখ আৰু সবল কৰি তুলিবৰ উদ্দেশ্যে কৃপাবৰী-নিদানেৰে জাবিকুঁ ওৰে জীৱনে বেজৰ বৰৰ লৰা বেজবৰুৱাই বেজালি কৰিছিল বুলি কলেও বচাই কোৱা নহয়।

এতিয়া এই গ্ৰন্থাৱলীত সন্নিবিষ্ট শেখৰ খন পুথি 'অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য'ৰ কথা কওঁ। ১৮৮৮ চনত কলিকতাত জন্ম লাভ কৰা "অসমীয়া ভাষা উন্নতি সাধনী সভা"ই অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ উন্নতি আৰু ইয়াৰ উন্নয়নৰ কাৰণে বি মহৎ তুৰিকা গ্ৰহণ কৰিছিল, সেই কথা দোহাবিৰৰ সন্ধান নাই। সেই সভাৰ সদস্য কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱা এবুঠি অসমীয়া ছাত্ৰৰে কিদৰে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যক সজীৱনী-সুখা পান কৰাইছিল আৰু মনত দুৰ্জয় সঙ্কল্প লৈ ভাষা-জননীৰ একাংশপতীয়া সাধক হৈছিল, সেইবোৰ কথা সুৱৰিলেও পুণ্য হয়। সেই সভাত পঢ়িবলৈ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই 'অসমীয়া ভাষা' শীৰ্ষক এলানি বক্তৃতা যুক্ত কৰিছিল আৰু তাক প্ৰথম বক্তৃতা, দ্বিতীয় বক্তৃতা আদি কেবাটাও ভাগত ভগাই লৈ সেইবোৰ অ-ভা-উ-সাৰ বিভিন্ন অৱিবেশনত পাঠ কৰিছিল আৰু পিছত সেই বক্তৃতালানি 'জোনাকী', 'বাঁহী' আদি কাকতৰ প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। এই গ্ৰন্থত ভেনে ছটা মাখোন বক্তৃতা অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। সাধাৰণী বক্তৃতাটো প্ৰথম বক্তৃতাৰ আগতে প্ৰকাশ কৰা হৈছিল যদিও এই গ্ৰন্থত বক্তৃতালানিৰ সামৰণি হিচাপে তাক শেষতহে ঠাই দিয়া হৈছে। বক্তৃতা কেইটাত সত্ৰিক চন্দ্ৰ-পাৰিধৰ কথা 'বেজ-বৰুৱাৰ সিন্ধুগা' আৰু 'পদ্মগা' নামৰ পুথিৰ পৰা জাতিৰ পৰা গৈছে।

আজি আনাক সোকে গচকি গলেও বুকেই একেবারে হাত সোঁদাৰ, আনাব ডাঙা-সাহিত্যক অটুটকভাবে আনে আত্মৰূপ কবিলেও সাহিবা গোঁকাট বিছাৰে আনাব মঁচাবোৰক পুতিপেনা-মেও আজি কাপ তুলি লবলৈ আনাব হাতত বল নোহোৱা হৈছে। এদিন পৰাবীৰ্য্যতাৰ পুণিমিহে আনাব অন্তৰ পুৰিছিল কিন্তু আজি দাবীৰ্য্যতাৰ আনাই আনাক সাধাৰ্ণ আৰু উজ্জ্বল কৰি তুলিছে। বেজবৰুৱাই আৰু ভেঙেৰ লগৰীয়া সাহিত্যিক আৰু দেশনেতাসকলে জানো কোনো দিনে এনেভাৱে সমস্যাৰ তীব্ৰত্বৰ মাজত উঠিলা পানীত নাও বেলি দিছিল? অসমৰ বিৰুদ্ধে, অসমীয়াৰ বিৰুদ্ধে, অসমীয়া গ্ৰন্থৰ বিৰুদ্ধে কোনোবাই ক'ব খাত অপপ্রচাৰ আৰু অপকোশলৰ জাল পেলালে বেজবৰুৱাই ততালিকে সিংহবুড়ি ধাৰণ কৰিছিল; 'বীৰী'ৰ পাণ্ডিত্য কাপ-বৈলাৰ লৈ বৈয়ানবৈয়া বুদ্ধ মিছিল। আনাব নিজৰ গাভো বিবোৰ দোৰ আছে, বিবোৰ নলি আছে সেইবোৰ গুচাবলৈ, কুংস্কাৰৰ ডিবাচন ডাণিৰলৈ ভেঙে নততে যত্নবান আছিল। অগ্নিৰ হলেও সভ্য কথা কবলৈ ভেঙে কেতিয়াও সত্ৰোচ নকৰিছিল। আত্মীয়ক দেখিলে ভেঙে নদে-গলে লগা বন্ধুকো হাক্য-খাণেৰে ধকাসবকা কৰিবলৈ কুণ্ঠিত নহৈছিল। সেই বুলি ভেঙেজোকৰ মাজত বন্ধুত্বৰ সনাপিঠাও কোনো দিনে গুচা নাছিল। আজি কোৱা এইবোৰ কথাৰ দুটাত্ত বেজবৰুৱাৰ বচনাত ভূবি ভূবি পোৱা যায়। 'অসমীয়া ডাঙা আৰু সাহিত্য' গ্ৰন্থত ইয়াৰ গ্ৰন্থত নিৰ্ণয় পোৱা যায়। এতিয়াও এইবোৰ প্ৰবন্ধ মনোবোগেৰে পঢ়িলে প্ৰতিজন অসমীয়াই ঐশ্বৰ্য্য-বুদ্ধত আগবাঢ়িবলৈ, আতীৰ বুদ্ধত জয়লাভ কৰিবলৈ পাও অপকিসীৰ বল লাভ কৰিব পাৰিব।

বেজবৰুৱাৰ যুগৰ পৰা আজি বহুত ডাঙৰাই আহিছে। আৰু এইছোৱা কালত অসমীয়া সাহিত্যৰ বিষয়ে বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰে আলোচনা-পৰেৰণা আদিও হৈছে; বিশেষজ্ঞসকলে ইতি-মধ্যে আলোচনাৰ জুগৰ পথো নিৰ্ধাৰণ কৰি দিছে। সেয়ে হলেও এই কথা মনত ৰাখিব লাগিব— বেজবৰুৱা আছিল দুৰ্গম পথৰ খাতী, আগত কোনো আহি নাছিল, কোনো পথপ্ৰদৰ্শক নাছিল, আৱিক্ত সাহিত্যিক সমলো যথেষ্ট নাছিল। সেই কাৰণে এই গ্ৰন্থৰ বিভিন্ন প্ৰবন্ধত গ্ৰন্থকাৰ বিবোৰ সিদ্ধান্ত উপনীত হৈছে সেই, সকলোবোৰেই যে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভুল আৰু সৰ্ববাদী সম্ভৱ হ'ব লাগিব ভেনে আশা কৰাটো উচিত নহয়। সেই সময়ৰ আৱকলীয়া পটভূমিৰ লগত বজিতা খুৱাইছে এইবোৰৰ মূল্যায়ন কৰিব লাগিব। এই গ্ৰন্থৰ সবহ ভাগ প্ৰবন্ধ অসমীয়া ডাঙা আৰু সাহিত্য সম্পৰ্কীয়। ডাঙাৰ পটভূমি দেখ। সেই কাৰণে আগতে দেশখনৰ ইতি-বৃত্তমূলক দুটা প্ৰবন্ধ দিয়া হৈছে। এই প্ৰসংগতে আৰু এটা কথা সকীয়াই থওঁ। বেজবৰুৱা আৰু সেই কালৰ মানুহে 'আসাম' বুলিহে কৈছিল আৰু আজিৰ দৰে 'অসম' শব্দটোৰ সবথৰহী প্ৰচলন হোৱা নাছিল কিন্তু অসম সাহিত্য-সভাই 'অসম' শব্দটোহে গ্ৰহণ কৰাৰ বাবে আন বেজবৰুৱাৰ 'আসাম'কো 'অসম' কৰিছে—সাহিত্যবৰীজনালৈ বৰাবাহুত গ্ৰন্থাবে।

অসমীয়া ডাঙা-সাহিত্যক বৰীয়া বৰান্ধৰ পটত জ্বাই লবলৈ আৰু গোটেই অসম দেশখনকে গিলি পেলাবলৈ বঙালী পণ্ডিতসকলে ক্ৰমাগতভাৱে ওপবাউপবিতক বিবোৰ আত্মৰূপ চলাইছিল সাহিত্যবৰী লক্ষ্মীনাথে সেই সকলোবোৰ আত্মৰূপ সিংহবিজ্ঞৰেবে ওকৰাই পেলাইছিল; অসমীয়াৰ নাথ্য দাবী বৃদ্ধতাৰে সাব্যস্ত কৰি ভেঙে জয়লাভ কৰিছিল। সকলাবৰিক আৰু সকলো-বিলাক সাহিত্যিক সভাই বৰসেনাপতি লক্ষ্মীনাথৰ বৰিষ্ঠ নেতৃত্ব লাগি লৈছিল। ডাঙা-সাহিত্যৰ বৰণত পিস্তিখৰী হোৱাৰ বাবেই বেজবৰুৱাক আজি আজি সাহিত্যবৰী আখ্যাবে বিতুৰিত কৰিছে। ১৯৩১ চনত বংপুৰত বহা অসম সাহিত্য-সভাত মুকলি অধিবেশনে দিয়া মানপত্ৰ আদিৰ উপৰিও অসম সাহিত্য-সভাৰ দুৰ্গবাকী প্ৰাক্তন প্ৰধান সম্পাদকে লিখা চিঠিত ইয়াৰ স্মৃতি

স্বীকৃতি পোৱা যায়। ৮৭শতকৰ ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াৰ সভাপতিত্বত ধুবুৰীত বহা অসম সাহিত্য সভাৰ শুক্লসম্পূৰ্ণ অধিবেশনৰ আগে আগে সেই সময়ৰ সভাৰ প্ৰধান সম্পাদক ৮শতকৰ গোঁসাইদেৱে লিখিছিল—“ধুবুৰী সন্মিলনটো আপুনি নাহিলে কিজানি সময়ত আমাৰ মুখ ৰক্ষাই নপৰে। সেই দেখি অসমীয়াৰ গৌৰৱ আৰু স্বাৰ্থৰক্ষাৰ অৰ্থে আপোনাক আমি অতি আপা আৰু আদৰেৰে আহ্বান কৰিছোঁ। আপা কৰে। নিৰাশ নকৰিব। আমি এই বাৰ হয় ধুবুৰী হয় কৰিব লাগিব, নহয় শত্ৰুৰ হাতত এৰি দিব লাগিব। সেই দেখি আমাৰ স্তম্ভক সেনাপতিসকলৰ অতি আৱশ্যক।”

৮৮শতকৰ চৌধাৰীৰ সভাপতিত্বত বহা অসম সাহিত্য-সভাৰ তেজপুৰৰ অধিবেশনৰ আগে আগে ডেউগিয়াৰ প্ৰধান সম্পাদক ৮৮শতকৰ ৰক্ষাদেৱে লিখিছিল—“সাহিত্য সন্মিলনৰ সভাপতিৰ বিষয়ে এতিয়ালৈকে যিখিনি ভোট আহিছে, তাৰ পৰা বুজা যায় সম্ভৱতঃ আপুনিয়েই নিৰ্বাচিত হ’বটো। কিন্তু বাতৰি-কাকতত আপোনাৰ চিঠি দেখি আমি চিন্তিত হৈছোঁ। এই বাৰ পাটকত সভাপতি নহ’লে সমূহ বিপদৰ সন্মুখীন হোৱাৰে আপোনাক এইদৰে আঙুৰিৰলৈ বাধ্য হৈছে। আৰু ইমান কম সময়ৰ ভিতৰত আপোনাত ৰাজ্য এই ভাৱ লবলৈ আগ বাঢ়োঁতা আৰু সমৰ্থ লোক পোৱা নেযায়। গতিকে আপোনাৰ অনেক অসুবিধা দেখিও আপোনাক আমি নকৰিলে গা নবয়। এই ৰাজ্যৰ ২০ তাৰিখে সভাপতি নিৰ্বাচন কৰা হ’ব। আপোনাৰ নাম নিৰ্বাচনত উঠিলে পাছদিনাই আপোনালৈ টেলিগ্ৰাফ কৰিম আৰু আপুনি এই ভাৱ গ্ৰহণ কৰিবলৈ এতিয়াই ভিতৰি ঝাট খেলোঁ। আপুনি এই জাতীয় কামৰ বাবে নিজে অসুবিধা সহিও আৰু মহা বন কাটিকৈ হ’লেও কষ্ট স্বীকাৰ কৰিব; ইয়াকে বিৰাটক জনা বাবেহে সকলোৱে আপোনালৈ ইমানটো হেঁপাহ কৰিছে। আপা কৰে। অত ৰাইজক আপুনি পৰান্বিত নকৰিব। সাহিত্য-সভাৰ অৱস্থা সম্পূৰ্ণ পোচনীয়া। আপুনি সাহিত্যৰ বিষয়ে দেশৰ প্ৰধান গুৰিয়াল। এই সঙ্কটৰ সময়ত আপুনি আমাক এইকেবা সহায় নকৰিলে আমি অতি বিপাকত পৰিব লাগিব। ৰবোৱালৈ ৰাবলৈ হলেও, ৰখাসময়ত তাৰ পৰাও আহিব পাৰিব। সন্মিলন ২৬।২৭ ডিচেম্বৰত তেজপুৰত ৰহিব। তাহানি এবাৰ সঙ্কটৰ আঁহাৰ বুগত আপুনি ‘জোনাকী’ উলিয়াই আমাক ৰাট দেখুৱাইছিল। এতিয়াও দেশৰ এই সন্ধিক্ষণত আপুনি আমাক স্তৰাট দেখুৱাই ৰাট লগাই দিবলৈ যেন পাছ নোহোঁহকে, ইয়াকে আমি সবিনয়ে ঝাটিছোঁ।”

ডঃ ৰাণীকান্ত কাকতিদেৱে এই সম্পৰ্কত কৈ গৈছে : “বৰ্তমান কুৰিশতিকাৰ আৰম্ভণি ভোৰৰত অসমত থকা প্ৰবাসী কেতবোৰ বিদেশী মানুহ কিছুমান হাতত লৈ অসমীয়া ভাষা আৰু সমাজক বঙলা ভাষা আৰু সমাজৰ প্ৰাদেশিক বিকৃত ভাণ্ডৰণ বুলি ঘোষণা কৰি অসমত বিজয় পতাকা উৰাবলৈ চেষ্টা কৰে। এই জয়-ছত্ৰাৰ প্ৰথম কুকুলি উঠে ১৯০৯ চনত গোৰীপুৰত বহা ৰজীয় সাহিত্য-পৰিষদত। সভাপতি আছিল কটন কলেজৰ ভূতপূৰ্ব অধ্যাপক (এতিয়া মহানহোপাধ্যায়) শ্ৰীযুত পদ্মনাথ বিদ্যাবিনোদ। ‘ৰাঁহী’ গতুণটো ওলাইছে। আমি ‘অসমীয়া গোৰীপুৰত বঙলা সাহিত্য-সভা’ বুলি ধাৰাবাহিক বেজবৰুৱাৰ পৰা যি তিতা-মিঠা বস বিহলোৱা প্ৰবন্ধ কেতবোৰ ওলাইছিল, তাৰ ভিতৰত বেজবৰুৱাৰ অক্ষুৰন্ত হাস্যৰসৰ কথা-বোৰে আমাক বৰকৈ আহোদ দিছিল আৰু হাস্যৰসৰ ধুমুহাকেই আমি তৰ্কতকৈও বেছি প্ৰবল খেন পাইছিলো। তাৰ ভিতৰত সভাপতিক লক্ষ্য কৰি কোৱা ‘বিদ্যাবিনোদ ভায়া’ আদি কেতবোৰ কথা কলেজত পঢ়োঁতেও অধ্যাপক বিদ্যাবিনোদক দেখিলে বনত পৰিছিল। সেই যে বিদেশী প্ৰভাৱৰ-বিৰুদ্ধে আত্মবৰ্ধ্যাদা আগি উঠিল, তাৰ কোৰত প্ৰবাসীয়ে আৰু বেছি দিনলৈ মূৰ দাঙিব নোৱাৰিলে। তাৰ পিছত কাৰাখ্যা পৰ্বৰত আৰু এবাৰ ৰজীয় সাহিত্য-পৰিষদ ৰহিছিল। তাৰ পিছতে আৰু অসমৰ পৰা ইয়াৰ ডিবোধান। অলপ দিন আগতে ধুবুৰীত

বি অসমীয়া সাহিত্য সভা বহিছিল ভাঙ বেজবৰুৱা স্বয়ং উপস্থিত আছিল আৰু ভেওঁ কিবল বচনা পঢ়িছিল, তাত আগৰ আত্মবৰ্হাধ্যৰ তপ্ত অসহিষ্ণু ভাব কিবিগতিৰ দৰে দ্ৰিষ্টিক পৰি-
ছিল। গোৱালপাৰাৰ পৰা 'আত্মহন' পত্ৰিকা ভনোৱাৰ লগে লগে প্ৰকাশীৰ ভাৱাৰ কালৰ পৰা
অসম-বিজয় চেটাৰ ওৰ পৰিল বুলিব লাগে আৰু বেজবৰুৱাৰ ইমান কাল ব্যাপী চেটা কলৱতী
হ'ল।"

এইখিনিতে 'হয়তো এনে এটা প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে যে পুৰণি আলোচনী কাকতৰ নিষ্টিৰ
পৰা বাদানুবাদবোৰ বাচি-বিচাৰি কিতাপত ঠাই দিয়াৰ আৱশ্যক কি? "অতীত" মৰিল গ'ল,
তাৰ কথা শুভ হ'ল, মনৰ পৰাই তাক কৰা বিসৰ্জন।" মৰা অতীতক টানি আঁজুৰি আনি
বৰ্তমানৰ লগত সংস্থাপিত কৰিব নেপালে আৰুও তালকে পানোহেঁতেন। আচৰ্য্য প্ৰখুৰচন্দ্ৰ
বায়, ছাৰ আন্তোভাৰ বুখোপাধ্যায়, ডঃ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায় প্ৰমুখ্যে উপস্থিত হ'ব
সুসজ্জান অনেক আছে সঁচা আৰু সেইলকল আৰাৰ নমস্যা। সিহে গৈয়ে হলেও আৰাৰেই
দুৰ্ভাগ্যৰ কথা এয়ে যে আৰুও বঙালীৰ সেই পুৰণি ব্যাধি জইন হ'বৰ লক্ষণ আৰি দেখা
পোৱা নাই আৰু মাজেগৰয়ে সাহিত্যতেই হওক, নিকাতেই হওক বা বাজনীতিতেই হওক
ই উক দি উঠা দেখা গৈছে। বেজবৰুৱাৰ ভাষাতেই ইয়াৰ নাম 'ধনঞ্জয় বায়'। "আমাৰ শাস্ত
কৈছে—মৰিলেও নেবয় জানা ধনঞ্জয় বায়। উপপাশটো বায়ৰ ভিতৰত এই বায় জবৰ কৰ্পটি,
জোকৰ চেলাপেটি। কাছ কাটি-বাছি ধুই চকত বহাবলৈ নিওতেও ধনঞ্জয় বায়ৰ কোবত তাৰ
আগবঙহ চিপচিপাই থাকে। আৰি ইতি কবিলে কি হ'ব, বায়ৰ এক কম আটেকুৰি ভাৱেকৰ
ভিতৰত ধনঞ্জয় নামবটো চলিয়েই আছে।" সেই কাৰণেই বিমান দিন অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ
ওপৰত অসমিকাৰ চৰ্চা স্বৰূপে বঙালীৰ ধনঞ্জয় বায় চলি থাকিব, বিমান দিনলৈ ভাষাৰ
বেজবৰুৱাৰ বেজালিকো বিদায় দিব নোৱাৰি। এই প্ৰবন্ধবাজি আৰাৰ ভাষা-সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত
সাঁচি খবলগীয়া দলিল স্বৰূপ বিবেচনা কৰিহে এই গ্ৰন্থত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। 'অসমীয়া
ভাষা' শীৰ্ষক প্ৰবন্ধৰ উপৰিও এই গ্ৰন্থত তিনিখন মূল্যবান অভিভাষণ একত্ৰিত কৰা হৈছে।
এই ভাষণ কেইখনত চিন্তনীয় বিধৱৰ্ত্তৰ লগতে বেজবৰুৱাৰ বলিষ্ঠ বচনাতপ্তীৰো প্ৰচুৰ
নিদৰ্শন আছে।

দুখন অনুবাদিত শিঙ-পুথিৰ (মাৰ্ছ দেশৰ ভাৰত বুৰঞ্জী আৰু যোগীন্দ্ৰ চৰ্কাৰৰ 'হাগি-
খুচী) বাহিৰে বেজবৰুৱাৰ আটাইকেইখন ছপা কিতাপ আৰু বিভিন্ন স্থানত সিচবতি হৈ থকা
বেজবৰুৱা বচনাৱলীৰ এটা বুজন অংশ এই গ্ৰন্থাৱলীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

দুখৰ বিষয় দুইখণ্ড গ্ৰন্থাৱলীত নিশ্চিত কৰি নোৱা পৰিসৰৰ ভিতৰত বেজবৰুৱাৰ সম্পূৰ্ণ
বচনাৱলী সাৰবি লব পৰা মহল। ধৰ্ম-কথা, বিবিধ প্ৰবন্ধ, কাহনী-ধাবলি, বাঁহীৰ সম্পাদকৰ
কথা, আদি ধনচেৰেক পুথি আধৰুৱাটক যুগুতাই ধোৱাতেই বৈ গ'ল; তদুপৰি
পত্ৰলেখা, চিত্ৰলেখা, দিনলেখা, ইংৰাজী, বঙলা আদি প্ৰবন্ধৰ সংকলন আছেই। 'সাহিত্য-
প্ৰকাশ'ৰ যোগেদি এতিয়া ইয়াৰ দুই এখন সুকীয়া পুথিৰ আকাংক্ষা দেখা পাবলৈ আৰম্ভ
কৰা হৈছে। এতিয়া এই গ্ৰন্থাৱলী দুই খণ্ডই বেজবৰুৱাক নটক প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰিলেই

আবাব শ্ৰৱ সাৰ্থক হোৱা বুজি ভাবিব। ইমান দিনে বেজবৰুৱাক আংশিকভাবে নৰ্মন কৰি
 যি সবালোচকসকলে নানা শুবহৰ প্ৰবন্ধত নিজ নিজ বক্তব্য দিছিল, এতিয়া বেজবৰুৱা
 সম্পূৰ্ণ মানুহজনক আলোচনাত বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰপৰা নিবীক্ষণ কৰিবলৈ এই দুইখন গ্ৰন্থদ্বাৰীয়ে
 সুবিধা দিব বুলি আৰি আশা ৰাখিছোঁ।

বিসকলে আবাক এই বিৰাট সম্পাদনা কাৰত নানা প্ৰকাৰে গহাৱ—হাত আগবঢ়াইছে
 সেইসকলৰ মাত্ৰ পূৰ্বতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। গান্ধীনগৰৰ শ্ৰীপ্ৰভাণ চৌধুৰী আৰু শিৱ-
 সাগৰৰ অৰ্জুনগুৰিৰ শ্ৰীৰত্নী পুতলী আইদেৱে দুই এটা প্ৰবন্ধ নকল কৰি দিছে। শ্ৰীজিতেন্দ্ৰনাথ
 বুজবৰুৱা আৰু শ্ৰীমান পতঞ্জলি চৌধুৰীৰ যোগেদি পুৰণি আৱাহন কেইখনমান পোৱা হৈছে।
 এছোৱা শ্ৰীৰেণুধৰ শৰ্মাদেৱৰ পুথিভালত সংৰক্ষিত 'বাহী'ৰ পৰাও আৱশ্যকমতে সমল আহৰণ কৰা
 হৈছে। এইখন গ্ৰন্থদ্বাৰীৰ চানেকীকাকত শুবহোৱাৰ গুৰুতাব ৰাইটক ৰহন কৰিছে 'সাহিত্য-
 প্ৰকাশ'ৰ কৰ্মী শ্ৰীৰত্নী কান্ত দেৱ শৰ্মাই। সবুহীয়াভাবে সকলোটিৰে প্ৰলাপ লৈ ইমানতে সাহিত্যবৰী
 বেজবৰুৱাদেৱৰ পুণ্যস্মাৰ প্ৰতি মূৰ দোঁৱাই আৰি বেলানি মাগিছোঁ আৰু এশ-এটা বচা-টুটা
 মোৰৰ বাবে কৰা মাগিছোঁ।

ভগোবন, উজান বজাৰ }
 গুৱাহাটী—১

বিনীত—
 শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা
 মুখ্য সম্পাদক,
 গ্ৰন্থদ্বাৰী সম্পাদনা সমিতি

আমাব নু আমাব

‘বেজবক্সা-গ্ৰন্থালী’ৰ দ্বিতীয় খণ্ড বাইজৰ সমুখলৈ আগবাঢ়াই দি আমি পোৱাতেই আমাব দোষৰ বাবে হাজৰনা বিচাৰিলোঁ। ঘোষণা কৰা বতে নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত এই খণ্ডটো প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি আমি দুখ পালো। এই সম্পৰ্কত কাকত-পত্ৰই আপত্তিও উত্থাপিত হয়। পিচে আমাব এই ক্ৰটি ইচ্ছাকৃত নহয়। নানান বাধাৰ সন্মুখীন হোৱাৰ বাবেহে আমি সময়মতে কাম সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলো।

‘সাহিত্য-প্ৰকাশ’এ এটা দুঃসাহস লৈয়েই ‘বেজবক্সা-গ্ৰন্থালী’ প্ৰকাশ কৰিবলৈ দাৱিত লৈছিল। প্ৰথম অৱস্থাত এই গ্ৰন্থালীৰ কলেবৰ সম্পৰ্কে কোনো স্পষ্ট ধাৰণাও হোৱা নাছিল। প্ৰথমে প্ৰায় একাধৰ পৃষ্ঠাতে সকলো সামৰি ল’ব পৰা হ’ব বুলি ভবা হৈছিল যদিও পিচত দুটা খণ্ড কৰাৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰা হ’ল। প্ৰথম খণ্ডটোৰে কলেবৰ প্ৰায় এহেজাৰ পৃষ্ঠাৰ হ’লগৈ। এতিয়া দ্বিতীয় খণ্ডৰ ক্ষেত্ৰতো বুলি হিচাপৰ কিছু হেৰফেৰ হ’ল। আগতে ধাৰণা কৰাডকৈ আকাৰ ডাঙৰ হ’ল। সাহিত্যবৰীৰ গিৰ্ণবতি হৈ থকা বিভিন্ন ৰচনাৱলী সংগ্ৰহ কৰোঁতেও পলম হ’ল; আনহাতে ছপাৰ কামতো সেইদৰে পূৰ্ব-নিৰ্দ্ধাৰিত সময়তকৈ বেছি সময় লাগিল।

আমি এটা দুঃসাহসিক কাম হাতত লোৱা বুলি আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে। এনে এটা গুৰুতাৰ চৰকাৰ, বিশ্ববিদ্যালয়, প্ৰকাশন পৰিষদ আদিয়ে লোৱা হলে আধিক কালৰ পৰা বিবিধি স্মৃচল থাকিলহেঁতেন, সাহিত্য-প্ৰকাশে সেই দাৱিত লগুতে সেইবিধি সা-সুবিধা আশা কৰিব নোৱাৰে। সেইদৰেই আমাব অসুবিধাবিধিৰ কথাটোকো লক্ষ্য কৰিলে আমি নিশ্চয় সহানুভূতি আশা কৰিব পাৰিব। এনে বৃহৎ গ্ৰন্থালী এখন প্ৰকাশ কৰোঁতে আধিক কালৰ পৰা কেনে ডাঙৰ বোজা এটা বহন কৰিবলগীয়া হয়, সেই কথা নিশ্চয় বাইজে স্বীকাৰ কৰিব। আমি ভবাপি এই দাৱিত লৈছিলোঁ—কেতবোৰ আপুনিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি। ৰাজ্য চৰকাৰৰ ভৱকৰ পৰা আমি আপুনি পাইছিলোঁ যে চৰকাৰে বৃজসংখ্যক ‘বেজবক্সা-গ্ৰন্থালী’ কিনি দিব। কিন্তু দুখৰ বিষয় যে চৰকাৰৰ ভৱকৰ পৰা এতিয়ালৈকে কোনো সহায়ি পোৱা নগ’ল। এই ক্ষেত্ৰত অসম সাহিত্য সভাৰ ভৱকৰ পৰা কৰা চেষ্টাও বিফল হ’ল। আনহাতে বাইজৰ ভৱকৰ পৰাও বিলম্বে সহায়ি পোৱা হব বুলি আশা কৰা হৈছিল, সেইদৰে পোৱা নগ’ল।

এনে অৱস্থাত আমি কিবিধি অসুবিধাৰ হাজেদি কাম চলাবলগীয়া হ’ল—তাকে বেদ বাইজে উপলব্ধি কৰে। হেঁতায় সবাকি বাৰ্ত্ততেহে আমাব পলম হ’ল—আমাব হেৰাহিৰ বাবে পলম হোৱা গাই।

আমি এটা কথা। 'বেজবক্সা গ্রন্থালয়'ৰ দাম দুয়োটা খণ্ড ৰখি মুঠতে ৫২ টকা কৰা বাবেও দুই-এটা বছৰে আপত্তি কৰা হৈছে। ৫২ টকা খৰচ কৰি এই গ্ৰন্থালয় কিনিব সামৰ্থ্য যে বহুতৰে নাই—সেই কথা আমিও স্বীকাৰ কৰোঁ। কিন্তু সম্পত্তি বিটো দাম ৰবা হৈছে, ভাঙকৈ কৰাই ৰবাটো কোনোমতে সম্ভৱপৰ নহয়। অৱশ্যে সুলভ মূল্যত প্ৰকাশ কৰাৰ বাবে যি বিশেষ ব্যৱস্থা হাতত লোৱাৰ ধল আছিল—সেই বিষয়ত চৰকাৰে তৎপৰতা নেন্দেখুৱালে। 'বৰীজ বচনালয়' সুলভ মূল্যত প্ৰকাশ কৰাটো সম্ভৱপৰ হ'ল—চৰকাৰী অনুদানৰ বলত। কিন্তু সাহিত্যৰখীৰ বচনালয়ৰ সুলভ মূল্যৰ প্ৰকাশৰ বাবে অনুদানৰ দ্বাৰা বন্ধ হৈ থাকিল।

আমাৰ স্বপ্ন ইমানোই। অসম সাহিত্য সভাৰ ৩৭ তম শিং অধিবেশনৰ আগে আগে 'বেজবক্সা গ্ৰন্থালয়'ৰ ২য় খণ্ড প্ৰকাশ কৰিব পাৰি আমি ধন্য মানিছোঁ। আমাৰ এই প্ৰচেষ্টাত অসম সাহিত্য সভাৰ গ্ৰন্থালয় সম্পাদনা সমিতিৰ মুখ্য সম্পাদক শ্ৰীঅতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা প্ৰমুখ্যে সুবীৰন্দৰ অকান্ত পৰিশ্ৰমে যোগোৱা বৰঙণিৰ কথাও আমি এই সুযোগতে কৃতজ্ঞতাৰে সঁজিছোঁ। লগতে অধ্যাপক শ্ৰীৰোগেশ দাস আৰু 'দৈনিক অসম' সম্পাদক শ্ৰীকীৰ্ত্তিলাল হাজৰিকাদেৱে থানা দিহা-পৰামৰ্শৰে সহায় আগবঢ়োৱা বাবে আমাৰ ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিলোঁ।

সাহিত্য-প্ৰকাশ
বুধাহাটী-৩

দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ বিষয়ে তুমুআৰ

‘বেজবৰুৱা-প্ৰজ্ঞাৱলী’ৰ প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় বঙৰ প্ৰথম সংস্কৰণ শেষ হোৱা কিছুদিন হ’ল যদিও প্ৰজ্ঞাৱলীৰ দুয়োখণ্ডৰ বহু কলেবৰে দ্বিতীয় সংস্কৰণৰ জ্ঞানৰ কাৰ হাতত লোৱাত কিছু বাধাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। কিন্তু সাহিত্য-সুৰাগী ৰাইজৰ প্ৰবল আৱেছে সেই বাধা উটুৱাই দিয়ে। ৰাইজৰ প্ৰবল আৱেছৰ কলমেই ‘বেজবৰুৱা-প্ৰজ্ঞাৱলী’ৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ প্ৰকাশ হ’ল। সেয়ে আশি আশা কৰিছো, প্ৰথম সংস্কৰণৰ দৰে দ্বিতীয় সংস্কৰণও ৰাইজৰ প্ৰভুত নৈহাৰি পাব।

বেজবৰুৱাদেৱৰ কিছু বচনা প্ৰজ্ঞাৱলীৰ এই দুটা খণ্ডই সামৰি ল’ব পৰা নাই। আশা কৰিছো, তৃতীয় খণ্ডই বাকী থকা বচনাবাৰ্ত্তি সামৰি লব পাবিব। ‘বেজবৰুৱা-প্ৰজ্ঞাৱলী’ৰ তৃতীয় খণ্ডটো অতি সোনকালে জ্ঞাপা কৰি ৰাইজৰ হাতত দিবলৈ আমাৰ উদ্ভৱ পৰা চেষ্টাৰ অকণো ত্ৰুটি কৰা নহ’ব।

সাহিত্য-প্ৰকাশ

গ্ৰন্থ আৰু বিতং বিবৰণ-সূচী

প্ৰথম খণ্ড

॥ জীৱনী, ধৰ্ম আৰু তত্ত্বকথা ॥

১। মোৰ জীৱন সৌধকন :	১-১৩০
মূলগ্ৰন্থ	১-৯৪
পৰিচিষ্ট		
(ক) মোৰ মূলগ্ৰন্থ	৯৫
(খ) মোৰ মাতৃমুখ দৰ্শন	১১১
২। ডাঙৰীয়া শ্রীনাথ বৈজয়ন্ত্যৰ		
সংক্ষিপ্ত জীৱনচৰিত :	১৩১-১৪৪
৩। শ্রীশ্রীশঙ্কৰদেৱ :	১৪৫-২১৫
৪। মহাপদ্মৰ শ্রীশঙ্কৰদেৱ আৰু		
শ্রীনাথদেৱ :	২১৬-৩৬১
৫। তত্ত্ব-কথা :	৩৬৩-৪৪৮
(ক) ধৰ্ম আৰু জীবন-তত্ত্ব	৩৬৩
(১) সত্ত্ব আৰু নিষ্ঠাৰ ধৰ্মতত্ত্ব	৩৫৬
(২) শ্রীকৃষ্ণতত্ত্ব	৩৬৮
(৩) বজ্জবৰণ-তত্ত্ব	৩৭২
(৪) বাসনীলা-তত্ত্ব	৩৭৫
(৫) বেদান্তি-তত্ত্ব	৩৯৪
(৬) গীতা-তত্ত্ব	৪০৩
(৭) ভাগৱত-তত্ত্ব	৪১০
(৮) কীৰ্ত্তন আৰু বোঝা-তত্ত্ব	৪১২
(৯) ভক্তি-তত্ত্ব	৪৩৩
(১০) দাবৰৰ-তত্ত্ব	৪৩৫
(১১) তত্ত্ব-কথা	৪৪২
(১২) ব্ৰহ্ম আৰু ভগৱত	৪৪৭

৬। শ্রীকৃষ্ণ-কথা :	২-৪২৬৪
(১) শির্ষ ৭ শ্রীকৃষ্ণ	৪৪৯
(২) সত্ত্ব শ্রীকৃষ্ণ	৪৫১
(৩) মহেশ্বর শ্রীকৃষ্ণ	৪৫৩
(৪) দধিবধনব শ্রীকৃষ্ণ	৪৫৭
(৫) গোবর্জনধারী শ্রীকৃষ্ণ	৪৬০
(৬) বজ্র-হবধব শ্রীকৃষ্ণ	৪৬২
(৭) বাস-শীলার শ্রীকৃষ্ণ	৪৬৪
(৮) কংসাবি শ্রীকৃষ্ণ	৪৬৮
(৯) গীতার শ্রীকৃষ্ণ	৪৭১
(১০) পবিহাসত শ্রীকৃষ্ণ	৪৭৩
(১১) ঈশ্বর শ্রীকৃষ্ণ	৪৭৫
(১২) পুরুষোত্তম শ্রীকৃষ্ণ	৪৭৮
(১৩) আনন্দময় শ্রীকৃষ্ণ	৪৮৩
(১৪) শ্রীকৃষ্ণ-কথা (১)	৪৮৫
(১৫) শ্রীকৃষ্ণ-কথা (২)	৪৯১
৭। ঈশ্বরদেব :	৪৯৭

॥ উপশ্রুতি, গল্প ॥

৮। পদ্মকুব্জ-বী :	৫৫২-৫৭৮
৯। লুপতি :	৫৭৯-৬২০
(১) গীতা	৫৭৯
(২) ক্রিষ্ণভক্তি পৰা খাণ্ডৱ দাহ	৫৮১
(৩) নিস্তাবিনী দেবী বা কাভেনা বিবি	৫৮৪
(৪) বাপিবার	৫৮৬
(৫) লম্বোদর ডেকা	৫৯০
(৬) লাওখোলা	৫৯২
(৭) বলক গুইন্ গুইন্	৫৯৯
(৮) প্রথম মর্দনত উপজা প্রেব	৬০২
(৯) শিষ্টব ফিম্পন	৬০৫
(১০) ভুরুকী বো	৬০৭
(১১) মাইখালডী	৬১১
(১২) জাতিবায়ব জাত	৬১৫
১০। লাম্বকুবার কুঁকি :	৬২১-৬২২
(১) আবাজে নেপাহবিব	৬২১
(২) বর্দাখোহন	৬২২

(৩) চোব	৬২৬
(৪) পুত্ৰহান শিভা	৬৩০
(৫) জয়ন্তী	৬৩৩
(৬) ভাস্কৰ বাবুৰ সাধু	৬৩৬
(৭) বোঁতাখোঁতা	৬৪১
(৮) ভদৰী	৬৪৪
(৯) শিৱপ্ৰসাদ	৬৪৬
(১০) বতনমুণ্ডা	৬৪৯
(১১) ভেৰপুৰীয়া বৌজানাব	৬৫৩
(১২) নকট	৬৫৫
(১৩) কন্যা	৬৫৮
(১৪) পণ্ডিত মহাশয়	৬৫৯
(১৫) মালতী	৬৬২
(১৬) গেউতী	৬৬৪
(১৭) ঘৰ পতা ককা	৬৬৬
(১৮) মূলা-খোঁতা বুঢ়া	৬৬৯
(১৯) জলকুঁৱৰী	৬৭১
(২০) আনাৰ সংসাৰ	৬৭২
(২১) বিলাবানৰ আন্তৰীৱনী	৬৭৪
(২২) চোঁচম্পা	৬৭৭
(২৩) কেকো ককা	৬৮১
(২৪) আৰ্জি	৬৮৩
(২৫) আনাৰ কানীয়া সভাৰ এক অধিবেশন	৬৮৭
(২৬) গীত	৬৮৮
(২৭) দদায়েক পদো আৰু ভক্তিআক ভদো	৬৯০
১১। জোৱাবিবি :	৬৯৩-৭৩৭
(১) আনাৰ সংসাৰ	৬৯৩
(২) যেনে চোব ভেনে টাঙেন	৬৯৪
(৩) কনকলতা	৬৯৮
(৪) নাঙলুচহু দাস	৭০০
(৫) জগদা নগলৰ ফ্ৰেণ্ডিন	৭০৫
(৬) বৈদায়	৭০৭
(৭) মোবে সৈতে বনাইব দল	৭০৯
(৮) লোভ	৭১২
(৯) কানীয়াসী	৭১৩
(১০) জোবুকেবোকা	৭১৪

(২)

(১১) ভোকেল্ল বকরা	১১৮
(১২) ভোকেল্ল বকরাৰ বখালীলা	১২১
(১৩) ভোকেল্ল বকরাৰ অন্তলীলা	১২৬
(১৪) এৰা বাৰী	১২৯
(১৫) বপ্টাকৰ্ণ পৰ্বা	১৩৩
(১৬) বৰ্ণধ্বজা কয়চলাসবিচ	১৩৬

১২। কেহৌকলি :	১৩৯—১৮৮
(১) কেহৌকলি	১৩৯
(২) মুক্তি	১৪১
(৩) বিহ	১৪৩
(৪) জুবমন বাইদঙীয়া	১৪৬
(৫) মাটিবা	১৪৭
(৬) বহিত	১৫০
(৭) ললিতী কাকতী	১৫৩
(৮) পাতসুগী	১৫৭
(৯) শূন	১৬১
(১০) মাৰ্জ্জাবী	১৬৫
(১১) বগনিয়াৰ বুঢ়া	১৭০
(১২) জাইমন	১৭৩
(১৩) দহমন্তব্	১৭৫
(১৪) বাৰীচোতা	১৭৯
(১৫) ভৈবা	১৮৩

॥ সাধুকথা, শিশু-সাহিত্য ॥

১৩। ককাদেউতা আৰু মাতিলাবা :	১৮৯—৮৫৪
(১) কুকুৰা চবাই আৰু বাবুণৰ সাৰু	১৮৯
(২) এক হাতী আৰু কেঁচাৰ কথা	১৯০
(৩) বৰচোৰ	১৯১
(৪) বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে বগবিঙটি বোৱা	১৯৩
(৫) বাকস পণ্ডিত	১৯৪
(৬) তিনিজন ভেকা পণ্ডিত	১৯৬
(৭) দেৱাকভূষণ বস্ত্ৰ	১৯৬
(৮) কণ আৰু মন	১৯৮
(৯) বত্ৰিশ লক্ষনীয়া দৰা-কন্যা	১৯৯
(১০) বাবুণ আৰু বাবুণী	৮০১
(১১) অনুজ বজাৰ বিবুজ বজী	৮০৩
(১২) বাবুণৰ ডাণ্ড	৮০৬
(১৩) ভূত আৰু বাঢ়ণী	৮০৭

(১৪) নীখিনা আৰু নীখিনী	৮০৯
(১৫) এক সন্ধ্যাৰ কথা	৮১১
(১৬) এটা বুঢ়া আৰু পাঁচ পুতেক	৮১২
(১৭) বাক্স পণ্ডিত	৮১৫
(১৮) বাক্সী আৰু নাপিত	৮১৭
(১৯) কণা আৰু কুঁজা	৮২২
(২০) কথাবাহী বুঢ়া	৮২৩
(২১) নিৰাশী কন্যা	৮২৬
(২২) নোবল আৰু সোণপাহী	৮২৯
(২৩) পেটভাঙুৰ কথা	৮৩৪
(২৪) শিয়াল-পগলা	৮৩৯
(২৫) বজাৰ ন'ৰা আৰু শিয়াল	৮৪৩
(২৬) সোণবৰিৰ বজা	৮৪৪
(২৭) বেটুকোঁৱৰ	৮৪৮
(২৮) ছয় সন্ধিয়ৈক, এক বাকসী	৮৫০
(২৯) দুই বাকপুত্ৰ	৮৫২

১৪। বুকী আইৰ সাধ :

৮৫৫—৯০৮

(১) মেকুৰীৰ জীৱেকৰ সাধ	৮৫৫
(২) বাপৰ আৰু শিয়াল	৮৫৬
(৩) ঠাকুৰী	৮৫৮
(৪) চোঁৱাকাউৰী আৰু টিপচী চবাই	৮৫৯
(৫) এজনী মানিণী আৰু এজোপা ফুল	৮৬০
(৬) বুধিয়ক শিয়াল	৮৬১
(৭) বাঘ আৰু কেঁকোৰাৰ সাধ	৮৬২
(৮) ভেজীমলা	৮৬৬
(৯) বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু শিয়াল	৮৬৯
(১০) দীঘলঠেঙীয়া	৮৭০
(১১) গজাটোপ	৮৭১
(১২) নুৰলীয়া পো . .	৮৭২
(১৩) সবুজান	৮৭৩
(১৪) এটা শিঙৰা বাছৰ কথা	৮৭৫
(১৫) এটা বলী মানুহ	৮৭৫
(১৬) চিলনীৰ জীৱেকৰ সাধ	৮৭৬
(১৭) তুলা আৰু ভেজা	৮৮০
(১৮) কটাৰোৱা নাক, খাবণি দি চাক	৮৮৪

(১৯) তীর্থ আৰু চুটিবাই	৮৮৭
(২০) চম্পাৱতী	৮৮৮
(২১) জব্বগুৰু বজাৰ উপাখ্যান	৮৯১
(২২) পানেশ	৮৯৩
(২৩) জৌহাৰ সাধ	৮৯৪
(২৪) কুকুৰীকণা	৮৯৫
(২৫) ভেকুলীৰ সাধ	৮৯৭
(২৬) ডাঠৱৈকৰ সাধ	৮৯৮
(২৭) গাইকন	৮৯৯
(২৮) লৰিণী ডিবোতা	৯০০
(২৯) দুই বুধিয়ক	৯০১
(৩০) কাঞ্চনী	৯০৩
(৩১) ভুচুং পহু	৯০৬
১৫। শ্ৰীভগৱৎ-কথা (অনুবাদ) :	৯০৯-৯২৪
১৬। অনুদক :	৯২৫-৯৩৭
(১) বাজহাঁহ আৰু কাউৰী	৯২৫
(২) টোকোবা আৰু চিঙল	৯২৫
(৩) বুঢ়া আৰু শিয়াল	৯২৬
(৪) ভেলীয়াগাৰেং আৰু ফেচু	৯২৬
(৫) গজাটোপ	৯২৭
(৬) বৰাগী মেকুৰী	৯২৮
(৭) দামৰ আৰু শিয়াল	৯২৯
(৮) খুৰী ছাগলী	৯৩০
(৯) সাপ আৰু খেতিয়কৰ ভীয়েক	৯৩১
(১০) হাতী আৰু সাপ	৯৩১
১৭। বাঘৰ :	৯৩৩-৯৩৭
১৮। কামত কুঁড়ি জীতিবৰ লক্ষ্যেত	৯৩৯-৯৫২

দ্বিতীয় খণ্ড

॥ কবিতা আৰু বাট ॥

১৯। কলকৰ্জ :	৯৫৩-৯৯২
(১) সৰীৰ প্রতি	৯৫৩
(২) বায়েক উষা,	
ভনীয়েক প্রতিমা	৯৫৪

(৩)	ফইল	৯৫৫
(৪)	ভোবাকহে ডাল পাঠ			
	বববব সবী	৯৫৬
(৫)	চুয়া	৯৫৭
(৬)	প্রিরভা	৯৫৭
(৭)	প্রিরভাব সৌন্দর্য	৯৫৮
(৮)	হব	৯৫৮
(৯)	প্রবন্ধাব চিঠি	৯৫৯
(১০)	বাঁহী	৯৬০
(১১)	চয়	৯৬০
(১২)	কুলি	৯৬০
(১৩)	বৌবাকোনা	৯৬১
(১৪)	ক'লা-বগা	৯৬১
(১৫)	আবাব জন্মভূমি	৯৬১
(১৬)	হয় ঐতুব ডাক	৯৬২
(১৭)	বুলা-চন্দ্রাবলীৰ সংবাদ	৯৬২
(১৮)	বাঁহী	৯৬২
(১৯)	ডাকব টোপোলা	৯৬৩
(২০)	সড্য কোর্দ	৯৬৩
(২১)	ডবা	৯৬৩
(২২)	কবিতা	৯৬৪
(২৩)	বাঁহী	৯৬৪
(২৪)	চন্দ্রা-বাগাব দল	৯৬৪
(২৫)	বোব দেশ	৯৬৪
(২৬)	সবী কোমেনো বজার ?	৯৬৫
(২৭)	মাতৃ শ্রদ্ধ	৯৬৫
(২৮)	অবশেষ	৯৬৫
(২৯)	চালনী আক বেজী	৯৬৬
(৩০)	বিহু	৯৬৭
(৩১)	বাগা আক সবীসকল	৯৬৭
(৩২)	প্রেম	৯৬৮
(৩৩)	শান্তি	৯৬৮
(৩৪)	দেববানী	৯৬৮
(৩৫)	বাঁহী	৯৭৬
(৩৬)	কপু	৯৭৭
(৩৭)	চিববৌরন	৯৭৭
(৩৮)	আববোম	৯৭৭
(৩৯)	বীণাবাবী	৯৭৭

(৬)

(৪০)	ধনবব আৰু বভনী	৯৭৯
(৪১)	বভনীৰ বেজাব	৯৮০
(৪২)	পকা চুলি	৯৮২
(৪৩)	বহাগ্ৰহণৰ ৰাজী	৯৮৩
(৪৪)	ধূপিতৰা	৯৮৩
(৪৫)	নিৰাভী কন্যা	৯৮৬
(৪৬)	ভিলকা	৯৮৭
(৪৭)	বেণুকা	৯৮৭
(৪৮)	ঈশ্বৰ আৰু ভকত	৯৯১

০। পদ্যকবিতা :

৯৯৩-১০১২

(১)	অসম সঙ্গীত	৯৯৩
(২)	বৃদ্ধপুত্ৰ সঙ্গীত	৯৯৪
(৩)	গীত	৯৯৫
(৪)	সঙ্ঘা	৯৯৬
(৫)	প্ৰিয়ভৰ	৯৯৭
(৬)	কবিতা	৯৯৮
(৭)	জাব	৯৯৮
(৮)	বসন্ত	৯৯৮
(৯)	পদ্য পাতৰ পাৰ্শ্ব	৯৯৯
(১০)	বিশৃঙ্খল	৯৯৯
(১১)	বব আৰু সৰু	১০০০
(১২)	বিবহ	১০০০
(১৩)	কৰ্ম	১০০০
(১৪)	আত্মবোৰ	১০০১
(১৫)	বৰদৈচিলা	১০০১
(১৬)	সৰ্ববাণী	১০০১
(১৭)	ধূলি	১০০২
(১৮)	বিহুৱান	১০০২
(১৯)	চেনেহৰ চেনেহীলৈ	১০০৩
(২০)	কৃষ্ণৰ নিজাভাৱ	১০০৪
(২১)	বাঁহী	১০০৫
(২২)	বলে নোৱাৰা স্মৰণ	১০০৫
(২৩)	সাগৰ সঙ্গীত	১০০৫
(২৪)	দূৰ্য্যোদনে অশ্বখাৰাক	১০০৭
(২৫)	দ্রৌপদীয়ে অৰ্জুনক	১০০৭
(২৬)	পৰীক্ষিতক শূৰীৰ শাপ	১০০৮
(২৭)	সবীকে শূৰীক	১০০৮

৫৯। জিউকই :

১০০২-১০৩২

২২। গাঠনিক :	১০১৩-১০৪০
২৩। সোমাল :	১০৪১-১০৪৮
২৪। চিকিৎসা-বিজ্ঞান :	১০৪৯-১০৬৫
২৫। দাঁতের কলা :	১০৬৬-১০৭২
(১) গলাবধি বলা	১০৬৬-১০৬৮
(২) বাবেলভা	১০৭৩-১০৮০
(৩) হ-খ-ব-ল	১০৮১-১০৮৫
(৪) হেমলেট	১০৮৬-১০৮৯
(৫) বঙলা	১০৯০-১০৯১
২৬। চরিত্র-বিজ্ঞান :	১০৯২-১১০৬
২৭। জরনতীকৃত-বলা :	১১০৭-১১১৪
২৮। বৈজ্ঞানিক :	১১১৫-১১২৯

॥ হাঁহি, কোঁকর, ব্যাক ॥

২৯। কৃপাবধি বলা-কাকতল			
টোপোলা :	১২৩১-১২৭০
(১) মোব জম্মবহস্য	১২৩৫
(২) বিষয় আক বিষয়	১২৩৬
(৩) সমাজিক	১২৩৮
(৪) প্রসঙ্গ	১২৪০
(৫) বাতবি-কাকতল জাননী	১২৪৬
(৬) অসমীয়া জাতি ভাঙব জাতি	১২৪৯
(৭) কবিতা	১২৫৩
(৮) জীৱিকাৰ উপায়	১২৫৬
(৯) বববক্সাব বিয়া	১২৬০
(১০) বববক্সাব 'কটোখাৰ'	১২৬২
(১১) চেকী কবি	১২৬২
(১২) ইশুবচন বিদ্যাগাব	১২৬৩
(১৩) বাবেলভা বিজ্ঞান	১২৬৩
(১৪) কৃপাবধি বলা	১২৬৩
(১৫) চুয়া-বিজ্ঞান	১২৬৩
(১৬) কপ আক কাকতল			
কৰোপকথন	১২৬৬
(১৭) কাকতল টোপোলা			
পোষ্টবৰ্টেব	১২৬৭
(১৮) জুঙা	১২৬৮
৩০। কৃপাবধি বলা-কাকতল :	১২৭১-১৩১৮
(১) উজ্জ্বল	১২৭১

(২)	অবতারণ	১২৭১
(৩)	ভাবত উদ্ভাব	১২৭৪
(৪)	আনন্দবাব বক্সাব
	চমু জীৱনচৰিত	১২৭৭
(৫)	বন্দে বাউবব	১২৮০
(৬)	জাননী	১২৮২
(৭)	পাৰ্শ্ববেষ্ট	১২৮৩
(৮)	অগস্ত্য বক্সাব	১২৮৪
(৯)	এবন বুকলি চিঠি	১২৮৪
(১০)	পুত্ৰাব ববঙ্গীত	১২৮৬
(১১)	ভুল	১২৮৭
(১২)	চৌপনি ডাঙনি	১২৮৯
(১৩)	বববক্সাব বব বক্সাব	১২৯০
(১৪)	সৰ্বভাবতী
	জাতীয় সঙ্গীত	১২৯৩
(১৫)	অপুৰোহণ পৰ্ব	১২৯৩
(১৬)	অসমীয়া ডেকাব প্ৰতি
	উপদেশ	১২৯৬
(১৭)	টককব দৌৰাধ্য	১২৯৭
(১৮)	বসন্ত	১৩০১
(১৯)	বাবজস বিখ্যাতলোকব
	চমু জীৱন চৰিত	১৩০২
(২০)	কবিডা দেৱী	১৩০৩
(২১)	বৈশীসকলৰ প্ৰতি
	বববক্সাব উপদেশ	১৩০৪
(২২)	বীণববাসী	১৩০৪
(২৩)	বববক্সাব বহা ভাবতব
	পাতনি	১৩০৬
(২৪)	বুঢ়াব জীৱেকব বাস	১৩০৯
(২৫)	লাটি চাহাবৰ ওচৰত
	লগুৱাব ওপবতগোচৰ	১৩১০
(২৬)	ডাউদেৰ বিলাপ	১৩১২
(২৭)	ককালব বিঘ
	ডাল কবিবৰ উপায়	১৩১২
(২৮)	বুঢ়া আৰু বুঢ়ীৰ খবচ	১৩১৪
(২৯)	একাতীৰ অসম্পূৰ্ণ
	সেৱক	১৩১৫
(৩০)	অসমীয়াৰ দুখ	১৩১৫

(ট)

(৩১)	বহাশ্রলয়ৰ লক্ষণ	১৩১৬
(৩২)	কৃপাবৰ বৰুৱাৰ উইল	১৩১৭
৩১।	বৰবৰুৱাৰ মূল্যনিঃ	১৩১৮-১৪৩২
(১)	বৰবৰুৱাৰ হাহচুৰি			
	বোৰ্কাৰ্জনা	১৩১৯
(২)	বহটা ডিবুৰ সত্ৰাধিকাৰ	১৩২৩
(৩)	গোপাল আৰু গোপীনাথ	১৩২৭
(৪)	সন্তোষ	১৩৩১
(৫)	দীঘলা কিনাৰাম	১৩৩৫
(৬)	বৰবৰুৱাৰ বৰ আশীৰ্বাদ	১৩৩৯
(৭)	আশীৰ্বাদ	১৩৩৯
(৮)	বৰবৰুৱাৰ			
	বজা হৰৰ লক্ষণ	১৩৪০
(৯)	বৰবৰুৱাৰ কবিতা বেদনা	১৩৪১
(১০)	টোপনি	১৩৪২
(১১)	বৰবৰুৱাৰ গাভ			
	চতুৰ বিহু	১৩৪৩
(১২)	বৰবৰুৱাৰ বিহুনাৰ	১৩৪৪
(১৩)	বৰবৰুৱাৰ ভাবোন্মাদ	১৩৪৫
(১৪)	বৰবৰুৱাৰ নালজয়	১৩৪৭
(১৫)	বৰবৰুৱা লোহাৰ শূক	১৩৫০
(১৬)	জাবৰৰ পাটি বৰবৰুৱা	১৩৫৩
(১৭)	বৰবৰুৱাৰ লিখ্যৰ			
	সাহিত্যিক প্ৰতিভা	১৩৫৫
(১৮)	বৰবৰুৱা-সুদৰ্শন সংবাদ	১৩৫৭
(১৯)	বৰবৰুৱাৰ প্ৰশ্নোত্তৰ			
	আৰু ৰেপৰ্ট	১৫৬৯
(২০)	বৰবৰুৱাৰ আস্যন্ত হাস্য	১৩৬১
(২১)	বৰবৰুৱাৰ হাতৰ বিহু	১৩৬৫
(২২)	বৰবৰুৱাৰ অণ্ডাতক	১৩৬৯
(২৩)	বৰবৰুৱাৰ 'ভিনাৰ টেবুল'	১৩৭১
(ক)	কুকনৰ সাধু	১৩৭২
(খ)	হাজৰিকাৰ সাধু	১৩৭৫
(গ)	শইকীয়াৰ সাধু	১৩৭৮
(ঘ)	বৰাৰ সাধু	১৩৮১
(ঙ)	বৰুৱাৰ সাধু	১৩৮৫
(২৪)	বৰবৰুৱাৰ হালধু	১৩৮৬
(২৫)	বৰবৰুৱাৰ প্ৰশ্নোত্তৰ	১৩৮৮

(২৬) বববক্সাৰ প্ৰদত্তকৃত			
প্ৰতিবাদ	১৩৯১
(২৭) বববক্সাৰ 'জুজুনী'	১৩৯২
(২৮) সম্পাদকৰ কথা	১৩৯৫
(২৯) বববক্সাৰ চিঠি	১৩৯৭
(৩০) বববক্সাৰ কু	১৪০২
(৩১) বববক্সাৰ বেদান্ত ব্যাখ্যা	১৪১২
(৩২) বববক্সাৰ			
বেতাল বৰ্ণনাবিংশতি	১৪১৪
(৩৩) বববক্সাৰ বুৰুৰণি			
আৰু বেতাল	১৪২৭
(৩৭) বববক্সাৰ বুৰুৰণি			
আৰু তাল	১৪২৯
৩২। বববক্সাৰ জাকৰ বববক্সাৰ (১ম ভাগ) :			১৪৩৩-১৪৮৮
(১) মনুষ্যপুৰাণ (১ম)	১৪৩৩
(২) মনুষ্যপুৰাণ (২য়)	১৪৩৫
(৩) মনুষ্যপুৰাণ (৩য়)	১৪৩৮
(৪) জীৱন মৰণ বিচাৰ	১৪৪০
(৫) মৃত্যু বান	১৪৪২
(৬) তিনি বাহাৰ	১৪৪৩
(৭) সভা আৰু সভ্যতা	১৪৪৪
(৮) যুগ-ধৰ্ম	১৪৪৬
(৯) মিলন	১৪৪৮
(১০) বিবহ	১৪৫০
(১১) বিচ্ছেদ	১৪৫৩
(১২) বিহু	১৪৫৫
(১৩) জহ	১৪৫৭
(১৪) বাজনীতি	১৪৫৮
(১৫) দেশোদ্ধাৰৰ বিহা	১৪৫৯
(১৬) ববসবাহ নে সভা	১৪৬০
(১৭) জী-স্বাধীনতা (১)	১৪৬২
(১৮) জী-স্বাধীনতা (২)	১৪৬৪
(১৯) জী-স্বাধীনতা (৩)	১৪৬৫
(২০) অভিনন্দন	১৪৬৮
(২১) জাতীয় ঐক্য	১৪৭১
(২২) ধৰ্ম, সাম্প্ৰদায়িক মূল্য			
আৰু ববাহ	১৪৭২
(২৩) টেকেলা-মুদ্ৰা	১৪৭৫

(২৪)	গল্প-প্রয়াস	১৪৭৬
(২৫)	কবি-বিভাটিৰ কুবকুবধি	১৪৭৮
(২৬)	নোবেল পাইজ	১৪৮১
(২৭)	মুৰবীয়া বেজবেল দৰ্শন	১৪৮২
(২৮)	মুৰবীয়া			
	বেজ বেলেৰ কলাকল	১৪৮৪
(২৯)	বন্	১৪৮৬
৩৩। বববদ্যাব ডাবব বদ্যবদ্যাবি (২২ ডাব) :				১৪৮৯-১৫৫৬
(১)	বুববুৰধি বহগা	১৪৮৯
(২)	হাঁহি	১৪৯২
(৩)	সাহিত্যৰ উৎপত্তি	১৪৯৪
(৪)	বুবগ্ৰীৰ লোবাধ্য	১৪৯৭
(৫)	সাহিত্য সভাৰ সভাপতি	১৪৯৯
(৬)	সাহিত্য-সভা দৰ্শন	১৫০২
(৭)	ববগীতৰ তৰ্জমা	১৫০৪
(৮)	অৰ্ধনীতি	১৫০৬
(৯)	জীৱন পৌৰবণ	১৫০৮
(১০)	ত্ৰিসংখ্যাৰ কালিকা	১৫১১
(১১)	আহবিৰ অভাৱ	১৫১৩
(১২)	ভোজন	১৫১৪
(১৩)	হৰিষদ বিবাদ	১৫১৮
(১৪)	ডালপোৱা আৰু প্ৰেম	১৫২০
(১৫)	ডাল মানুহ, বেয়া মানুহ	১৫২৩
(১৬)	আমি বলিয়া নে মূৰ্খ	১৫২৫
(১৭)	আশ্বানং বিদ্ধি	১৫২৭
(১৮)	বিবাদ-যোগ	১৫২৯
(১৯)	যোগ আৰু শ্ৰদ্ধাৰ্চা	১৫৩১
(২০)	ডনিচাইল্ড	১৫৩৪
(২১)	উঁহুৰ্কেপ আৰু			
	গবাবহনীয়া	১৫৩৬
(২২)	ব'দে-পোৰা			
	এংলো ডাবভী	১৫৩৮
(২৩)	মোক নুছুবি ! নুছুবি !	১৫৩৯
(২৪)	কলিকতা পুনৰ্দৰ্শন		১৫৪১
(২৫)	বন্ধ শ্ৰেণ্ড তিনি নাহ	১৫৪৯
৩৪। বববদ্যাব ডিঙাব দিঙাবদ্যি :				১৫৫৭-১৬২২
(১)	ডগৰডুৰ যবডাব	১৫৫৭

(৪)

(২)	চিন্তাশীল বববক্সাব			
	চিন্তাব শিল্পটি	১৫৬০
(৩)	বববক্সাব চিন্তাব চৌ	১৫৬৫
(৪)	বববক্সাব চিন্তাব			
	চাকনৈয়া	১৫৬৬
(৫)	বিহু	১৫৬৮
(৬)	বববক্সাব			
	বিহুব আশীৰ্বাদ	১৫৬৯
(৭)	বববক্সাব			
	কবিতাৰ পিবপিবনি	১৫৭১
(৮)	বববক্সাব			
	পুথি সমালোচনা	১৫৭২
(৯)	বববক্সাব গল্পেৰণা	১৫৭৩
(১০)	বববক্সাব বিশুদ্ধ দৰ্শন	১৫৭৫
(১১)	বববক্সাব বিমান বিহাৰ	১৫৭৮
(১২)	বববক্সাব হাকিমী	১৫৮২
(১৩)	কোজদাৰী বোকৰ্দাৰ বজুতা	১৫৮৩
(১৪)	বোকৰ্দাৰ বাৰটাঙোন	১৫৮৪
(১৫)	ভিনিহি-খুলশালি সংবাদ	১৫৮৬
(১৬)	বববক্সাব লেভেৰি-বোটলা	১৫৮৮
(১৭)	কৃপাবৰ-কেবপাই সংবাদ	১৫৯০
(১৮)	কণকলি কানীয়াৰ প্ৰশ্ন	১৫৯২
(১৯)	নিনাও মেধিব প্ৰশ্নোত্তৰ	১৫৯৩
(২০)	কেবপাই বাপুৰ প্ৰশ্নোত্তৰ	১৫৯৪
(২১)	বৌ-বৰালি সবকি গল	১৫৯৬
(২২)	তিৰোতাৰ অধিকাৰ	১৫৯৭
(২৩)	বববক্সাব দুইনম্বৰী শিষ্যৰ প্ৰতিভা	১৫৯৮
(২৪)	বববক্সাব চিঠি	১৬০০
(২৫)	বববক্সাব দিন	১৬০১
(২৬)	বববক্সাব হেতাওপৰা	১৬০৩
(২৭)	বববক্সাব বতৰা	১৬০৬
(২৮)	বুঢ়া হৰিজন	১৬০৮
(২৯)	বুঢ়া-মেঠা সংৰক্ষণী সভা	১৬০৯
(৩০)	বৃদ্ধ বিবাহ প্ৰচাৰ সমিতি	১৬১১
(৩১)	বৃদ্ধ বিবাহ প্ৰচাৰণী সভাৰ গীত	১৬১২
(৩২)	কেবপাই কোম্পাণীৰ ভেঁনুভেননি	১৬১৩
(৩৩)	বাঁহীটৈ বিদায়-পত্ৰ	১৬১৫

(৩৪) দক্ষিচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ আৱিৰ্ভাৱ	১৬১৬
(৩৫) দক্ষিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ খেদোক্তি	১৬১৭
(৩৬) দক্ষিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাৰ আত্মকথা	১৬১৯
৩৫। বৰবৰুৱাৰ সাহিত্যিক মহাকাব্য :	১৬২৩-১৬৫৮
(১) বস্তু-বৰবৰুৱা সংবাদ	১৬২৩
(২) বৰবৰুৱাৰ বাণী	১৬২৫
(৩) সাহিত্য সভাৰ কৰ্ত্তব্য	১৬২৬
(৪) আঠচলিহু নম্বৰী কংগ্ৰেছ	১৬২৬
(৫) সনাতনী	১৬২৭
(৬) ভূত	১৬২৮
(৭) উইক'প	১৬২৯
(৮) আহিকাল	১৬৩০
(৯) অকণি তন্ত্ৰ	১৬৩১
(১০) 'মুক্তিক' ধ্বনি	১৬৩২
(১১) মূৰ কটা ছাগলী	১৬৩৫
(১২) বিজ্ঞান বৰবৰুৱা	১৬৩৭
(১৩) উইহাফলু	১৬৩৮
(১৪) ভেজপুৰীয়া বিজ্ঞান	১৬৩৯
(১৫) অসমীয়াৰ বীৰত্ব	১৬৪১
(১৬) বৰবৰুৱাৰ প্ৰস্তাৱ	১৬৪৩
(১৭) বৰবৰুৱাৰ ফোবোহনি	১৬৪৪
(১৮) বৰবৰুৱাৰ 'জোক'	১৬৪৫
(১৯) কৃপাৰ বৰবৰুৱাৰ প্ৰত্যাগমন :	১৬৪৭-১৬৫৮
(ক) ঐক্য	১৬৪৭
(খ) বস্তু	১৬৫২
(গ) কৃপাৰ বৰুৱাৰ নতুন টোপোলা	১৬৫৪
(ঘ) কৃপাৰ বৰুৱাৰ লগত অৱত	১৬৫৮
৩৬। কৃপাৰ বৰুৱাৰ লক্ষণ :	১৬৫৯-১৬৯০
(১) কৃপাৰ বৰুৱাৰ ফটোগ্ৰাফ	১৬৫৯
(২) সন্মোহন কাব্য	১৬৬০
(৩) বৰবৰুৱাৰ বাঁহীবাণী	১৬৬১
(৪) পোহৰী আৰু কবি পোহালি	১৬৬১
(৫) ধৌলৰ বোল	১৬৬২
(৬) মিঠা টোকাৰী বাজে	১৬৬২
(৭) কল্প	১৬৬৩
(৮) বিহুৱা ডাঙৰীয়া	১৬৬৫
(৯) বিহু	১৬৬৫

(ঙ)

(১০)	বহুব-বিদায়	১৬৬৫
(১১)	বুঢ়া আপ বিহু	১৬৬৬
(১২)	দেউতা খুঁটাছ	১৬৬৮
(১৩)	বববকন্দাৰ আত্মসন্তোষণ	১৬৬৯
(১৪)	বববকন্দাৰ খেল	১৬৭০
(১৫)	মুৰ-মুখবনী বিহাট	১৬৭১
(১৬)	বববকন্দা আৰু চোকাৰান পৰ্বা	১৬৭২
(১৭)	কবিডাৰ কাঠসংস্কাৰ	১৬৭২
(১৮)	মুঁৰীৰ বাহ	১৬৭৩
(১৯)	মুঘল পৰ্ব বা ঢেকীখোষা পৰ্ব	১৬৭৪
(২০)	বিদ্যাৰ বিচনী	১৬৭৪
(২১)	দস্তিচক্ৰ বকন্দাৰ আৱিৰ্ভাব	১৬৭৫
(২২)	কবিৰ মুঁজ	১৬৭৫
(২৩)	সাধুভাষাৰ জাল	১৬৭৬
(২৪)	ভোটৰ উপহাস	১৬৭৭
(২৫)	চিলনী খাপ	১৬৭৮
(২৬)	গোৱালপাৰা হৰণ	১৬৭৮
(২৭)	লক্ষ্যভেদ	১৬৭৯
(২৮)	ভোটৰ গভাত দিয়া বববকন্দাৰ বক্তৃতা	১৬৭৯
(২৯)	নতুন অসমীয়া ভাষা	১৬৮০
(৩০)	বববকন্দাৰ বিয়াৰ উদ্যোগ	১৬৮১
(৩১)	উজ্জীৱমান ন-অসমীয়া ভাষা	১৬৮২
(৩২)	বববকন্দাৰ সৈতে মূল্যকাণ	১৬৮২
(৩৩)	পক্ষীৰাজ-বববকন্দা সংবাদ	১৬৮৩
(৩৪)	THE POTION POETIC	১৬৮৪
(৩৫)	FIT POETIC	১৬৮৪
(৩৬)	আৰলল বাটতে	১৬৮৫
(৩৭)	খোৰা কবিডা	১৬৮৫
(৩৮)	কৰাবৰ ডিগি তাই	১৬৮৬

॥ ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতি ॥

৩৭। অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্য :	১৬৯১-১৬
(১) অসম	১৬৯১
(২) পুৰণি অসমৰ জিলাগুনি	১৭১৬
(৩) অসমীয়া ভাষা	১৭১৯
(৪) অসমীয়া	১৭৫২
(৫) অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতি	১৭৫৩

(৬)	ভাকৰ পুথি	১৭৬১
(৭)	অজীয়া নাট	১৭৬৫
(৮)	দুই বহাপুৰুষৰ ছন্দ আৰু সুবোধ	১৭৬৭
(৯)	অমৃতকন্দলি আৰু বানসবৰভী	১৭৭৪
(১০)	বোকা-বহু	১৭৭৫
(১১)	নপুথিৰ চিলাকিৰ চানেকী	১৭৭৯
(১২)	হিলেটীয়া	১৮০০
(১৩)	অসমীয়া গৌৰীপুৰত বঙলা সাহিত্য সভা	১৮০২
(১৪)	পৰিচিষ্ট	১৮১৭
(১৫)	কোন কাৰ বিকৃতি	১৮১৮
(১৬)	বনছয় চিকুট	১৮২১
(১৬)	প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ	১৮২৯
(১৮)	অসম কাৰ ?	১৮৩১
(১৯)	ভূকণ অসম উঠা	১৮৩৩
(২০)	অসম ছাত্ৰ সন্মিলনৰ সভাপতিৰ ভাষণ	১৮৩৫
(২১)	অসম সাহিত্য-সভাৰ সভাপতিৰ ভাষণ	১৮৪৮
(২২)	অসম সাহিত্য-সভাৰ বিশিষ্ট অতিথিৰ ভাষণ	১৮৭২
(২৩)	শেষ ভাষণ	১৮৮১
(২৪)	বিবিধ প্ৰসঙ্গ	১৮৮২
(২৫)	অভিনন্দন আৰু সন্নিধান	১৮৮৯

টোকা: প্ৰৱৰ্ত্তনী দুই খণ্ডত ঠায়ে ঠায়ে ভুল বৈ যোৱাৰ বাবে আৰি দুঃখিত। ভৱবিধৰ বাবে দুই-এটা সোধোন উল্লেখ কৰা হ'ল। (১) প্ৰথম পৃষ্ঠাত উদ্ধৃতিৰ বিত্তীয় শাৰীত 'থাৰা' নহৈ হ'ব লাগে 'চাপ'। (২) ১৬৭২ পৃষ্ঠাত 'ভোকা'বাম লক্ষ্য প্ৰথম ভক্ত আৰু কবিতাৰ কাৰ্ত্তিসংকাৰ বিত্তীয় ভক্ত হ'ব লাগে। (৩) ভাঙনি-পুথি 'ভগৱৎ কথা'ত বুলি প্ৰৱৰ্ত্তনৰ বহুবি দেবেশ্বৰনাথ ঠাকুৰ। (৪) ১৭১৯ পৃষ্ঠাত প্ৰথম খণ্ডৰ সন্নিধান হ'ব লাগে প্ৰথম বক্তৃতা।

— সম্পাদক

*** Lakshminath was quite a pioneer in many forms of literature in Assamese. Of him it may be said, as Dr. Samuel Johnson had said about Oliver Goldsmith, that "there was no branch of literature which he did not touch, and there was nothing he touched which he did not adorn". A cursory glance over his published works would show the range of his literary output. He was primarily a prosateur, although he published some beautiful lyrics and songs which are unique of their kind in Assamese. He was also a humorist and a satirist of social life and social ways. He had a broad sympathy for humanity, and this sympathy was illumined by his good-natured humour. He created a unique type in Assamese literature, and that was the personality of Kripabar Barbaruwa. The Kripabar volumes are racy of the Assamese soil, and they are so very popular that they have given to Lakshminath the sobriquet of 'Charles Dickens of Assam'. He wrote one novel, and besides brought out two collections of folk-tales, and seven dramas. He has a number of penetrating studies of the great religious personalities of Assam like Sankara-Deva and Madhava-Deva. His several volumes of serious essays, literary, cultural, political as well as religious are also outstanding creations in modern Assamese literature. And above all, one of the finest books in Indian literature is his Autobiography. (Mor Jivan Sowaran).

Lakshminath Bezbaruwa's life was not a sensational one—it was that of a highly cultural gentleman who was in business, but who by his pen brought about an intellectual and even a spiritual renaissance in Assam. His influence has been working silently, with the passing of decades his importance is becoming more and more strongly established in the domain of Assamese literature and culture ***

-Dr. SUNTI KUMAR CHATTERJI

কদমকলি

(প্রথম প্রকাশ—১৯১০ চন)

পাতনি

কবিতা হয় যদি হওক, নহয় যদি নহওক বুনি নাভেসময়ে লিখ। পদ্যবোব গোটাই একে ঠাই কবি এই কিতাপখন কবা হল, কণি হবন দশাশা কবি নহয়। যোব নিজৰ বচনাবোব যোব নিজৰে পচিবলৈ ভাল লাগে; বোধকৰে। নিজৰ দেখি। সেইবোব সিচ'বতি হৈ থকা বাবে, পচিব খুজিলে আহকাল পাওঁ, সেইদেখি সেইবোব একে লগ কবি সূচনকে ললো। এখন ছপোৱা আৰু হেজাৰখন ছপোৱা প্ৰায় একে খৰচৰে কথা; সেই বাবে সেইদৰেই ছপাই থলো। যাৰ মন যায় পচিব, যাৰ মন নাযায় নপচিব। আৰু যাৰ মন যায় তেওঁ মনত অলপো খুকুৰি নাবাখি তাৰ কাঠসংকাৰ কবি সন্তোষ লভিব, বাইজৰ আগত এই নিবেদন।

১৮৩৫ শক, ১ ভাদ
লবোলাচ হাওড়া }

দ্বয়কাৰ

সখীৰ প্ৰতি

১

প্ৰাণসখী! দৃষ্টীনাংক জন্মটো এনিলা?
অন্ত নেহ, অত নাযা স ফলো পাহনিলা?
সো চোৱা আকাশত ক'লা ক'লা ডাঙ্গৰত
চমকি চমকি বিজুনীয়ে উমসিছে,
গোন গোন কৰি মেখে গাজগি মাৰিছে।
ডাৱৰবদেখি ডাৱ, ম'ৰাই উখালি পাৱ,
ছালি ধৰি ঠেও ধৰি নাচোম বৰিছে,
ডোমাব বিৰহে সখী হৃদয় লহিছে।

২

আকৌ চোৱা পানীপিয়া "পিওঁ" "পিওঁ" মাতেবে,
জুৰাইছে প্ৰাণ পানী পি হাবিয়াহেবে।
খুকুৰ বাজ। কিন্তু বোব সন্নিপাতে মহাঘোব,
শুকাই শুকাই হিয়া কৰ্কবীয়া কবিলে,
প্ৰাণপখী মৰি যাৰ নেহ-পাণী গিলিলে।

৩

ডাউক-ডাউকী শুনা "কুৱা" "কুৱা" মাতেবে,
জুখ-সবোববত আলাপে মন বঙেৰে;
কদমৰ ডালত পৰি কপৌ-কপৌমনীযুৰি
'কুক' "কুৱ" কবি হৰিষেবে গীত গাইছে,
দুৰ্ভগীয়া মই যাত্ৰ হাৱ বুকু গেলিছে।

৪

চেনেহৰ গীত শুনা সোৱা নৈয়ে গাইছে,
কুল কুল কবি চোৱা কেনে লব ধৰিছে।

সখীৰ লগত গৈ কেনেটক মিল হৈ
একে জীৱ একে দেহা, আন মন নকৰি,
বৈ যাৱ মন স্তৰ্শ স্কলোকে পাহনি।

৫

পানীৰ বুকুত বুধবুদবোৰ খেলিছে;
অলপ উমলি দেখা আকৌ বুৰ মাৰিছে।
সৌফালে কবা মন চিকুণ্ডাম নাওখ
দুই পাখি কাল বেগি কেনেটক সাঁতুৰিছে,
মন যায় বোৰো, কিন্তু বিধিয়ে বিভুৰিছে।

৬

এবা বোহ, আহাঁ সখী! একেলগে বঙেনে
কপোৱালি নৈৰ ৰাতিত স্কৰে। ঠগেৰে;
দৌল সাহেঁ, নাদ খানো, শিলগুটি গোটাই আনো,
ৰালিৰোবা, ৰাতিমাহী খেদি খেদি লৱৰে।;
গালি পাবি প্ৰতিম্বনিক ডিঙি বেগি চিৰঁ বো।

৭

আহাঁ হেবা প্ৰাণসখী! নৈত নাৰি মালোৰে।
বুৰ মাৰি পানীৰ ডলত, পাৰোঁনাগে ভাগৰে।।
চিলনী-সাঁতোৰ মিওঁ, লোতেলোতে উটি মাওঁ
পানীত টুকুৰিয়াওঁ আঙুলিৰ আগেৰে,
বুৰবুৰি কাটে। পানীৰ ডলত নাকেৰে।

৮

কুলিৰে সিয়াৰে। আহাঁ! কুলনিত লোকাই
পোলাপক পেলাওঁ লাজ ওবনী গুটাই

চিকিৎসা

সেউতীক দিওঁ বিয়া বাঙলেবে সইতে
শাৰী পাতি মালতীক বহুৱাওঁ তহিতে
বকুল গোটাঁহি আনি নিয়বৰ মিচি পানী
নোৱাওঁ উকলি দি আঙলগা নায়েবে,
গাছবিগিণাব পাতি বজাওঁ আনন্দেবে।

৩

বৰ-বাৰী মিছা, কোনো কালে বোক নানাগে
নেচাও পৰক যি ইসৰ নিতিয়াগে।
বকুলৰ ওটি খাম, সেউতীৰ বিয়া চাম,
কবৰীৰ বো পিয়, কেতেলীৰ মুলি লম,
ভোমোৰাবে গাম গীত, কুলিৰে বন্ধাম মিড,
ভাতকেচুৰ সৈতে ওবেদিন গাম নাম।
পদুমপাহিত উঠি নাৱকো খেলাম।
সেইদেখি মোৰে পপত চোৰ। বুধ ভুলিহে
দুখীয়া সখীক কিয় মাৰা তুমি পুৰিহে?

১৮৮১ শক

ভাদ, কলিকতা

বাজেক উষা, ভনীয়েক প্ৰতিভা

(কুসমিত)

১

প্ৰতিভা। "হেৰা বাইচা। কিহে সোচো কুটুকাকুটুকী
নাচি নাচি কুলে কুলে মাৰিছে ডুমুকি?
এহে বাক অ' চুমাচুৰি কৰিছে হৰলা?
ইবান চেনেহ আও। চাওঁগৈ বৰ।"

২

হৰ বাইচা। বৰ বৰন, বৰ ভাল পায়,
মুখভেই মুখ দি ভেনেই পনি যায়।

৩

ইকি ১. দেখোন মোৰ মুতিভূশিত
শোভাই মাৰিছে লৰা বীৰিৰূপ কৈ?

৪

সখীনাশ। পৰিল তাত। চুমাও খালে,
বাইচা। মোৰ হুতি কুলত চুমা দিলে।

৫

হুতি হেৰা। হই, অজি চিনিলে। তোমাক।
হুতি সখী। হই আক চিনিলে। তোমাক।
কেবলে মোক অতদিন দি আছিল। যাকি,—
“তোমাকেহে ভাল পাওঁ বৰবৰ সখী।”

৬

ইস। মোকেইহে ভাল-পোৱা। ‘বৰবৰ সখী।’
বতমানে মিছা কথা।—এনে মিছলীয়া।
অ’—আজলী সখীক পাই ভাল কাকি দিয়া।
এতিয়াহে জানিলো ভোঁৱাৰ চতুৰালি
আগত নহলে জানো কত পাৰা গালি।
ইঃ—‘তোমাকেই হে চুমা খাম, জীওঁ যত দিন;
তোমাবেইহে উমলিম, দুইবো নাই ভিন।

৭

আটাইবিলাক কাকি; আটাইখিনি মুখৰ মহলা,
হই হেন সখীক এৰি ভাল সখী পালা।
ভাগ্যে মই দেখিলোঁ দেখিহে
নাইবা আক কত তুৱা দিনাহেঁতেনহে।
বাক সখী। বাক তোমাৰ চিত
পেটত এতেক কথা, নীজানো কিঞ্চিৎ।

৮

দেখি। পুৰিহে ‘নিলাজী’ সখীৰ কথা,
মোতেইহে দেখোঁ, মোনইহে দেখা।
বেয়ে খাওক ওচৰলৈ কুছিকুছি যায়;
সদায় বনত ভয়,—সখী বেয়া পায়।
মোৰ হৈ বৰিব পাৰে, ময়ো তেওঁৰ হৈ
কুচুটীয়া সখী পালোঁ, এনে সখী সৈ।

৯

বাইচা। গোমানে মোৰ বৰবৰ হৰে সখী মিছিয়া,
মই যেনে জাবোঁ, কেটন ভেনেকুৱা নাই?
চকুৰ আকণ্ডে বাইচা। সিত্তোঁ দেখি আছা—
দেহ বোক হুতি সখী; বিলাকক মিছা।

১০

এই কবিতাটোই বই লানো—

কোব সখী-লোকব হল, কেনেকৈ চাই থাকে ?

বনত পথিলে গাটো বহু বহাই বার,
পূবণি চেনেহব কথা কৈও অন্ত নাই।

নেতিয়া বাহুবী-বেলি ভেজগোরা হৈ,
নাকর ওঠিলে বার 'জোক' 'জোক' কৈ।

আহো বই শেওতা কালি

বতাহেও ডালি ডালি

কবি মোব মূব চুলি উকরাই দিব,
সখীয়ে দূবত দেখি বড়ত হাঁহিব।

১১

দিনটোব বতোক কথা নামব স্ববেবে
বিনাই বিনাই সখীক কব হবিষেবে।

কামিনুনি হোতা দেখি,

আকোলালি ধবি সখী,

বাতিটোলে লগাব বাত বেজাব বনেবে
ভেনে সখী এনে হল কোনটো চিত্তেবে ?

১২

কাউবীয়ে কা কবিব গছব ভালত বৈ,
ফুল-কটা লোটাৰে এলোটা পানী লৈ ;
বরো ধূব ধূব, ধাইটা সখীকো ধূবাব,
বাতিটো আঁতবিহিলো মুলি চুমা ধাব।
তেরেঁ। ধাব চুমা, মোত হেঁপাছ আছিলে,
দেহি ঐ। এতিয়া দুটে সখীক ভুলালে।

১৩

হেবা কপটায় সখী।

কাণসারি মাৰি থাকিলেনো কিটো হব ?

ভেনেকৈ বলে জানো গাব লাভ ধাব ?

ভুলি মোব কথাবছোন সবিশাল দিয়া,

আইয়ে—কিহবনো ইমান গল ? গাভে খাটি মোব।

১৮১১ পক

গীতক, কবিতা

২

বইনা

১

বইনা বইনা মুলি কভনো কাতিব বই,
কভনো বিনাই আক কাকুতি কবিব ঐ,
নাই যে বইনা মোব ? নাই নেকি বনচোব ?
নাই নে, নাই নে মোব বইনা মউব ?
নাই নে জগতে মোব চেনেহ-চকোব ?

২

কিমান চাকুবি দিয়া বিচারেঁ। পখীটি মোব,
কিমান চিত্তাই মুকু চিত্তাচি কৈলে মোব,
বিরাকুল, বিরাকুল, নাই ডাব কুলাকুল
ভাখাপি নাভবি নাই বইনা. পখীব
ভাখাপি বাতবি নাই চকুব মণিব।

৩

সঁচাটক সঁচাটক যদি পৃথিবীত এই
নাই পখী যাক মার্তো বইনা বইনা কৈ
কির সঁজা সোণোবালি, মবন পাখীৰ ছালি,
চেনেহ-চাউলে কৈতে হেঁপাছ-বাটিত
দিলে মোব হৃদয়ত কবিসো ধাপিত ?

৪

কিয়নো কিয়নো কাণ মাত, আকলুরা খতি ?
কিয় দিলে মুখ মোব চুমাৰ বলিয়া পাতি ?
বুকত বইনা-বোপ কেলে মোব কবে ভোগ ?
মবন নথকা বোপ কিয় দিলে মোক ?
মহলে মটনা, বই নাপাত্ত কিয় ভোক ?

৫

এয়ে নে চিকুপি মোব ললাটত লিখা হল ?
বইনা বইনা কবি সবিলগীয়া হল।
আছে যদি সঁচাটক, তই যদি হব তয়ে,
দে দেখা, দে ধবা, কভনো জীয়াতু মব ?
কত চট্‌কট কবি জীবনব ভাব মব ?

৬

কানোতে কানোতে মোব চকু হেব উঠিল,
বাঁড়োতে বাঁড়োতে বাঁড়ো ভাঙ্গি নাইকিয়া হল।
জাবোতে জাবোতে লোপ, শুক্কীকো ধৈবসদি বেন,

ভাষাপি এখুদো ভোব নালাগে মবম।
ষোক পুৰি মবটোৱে ভোব নে মবম ?

৭

মধুৰ মইনা নাম নাজানো কোনেনো দিলে,
মিলৰ বুকুত কোনে প্ৰেম-লগণু সানিলে ?
নিমিলিল নাও-গাও নালাগিল আওভাও,
নতু মইনাৰ হিয়া মইনাত নাই,
কেনেকৈ এমন কথা হ'ব পালে হায় ?

৮

নাই দেখা, নাই শুনা, কেনেনো মইনা তই ;
কটন পলে কি কনিলে তোক ছেৰ পাম মই ?
নেজানো কি বস্তু তই, একো উবাদিহ নাই,
মাত্ৰ তোক লাগে ষোক ভাবৰ প্ৰতিমা,
মণি নাই, আছে শুদা চেনেহৰ টোমা।

৯

কেতিয়াও আঁঠলআখানি নকৰেঁ মইনা তোক
মবম-নৈত নিতে বুৰাই বাধিন তোক
মবম-অমৃত চালি, মবম বহৰ-খালি,
মবম-জুইত পাগি মবমব হাতে,
আনি দিম তোক সোণ। মবমব হাতে।

১০

মবম মবম গীত ৰাতি-দিনে মই গাম
চিকণ চেনেহ-চুমা নিতে ন ন খাম
প্ৰেমৰ শীতল পানী প্ৰেম-কলহত আনি
পৰম বতনে সিঁচি ৰান্ধা আদৰে তোক,
দেখা দে মইনা ছেৰ। বধ নকৰিবি ষোক।

১৮১২ শক
কাতি, কলিকতা।

তোমাকহে ভাল পাওঁ মবমব সখী

১

তোমাকহে ভাল পাওঁ, তোমাকহে নুখ চাওঁ
তোমাকহে দিনে-ৰাতি কুৰেঁ। মই দেখি
তোমাকহে ভাল পাওঁ মবমব সখী।

২

একেধিৰে একেনে একেভাৱে একেখানে
থাকে। কেতিয়াবা হৈ কাঠৰ পুতলা,
মোহে আন একো, মাত্ৰ জপোঁ তুমি-মান।

৩

কেতিয়াবা গুণ-গুণ কৰি গীত সৰুৰূপ,
হিয়াৰ হিমোল এটি কৰেঁ। যে বেকত,
ধাকা সখী তুমি মাত্ৰ সেইটি গীতত।

৪

হেৰাল হেৰাল কিবা বুলি কুৰেঁ। ৰাতি-দিবা
নেপাই নিৰাশ হৈ হুমুনিয়া কাটো
তুমিহে হেৰোৱা ধন, তোমাকহে স্মৰেঁ।

৫

নিমাত দুপৰ ৰাতি একেধিৰে তৰা এটি
চাই চোপ্ চোপ্ পানী পৰে যে চকুৰ
তোমাৰেহে ভাবে হিয়া কৰে মৰিমুৰ।

৬

“কেতেকী” “কেতেকী” কৰি উৰি যায় পৰীযুৰি
কত প্ৰেমিকৰ মন যায় তাৰ লগে,
মোৰ মন তোমা বিনে তাততো নালাগে।

৭

নিৰ্জৰ্ন মদীৰ কান একনে গাইছে গান
বতাহে আনিছে তাৰ বিণি বিণি স্তব-
জানা গখী, তাত মোৰ আশা নোহে পূৰ।

৮

ফুল ফুল কৰি কত হইছে কৰি উ-মত
কিন্তু মোৰ পক্ষে ফুল নিকুল সমান,
তুমি-ফুল বিনে মোৰ ফুল নাই আন।

৯

বসন্তৰ কত কুলি পঞ্চমত জুব তুলি
গায় গীত, তালৈ গখী কোনে কৰে কাণ ?
তোমাৰ হাতত মাত্ৰ আছে মোৰ প্ৰাণ।

১০

বিলত ভেটব পাছি জোন দেখি মাৰে হাঁহি;
সেই হাঁহি চাই আক কত লোকে হাঁহে,
তোমাৰ হাঁহিত ৰাজে মোৰ হাঁহি নাহে।

১১

জ্বলয়ে জ্বলয়ে মেহ,
সকলোৱে চেনেহৰ নদীত সাঁতোৰে,
নেপালে ভোমৰ মেহ বোৰ হিমাধনে।

১২

ভোমৰ জ্বলন্ত জ্বলন্ত
ইঞ্জীৰন বোৰ সৰী জীৱনে ভোমৰ,
ভোমাবেহে মই সখী ভোমৰ--ভোমৰ।

১৩

ভোমৰ মৰম-নাও উঠি চেৰা উঠি যাওঁ,
তুমি বোজা ভাল-পোৱা পবিত্ৰ প্ৰণয়,
বুৰুয়া বা নুৰুয়া বেনে ইচ্ছা হয়।

১৪

চেনেহ-দোলেৰে অটা, নাৱৰ পিৰিৰে জোটা
বুৰিলেও নাৱে সৈতে এৰাএৰি নাই,
এনে বুৰা স্নেহে ভৰা ভাগ্যৱন্তে পায়।

১৫

অনিশ্চয় নকৰিবা, ধূৰূপ তুমি জানিবা
ভোমাকেহে দিনে-ৰাতি ফুৰে। মই দেখি,
ভোমাকেহে ভাল পাওঁ মৰমৰ সখী।

১৮১২ শক, কাতি
২নং ভৱানীচৰণ সন্তৰ লেন, কলিকতা

চুমা

(১)

কপৌ-কপৌৱনী চুমাত বলিয়া
হৰিণা-হৰিণী আৰু,
ভাটৌ-ভাটৌৱনী চুমাচুনি চোৱা,
খাইছে প্ৰেমৰ লাক।

কুলে কুলে চুনি কুল বতৰীয়া,
ভোমোবা চুমাত পমা,
সৰে চুমাৰম, হেৰে। ভেঙে মই
কিয়নো দেখাৰ চুমা ?

(২)

বতাহে বতাহে চুমাৰ বাতৰি,
পানীয়ে পানীয়ে চুমা,
আকাশ-পাতাল চুমাৰ উৰাল
সেউতী চুমাত ঘৰা।

চুমাৰ বাণীত গোকুল-গোপিনী
ধনকবৰক জীৱ,
চুমা খাই খাই কাৰো ভত নাই,
মটৰা মেপাম কিয় ?

(৩)

সেই দেখি লেখি লেখি এশ চুমা দিয়া,
অন্তত ই প্ৰাণ মোৰ বুজিৰাজি লোৱা।

১৮১২ শক। আৰোণ, কলিকতা

প্ৰিয়ভাষা

(১)

প্ৰশ্ন। জনমৰে পৰা শুনি আহি আছোঁ,
মুকুতমালাৰ কথা,
কত পোৱা যায়, কেনেকুৱা বস্তু,
কিন্তু নাই পোৱা দেখা।
উত্তৰ। “প্ৰিয়ে! শুনি বোৱা” বুলি দিলোঁ নাত,
মাৰি হাঁহি মিচিকিয়া,
হাঁহিয়ে হাঁহাই উদঙালে দাঁত,
কলোঁ আঙুলিৰে, “চোৱা”।

(২)

প্ৰশ্ন। থাক আছোঁ শুনি কিন্তু নাই দেখা
বঙা গোলাপৰ বগি,
উত্তৰ। আকৌ দেখুৱালোঁ। প্ৰিয়ভাষা-ওঠ
হেঙুলী পোৱাল-বগি।
প্ৰশ্ন। কাঁইট নথক। কপহ গোলাপ
বোলে পৃথিৱীত নাই-
উত্তৰ। একোকে নানান্টি প্ৰিয়াৰ দুগাল
ধাকিৰ ধৰিলোঁ চাই।
প্ৰশ্ন। ক’ত আছে এনে অপূৰ্ণ পদ
বাতি-দিনে থাকে কুলি ?

উত্তৰ । চকুৰে দি ঠাৰ দেখা নোৱাৰি প্ৰিয়াক,
 বুৰেৰে একো নুবুলি ।
 প্ৰশ্ন । প্ৰেমৰ পুতলা চেনেহ -প্ৰতিমা
 কোন খনিকৰে কৰে ?
 উত্তৰ । বেয়েৰা কবক সেইটো প্ৰতিমা
 এই চোৰা মোৰ বৰে ।

১৮১৩ শক
 কলিকতা

প্ৰিয়ভাষা সৌন্দৰ্য

কেলৈ লাগিছে সেন্সুৰীয়া গান
 কবি-প্ৰমিকৰ জুই ?
 কোৱাতাত্ত্বীয়া ওঠৰ তলত
 কেঁটাগাপ থাকে শুই ।

কিয়ৰা লাগিছে তিৰবিৰ চকু
 যেনে সৰগৰে তৰা,
 ওখ বুকু কিয় লৰণুকোমল,
 মদন পিচলি পৰা ?

কি কাম দীঘল মেঘবৰণীয়া
 সাগৰৰ চট চুলি ?
 প্ৰেম-পগলাৰ হৃদয়-তৰণী
 বুৰি পায়গৈ ডলি !

ম্বাল দুবাহ কি কাম সাধিব ?
 মত্ত প্ৰণয়ীৰ দোল,
 মিহি মউমাত, বিয়াধৰ পেঁপা,
 বাখে কৰি মাথোঁ ভোল ।

অগোল অখাম অৰলিত চাক
 বাহ, জংগা, উৰু, কৰ,
 সকলোবিলাক চোকা চোকা অস্ত্ৰ,
 শণাইত অতীত শব ।

নেলাগে সুলভী বন-প্ৰাণহাৰী,
 দিয়া বোক এনে দিয়া,
 মিহিয়াত বজি মোৰ এই প্ৰাণ
 হৈ যায় মাইকিয়া ।

দিয়া এনে প্ৰেম বি প্ৰেমে বেলেগ
 অতিথি বিলোপ কৰে

প্ৰণয়-মদিৰা দিয়া, এনে বোক,
 চিৰকাল বাগী নেবে ।

এদে চুৰা লাগে যি চুৰাই মুখ
 নিভাজ হিয়াক জোৰে,
 চকু বেন দুই বুকলি দুৰাব,
 প্ৰেমৰ উৰাল-বৰে ।

কথা নহয় প্ৰেম-মুকলীৰ শাত,
 কপটতা আৰু নাই,
 মৰমে মৰমে মৰম নিগড়,
 বাছোন বোলে মিছাই ।

নিদিৰা, নিদিৰা সুলভ প্ৰতিমা
 মাত্ৰ সৌন্দৰ্য্যৰ ধনি,
 গোলপুৰা হাঁহি মুখত নধৰা,
 অম্বৰত কালকণী ।

কোমল ক্ষুদ্ৰ, প্ৰেমময় মন,
 কোমল জুৰ হৃদয়,
 দিয়া বত দিনে-বাতি মোৰ মন
 অচল অটল বয় ।

১৮১৩ শক, কলিকতা

জন্ম

কোনে কলে সেয়া বাঁহী বাজে বুলি ?
 বনদেৱী গীত গায় ;
 শেৱালিৰ মালা নহয় এইধাৰ,
 তৰাবে গুথিছে ভায় ।

নহয় ফুলনি কুঁৱৰীসকল ;
 দঢ়াই দঢ়াই কওঁ ;
 গোলাপ নহয়, "প্ৰিয়াৰ নয়ন,
 দেখি থিৰ হৈ বওঁ ।

কোনে কয় সেইটি হৰিণাপোহালি ?
 ইমান চেতলা নাই !
 বনৰ সৌন্দৰ্য্যই কপ ধৰি ক্ষান্তি
 সেও দি দুৱৰি খায় ।

নহয় পুখুৰী, প্ৰেমিকৰ হিয়া
 পানী নহয় প্ৰেমবগ,
 নৈ নহয়, ঠিক প্ৰেমৰ প্ৰখ্যাত
 বিচাৰি প্ৰেম বিৰণ ।

বীণাৰ আঁঠুটি উৰি “ওণ” গাৱ,
কোনেনে ডোবোৱা বোলে ?
বোণাৰ কলটি উৰিয়েই প্ৰিয়াৰ,
পৰিলাৰ নাৰ পালে।
কুৰুপৰী বোলে নিকুৰুবনত
“কুৰু কুৰু” ডাক দিছে ?
পখী মহুৱ, জাৰা জাৰ কানোন,
প্ৰতিধ্বনি ৰূপে আছে।
কলয়া মহুৱ, বিৰহীসৱৰ
গোট ধোৱা ধুৱনিয়া,
প্ৰিয়তমাৰ গাঁৱ ওকলি পৰিছে,
যেয়েহে জানা যজিয়া।

১৮১৩ শক

কলিকতা

প্ৰবন্ধৰ চিঠি

প্ৰিয়াহে

তোমাৰ কঠিন চিত্ত,
চাওঁতে চাওঁতে তিনি নিশা গল,
চিঠিৰে কৈলা বক্তিত।
অয়োদশী ৰাতি ‘চিঠিৰ সময়
উকলি যেতিয়া গ’ল,
বকুল ডালত বেজাৰৰ গীত
পখীটিৰ গোৱা হল।
গোৰ গৈবি কঁৰি বিবাদ-ডাৱৰে
ওন্দোলাই নিলে মন,
এজাৰে এজাৰে পোৱাপাটি পাই
শোকত হৰোঁ বগন।
অখুৰ দীঘল সুৰত নিশাটো
লোৱেৰে খেলোঁ ৰূপি,
পূৰেকণ দেখি পোক-শৰ্মা এইলোঁ
আজি চিঠি পাব জপি।
চতুৰ্দশী ৰাতি চিঠি পোৱা কাল
ওচৰাওচৰি পালে,
আশা বং ভৱ কলকলত ডাব
গোলাইয়া কুৰি মিচো।

বুকু ধপু ধপু বনত জখাৰি
কি কৰোঁ, কলৈ য়াই ?
বভেকে বভেকে কুৰি বাৰ আহি
পদূলিমুৰলৈ চাওঁ।
নিৰাশ! নিৰাশ! চিঠি অমা কাল
ডুলাই আহিল, গল,
অশোকজুপিত অশোকৰ গুণি
আগৰ দৰেই বল।
জুব বায়ু জুব বলে একেদৰে
জোনাকী একে পোহৰে,
আগৰ আগত কুলিৰ বাগিচা
লবচৰ ক’তা কৰে ?
আগৰ দৰেই জিলীয়ে মাতিলে
দুৰ্দ্ধাত মুকুতা জলে,
আগৰ দৰেই প্ৰবাস পখী
প্ৰেৰৰ কথাটি কলে।
কিন্তু ওখ আশা— পৰ্ব্বতৰ টি;
যি আছিল মোৰ ঠাই,
নিৰাশ-সাগৰে পৰি একেবাৰে
সমূলি গলোঁ লুকাই।
সি নিশাৰ মোৰ সকলো অৱস্থা
অভেল্য আছাবে চকা,
স্মৃতি-লেখনীৰ এধা-মচা এটি
বেৰ আছে চকামকা।
পুণিয়াৰ ৰাতি হাঁহি-ভৰা মুখ,
হাঁহি-ভৰা ভেটপাহি,
নৈ বৈ যায় কুল কুল কুল
সুন্দৰত ৰাজে বাঁহী।
চকোৰ উন্নত পি পি চম্ভামত,
আৰু বতৰীয়া কবি,
‘প্ৰিয়তমাৰ প্ৰেম চিঠি এই পাম’
ময়ো বতৰীয়া ভাবি।

প্ৰিয়াহে।

কলে বুকু কাটি বায়-
চাওঁতে চাওঁতে সকলো আশাত
কলকল পৰিছে হাঁহি।

পূৰ্ণিমাৰ ৰাতি অতিশীত আননে
 শ্ৰৱণে মাতে নে কিবা ?
 আনন্দী গিৰি আৰু মোৰ হৃদি,
 বিভিন্ন ৰজাই দিবা ।

১৮১৪ শক

১৮ নং শোভাবান ৰসাকৰ সেন, কলিকতা

বাহী

ত্ৰিভুবন মাজে যত বস্তু নুশুন্য,
 সিসৰৰ সাৰ ভাগ কৰি একেঠাই,
 পুৰালি উদৰ তোৰ হে বাঁহী অগ্নি
 প্ৰেৰণিক মাগিছে কথা পূৰ্ণ কৰ হিয়া ।

নুশানুত সূৰ্য্যাপ, আদৰ আঙুলি
 বুলাই নাগিছে তিকা, দে প্ৰাণ পুলি ।
 স্বৰ্গৰ অমৃতবাণী পশোক কাণত,
 প্ৰকৃতি মুগ্ধ হওক, দেৱ বিমানত ।

মৰ্ত্ত্যৰ সন্তাপ আতৰক এখন্তক
 দিবাৰলোক প্ৰকাশক, আতমা জাগক ।
 ধৰা নুশুন্য হক, কবোক অমৃত,
 উটি মাওক সি সোঁতত মোৰ কাঠচিহ্ন ।

১৮৩১ শক

হাওড়া

চন্দ্ৰ

(গীত)

ঝিঝিট—কাৱালি

হাতে চুকি পোৱা আছিল জোনাই সমুদ্ৰ মধ্য কালভাৰে,
 বেয়াহুৰে দল কৰি থাকোঁতেই, উঠে ওখ আকাশতহে ।

কটিকাৰ টেকেলি লৈ পলাই গল,

ভেঁকা লাগি দেৱ-দৈত্য চাই বল

ভেঁজিয়াৰে পক্ষ পুৰুষক দেখাই জোনাকৈ কটিকা পিৰেহে ।

সোনৰস এক পথ পান কৰি,
 পূৰ্ণিমাৰ পকি-জকি চলি পৰি,
 এক পথ শুই গা টটাই লৈ আকৌ ভাত লাগি দিৱেহে ।

চকোৰ, বিবহী, ভেট, কৰি, খালি
 পূৰ্ণচন্দ্ৰ চাই মাৰিছে টপালি,
 ফুটুকাৰ ফোণ, কেঁচা-কলা মাথোঁ সিহঁতৰ আছে ভাগ্যভাৰে ।

সাতাৰপুৰুষীয়া আক্ৰোহকাউকৈ
 বুঢ়া চন্দ্ৰমাৰ চোচোৰা মুখকেই
 বলিয়াই বিজয় বুলি চন্দ্ৰাননী প্ৰিয়াৰ মুখৰে সৈতেহে ।
 চন্দ্ৰকান্ত, চন্দ্ৰধৰ নাম থৈ,
 হোজা ৰাপে বোক মাতে আপবকৈ,
 নাজানে সি নাম কাঠ-ফুলা গজা, ভেকুৰা, নামৰে খোৱা হে

জ্যোতিৰ্বিদে কয়,—চন্দ্ৰগ্ৰহ মৰা,
 জনপ্ৰাণীহীন গোটেই চন পৰা,
 কুপাবৰে কয়, অতি ফাটকাৰ কৰ্মফল ৰবিলোৱা হে ॥

১৮৩১ শক, আৰোণ
 ঝাৰসোণগোড়া

ফুলি

(গীত)

(ৰামপ্ৰসাদী স্মৰ)

আয়ে লুকাই পাবিলে কণী
 কাউৰীৰ বাহত মনে মনে মোৰ আয়ে পাবিলে কণী ।
 ফুলিল কণী জগিলোঁ মই ;
 কাউৰী বাহী তুলি লয় ;
 আপোনাৰ পোৱালি ভাৰি মুখত দিয়ে চোপকণি ॥

চকু মুদি খাই থাকি
 উৰণীয়া পাই পাবি
 চেগ বুজি ডুকংকৰে উৰি গলোঁ দূৰ বননি ॥
 পাছে পাছে বেমে মোৰ
 কাউৰী মুখি জুৱাচোৰ
 বেৰাৰ ভাপত প্ৰাণ ৰাখি পান্ড মোৰ মাই তবনি ॥

কালিদাস, ভবভূতি,
হেলা, কীট লবাবতি,
আকে আকে কবি খেলাত থাকে। বই প্রমাণ গণি ॥

গোটেই বছর ভয়ত চেপা
লাগি থাকে। খাই চেপা
কাণ্ডন-চ'তত আদ্য ডালত বহি যাতো একপমানি ॥

"সৰ্বনাথ কবিলে কুলি
বুঝব বাঁধে কটল গলি?"
দায় দিয়ে মোব পাও ভতালিকে বিবহিনী।

১৮২১ শক, আষাঢ়
বাঁৰসোপোড়া

বোঁৰাখোঁড়া

(গীত)

(বাগেত্রী—আড়াঠেকা)

অনন্ত আকাশ হাজে দে ধোঁরা উন্মহাই।
গলডোক, গলশোক, দে ভাগব পলুহাই ॥
নলী-লগা ধোঁরাখোঁড়া,
কবি দে ঐ কোরাখোঁড়া,
চৌবোক ভৈবর নামে বিশ্বজগৎ ধোঁরাহাই ॥

সমুদ্রক বলাহক
বেষবুল স্তম্ভ ২৭,
বামুণ্ডেকোলাবোবে যেন আক নোটোটোয়ার ॥

ধূপ-ধূনা আঁতর হক
ধোঁরাখোঁড়া চালি বক,
বলাহপাডর গোন্ধে বাওক বিশ্ব বলাহলাই।

১৮৩১ শক, আষাঢ়
বাঁৰসোপোড়া

ক'লা-বলা

(গীত)

(ভৈবরী—আপতাল)

ক'লাই বপাই মিল মাই,
কোন নজমাই কর ?
পদুম পাখি বুকুত
ভোমোবা কিরবা গুপুত ?
কোনব কোলাত শহা কির বর ?

কুজব কোলাত কির বাধা ?
সৌদামিনী মেঘত বজা ?
হিমাকরব ঊতত কির বগা বরক পবি যায় ?

১৮৩১ শক, আষাঢ়
বাঁৰসোপোড়া

আদ্য জন্মভূমি

(গীত)

হেবা আদ্য জন্মভূমি।
হেবা আদ্য জন্মভূমি।
এনে দেশ কতো নোপোড়া হেবা ভূমি।
হেবা আদ্য জন্মভূমি।

কত আছে এনে চাউল পানীত দিলে ডাত ?
কত এনে কুঁজীখেঁকেবা টেঙাই বায় বাঁত ?
কত পাবা পকা-ধবিচা, কতচেঁকীরা শাক ?
এঠা-দৈ কত এনে নেবার ধুলে যাক ।
হেবা আদ্য জন্মভূমি।

কত এনে ধানব পখাব, জাহোল পাখব বাবী ?
ডলুকা বকাল আদি আছে বাঁহব বাবী।
নুইস্তর দবে বনৈন কত আছে কোরা ?
ঘুবি আই। বনুবতী, তামাশি নোপোড়া।
হেবা আদ্য জন্মভূমি।

কত এনে বিকিনাচ, কত এনে বিহ ?
কত পাৰা জগা গাইব এনেকুৱা ফেহ ?
জটপুট হাঁহি-মুৰ মুকলিনুৰীয়া
লৰা-ছোৱালী কত এনে দেখুৱাই দিয়া ?
এনেখনি দেশ কতো নোপোৱা বিচাৰি,
নিশ্চয় নিশ্চয় নই কওঁ আটাই পাৰি।
হেৰা আমাৰ জন্মভূমি।

১৮৩১ শক, আষাঢ়
ৰাৰসোণোড়া

হয় জখুৰ ডাক

(গীত)

জহ-জাৰ বাৰিবাৰে মিলি-জুলি লৰা।
নহলে ভোঁৱৰ নাও বুৰিৰ জানিবা ॥
বসন্তই নুওৱায় সুহৰি ফুকুৰ,
জাবে সেহায়, বাহ মাৰে কুহৰ কুহৰ।
জহৰ তপত মাত যেনে চেতা পানী,
বাৰিঘাই ঘৰখা, বিং মাৰে টানি।
জহ ঘাব, বাৰিঘাৰে-ইত্যাদি।
পানী-মগা হেনগুই হাঁচি ও মাত
আহে। তে চুনিবাৰ খোচোনোটো ফাটে।
চন্দাৰনী শবত নুপুৰৰ ধ্বনি
মন-বাণ পাতি দিনে ভালকৈয়ে শুনি ॥
জহ, জাৰ, বাৰিঘাৰে-ইত্যাদি।

১৮২১ শক, আষাঢ়
ৰাৰসোণোড়া

বন্দা-চন্দাৰলী সংবাদ

চন্দ্ৰ। Now look here Brinda বাই,
Gotell him go :—
মই বাধা নহওঁ, বাঁহী বাই নচুৱাব মোক so !
Let him go to Radha's Bower,
here no চালাকি।
ইবাল পাতল নহয় চন্দ্ৰ, ভালব আঁৱালী নহয় কি ?

বন্দা। হব পাৰা ভালব আঁৱালী, হব পাৰা গধুৰ।
But why abuse our Radha ?
what is for জখুৰ ?
হাক দিলেও, কলাই বাঁহী বজাবলৈ নেৰে।
Awful naughty that boy
বাধাক বলিয়া কৰে !

চন্দ্ৰ। Steal the flute, pay him back in his
own coin ;
ফুটা কেইটাত মাটি জ্বাই মাৰি দিয়াঁ তাৰ জইন।
That's the way to put an end to that
nuisance.
যোৰ। বন্দা। যোৰ। লক্ষ্মী। pray have
no nourse

১৮৩১ শক
পুহ, হাওড়া

বাঁহী

কোনেনো বজাইছে বাঁহী সন্ধিয়া বেলিকা ?
কোনেনো স্তৰেৰে মাতে “বাধিকা” “বাধিকা” ?
গধূলি বতাহ ধীৰে বিব বিব বয়,
কোনে “বাধা” বুলি মাতে হই তন্ময় ?

নোৱাৰে। ঘৰত বৰ টানে বাঁহী মোক,
লাজ-ভয় সকলোতে নেওচা পৰোক।
কেনি যাম বাট সখী দেখুৱাই দিয়া
উত্তলখুল্লল মন থিব নাই হিয়া।

মুখখনি চাই আহোঁ,
মালাধাৰি পিন্ধাই আহোঁ
হাঁহিৰে মাধুৰী পি আনন্দত ভাহোঁ।

১৮৩১ শক
মাৰ, আষাঢ়

জৈন টোপোলা

গীত

(আনন্ডেশ্বৰী-ঠুংবি)

কই কোঁৱৰ! ডাকোৱাল! খোজ কিয় কোঁৱাল?
বনুকল্পনুক কিনো বাজে?
তোমাৰ সি টোপোলাত চিঠি নামে অসংখ্যত
কিনো অদভুত বস্তু বাজে?

বিশেষত আছে পতি, যবত বইছে সতী,
মৰম লাভবি কিম্বা মায়?
বিবহত পোৱা নাৰী মাগি শ্ৰেয় লাভি-বাৰি
প্ৰণয়ীক প্ৰণয় জনায়?

পিতৃৰ সন্দেহ-বাৰ্তা, মাতৃৰ ভাৰনা-চিত্তা
বন্ধুৰ সাদৰ-সন্তোষণ,
হতাশৰ আশা-শল, মাতৃৰ চকুজল
শোকাৰ্দ্ৰৰ মধুৰ সান্তন,

প্ৰভুৰ আদেশ-বাণী, ভূতাব প্ৰাৰ্থনাখিনি
বজাৰ অনুজ্ঞা আজ্ঞাখিনি;
মন-সাগৰৰ নানা গতি, চিন্তা, বিবেচনা
চিঠিকপে কি টোপোলাবাসী?

নহয় টোপোলা সেয়া সংসাৰৰ সৰু ফাল
পৃথিৱীৰ ক্ষুদ্ৰ ভাৰণ।
কোঁৱৰ! ডাকোৱাল কই! হয় তে বহুত বস্তু
টোপোলা কপেৰে নিবন্ধ?

১৮৩১ শক, মাঘ, হাওড়া

সত্য কোঁৱৰ

(গীত)

ইংৰাজী প্ৰব

সত্য কোঁৱৰ! প্ৰাণনাথ! কোন তোমাৰ আপোন?
গত্যা কোঁৱৰ! প্ৰাণধন! ইকুৰ মাজ কোন?

নিৰাশা বন্ধু স্বৰ্ণ,
আশা মূৰ্খৰ মাজ ॥

আচল কথা তু পালে
নেৰাওঁ শোকত আহ ॥

হেৰা সোণামণি কোঁৱৰ!

য়েলাওঁ শোকত মাজ ॥

১৮৩১ শক
মাঘ, হাওড়া

ভাষা

অমল অকলসে বহি কোন তোঁকালোক
কি কাৰণে ধ্যানমগ্ন? কিবা কুখ-শোক?
কি ফালে নিবিষ্ট চিত্ত, কিবা ভাবে ভোক?
জানো নাহি নই নাই পোৱা ওৰ।

পাপ-ভাপ, দুখ-শ্ৰেণ, দেখি পৃথিৱীৰ,
জ্বলন্ত ব্যক্তি জনো, সবে আশি নীৰ?
পত্নী-বিষে, হিংসা-বিষে অজ্ঞানিত
ভাৱৰ অন্তৰ দেখি বিকৰিছে চিত্ত?

টিপ্ টিপ্ চকুলো নিয়বৰ কণা
পেলোৱা শোকত কিবা? একো নাই
অথবা আকাশী ফুল স্বৰ্গ-উপৰনে
কুলি আছা নুজকাই সদানন্দ মনে।

সুবিমল শুভ জ্যোৎস্না সৌভ বিলাই,
অবগত শ্ৰেয়-হাঁহি, শোক-ভাপ নাই।
নতুবা অপূৰ্ণ মণি মুকুতা উশ্বল,
বিশ্বপতি বিশ্বগৃহে কৰে জলমন?

অথবা অমৃত কোটা চকু বিধাতাৰ
চতুৰ্দ্ধিশ অৰ্ধ উৰ্দ্ধ ব্যাপ্ত চৰাচৰ।
পাপ-পুণ্য স্কন্ধি-মুষ্টি নিৰন্তৰ
দেখি বিধানিছে বীটা, বণ্ড মোৰজৰ।

নাজানো একোকে নই নিঃকিন মানৱ,
জন দিগ্ৰী অধমক দেৱ-আদিত্য।

১৮৩১ শক
ফাল্গুন, হাওড়া

কবিতা

শোকৰ সজীৱ সিটি, বিবাদৰ স্তব,
 আতুৰৰ ছবুনিয়া, লোতক চকুৰ।
 বেজাবৰ ক'লা বেখা তুচ্ছা তুষ্টিতৰ,
 বিধৱাৰ বুকু ফটা বাতনা কাতৰ।
 ছ'য়ায়ৰা স্তবৰ সি ঋন্তেকীয়া হাঁহি,
 স্তবতি বিলাই ৰোৱা গোলাপৰ পাহি।
 বিজুলীৰ চকমক। নিবিষ পোহৰ
 জোনৰ কোৱল কান্তি, পানীৰ লহৰ।
 বীণৰ আতমা সিটি উৰি "ঞ" গায়
 বাঁহীৰ জীৱন সি যে ডালত কুউৱায়
 বমণীৰ কমণীয় মাধুৰী মধুৰ,
 আধাকুটা আধাৱাত সৰগ শিঙৰ।
 লাজেৰে তিওৱা মুখ সুললীৰূপহী,
 নিয়বত গা ধোৱা সেউতী সি বাহী।
 অনাবৃত্ত কেতেকীৰ সোণোৱালিৰেণু,
 বৃন্দাৰন মন্তলীয়া কলীয়াৰ ৰেণু।
 প্রকৃতিৰ কাৰমাৰ সৌন্দৰ্য্য বস্তিত।
 কবিতা কল্পনাময়ী কবিৰ বাস্তিত।

১৮৩২ শক
 বহাগ, হাওড়া

বাঁহী

(গীত)

ভৈৰবী—মধ্যমান

জুনিলে সেইটোৰ মাত মূৰ আচম্ভাই কৰে,
 আজিও সেই স্তবত মোৰ ধৰ-যুজ্জতি হৰে।
 কুটা দিয়া বাঁহৰ চুঙা
 কৰে। মাথে। উপলুঙা
 ভাখাপি আৰণি কৰি সেইডালে বাবে ॥
 ধপাত ভবাৰ পাৰি
 পিঠা পুৰি খাব পাৰি
 কুকুৰ-মৰা মাৰি সেইডাল ঠিক হব পাৰে ॥
 গা বেৱা, মল বেৱা
 কৰে, ডাঙ কিহৰ মাৱা ?

নাছানো কিয়বা লোকে ডাঙ কুৱাই বৰে ॥

কুৱাই কৈলে আৰিকাৰ,
 গোপীক দিনে সমাচাৰ,
 (দেখোন) টেনিফোনে সেই কাৰ সহজতে কৰে।

১৮৩২ শক
 বহাগ, হাওড়া

চন্দ্ৰা-বাধাৰ মন্দ

(গীত)

বেহাগ—ধেমটা

ডাই কিয় গালি পাৰি যায় ?
 মোৰ পদলিত চন্দ্ৰাই কিয় মুখ বজায় ?
 দন্দুৰী নহওঁ বাধা,
 পাই বোক গোটেই চিধা
 বি আহে মুখত কৈ কিয় কক্ষকায় ?
 পাৰে নিয়ক কক্ষক মাতি,
 বাধাৰ গাত কিহৰ ঘাটি ?
 খোচনাত কানুক বাধাই লুকাই ধোৱা নাই,
 বাৰ বস্ত তাৰ ঘৰে
 ডাইৰ কিয় চকু পোৰে ?
 সেইজনীৰ মুখত জানো লাজ-কাজ নাই,
 কিয় গালি পাৰি যায় ?

১৮৩২ শক
 জেঠ, হাওড়া

মোৰ দেশ

(গীত)

অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ।
 অ' মোৰ চিকুৰী দেশ।
 এনেখন সুললা,
 এনেখন সুললা,
 এনেখন মৰমৰ দেশ ॥

অ' মোৰ সুবীয়া মাত !
অসমৰ সুৰদি মাত !
পৃথিৱীৰ কতো
বিচাৰি জনমটো
নোপোৱা কবিলেও পাত ।

অ' মোৰ ওপজা ঠাই !
অ' মোৰ অসমী আই !
চাই নওঁ তোমাৰ
মুখনি এবাৰ,
হেঁ পাহি মোৰ পলোৱা নাই ।

অ' মোৰ আপোনাৰ দেশ !
অ' মোৰ সুকীয়া দেশ !!

১৮৩২ শক
জেঠ, হাওড়া

মাতৃ-জ্ঞান

বিশাল প্ৰকৃতি বেহ ডিল ডিল কৰি
গোটাই বচিলে মাতৃ জনমদায়িনী ।
কৰুণ বসন্ত আত্ম হৃদয় জোঁৱাব,
মুক্তিমতী সহিষ্ণুতা । জনম জোঁৱাব
অনন্তকালি বংশে আসাম-গৌৰৱ ।
কিহেবে তপিব মাতঃ, আজি প্ৰাণদিনে
নিঃকিন সন্তান মই ? চকুৰ লোৱেবে
ধুৱাওঁ চৰণ আই আশীৰ্বাদ দিয়া ।

২২।১০।১০, শনিবাৰ, ১৮৩২ শক
আষাঢ়, হাওড়া

সখা কোনেনো বজায় ?

(গীত)

(বেহাগ-আড়াখেমট)

সখী কোনেনো বজায় ?
সন্ধিয়াৰ বায়ুত শুনা
সেই স্নৰ উটি যায়
সখী কোনেনো বজায় ?

যমুনাৰ কুলু গান
আকুল কৰিছে প্ৰাণ ।
নুপুৰৰ বাগুজুন
শুনা তাতে মিলি যায় ॥

ভোমোৰাৰ গোজৰ জানো
বাঁহীৰ মাজে ওলাইছে ।
কুলিৰ পঞ্চম কু-উ
তাতে কিবা মিলিছে ।

বন-মালাৰ গোন্ধ ;
আকাশত হাঁহে বিধু ;
আদৰি বহুক আনা,
মিছাতে সময় যায় ॥
কোনে নো বজায় ?

১৮৩২ শক, আষাঢ়, হাওড়া

অৰণ্যেৰ

কুলিল মালতী, কুলি সখি পৰি গল,
বিলোৱা সৌৰভ মাজে জগজ্জ্বল বল ।
ভাগি গল বীণধনি, ছিগি গল তাঁৰ,
বই গল অৰণ্যেৰ অমিয়া জোঁকাৰ ।

পঞ্চমত মীন হল তৰুণী স্নানৰী,
মধুৰ হাঁহিটি মাথোঁ । থাকি গল পৰি ।
মাৰ গল ষিঠীয়াৰ জোনৰ জীৱন,
পাকি গল মধুৰতা কিবিশ কিবণ ।

সন্ধিয়াৰ ধীৰ বায়ু ধীৰে গল বলি,
মৃদল হিমোল বল হৃদয় আকুলি ।
আকাখাৰ অধীৰতা, উষেগ হিয়াৰ,
বাগনাৰ অতৃপ্ততা, আশাৰ নিকাৰ ।

লাহে লাহে আঁতৰিল, ব'ল প্ৰতিধ্বনি
সুৰাগ সমল গল, থাকিল বিননি ।
ধন গল, জন গল, গল কায়ক্লেশ,
সুখ্যাতি অখ্যাতি বল, আত্ম অৰণ্যেৰ ।

১৮৩২ শক
চ'ত, হাওড়া

চালনী জ্বল বেজী

চালনীয়ে কোনে বেজী তাই তুবি কিয় কুটা ?

নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

হাঁহি হাঁহি হাঁহি উঠা,

নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

ভিনিকুরীয়াই আনে বিন্নাই বাব-বহুবীয়া
পকা দাচি-চুলি কাচি কবে মাইকিয়া ;
সেমেতি লগাই তেঁকালি কবে ওঠ বঙা কবি
নাতিনীজুরীয়া বৈণীক মাতে বুলি প্রাণেশ্বরী ।
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

গোঁকঠুটীয়া ডেকা লবাই প্রেম-কবিতা লেখি,
ভবাগব্য কবি হলোঁ তাবি থকা দেখি,
কাবনো বাক হাঁহি নুঠে, কাবনো নুঠে ঋ,
পদ্যপাঠ পঢ়োঁতার দেখি এনে চং ?
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

ইছাহানন্ত কেল মাঝি মাথা-দুও লেখি,
কুটিক হৈ ববক গালি ছপাই উলিয়া দেখি,
কাবনো নুঠে দুখর বিব, কাবনো নাহে হাঁহি,
বজুরতি ভোলা এনে দেখি দালিচাহী
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

মোব নারচো ভোটা-ডবা, মোব বহচো বো
মোব গুণব কীর্জন কব, গুলিহ সে ও !
নহলে দিব গালি পাৰি, পাছত সারিব খোচ
উভতি ধবিলে মদিও ভরত খান কোচবোচ ।
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

আগব জ্বপ ডাঙবীয়াক ভেবব বাবে হাঁহো,
কিন্ত নই ডাঙব হৈ জবো গুণবত বহোঁ ।
এক-এ কেল, বি-এ পাছ বিদ্যাব চোপোলা
নৈতিক বসত হাঁহব চুঙা গোটেই কোপোলা ।
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

এচিকটা কবতাতে চোল-ওকলা দিওঁ
“সেউতা ঈশ্বৰ” নুবুলিলে হওঁ উতলা বিট ।

আগব অকবা দুৰীয়া পালে পোচিক ভোলা বই,
অসবীয়া নতুন হাকিম কোঁকে বুলি কয় ।
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

সেশোদ্ধাব এক নম্বৰ, পোটিয়াট পকা
ভাষা-নারব গুৰি-বঠা গদ্য পদ্যত চোকা ।
কলিকতাত বিফৰ্ণব, অলকত বেঁকা,
গা নুধুই চাহ নাখাওঁ, নাখাওঁ বৈনাইব হোকা ।
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

সাজ লাগিলে শুকান ওঠ কাটিকাৰে তিতে,
পুৰা হলে সজ্জা-পূজাৰি ভোঁটভোঁটনি নিতে ।
বাজহৰা, পূজাত ওজা, বৈণীৰ ওপৰত বজা
হিংসাত লিঙ্গা মনচো যেন তেলত বেঙেনা তজা ;
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?
হাঁহি হাঁহি হাঁহি উঠা
নহয় নে বাক হাঁহি উঠা ?

১৮৩১ শক
চ'ত, হাওড়া

বিহু

(গীত)

স্বৰ—“দেউতাৰ পদলিড, গোছাইছে নুৰী, কেতকী
বহেদলায়, ঐ গোবিন্দাই বায় ।

টকা, পেঁপা, চোল গীতৰ উঠে বোল,
নাচে ডাঙবীয়া বিহু (ঐ বিহুৰা কাই ।)

নতুনে বহুবাটিক, নতুনে কম্যাটিক
আববে বেনেটেক শাহ ॥ (ঐ বিহুৰা কাই ।)

কুঁহিপাত মেলি গছে আদমিলে,
আমৰ মল কুলিবে বিলি । (ঐ বিহুৰা কাই ।)

সবগৰ বগত, আৰ্হী হে আৰ্হী হে
আমাৰ পুৰিহীটে বুলি ॥ (ঐ বিহুৰা কাই ।)

শবতক জোনে, হেমতক বানে,
বাবিৰাক ববাইয়ে বেনে,

আদৰি ভেনেটৈ নতুন বৰ্জটিক
বিহ ডাঙৰীয়াই আনে ॥

লবাই জুনুকা, লুৰীয়ে ডুৰুকা,
বোৱাবী খুলিছে চিৰা,
গামোছা, কাপোন, পিঠাৰ নাই ওৰ,
বৈণীয়ে পাৰিছে পীৰা ।

মহ-হালধিবে গৰু-গাই ধুৱালে,
তবাৰ ন পধাবে বাছে,
আম-কঠালত ন কল আশাবে
ধানখেৰৰ জৰীবে ছালে ॥

মচে সাৰে ধৰ, পদুলি চোতাল,
বেধায়ে কণী যুঁজায় ।
ম'হৰ-যুঁজ এখন, গৰীয়ে পাতিলে,
খুন্দাত ভুইয়ে লৰি যায় ।

চাৰি ডেকা বহি পঁচি খেলে কৰে,
চাৰিকো চাৰিয়ে চৰে,
দহ, পঁচি, মাৰি, গুঠি নই কড়ি,
চালতে চাপৰি "মাৰে" ।

ককাইক ডুৱীবেক ন কাপোৰ পিন্ধালে,
সেৱাত পায় "কুশলে হোক",
দূৱণিতে থকা পুতেকক সুঁৱৰি
মাকে কবিলে শোক ।

গধূলি গৰু-গাই ঘৰ চাপি আহিলে,
কোবে খাই মাখিবতীবে
বোৱাবী-জীৱনী, লবাৰ হাঁহিৰে
ভবিা ঘৰ খিকিনালিলে ।

টক্ টক্ টক্ টক্ পোঁ পোঁ পোঁ পোঁপাই,
খুন খুন খুন ফোলেবে মিলে,
খম্ খম্ খম্ তালেবে, চাই চাই চাই হাতেৰে,
"বিহু বা, বিহু বা" বোনে । (ঐ বিহুৰ কাই!)

১৮৩৩ শক
বহাগ, হাওড়া

বাধা আৰু অধীৰক

(গীত)

এগৰীয়া নামৰ সুন

মুন্দা । "বন্দাৰনতে কোনে বাঁহী বায় এ হে,
আমি শুনি গলোঁ" বনি হে,
নাকে বাঢ়ী বাস, আঙুলি বুলাই এ হে,
বাধা বাধা বোনে বাণী হে ।

বিশাখা । বন্দাৰনতে কদমৰ তলতে, এ হে
যমুনাৰ পাৰতে হমনি, হে ?
গধূলি পৰতে, নন্দা বঙতে, এ হে,
বাধাই আনতে পানী হে,
মনো শুনিছিলো, কোন নুৰুলিলো, এ হে,
লুকাই কোনে কনে হে ।
ধৰিষ পাৰিলে বাঢ়িম এই বিচাৰে এ হে,
দিব বাধিকাৰ কৰে হে, ॥

ললিতা । কালিন্দী ডীকতে, বনৰে স্নেহে এ হে,
নৃপুৰে ধৰিছে জাল এ হে
সুৰীয়া বজায়, বন উচচায় এ হে,
বাধাৰ ওলাস কৰ কান, এ হে ।
ময়ো নিতৌ ঙনো, দিনো মনে ঙনো এ হে,
কেনেকৈ পেলাব তাক কানত হে,
দীঘলকৈ বাধিছোঁ, সেইহে এই চুলিতাৰ এ হে,
ককালত মেঘম তাৰ পাকত হে ।
টানি আনি চোব, দিয়ান শাস্তি ঘোৰ এ হে,
আমাৰ বাধাবাণীক দিয়ে হে ।
নৃপুৰ গুৰি কৰি, বাঁহী গিনে কাটি এ হে,
যদি হওঁ জৱালৰ জীয়ে হে ॥

(বাধাৰ প্ৰবেশ)

বাধা । শুনিছোঁ এখীইত ! শুনিছোঁ বাইইত ! এ হে,
নকৰা নিৰ্ভাৰণ কথা হে ।
নেলাগে ধৰিষ, নেলাগে বাঢ়িষ এ হে,
মোৰ জীৱই পাৰ বে বাধা হে ॥ •

বৃন্দাবনভে, কদম্বৰ তলভে, এ হে,
যিজনো বজাইছে বাঁহী হে
দেহলাও তেওঁ মোৰ, তেওঁ মোৰ মনচোৰ এহে,
কাৰোঁটক মাতি আনাহি হে ।

১৮৩৩ শক
বহাগ, হাওড়া

প্ৰেম

প্ৰজ্ঞাওৰ গছ যিটো পৰিছে নিজৰি
গিৰি-বন গছ-লতা সচেতন কৰি
অমৃত হাঁহিৰ বং ফুলত ফুলায় ;
যি শক্তি প্ৰভাৱত মন্দাকিনী যায় ;
অণু-পৰমাণু মিলে আকৰ্ষি অন্তৰ ;
পৃথক আত্মা বিলি হয় একেশ্বৰ ;
ব্যৱধান ক্ষয় হয়, ওচৰে আঁতৰ ;
অব্যক্ত বেকত ; ওচৈ আশ্ব পৰ ;
সৰ্ব্বাঙ্গে সৰ্ব্বাঙ্গ লয় ; জীৱনে জীৱন ;
আনন্দে আনন্দ, মহানন্দৰ শ্ৰাজন ;
সংজ্ঞাৰ অতীত শক্তি, বিশ্বব্যাপী কায়
কণিক সন্তোকে যাৰ দেৱত্ব বিলায়
মৰু বুৰে, শিল পৰে, বিন্দুৰ পৰশে
প্ৰেম আখ্যা মহাশক্তি জগৎ প্ৰকাশে ।

১৮৩৩ শক
জেঠ, হাওড়া

মাটি

অভূপ্তিত অশান্তিৰ ঘৰ
অশান্তিয়ে অশুখ বিলায়,
অশুখত বিচাটৰ বাপি,
জীৱনৰ সোঁত বৈ যায় ।

সংসাৰত তৃপ্তিৰ আশা,
বৃগতৃষ্ণা বৰীচিকা প্ৰায়,
বিচাৰি বিপ্ৰান্ত, ক'তো নাই,
শান্তিধাৰ মাত্ৰ শান্তিৰ ঠাই ।
ঈৰ্ষা ঘেষ ঘেষৰ ওলোলে
মনাকাশ এন্ধাৰি পেলোলে,
মোহভ্ৰম বিষম অজ্ঞানে
তন্ত্ৰজ্ঞান-সূক্ষ্ম চাকিলে ।
ক্ষন্তেকীয়া মেঘৰ আন্ধাৰ,
যুগমীয়া তন্ত্ৰজ্ঞান-বৰি,
যুগমীয়া এৰি ক্ষন্তেকীয়া
মণি এৰি কাঁচ কি কৰিবি ?

১৮৩৩ শক
শাওণ, হাওড়া

দেৱযানী

প্ৰথম দৰ্শন

স্থান—গুৰুৰ আশ্ৰম

(দেৱযানীয়ে পূজাৰ নিমিত্তে ফুল জলৰ
আয়োজন কৰিছে)

কচ । নমস্কাৰ দেৱযানী ।

দেৱযানী । নমস্কাৰ কচ ।

কচ । আহিলোঁ। তোমাক আজি লবলৈ বিদায়,

অতি মনদুখে আকুল কৰিছে প্ৰাণ ।

লাগিছিল নিজ ঘৰ যেন এই ঘৰ,

পিতৃ বৃহস্পতি যেন গুৰুদেৱ মোৰ,

গুৰু-কন্যা যেন মোৰ আপোন ভগিনী,

চেনেহ-দোলেৰে বান্ধি বাৰিছিলো মোক

ইজন্মত গুৰিৰ নোৱাৰোঁ। এই ধাৰ ।

তোমাৰ মনত মাত্ৰ সততে জাগ্ৰত

মজল কামনা মোৰ । হেৰা সুবদনী ।

বাৰে বাৰে ব্যৰ্থ কৰি দানৱৰ চেষ্টা

বাৰিলা জীৱন মোৰ । পালোঁ প্ৰাণ হই

কৃপান্ত ডোবাৰ । এৰি ই হেন আশ্ৰয়,

ত্যাগি আশ্ৰয়-ইশ্বৰী এনে, যাওঁ কোন সন্তে ?

ইটাইব প্ৰতিগছি ডুণে বান্ধিছে জ্বল
মোৰ। প্ৰতি কুশাচুৰে স্নেহ বিক্ৰান্ত
দেখোঁ সত্য অক্লবিত। চিবানন্দ বায়ুৰে
বিলায়। পুৰিগত বিবিধ-সত্যবোৰে
মুক্তি ধৰি কৰে সান গান। বজ্জ্বল
সৰগ সোপান। কৰণ সৌন্দৰ্য্যে ধৰি
পোহালি হৰিণাকৰ জুৱায় পৰাণ।
কিন্তু, কিন্তু, কৰ্ত্তব্যৰ কঠোৰ শাসন
এবোৰা দুৰ্ব্ব। এৰি জনক-জ্ঞানী
আছে। বহু কাল, জ্ঞাতি-বন্ধু পোকাত
আকুল আশা পালি আছে-অধ্যয়ন
কৰি সমাপন কচ উত্তৰি ঘৰ।
কৰ্ত্তব্যৰ অধীন সন্তানে সম্পাদি
কৰ্ত্তব্য, আজি যাব খোজে সেইদেৰি
ঘৰ। আশীৰ্বাদি গুৰুদেৱে কৰি বিদ্যা-
দান, শিষ্যক যেনানি দিলে। তোমাৰ
কাষত নভিলে যেনানি সুলোচনী।
যাব পাৰে আজি কচ ত্ৰিদশ আলয়।

দেৱযানী। আছে এটি নিবেদন মোৰ, তোমাৰ
কাষত। অজিবাৰ পৌত্ৰ তুমি,
কুল-শীল-বিদ্যাৰে মণ্ডিত; শয় দৰ
তপস্যাবে অলঙ্কৃত বপু। মহৰি
অজিবা, মোৰ পিতৃৰ পুজিত। জনক
তোমাৰ বৃহস্পতি পুজিত সিমতে
মোৰ। কৃতবিদ্যা নতি বিদ্যা তুমি; পুত্ৰ
ব্ৰহ্মজ্ঞানে কলৈব। আছে মোৰ অতি
ক্ষুদ্ৰ এটি নিবেদন। শুনা সৌম্য শুনা
সারথানে, বিদিনা আহিল। তুমি আশ্ৰমে
আমাৰ, স্বচ্ছ মন গুৰুতাক্তি তাপস-
নন্দন, যোৰো মন হল অনুৰূপ।
মৰিৰ সংযোগে কাঁচে ধৰে বশিকণ।
অলঙ্কিতে আচৰিতে আশোলিল মন
অনুৰাগ অক্লমাৎ হল অক্লবিত।
সেই দিল ধৰি প্ৰতি-পল অনুপলে
বঢ়াই শক্তি তাক কবিলে বিশাল।
জ্ঞানাকাশ জুৰি বসন্ততি প্ৰসাৰিছে
প্ৰবল-প্ৰবল মোৰ। হে শোভন সৌম্য।
পলে তুমি কল-কুল আহৰণ মনে,
পাঁজৰ ফলৰে মোৰ, প্ৰতি আপন

মই থাকোঁ বাট চাই। পোখন চলাই
তুমি আহোঁতে পলম হলে, দেখো নিমন্ত্ৰে
এজাৰ। তাৰোঁ, কিবা অখন্তৰ মিলিল
কচৰ। বাৰে বাৰে দ্বন্দ্ব অশ্বৰে
নাশিলে তোমাক, এৰি বৰণীভুলত
লাজ, সলোতক নেত্ৰে ধৰি পিতৃৰ
চৰণ, মাগি পাঠ-পুস, হেৰুৱা-বতন
বোৰ অজলৰ দিৰি হে তাপস-মৰি।
বজ্জ সমাপন অৰ্থে আহবা সৰি
কাঠ; বিকৃত কণ্টকে দেহ দেখি, বচি
অশ্রুজল সেৱি কৰোঁ। নিৰুজ তোমাক
কুশাচুৰে বিক্ৰিলে চৰণ, পানীৰে
পখালি পায়, প্ৰদানি প্ৰলেপ, ক্ষত
কৰোঁ নিৰাৱৰ। তেহে স্নেহ হয় মোৰ
মন। কি সকাম, সেই কথা এতিয়া
বখানি? জানা সকলোকে তুমি। লাজে
বাৰি বাৰিছিল মুখ, সি কাষে আছিলোঁ
নিৰাত। কিন্তু দেখোঁ হৰ সৰ্বনাথ।
হেৰায় বুকুৰ বিত, সাঁচতীয়া ধল।
সিকামৰে প্ৰিয়তম। প্ৰাপপ্ৰিয়। আজি
পৰিত্যাগি সংকোচ সংঘৰ, প্ৰাৰিছোঁ
তোমাক—কৰি ময় উচ্চাৰণ বেদৰ
বিধানে কৰোঁ মোক পৰিণত তাপস-
বতন।

কচ। নাপায় এমুৱা কথা কব মোক শুভে।
গুৰু গুৰুচাৰ্য্য মান্য পূজনীয় মোৰ
গুৰুকন্যা পূজনীয়া মোৰ সেইদেৰে।
ভগৱান ভাৰ্গৱৰ প্ৰাণাৱিকা কন্যা
তুমি, গুৰুপুত্ৰী ভগিনী সন্থ মোৰ
মহৰ বৃণ্ডত কৰ। ইহেন প্ৰস্তাৱ।
দিবোঁ শুভে। হৰমনে বিদায় লাভক,
হাওঁ নিজ ঘৰ, শোকাচুৰ জনক-জ্ঞানী।
দেখিলোঁ সপোন-শোকাচুৰ পূজৰ
বিবহে, দুখনী জ্ঞানী মোৰ।

দেৱযানী। শুনা কচ। শুনা উপোখন। হাড়-হাস
মহৰ তোমাৰ। সন্তান মোহোতা তুমি
জন্মকৰ মোৰ। পিতৃৰ গুৰু পৌত্ৰ
তুমি; সি হেতু মাথোন পূজনীয় তুমি
মোৰ। কৰিছিল ব্ৰহ্মকণ্ঠে তোমাক

বিবাহ অন্তরে বিনাশ, পিতৃধৰ কাষত
সকলপে মাগি ডিঙা জীয়ালোঁ তোমাক ।
সেই দিন ধৰি অনুৰক্তা দেৱবানী
তোমাৰেহে কচ । নৃত্য-গীতে কৰি
বিনোদন, সেৱি যই অনেক প্ৰকাৰে
সাধিলে। তোমাৰ প্ৰীতি। তোমাক ধিয়ান
বিনে কচ, নাই মোৰ আন একো কাৰ ।
ধৰ্মজ্ঞানী তুমি কচ, জানা সকলোকে ।
এনে অনুৰক্তা মোক, জুৱায় নে হে
কৰা পৰিহাৰ ? নিকৰণ বচনে তোমাৰ,
দিছে দুখ নৃত্যতো অধিক । অতএব
হেৰা কচ । হেৰা প্ৰাণপ্ৰিয় । দেৱবানী
অভাগীক নেঠেলিবা পাৰে । দাসী হৈ
সেৱিম চৰণ, আচৰি একত্ৰে ধৰ্ম,
লব পদ সহস্ৰজিণীৰ । স্বৰ্গ-দুখ
স্বকৃতি-দুকৃতি যি তোমাৰ বিলিৰ
ভাগ্যত, ভাগ লৈ তাৰ, নিজক মানিম
ধন্য, স্মৰাগিনী হম । তপস্যাত হৈ
তপস্থিনী, কবিতা সহায় । শ্ৰদ্ধাৰ
পূজাত, মিলাই ভকতি প্ৰেম তোমাৰে
সইতে, বিলোপি পৃথক সৰা, সাধিম
ঈশ্বৰ-প্ৰীতি । ক্ষুদ্ৰ নদী ব্ৰহ্মপুত্ৰ
নদে, কৰি আত্মবিলোপন । বৈ য়াৰ
শীতলি সংসাৰ । সি কাৰণে হেৰা প্ৰিয় ।
হেৰা অশোভন ! নিৰপৰাধিনী মোক
কৰি পৰিহাৰ । নাযাবা নাযাবা কদা ।
বধে ছুব নিশ্চয় জানিবা !

কচ । অনিৰ্বোধ্য বিষয়ত নকৰা নিয়োগ
মোক হে গুৰুত্বে ! গুৰুতো অধিক
তুমি গুৰুতৰা মোৰ । নকৰিবা কোপ ।
সুপ্ৰসন্ন মনে মেলানি প্ৰদান কৰ' ।
আছিলে। অনেক কাল সুখত ইথানে
অনুৰতি দিয়া মাওঁ ত্ৰিশ শ আলয়ে ।
দেৱী ! আশীৰ্বাদ দিয়া, মাটত বিধিনি
বেন নপৰণে মোক । কথা-প্ৰসঙ্গত
সুঁৱৰিবা দুখীয়া কচক, কৰোঁ আশা ।
গুৰু মোৰ জনক তোমাৰ, কবিবা
গুপ্তধা । সাৱধানে পৰিচৰ্যা কৰি
সাধিবা পিতৃৰ ডুটি, ক্ৰটি, নকৰিবা

বুদ্ধ তেওঁ । যি পৱিত্ৰ ঔষধত জনম
তোমাৰ, আছিলে। সেই ঔষধত যই ।
ধৰ্মত সিহেতু, সমস্ত দেৱবানী
কচৰ ভগিনী । সেই বাবে স্ননয়নী ।
অশোভন তেনে কথা নানিবা মুখত ।

দেৱবানী- শুনা কচ । শুনা মোৰ স্বৰূপ বচন —
প্ৰত্যাখ্যান কৰি তুমি প্ৰাৰ্থকৰ্জনক
নকৰিলা ভাল । আশী ছেদ কৰি মোৰ
শালিলা অন্তৰ । বহু কাল পোহা মোৰ
প্ৰণয় পৰীটি মাৰিলা নুচৰি ডিঙি,
চালিলা তপত তেল ক্ষত স্থানোপৰি ।
হাঁহি-মুখ অশোকৰ ধুপিটিক ছিঙি,
নিমৰমে গচকি পেলালা । নিৰমল
ঠুনুকা হৃদয় এচাৰি শিলত ডাঙি
লভিলা সম্ভাৰ । বৈদুৰ্ঘ্য বিক্ৰম তুলা
নাৰীৰ প্ৰণয় অৰতিনি অৱহেলি
ঠেলিলা চৰণে । আক কোন বৰণীৰ ?
গোধোঁ, কোন বৰণীৰ প্ৰেম ? দেৱবানী
শুক্ৰনন্দিনীৰ—দেৱাসুৰ বন্ধ-বন্ধে
সন্মানে সদায় যাক ; থাকোক আনৰ
কথা, ইন্দ্ৰ লালায়িত যাব কৃপা কণা
আপে—

জানা নে হে ব্ৰাহ্মণসন্তান !
বৰণীৰ প্ৰেম, বৰণীৰ জীৱন,
সৰ্ব্ব্বহ ? সমপি এনুৰা প্ৰেম, পৰিছিলো
পদত তোমাৰ—অখলত মুক্তাকল
যেনে । হায় ! নাপালে তথাপি প্ৰেম
অভাগিনী নাৰী । কিনো বস্ত্ৰে বহোৱা
হৃদয় ! আশাছেদ বধৰ সমান ।
কৰি আশাছেদ মোৰ হৰা নে সুখী ?
লভিবা নে শক্তি বিপ্ৰ, চৰি শক্তি মোৰ ?
নাৰী বধ পাগৰ কি পবাচিত নাই ?
বোঁলোঁ, কোন সেই নাৰী ?—দেৱবানী,
অপৰাধণীয়া দেৱবানী, অনুগ্ৰহে
যাব, তিনি বাৰ পালে প্ৰাণ অকৃতজ
কচে—ভাবিছা নে হেৰা বিপ্ৰ । উপেক্ষি
অজ্ঞানী মোক থাকিবা সুখত ? মোৱাৰা,
মোৱাৰা, মোঁলোঁ মোৱাৰা নিশ্চয় । বৰণীৰ

প্ৰেম, ক্ৰোধ, অটল দুৰ্দ্ধাব । নাৰীৰ
প্ৰণয়বাৰি গমূলি বুৰায় ; ক্ৰোধৰ
অগ্নিয়ে দহি, কৰে তস্ম মূল পৰিৱিতে ।
শুনা কচ ! শুনা হেৰা ব্ৰাহ্মণকুমাৰ ।
পৰিত্ৰ জাহ্নবী জল দুৰ্দ্ধাক্ত,
ভিল-কুশ হাতে লৈ দেৱবানী
দিয়ে অভিশাপ ;—

অতকাল কৰি তুমি কঠোৰ যতন
যি বিদ্যা লভিলা, বিদ্যা মৃদুসঙীৱনী,
ফলৱতী নহব তোমাত, বুলিলে। নিশ্চয় !

কচ । কি কৰিলা দেৱবানী ! কৰিলা কি কাৰ ।
কিয় অকাৰণে এনে দিলা অভিশাপ ?
প্ৰত্যাখ্যান কৰিলে। তোনাক, তাৰি দোষ
আশঙ্কা নহয় ; ঔৰুপুত্ৰী বুলিহে
মাথোন । তদুপাৰ অনুমতি নাছিল
শুভব । আৰ্য্যধৰ্ম্ম উপদেশ দিছিলে।
তোমাক । তথাপি শাপিলা তুমি নকৰি
বিচাৰ । উপযুক্ত নহওঁ শাপৰ । ধৰ্ম্মত
নহয় শাপ, কাৰতঃ হে দিয়া । সেইদেখি
দিওঁ মই প্ৰতিশাপ শুনা,—তোমাৰ
নগত যিটো আছে অভিশাপ, নিশ্চয়
নিষ্ফল হয় সি । কোনো ঋষিকুমাৰে
তোমাক নিশ্চয় বিবাহ নকৰিব ।
“নিষ্ফল অধীত বিদ্যা” যিটো দিলা শাপ
মানি ললে। তাক । কিন্তু এটি কথা বল
তাত,—শিকার সি বিদ্যা বাক মই, সিদ্ধি
হব তাৰ ।

(কচৰ প্ৰস্থান ।)

১৮৩৩ শক
ভাদ, হাগড়া

শ্বিতীৰ দৰ্শন

দান-উপবন ।

(দেৱবানী, শৰিষ্ঠা আৰু সখীসকলৰ প্ৰবেশ ।)

(গীত)

স্বৰ কানোঙা । আজাৰেবটা ।

(গৰুগোৱে মিলি)

চোৱাহে, চোৱাহে, চোৱাহে । আজি হেৰা
কিনো বিনপীয়া বন ।
কুঁহিপাত লৰাই নাচিছে শিৰীষে,
নাচিছে ময়ূৰী কদম্ব বিৰিখে,
চম্পক ধনিৰ, নাচে কবৰীৰ,
নাচিছে হৰিণীগণ ॥

আহাঁ আহাঁ গধী মাধবীলতা,
দুমো মিলি কওঁ নগৰ কথা ।
মৰুৱা, মানতী, মধাই, জুই, ৰুতি,
আহাঁ হৃদয়ৰ ধন !
ইবগত বহি গাওঁ আমি গীত
বিডোৰ সুখত জুৰাওঁ আহাঁ চিত্ত,
মলয়া স্মৰণ, কেতেকী স্মৰণ,
গোৱাঁ কুণি বিনোদন ।

দেৱবানী । আহা কি গধুৰ উপবন । প্ৰাণ-মন
কৰিছে শীতল । লহু লহু মলয়াৰ
বতাহ বলিছে বসন্তৰ শাতৰি বৰ্ণাই ।
বঙা বৰণীয়া পাত মৃদুল কোমল
লৰাই বিৰিখবোৰে নাচিছে বঙত ।
কৃষ্ণচুড়া বঙা ফুল নগ্নিত মন্তকে
প্ৰকাশিছে আনন্দ উজ্জ্বল, ফুল-ভৰা
অশোক ফিংগকে কৰিছে দীপ্তি,
বেণ হাঁহি-ভৰা দেৱাদনা মুখ । প্যায়
বৰণীয়া নৱ দুৰ্দ্ধাদখে শোভে, সজল
জলদ পায় । চৈত্ৰবধ সদৃশ কাননে
ধৰিছে অপূৰণ শোভা । নিবনল সূনীতল
গৰোবৰ জল হৈছে সুগন্ধিত পৰি
পদুমৰ বেণু । শুৱাইছে ৰাজহাঁহ
জাকে, গল্পগড়া . শাবী যেহ বৰণীৰ
গল মৃদুল আলোনি । ডাউক ডাউকী
শোভে, বেণ দুটি তিল তোমাৰ গালত,
হেৰা সুষপৰ্দ্ধান মণিণী ৰশ্মি

নন্দিনী ! জলব লহব যেন হাঁছিব
লহবী, বদনিকা সখীৰ সুবত ।
সফটিক-নিৰ্ঘন এনে শীতল জলত
আঁহ। সখীহঁত। স্নানি কৰে। জনকেলি।

(গীত)

সুৱ—বিধবেহাগ বেনট।

সকলোৱে— সখী আঁহ। : এনে পানীত,
সাঁচুৰি গাও আঁহ। গীত,
সখী নামো পানীত ।

আজি স্তম্ভৰ সাজে, বনমিত কুল বাজে,
পানীত পান্ধনী গোহে, হাঁহি প্রকুমিত।

আকাশত বেনি অনিছে
লক্ষ্মিৰ বাৰু বনিছে,
সৰালিৰিষৰ কেনে চৰি কুৰিছে !

আঁহ। সখী বাঁচানী । খোজপতি হালিআলি,
লোজোকাই কাপোৰ আঁহ। নামাতি পানীত ।

(সকলোৱে সৰোবৰ পাৰত কাপোৰ লোলোকাই
থৈ, পানীত নাম গাৰোৱে আৰু ধোৱালি কৰে।)

বদনিকা । সখীহঁত। মিলিন বহিন । চোৱা হেৰা,
খুৰা বতাহ যেন এচাটি বতাহে
মিহনালে আমাৰ কাপোৰ ! আৰু
ওনা দূৰত শব্দ, আহিছে কোনোবা
যেন লৰি এই কালে। উঠা লৰালৰি
কৰি, শিঙি বস্ত্ৰ হঠ সনাইত। বিবস্ত্ৰ
শৰীৰ ঢাকি কৰে। ঝাণ্টে লজ্জা নিৰাৰণ !

(সকলোৱে লৰালৰিকৈ পানীৰ পৰা উঠি বেয়ে আগতে
যাৰ কাপোৰকে পালে, বাছি লবলৈ সময় নাপাই
ডাকে পিছিলে। শশ্বিঠাই নাজানি দেৱানীৰ
কাপোৰ পিছিলে।)

দেৱানী । হঁৱেৰা শশ্বিঠা বৃষপৰ্জাব জীয়াবী !
কোনটো সাহেৰে তই পিছিলি কাপোৰ

মোৰ ? ওজাচাৰ্য কন্যা বই। তোৰ বই
ওকৰ নন্দিনী ; শিষ্য। তই মোৰ। নকৰি
সকোচ, পিছিলি বসন মোৰ ?—
অনুবব জীয়াবীৰ স্পৰ্ধা দেখি বই
যানো আচৰিত ! যেন দেৱানী সমনীয়া
তাইৰ। কুৰে। একেলগে দেখি তই
পাহৰিলি হৰ নিজ। ঠাই ? আশৈ পাই
জাপ দিলি দেখে। গনলৈকে মোৰ ?—
নাই দেখা, নাই ওনা এনে অত্যাচাৰ,
আগোচৰ সপোণৰ মোৰ !
জান নে কি হঁয়, এই অত্যাচাৰৰ কলঙ্ক,
ধোৱালি কলপি নহয় তোৰ

শশ্বিঠা । কিহৰ বাবত তুমি কৰিছা ইমান
বং হেৰা দেৱানী ? ভাঁমটোকা শুভ লগা
গপ দেখুৱাইছা কিহৰ নিমিত্তে ?
চাৰা যেন, এনে গেলা গপৰ কাৰণে
গিছিগে তোমাৰ সুৰ।
মিহনালে বতাহে কাপোৰ। লৰালৰি
কৰি উঠি পিছিলো কাপোৰ, যেনে যাৰ
পালো, আহিছে কোনোবা ভাবি। নাছিল
সমৰ, নিজ বস্ত্ৰ বাছি বাতে কৰে।
পৰিধান। নাভাৰি নুবুজি কিয় উঠিছা
উতলি, ডাক-জুইত ঘিউ পৰা দৰে ?
পাহৰি সংঘম তুমি, তুমি-হঁয়।
শশ্বিঠাক কৰা কি কাৰণে ? জানা নে হে
ভিকল্পৰ জীয়াবী ! কাৰ কন্যা শশ্বিঠা
এইজনী ? দিনে-ৰাতি পিতাবে তোমাৰ
স্তুতি কৰে বাক, কৰি আশা এমুঠি
অনুৰ তাৰ কন্যা বই। বি বস্ত্ৰৰ
অৰ্থে আজি জোকাৰিছা সুৰ, সেই বস্ত্ৰ
লক্ষ্মিৰ আশে, পিতাবে তোমাৰ, শুভ
কৰি থাকি বাক কটায় জীৱন, সেই
শ্ৰেষ্ঠ অনুৰ বস্ত্ৰৰ আদৰৰ কন্যা
বই। পিতা মোৰ উপৰিষ্ট, অথবা
শমন কৰি ধাৰে ধৰে, তোমাৰ পিতাবে
বহি নিৰাসনে, স্তুতি পাঠকৰ দৰে
বিনয় ভাৱেৰে কৰে শুভ বাক, দুহিতা
তেওঁৰ বই। বাচুলা কিবা প্ৰতিগ্ৰহ
প্ৰশংসাক কৰি, কৰে বিজীৱিকা নিৰ্ভাৰ,

জান কন্যা ছুঁবি। সকলোরে আবাধনা
কবি দিন-রাতি সেবি থাকে যাক, তাব
কন্যা মই। দানি প্রার্থনার অধিক
অর্থক, প্রার্থকব পূবে বনকান
লভতে বিজনে, তাব কন্যা শশিষ্ঠা
নিশ্চয়। চোকোনা বিশ্বব পুত্ৰী হেবা
দেবানী। যিমানকে ঘেব কবা বোক,
কোভ কবি দিয়া অভিশাপ, নিশ্চয়
জানিবা। ভুনি, দেবানী শশিষ্ঠাব
নহর সমান। বাজকন্যা মই —

দেবানী। কি কলি দানবী? কি কলি অম্ব-কন্যা
জই? সৰু মুখত দেবোঁ। বব কথা? বুনিছলে
সঁচাই দানবী, দেবানী নহর সমান
তোব? ইমান পানিহি দেবোঁ। বাঢ়ি
লাহে লাহে? দেবানী স্তারক-মুহিতা?
যাব পদধূলি নৈ পরিবে বাপেব,
তোব গণন পুঙ্খ, এনে শুভাচার্য
পিতা। বাচক প্রার্থক? পবঅনুভোজী?
অম্ব কুবব গুৰু ভাঙ্গর মহাস্
পব অনুগ্রহে কবে জীরন ধারণ?
পষপদ সেবি কবে অম্ব সংস্কার?
ভিকার্যক্তি আচরণ কবি, পিছে কাটত
বলন?—

অপরিভ অম্বব ডেজ, নীচ বন
নীচব বভারে পুঁখা আছে অম্ব-মজ্জা
তোব; উচ্চ সৰু উচ্চ সংসর্ঘণে নগল
কদাপি। মূণনীয়া দানবী পাপিনী।
কিবা লাভ সস্তাবণি ভোক?—
নাচাৰি পোন্দাই চকু' বোক, অম্বব
জীরাবী। যুকি দিন চকু তোব নিশ্চয়
জানিবি। দে মোব কাপোব দুটা
হুত্ৰিবিবঁতী।

(দেবানীয়ে শশিষ্ঠাব কাপোবত ধবি টানে)

শশিষ্ঠা। কির টান বস্ত মোব হঁর? এবি দে
এতিয়াই কাপোব। বলবে পাৰিবি
বুলি ভাবিছ হবলা? আটব চাউল
জোবোঁরাব জীরবী? যুজ লাই পোতা চই

শশিষ্ঠাব ধস্তব প্রতাপ? এঠেলাতে
পেলাব নানত ভোক, জানিছ দে ভই?

(শশিষ্ঠাই ঠেলা মাৰি দেবানীক পাট নাদ এটাত
পেলাই দি, সখীয়েকহতব সৈতে ভটি যায়।)

ভক্তীর বর্ণন

হান-উপবনবে আন এভোখব

(যৌবাত উভ বযাতিব প্রবেশ। পাছে পাছে
বভুৰা যৌবাত উঠি বিদূষক)

বিদূষক। হেবা বজা! হেবা সমনীয়া। মহাবাজ
স্বর্গদেও মোব! ববঁ। ববঁ, লাহে লাহে
বোৰঁ।। কিবিঙতি ডগাদবে ভাগিছা নে
কির? চুব কবি সৰ্ব্বহ বেন কাব,
ছিতি তবানবা, ভিৰাই ধবিছা লব!
বেন মই চোবব পাছত, মিছোঁ খেলা
ধবিবব মনে। নধবোঁ। নধবোঁ। হেবা,
লাহে লাহে বোৰঁ।। নভুৰা তোবাব যৌবা;
উঠেচব্বা মোব, অপবান গুণি, নাযার
শাবীত তাব। যৌবাবো দেহত মান-
অপবান জ্ঞান আছে, জানা বিদ্যান।
বোৰঁ। মহাবাজ, বোৰঁ।। কবি অনাধিতি
বোক হাবিব রাজত, পলালে বাজন্
নিশ্চয় পশিব পাপে।
নোবোৰঁ।?—বেছ কথা, বল পবি বাসুণ
ইয়াত। ব্রহ্মবধ লাগক ভোযাত।

(বযাতিয়ে যৌবা বধাই বয়।)

যযাতি। কি হেঁ ভুনি কেদুৰা বাসুণ? পিরাহত
অণেঠ-কণেঠ ভকাইছে মোব। ভাগবত
হাবাপাতি মই। জল—অনুেষণ অৰ্ধে
লবিছোঁ লবব; পানী খাই জুজা কৰোঁ।
দুব। আপন বাসুণ। কির চিহ্নবি পাছত
কবিছা আদনি? ফেক দেন ধবিব পাছত

বোঁবাণাল মোৰ কৰিছে শুৱনি, হাজাৰ
হাজাৰ বোঁবা, নুঠি নানি তাৰ পৰা
ভাল বোঁবা এটা, বহুৱা বাবুণে আনিছে
কতুৱা এটা। ধুমকেতুৰ মেজৰ নিচিনা
লাগিছে পাছত মোৰ।

বিদুষক। খাক! খাক! নাৰাৰিবা গপ! বোঁবাণাল
নুবলিবা তাক। গৰ্জতৰ শাল সিটো
নোহে বোঁবাণাল। উটোচত্ৰৱা কক্ষী মোৰ
ইক্ৰবে। বাজিত। তাজি এনে অগুৰ,ব,
অধিৰোহি গাধত তোমাৰ, তত্ৰলোক
হৈ লাগিছিল আছিব হবলা? গাধ
উদঙই উজুটিকে খাই, পেলাই বধক
নোক। দুখনী বাবুণী মোৰ, খাই বাবী-
ভাত, কটাওক জীৱন ৷ তেহে অখ লাগিব
তোমাৰ? নুঙনো তোমাৰ কথা উতনুৱা
বজা। মনে মনে খাকা।

নৰাতি। হৈছে। হৈছে। বুজিছে। সোপাকে। সামৰা
বকলাখন। পিৱাহত বাঁইজাই পা।
বহুৱালি লাগে নেকি ভাল
এনে সময়ত? বৰা।
কুপৰ নিচিনা এটা দেখিছে। দুষত।
নাওঁ, বাওঁ, পাৰ পাৰে। পানী।

(বৰাতিৱে কুপৰ কাষলৈ গৈ
দেৱযানীক দেখে।)

বাঃ। অগনিৰ শিখাৰ সদৃশ
কি তুলিছে সেইটা? দেৱকন্যা?
অপ্সৰী কিনুৰী কিবা কৰে জলকেলি?
অন্ধকান চুপৰ ৰাজত গোণৰ পদুমপাহি।
অগৰুপ জ্যোতি। আহা কৰিছে ক্ৰন্দন।
গনিৰ ভিৰিৰ গৰ্ভে হীৰা এডুখৰি
সিহেতু নিবসে? সবগ-শুৱনী কন্যা
গেৱন নন্দিনী, পৰিছে ভূতলে কিবা
তৰাৰ নিচিনা? কোন তুমি অপ্সৰী
ললনা? পনি এই বহা অন্ধকুপে,
কৰিছা বিনাপ বালা? ন ৷ চুছাত আছা
কিবা পৰি? নতু জ্ঞানো কিবা ক্ৰোধৰণে?
দুঃকৰ্মৰ বণবৰ্তী জনে, কৰিলে ই কাৰ

কিবা? কোৱা নীয়ে শুচোক সন্ধান।
বজা বই, নহুৱনন্দন—

দেৱযানী। জনা মহাবাজ। বই দিওঁ পৰিচয়।
নিবেদন কৰোঁ। মোৰ দুখৰ কাহিনী।
দেৱাসুৰ বণত বেতিয়া, অসুৰ নিহত
হয়, সত্ৰীৱনী বিদ্যাৰ বলেৰে প্ৰদানে
বিজনে প্ৰাণ হত অসুৰক, সিজনৰ
কন্যা বই। পিতৃ শুক মহৰি প্ৰখ্যাত,
ব্ৰহ্মজ্ঞান পুত হৃদি। তপোবন ৰাজে
ৰজিতা তনয়া বই, দেৱযানী নাম।
নাছানে পিতাই, আজি বনৰ ৰাজত
ৰটিছে ই লগা মোৰ। মহাবাজ।
মহাবংশ প্ৰসূত আপুনি, অসামান্য
বণৰ ঈশুৰ, শাস্ত নিষ্ট প্ৰকৃতিৰে
বিমণ্ডিত বপু। ধৰি মোৰ দক্ষিণ
হন্তত, অন্ধকুপ হস্তে উদ্ধাৰ। সবৰে
নোক।—

(বৰাতিৱে দেৱযানীক ব্ৰাহ্মণ-কন্যা জানি
তেওঁৰ লোঁ হাতত ধৰি তোলে।)

ধন্য হওক মহাবাজ।
দেৱযানী হিয়া-ভৰা দিৱে কৃতজ্ঞতা।—

বৰাতি। কৰ্তব্য কৰিলোঁ বই; ধন্যবাদ নোহোঁ
অধিকাৰী। বিদ্যৰ প্ৰাৰ্থক মাত্ৰ তোমাৰ
কাষত, অসুৰদনী ভাগৱনলিনী।
বাওঁ বই আপোন আলয়।

(বৰাতিৰ প্ৰস্থান। পাছে পাছে বিদুষক।)

বিদুষক। বোলোঁ। কিহে মহাবাজ। কটল পলাই
গল পানীৰ পিৱাহ? নদেখিলোঁ। বই
দেখোঁ, তুমি পিৱা পানী? আহোঁতে তোলাব
দেখি বোঁবাৰ চেকুন, ভাবিছিলো বোলোঁ।
আজি চৰিলা গজুন, সাতো সাগৰৰ
পানী অগত্যৰ দৰে। কিন্তু, সৰু ককালেৰে
সেই বাবুণী ছোৱালী হবিলে পিৱাহ
দেখোঁ? হনে বেনে চাকিয়ে এছাৰ।
চকুৰেহে পিলা নেকি পানী? কি ব্যাপাৰ?
কি বহস্য? কোৱা বহু নুবুজিলোঁ। একো।
কিন্তু, সাৱধান মহাবাজ। উলাবুলা

নহয় ছোৱালী। চকু। নাক বৃথিৰ ভঁৰাল,
কখাত চেলোৱা লেন, টেঙালি
পেটত অনেক, চেলাপেটী-জোক—

বৰাতি। কেপ্‌কেপাট নাথাকিবা তুৰি। মন গা
নাই লগা ভাল। থাকা মনে মনে বোলোঁ।

বিদূষক। হুঃ। বুজিলোঁ। বুজিলোঁ।
খেতৰণী লাগিল দেহাত।

(দুইবো প্ৰস্থান। ষুণিকা দাসীৰ প্ৰবেশ।)

ষুণিকা। কি কৰিছা দেৱানী অকলৈ ইয়াত ?
চকু বঙা কি কাৰণে পৰিছে তোমাৰ ?
বেজাৰে চাকিছে মুখ, কালিছা মে তুৰি ?
শোকাকুল কিহৰ কাৰণে ? কোৱা বোৰ
চেনেহৰ মণি ? নাথাব দেখি তুৰি,
বিচাৰি আহিলোঁ। মই। কি হৈছে আইটা
মোক কোৱা। শীঘ্ৰ কৰি।

দেৱানী। কি নো কম তোক হেৰ ষুণিকা বাইটা।
দুখৰ বাতৰি বোৰ। শশ্বিঠাই আক্ৰি
মোক কৰিলে ই দশা। বা লৰি পিতাৰ সমীপ,
ক গৈ সঘৰে, কি দুৰ্গতি
কৰি গৈছে অসুৰ জীৱনী।
কৰি, মই ইহ জীৱনত নোসোৱাওঁ
বৃষপৰ্ব। বজাৰ নগৰ।

[ষুণিকাৰ প্ৰস্থান]

(গীত)

দেৱানী। শূণ্য প্ৰাণ কালিছে সদায়
দিৱস নাথায় মোৰ বাতি নুপুৱায়।
শাস্ত্ৰজ্ঞান উপদেশে, তৃপ্তি নহল,
পুজাহিকে অস্তবৰ অশান্তি নগল।
হৃদয়-বীণত বাজে বিবাদৰ সুর।
কি অভাৱ। কি অভাৱ। পূৰ্ণ কত দুঃ ?
সেই হাত পৰশনে তীব্ৰ অভাৱ
জোকাৰ জাগ্ৰত দুখিগৰ দুখিগৰ ॥

(মহাৰি গুৰুৰ প্ৰবেশ।)

গুৰু। (বাৎসল্যভাৱে দেৱানীক আলিঙ্গন কৰে)

আই দেৱানী। শুনিছোঁ সকলো মই
ষুণিকাৰ মুখে। আপোনাৰ শ্ৰুতি—
দুৰ্গতি অনুসৰি, সকলোৰে ঘটে
সুখ-দুখ সংসাৰত। বোধকৰোঁ। তুৰি
কৰিছিল। কিবা পাপ আই। ফলত
বিহৰ ঘটিছে তোমাৰ এই দশা।
হেন জানি সোণ বোৰ নকৰিবা শোক
মলচি চকুৰ পানী, আহাঁ। যাওঁ ঘৰ।

দেৱানী। পাপ-ভোগ হক বা নহক দুৰ্গতি
ফলত, নালাগে সি কথা। শশ্বিঠাই
যি কৰিলে মোক, সম্পূৰ্ণ হে লাগে তাক।
কইছোঁ। বিবৰি মই ষুণিকা দাসীক,
শুনি আছা সকলো নিশ্চয়।
আৰু সঁচা যদি শশ্বিঠাই যি কলে
আগত মোব, তেন্তে পিতা নকৰি পলয়
এতিয়াই ক্ষমা মগা উচিত তোমাৰ,
শশ্বিঠাৰ কাষত। ষুণিত স্তাৰক
তুৰি তাইৰ বাপেকৰ। প্ৰতিগ্ৰহ
উপজীৱী। কত আছা শুনি,—
পৰঅনুভোগী স্তাৰক সন্তানে কৰে
অপমান তাৰ প্ৰভুনলিনীক ? নও
তাৰ নিশ্চিত বিধান।

গুৰু। বৎসে দেৱানী। স্তাৰক বা প্ৰতিগ্ৰহজীৱী
নহয় জনক তোৰ। নহয় পিতাৰ
তোৰ কাৰো চাইকাৰ। স্তব-স্ততি আনে
কৰে মোক। অচিন্ত্য নিৰ্ঘন পৰম বৃদ্ধ
মোৰ বল। স্তাৰক তেওঁৰ মই, নহওঁ
আনৰ। স্ততি পাত্ৰ মোৰ জগজীৱ
জগতজনক, নোহে ক্ষুদ্ৰ নৰ।
বৃষপৰ্বা, ইন্দ্ৰ, আৰু নহৰ আত্মজ
জানে এই কথা।
আৰু শুন দেৱানী। শাস্ত্ৰৰ ব্যৱস্থা,
ক্ষমা গুণে ভিৰকাৰ উপক্ৰম বিজনে,
বিশ্ব-চৰাচৰ এই কৰায়ত্ত তাৰ
উদ্ভেজিত ক্ৰোধক নিগ্ৰহি,
বিজনে ৰাখিব পাৰে টানি ৰাখজৰী,

উত্তেজিত অশুক বিষতে, সাধুসহে
তাক স্বপাৰ্শ সাবধি বুলি প্রশংসে
সদায়। উদ্রিক্ত ক্রোধৰ অগ্নি, ক্ষমা-বাধি
সিঁচি নুৱাৰ যিজন, জিনে তেওঁ জানা
এই স্বাৰব-জজ্ঞানক বিচিত্র জগত।
সাপে মোট পেলোৱাৰ দৰে পেলায়
ক্রোধৰ মোট যিজন পূৰ্বৰে, পণ্ডিত-
সকলে বোলে সংপূৰ্ণ তাক। ক্রোধাবেগ
সবৰি যিজন, তিবন্ধাৰ পাৰে উপেক্ষিব,
হৈ সন্তাপিত আনক নকৰে তপ্ত,
সৰ্ব্ব অৰ্থ সিদ্ধি লাভ তেনে জনে কৰে।
যিজনে প্রতিমা পূজে শত বৰ্ষ ধৰি,
কৰি আছে যজ্ঞ অনুষ্ঠান, নহব
সমান তেওঁ অক্ৰোধী জনৰ, ক্রোধহীন
শ্রেষ্ঠতৰ অতি। বিবেকৰ অভাৱত পৰি,
কৰে ক্রোধ বালক-বালিকা; প্রাজ্ঞজনে
নকৰে সিনত। সেইদেখি দেৱযানী।
পৰিহৰি বোষ, সমাহিত চিত্তে আই
ঘৰলৈ ভোমাৰ।

দেৱযানী। ওনা পিতৃ-কওঁ মই স্বৰূপ ৰচন—
বালিকা নহওঁ মই কম বয়সীয়া
ধৰ্ম-কৰ্ম বিবেচিব নোহে অসমৰ্থ
বলাবল পৰিষ্কান ক্রোধৰ ক্ষমাৰ,
কৰিবলৈ নোহোঁ অপাৰগ। কিন্তু পিতা।
নিষ্য হৈ অশিষ্যৰ দৰে আচৰে যিজন,
বজনাৰ্থী নকমে কদাপি। সেই হেতু
হে পিতা। হে ভাত মোৰ। ভ্ৰষ্টাচাৰ দেশ
ইটো বাসৰ অযোগ্য। এই দেশ বাস
মোৰ অভিলাষ নাই। চৰ্চা কৰি ব্যৱহাৰ
কোলিন্যাগি আৰু পৰ নিলি কটায়,
সময়, এনে লোক নিৰসে যি স্থানে,
অবুজত যি স্থানে নিবাস। অবুজত
সংসৰ্গক কৰা তাদৃশ পাপীৰ্থ সৰ্কে।
যি স্থানত কৰিলে বসতি, কোলিন্দাৰ
মৌৰৱ নিখুঁত, ধ্বংসকল্প সিদ্ধান্ত
বাল।—

নিভাদেউ। পশ্চিমাৰ বাক্যমতে দহিছে
জ্বলয় মোৰ। মোহাৰোঁ সহিব আৰু

মই। দোলায় মুখত আৰু কথা; নকওঁ
সবহ—।—কিন্তু, হতভাগ্য যি জন পূৰ্বৰে
যৎকিঞ্চিৎ লাভ আশা কৰি উপাসে ধনীক,
মৃত্যু তাৰ শ্রেষ্ঠ শতপথে।—

আবকাপোৰ

১৮৩৩ শক
ভাদ্ৰ হাওড়া

বাঁহী

(গীত)

মোৰ একোটি স্মৰত বাঁহীটি বন্ধা,
একোটি মাধোন মাত।
ৰাতিয়ে দিনে এটি ছয়নিয়া,
একোটি আনন্দ তাত॥

সুখৰ হাঁহিটি ঋন্তেকতে মৰে
দুখৰ আঁহাৰ ঋন্তেকতে হৰে
শান্ত হৃদয় আবেগে আকুল
একোটি স্মৰৰ আঁহাত॥

শব্দ কপনি সপ্তম, পঞ্চম,
উচ্চৰে 'একমেব অমিতীয়ম',
শোকৰ যাতনা, সুখৰ বাসনা,
মিহলি একোটি মাত॥

বৈচিত্ৰ্য বিলয়, ভেদ সমন্বয়,
ঋণত অৰণ্ড, বাঁহীটিয়ে কয়
হাঁহোন-কান্দোন, প্রবৰ মধুৰ
এটি শ্বনি উঠে তাত॥

অন্ত জনন্তব্য হাতত নাসদ,
বাঁহীটিত নাহে আত্মবিস্মোহ,
ভাষা হে ভাষা হে অমৃত-সত্য,
আত্মা পৰবাস্তৱ॥

১৮৩৩ শক
আশ্বিন, হাওড়া

কবিতা

কৰ্মৰ জনম জানা, তোমাৰ পৰ্গতে
তাবে সৈতে এবাএবি নাই,
তোমাৰ হাততে আছে কৰম-সজুলি,
মন মাথোঁ কবিতাৰ উপায়।

১৮৩৪ শক
জ্যৈষ্ঠ, হাওড়া

— — —

চিববোৰন

কোনে কৈছে বুঢ়া হলে। মই ?
গি যে ভাই মিছা কথা কয়।
বয়সে, অমৃত প্ৰেমে তুমুল সংগ্ৰামে,
জয়ী প্ৰেম, বয়স বন্ধুৱা,
চোৱাঁ মই চিববিনন্দীয়া।
প্ৰিয়াই সজীত মোৰ গায়,
সজীত পৰাণ ভিনু নাই।
প্ৰত্যেক চৰণে চুমি প্ৰিয়া-ওঠ দুটি
যৌৱন-অমিয়া কৰি পান,
চলে চৰি নতুন পৰাণ।
ভাবনাই ভাৰি আন কাল,
প্ৰেমহীনে বয়স জঙাল,
প্ৰিয়া-হিয়া অমৃতৰ মধুৰ মদিৰা
কৰি পান অমৰ আত্মা,
যৌৱনৰ নাই হেৰা সীমা।
নকৰাঁ নকৰাঁ মোক বুঢ়া,
বয়স বছৰ অহা ঘূৰা,
চিবানন্দ যৌৱনৰ শুনুৱা বাতৰি,
প্ৰিয়াৰ প্ৰেমৰ চকুযুৰি
দিছে বাৰ্তা, তাতে আছোঁ বৃৰি।

১৮৩৪ শক
আহিন, হাওড়া

আত্মবোধ

আপোনাৰ বোল নুবুজি মানুহ
নবিব লাগিছে বড়,
মাউৰ-মৰকত পৰি পৃথিৱীত নাই
মৰা জানা ভাউ।

১৮৩৪ শক
কাতি হাওড়া

— — —

বীণববাদী

(১)

দিন-দুপৰাত
আগ-চোতানত
কোনেনো বাইছে বীণ ?
কিনো গীত গায়,
কিনো কথা কয়,
উজাৰি লুকুৱা চিন ?
বুজোঁ বুজোঁ কৰোঁ।
বুজিব নোৱাৰোঁ,
কৰে ঐ বৰাগী তই।
কি দুখৰ কথা,
কি শোক বাৰতা,
কি কৈছ নুৰুজোঁ মই।
গীতা আইৰ বাতৰি
যদিহে কৈছ,
নকৰি আৰা ঐ বোক।
দময়ন্তী-দুখে
হিয়া ভাঙি নিৰ,
নালাগে অলপো বাক।
চিত্তা-শ্ৰীৰংগৰ
নাগাৰি কাহিনী,
শ্ৰোণদীৰ নকৰি কথা,
গতী জয়মতী
আয়তী দুখনীৰ
দুখত লাগিব ব্যথা।

(২)

বান্ধে গাইছ,
 বদন ফুকনে
 কেনেটক আনিলে বান,
 কেনেটক ববানে
 অসম শব্দগিলে,
 যদিহে গাইছ গান ;

মণিবাশ-পিয়লিৰ
 মৰণ-বাতৰি
 যদি তোৰ বীণে গায়,
 মানা কৰ তাক,
 বৰাগী ককাই এ ।
 শোক মোৰ উথলায় ।

একণি হৃদয়,
 একেৰি সমল,
 কতনো সহিব খুন্সা ।
 ডাগি-ছিগি যায়
 অলপ আঘাতে,
 কিয় তই মোক কলা ?

বেছলা-শান্তিৰ
 মুক্তনাৰি দুখ,
 চান্দোৰ নকৰি কথা,
 দুখৰ বোকাচা
 বৰ মই নোৱাৰোঁ,
 অন্তৰত পাওঁ ব্যথা ।

বিবাদ-বাতৰি
 কতনো শুনাৰি,
 মনৰ ভৰণি নাই,
 কাৰোটক মাতিছোঁ,
 বৰাগী ককাই এ ।
 বীণে যেন নিবিনায় ।

(৩)

শোকৰ সুৰাট
 মুক্তনিও নোৱাৰোঁ,
 বাঘবোৰে ধৰে মোক,
 আঁতৰি যাব
 পকতি নাপাওঁ,
 বেজাৰে পীড়িছে বুক ॥

শুনা এ বৰাগী !
 আনন্দ কাহিনী,
 অসমৰ মণবাশি,
 হিয়া মোৰ হেৰ
 বলবন্ত হোক,
 পৰাণ উঠক উলাসি ।

বাণ, ভগদন্ত,
 নৰকানুৰব,
 তীক্ষ্মকৰ গুণ গা,
 ভাৰবৰ্ণাৰ
 কীৰ্ত্তি স্মলৰ
 শুনো হেৰ বীণ বা ।

শঙ্কলাদিৰে
 কেদাৰ বজাক
 কেনেটক জিনিলে শুনা,
 পাৰস্যসুগাট
 আক্ৰিয়াবেৰে
 যুঁজিলে কেনেটক জনা ।

শঙ্কৰ, মাধৱ,
 কল্লিসকলে,
 কি কৰিলে বীণ ক,
 কদ্রসিংহ স্বৰ্গদেৱে
 কি কৰিলে
 ক বীণ ! কিয় ব ?

বৰদৈচিলা হেন
 চিলাৰায় দেৱানে,
 নবনাৰায়ণ বজা,
 কি কীৰ্ত্তি বাখিলে,
 গা এ বৰাগী !
 বজা, আৰু বাব বজা ।

(৪)

বজা এ বৰাগী
 সংসাৰবিবাগী !
 সংসাৰৰ গুণ-গান,
 সুৰদি সুৰলা
 বেপটোৱে পতি
 বীডন হওক প্রাণ ।

কথাটি নুবুজোঁ,
স্বৰটি বুজিছোঁ
জন্মজন্মান্তৰে শুনা,
সিঅন্মৰ সোঁৱৰণি
সোঁৱৰাইছু,
হেৰ আলমুৱা বীণা !

সৰগ' বাতৰি
সৰগৰ বীণে
অবুজ ভাষাবে গায়,
বুজিও নুবুজোঁ,
বুজিম সকলো,
তেতিয়া সিপুৰী পাই।

সৰগৰ পৰা
নাহি আহি বীণে
সৰগ' বাতৰি দিলে--
“সৰগ এৰিছা,
আকৌ সৰগ
পাবাগৈ” বুলি সি কলে।

“সদায় নাথাকে
প্ৰবাসৰ দুখ”
বীণৰ সূৰে বিগায়,
আনন্দৰ কণা,
সৰগৰ আনি,
মৰ্ত্যত যোক যোগায়।

(৫)

গা বীণ ! গা,
অমৃত-মজীত,
শুকালে মেলক কুঁহি,
প্ৰবাস-ভাগৰ
আঁতৰি পলাওক,
মুখত ওলাওক হাঁহি।

বীণৰ বৰাগী !
বৰাগী নহৰ,
দুৰীয়া নহৰ তই,
আনন্দৰ কণা,
বসৰ নিজৰা,
বীণতে বান্ধিছ এ।

নবা ঐ, নবা ঐ,
আকাশী-অমিয়া,
আকাশী গজাৰ দৰে,
দে মোক, দে মোক,
বৰাগী ককাই ঐ।
পিওঁ বই নিছিগা ধাৰে।

নতুন প্ৰাণৰ
ন চকুযুৰি,
দীপ্তি চানি দে ভাত,
পুৰনি পৃথিৱী
ন-টেক চাই লওঁ,
হে বীণ ! এঘাৰি হাত।

১৮৩৪ শক
আষাঢ়, হাওড়া

— — —

ধনবৰ আৰু বতনী

বতনী বিবিজীয়াৰী। তাইৰ বয়স ষোল।
ঘৰ ধনশিৰীমুখত। ধনবৰ বিবিডেকা। তাৰ বয়স
ষোল। ঘৰ দিখৌমুখত। বতনী নাক-বাপেকৈয়ে
সৈতে উজাই আহি দিগাচেৰেক ধনবৰৰ বাপেকৰ
ঘৰ দিখৌমুখত আছিল। বতনী নাক-বাপেকৈয়ে
সৈতে নিজৰ ঘৰলৈ উভতি ভটীয়াই মাৰৰ দিয়া,
দুপৰীয়া শ্ৰুতপুত্ৰৰ পাবত বহি ধনবৰে এইদৰে বিনাই
কান্দি থাকি, অন্তত আত্মবিনোদ কৰিলে :

উজায়ে আহিলে ভাটীয়ে বতনী,
বুকুৰে মাধুৰী লৈ,
ভটীয়াই গলে ঐ শাহচো সামৰি,
বোটল খোলাটো থৈ।

কৰে ঐ বতনী ! কৰে এ শাৰিণী।
কিনো কুটেপালে তই।
সকলো লুটিলি বনাইকে বৰিণি,
কেনেকৈ জী থাকোঁ বই ?

পৰ্বতে পৰ্বতে বগাব পাৰোঁ বই,
মতা বগাবলৈ চান,
বতনী সোণাইকে বকাব পাৰোঁ বই
মাকক বুজাবলৈ চান।

বগটেক বগলী উবে কেনে কৰি
পাৰিতে পাখি লগাই,
কাৰেনো উৰিব ধনবৰ দুখীয়া,
বতনী লগতে নাই !

কেনেকোচোকাৰে বৰলুইত বৈছে,
বুকুত লৈ বাগৰিব জাঁজি,
বুকু উপ কৰি বতনী গধে মোৰ,
কাকে লৈ বৈ যাম মই আজি ?

পূবৰে পচোৱা চাটি মাৰি গলে
ধানতে পৈ গলে ঢোক,
ধনাইৰে মগাইকে চাটি মাৰি বতনী,
মনতে দি গলে শোক ।

গঙাতে উৰিল এ গঙাবে চিননী,
বাৰিতে উৰিল এ ঘোঁৰা,
সেমুৰী টঙতে * বহি উটি গলে
বতনী বনাইৰ পৰা ।

চৰামে তুলিলে এ চ'ৰা পোৱালি,
গছৰ ডাঙৰি কৰি ।
বতনীক তুলিলে মাকে-বাগেকে,
ধনাইৰ কালশতুক কৰি ।

লুইতৰ শিহ্ন এ । টুপাই বৰ মাৰিলি,
আকোচোন এটিবান ওলা,
ধনশিৰীৰ বতনী টুপাই বৰ মাৰি গল
ভাঙি মোৰ কামিহাড়েচনা ।

বাৰিতে চৰিছে দুটি বাজিগছী,
লগৰে লগৰী পাই,
পাৰতে কান্দিছে ধনবৰ দুখীয়া,
বতনী লগতে নাই !

ফুটুকাৰ তলতে যখিনী ছোৱালী
টুক্ টুক্ চাপৰি ৰায়,
ধনাইৰে ছাঁতে বতনী নাই এ,
কোনে তাৰ মুখলৈ চায় ?

নৈৰে পাৰতে কাৰে এবাবাৰী,
চপবাচপৰে ৰহে ।

লুইতৰ পাৰতে কাৰে ধনবৰ
বতনীৰ বেজাৰত জহে ?

যা গৈ বতনী ! নাহিবা নাহাব,
খিচাৰি নাহিবি মোক !
মতোৰে ধনবৰ ভিকছৰ ভিকছ,
পৃথিৱীত পৈ যাৰ শোক,
বোপাই মোন লুইত এ ! গানৰি গোৱা মোক,
কোৱাত ধান একেৰি দিয়া,
বতনী হেৰান মোৰ, লকনো পৰিল ওৰ,
আহ গোপ একো নাইকিয়া ।
(মৈত পৰা শব্দ ।)

১৮৩৪ শক
নাৰ, হাওড়া

বতনীৰ বেজাৰ

পাঁচ দিনৰ মূৰত গধলি ধনবৰৰ মৃত্যুৰ বাতৰি
ধনশিৰীৰমুখত ওলালগৈ। এই বাতৰি বতনীৰ
বুকুত শেল সোমোৱাদি সোমাল। সেই দিনা ৰাতি
বতনীয়ে শোৱাপাটিত চটফটাই থাকি, তিনি পৰ-
মান ৰাতি যোৱাত উঠি ঘৰৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই
গৈ চোতালৰ আগৰ বৰগছ এজোপাৰ তাত বহি
এইদৰে বিনাই কান্দিছিল। কৃষ্ণ পক্ষ। নৱমী
তিথি। বীণ জোনে আবাসত বীণ পোহৰ দিছিল।
জোনটোৰ অলপ আঁতৰতে অকলশৰীয়াটেক জ্বলি
থকা তৰা এটি আছিল। সেই তৰাটিনেকে চাই
বতনীয়ে এইদৰে বিনাইছিল :

পূৰি গ'ল বৃন্দাবন,
উৰি গ'ল ছাই,
হে উৰি গ'ল ছাই !
বতনী ধনাই আৰু
এই পৃথিৱীত নাই,
হে এই পৃথিৱীত নাই ॥

বুজিও মই নুবুজিলো
কুটুমৰে চিত,
হে কুটুমৰে চিত ।
বাৰিও মই নাবাখিলো
দুখীয়াৰ বিত,
হে দুখীয়াৰ বিত ॥

* বতনী ঘোঁৰা নাওখনৰ টিংটো সেমুৰেৰে
বোলোৱা আছিল ।

ভৈরাইক মোর আলাসব,
চিনিও মিচিনিলো
হে চিনিও মিচিনিলো ।
ডিঙির সোণমণিটিক
এচাবি ভাঙিলো,
হে এচাবি ভাঙিলো ॥

আটোয়টোকাবি বাটেকব
নাপালোঁ আটকাল,
হে নাপালোঁ আটকাল ।
সাক্ষির লেনেতীয়া বিষ
বল চিবকাল,
হে বল চিবকাল ॥

মবিতৈ সোণ সো
তবা এটি হ'ল,
হে তবা এটি হ'ল ।
টুপি টুপি চকুর লোবে
মোটেল চাই ব'ল,
হে মোটেল চাই ব'ল ॥

সোণর শিকনিভালি
চকুর লোবে গোঁথা,
হে চকুর লোবে গোঁথা ।
মোটেল পেনাই দিয়া ধা ।
বাখা মোর কথা,
হে বাখা মোর কথা ॥

গিসুবর পরা টানি
বতনীকো নিয়া,
হে বতনীকো নিয়া ।

কি আছে পৃথিবীত
আক, তুমি নাইকিয়া,
হে তুমি নাইকিয়া ॥

ধনাইবে বতনী যাব
চকুর লোতে উঠি,
হে চকুর লোতে উঠি ।
পৃথিবীত থব শোক,
টানি ধবা নুঠি
হে টানি ধবা নুঠি ॥

ধনাইব চকুর পানী হেব
কপৌকুল হল এ,
হে কপৌ-কুল হল ।

সস্তাপব কথাখিনি
মুব লবাই কলে,
হে মুব লবাই কলে ॥

টোপনিব পরা উঠি
পখীটিয়ে নাতে,
হে পখীটিয়ে নাতে ।
“উঠ বতনী উঠ !” বুলি
বপুবিবে খাটে,
হে বপুবিবে খাটে ॥

কেনেকৈ লগ পাম
সবগবে তবা,
হে সবগবে তবা ।
পখী হেব নুবি দে,
কি কবে। কবা,
হে কি কবে।, কবা ॥

বেজাবত জোনাবাই
ডুকাই-খীণাই গল,
হে ডুকাই-খীণাই গল ।
কাবনো বেজাব বাই,
তোব কিনো হল ?
হে তোব কিনো হল ?

বুকুবে সর্ব্বহ মোব
ধনববে নিলে
হে ধনববে নিলে ।
সেইটোহে বেজাবে বোক
খুলি খুলি খালে,
হে খুলি খুলি খায়ে ॥

গছন আগত লবে হেব
চিকিমিকি পাত,
হেব চিকিমিকি পাত ।
কোনে শাঁত বাবে মোক
এবার লগাই মাত,
হেব এবার লগাই মাত ।

আন দিমা শিত্তারে
“নিও” “নিও” কবে,
হে “নিও” “নিও” কবে ।

আজি জানো ধনাইব শোকত
ডাইবো মাত হবে,
হে ডাইবো মাত হবে ॥

সবপত ধনবব,
পুখিহীত মই,
হে পুখিহীত মই !
দুটি গ্ৰাণী এটি কৰা,
পুইণ কাম হয়,
হে পুইণ কাম হয় ॥

“নিও” “নিও” সদায় কব,
আজি নে মোক,
হে আজি নে মোক ।
মোক নি ধনাইক দে,
কুশল তোৰ হোক ।
হে কুশল তোৰ হোক ॥

কুৰুৰীয়া বা ! তই
শুন মোৰ কথা,
হে শুন মোৰ কথা,—
ধনাইক কটগে বতনীয়ে
ববকৈ পাইছে ব্যথা,
হে ববকৈ পাইছে ব্যথা ॥
নিয়ব—

এনেতে বতনীৰ মাকৰ কাণত হঠাৎ এবাৰ
বতনীৰ এই বিননি পৰিলত, মাকে শোৱাপাটীৰ পৰা
উঠি বাহিৰলৈ আহি, বতনীৰ হাতত ধৰি তাইক টানি
ভিতৰলৈ লৈ গৈ পাটীত শুৱাই দিলে ।

১৮৩৪ শক
মাঘ, হাগড়া

পকা চুলি

(গীত)

আবে পকা চুলি মোৰ !
পক ধৰিছে চুলিত,
জালৈ চকু কিয় তোৰ ?
আবে পকা চুলি মোৰ ?

চুবুৰীয়া ল'ৰা-বুঢ়া
সকলো মোৰ বগত জোৰা;
ইহা ল'ৰা, কন্দা বুঢ়া,
সকলো ক্ষুটুৰ মোৰ ।

বাহিৰত মোৰ পকে চুলি,
ভিতৰত বাজে মৌ-সুতুলি,
লৰাৰ কিৰীলি ধলকত
মোৰ বঙৰ নাই ওৰ ।

বুঢ়া বেলিত উষাৰ পোহৰ,
বুঢ়া বিৰিখত বা বসন্তৰ,
বুঢ়া আমত কুঁহিপাত
লৰে জুব্ জুব্ ।

কপৰ বঠা, সোণৰ নাও
টুল্ বুল্ টুল্ বাই যাওঁ,
কলীয়া পানীত কপালী বহণ
মোৰ মনৰ চোৰ ।

যমুনাৰ জলত উঠে লহৰ,
বাজহাঁহজাকে কৰে পোহৰ,
অমল ধৱল তৰল কমল
হাঁহিত বিভোৰ ।

আন্ধাৰ-পোহৰ যুঁজে বৰ,
শেহত জয় পোহৰৰ,
আন্ধাৰ ৰাতি কুলে সেউতী
গোন্ধত ফুৰ ফুৰ ।

অপেন্সবী আনন্দ কৰে,
গাঁতোৰ দি পানীত ফুৰে,
ক'লা মূবত হীৰাৰ মুকুট
জলে তিৰবিৰ ।

কানুৰ কোলাত ৰাধা গোৰী,
নীল আকাশত বগৰ শাবী,
ভোমোৰাৰ শুঙত ফুলৰ বেণু
সুন্দৰ, সুন্দৰ ।

পকক চুলি, পকক মূৰ,
বগত হওক ভৰপূৰ,
ধলত দেশ বুৰে। বুৰে।
সকলো একাকৰ ।
আবে পকা চুলি মোৰ ।

১৮৩৪ শক
ফাগুন, হাগড়া

মহাপ্রাণব যাত্রী

(গীত)

(১)

মহাপ্রাণব যাত্রী হেবা,
বই মহাপ্রাণব যাত্রী,
লগত যাবে। সমল যাব
ডকডব জোড়োঙা এটি।

(২)

জান জান কবি কুবি
গোৱালো জীৱন ঘুবি ঘুবি,
জানব নাপালে। উমাদিহ,
গোচোলো। খোলাকাটি।

(৩)

সকটময় বাটত মোৰ
খতুৰ সকলোবোৰ,
লগবীয়া কোনো নাই,
পৰিছে। খাই উজুটি।

(৪)

ধৰ্মৰ নাগপাশ জবী,
কোনে কৰে তুৰিমুৰি ?
বত আঁটে তত বায়
দূৰ হৈ মুকুতি।

(৫)

ডকডি সমল কবি,
কোন আছ। কত পবি ?
আছ। যাওঁ লগ ধৰি,
স্বাৰীয়ে পঠাইছে বাতি।

(৬)

ডকডব পদব ধূলি
সুৰত লৈ বাট ধূলি,
প্রভুৰ সিংহাসনৰ ডলত
আছ। পৰোঁটগ লুটি।

(৭)

আসন ডলব ধূলিত পবি,
ডকডব জোড়োঙা উবুবি কবি,

কটাওঁ বই অনন্ত কাল,
বনব হাবিলাষ এইটি।
বই মহাপ্রাণব যাত্রী ॥

১৮৩৫ শক।

বহাগ, হাওড়া

৭ পিডবা

দৰ্শন

আহক মৰণ ভয় নকৰে। সবুলি
কিন্ত হওক তেওঁ, বি জামে এই নিঃকিনক,—
“বপুবা বেচেবা। কইছিল এজুপি অশোক,
কুলি বাব কুল, আয়োগিছে অময় সদায় ॥”

ভয়ভা

ভয় হোৱা, ভয় হোৱা, ভয় হোৱা ভাই।
আনবো ভয়ভা নি আনিব জগাই।

কৰ্ম

কাৰ কৰ। মন-প্রাণ চালি
সুফল আজি বা নতু কালি।

কৰ্মৰ আত্ম-প্ৰতিপাদন

মুহুৰ্ত্তেকো ব্যয় নকৰিবা
নিজ কাৰ্য্যপুণ ব্যাখ্যা কৰি,
কাৰ্য্যে নিজে প্রকাশ কৰিব,
নোৱাৰিবা তুৰিভো চিহ্নবি।

এলাহৰ দৰ্শন

জীৱনক ৰেহালি নাভাবি
কবি বোৱা প্ৰাণটাকি বন,
বখানক বেয়ে বিহকে কৈ,
ই জীৱন নহয় সপোন।
সকলো যে কাৰন্ত মৰ্গন,
দিনে-বাতি শাতি-ভক্তি নাই,
এলাহ সাৱটি থকা জন
পলে পলে বসন্তলৈ যায়।

সংগ্ৰহ

কোৰাঁ সঁচাকৈয়ে থাক হেৰা বিচক্ষণ !
 সংগ্ৰাহবিহীন প্ৰাণ কিহৰ কাৰণ ?
 জনমৰে পৰা চোৰাঁ বৃত্ত্য পৰিহিত
 সাধুজনে যুঁজ কৰা বিধিৰ বিহিত ।
 তেওঁ কিয় পাছ ভবি, নকৰি সংগ্ৰাহ ;
 সংগ্ৰাহ আৰাম হেৰা । সংগ্ৰাহ আৰাম ।

সোণৰ শিকলি

মাহ-পঞ্চ সোণৰ শিকলি,
 ঈশ্বৰৰ দান,
 দণ্ড পল একোটা ভাঙি,
 পায়গৈ বৈকুণ্ঠৰ থান ।
 শিকলি যে ছিগি যাব চাৰা,
 যাত্ৰা শেষ নোহওঁতেই,
 সারথানে বাট বুলি যাৰা
 শুচি আৰু সংযম হৈ ।

সব্দ আৰু কৰ

কাৰবেইহে উন্নত আসন,
 ওখ সৰু ভেল বিনাশন ।
 পাচি সজা, কামি চঁচা, টঙাল তুলুৱা,
 সন্মানৰ কাম, নীহ মাথোঁ এলেহুৱা ।

আত্মসমৰ্পন

শুনা যোৰ কোনো চিন্তা নাই,
 চিন্তাৰ গৰাকীক চিন্তাৰ ভাৰ দিহোঁ ভাই ।
 তুমি মৰা আপোন চিন্তাত,
 যোৰ চিন্তা অচিন্ত্যৰ গাত ।

ভোজ্যৰ কাম

সো যে চুককণি আছে ভোমালৈ পৰি,
 উন্নতিৰ ঠাই, হেৰাঁ যোৰাঁ কাচিপাৰি ।
 অজ্ঞান এজাৰে চকা গুটিদেক লোক
 অজ্ঞে তাত, জ্ঞান দিয়াঁ, জন্ম সামকলোক ।
 স্বৰ্গী কৰাঁ দূৰিতক, আশীৰ্ব্বাদ লোৱাঁ,
 ঈশ্বৰৰ থানলৈ আগবাঢ়ি যোৱাঁ ।

কাজি

আত্মজান, আত্মজান, আপোন দমন,
 এই তিনি উন্নতিৰ স্বৰ্গি,
 নাই ভয় কৰি যোৱা কাম,
 সংসাৰত হৰা তুমি কৃতী

শুদ্ধ জাশা

পৰ উপকাৰ হওক জীৱনৰ হ্ৰত
 পৰসেৱা হওক মোৰ কাৰ,
 পৰব মৰম আৰু আশীৰ্ব্বাদ লৈ,
 যেন মোৰ শৰীৰ পেলায়

বৰ্ত্তমান জামু ভৱিষ্যৎ

বোৱাঁ, বোৱাঁ, বাট চোৱাঁ—এতিয়াৰ কাম
 পকা দোৱা, সঁচি খোৱাঁ, খোৱাঁ, গোৱাঁ গান ।

মোৰ জীৱন

ধন্যবাদ ঈশ্বৰক দিওঁ—
 জীৱন নহয় মিহি মোৰ,
 সংসাৰৰ ঠেলা, হেচা, টেপা
 খাই আছোঁ দিনো দুৰ্ঘোৰ ।
 এশ-এটা শোকৰ তাপত,
 এশ-এটা নিৰাশাত হওক
 মোৰ মনুষ্যত্ব বিকশিত,
 উজু প্ৰাণ হিয়াহীন কি যে ভয়ানক
 এথা-মৰা এথা-জীয়া প্ৰভু নিদিয়ক

উন্নতিৰ সঁচাকথা

জীৱনৰ বহুদিশতাই দিছে মোক সুবুদ্ধি পৰম,
 বৰ হোৱা বুৰিৰ কিটিপ মাথোঁ জানো, অদম্য উদ্যম
 খামি পুতি সঙ্কল্প কৰি, বৃত্ত্য নতু বিজয়সাধন,
 এই কথা সাৰোগত কৰি লভাঁ তুমি বিজয় বতন ।

উন্নতিৰ জৰ্জৰা

উন্নতিৰ জৰ্জৰাত তেওঁ
 এনেই উঠিছে নাভাৰিষা,
 চৌপনিত থাকোঁতেই তুমি
 তেওঁ কাৰ কৰিছে জানিবা ।

লক্ষ্য

ধিৰ কৰা উদ্দেশ্য তোমাৰ
লক্ষ্যস্ৰষ্ট যতন বিফল,
সৰ্ব্বপ্ৰাণ সৰ্ব্বমন সঁপি
কাম কৰাঁ, গাত পাৰা বল।

কাল্পনিক আদৰ্শ

মনে গঢ়া আদৰ্শ নোপোৱা,
পৃথিৱীত যিমান বিচাৰা,
যদি তুমি আদৰ্শৰ অনুৰূপ
কৰি নিজক নগঢ়া।

চকু

চকু লাগে নিজ কাম চিনি নবলৈ
সকু কাম?—হানি কিবা তাত?
ঈশ্বৰৰ দত্ত সেয়ে, ভাবি লৈ তুমি
এহাঙৰীয়াতকৈ দিহাঁ হাত।

প্রকৃত জীৱন

জানীয়ে প্ৰমাণ কৰে, মূৰ্খই স্বীকাৰ,
নিজ আচৰণ ব্যৱহাৰ,
কৰ্ম্মশীল জীৱনেই প্রকৃত জীৱন;
অন্যৰূপ জীৱন ধিক্কাৰ।

লুপ্তবোধ

কাৰেঙৰ বজা আৰু জুপুৰিৰ প্ৰজা
কোনেও নুবুজে কিনো সুখ,
নুৰৰ ঘাম ভৰিত পেলাই,
যদি তেওঁ নাই কৰা দুখ।

দুখীয়া আৰু দুখীয়া

সুখী মই,—কামৰ অধীন,
দুখী মই,—বক্তা কৰ্ম্মহীন।

কামৰ লক্ষ্যপতি

ইজীৱনে কামৰ যে লক্ষ্যপতি নাই,
আবজ্ঞা, দৃষ্টান্তৰ মাৰোঁ আছে ঠাই।

কাম কৰাঁ, কাম কৰাঁ, সময় পজাৰ;
মৰিব সকলোঁ; জীৱ যি নভৱাৰ।

ভাগ্য

ভাগৰা কামত কেতিয়াবা,
নিষ্কৰ্ম্ম ভাগৰে ৰাতি-দিবা।

কোনটো উজ্জ্বল

ভাল কৰা উজ্জ্বল কাম
বেয়া কৰা টান,
ভাল কৰা সাধ্য
বেয়া অসাধ্য-সাধন।

নিয়মৰ বাঞ্ছন

জোন, বেজি, আকাশৰ তৰা
পোহৰায় নিয়মত ধৰা,
কৰ্ত্তব্যক সেইদৰে তুমি
নিয়মিত কৰিবলৈ ধৰা।

জাল-অপমান

সকু কাম যিণ কৰা তুমি?
ববলৈ তোমাৰ হেঁপাহ?
একো নকৰাহে অপমান
সকল-বৰ মনৰ বিকাশ।

এতিয়াই

নাথাকিবা চাই কবিত কবিত বুলি কাম
এই মুহূৰ্ত্ততে লাগি যোৱাঁ,
কৰিব পাবিত বুলি যি ভাবিছা তুমি
কৰাঁ যদি সাহিয়াল হোৱাঁ।
এতিয়াই লাগি যোৱা, মনে বল পাৰ,
উছাহত সকলো সিঁজিব,
অসাধ্যসাধন যেনে ৰাজীকৰে কৰে,
“সাহে সিধি, আৰ্জেক নিধি” হব।

উদগনি

দিন যায়, উঠা সাজিপাৰি
সপোনত নিৰ্দিষ্ট সময়।

যুগিছে যতনে

যুগি বিন কাল কৰা সঙ্গ ?

বধূৰ শাণীত তোমাৰ

ঠাইস্থি নেদেখা নে মিতা ?

মনোহৰ শক্তি অনুসারে

মুজিনলৈ এতে কোনো চিতা ?

ভূত আৰু ভবিষ্যত মিছা,

বৰ্ত্তমানে মাতিছে ভোগাক,

'হল', 'হব', নকৰি ভাষনা,

'হৈছে'ত পেলোৱা আপোনাক ।

মুখ্য লক্ষ্য

জীৱনৰ মুখ্য লক্ষ্য কাম

শক্তিৰ সম্পূৰ্ণ বিকাশ,

ঈশ্বৰৰ স্তুতিৰ মানুহৰ কাম,

ভাত কৰা বাস ।

কৰা তাক ঈশ্বৰত কৰি সমৰ্পণ

নিজ, পৰ অৰ্ধে,

আচৰিত আনন্দৰ মিলি যাব বোল

সঙোযেবে সৈতে ।

কৰ্ম-জীৱন

কামত মগন জন জীৱন সাক্ষ্য

কামত জীৱন আগুৱায়,

কামে তেঁতি নিয়ে জানা উন্নতিৰ বাট

হাব আৰু কোনো চিন্তা নাই ।

লক্ষ্য

যত আশা, যি কৰিছা, কৰা ভালকৈ

স্বৰ্গে নিখন খেঁচ, পৰৱৰ্ত্ত ভগাৰ হয ।

স্বভাৱৰ দান

স্বশোভন সুখ ঠাই, স্বভাবৰ দান

বিতৰ চুড়াৰে স্নেহিত,

সাহিয়াল সজ লোকে মাথোঁ পায় তাক

জানিবা নিশ্চিত ।

অন্ধকাৰ অকল্যাণ শূন্য তোমাৰ,

স্বভাৱৰ বিৰোধপন্থীৰ মাথোঁ হয় ।

নিমাতী কন্যা

(১)

বতনপুৰৰ এজন বজাৰ আছিল একেটা কইনা,
ৰূপহী জীয়াৰী ঘৰ আলো কৰি, নানটি নিমাতী মইনা ।
ওপজাৰে পৰা কথা ফুটা নাই, ফুটিছে মাথোন হাঁহি,
পোহৰ সদায়, বোহ-ঠেহ নাই, যেন কেতেকীৰ পাহি ।
বুধিৰ জেউতি জ্ঞানৰ দীপ্তি দুচুকু আৰবি আছে,
ভাৰত অনিয়া, ৰূপত লৱণ চাৰিয়ালে বিৰিঙিছে ।
ৰোবা কোনে বোলে ? চিন নাই তাৰ, প্রতি অঙ্গতে মাত,
চলনে-ফুৰণে নিকৃত বচন, শব্দৰ অভাৱে তাত ।
বাপেক-মাকৰ মনত অস্থখ, একেটি মাথোন জী,
কিয়নো নানাতে কোনো ৰূপাল হল ! কতনো কৰিব কি ?
বেজ-গিয়ানীৰ যতন বিফল, বজা ৰাণী বিকলীয়া,
পূজা-সেৱা, দান-দক্ষিণা বিকল বেজাৰে দহে যে হিয়া ।

(২)

পুৱিল যৌৱন, নিমাতীৰ ৰূপত ভৰি পোহৰিল ঘৰ,
বজা-ৰাণী দুইৰো ভাবনা চৰিল—কত পাণ্ড এটি বৰ ?
দেশ-বিদেশলৈ বাতৰি পঠালে, নিমাতী বন্যাক দিব,
ডেকা যিজনাই নিমাতী মইনাক মতাই দিব পাবিব ।
কন্যাৰ লোভত বজাৰ কোৱাৰ ভোমোবাজাক যেন হল,
নানা বুধি কৰি মাত উলিয়াবৰ চেষ্টা কৰি হাৰি গল ।
সকলো ছবিল, বজাই আমনি, কন্যাঃ আমনি পালে,
চোন পিটি বজাই আকৌ গুণাই দিলে,—

নোৱাৰাক পঠাব, শালে ।

যেনে আহিছিল তেনেই ভাগিল, বজাৰ কোৱাৰ বজাক,
ভাতো সাহ কৰি আহি হাবে যি, পঠায় পোতাশালে তাক ।

(৩)

কমতাপুৰৰ কোঁৱৰ এজন, আলসুৱা তেওঁৰ নাম,
ওৰে দিনে—বাতি বীণ বায়, নিশিকে বজাব কাম ।
বাপেক ছবিল, মদীও ছবিল, ছবিল পানটোজৰ
বীণ বাই মাথোঁ সময় কটায়, নিদিয়ৈ একোতে বন ।
বলিয়াৰ দৰে বীণখনি বায়, নকয় সবহ কথা,
জীৱনৰ উদ্দেশ্য, সৃষ্টিৰ সন্তোষ, বীণতহে যেন গোখা ।
এবিলে বজাই আশা কোঁৱৰৰ, পাত্ৰ-মদী আশা এইলে
পানী একেচলু দি থৈ বাকে, মাজুত আশা পাতিলে ।
কোঁৱৰৰ সন্তোষ—অন্তাল ওচিল ; দুগুণ উছাহ কৰি,
বাই কৰে বীণ, হিয়া ভাতে লীন, সকলো গল পাহৰি ।

(৪)

কোরা-চিলাব মুখে শুনিলে বাতৰি, নিমাতীৰ বাপেকৰ পথ;
কোনে জানে কিয়, কমতা কোঁৱৰৰ সময় হল তালৈ মন।
বীণখনি মাত্ৰ লগৰ লগৰী, কোঁৱৰ ওলাল গৈ তাত,
মনহাৰ কৰি বজাক জনালে—“মই উলিয়াম মাত।
হে নৃপমণি! এই বীণখনি, লাও খালা আৰু কাঠ,
শুকান ছানেৰে সাজি ললৌ মই, মাতিছে অমিয়া মাত।
মাপোনাৰ জীয়াৰী অতুল সুললী, তেজ-মঙহেৰে গান,
মাত উলিয়াটো টান কাম নহয়, নাই কোৱা কথা বাচ।”

(৫)

মূৰৰ পৰা ডৰি সকলো চাই ললে কোঁৱৰৰ নৃপমণি,
চেনেহ বগত হিমা পৰি গল, চকুত ওলাল পানী।
ভাৰিলে কিনো স্নানকণী লৰা, দেখিলে চকু জুৰায়,
নোৱাৰিলে মাত উলিয়াৰ জীৱ, নিলিৰ বৰ অপায়।
নেলাগে বোপা মোৰ, এনে সাহ কৰিব, উভতি ঘৰলৈ যোৱা,
প্ৰতিজ্ঞা ৰেখাকৈ কৰা আছে মোৰ, নোৱাৰিলে দুখ পোৱা।
খাওক মোৰ ছোৱালী, নেলাগে মাতিব, তোমাক নিদিওঁ দুখ।
মুঙনো শব্দ, তাইৰ মাত মুঙনো, চকুৰেই লভিম সুখ।”

(৬)

কমতা কোঁৱৰে প্ৰথমি বুলিলে,—“নিৰাশ নকৰিব মোক
পৰীখেঁ কপাল বুলি আহিছিলোঁ, দিয়ক, নিদিব শোক।”
নিকপায় নূপে অনুমতি দিলে, কন্যাক অনালে মাতি,
দেখিয়ে কোঁৱৰে আঙুলি লগালে বীণখন কৰি কতি।
সাৰেং, গান্ধাৰ, কামল বাগিণী অনুত বৰষি গল,
নিমাতী কইনাৰ হৃদয় বুৰিল, সকলো তন্ত্ৰিত হল।
শ্বনি প্ৰতিশ্বনি খোল উঠি গল, আনন্দত নাচিল জীৱ,
কোঁৱৰ ডিঙিত ওলমি মইনাই মাতিলে “প্ৰাণপ্ৰিয়।”
বজা উঠি আহি দুইকো আকোঁৱালি, শুঙিলে দুইকো মূৰ,
কন্যা দান কৰি বীণ কোঁৱৰক বঙত মজিল পূৰ।

১৮৩৫ শক
শাওণ, হাওড়া

তিলকা

তিলকাৰ বয়স দহ বছৰ। গিনিয়েকৰ মুখ নেদেখা-
কৈয়ে তিলকা ৰাবী হ'ল। তিলকাৰ বাক-বাপেক
ককাই-ভাই কোনো নাই; আছিল বুঢ়ীমাক বাঙলী।

বাঙলীয়ে বাগি-খুৰি তিলকাক খুঁই প্ৰতিপাল
কৰি আছিল। এদিন বাঙলীও মৰি থাকিল।
তিলকাই বুঢ়ীমাকৰ শব্দটো আগত লৈ এইদৰে বিনাই
কান্দি আছিল; তাৰে দুকান্দিমান ভলত দিলৌ;
শোক লাগে দেখি ৰাকীখিনি এবিলৌ—

(স্বৰ—আগলি কলাপাত নৰে-কি-চৰে।,

তিলকা হেনো তোৰ তামোলৰ ডাৰি,
বুকুৰে তিলকাক বুকুতে ধৰি।
আজি পৰি বল তিলকা তোৰ,
এৰি গল আইতা বাঙলী মোৰ।
কোনেনো ৰাইকহৰ সাধুটি কৰ
ৰাবী দুখনীৰ দুখ কোনে পতিয়াব?
মই হেনো ৰাবী, মোৰ কোনোৱেই নাই,
কলৈ গলি নাতিনীৰ বাঙলী আই?
ৰাবীৰে কোঁৱৰৰ দুানে সাধু
শুনি মই বিনাপো, দুখতে কান্দো।
খৰিভাবী গালে বজাবে ভী
সতিনী কৰিলে সতিনীৰ কি?
কেনেকৈ তিলকাক ভুলাব শোক
এৰি গল দুখতে আইতাই নোক।
বাঙলী আইতা মোৰ কলৈনো গলি
চেনেহৰ তিলকাক কাষ বুকুত দিলি?
গোৰ্গায়ে তিনাইকে অগাধী কৈলে,
ওপজাই তাইক নাথোঁ যমলৈ দিলে।
উঠ আই বাঙলী নাগালি এৰি,
মোকো তোৰ লগতে লৈ যা মাৰি।
কিনো পাপ কৰিলোঁ একো নাজানো,
হে মোৰ প্ৰভুদেউ! মনায় মই কান্দো।

ইত্যাদি।

১৮৩৫ শক
শাওণ, হাওড়া

বেথুকা

পৰিছা যি অৱস্থাত ভাঙে হোৱা স্বামী,
চেষ্টা কৰি ভাল হোৱা বং কৰা গৰি

*

চিত্ত যদি পৰিপূৰ্ণ নহ'ব কাৰ্য্যত
স্বপ্নৰ নিচিনা তাক মানিবা মনত।

*

প্ৰেমত ঘুৰিছে ভূমণ্ডল,
প্ৰেমত কুলিছে শতদল।

*

ওখ কৰা আশা,
নিৰাশা কৰ্মনাশা।

*

অনপ সূৰ্যৰ পৰিমাণ
নকৰিবা তাক আৰু তাকৰ,
কতকাৰ্য্য গুৰিতে নেদেখি
নহবাহে মিছাতে কাতৰ।

*

চকুক চাবলৈ দিয়া, সূন্দৰ যি পোবে,
অনুভৱ হিয়াত হক যতমান ধৰে।

*

ক্ষমা কৰাঁ, ক্ষমা পাবা তুমি,
ভাল কৰাঁ হৰাঁ উৰ্দ্ধগামী।

*

সৰম কৰিছে কোনে কয় ?
সঁচা যি অটল সদায় বয়।

*

জীৱনটো যদিও দুদিনীয়া,
প্ৰেম কিম্বা ঠিক যুগমীয়া।

*

শেষফলহে লক্ষ্যৰ সমল,
বিচাৰে চানৰো পায় তল।

*

দুখৰ বাতি যিমানেই দীঘল
অন্ত তাৰো আছে,
সুখৰ উষাৰ কিৰণ চোৱাঁ,
পূৰ ফালে বিৰিড়িছে।

*

মানুহৰ স্বভাৱ যিমানেই গোফাট
জখাপি সৰহ ভাল,
ইলিহি স্বাভূত যিমানেই কাঁট,
সৰহ ভাগ ভেলাল।

সকলোৰে ভাল হওক সংগাবত
দুৰ্গতি স্মৃতি হওক,
সকলো সুখত থাকক, মোৰ ইচ্ছা,
সকলো দীৰ্ঘায়ু ওহক।

*

আচৰণৰ সদা মিললৈ চকুতকৈ
সত্যৰ লক্ষ্য ভাল,
সত্যৰ প্ৰতিষ্ঠা সত্যৰ সন্মান
সদাকাল, সদাকাল।

*

মৰ্য্যাহ সূৰ্য্যৰ দীপিত পৰক গোটেই জীৱনটোত,
পাপ-এন্ধাৰৰ ছাঁ কাষলৈ সখলি যেন নাহক।

*

পোহৰত ফুলা ফুলৰ সুগন্ধে ভৰক জীৱন মোৰ,
এন্ধাৰৰ কমি কীটৰ দুৰ্গন্ধ হওক দূৰতে দূৰ।

*

পবত ধাপা বিশ্বাস,
বিশ্বাসে আনে বিশ্বাস।

*

সাহতকৈ সহ্য গুণ ভাল,
সুন্দৰতকৈ ধৈৰ্য্য চিৰকাল।

*

নিজৰ দৰৰ নিজতে নাখাটে,
লোকক দিবলৈ যোৱা ?
নিজেই ডিকহ, টেকেলি কাতি
আনকনো কি বিলোৱা।

*

পুৰিলে উজ্জ্বল হয় সোণৰ বৰণ,
বিপদত পোৱা যায় বন্ধুৰ চিনন।

*

ভাল ভাগ জীৱনত নিশ্চয় সৰহ,
জুৰি চোৱাঁ, শেহফল পাবা ওগাইবহ।

*

সজ কাম, বৰ কাম, অজৰ অমৰ,
থাকে যেন চিৰকাল চন্দ্ৰ-দিবাকৰ।

*

অশৌক অন্তৰে পায় দীঘল জীৱন,
শোক-ভৰা হিয়া শীঘ্ৰে হয় বিনাশন।

*

গোলাপে শুভায় সুলব কুলনি
প্রেমে শুভায় মানুহৰ জীৱনী ।
সাব মনৰ কম শুনি মাত,
অসাবৰ চোল দিন-ৰাত ।

*

আশা মোৰ মন বাধ্যব বজা,
নিৰাশাত প্ৰাণ মন ভজা ।

*

চুটি জীৱনতো আছে ভৱতালৈ কাল,
হেন জানি কিয় তুমি নোহোৱানো ভাল ?

*

সজ চিন্তা বিহে দিব আনি,
ভাব তুমি হোৱা অনুগামী ।

*

যব শুৱনি বহুজন,
অন্তৰ শুৱনি ধৰ্ম-ধন ।

*

জানা তুমি প্ৰথমে নিজক,
তৰ্কলৈ নানিবা ঈশ্বৰক ।

*

ভকতি বিশ্বাস মাথোঁ ঈশ্বৰক দিবা,
কৰ্তব্য কামৰ ফল চাই নুকুৰিবা ।

*

স্ব ইচ্ছাত যি ভাব আহিব,
সেই ভাবে শ্ৰেষ্ঠ ঠাই লব ।

*

ঈশ্বৰৰ দান জানা বহুব বহুতো,
আমোলন বস্ত ; লোৱাঁ, নকৰিবা চিতা ।

*

বিশ্বাসে আনন্দ দিয়ে, প্ৰেমেহে যৌৱন,
ধৱসে নকৰে বুঢ়া, পাপেহে উছন ।

*

স্বভাৱৰ সুলব অমৰ,
বিবোধী বিষত জবজব ।

*

গৌৰৱ কিবীটি থাকে সদায় উজ্জ্বল,
বুধা গৰ্ভ দুদিনীয়া, ভাত ধৰে মল ।

*

জানি লোৱাঁ কি কৰিব লাগে
কৰাঁ তাক যি থাকে ভাগে ।

*

বুঢ়া গাধ ভাব নাই বান,
ল'ৰা জ্ঞানী ভাবেই সন্মান ।

*

সজ কাম কৰিবা লুকাই
তথাপি ফাটিব যশ ডাই ।

*

উপাধি সম্পদ তুচ্ছ আতি
যদি অলাঙ সাংসাৰিক বাতি ।

*

দয়াহীন জনহে গোৱাঙ
আন জন নহয় সি ষাঙ ।

*

চোৱাঁ মোৰ জীৱনটো কবিতাৰ আৱলী
ষটিকাৰ ধণ্টা পলে পঢ়ি যায় চলি ।

*

জুমুৰি, লেচাবী, ছবি, দুলবীৰ স্তব,
কবিতা কদমকলি বেগুৰেই পূৰ ।

*

ইতিহাস বুৰঞ্জীৰ বগা গোঁফ-ডাঢ়ি,
চিৰবৌৱনেৰে ভৰা কবিতা-কুঁৱৰী ।

*

বলেৰে শাসন জানা নহয় শাসন,
ধৰমত নাম ভাব অন্যায় আচৰণ ।

*

দোষ খোচবাই পায় উটা ধেৰৰ জাতি ।
গুণ বিচবালৈ থাকে ভালত মুক্তাবাতি ।

*

সুখ নাই—ধনে কি কৰিব ?
চকু নাই—বেলি পোহৰিব ?

*

ভয়াডুৰ। নকৰিবা পাছতৰি তুমি ।
সাহ পাৰা ষাঙতেই ; ষাতে জন্মডুমি ॥

*

ঈশ্বৰৰ দান এই মানপী জন্মৰ,
আজ্ঞা,—তুমি দিনে-ৰাতি কৰি ধৰ্মা ধৰ ।

*
সুখ, দুখ, ভাল, বেয়া তোমাৰ হাতত,
আপোন কৰম-ফল, নাই কপালত ।

*
কম কাম, কম এম, কম ফললাভ,
বেছি ধৰ্ম, বেছি ফল; কি লাভ বিলাপ ?
ঈশ্বৰত অপি চিন্তা, দুখ, শোক, তাপ,
গৌৰ পুতি নাও বান্ধা, নাথাকে সন্তাপ ।

*
নিৰ্ধনীৰো সুখ আছে অগিয়া অতুল,
ধনীয়ে নাপায় তাৰ তু আৰু কুল ॥

*
সুখৰ বন্ধুত্বপূৰ্ণ গোটেই পৃথিৱী,
ঠিক বন্ধু জীৱনত দুটা এটা পাৰি ।

*
নপৰিবা পাছ হেৰা আঙুৱীই যোৱা,
সকলো ৰাঢ়িছে আগ, পাছ এনেছৰা ।
সৰণ পৰ্যন্ত কাম, নাহিকে এৰণ,
মানপী জন্মৰ জানা কৰ্তব্যসাধন ।

*
এটি কথা আমোলন, অন্তৰৰ পৰা
লক্ষ কথা এৰকলা, জীৱন্ততে মৰা ।

*
জ্ঞান-পথ এৰি জ্ঞানী যায় কেতিয়াবা,
অন্তৰৰ বাণী, ৰোপা । সদায় শুনিবা ।

*
জয়লক্ষ্মী আজিয়েই আগত তোমাৰ,
কালি বুলি ৰহি থাকি নহবা অগাৰ ।

*
বলী কৰা হৃদয়ক হে মৰতবানী !
দুখত জনক তেজ, শোকত যে হাঁহি ।
অন্ধকাৰ ডাৱৰত বিজুলী চমকে,
এন্ধাৰ নিপাত জানা তৰা চিক্মিকে ।

*
পূৰোহিত প্ৰেমেৰে হেৰা হৃদয় তোমাৰ,
মানুহক, ঈশ্বৰক দিয়া উপহাৰ ।

*
জুৰুৰ নাগালা বুলি নিৰাশ নহবা,
আহিব এদিন সি নিশ্চয় জানিবা ।

কৰ্মফল আশালই নকৰিবা মন,
ঈশ্বৰক সনপিবা ফল অক বন ।
কাম কৰিবৰ তোমাৰ অধিকাৰ আছে,
ফলদান ঈশ্বৰেহে হাতত ৰাখিছে ।

*
যি প্ৰেমৰ লবচন, সি প্ৰেম নহয়,
যি ভক্তিৰ ভান আছে, ভক্তি কোনে কয় ?

*
ধন নাই ? হানি নাই তাত,
আনন্দৰ উৎস যে ছিয়াত ।

*
সকলোকে প্ৰেম দিয়া, অল্পক বিশ্বাস,
সপোনতো নিচিন্তিবা কাৰো সৰ্বনাশ ।

*
ভাল হোখা নামত নহয়,
সুখ পোৱা দিঠকৃত্তহে বয় ।

*
নাহে নাহে বন্ধু বাছি লৰা,
তাতোতকৈ নাহেহে গলাৰা ।

*
সজ নাম সজ হৈ লৰা,
নিছা নাম নিটকৈ জানিবা ।

*
ঈশ্বৰৰ গোটেই আশিস,—
দীৰ্ঘ প্ৰাণ, স্বাস্থ্য অহৰিণি ।

*
বাট হওক কুহন-নোমল,
হাঁহি হওক প্ৰেমৰ সনল ।
আনন্দ লোভক ঢকু ভৰা,
আশীৰ্বাদ এই মোৰ পৰা ।

*
নিজৰ দুখৰ বোজা নিজে তুমি ৰবা,
লোকৰ পিঠিত তাক কদাপি নিদিবা ।

*
ধীৰ হবা বিচাৰ কামত,
জবামুবা বিচাৰ নামত ।

*
ছসিপুণ কাৰ্য্যপটুজনে
কাৰ্য্য কৰা, কি কাৰ্য সপোনে ?

পুণ্য কাম সঁচামতি কুং,
তচমিত্রে পোহবায় মুখ ।
*
মাহী হিয়া ঋত্বেবনৈ ভাণে
কিন্তু তেজ দিনে-বাতি জাগে ।
*

প্রকৃত বদ্ধতা ঠিক পবিত্র বাঞ্ছন,
অগম্য বিপদত বাণে ডাৰ গুণ ।
*

সজ চিত্তা কৰাঁ,
স্বকান জন্মিব তাৰ পৰা ।
*

যথাসাধ্য সজ কাম যতনে কৰিবা,
নকলিল অতিকৈ ;—নিৰাশ নহবা ।
*

গোটেই নিখুঁত কাম ভোমান
কদাপি নহয়,
সোণৰ ধাৰব অত-ভুত
পোটোকা পৰি বয় ।
*

বাটৰ দুবৰি বন গছকত পৰা
তাৰো এটি পাতে দিয়ে স্বৰ্গৰ বতৰা ।
*

বয়সৰ শক্তি নাই আশা বিনাশিব,
ঈশ্বৰৰ অংশ আশা অমৃতত মিলিব ।
*

উষাব পোহৰ, বসন্ত মনয়া,
নিয়ৰে তিরোৱা যুই,
শব্দেক বছৰ সন্তোৰ্গ হওক
আশীৰ্বাদ দিওঁ মই ।

ঈশ্বৰ জামু ভকত

বৈকুণ্ঠৰে পৰা হবিয়ে স্মিলিলে—

“কোন কোন আহিবৰ হল ?”

নাম-লোৱা ভকতে গদবি বুলিলে—

“নামতে গৈ আছে তল ।”

বৈকুণ্ঠৰে পৰা গোঁসাঁয়ে মাতিলে—

“আহাঁ হে ভকতসকল ।”

নাম-লোৱা ভকতে নাহেটক বুলিলে—

“ভকতিত পাট গুঁহক বল ।”

প্রভুৰে মাতিলে, “বাপু মোৰ ভকতহে

প্রসাদ লবৰে হল ।”

ভকতে বুলিলে “প্রভু ৰামদেউ ।

নামতে ভোক-পিয়াহ গল ।”

নাৰদক মাতিলে, উদ্ধৱক মাতিলে,

বিদুৰক প্রভু মাতিছে,

নাৰদে বিদুৰে উদ্ধৱে বুলিলে—

“ৰাম প্রসঙ্গৰ পিছে ।”

“মৰতত ভকত, বৈকুণ্ঠত মুকুত,

লবি আটতসকল আহাঁ ।”

“নেযাৱেঁ নেযাৱেঁ প্রভু মোৰ গৌৰিন্দাই !

মুকুতিব নকৰেঁ বেহা ।”

“নাহাহে যদি, মই যাবকেই নাগিল,

লগটো তোমালোকৰ,

ভকতক এৰি থাকিব শোৱাঁৰোঁ,

পলকেই একো বছৰ ।”

১৮৩৫ শক
জাদ, হাওড়া

১৮৩৫ শক, ভাদ
লবেলুচ, হাওড়া

সমাপ্ত

“বিষয়বস্তুৰ বৈচিত্ৰ্যৰ পিনৰপৰা বেজবৰুৱাৰ কাব্য-পটভূমিৰ আয়তন বিস্তৃত । প্ৰণয়-গীত, প্ৰকৃতি-গীত যেনেকৈ বচনা কৰিছিল তেনেকৈয়ে বেজবৰুৱাই বেলেগ আৰু স্বদেশপ্ৰেমৰ গীতো বচনা কৰিছিল । এই বচনাবাজিৰ ভালেখিনি আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ পৰিপক্বতাৰ চানেকী ।

* * বেজবৰুৱাৰ কাব্য-সাধনাৰ জগত দুখন : এখন হৈছে সচেতন ক বা কোশলৰ জগত, আৰু আনখন হৈছে লোক-সাহিত্যৰ জগত । বুঢ়ী ধাইমাকৰ পৰা পুষ্কিনে যিদৰে ৰুছীয় লোক সাহিত্যৰ জ্ঞান আহৰণ কৰিছিল, সেইদৰে বেজবৰুৱাই আহৰণ কৰিছিল জন্মগ্ৰহণ কৰা পৰিৱেশৰ সৈতে নিজৰ আত্মাৰ স্পন্দনযুক্ত সৃষ্টি স্থাপন কৰি । এনেদৰেই বেজবৰুৱাই লোকগীত আৰু লোকগীতৰ সুৰ মাধুৰ্য্য আহৰণ কৰিছিল । অসমৰ প্ৰত্যেক শিল্পী সাহিত্যিকৰ বাবে দুটা বস্তু অপৰিহাৰ্য্য । এটা হৈছে বৈষ্ণৱ সাহিত্য অধ্যয়ন, আৰু আনটো হৈছে লোক সাহিত্য অধ্যয়ন । শব্দৰ-মাধৱৰ সাহিত্যৰ সৈতে পৰিচয় নেথাকিলে যেনেকৈ সাহিত্য জ্ঞান আধৰুৱা হৈ থাকে, তেনেকৈ লোক সাহিত্য . সৈতে পৰিচয় নেথাকিলে সাহিত্যজ্ঞান আধৰুৱা হৈ থাকিবলৈ বাধ্য । বিহুগীত, বনগীত লোক সাহিত্যৰ পৰ্যায়ত পৰে । বেজবৰুৱাই এইখাৰ কথা হাড়ে দিবজুৱে উপলব্ধি কৰিছিল ।”

—হেম বৰুৱা

পদ্যমাকলি

অসম-সঙ্গীত

(১)

আমি অসমীয়া, নহওঁ দুখীয়া,
কিহব দুখীয়া হম ?
সকলো আছিল, সকলো আছে,
নুবুজোঁ নলওঁ গম ।

শত্ৰুবে দিলে বিগুচ্ছ ধৰম,
লাচিলে ৰাছত বল,
সতী জয়মতী সতীষ তেখেৰে
অসমী আই প্ৰবল ।

ৰাজক দৰা, ৰাজক পথ,
ৰাজক বৃন্দ খোল,
অসম আকৌ উন্নতি-পথত
'জয় আই অসম' বোল ।

(২)

বতন কৰিলে গৰু বৰ হয়
তামুলী নোমায়ে কলে,
বজা হৈ ৰাম বজা হব পাৰি
ৰুদ্ৰসিংহে দেখুৱালে ।

শত্ৰুবাচাৰ্য্যৰ গুৰু অসমীয়া
কুমাৰিল ভট্ট নাম,
জগত-গুৰুবো গুৰু হব পাৰি
ভট্টই দেখালে কাম ।

ৰাজক দৰা, ৰাজক পথ,
ৰাজক বৃন্দ খোল,
অসম আকৌ উন্নতি-পথত
'জয় আই অসম' বোল ।

(৩)

ভাৰত-ভেউতি ভাৰতবৰ্ষা
প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ বজা,
ভাৰতৰ বজাৰ আগপাৰী ললে,
নহয় ই কথা সজা ।

উত্তৰ ভাৰতৰ কেদাৰ ব্ৰাহ্মণ
মহাৰলয়ত বজা,
কামৰূপাধিপতি শত্ৰুলাদিৰে
ঘটুৱালে কেনে বুজা ।

ৰাজক দৰা, ৰাজক পথ,
ৰাজক বৃন্দ খোল,
অসম আকৌ উন্নতি-পথত
'জয় আই অসম' বোল ।

(৪)

চাৰি লাখ পদাতি, লাখ অশ্বাৰোহী,
চাৰি হেজাৰেক হাতী,
শত্ৰুলাদিবৰ বীৰ্য্য-বিক্ৰমৰ
ভাৰত বিয়পা খ্যাতি ।

লক্ষ্মণাৱতী গৌৰ বজাৰ
আমাৰ শত্ৰু কৰা,
ৰাজধানী হৈ আছিল বজৰ
দুহাতাৰ বহুৰ জোৰা ।

ৰাজক দৰা, ৰাজক পথ,
ৰাজক বৃন্দ খোল,
অসম আকৌ উন্নতি-পথত
'জয় আই অসম' বোল ।

(৫)

পাৰস্যানিজোতা সাক্ষিচিহ্ন
আপ্লাথ মোগল সেমা,
ষট্ৰুয়াই শঙ্কলে বোঁবাহাট পৰ্ব্বতত
কীৰ্ত্তি বাখিলে জানা।

নজ্জেল বুৰঞ্জীত ফেবেষ্টাই লিখিছে
নহয় ই সাধুকথা,
প্ৰাণৰ প্ৰাণত অশবীয়া ভাই,
ই কথা তোমাৰ গোথা।

ৰাজক দৰা, ৰাজক শব্দ,
ৰাজক মৃদং ধোল,
অগম আকৌ উন্মুতি-পথত
'জয় আই অগম' বোল।

(৬)

সিদিনা তোমাৰ চেকিয়াল ফুকনে
উনত্রিশ বছৰীয়া ডেকা,
অসবৰ হকে যিখিনি কৰিগৈ,
কি কীৰ্ত্তি বাখিলে লেখা।

তোমাৰে আনন্দ বক্সাই চোৱা
সংস্কৃত-সাহিত্য মৰি,
ইউৰোপ, এছিয়াত কীৰ্ত্তি বাখিলে,
অগতে কৈছে ডাঠি।

ৰাজক দৰা, ৰাজক শব্দ
ৰাজক মৃদং ধোল,
অগম আকৌ উন্মুতি-পথত
'জয় আই অগম' বোল।

(৭)

'হেমকোষ' বচি হেমচন্দ্ৰ হেৰা
ভাষা আকাশৰ জোন,
অশেষ ভাষাত এনে শব্দকোষ
ভাৰতত ৰচিলে কোন?

ভাবুলী কুকন, গুণাতি বক্সা
বুৰঞ্জী-জ্ঞানত জ্ঞানী,
স্বাধীন ব্যৱস্থা দেশৰ হিতত
অসম্পাৰ্থ-বানিক বানী।

ৰাজক দৰা, ৰাজক শব্দ
ৰাজক মৃদং ধোল,
অগম আকৌ উন্মুতি-পথত
'জয় আই অগম' বোল।

(৮)

হেৰা অশবীয়া, নোহোৱা দুখীয়া
কিহব দুখীয়া হৰা?
নিজ নাপাহৰি বিড়ক সঁৱৰি
লাগাচোন স্তফল পাৰা।

'বুৰঞ্জীৰ হৰ পুনৰ অভিনয়'
জ্ঞান-বৃদ্ধসৰে গায়,
লক্ষ্য স্থিৰ বাৰা, আগবাঢ়ি যোৱা,
মানুহমুৱা হোৱা ভাই।

ৰাজক দৰা, ৰাজক শব্দ,
ৰাজক মৃদং ধোল,
অগম আকৌ উন্মুতি-পথত
'জয় আই অগম' বোল।

বাঁহী: ৬ষ্ঠ বছৰ, ১২শ সংখ্যা (১৮৩৭ শক)

ব্ৰহ্মপদ্য সংগীত

(কীৰ্ত্তনৰ সূৰ)

নুইত হেৰা। তুমিয়েই নে সেই
লৌহিত্য নৈখনি—
(যাৰ) বহল বুকত নিৰ্দ্ধল জলত
জানিছিল বশিষ্ঠ মূনি?

গোকৰ্ণ গালৰ ঞ্চি
অসংখ্য তাপস-তাপসী
(যাৰ) পাবত বহি আশ্ৰম পাতি
কৰিছিল সানবেদ-বনি?

লক্ষ্মীকান্ত অশ্ৰুস্নাত
জিৰাই গুচাইছিল শ্ৰান্ত
ভোমৰ পাবত বহি, তুৰি
বুৰাইছিল পাৰ দুখনি।

যোলহেজাব বাজকন্যা

কপে-গুণে মহাধন্যা

তোমাৰ পাবত প্ৰাগজ্যোতিষত

থৈছিল নে নবকে আনি,

যাব বাতৰি আনি

(তুমি) হাবকাত দিলা জাননী ?

কোৱা হেৰা নদবৰ !

প্ৰাগজ্যোতিষ নগৰ

মহাবজা ভগদত্ত কি বীৰহ, কি কাহিনী

(যাব) বথৰ ভৰত কুনক্ৰেত কঁপিছিল এই বেদিনী ?

আবেলিৰ মনৰা বলি

তোমাৰেই বুকুত চলি

সোণৰ বঠা কপৰ নাঙ

বাইছিল টুলবুল ৰাজনন্দিনী,

(যাব) যামবিন্দু, জনবিন্দু কপালত সেন মুক্তাৰণি ।

সবগৰ সেই অপেশ্বৰী

ভিলোভমা বিদ্যাধৰী

উৰ্দ্ধনী ৰজ্জাবে সৈতে ক্ৰীড়িছিল তোমাৰেই পানী,

তোমাৰ প্ৰেমৰ পাণত নদ ! উৰ্দ্ধনী হল বন্দিনী ।

দক্ষৰ দুহিতা সতী

শিৱ যাৰ প্ৰাণপতি

স্বামী-নিলাত প্ৰাণ ত্যজে ইয়াতেই দাক্ষায়নী ।

ইয়াতেই কি মদন-ভঙ্গ ?

কাম ইয়াতেই নে চম ?

ইয়াতেই নে উষাদেৱী কবিছিল প্ৰেম-বীণা ধ্বনি

(যাব) আবাহনত অনিৰুদ্ধৰ প্ৰেমাৱদ্ধ হৃদয়ধনি ?

কোনটি কুশ্ৰাক্ষৰ ছিত্ৰ

অস্ত্ৰধৰুৱৰ প্ৰেমছিত্ৰ

জমবকপী চিত্ৰলেখা উষাস্বল্লৰী-সজিনী,

দেখাই দিয়া ব্ৰহ্মপুত্ৰ । সেই লীলা-তৰঙ্গিনী ।

গৌৰী-উমা গিৰিসূতা

মেনকাৰ প্ৰাণদুহিতা

তোমাৰ পাবৰ পৰ্বতত পুজিছিল নে হৰক ধনী ?

(যাব) কপ-বৰ্ণনাত কালিঙ্গাসৰ উপবাই নেপায় ঝাউনি ?

তোমাৰেই পৰ্বত নে নদ ।

ৰোগলৰ বৌসেনা হত

যামসিংহৰ বিজয়-চুড়া পবিল নে থি ধবণী ?

কাৱন্ত-কুলনন্দন

অসমৰ হৃদিবতন

শঙ্কৰদেৱক তুলি তুমি দিলা নে ধৰ্ম্মজীৱনী
(যাব) কৰণ প্ৰেম শুকান অসম চোৱালে দি শান্তিপানী ?

কোৱা হে বিচক্ষণ

শান্তনুকুলনন্দন !

তোমাৰ তীবত মাধৱদেৱে ৰচিছিল যে ষোষাধনি ?

তোমাৰ তীবত শঙ্কৰ-মাধৱন হৈছিল যে বিলনি ?

ওনা হেৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰ !

সোণঅসমৰ প্ৰাণত্ৰি

(যেন) খেলাৰ শেষত তোমাৰ বুকুত

মাৰ যায় মোৰ জীৱন-তৰণী ।

লুইত হেৰা ! তুমিয়েই নে

সেই নোচিতা নৈধনি ?

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ২য় সংখ্যা (পূহ, ১৮৩৭ শক ।)

গীত

(১)

পৰমানন্দ হে !

আনন্দ দিয়া শুকান প্ৰাণত,

আনন্দ দিয়া হে !

(তোমাৰ) আনন্দকণাই ফুলায় কুল,

প্ৰেম এবিন্দুত সাগৰ-কল্লোল,

বিশ্বাসৰ এটি ক্ষুদ্ৰ হিচোলে

মলয়-বক্স ৰোৱায়হে ॥

(মোৰ) তাপিত পৰাণ পবিছে জঁৱ,

ব্যথিত হৃদয় দুখ-শোকস্বয়,

সিঁটাহে তোমাৰ কৰুণাবাৰি,

সজীৱ কৰি লোৱা হে ।

পৰমানন্দ হে !

“আনন্দাৎ ইমানি ভূতানি জায়তে,

আনন্দেন জাতানি জীৱন্তি,

আনন্দং প্ৰয়ন্তি অভিসংবিশন্তি,

আনন্দং নন্দমাতীভুং হে ।”

বাঁহী : ৮ম বছৰ, ৭ম সংখ্যা, (জ্যৈষ্ঠ ১৮৪০ শক)

(২)

প্রেম প্রেম বুলি জগৎ ঘূৰিলোঁ,
 ঘৰতে আছিল প্রেম ;
 ধন ধন কৰি চাপনি মেলিলোঁ,
 হিয়াতেই পৰম ধন ।
 গজা-যমুনা স্নানিলো যতনে,
 গয়া-কাশী তীৰ্থ কৈলোঁ ;
 হিয়াৰ ঈশ্বৰ হিয়াতেই আছিল,
 ক'বাত বিচাৰি মৈলোঁ ।
 প্রকৃত ধৰম বিচাৰি-খোচাৰি
 বিদেশ বনালো দুখে ;
 নিজৰ দেশৰ নিৰ্ভল ধৰম
 নামধৰম দুৰাবস্থে ।
 “গুৰু লাগে, মই শিক্ষিত শিষ্য ।”—
 জগতত জননী দিলোঁ ;
 জগতৰ গুৰু শব্দৰ ঘৰতেই,
 অঙ্কলাই নেদেখিলোঁ !

বাঁহী : ৮ম বছৰ, ৪ৰ্থ সংখ্যা (ফাগুন, ১৮৩৯ শক)

(৩)

(মৈত কন্ঠত)

সদায় থাকিম তাতে ।
 ভটীয়াই গৈছে
 টুনবুল নাওখন
 চোৰাচোন লুইতৰ ঘাটে ॥
 গুণ্ গুণ্ গীতৰ সুর
 গাই যাম একে হৈ,
 শুনি যাম বিলি গৈ,
 পায়গৈ নেদেখা পূৰ ॥
 শুই চাই যাম তৰা ।
 জোনাবাইৰ আগৰে
 একেটি মাথোন
 আয়ে বিয়া দিয়া দবা ॥
 নিছিগা ধাৰৰ সুর
 পি থাকিম দিনটো,
 পি থাকিম বাতিটো,
 ভেঙে লজবিধ মূৰ ॥

একেটি জামোলৰ ডাৰি ।
 সপোন নে দিঠক,
 নহওঁ যে পৃথক,
 কেনেকৈ মোক এৰাৰি ॥

বাঁহী : ১৯ শ বছৰ, ২য় সংখ্যা (আহিন, ১৮৫২শক)

(৪)

তোমাৰ মোকোঁহ তোমাতেই ধাওক
 তুমিতো তাৰ ভাগ নিদিয়া ।
 তোমাৰ হিয়াত তোমাৰ জোনাই
 তাৰ অমৃত অকলৈ পিয়া ॥
 তোমাৰ হাতত তোমাৰেই বীণ
 সোৱাদ সোৱাদ সুর উলিয়া ।
 তোমাৰ বাণীত তোমাৰ গোলাপ
 তুমি তোমাৰ খোপাত পিছোৱা ॥

লক্ষ্য

পিছি ক'লা সাজ লক্ষ্য আই
 লাহে লাহে চৰণ চলাই
 বঙ্গমানে হল উপগতা
 যেনে সজাইয়া নিজ অঙ্গ,
 নৱবধু কৰি ভাৱ-ভঙ্গ,
 পতিপাশে যায় লজ্জা-বিভা ॥

শোভিছে খোপাত নানা ফুল
 মনোহৰ গোন্ধত আমোল,
 মনক যি বলিয়া কৰিছে
 কদম কেতেকী কৰবীৰ
 কপহী মানতী, জাই ধীৰ,
 মিচিকাই হাঁহিক মাৰিছে ॥

জোনাকীপৰৱা সাতশৰী
 জলিছে ডিঙিত শাৰী শাৰী
 জিলিকনি ধৰয় চকুত ।
 মোহন ধ্ৰুৱৰ মণ্ডলত
 সপ্তধাৰি জলে ওপৰত,
 দেখি মন যাক তৃপ্তিযুত ॥

কুণ্ডলৰ অলকা শ্ৰেণী শোভে,
 বুৰিয়া বতাহ যাৰ লোভে,
 থাকি থাকি ধোৱালি কৰিছে ।
 কপ দেখি পশ্চিমত স্তম্ভি
 সূৰ্য্যে অন্ততুড়া অৰিলি
 ভৰাইয়া সৱন চাহিছে ॥

কিন্তু হায় ! কিনো দুৰ্ভগীয়া,
দেখোঁতেই পবিল খসিয়া,
সংসাৰৰ মায়া আচৰিত ।
তথাপি আমাৰ মুঢ় মন,
মৰা মন অতি অবুজন
মৰে মজি ক্ষণিক স্ফটিত ॥

ঝিলি নুপুৰৰ ৰূপ ধৰি,
ৰাজে পাৱে ৰণুজুৰু কৰি,
সি ধ্বনিত পৰি যাব মন ।
সহচৰী ফেঁচাই উৰালি
দিয়ে থাকি থাকি মূৰ তুলি
ভুনি হিবা হয় উচাটন ॥

শঙ্খ-বাদ্যকাণী শিয়ালৰ,
হোৱা হোৱা ৰব খৰতৰ,
দিশ-বিদিশক পুৰি যায় ।
হাৰা শব্দে গৰম পোৱালি
খোজে খোজে উৰুৱাই ধূলি,
গোমুখৰ বাদ্যক ৰজায় ॥

দিৱসৰ পৰিভ্ৰমত
ভাগবে আকুল প্ৰাণী ৰত
দেখি আই বিয়াকুল ।
ফোকাৰিছে শোকৰ নিশ্বাস
বিন্ বিন্ বায়ুৰ উচ্ছ্বাস
যেন বিৰহিণী বিনা পতি ॥

প্ৰশান্ত সুবতি প্ৰকাশিয়া
সুশীতল কোলা বিস্তাৰিয়া
আত্মগিছে তনয়সৰক ।
যি কোলাত পৰিয়া ভগত
মজিয়া শান্তিৰ সাগৰত
ধন্যবাদ দিছে ঈশ্বৰক ॥

সন্ধ্যা আই আহিবৰ দেখি,
নিশাচৰ জীৱসৰ স্তৰী
হই, আপোনানে কানে ৰত ।
দিবাচৰে জানি অস্তকাল
লগে লই নিজ নিজ পাল
আপোন স্থানত উপগত ॥

দেৱালয়ে আৰতি কৰিয়া
ধূপ-দীপ নৈবেদ্যাদি দিয়া
গাইছে ব্ৰাহ্মণে স্তৱ-স্তোত্ৰ ।
ভক্ত মহন্ত সাধুসৰে
হৰিধ্বনি কৰে উচ্চৰণে
ভুনি মন হোৱয় পবিত্ৰ ॥

দৰা-বগটা-তাল-কৰতাল
মৃদঙ্গ-গোমুখ ৰাজে তাল
সিসবে মনক মোহি নিছে ।
ঠায়ে ঠায়ে ঐক্যতান দল
মন-কাণ কৰিয়া শীতল
সুমধুৰ সঙ্গীত কৰিছে ॥

এইকাপে অন্যপ ক্ষণ আছে,
পড়িল 'পৰ্দা' সন্ধ্যা আছে
লুকালে আপোন কলেৱৰ ।
আপোনাৰ পাল উপস্থিত,
দেখি নিশা হই পুনৰ্কিত
সমাগতা আকৃতি গম্ভীৰ ॥

অসাম ৰন্ধু : ২য় খণ্ড, ৩য়-৪ৰ্থ সংখ্যা, চ'ত-বহাগ
(১৮০৭-৮ শক, ইং ১৮৮৬ চন)

— — —

প্ৰিয়তম

(১)

গোলাপ ফুলৰ বেণুৰে বোলোৱা
ধুখনি ডোমাৰ গাল,
নীলাকাশ যেন নিৰ্ভল, দুচকু
মোৰ লাগে ৰব ভাল ।

(২)

শিৰীষ পাত সৰি পৰি গল
আহতৰ ডলাল কুঁহি,
দুখ-ৰং বোৰ একো নাই তাত
ডোবাৰ অমন্ত হাঁহি ।

(৩)

ধবধব পতাকা লই ফুৰাবোৰে
লডক যি কৰে আশ,
তোমাৰ অৰুণ চৰণ তলত
মোক দিয়া মাথোঁ বাস ।

(৪)

নই বই যায় কুল কুল গাই
অনন্ত তলধিমুখে,
পাৰতে বহি মোক তোমাৰ বাগিনী
গান দিয়া মহাসুখে ।

(৫)

অনেক কৰিছোঁ অনেক লভিছোঁ
হৰিম-বিষাদ নাই,
হিচাপ-কিতাপ নেবাখোঁ হাতত
দিয়া কামৰত ঠাই ।

বাঁহী : ৭ম বছৰ ১১ নং সংখ্যা (আহিন, ১৮৩৮ শক)

কবিতা

গা ধুই উঠি, চোৱা, প্ৰিয়তমানই
জোতুকী হাতেৰে টানি—
লীঘল চুলিকোছা চুটি নি শুকাইছে
আগেদি পৰিছে পানী ।

কঠিব চকুযুৰি কঠিবেই নিচিনা
কৰপনা-বহুবীৰ ফোট,
পিড়ি, সোমাই গৈ কুহুৰাৰ জলা
পালেগৈ সপোন-কোঠ ।

উলটি নাছিল বাতৰিটি লই
কিনো বিপৰীত হায়,
চুলিকোছা বুলি ভ্ৰমত পৰিলা
ক'লা মেঘে ওপোলায় ।

জোতুকীতলুৱা ক'তনো দেখিলা ?
বিহুলা চিকমিকায়,
কোনে ভুৱা দিলে পানী পৰা দেখা ?
বুকুতা বৰষি যায় ।

জাৰ

(১)

যদি—প্ৰেমল নিজৰা হিয়াত শুকাল
বান্ধৱৰ বান্ধোন গ'ল,
প্ৰিয় প্ৰেমিকৰ, বুকুৰ কন্দৰ
আৰগ্নো কি থাকী বল ?

(২)

ফাটকৰ পানীৰ বদৰ নৈখনি
নবলে ধুৱাই ভবি,
ওলোমাই ভৰিটি কি কৰে পৰ্বতে
প্ৰাণটি যে গ'ল উৰি !

(৩)

বন্দুলীৰ পাহিটি বঁহীয়া পৰিল
শেৱালিৰ উড়িল গন্ধ,
কি সুখ খাবলৈ বসন্ত থাকিব
বসন্ত কিয় সি মিছাতে বন্ধ ?

বনস্ত

(১)

হালতী ফুলিল, সেউতী উঠিল,
কেতেকী গাখুৰি দিলে ;
সুৰীয়া কুলিয়ে গল কঁপাই গাই
বননিৰ বাতৰি দিলে ।

(২)

বকুলে সিঁচিলে তৰা একোকপি
মঁদাৰে খেলিলে ফাঁকু,
যুতি ফুলকুপি নিশাহ এৰিলে
পদুৰে মেলিলে চকু ।

(৩)

ধুৰিত কবৰীৰে সাঁচিলে মোটুপি,
ভুমিয়ে মেলিলে চঁপা,
চৰাই হালধীয়া বোঁ-মডলীয়া
উলটি কবিলে কুপা ।

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ১২২ সংখ্যা (১৮৩৮ শক)

পঞ্চম পাতৰ পানী

প্ৰথম আখ্যা

পদমব পাততে মুকুতা গুটিদেক
তিববিব কবিছে জলি,
কাৰেনো মুকুতা, কোনে কৈ নিব
কোনেনো এবি থৈ গলি ?
দেৱে জীয়ৰী, ৰূপে পোহাৰী
আহি ধুইছিল গা,
ডিঙিৰ মালাধাৰি সোলোকাই স্নানিলে
পাহৰি পেলাই গল বা ?

দ্বিতীয় আখ্যা

মলিন হাতেবে নুজুৰি মণিৰোৰ,
মাটিৰ মানুহ যে তই।
পেওকন্যাটিয়ে সঁৱৰি নিবহি,
বহি বখি থাকোঁ মই।
তুলা যেন কোমল ঐ। দেৱে জীয়ৰী,
ধল যেন ডিঙিটি ৰগা,
মুকুতা মালাৰে মণিধাৰি নাই
আপচু হৈ আছে কিবা !

তৃতীয় আখ্যা

লোণৰ জখলাৰে নামি আহাঁ আইটা।
পিকি সাত্ৰে হালধীয়া,
পদুম আঁহেৰে সি মণিকেইটি
উলটি স্বৰ্গলৈ যোৱা।
চুলুচুল চকুৰে মণি শোকে কৰে—
সুকুলা ডিঙিটি কত ?
নামি আহাঁ আইটা। বুটলি লোৱাছি
দীপ্লিপ্লি মণিটিহঁত।

চতুৰ্থ আখ্যা

কিনো মোৰ ৰূপাল ঐ। কাতি হল পাতটি,
মণি গল পানীতে মিলি,
ইমান চেগেছিলোঁ, ইমানকৈ বাখিলোঁ,
হায়। মণি বটলনো গলি ?

পঞ্চম আখ্যা

কেতেকী চৰায়ে উৰি কয়ে গল—
হেৰা লক্ষ্মীনাথ শুনা,
তুমিও এইদৰে বন্ধ-সাংগৰত
মিলিবা অনেক দিনা।

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ৯ম সংখ্যা (১৮৩৮ শক, শাওন)

ষষ্ঠ আখ্যা

আউল চুলি দুডালি তোমাৰ
নিছিগা কৰিতা-বস ধাব।
কণিকা অমৃত চুলিৰোৰে
নিয়মত পৰি প্ৰাণ এৰে।

শৃংখলিত দাঁতৰ শাৰীত
এটি দাঁত শৃংখলবহিত।
সৌন্দৰ্য্যৰ ধীৰাখনি নোৰ
ৰত্নায় সি অমণ্য নধুব।

কাপোৱত ডাঁড় পাঁৰ আছে
আঁচলত দহি পহি নাচে,
ভাললাগে নোৰ।
চৌহীন গাগৰে নোমোহে,
নোহে চৌ নতুৰা ৰতাহে।

ব্যৰহিত হাঁহি মিচিকিয়া
বুজ দিয়ে শুকান যে দিয়া।
ভেটা ভঙা হাহিহহে শুনি
অন্তৰংগ পাৰ্শ্বভাষা মনি।

শৃংখলতাবন্ধ স্বাধীনতা,
প্ৰাণহীন পৰ অধীনতা।

বাঁহী : ৮ম বছৰ ১১শ সংখ্যা (১৮৩৯ শক)

যব জাহ্নব, যব,

(১)

দুৰবি বনৰ পাতিৰ আগত

নিয়মে যুকুতা আঁবে,

ওখৰ মলয়াই মৰমৰ হাতেৰে

চোতালৰ ধূলিটি সাৰে ।

(২)

বোকাৰ পদুমত পাহিটি জিলিকে

আকাশৰ হাঁহিটি পৰি,

কেতেকীৰ সোণালী বেণুটি উৰিল

চেনেহৰ চুমাটি ভৰি ।

(৩)

পৰ্বতৰ চিঙৰে অকণি নিজৰ।

নামি ভুঁইৰ বুকুলৈ গল,

চেনেহৰ হাতেৰে ভুঁয়ে সাৰাটিলে

বঙতে বন্দী হৈ বল ।

(৪)

দুৰবি বনতকৈ সৰু তই লক্ষ্মীনাথ।

ধূলিৰো ভলৰে ধূলি,

তোকো নেপাইবো প্ৰিয়তকৈ প্ৰিয়ই তোৰ

আদৰি লবহি তুলি ।

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ৮ সংখ্যা (আষাৰ, ১৮৩৮ শক)

বিবহ

(গীত)

প্ৰাণনাথ হে ! বিবহ কাতৰ হালোঁ ।

দীঘল দিনটো, বাতিটো গোৱালোঁ,

আজিও লগ নাপালোঁ ॥

নপচাৰোঁ চকু, নীৰৱ এই বুকু,

সঁহাৰি পাৰৰ মনে,

কুলা ফুলকেইটি অলৰ অচৰ,

নিজৰ হৃদি-কাননে ।

নিচুক বাগিণী, শুদ্ধিত নাচোন,

প্ৰেমৰ প্ৰবাহ ধিৰ,

মলয়া বতাহ হিৰাত ধমকিল

সোঁতহীন ভেজ—নিৰ ।

নিৰাশাত ফুল সেবেলিৰ গোন্ধে,

পাহিটি ধৰিৰ ধৰে ;

চকুৰ পানীৰে জীয়াই নাখিটোঁ,

নতু এতিয়াই সৰে ।

কন্দুৱাই মোৰ কি মুখ পাইছা,

চকুলো সদল নই,

অশোকজুপিয়েও শোকত কান্দিছে,

পদুমো পমিছে জঁয় ।

নিদ্রুৰতা নিজ লাজত সঙ্কোচ,

জ্বোনে ওন্দোলাইহে মুখ,

যন্ত্ৰপাত প্ৰাণ ছট্‌ফট নাথ ।

আৰু মোক নিদিবা দুখ ।

কঠিন সংসাৰ নোৱাৰোঁ। যুঁজিব,

হৃদয় ক্ষত-বিক্ষত,

দুৰ্দান্ত বিষয়-বাসনা নায়াবী,

হাঁহিছে হাঁহি বিকট ।

হিয়াৰ ফলিত নামটি তোমাৰ,

আঁকিটোঁ যতন কৰি,

তাকে মচিবলৈ যথিনী প্ৰেতিনী

ফুৰিছে লখিচাপৰি ।

নোৱাৰোঁ মচিব, মৰিও ৰাখিম,

মধুৰ তোমাৰ নাম,

আহাঁ প্ৰাণস্বামী । চোৱাঁ উজলিছে,

হেৰা মোৰ প্ৰাণৰাম ।

শৰত কালৰ পূৰ্ণিমাব ৰাতি,

হৃদয় বৃন্দাবন,

ফুলশয্যা পাতি বাট চাই আছোঁ

আহাঁ মোৰ প্ৰাণধন !

বাঁহী : ৬ষ্ঠ বছৰ, ১২শ সংখ্যা, (কাতি ১৮৩৭)

কৰ্ম্ম

কৰ্ম্মৰ জনম জানা তোমাৰ লগতে

তাৰে সৈতে এৰাএবি নাই,

তোমাৰ হাততে আছে কৰম-সঁজুলি

মন মাগোঁ কবিবৰ উপায় ।

বাঁহী : ৩য় বছৰ, ৭ম সংখ্যা

আশ্বৰোধ

আপোনাৰ মৌল নুবুজি মানুহ

মৰিব লাগিছে যত ।

মাউৰ মড়কত পৰি পৃথিৱীত

নাই মৰা জানা তত ॥

বাঁহী : ৩য় বছৰ, ১১শ সংখ্যা

— — —

বৰদৈচিলা

(অসমীয়া বনৰোয়ান স্তব)

(১)

পাটকাই পৰ্ব্বততে হোলাং গছ এডালি
ওপৰতে এটি ডাল ।

বৰদৈচিলাৰ মাকে বাহটি সাজিলে
পাৰিলে কণীটি ডাল ।

ৰছেৰেক উমনিত জগিল পোৱালিটি
বৰদৈচিলা খেলে নাম,
গজিল কাড়পাখি মাকে এবি গল
মোমাইৰে ঘৰত সকাম ।

মাকৰ পাছে পাছে বৰদৈ উৰি গল
পৰ্ব্বত-ভৈয়ামে জুৰি,
মোমাইৰ ঘৰত বিহু খাব বৰদৈয়ে,
আৰু সি পেলিৰ কড়ি ।

উজ্জ্বল বৰদৈয়ে ওখ গছ ভাঙিলে
উৰালে বৰঘৰৰ মুখ,
নাহঁৰৰ ফুলবোৰ গিচৰতি কৰিলে
পানীৰে কৰিলে দুখ ।

(২)

ঘাটগে বিহুৱা চিলাবৰদৈয়া
খাটগে মাৰব ঘৰত চিলা,
উভতি আহোঁতে দৈ-পইতা দিম,
বহুৱাম পাৰি বৰপীৰা ।

বালিতে বৰকাছৰ কণী ছয় অৰা
ছমাহ পৰি তাতে আছে,
বৰদৈচিলা অহা বাতৰিটি পাই
কুটি পানীত পৰি নাচে ।

বালিৰ বৰগৰা খহাইছে বৰদৈয়া
উবাই দে ম'দাবৰ কুল,
সাউদে বৰনাওখন বাই যায় বঠাৰে
লুইতব বুকুত টুলবুল ।

বৰদৈচিলা হেৰ ! নুবুৰা নাওখনি,
গাউদে কৰিছে তুতি,
পাল তৰি দিছে ছমাহৰ বাটটি
কৰি দে তই হে'ৰ চুটি ।

বাঁহী : প্ৰথম বছৰ, (১৮৫৪ শক,)

— — —

মৰ্ম্মৰাখী

(১)

শৰমৰ নামত কত অপনয়,
পুণ্যৰ নামত পাপ,
সঁচান নামত কত মিছা কথা,
দেখি নোব লাগিছে ভাপ ।

(২)

প্ৰেম-চাকোনেৰে বিশ্বাসঘাটকতা,
সোৱাদৰ আঁৰেৰে তিতা,
কতনো দেখিম ! কতনো শুনিম ?
নোৱাৰোঁ সহিব, মিতা !

(৩)

মিতাতকৈও মিতা ! বিশ্বাসৰ বন্ধু !
তুমি আছা, মই আছোঁ ?
তোমাতে গপিগোঁ সকলো বিশ্বাস,
গোটেই ভীৱন দিছোঁ ।

(৪)

ভূমিৰ ফুলটি নউটুপি লৈ
তোমাৰে ফাললৈ চায়,
স্বাধীন অমৰা গোটেই সংসাৰে
গচকি চৰিছে হাস ।

(৫)

লোন হওক দেহা, আত্মা অক্ষত
উঠিছে তোমাৰ কালৈ,
তোমাৰ শীতল হাত বুলনিও
শঁহাৰ অনন্ত কালৈ ।

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ১০ম সংখ্যা

— — —

পূজা

(১)

তবির তলুৱাত ধূলি লাগিছিল
জোকাৰি পেলালা কিয় !
তুমি পেলাই গলা, বুটলি লনোঁ মই
আদৰত গি চল পিয় ।

(২)

জীৱনৰ কাহিনী কেউটিয়ে কলে
টুপিকৈ চকুলো টুকি ;
দুখতে কান্দিলো, শোকতে হাঁহিলো,—
জীৱনটো কি এটা ফাঁকি ।

(৩)

এটি ধূলিকণা ভৰত বজা হেনো,
এটিৰ নাম মাঝাতা বজা.
এটিয়ে কলে—তেওঁ নছয়ৰ কোঁৱৰ,
এটি যযাতিৰ প্ৰজা ।

বিক্ৰম-আদিত্যৰ এটি নৱবয়স
কালিদাস বাণীৰ পো,
পুলহ পুলস্ত্য আন এটি ধূলি
এটি চন্দ্ৰগুপ্তৰ পোঁ ।
জগৎ শেঠ নামে ধনী এটি ধূলি,
ভিকছ ৰুদ্ৰাম এটি,
মেজৰ জেনেবেল 'মণ্টেকাম' আন এটি
শোভাডিং চিপাহী গিটি ।

(৪)

এটি ধূলিকণা আঁতৰি ফুৰিছে,
নকয় নিজৰ কথা ;
বোৱা' বুলি মই সাধৰি মাতিলোঁ
বৰকৈ কৰিলোঁ বেথা ।
'বৰাহী' জাতৰে নাম বঙামুৱা
দেউতাৰ ককাকৰ কাঁড়ী ;
জাতিস্মৰ মই, মনত আছে জাত
যদিও হৈছে ধূলি ।
পুলহ, পুলস্ত্য, বজা যযাতিৰে
যদিও একত্ৰে থকা,

তথাপি হঠাৎ দেউতাক চুবলৈ
মনত আহিল শঙ্কা ।

ধূলিৰে দেউতা পুনৰপি আহি
যেতিয়া হবহি ধূলি.
বামুণ পুলস্ত্য, ক্ষত্ৰিয় যযাতি
সৈতে লম আঁকোৱালি ।

দেউতাও ধূলি, মাঝাতাও ধূলি
ধূলি ৰঙামুৱা মই,
নেজানে দেউতাই, জানে বঙামুৱাই
এইফেৰি মনত ভন ।

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ৭ম সংখ্যা (জ্যৈষ্ঠ. ১৮৩৮ শক)

বিহুৱান

কোন সবগৰে বিহুৱা কোঁৱৰ ঐ !
কোন সিপুৰীৰে বজা
কোনে আও ঢালিলে কোনে নমাই দিলে
আদৰি আনিলে প্ৰজা ?

কিনো খেতৰ সাইজে, জানানো কোঁৱৰ ঐ !
কিনো খেতৰ সাইজে জানা ?
পখিলাৰ পাখিটিত বন্দুলিৰ পাখিটিৰ
ধুনীয়া বহনবোৰ মাগা !

মৰুৱা মখাইনে ফুলালা নাহবী
ধুনীয়া মেলালা ধূলি,
চেপাই তিতাব দিলা কপাহত তিলকাটি
ভোমোৱাক ফুলালা উৰি ।

তোমাৰ মনৰ মতে ওপৰৰ মলয়া
লুইতৰ সুতিৰে বলে,
তোমাৰ কথাতে পদুমে বেলিচিক
মনৰে কথাটি ক'লে ।

আহঁ! মোৰ কোঁৱৰ ঐ! বহ! মোৰ কোঁৱৰ ঐ !
খইছেঁ বৰপীৰা পাৰি,
সান্দহ চিৰা-পিঠা তিলৰ লাক খোৱা
সোণকালে নায়াৰা এৰি ।

কপবে বটাতে খুৰিয়া তামোলে
ফুলাম পাটা খৈছে শুবা,
বিহুদিনাখন দৈ-পুইতা খাই
বিচনীৰ বা লৈ যাবা।

চেনেহৰ চেনেহলৈ

(বনঘোষাৰ স্তব)

গধূলিৰ মলয়া ! উৰি যা, উৰি যা,
বাটত নিজিৰাৰি তই,
দূৰণি-বাটতে চকুলো টুকিছে
চেনেহী বিয়াকুল হই।
দুফাকি কৰিতা একাকি সমিধান
এটুপি চকুৰে লো,
নই যা মলয়া ! মোৰে মূৰ খাৰ
ভগা বুকুখনি হেঁ।
দখিণৰ মলয়া পুৱে বলি যা
এফেৰি মৰমে লৈ—
চেনেহীৰ বুকুতে সানিবি কুটুম ঐ।
গালতে মুখনি থৈ।
কবি মোৰ চেনেহীক আখেবেখে কৰি
দূৰণিৰ চেনেহৰ কথা—
'সমান বেজাবতে তোমাবো চেনেহে
অতিকৈ পাইছে ব্যথা।'
তপত হুমুগিয়া চোঁচটেক নিনিবি
তপতে তপতে দিবি,
আকৌ তেনেকৈ চেনেহী চেনেহকণ
চেনেহলৈ লৈ আহিবি।
পোলোঙা গছৰে নিষোৰ কপৌ হেৰ
উৰি যা গধূলি হল,
ক'তনো এৰি আহি বুকুৰে বাটকৈ তোৰ
'কুন'টক কৰিছ বোল ?
যা উৰা মাৰি পুৱৰ পৰ্বতলৈ
টিঙতে বকুল এজুপি,
তলতে পঁজাটিত চেনেহী কান্দিছে
মাৰি তই কাষৰে চাপি।

কবি মোৰ বাতৰি, পাৰি মোৰ বাতৰি,
দুখনী দুখনীক টানে,
তই হেৰুওৱা দুখনী পখীটিৰ
নিশ্চয় তেওঁ বাতৰি জানে।

বালিতে ফুৰিছে চবাই বালিবাহী
বেলি গলে বাহলৈ যা।
অকলশৰে মোৰ চেনেহীক হেৰুৱাই
বেজাবত পুৰিছে গা।

হেঙুলী বেলি ঐ। মাৰ যা, মাৰ যা,
চাপলি পুৱলৈ মেলা,
চেনেহীক কই মোৰ দুখৰে বাতৰি
আহিবি আবেলি বেলা।

গধূলিগোপাল তই কিনো মনে কৰি
হিয়া উদঙাই আছ,
মৰমন স্মীৱটি কেতিয়া পাৰতি
তাকে ডাবি-ঙণি নাচ।

চেনেহী সোণ মোৰ এনেকৈয়ে আছে
আশাতে ফুলিছে হিয়া,
আশা আঁতাৰব নিশাশা চাপিৰ
হাঁহি হব নাইনিয়া।

জিলী ঐ। মাতিছ কিনো সিনাইছ
দুখৰে কান্দোমহে ইট,
কান্দ এৰেবাহে হিয়া মোৰ ভেদক
দুখতে আহক ঘুমটি।

চেনেহীৰ কাষলৈ যাৰি তাৰ পিছতে
কাপিৰ এনে বিনাই,
দুখনী পোনাটিৰ চকু দুটি ধৰি
আলকুলকৈ দিবি মুদাই।

দূৰণিৰ আতমা ওচৰে চাপিৰ
দূৰেৰে দূৰণি যাব,
চেনেহৰ চেনেহীয়ে একেখন বথতে
গোসাঁইৰ খান বঙেৰে পাব।

বাঁহী : ৭ম বছৰ, ৬ষ্ঠ সংখ্যা (বহাগ, ১৮৩৮ শক)

কৃষ্ণ নিদ্রাভঙ্গ

যশোদা । উঠ, উঠ
বড়া বেলি
মাতি মাতি
খং কবি
ক্ষীর-লবণ
পিঠা- ন।
গোহানি অঁতাই
গ্রাসব বোধাবী
খাকিব গোএবোঁ।
কিনাগনো পাটাত্ত

গোপাল হেব ।
বগা পবি
দাম, সুদামে
গুচি গ'ল
বহীয়া পবি
মোহনভোগ
নন্দ পিতাবে
দধি মখে
লোহোবাব
পবি থাক ?

বাতিপুরাই গল,
দুপৰ হ'বৰ হ'ল ।
হাবাশান্তি হৈ
গাই মেলি লৈ ।
চেবেপার বাহ হল,
চোঁচা পবি গল ।
খবি ফালে শুন,
গাই হবি-গুণ ।
গাখীর উতলি পবি যায়,
উঠ মোৰ সোণাই !!

কৃষ্ণ । নুঠো, নুঠো,
তিন দিন
কৰ্কা বা
পেটে-কফালে
নাফে-মুখে
হাতৰ এচাবি
বাবেমতবা
ভাগবত টোপনি
বেকোবা চুলিত
মবাব পাখি
হানধীয়া
ব'দ-বতাহত
কেৰু এটাও
ভিঙি হাতত
বগবি ডেঙে
তথাপি এষোব
নুঠো, নুঠো
টনা-আজোবা

নুঠো বোলোঁ,
নুঠো মই
পঁইতা এগাল
লাগি দিনটো
ধুলি ভবি
নো খুঁতেই
নোরাখিলে
আহে দেখি
জট বান্ধে
এটা গুজি
চুনিয়াডোখৰ
চা, মোৰ গা
কাণত নাই,
একো নাই
তলুৱা বিদ্ধি
পাদুকা খুজিলে
কেতিয়াও নুঠো,
কৰিলে তোৰ

যা গুচি আই ।
একোকে নাখাই ।
পুরাই উঠি খাওঁ,
গম্ভ মই চৰাওঁ ।
গধূলি উত্ততি আহোঁ,
পুথি লৈ বহোঁ ।
দেউৰ লাগে খোপ,
দিনো খাওঁ কোব ।
তেল এটোপাও নাই,
গা সাব আই ।
তেলচিকটিৰে ভৰা,
গোটেই টাটবি পৰা ।
লাতুৰমণি পিঙ্কো,
বনৰ ফুল বান্ধো ।
থকাসৰকা কৰে,
পিতাইৰ মাত হৰে ।
খাকিম চেপেটা লাগি,
গোপাল যাৰ ভাগি ।

যশোদা । সোণাই মোৰ ।
টান মাত
নাখাই-নবই
নুগুচিলোঁ
অ' গোপাল ।
উঠ মইনা ।
নাপাতিবি বোহ
নন্দ যশোদাক

কৃষ্ণ তোৰ
মাতি কিয়
জপি তোক
তেও দেখোঁ
অ' কৃষ্ণ ।
উঠ সোণাই ।
ওই যাদু
কৰিবি বোপাই । পিতৃ-মাতৃ বোধ ॥

এনেখন হে কথা,
মাৰক দিয় ব্যথা ?
কৰিলোঁ ডাঙৰ,
মই তোৰ পৰ ।
কিয় দিয় শোক ?
তোৰ লাগিছে ভোক ।
নকৰিবি ক্ৰোধ ।
পিতৃ-মাতৃ বোধ ॥

বাঁহী

(বেহাগ—আড়াধেমটা)

সখি কোনেনো বজায় ?

সন্ধিয়াৰ বায়ুত শুনা

গেই স্মৰ উটি যায় ।

যমুনাৰ কুল গান

আকুল কৰিছে প্ৰাণ,

নুপুৰৰ কণ-জু

শুনা ভাতে নিলি যায় ॥

ভোমোবাব গোঁজৰ জানো

বাঁহীৰ মাজে ওদাইছে,

কুলিৰ পঞ্চম কু-উ

কিবা ভাতে মিগিছে ।

বনমালাৰ গৌৰ-মধু

আকাশত হাঁহে বিধু

আদিৰ বন্ধু আনা

মিছাতে সময় যায় ।

সখি কোনেনো বজায় ?

বাঁহী : ২য় বচ্চৰ, ১ম সংখ্যা (১৮৩২ শক)

বলে নোৱাৰা সন্দৰ্শন

সুদৰ্শনে মোক হৰুৱালে । মই আৰম্ভ তেওঁক
বলে নোৱাৰিলোঁ । আজি তেওঁ আকৌ এই কবিতালৈ
লেখি আনি মোৰ ওচৰত উপস্থিত ।—কৃপালৰ

(১)

পূৰবে ব'দতে চিকনিক কৰিছে

লুইতৰ পান্দৰে নালি ।

আকাশত উঠিছে তেনে চিকেমিকাই

বগ্নীজাকৰে নালি ॥

পানতে কঁহাৰ ফুলে চিকেমিকায়,

পানীতে ফটিকৰ জোল ।

মানতীৰ হাঁহিতে পঁতে চিকেমিকায়,

দেখোঁতেই আগোনমোল ॥

(২)

লুইতৰ কঁহাৰী নহয় ঐ মানতী,

নহয় তেওঁ কুলৰে বাণী

আকাশী পোহৰ নহয় তেওঁ প্ৰতিমা

নহয় তেওঁ বীণনে বাণী ॥

পৰ্বতৰ জীয়ৰী স্মৰী গোবীৰ

গাঁচত মোৰ মানতী নাই ।

নুঙা ফুলাটৰ নুফুলা কলিটিৰ

মানতীত তুলনা পায় ॥

(৩)

ভাবৰে প্ৰতিমা ভাবতে ৰাটিছে,

ভাবৰে বেহাগি কৰে ।

বুকুৰে ভিতৰত চেনেহৰ গফখাত

মানতীৰ চেনেহকণ চৰে ॥

চাম মই মানতীক ওৰে জীৱন জুৰি,

খম মোৰ বুকুতে ৰাফি ।

মানতীৰ হাঁহিতে হাঁহিটি মিলাম নই,

খাকিম কান্দোনতে কান্দি ॥

চেনেহী মানতীৰ কোলাত থৈ মুনটি,

মুদিম দুই চকুৰে পতা ।

নিঠুৰ এই জগতৰ মেলানি মাথি লন

চুকাৰ গকলো কথা ॥

সাগৰ-সঙ্গীত

(পূবীৰ সাগৰৰ পাৰত বহি দেওবাৰে দুপৰীয়া ১২
বাজিবলৈ ১৩ মিনিট থাকোঁতে বৰবৰুৱাই ৰচনা
কৰে ।)

কিমাননো গোঁজৰা, কিমাননো গুমৰা,

হেৰা বৰুণৰ বেটা ।

দেওপাননি, উখলনি, যেন

ৰায়নৰ ধেমালিৰ সেটা ।

ফোচুফোচনি, ছবছবনি,

গিৰ্গিৰনি গাভনি.

ফোপাউৰি, দেদাউৰি,

শেহত ভেলত খাবনি ।

ভাঙব নৌব লগা বোঁপাত
উল মালা চোচা,
পানত বহি বুজ্জা নই
এই ভাবুকি মিছা।

জনা আছে তনয়-ভাতি
নিম্ন হাড়নিকাব,
মাঠি-হজ্জাব মগন-বোঁব
কোব যাতি হেজাব।

ডবল কোব ডবল চপবা,
মাগব বাপুদী,
অগস্তিনে ওকাই খলে,
লোহা এটা মাৰি।

চেব দেখিছোঁ, চেব ওনিছোঁ,
সমুদ্র অগস্ত,
একে ডোপেই পাৰ হন
ডালব হনুমত।

বববববব, পেটা। হল,
পেটেত বাক খালে,
নতু, হনুমতক কাহা—
নিগেই হববববব।

বাতাব লোখবন পোত সুমাই
আতো.পো.এব পেট.
তং নেপাই উগায়ে
(যেণ) বোঁবাপব ফেট।

অভীণ বোঁব শানুতব খোলা
পাত চিচিকি পচে
গাঁত থানি বোঁবোঁবোঁবে
ললিচাবি মবে।

এণ্ডা হান অনুত কবাই।
হা-বিকাব নাতি,
দেখব বিল-এব বজা
তোমাক খলে পাতি।

নৈ-বববববব মিঠা পানী
তোমাত পদি তিতা,
বজা হলেও অসং সঙ্গ,
তে সিদ্ধাস মিঠা।

অনাহকত ইমাং তাই
জুমি আছা বিম ?
পৃথিবীখনৰ দুভাগ গিলিছা
ভাগত মানছ দিন

তক্ষণ বোঁব। ওকাই বোঁব,
ঠাই এনি দিয়া.
অগস্তি গোএব কৃপাবনে
হকুম দিয়ে চোৰাঁ।

নতু, অমৃত-ভাতিব নলৈবে
সোহা মাৰি থম
পলস্তবা নাটি উনিয়াই
শালিধান বম।

চেব দেখিছোঁ, চেব ওনিছোঁ,
হে সিদ্ধাস কই
যোচ্চফোচনি হববববব
তোমাব অস্ত নাই।

চোবাসাপব, পু।ব মেঘব,
ছাগলা যুজব ঠুগ,
কবম কেনোৱা বাপুব শ্রাৱ
গাখীৰ-চাউলব ধুন।

বম্ কৰাঁ, সাত দিয়া,
বোঁব, দিছোঁ-হাক—
কিবিপ-আবব বববববব
নকচাবা তুমি নাক।

বববববব লছা নাব,
নাট এনি দিয়া
মন্দোদবীবে চিচি নেখি
তেওঁবে পাতিছে বিয়া।

বাবব নবাল অত দিন
পাট পদি আচে
'মিকা' কনি বববববব
বজা পাতো কৈছে।

যাওক গিব তোমাক নকট
বাতাব কথা এবা,
মহাসাগৰ মহাচহৰ
গপ এবি দিয়া।

নন্দী-ভুদ্রাঁ পিয়ন পিবদাক
মি কবা কবা
অয়ং কৃপা বববববব
ভাবুকি নামাব।

ইতি। স্থিতি।
কৃপাবব। কবিবব।

বাঁহী : ৫ম বছৰ, ২য় সংখ্যা (১৮৩৫ শক)

দূৰ্য্যোধনে অশ্বখানক

দূৰ-পাণ্ডৱ মহাযুদ্ধত উভয় পক্ষৰ বাঁহকল
দণ্ডাভিগ্ৰহ কাৰ্য পিড়িত, ভীমে পূৰ্বৰ প্ৰতিজ্ঞা
অনুসৰি, গদানে কোবাই দূৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙিলত,
অশ্বখানাই প্ৰভু দূৰ্য্যোধনৰ তৃষ্টি-সাধন কৰিবা মনেবে,
বাতি পাণ্ডুপুত্ৰসকলৰ শিৰিনত সোমাই, দ্ৰোপদীৰ
নিদ্ৰাভিত্ত পক্ষশিঙৰ শিবশ্চন্দন কৰি দূৰ্য্যোধনক
আনি নিলে। দূৰ্য্যোধনে সেই কাৰ্য্যত সন্তুষ্ট নহৈ
অশ্বখানাক এইদৰে কৈছিল :

কি কবিলি ছিঃ ছিঃ তই ব্ৰাহ্মণকুমাৰ
শিঙৰৰ পাপ কিব কবিলি দুৰ্ব্বাৰ ?
পঞ্চগুটি শিঙ শুই আছিল শয্যাত
শিৰিবত পশি নিশা সাধিলি বিঘাত ॥
নিঃসহায় শিঙকিটি সৰগৰ তৰা
আছিল নে উচিত তোৰ সিহঁতক মৰা ॥
নিলাজ শিয়াল-বস্ত্ৰ কিয় আচৰিলি ?
ব্ৰাহ্মণৰ ওখ কুল কিয় কলঙ্কিলি ?
শ্ৰেষ্ঠ বিপ্ৰবংশে তই হলি ধুমকেতু,
শিঙহত্যা মহাপাপ লেপিবৰ হেতু ॥
নিদ্ৰা অভিত্ত শিঙ অপবাদশূন্য,
তাক বধি দুবাচাৰ কি সাধিলি পুণ্য ?
পশুতো অধম তই অৰোধ পামৰ,
গুৰু দ্ৰোণ নামত আনিলি খিলিঙ্কাৰ ॥
জন্মিবৰ আগে কিয় নাই গৰ্ভস্থান,
কিয় তোক গৰ্ভত ধৰিলে গুৰুমাৰ ?
পাণ্ডৱ-কোৱৰ বংশ কবিলি নিৰ্গল,
ব্ৰাহ্ম বন্ধু ! পশু ! তই শূন্যপদ তুল ॥
মদমত্ত ৰাতনোপী, নিবস্ত্ৰ যিজন,
উন্নত, বৰ্ণহীন, পণয় শৰণ ॥
সৱধান-শূন্য শত্ৰু অবধ্য নিশ্চয় ।
ধাৰ্ম্মিকৰ বীতি এই শাস্ত্ৰত কহয় ॥
তাত্ৰোতৈ নিকট কৰ্ম্ম শিঙৰৰ জান ।
নিদ্ৰিত শিঙৰ কোন সতে ললি প্ৰাণ ?
কৰি হেন অপকৰ্ম্ম নিলাজ পামৰ ।
পঞ্চগুটি মুণ্ড নোক দিছ উপহাৰ ॥
ভাবিছ সন্তোষ মোক দিবি এনে কৰি ।
নষ্ট বুদ্ধি ! ইকি ভ্ৰম ! হায় ! হৰি হৰি ॥
দূৰ্য্যোধন ৰজা ভাব অতি নীচ হ'ল ।
শিয়াল-চোৱৰ কাৰ্য্যে সদ্ভতি কবিল ॥

এই অপমানে মোৰ হৃদয়ৰ খণীৰ ।
ভীমৰ গদাৰ কোব ফুলৰ প্ৰহাৰ ॥
দূৰ হ পাণ্ডৱ ! নাচাপিলি কাম মোৰ ।
চূণ কানী সানি মুখে মৰুনে তাতৰ ।
উত্তৰ নোৱাৰোঁ মোৰ ভগা উৰু নষ্ট,
খেদনোহেঁতেন ই ঠাইৰ পাত্ৰিগাট ॥
যজ্ঞৰ পশুক নিয়ে ৰাক্ষি বোনে কৰি,
অৰ্জ্জুনে লগাই পথা কাটক তেনে কৰি ॥
তেহে অস্ত্ৰৰ মোৰ শেল উভালিব ।
তেহে দূৰ্য্যোধন ৰাজা শাস্তিত মৰিব ॥

বাঁহী : ১০ম বছৰ : ৩য় সংখ্যা

দ্ৰোপদীয়ে অৰ্জ্জুনক

অশ্বখানাই দ্ৰোপদীৰ নিৰপবাধ পদপুত্ৰক,
বাতি মনে মনে পাণ্ডৱৰ শিৰিবত সোমাই কটা ৰাবে,
দ্ৰোপদীয়ে ববকৈ কাৰ্দ্দ বিলাপ কাঁববলৈ ধৰিলত,
অৰ্জ্জুনে দ্ৰোপদীক সান্তনা কৰি কলে যে “মই
গাণ্ডীবযুক্ত শৰেবে আততায়ী নিকট ব্ৰাহ্মণ অশ্ব-
খানাক মন্ত্ৰক ছিদ্ৰ কৰি শীঘ্ৰে তোমাক আনি দিম ।
তুমি তাৰ সেই মূৰৰ ওপৰত বহি গা ধুবা ; তেনেহলে
তোমাৰ পুত্ৰশোক নিৰাৱণ হব ॥” এই প্ৰতিজ্ঞা
অনুসৰি, অৰ্জ্জুনে অশ্বখানাক বলি দিবলৈ অনা
পশুৰ নিচিনাকৈ জদাৰে ৰাক্ষি আনি দ্ৰোপদীৰ
আগত পেলাই দিলত, লাহত অকাত-মন্তক অশ্ব-
খানাক তেনেকৈ ৰাক্ষি আনি আগত দিয়া দেখি
দ্ৰোপদীয়ে ৰাখিত হৈ অৰ্জ্জুনক এই কথা কৈছিল :

কৰমোনে মাৰ্ত্তো নাথ ! আক দিবা এনি ।
লাজ অপমানত আপুনি গৈছে মৰি ॥
মোঁ' ৰাক্ষ, দিবা মুক্তি এই ব্ৰাহ্মণক ।
গুৰুপুত্ৰ গুৰু এৰোঁ ডানা গিটী বাক ॥
হোণ গুৰু তোমাক শিকালে ধনুৰ্বেদ ।
বাণভ্যাগ, সংহাৰৰ কৌশল প্ৰত্যেক ॥
গুচ মন্ত্ৰ তোমাৰ কাণত তেওঁ দিলে ।
দক্ষিণা গুৰুক দিয়া, পুত্ৰক ক্ষমিলে ॥
বিয়াজিছে দ্ৰোণ গুৰু সাক্ষাতে পুত্ৰত ।
শৰীৰাৰ্দ্ধ ধৰ্ম্মপন্নী কৃপীও জীৱিত ॥

সাধী পত্নী, হোতা নাই স্বামী সয়ন্তবী ।
পুত্রের শোকত সতী সত্যে যাব মরি ॥
মোর দবে তেওঁ নকবোক অশ্রুতাগ ।
গৌতম-নন্দিনী যেন নেপায় এনে ভাগ ॥
ক্রোধ সম্বরণ ক্ষত্রিয়র উদারতা ।
ব্রাহ্মণর অপমান নকবে সর্বথা ॥
পুত্রশোক-অগনিত পোৰেঁ। কৰ্ম্মফলে ।
আনক পোবাওঁ কিয় ? পুৰিৰ অকলে ॥
ঈশ্বৰ ইচ্ছাত সকলো জীৱে মৰে ।
স্বধ-দুখ পায় প্রাণী জানা সংসাৰে ॥
নিমিত্ত মাথোন দ্রৌণী, বিভু সংহাৰক ।
এবি দিয়া যবে যাওক, বিপ্ৰৰ পুত্ৰক ॥
শোকানলে বিদগ্ধ গুৰু পত্নী মোৰ ।
পুত্ৰক বুকুত বান্ধি এবাওক শোক ঘোৰ ॥
মোর ভাগ্যে তেওঁক যেন লগ নলওক ।
চৰণত ধৰেঁ। নাথ । কথা বাখিয়োক ॥

বাঁহী : ১০ম বছৰ, ৩য় সংখ্যা ।

বায়স সমান অকৃতজ্ঞ ধৃত শঠ ।
উচুট্ট ভোজন কৰি হিংসয় মহত ॥
অধৰ্ম্ম ক্ষত্রিয় গৃহ-বন্দক বিপ্ৰৰ ।
ব্রাহ্মণর পায়ে ভুঞ্জে স্পাক্তিত বুকুৰ ॥
কুপথীৰ শাস্তা বৃষ্ণ নাহি পৃথিবীত ।
সেই হেতু এনে গৰ্ব্ব বাচিছে বাজাত ॥
সজীসৰ দেখা আজি মোৰ তেজৰাশি ।
শাপিম বজাক ব্রহ্মবীৰ্য্যক প্রকাশি ॥
কৌশিক নদীৰ জলে কৰি আচমন ।
অভিশাপ দিওঁ নাজ কুলাদ্ভাবজন ॥
“কুলৰ মৰ্য্যাদা লংঘিৰ নিলজ্জিত জন্মক ।
কৰি আছে অতমান যি মোৰ পিতৃক ॥
বিষধৰ মহাসপ তক্ষক প্রচণ্ড ।
আজি ধৰি সপ্তম দিবস হলে অন্ত ॥
মোর আজ্ঞাক্ৰমে দংশি মাৰিবে নিশ্চয় ।
অগ্নি-সূৰ্য্য সাক্ষী কৰি শাপ দিলোঁ মই ॥

বাঁহী : ১০ম বছৰ, ৫ম সংখ্যা

পৰীক্ষিতক শৃঙ্গীৰ শাপ

পৰীক্ষিত বজাই মৃগয়া কৰোঁতে পিয়াহত কাতৰ হৈ, শমীক নামৰ এজন ঋষিৰ আশ্রমলৈ আহি ঋষিক পানী খুজিলে । ঋষি ধ্যানত নিমগ্ন আছিল, সেইদেখি তেওঁ বজাৰ আগমন জানিব নোৱাৰি আতিথ্য নকৰিলে । বজাই নিজক অপমানিত বিবেচনা কৰি, খং কৰি, ধনুৰ আগেৰে, ওচৰতে পৰি থকা মৰা সাপ এটা ধ্যানস্থ ঋষিৰ ডিঙিত বেদাই দি গুচি গ'ল । শমীক ঋষিৰ শৃঙ্গী নামেৰে আন লগৰীয়া ল'ৰাবিলাকেৰে সৈতে এই সময়ত এটি তেজস্বী ল'ৰা আছিল । শৃঙ্গীয়ে অলপ দূৰতে ধেমালি কৰি আছিল । লগৰীয়া ল'ৰাৰ মুখে বাপেকৰ এই অপমানৰ কথা শুনি শৃঙ্গীয়ে তেতিয়াই খঙত পৰীক্ষিতক এই বুলি শাপ দিলে :—

দেখা দেখা অধৰমী বজাৰ গৰব ।
প্রজাবন্ধকৰ মহতালি এনে সব ॥ -
অনুে পলা ভূত্যৰ প্রভুক অপমান ।
দুৰাবধীয়া কুকুৰেৰে নাই ভিন ॥

শমীকে শৃঙ্গীৰ

শমীক ঋষিৰ পুতেক শৃঙ্গীয়ে পৰীক্ষিতৰ দ্বাৰাই বাপেকৰ অপমানৰ কথা শুনি পৰীক্ষিতক শাপ দি আশ্রমলৈ উভতি আহি, বাপেকৰ ডিঙিত মৰা সাপটো দেখি বৰ বেজাৰ পাই উচ্চস্বৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে । শমীকে পুতেকৰ কান্দোন শুনি লাহে লাহে চকু মেলি, প্রথমতে নিজৰ ডিঙিত মৰা সাপটো দেখি মাটিত পেলাই দি পুতেকক স্নহিলে, “পুত্ৰ ! তই কিয় কান্দিছ ? কোনোৱে তোৰ কিবা অপকাৰ কৰিলে নে ? ” পুতেকে বাপেকক সকলো বৃত্তান্ত কলত, বাপেকে পুতেকক প্রশংসা নকৰি বৰ বিষণ্ণ হৈহে, এই কথা কৈছিল :

(১)

অজিৰা বংশত জন্ম মহৰি শমীক,
শাস্ত, দাস্ত, ব্রহ্মমগ্ন, সবাতো অধিক ॥
প্রাণ, মন, বুদ্ধি, ইঞ্জিয়কো আকর্ষণ,
নিবৃত্তি স্নযুগ্ধি, যপ্ন আৰু জাগৰণ ॥

ধ্ৰেষ্ঠপদ কৈবল্যক কৰিছে আশ্ৰয় ।
 বিৰত ইঞ্জিয়ক্ৰিয়া, দেখে ব্ৰহ্মময় ॥
 বিকীৰণ জটীভাব, মৃগচৰ্ম গাত ।
 শৰীৰৰ ব্ৰহ্মতেজ্ঞ জনকে সাক্ষাত ॥
 শুনি পুতেকৰ সেই বিলাপ ক্ৰন্দন,
 লাহে লাহে নেত্ৰময় কৰি উন্মীলন ॥
 ডিঙিতে দেখিলে মৃত সৰ্প লব্ধমান,
 নিষ্কপিলে দূৰে, মনে নাই অভিমান ॥
 কালিছে পুত্ৰক দেখি, স্তম্ভিলে সাদৰি ।
 কিয় কালো বোপা, মোক কোটা শীঘ্ৰ কৰি ॥
 বালকে পিতৃক অনুপূৰ্বে বিবৰিলে,
 নপ্ৰশংসি সন্তানক, বিবাদ কৰিলে ॥
 নিজ অপমানত তিলকে দুখ নাই ।
 পৰীক্ষিত শাপ শুনি অতি কষ্ট পায় ।

(২)

বুলিলে “হে পুত্ৰ, শুন । অকাৰ্য্য কৰিলি ।
 জন্ম দোষে বজাক প্ৰচণ্ড শাপ দিলি ॥
 মহাপাপে লিপ্ত তই হইছ তনয় ।
 পৰীক্ষিত বজা ই শাপৰ যোগ্য নয় ॥
 ক্ষুদ্ৰ দোষে গুৰুদণ্ড দিয়ে যিটো জন ।
 অধৰ্ম্মে ছোৱয় তাক নাই নিবাৰণ ॥
 পৰিপক্ক বুদ্ধি তোৰ অদ্যাপি নহল ।
 পঢ়াৰ্হো, শিকাৰ্হো, সব বসাতলে গল ॥
 বিষ্ণুতুল্য বজা নৰদেৱ নাজান নে ?
 সামান্য মনুষ্য জ্ঞান কৈলি কি কাৰণে ?
 দোৰ্দ্ধণ্ড প্ৰতাপে বজা প্ৰজাক পালিছে ।
 নিৰ্ভয়ে সুখত প্ৰজা ৰাজ্যত বইছে ॥
 পিতৃয়ে পুত্ৰক যেনে পালে পৰীক্ষিত ।
 ৰাজাকপী নাৰায়ণ সাক্ষাৎ বিদিত ॥
 ৰাজা নাথাকিলে চৌৰ্য্য ৰাঢ়িৰ ৰাজ্যত ।
 বন্ধক বিহনে প্ৰজা হব বিনাশিত ॥
 আজি ধৰি পৰীক্ষিত বজা হল নষ্ট ।
 দস্যু চোৰে ৰাজ্যখন কৰিব বিনষ্ট ॥

আমি এই অনিষ্টৰ হৰ্হো মূল হেতু ।
 পাপ স্পৰ্শি হৰ্হো আমি অধৰ্ম্মৰ সেতু ॥
 পৰস্পৰ হত্যা হব, পৰস্পৰ বচন ।
 স্ত্ৰী, পুত্ৰ, অৰ্হসব কৰিব হৰণ ॥
 সদাচাৰ্য নষ্ট আৰ্য বৰ্ণ ব্যভিচাৰ ।
 অসন্তৰ লেখ ৰাঢ়ি হব তমোছাৰ ॥
 কুকুৰ বান্দৰ প্ৰায় কাম বৰ্ণ হই ।
 বৰ্ণশঙ্কৰৰ সংখ্যা ৰচাব নিশ্চয় ॥
 মহাভাগৱত বজা যশস্বী পৰম ।
 সন্তৰ পালক, অসন্তৰ যেন যম ॥
 অশুমেষ যন্ত্ৰ কৰি আছে তিনি বাৰ ।
 পৃজ্য পৰীক্ষিত পাত্ৰ নোহে শাপিবৰ ॥
 তৃষ্ণাত কাড়ৰ তেওঁ কৈলে অপমান ।
 সেই বুলি শাপ দিয়ে কোন বুদ্ধিমান ?
 অতি অনুচিত কৰ্ম্ম কৰিলি পুতাই ।
 পৰম ঈশ্বৰে ৰাখিলেহে ৰক্ষা পায় ॥
 দেৱদেৱ জগন্নাথ । আপুনি সৰ্ব্বাঙ্গা ।
 অপৰিপক্ক বুদ্ধি শিত কৰা ক্ষমা ॥
 অৰোধ সন্তান মোৰ একো নুগুণিলে ।
 নিৰপৰাধীৰ ঘোৰ অনিষ্ট কৰিলে ॥
 বজা যদি প্ৰতিশাপ শৃঙ্গীক দি দিয়ে ।
 প্ৰায়শ্চিত্ত ই পাপৰ হব পাবে সিয়ে ॥
 কিন্তু তাৰ সভাৱনা এখুদো যে নাই ।
 ভাগৱত বজা সেই ৰাটেদি নাযায় ॥
 অৱজ্ঞা, বঞ্চনা, নিন্দা, তাড়না, অনিষ্ট ।
 কৃৎজিত্তি হৰ্ষমনে সহে, তাৰে ইষ্ট ॥
 অপকাৰ শুজিবৰ থাকিলেও শক্তি ।
 ভকতে নকৰে ইচ্ছা, নাই তাত ৰতি ॥
 “অন্যায় কৰিলে পুত্ৰ” এই মাত্ৰ ব্যথা ।
 নিজ অপমানৰ তিলেক নাই কথা ॥
 সাধু শমীকৰ আচৰণ ই প্ৰকাৰ ।
 স্বভাৱে মহন্ত ঋষি তাপস্বী উদাৰ ॥

বাঁহী : ১০ ম বছৰ, ৫ম সংখ্যা

“উপমা কালিদাসস্য” বুলি সংস্কৃত সাহিত্যত এটি সত্য যেনেকৈ জগজ্জননী হৈ পুৰুষ
পৰম্পৰায় চলি আহিছে, বেজবৰুৱাৰ উপমাও অসমীয়া সাহিত্যত তেনেকৈয়ে অনুপম বুলি
স্বীকৃত হৈ আহিছে। তেওঁৰ বাক্যবলীত এনেয়ে বস চোঁচোৱাই থাকে, তাতে যদি কাৰোবাৰে
সৈতে তৰ্ক কৰিবলগীয়া হয়, তেন্তে হৰা-জিকা সুকীয়া কথা। উপমাৰ আৰু অন্ত নাই—
এখন যেন নৈহে বৈ যায়। ঘাই বিষয় কবৰাতে থাকে—উপমাৰ মোহনীতে (মোহিনী) তৰ্ক
কৰিবলৈ অহা জন মুহিত হৈ যায়। বেজবৰুৱাৰ লেখনী প্ৰচণ্ড-বিক্ৰমেৰে চলে কেতিয়া ?
তেওঁৰ বিশ্বাসটো সত্য বুলি প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ যায় যেতিয়া, তেতিয়া।

-শ্ৰীবেণুধৰ শৰ্মা

॥ নাটক ॥

(ক) ধেমেলীয়া নাট্যাবলী

* লিতিকাই

* পাচনি

* নোমল

* চিকব্ পতি নিকব্ পতি

* নাটব কুকি

গদ'ধব বজা

বা'বমতবা

হ-য-ব-ব-ল

হেম্লেট

মঙলা

(খ) গহীন নাটক :

* টঙ্কিথল্লসিংহ

* জয়মতী ক'বনী

* বেলিমাৰ

নিতিকাণ্ড

প্ৰথম প্ৰকাশ : জোনাকী—১ম বছৰ, ১৮৮৯ চন

১ম ভাঙবৰণ—১৮৯০ চন

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

সাত ভায়েকৰ ঘৰৰ আগচোতাল
(সাতোটা মেলত বহিছে।)

নিতাই। শুনিছ নে কিন্তু ভাইহঁত। আমাৰ আছ
কিন্তু ঢুকাবৰ আজি কিন্তু বছেৰেক নৌহওঁতেই কিন্তু
আকৌ বোপায়েও কিন্তু আমাক এৰি গল। আমাৰ
দুখ কিন্তু কুলাই-পাচিয়ে নধৰা হল। কি কৰিম
কিন্তু যেই মূৰেই পাৰি দিওঁ কিন্তু পাৰ কিন্তু নেন্দেখোঁ।
আইৰ কিন্তু মুখৰ চুৱা মুখতে বল। আকৌ কিন্তু
বোপাইৰ কিন্তু মুখৰ চুৱা কিন্তু গুচাব লগাত পবিল।

সতাই। এৰা, কণা গোঁসাঁয়ে আৰু কাকো দেখি-
বলৈ নেপায় নহয়।

ভোলাই। অ' ভাল কথাটো মনত পৰিছে।
আইৰ সকামটো বা কেতিয়াটো পৰিছে? নিতাই
ককাই। তোমাৰ তিথিটো মনত আছে নে?

(নিতায়ে মাতিবলৈ নৌ পাওঁতেই)

মনাই। মোৰ ম-ম-মনত আছে ;—প-পপাবৰ
পা-পা-পানী আমাৰ এই ক-ক-কঠাল গছজোপ
পু-পু-পাব গুৰি পা-পালেহিয়েই আ-আ-আৰু তিনটা
গা-গাজনি আ-আৰু এটা কাণ-ফ-ফ-ফটা ধে-ধে-
চেবেকনি মা-মাৰিলেই আমাৰ আ-আইৰ কা-কা-কা
কাজ। কিয়, পু-পুহাই ক-ক-কাই! তোৰ ম-ম-
মনত নাই নে, আই ধু-ঢুকাবৰ দিনা এ-এ-এ-বিলাক
কথাৰ?

তিতাই। হয়, হয়, মোৰ বঢ়িয়াটো মনত
আছে। সেই দিনাই আমাৰ কলী কুকুৰজনীয়ে তিনটা
পথৰা পোৱালি পাইছিল।

পুহাই। সেইবোৰ কথাচোন তল পেলা। উস্।
মই বোপাইৰ কথাটোতহে লাগিছোঁ। আই বুঢ়ী মানুহ
গ'ল-গ'ল যাওক, এৰি দে। কিনো পোকে কামুৰি-
ছিলহে বোপাইক, দুদিন নৌ যাওঁতেই যে মৰিবলৈ
উখপুখপু লগালে? বোলোঁ, কিনো পোকে কামুৰি-
ছিল দেওহে। কোৱাচোন কোৱা?

নিতাই। এ: কিনো কৰ কিন্তু মোৰ ভোলানাথ
বোপাইৰ ইমানফেৰাও কিন্তু মনত কিন্তু নেখেলালে—
বাপুৰ সাতোটা মাউবা লৰা কিন্তু বুঢ়ীয়ে মোৰ হাতত
কিন্তু গতাই দি গল। এতিয়া যদি মই কিন্তু অনাধিতি
কৰি সিহঁতক কিন্তু এৰি থৈ যাওঁ, সিহঁতৰনো কিন্তু
কি বিলাই হৰ?

বসাই। মই এইসোপা কথা টং কৰিহে তেতিয়াই
কৈছিলোঁ, বোলো বোপাই। তই মৰিব খুজিছ হয়,
কিন্তু মোৰ হলে এনে কথাত সমূলি মত নাই।
তহঁতে আকৌ নোক কোৱাত হকাৰধা কৰ।
“বোপায়ে বেয়া পাব হাক নিদিব। মৰিব খুজিছে
মৰক।” বোপায়ে বেয়া পালে আমাৰ একে বেলিয়েই
কাঁহিপাতে গা কাটি গ'ল। কিয় তেতিয়াই যদি
তহঁতে গাইপতি মই কোৱাদি টানি কলিহেঁতেন,
তেনেহলে কেনেকৈ বোপায়ে পুলকা বাবে চালেঁ—
হেঁতেন। কেৱলে কেৱলে তহঁতৰ ঢেকীঠুৱীয়া
বুধিৰ বাবেই আমাক কাউৰী-কুকুৰেও নোখোৱাত
পৰিছে।

ভোলাই। ককাই! তই ঠিক কৈছ। তই ঠিক
মনিছ। সইতে কৈছোঁ, আমাৰ গাত ষাট। আমাৰ
গাত ষাট। কিন্তু তাতে এইফেৰা কথা আছে—
বাৰ দহমাহ গৰ্ভত ভাব বোৱা বোপাইটো হৈ যে
আপোনাৰ পেটৰ পোৱালি লৰে সৈতে এনেকৈ কচুঙটি
খেলিব, তাকনো কেনেকৈ আনিবি ঐ কুটুৰ?

তিতাই (ভিলিকি মাৰি)। আৰি এনেপাত
বোপাইক ভিলিকি মাৰিহে উৰাও।

(এটা মতে নিতাইন আঠুত পৰি খাই পকি
উৰিব নোৱাৰা হৈ লাগি থাকে)

নিতাই। চাওঁ চাওঁ কিয় চাওঁ। এই পোনা মহটোৱে
কিন্তু মোৰ এৰাটনি তেজ খাওঁ! উঃ! মাউৰা
নৰাকৈটো! কিন্তু দেখি আঁটাৰে শত্ৰুক শালিবলৈ
ধৰিলে। কিন্তু মোৰ ৰোপাট খাওঁতে তেওঁৰ মহৰ
কিন্তু সাতোপুৰুষে মোৰ ঘৰৰ পদূলিৰ মূৰত কিন্তু
ভৰি দিৰ পানিছিল নে? কিন্তু গঁচাই বুলিছ নে?
নিচেই কিন্তু পনি-মদা দেখিছ নেকি? এক গোটা
মুচুচাপনে তোক পঠাইবো যম-নগৰী' বুলি বুজ পোৱা
নাই নে? সেন্দ পদীয়ে দুশাখনৰ বুকুখন ফালি
ভীমৰ তেজ ধোৱাদি তেওঁৰ বুকু চিৰি মই তেজ খাম
বুলি জনা নাই নে, পাপিধি দুলাচাৰ বান্দৰ!

তিতাই ককাই! সম্বৰ সম্বৰ কোবোৰ। ক্ষুদ্ৰ
প্ৰাণী ইটো। ই কটা কোন গছিব মানুহ? আমি
দুগোটা বলৱন্ত ভাতনি থাকোঁতে তই বৰককাই
তই কিম তাৰ প্ৰাণ বধিবলৈ দুষ্ট কৰিব লাগিছে?
মুখিটিৰ বজাই দিব কোনদৰ বাঁৰ থাকোঁতে কিয় লাগে
যাইবাক দৈতক বধিব? "মৰ পাপী, যা যমপুৰী।"
(চাপৰ মাৰে)

নিতাই। (গাভীৰভাৱে বহি ফোপাই ফোপাই)।
ওনিছ নে কিন্তু ভাইহঁত! ই ককাই কথা নহয়।
আমাৰ কিন্তু শত্ৰুক বান্ধি। দুৱাৰদলিৰ দৰে কিন্তু
গেও হৈ পাবলৈ কিন্তু এটাৰে একো গোন
মাৰি যাব। হুসা গছক যেমত গোন কিন্তু একোকাৰ
মাৰে। উঠ কিন্তু ভাইহঁত! কৰ্কালত টঙালি
বান্ধ কিন্তু মহৰ মহানৰী লগাওঁ। সিহঁতক কিন্তু
সম্বন্ধে নিৰ্কৰ্ষণ কৰোঁ।

ভোলাই। এই দুলাচাৰ মদাহী মহবিলাকখনে
মলুক কত?

নিতাই। তই নেজান নে ভোলাই! তই দেখোন
একো নেজান। বোলো কিন্তু দিখৌমুখৰ হাৰিত।
ব'ল. সিহঁতক তাতে লাগোঁহকগৈ।

তিতাই (উঠি হাত সোঁকানি)। ওলা, ওলা,
সাজ বগে দুলন্ত মতে পথে বজাত শৰণ, নকৰোঁহেঁ
ডায়। বজা সমনিত লগাইবোঁহেঁ পনয়।

[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

শ্বিতীয় দৰ্শন

(দিখৌমুখৰ হাৰি)

[হাতত চাওঁ লৈ সাত ডায়েকৰ প্ৰৱেশ।]

বগাই (এটা উৰি যোৱা মহলৈ আঙুলিয়াই)।
ধৰ, ধৰ, কটল পনাইছ? আহাঁক ও, নেগাই আহ!
পনাল! পনাল!

তিতাই (সাঁতৰৰ পৰা)। আগত, নেবিবি,
গৈছোঁ। হেঃ, এতিয়া 'ভয়ত ভাগৱত পনায়,
কিনলৈ বাপুদেউ ডবায়? ধৰ আজি 'খুনুকে
মৰিম্বৰ কৰোঁ। কুকুৰহঁতৰ শচ নাইকিয়া কনি
জল-পিণ্ডৰ আশা ছেদ কৰোঁ। ঘৰৰ ভোটত
গেৰেলাৰ হতুৱাই—আৰু তিতা-লাও গজাওঁ।

সতাই। নিতাই ককাই! সেইটো তোমাৰ গানত
পৰি শুং হানিব লাগিছে।

মনাই। সে-সেইটো দেখে-দেখোন তোৰো গা-গাত
সে-সেইবোৰ তো-তো-তোৰ শপত পি-পিঠিত, কঁ-
কপালত, আ-আঠুত।

নিতাই। ইঃ! 'মথা-মথে আৱত' কিন্তু ভাইহঁত
ও! মথা-মথে কিন্তু আৱত। মাৰ। মাৰ! বধ
কিন্তু পৰাণ!

তিতাই। উঃ মই এটাকো ধৰিবলৈ নাপাওঁ,
কঁকালে কঁকালে লাগি চাবলৈকো। বহ, শাল
বিবিষ্ক এজোপাকে উভালি লৈ ফৰমুঠি মাৰি দুলাচাৰ-
হঁতক ওৰি কৰোঁ।

পুহাই (ভোলাইৰ কপালত মহ এটা পৰা দেখি)।
ব, ভোলাই! ব, সেই মাহাশূৰটোৱে তোৰ কপালত
খোপনি পিঠি লৈ মোলৈ ফেৰ পাতিছে। বাক তাৰ
অৱগপটো চাচোন। মই হেন বীৰৰ সি সমুখ
হৈছে। (ভোলাইৰ কপালত টানকৈ খুঁ মাৰি দুয়ো
কৰ্কাল খাই পৰে।)

বগাই। (বা-বিচনীত পৰা মহ এটালৈ চাই,
বকৈ হাঁহি)। হেঃ, বাক অ'। বাক তোৰ পিতৃ!
ডাকজুইত পৰি যাহ যাবলৈ তোক কোনে কুমাত
দিলে? ইয়াকেহে বোলে, 'আপদৰ কালত বুদ্ধি
হয় হত, উগ্রসেনে বুদ্ধি নুহুধিলে মাধৱত। মোৰে
সৈতে বাছ-যুদ্ধ কৰিবলৈ তই ক'ত বৰ পালি?
বাক, আহ। (ওচৰৰ গছ এজোপাত বা-বিচনীৰে
গাৰ বলৈৰে খুন্দা মাৰি উফৰি পৰে।) (মহ মাৰোঁতে
তিতাইত বাজে ইটে-সিটে টঙাটঙনিকৈ আধামৰা
হৈ পৰে।)

নিতাই (কেকাই কেকাই)। পুহাই. অ!
মোৰ মুখত কিন্তু পানী এটোকা—দিব পাৰ নে?
—মুখখন কিন্তু কবাই-খোলা বেন হল —

পুহাই (খোকা-খুককৈ)। উঃ। কোনে
মাতিলে? নিতাই ককাই নে?—উঃ।—উঠিব

নোৱাৰেঁ!—শক্তি নাই—উঃ ইস্ ! আই ঐ !
মৰিলেঁ ঐ !

ভোলাই। হে মেঘ দেৱতা ঐ ! আমাৰ মুখত
এটুপি পানী দি 'কিৰ পা কৰা ঐ !

তিতাই (ককায়েকহঁতৰ ওচৰলৈ আহি)।
ককাইহঁত ! ভাগবত নিচেই গা পেলাই নিদিবি।
শত্ৰুৱে হাঁহিব। মহৰ যুঁজত পৰি ফোপাইজোপাই
দেখোন কেহেবাজ-বটা যেন হলিহঁক ! উঠ,
মহে বণত হাবিল বুলি হাঁহিব লাগিলে নাক কাটি
মৰি যাব লাগিব। শাচুতৰত কৈছে—'হাবিয়া জিনয়
কেহো জিনিয়া হাবয়, কোনোকালে ক্ষত্ৰিয় নাই
পবাজয়।' তাত কি কথা আছে ? এইখন যুঁজত
হাবিওঁ, আন এখনত জিকিম। হেঁ, পানী বা,
মুখ মেল। (পানী দিয়ে) [প্ৰস্থান।]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

(জোনাক ৰাতি। কুৰি খোৱা পকা চপবাণি)

নিতাই। এইখন কিন্তু কি ? দেখোন অঠাই
লাগৰ আগত। এতিয়াহে কিন্তু বিপাণ্ডে মৰিলেঁ !
এইডৰা পানী কেনেকৈ কিন্তু পাৰ হওঁহক ? বুদ্ধি
হেৰাল দেখোন !

পুহাই। ককাই ! নকৰি আক। আমি জীৱন্ততে
মৰিলোঁহক। এই বিপদৰ পৰা তৰিব পাবিলেহে
তৰা। (ওখ ওখ পকা চপবাবোৰলৈ আঙুলিয়াই)
সোৱা চাচোন, চোৱে আফালিৰ লাগিছে। কেনে-
ফোটোকাৰে উপচি আহিছে।

ভোলাই (কাটি খোৱা কাঠ এডোখৰলৈ দেখুৱাই)।
সেইবোৰ যেই সেইবোৰেই সো ফালে মন কৰহঁক-
চোন, যিডালহে জয়খন ধৰিয়াল পানীৰ জুৰলিত
পৰি আছে। পানীত আঙুলি তিয়ালেই আমাৰ
শৰাধ কৰিব।

সতাই (পৰি থকা তৰা গছ এজোপালৈ
চোৱাই)। অকল ধৰিয়ালটোলৈ যে চকু গৈছে, সেই
পানীমৰলী সাঁপটোলৈ চকু নেযায় হবলা ? দেখা
নাই কানোপ নে কানোপ কৰে বাছ ধৰিব লাগিছে ?

নিতাই। ইস্ ! কিন্তু মনে মনে থাক, নেপায় !
'জাতিৰ মৌনিবৰ গৌকণ্ণ, গৌকণ্ণ !

নিতাই (খংমুৱাকৈ)। দেখিছ ? দেখিছ ইহঁতৰ কথা-
খন হেৰ। তহঁত দেখোন ভয়ত সোতমোত ৰাইছ ?
মুনিহ হৈ জনমিলি কোন মুখেৰে ? ছ ! পাৰোঁতে
জানো তহঁতৰ এই অপত্তা হৈছে ? চৰাইৰ পৰা
চিৰিকতিলৈ, পৰাশৰ পৰা পিম্পৰালৈকে, দামুৰীৰ
পৰা দমৰালৈকে, পিজলাৰ পৰা বিঢ়ালৈকে লোক-
সকলৰ চকুৰ কুটা, দাঁতৰ শাল হৈছহঁক। আনকি,
টিকিৰা গোহাঞৰ ঘৰৰ ফাঁপৰে ধৰা ডলুকা কুকুৰ-
জনৰ কাণত পৰাকৈ মই 'চেমতি হৰণ'ৰ পদ
এফাঁকি, কিবা ৰোলৈ নে, ৰাগত দিব নোৱাৰোঁ।
মুখৰ ওপৰতে মুখ মেলি নোক সি শিয়াৰে। তহঁতৰ
তেও গাত নেলোণে নহয়। দুখৰ কালত মানুহ
গহীন গহনৰ হব লাগে। আহ, 'আগেত' আহহঁক,
নাপাছুৱাৰি। হনুমন্তই জম্পিয়াই 'এপাৰ সমুদ্ৰ'
পাৰ হৈছিল। আমিও আজি সাইলাঘ তেনে সমুদ্ৰ
সাঁতুৰি পাৰ হমহঁক। সুৰাসুৰ, দেউ-দইত যইখ-
ৰইখ, লাগ-নৰ, ধোপা-নাপিত, চমাৰ-কমাৰ, শালিকৰি-
সনাতন, কপৌ-মহাজন, কেঁচা-ধৰিভাৰী, কোক্লোঙা-
হিলদাৰী, বটা-নকৰা, পাণৰ মকৰা, চুণৰ ছোঁকোৰা,
তোমালোকে আজি দেখা আমাৰ বলবীজ পলায়ন
দেখা। তোমালোকক আমি সাক্ষী মানিছোঁহঁক।
আমাৰ গালৈ চাই যি কৰা সাঁচা কৰা। আমি আজি
সাগৰত পাৰি দিমহঁক। কি কৰিব চোৱে ? কি
কৰিব জয়খন ধৰিয়ালে ? আজি গুাহ-গজেন্দ্ৰৰ
যুঁজ, গৰুণ-নাগৰ ৰণ। আহ ককাইহঁত ! আহ, জলে
জাম্প দিওঁহঁক।

(এটাই কেইটা চপবাণিত পৰি সাঁতোৰাব ভাও কৰে।)

নিতাই। সাঁতোৰ ভাইহঁত ! কিন্তু সাঁতোৰ ৰাউসীত
বলে সাঁতুৰিব নোৱাৰিলে কিন্তু বাৰি বসাতলে।
(ভোলাইলৈ মূৰ দাঙি চাই) ভোলাই ! কিন্তু তই উঠি
গলি নেকি ? উজাই ধৰ, নেযাৰি উঠি।

তিতাই। ই কথাই কথা নহয়। এটাই কেউটাই
সমানে গিৰিপ্ গিৰিপ্ কৰে সাঁতুৰি চৰানাও যোৱাদি
যাওঁ। নহলে, কোনটো বা কেতিয়াবা পাছ পৰি
উঠি যায়, তাৰ কি তাইন আছে ? নিতাই ককাই !
তই নাম লগাই দে, আমি তাৰ চেৰে চেৰে সাঁতুৰিম।

নিতাই। বাৰ, মই কিন্তু নাম লগাই দিওঁ। তই
কিন্তু পদ গাৰি। মোৰ কিন্তু আকৌ ভালকৈ পদ
নাহে।

তিতাই। কি কথা আছে ? মোৰ লীলামালা,
'চেমতি হৰণ' কাণ-ধোৱা পুথিৰ পদ ছোৱা-ছোৱে
আছে। মুখ মেলিলেই পৰাশৰ লালি লগাদি লালি
লাগিবলৈ ধৰিব। কেঁচাৰীয়া আতাই মোৰ 'শৰীলত'
এইবোৰ শুণ দেখিয়েই, মোক ধৰণায়ন পাতিব

খুজিছিল। মই চনতীয়া এটাই পানীগাযোগা
এখনে দিবলৈ সৈনান গোহোৱাতহে থাকিল।

নিতাই (জাত লগাই)। “পান-কৰা এ বহুনাথ
সংখাৰ’ সাগৰে !”

তিতাই। ‘চক্ৰবাত’ অন্তৰে কিঞ্চক নিলে হৰি।
প্ৰসেনা বনক গৈলা নন্দে ষোণা চডি ॥
বহি আছে শ্লিষ্টনাথ’ বহন সভাত।
বকাস্তবে চাই আচ্ছ, ভীমে খালে ভাত ॥

নিতাই। খেটক্ কণ। কিন্তু একে বেলিয়েই
এটাইবিলাক পদ কিয় সানিপূৰ্তক পেনাইছ ?

তিতাই। কাঠৈ-মাছ লগে উজায় নে অকলৈ
উজায় ? পদ এটাইবিলাক ভাই-ককাই। সিহঁতে
লগে উজাবলৈ, নোক আহি জুমুৰি দি ধৰেহি।
এটাইবোৰ ‘সমানব ভাই, পাইকৰ ককাই।’ মইনে
কাক খেদি পঠিয়াম ? তহঁতে এই দৰেই আগ-পাছ
নগমাকৈ মোৰ কামত বিধিনি জন্মা। মোৰ কাণ
লবিল নহয় ? পদো হেবাল, আৰু ক’ত বিচাৰি
পাম ?

ভোলাই (কোঁপাই কোঁপাই কাণত সোমোৱা
ধূলি আঙুলিৰে উলিয়াই)। মই তল-যুগ-ইকও
এতিয়া ? কাণত-পানী-সোমাই উশাহ-লব নোৱাৰা
হলোঁ। ধব-হি-ও।

বসাই। মোৰ পিঠিত বোকোচা উঠ।
(বোকোচা উঠে)

তিতাই। অ’ বসাই ! তই এতিয়া চিলনী-সাঁতোৰ
দি হাকোলাহাকোলে যা।

বসাই (ভোলাইক পিঠিত লৈ চিত হৈ)। এতিয়া,
ভোলাই ! তই ভয় নকৰিবি ; কেৱল মোৰ গাত ভৰ দি
গুই অহাদি আহ।

(চো-বৰৰ পৰা “কা”, “কা”, “কা”।)

দ্বিতীয় দৰ্শন

(এজোপা বৰগছৰ তল। সাতোওটা বহি)

নিতাই। হেৰ ! কিন্তু বাতি পুৱাল নেকি ?
ইস্। কিন্তু ভাল কথাটো হল। আমাৰ বাতিটো
আজি কিন্তু ইয়াতে বয় হল। এইদৰে হলে কিন্তু
কেনেকৈ হব ? আমি ইমানকৈ কিন্তু বয় কৰিবলৈ
বাতি কত পাম ? ধবন্ধা হৈ বৰিবৰ পালত পৰিলোঁ-
হক কিন্তু। ইমানবোৰ দুৰ্গতিয়ে আতিছে আকো

তাৰ ওপৰতে কিন্তু টোঁট খাবৰ বোজা বাতি লৈ
কলপত্ৰপ-কৰিব লাগিলে কিন্তু বজাসুখ গোটেই-
টোৱে আমাৰ লগ লব।

সতাই। বাক, আশিনো তলিকৰ নোৱাৰাকৈ
বাতিটো যাৰ পায় নে ? মাত নাই, বোন নাই, সি
চোৰ অহাদি আহিল, চোৰ যোৱাদি গল। এই-
বিলাকনো ভাল মানুহৰ চিন নে ? সি দেখিছেই
আমি মানুহ কেইটা উশাহ লবলৈ স্তুতি পোৱা নাই,
হেলাইহেপাই ফুৰিছোঁ। তেও সি এধানমান
বেলি বাট চাব নেপায় নে ? বৰলোকৰ পেটত উপজি
মানুহবোৰ এনে চুলুং হয় বা কেলৈ ? সিংহৰ
পোৱালি কত সিংহ হব, হল শিয়াল। এনে মইমত,
গাইগোটা বাতিক আবেঁ আমি বয় কৰিব লাগিছে ?
নাঞ্জে-মুখে আমি ধৰুৱা হম কিহৰ জগবত ?

ভোলাই। যত অনৰ্থৰ শিয়া এই কাউৰীবোৰ।
ইহঁতৰ তাপত বাতিয়ে কানিবাচুটি এৰিছে নহয়।
ফেহজালি দিবলৈকে নেপায়, কুকুৰহঁত বাতি পাছত
লাগিল আহি চোকা টেকেলা— “খা” “খা”
“কা”। নেওচা-বেওচা দিবলৈ বহি, ইহঁতৰ হাল
নাই, কোৰ নাই, খেতি নাই, পথাৰ নাই, জিবোৱা
নাই, সাতোৱা নাই, বাঠই— “খা” “খা”। ইহঁতৰ
যেনেটোহে খক, মই চাওঁতে ইহঁতে বামুনো খাব
পাৰে।

মনাই। নি-নি-নি-নিতাই ক-ককাই। ‘বহ-বহ-বহৰ’
ভোজন মা-মানে বামুন খো-খো-খোৱা ন-ন-ন-নহয় নে ?

নিতাই। হয় কিন্তু।

মনাই। তে-তে-তেনেহলে ভা-ভাৰি চাবলৈ গলে
হে-হেৰ। কা-কা-উৰীয়ে বামুন খা-খাৰ প-প-পৰাটো-
নো কি টা-টান যেন পাইছা ? সি-সিদিনা বা-বা-
প-পীৰাম মেধিয়ে ‘ব-ব-হম’ ভোজন পাতি, ৯ জন
বা-বা-মুণক দিহা লগালে যে এ-এ-একা ?

পুহাই। সেইবিলাক কথাত বইচ বাইচ কৰিব
নেপায়। আমাৰ দেশৰ যেনে ‘এচাৰ’ তেনেহে বিচাৰ
হব। আমাৰ সেইবোৰ একো নকৰিহঁক। (নিজৰ
গাটলৈ চাই) ইস্। পানীবিলাক বৰ বোলা হব পায় ?
গা গোটেইটো শুকুলা হল।

নিতাই (গহীনকৈ)। বৰি, কিন্তু আমি সাতো
ভাই আজি ভালে-কুঞ্জে সাৰি কিন্তু আহিলোঁহঁক
নে ? হেৰ কিন্তু ভোলাই ! লেখ কৰচোন, আমি
কিন্তু সাতোওটা আছোঁ নে ?

ভোলাই (সোঁ হাতেৰে বাঁও হাতেৰে আঙুলি
এটা এটাকৈ ধৰি আৰু ভায়েকহঁতৰ মুখলৈ চাই

নিজক এৰি লেখে)। এ-ক, দুই, তিনি, চা-বি, পাঁচ, ছ-স, অ' ? আৰু এটা কটন গল লেখ'ত নোনাৰ দেখোন ? দুনাই লেখি চাওঁচোন। (আকৌ সেই দৰেই লেখে)। ই কি কথা। আৰু এটা কটন গ'ল ?

তিতাই। চাওঁ গুচ। বৰ লেখ'ন কৰিছে ? মই ভালকৈ লেখেঁ। (সেইদৰেই নিজক নেলেখি লেখে) হয়, আৰু এটা নোনাৰ দেখোন ? মই 'বিচয়' মানিছোঁ। কি হ'ব ? 'সৰ্পাশ' হল দেখোন ?

বসাই। হয় আই। কি 'ভয়ানক' কথা ! আমাৰ তিতাইতো লেখ পাহৰা নৰা নহয়। বিকাই ৰাপুৰে এদিন তিনিপৰ বেলি খতি হৈ হাতত ফলি দি তিতাইক মাজুনেওতা সৰুনেওতা শিকোৱা মোৰ মনত আছে। (তিতাইৰ মুখলৈ চাই) নহয় নে তিতাই ?

তিতাই। হয় ককাই।

বসাই। সেইহে কৈছোঁ বোলে। হাতৰ আঙুলি কেইটাই কিজানি এইখন তাংবাং লগাইছে। বোপায়ে কৈছিল, "শুনিছ নে লৰাই ? মানুহৰ আপোনাৰ গাৰ নোমেই শক্ত"। কলিকালত কাতো এখদ-মানো পতিয়ন নাই। এতিয়াও কিজানি হাতৰ আঙুলিয়েই চেলু পাই আমাক শক্ত লাগিছে।

মিতাই। ভাইহঁত এ। তহঁতৰ গাত কিন্তু চেতনা হোৱা নাই। জোৰ পুৰি বৰলাৰ হাত কিন্তু পালেহি। আমি গাইপতি কিন্তু বুৰাই বুৰাই লেখোঁইক। (কেউটাই গাইপতি আগৰ দৰে লেখে)।

মিতাই (বুৰে-কপালে হাত দি, হুমুনিয়াহ কাটি)। আমাৰ মূৰত আকাশী চৰগ ভাগি পৰিল। মোৰ বোপাইহঁত এ। এতিয়াহে জানিলো কিন্তু সোপাকে মাউৰা লৰাৰ বিলাই। বোপায়ে এৰিলে, আয়ে এৰিলে, শেহত ভায়েও কিন্তু এৰিলে। একেটা চোপাতে সাতুটি 'পাৰ' গী দুখে-ভাগৰে, পখে-পৰবাহে মৰণে-জীৱনে কিন্তু। এতিয়া তাৰে কিন্তু এটি সৰকিল। তাৰে এটি ফিঙ হেৰাল। তাৰে এটি কিন্তু চকাল। বোপাইহঁত এ। কেনেটো নো সৰোঁ ? কি কৰোঁ ? কটন বাওঁ ? 'শৰীল' পাত কিন্তু হল। সাতকুৰামান অগৰিৰে হিয়া কৰিখন দিছে। কি কৰিব ? কটন বান ? ভাইহঁত এ। কিন্তু বুৰি দে।

সভাই (চকুৰ সো টুকি)। বুৰি ? বুৰি কত ? আপনৰ কালত বুৰি হল হাত। যিদিনাই বোপাইক হেৰুৱালোঁ, সেই দিনাই বুৰিৰ চুঙাকো হেৰুৱালোঁ। বোপাই বৰি গল, বুৰিও বৰি গল। জাব লগে লগে

মুখ-সন্তোষ, ধন-ধাইন, খোৱা-খোৱা সকলোবিজাক বাৰ গল। যিদিনাই বোপায়ে পাৰি চপালে, সেই দিনাই জেঠৰ বাবেধৰ, কাতিৰ কাতিৰোজা, কানুনৰ পচোৱা, চতৰ কুম্ভা, পুহৰ জাৰ, মাৰৰ তেউৱাই, অটাইবোৰে আমাৰ 'শৰীল' ওপৰে বাট ললে। খোজেপতি দুখ, খোজেপতি বেজাই, খোজেপতি হানি। আমাৰ কেনি আছে মুখ ? কেনি আছে সন্তোষ ? কেনি আছে ভাল ? এইবোৰ কথা, এইবোৰ 'ব্যৱস্থা' কাক কৰ, কোনে পতিয়াব ? যাকে কৰ সেয়ে লখিয়াব। চাৰিওপিনে ছাতি থৈছে আমাক এজাৰে। মোৰ কুটুম এ। এজাৰে !! এজাৰে !!!

তিতাই (গম্ভীৰ ভাৱে)। পুহাই ককাই। মেও বুলি এবিধ জন্ত আছে, শুনিছ নে ?

পুহাই (ভয়তে গা জিকাবি, ৰাপ মাৰি তিতাইৰ বাউসিত ধৰি নিচেই লাহে লাহে)। শুনিছোঁ। কতা ?

তিতাই। ইয়াত ওলোৱা নাই। তোৰনো আকৌ ভয়চোঁ কিহৰ ? মোৰ বোধেৰে আজি ৰাতি আমি পাৰ হোৱা পানীডৰাত মেও থাকিব পায়। তেৰা ভুক্ততেই কিজানি আমাৰ সাতুটিৰ এটিক পালে।

ভোলাই (কীধনীয়াটক হুমুনিয়াহ পেলাই)। কেনেটক জানিবি মোৰ সোণাই এ। তেৰাই পোৱা কথাটোও হওঁতে নিচেই মনে নধৰা নহয়, পাৰ পাৰে।

[তিতাৰ পৰা গীত গাই হাতত ফুল কুকি লৈ পেউৰাম ৰাপুৰ প্ৰৱেশ]

পেউৰাম। "পাছে ত্ৰিনয়ন, দিবা উপবন, দেখিলন্ত বিদ্যমান।

ফল-ফল ধৰি, জকমক কৰি, আছে বত বৃক্ষগণ ॥
শেৱালি নেৱালি, পনাশ পাৰলি, পাৰিজাত যুতি জাই।
বকুল-বল্লুনি, আছে ফুলি ফুলি, তাৰ গীতা সংখ্যা নাই ॥

(বুৰ দাঙি বেলিলৈ চাই) ইস্। আজি ভাল কথাটো হল। ইমান বেলি হল। কেতিয়া গা বুৰ ? কেতিয়া পূজা-সন্ধ্যা কৰিব ? কেতিয়া ভাত ৰাৰ ? (চাৰিও ফাললৈ বুৰ বুৰাই মানুহ চাই) আজি আমাৰ ফালে পতং। বৰ সোমালৈই বামুণীয়ে মোৰ টেটতে বৰিবহি। গা দুই গোৰাঁইৰত সোমাই স্কুললৈ ফুল-ভুগীটেটা গোৰাঁইৰ মূৰত দিবলৈ মোৰ তও হেৰায় নহয় ভাইৰ বৌবোৱলিৰ তাপত। কত চকু বুৰি ধ্যান কৰিব ? কেনেবাটক ভাই আজি গা

পায়হিৱেই বুলি কৰিবাৰ পাছ ফাললৈ উভতি চাব লগাত পৰে। হাবিৰ বাঘিনীৰে মই ওচৰ চাপিব পাৰোঁ, তেও এই (গা জিকাৰ মাৰি) বাঘিনীৰ মই সন্মুখ হব নোৱাৰোঁ। আই ওঁ। মুখখন জানিবা সবসৰ্তী-বাগহে, বেল খালে আৰু বহিখা নাই। বয়স বাঢ়ি আহিছে মানে তাৰ চোক ওলাইছে আহিছে।

তিতাই (গছৰ ওলৰ পৰা)। সেইটো কোন? বাপুদেউ নে?

দেউৰাম (উচাপ খাই হাতৰ কুকি মাটিত পেলাই কঁপি কঁপি)। বয়স বাঢ়ি আহিছে মানে তেওঁৰ সজ্ঞাশক্তিৰ বাঢ়িছে আহিছে। আমাৰ বামুণীৰ এনে ভাল স্বভাৱ, সাক্ষাৎ তেওঁ ঘৰৰ লক্ষ্মী! (ফুৰৰ কুকি তুলি টো সিহঁতৰ ওচৰ চাপি) অ। নিতাই-সতাইহঁত! তহঁতৰ কি হল? মূৰে-কপালে ছাত দি বহি আছহঁক দেখোন?

নিতাই (কিছুমান বেলি ততক মাৰি থাকি)। কিন্তু বাপুদেউ। আমাৰ বিনাইৰ কথা কিন্তু কি সোধে? আদিৰ পৰা কিন্তু অন্তলৈকে বিনাবলৈ গলে সাতকজ ৰামায়ণেও নাচে। 'সম্বন্ধে' কব লাগিলে আমি কিন্তু সাতোটা জগৎজ্ঞানী পতিত-পায়নী 'জাতিৰি' মহৰ বণ জিকি পয়েমতবেবে ওলৰ মাটি ওপৰকৈ কিন্তু আহোঁতে আমাৰ এক 'জাতিৰি' ৰাটতে কিন্তু হেৰাল; নেখত কিন্তু নোলায়। এই মহা 'বিবিধৰ' তলাত বহি আমি কিন্তু গাইপতি লেখ-বুজ কৰি, কিন্তু ছবিছোঁ, তেও আমাৰ ভৱাইক কিন্তু উলিয়াব পৰা নাই। যদি কিন্তু কণা গোঁসাঁয়ে তাক উলিয়াই দিদিয়, তেনেহলে কিন্তু মোৰ বাপুদেউ! আমাৰ গতি কিন্তু কিবা হব। আমি কিন্তু আটাই কেইটা কৰবাৰ কতবাত, পৰ্ব্বতে-পাৰ্বতে, হাবিয়ে-ৰনিয়ে, খালে-ডোঙে, হোলাই-পথাৰে পৰি কিন্তু 'পান' তেজিম। নাইবা অগনিতে কিন্তু পৰি, নাইবা 'জলে জাম্প দি, নাইবা কিন্তু কালসৰ্পৰ মুখত পৰি, নাইবা বৰবিহৰ কিন্তু লাড়ু খাই আমি কিন্তু নৰিম। অ মোৰ ভৱাই! কিন্তু কটলৈ গলি ওঁ?

দেউৰাম (মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি)। বাৰু মই বহি তাক উলিয়াই দিওঁ তহঁতে মোক কি দিবি?

নিতাই। আমি কিন্তু সাতোটা আপোনাৰ ঘৰত কিন্তু বন্দী সোমামহঁক। (ভায়েকহঁতৰ মুখলৈ চাই) তহঁতে কি বোল? কিন্তু ভাইহঁত!

বনাই। জা-তা-তাকে নো-নো-নোবোলামো কি? 'এ-এমাক' আপ-আপুনি জা-জা-জা-জানিবা কি-কি-কি—(বাটিঙ ভৰিৰে গোবোহনি মাৰি) কিনি ধলে। হে-হে-হে-পেট! এ-এমাক' জী-জী-জী-

তিতাই। জীৱদান দিয়ক।

মগাই। (মূৰ দুপিয়াই) ওঁ!

দেউৰাম। বাৰু তেহে তহঁত গাইপতি এটা এটা গছপাত আনি মোৰ আগত থহঁক।

(সেইদৰেই ধয়)

দেউৰাম। এতিয়া লেখ, কেইটা হল?

নিতাই। এ-ক, কিন্তু দু-ই, তি-নি, চাৰি কিন্তু পাঁচ, ছ-য়, কিন্তু সাত!!

তিতাই (টিকাত চপৰিয়াই জাঁপ মাৰি)। হেৰাই তিনিগি বাওঁ, মাগুৰ মাছৰ খোঁচা খাওঁ। ওলাল ওঁ!!

(এটাই কেইটা আনন্দত নাচে।)

ভোলাই। হে এতেবেলিনো কত আছিলি ওঁ? হে দেউ। আপুনি ঈশ্বৰ।

দেউৰাম। বলহঁক, এতিয়া সাতোটা মোৰ ঘৰলৈ। তহঁত আজিৰ পৰা মোৰ বন্দী হনিহঁক।

[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

দেউৰামৰ ঘৰ

[দেউৰামৰ মাক স্নতজ্ঞা আৰু দেউৰামৰ ঘৈণীয়েক চণ্ডীৰ প্ৰবেশ।]

চণ্ডী (কঁপালৰ গাঁঠি খোপাকৈ)। উঃ। কি মোৰ মৰিবৰ চিন্ হ'ল একা। নিতৌ ভাতৰ চকটো আগত লৈ টোপালি ৰাই কোন মৰিব? তিনিপনীয়া আহি কোষা-অৰ্ঘ্য জোকাৰোঁতেই যুগ তল যাব, ফেছু বজা হব। ইপিনে ৰাতিৰ সাজি খাই উঠোঁতে গছৰ টোপাল মৰিব, প্ৰথম কুকুৰাই ডাক দিব। —কোনে মৰিব এনেকৈ? ইঃ। নেদেখিছা? ভাল নিকিনা গোলাবীজনী পাইছে। শাকৰ পৰা খৰিলৈ, চাউলৰ পৰা চকলৈকে মই বান্ধিয়ে নোগোটাৰে তিনিভেলনি মাৰি খাবলৈ নহয়। গাঁৱৰ মানুহক "আইহে" "বাইহে" "বোপাইহে" "ককাইহে" বুলি ভবিয়ে-হাতে ধৰি মই বন এখন কৰি নললে বাছৰ চকু চাওঁতেই বন ছিটিকৈ। ভাব ওপৰত আকৌ ডেমৰ পোট লেবিলেই ভয় লাগে। বোবো কঁপালখন শব্দশিৰশ্ৰীয়া। লোকৰ ডিক্ৰুৱাৰ মিচিনাকৈ মোৰ হাতে-কাপে লোখ-খটোৱা থাক,

লোকাপাৰ পিন্ধাই-উবাই মোক বহুৱাই বাৰিষ পৰা-
হেঁতেন আছিলেই। বৰষুণৰ চিন্ পাইহেঁৱেই
নহয়। মই কটনা কাটি আপোন হাতে বিহা-
বেখেলা এডোখৰ বৈ নললে পুৰুষৰ দিবৰ শক্তি
নাই। বাৰিষ নোৱাৰা বৰকাৰে, তাৰ ওপৰতমোক
শুনাই ভৰক মাৰি চাং-পতা কথাখন কব নেদেখিছা।
মাত শুনিলেই মোৰ গা গোটেইটো জ্বলি উঠে।
—খাওক আজি বাক, মই বঙকে চাওঁ। চকুৰ
ভলৰ জাল নুমাই থৈ শুই থাকোঁগৈ। জুতি ধবাই
ধবাই পটলা খুৱাম আজি।

(পাটাত পৰি শয়ন)

সুভদ্রা। বাক চোৱাচোন, এইখননো কি কথা।
হেৰ তই ভাত-পানী এৰি বিধুতি হৈ পাটাত পৰিলি
কেলৈ ও ? আহ, উঠি আহ আইহে। দুপৰীয়া
প্ৰলম্বন কৰি ল'ৰাটোৰ ভাতমুঠি খোৱাৰ মূৰ নেমা-
ৰিবি। তোৰ জোকোৰাপোকোৰা কেঁকেটনিত
একেই সি গা কৰিব নোৱাৰা হ'ল। তাতে এইখন
আহকাল।

চণ্ডী (পাটীৰ পৰা)। কোনেনো কাক জোকোৰা-
পোকোৰা কৰিলে, কেঁকেটালে ? আপোনাৰনো
পানীকেচুৱা ল'ৰাটোক কোনে কি কৰিবলৈ
গৈছে ? আইৰে আই। আমি এনেখন কথা শুনি
থাকিব নোৱাৰোঁহে। এনে সাতখন গাঁৱৰ পদূলি-
ঙা আপোনাৰ পৰিলা ল'ৰাকনো আমাক কেলৈ
লাগিছে ? যেয়ে যতে নাথাকিল, যতে নমৰিল,
তাত আমাৰ কি হ'ল ? আমি কাৰো খোৱাত আহ-
কাল কৰিবলৈ যোৱা নাই। আমিনো কাৰ কি ?
কিবা বোলেনে আনেকৰ পালেৰ কুকুৰা-চোৱাৰ
ভাগিনিয়েক।—ইয়াকেহে কয়। মৰে উৰুলিপুঙা,
মৰে পদূলিঙা, মৰে অলপ পানীৰ মাছ। উঃ।
গা-মূৰ শিৰশিৰাই জৰে-বিষে উঠি আহিছে। আমাক
কোনো নেমাতিব।

সুভদ্রা। নেমাতো আইহে থাক। (মনে মনে)
কোনো এইৰ মুখখন বেলাই লয় ? আৰু একেধাৰমান
মই কলে, তাই মোৰ টোটেতে ধৰিবহি। যি মন যায়,
তাকে কৰক। আওকঠীয়াৰ পাঁচ আনি মই যেতিয়া
মোৰ ঘৰত কঢ়োঁহি, তেতিয়া আৰু আপোনাৰ
কপালকে দুখি থকাইহে যুগুত। জানিওনি বৰবিহ
খোৱাৰ ফল ভুগিয়েই ভুগিম। তাই মোৰ ল'ৰাটো
খাবলৈ অৱতাৰ ধৰি আহিছে যেতিয়া তাক খাইহে
এৰিব। গাঁও গোটেইখনৰ মানুহে মোক যি কাম
কৰিবলৈ হাক দিছিল, সেই হাক নামনি তাক কৰাৰ
পেট্টিক অৱশ্যে মই পায়। বোৰোঁ, ছোৱালীজনী
দেখিবলৈকো ভাল, মূৰপটী আৰু চকুৰো, নকহে

বিয়া কৰাই মোৰ ঘৰলৈ আনি শিকাইবুজাই ভাল
কৰি লয়। মইবা কাহানিক বৰোঁ, বোৱালীজনী
শিকাইবুজাই থৈ যাব পাৰিলে তেও আগলৈ ঘৰখন
ধৰি যাব পাৰিব। কথাতে কয়, মাছে গৰকা
পাচলি খাৰা, শাহুৱে গৰকা বোৱালী বাৰা। কিন্তু
মোৰ পক্ষে সি সম্পদ নহৈ আপদহে হ'ল। মানুহ
সাজিবলৈ যাওঁতে তাই হৈ উঠিল বাইকনী। নকহে
ঘৰলৈ অনাৰ বাবে আশয় পাই তাই দেউ-বুঢ়া,
দ্বাৰী-গুৰু, শাহ-শহুৰ নমনা লাজ-কাজ, ধৰ-
কৰম পুৰি খোৱা নাককাটি বাওমুই হ'ল। মানুহৰ
ভাগিবৰ সময় হলে মতা-তিমতা, ল'ৰা-ছোৱালী
এই এটাইবোৰ এনে অজীৱপাতকী আৰু গুৰু-
গৌৰৱ নমনা হয়। —চুহ চুহ। এই গৰজনীয়ে
আজি ধানৰ গোন্ধ পাই দুৱাৰখন হেচকিছেহি হৰলা ?
চুহ, চুহ। (হাতত মাৰি লৈ দুৱাৰ মেল) অ' দেউ-
ৰাম। এই কেটা কোন ?

দেউৰাম। এই কেটা মই আনিছো, কয় বাক
পিছে।

(শশঙ্কিত ভাৱে নাহে নাহে) বোৱালীয়েৰ ক'ত ?

সুভদ্রা। আমাক নুশুৰি বোপাইহে। তোমাৰ
পটেশুৰী সূৰাগী তিব'তাৰ কথা। কেঁচাখাইতী
গোসাঁনী মোৰ ঘৰত অৱতাৰ দিছেহি যেতিয়া, মা-পো
দুইকো তাই কেঁচাই খাইহে এৰিব। উস্। মই
এনেজনী গৰুৱাখালী মানুহ পৃথিৱীতে নাপালোঁ।
কথাও নাই, বতৰাও নাই, গোটেইজনী উলুহুত
বা বোলাই উঠি ধুমধুপাল, ছন-সুৰ কৰি আৰাত
হৰহৰকৈ পানী একলহ চালি জাল নুমাই ভাত-পানী
এৰি থৈ পাটাত মঠ জুৰি পৰিলগৈ। চক্ৰ-সূৰ্য্যতো
গ্ৰহণ লাগে, বাহিৰলৈ ওলাই গলে উভতি আহোঁতে
আঠে-পথেৰে কাৰ অলপ বেচি নহয় ? মতা
হ'ল খুলিয়েই কোনেনো একেধাৰে বৈপীয়েকৰ বিহাৰ
আঁচলত দিনে-নিশাই ধামোচ মাৰি ধৰি থাকিব পাৰে ?
কি হব এতিয়া এইবিলাক কলে ? পূৰ্বে চকু
থাকিও খালত পৰিওঁ যেতিয়া এতিয়া কেঁকালে
কোনো শুনিব ? [প্ৰস্থান।]

শ্বিতীয় দৰ্শন

[হাতত কোব লৈ সাতো ভাৱেৰ প্ৰৱেশ।]

ভোলাই (কোবৰ নামত ধৰি)। দেহি। আনাৰ
ৰাপুদেউ নিচেই যোজা। আমাক কৈছে—“ভৰিঙে
গাইপতি একঠা মাটি নোকোৰাকৈ ঘৰলৈ ভাত
খাবলৈ নাহিব।” একঠা একঠা মাটি কোৱাটো
যে আনাৰ উগাৰটোৰ বল, তেওঁৰ নেইটো উৰানেই

লাই। তেওঁক এনেকুৱা অজলা দেখিহে ঘৈণীয়েকে
কথা কথাত দাঁত কৰচি থাকে।

বসাই। ভোৰে শপত ৰোপাই। আমাক একঠা
একঠা মাটি কুৰিবলৈ দেৱে পাটোতে মোক হাঁহিয়ে
ধুপি আনিছিল। হাঁহাৰ অৰ্থটো তেওঁ বুজ পালে
আমালৈহে বেয়া দেখি মই মুখখন টিপা মাৰি ধৰি
হাঁহিটো বাধিলে।

সতাই। আমালৈনো কিয় বেয়া ?

বসাই। কিয় বেয়া, একঠাকৈ মাটি কোৱাটো
আমাৰ মানত নিচেই লঘু কথা বুলি তেওঁ জানিব
লাগিলে পৃথিৱী গোটেইখন তেওঁ আমাৰ হতুৱাই
কোৱাই লব বুলি জনা নাই হবলা ?

সতাই। সেই বুলি বায়ুৰৰ ধাৰ খোৱাটো ভাল
নহয়। তেওঁ জানিবা সেইটো তু নেপাই নকলেই,
আৰি জানিওনি কপট কৰিলে এই পুৰুষত যে
আৰি তেওঁ ঘৰত বৈহুঁৱেই আৰু কেই পুৰুষলৈ
বই মাৰিব লাগিব তাৰ কি তাইন আছে ? মই হলে
ৰোপাই। তেওঁ কুৰিবলৈ পচা কঠাৰ উপৰিও আৰু
কঠাচেৰেক কুৰি ধম।

নিতাই। এয়া, সতয়ে কোৱা কথা কিন্তু সঁচা।
আৰি গাইপতি কিন্তু দেৱে কোৱাতকৈ সবহকৈ
কঠাচেৰেক কিন্তু কোৰোহক। কি বোল কিন্তু
বনাই।

বনাই। হ-হ-হ-অয়। ব-ব-বয়ো তা-তা-তা-
তাকে বো-বো-বোনও।

(এটাইকেইটাই মাটি কোৰে)

তিতাই (কোৱৰ নালত ভেজা দি)। ই।
ভালেমান কোৱা হল। বাপুৰ কঠাৰ লেখ-বুজ
মাৰি আৰু তাতে কঠাচেৰেক লগাই দিওঁ। আমাৰ
হাতলৈ এদোনমান থাকিব। আহ, এইখিনিতে
অলপমান জিৰাওঁহক। (এটাইকেইটা চাপি আহি
জুৰ পাতি বহে।)

ভোলাই। শুদামুখে ৰহি থকাতকৈ কথা-
বাৰ্তাকে পাটোৱক। সত্যখন বজা হৈ আছে।
নিতাই ককায়ে 'পুৰাণ-ভাৰত' অনেক পঢ়িছিল,
সাধুকে এটা কওকচোন।

পুহাই। মেলগে 'ভাৰত'ৰ সাধু কৰ। বৰষুণ
আনিলে ডিডিবুৰি ৰবিব লাগিব। ডিঙাইৰ কুৰি-
ছৰ্ভা বেগেতীয়া সাধু আছে, তাৰে লুটানান কওক।
তিতাই। কচোন এটা।

বসাই। তিতাইৰ বেগেতীয়া সাধুৰ ধুনুপাকৰ

মুৰ মেলিব লাগিলে আমাৰ ফালে পতং, হাঁহি হাঁহি
পোটনাড়ী সোপাই ছিগিব। তাৰ সাধুৰ নাম কওঁতেই
এতিয়াই হাঁহিয়ে মোৰ পেটত উৰনমাখল লগাইছে।
—চাওঁ, ৰবি ৰোপাই। মোৰ মুখত কাপোৰৰ সোপাটো
দি লওঁ।

পুহাই। ক তিতাই। ক।

তিতাই। সাৱধানে 'মুখ ভৰি' শুনিবাইক।
এক বজা—

(বসায়ে চেকচেকনি মাৰি হাঁহে)

নিতাই (বসাইলৈ চাই)। এ: কিন্তু ৰবি অ'।
নো শুনু তই কিন্তু তই ইমানকৈ হাঁহিলে কেনেকৈ
কিন্তু হব ? ব, শুনচোন কিন্তু লগে-ভাগে আৰিও
হাঁহিমইক।

তিতাই। এক বজা আছিল। তেওঁৰ দুজনী
বাণী আৰু দুটা হাতী। একদিনাপ্ৰতি বজা 'মিৰ্গয়া'
কৰিবলৈ গল। পাছে হাতী দুটাই এইখিনি সময়তে
ছল পাই বাণী দুজনীক আছুৰিকামুৰি চিকুটিবাকুৰি
মাৰি পেলালে।

নিতাই। কিন্তু পিছে ;

তিতাই। পিছে চুকাল।

সতাই। নিতাই ককাই। আমাৰ হাঁহিবৰ হৈছে নে ?
এইখিনিতে হাঁহিম নে ?

নিতাই। ও, ৰবি মই লগাই দিওঁ।

হি:-হি:-হি:-

(ভোলাইত ৰাজে এটাইকেইটাই গিৰ্জনি মাৰি হাঁহে)

ভোলাই। যা তইতে কি হাঁহিছ ? মোৰ বেজাৰ
লাগিছে। দুজনীকৈ বাণীহাতীয়ে বাকুঁহ মাৰিলে।

পুহাই (তিতাইলৈ চাই)। এটা সাধু কৈ আৰু
এটা নকলে মোৰ সাপে ধাৰ। আৰু এটা ক।

সতাই। যেই কটা। কত শুনিলা এইটো
কথা ?

পুহাই। বইনো নুতনা-নতনা কি কথা আছে ?

সতাই। ৰাক কওক। আৰিও সাধু বিবান পাওঁ
গিৰান শুানবলৈ ভালেহে পাওঁ। তেওঁ ভই কববাৰ
কথা আৰি কববাৰ কৈছ মোৰহে কৈছোঁ। ক,
তিতাই ক।

তিতাই। কোনো এক দেশত এজন সাধু
আছিল। তেওঁ এদিন পেটটোৰে কোৰকোৱাৰে।
সামুখে বিহাৰ হৈ এজন বেজাৰ ঘৰলৈ গৈ "মোৰ

পেটৰ এই গুণ এই বেরহা" বুলি বেঙ্গল কোৱাত
যেহে অনেক 'ভাবি-চিন্তি' স্থিতিপুৰ্ণ বামুণে এপৰ
আগেয়ে জাতিলাও খোৱাটো পালে। পাই কলে
"—বাপুদেও। তোমাৰ সেই তাহানি খোৱা জাতিলাও
গাৰ লগুণত লাগি চোকাৰিৰ দৰে বাজি উঠিছে ;
আন একো নহয়। তুমি যদি সোনকালে তোমাৰ
গাৰ পৰা লগুণডাল নাভৰোৱা, তেন্তে তোমাৰ ফালে
আধ্য।" বামুণে সেইদিনাৰে পৰা ভয়ত হাতত
লগুণডাল ওলোমাই লৈ কুৰিবলৈ ধৰিলে।

নিতাই। উঃ। কিন্তু চোৱাচোন, এইটোনো
কিন্তু সামাইন বেঙ্গ নে ?

সতাই। মোৰ মনেৰে হলে বেঙ্গতকৈ বামুণৰ
বুধিহে বৰ। লগুণডাল যে দলিয়াই নেপেলাই
হাতত লৈ বুৰা বুধিটো উলিয়ালে এইটো কথাহে
বৰ আচৰিত।

পুহাই। ওঁ, আৰু এটি ষাওক। তিনিটি বা
পাঁচোট নাইবা সাতটি হলেহে সামৰিব পায়।

নিতাই। সেইটো হয় কিন্তু হওঁতে।

তিতাই। বাক কৃষ্ণক চিন্তি, এক বুঢ়া, এক
বুঢ়ী আৰু এক পুতেক—তিনিও এদিন এটা বৰসৰাহ
খাবলৈ এখন গাঁৱলৈ গৈছিল। বাটতে বুঢ়াৰ পিয়াহ
লাগিল। পুতেকে বাঁহৰ চুড়া এটা কাটি লৈ পানী
বিচাৰি আনিলে। বুঢ়াই পানী ষাওঁতেই পিছলি
বাঁহৰ চুড়াৰ ভিতৰত পৰি তল গল। তাকে
দেখি পুতেকে আৰু বুঢ়ীয়ে কালিকাটি ছৱা-
দুৱা লগালে। কালোন শুনি চাৰিউকালৰ মানুহ
চাপি আহিল। তাৰে ভিতৰৰ বুধিয়ক গাঁওখনুৱা
মানুহ এটাই বুঢ়াই কানি ধাৰ বুলি শুনি গপি-গুপি
এটা বৰশীত এখুদমান কানৰ চৌপ দি চুড়াৰ
ভিতৰত চৌপাবলৈ ধৰিলে। বুঢ়াই লোভ সামৰিব
নোৱাৰি বৰশীত খোট মাৰিলতে সি একে
চিপেই বুঢ়াক তুলি আনিলে। তাৰ পিছত বুঢ়া
বুঢ়ী আৰু পুতেক তিনিও সৰাহলৈ গল।

সতাই। এঃ এইটোনো কি সাধু ? কোনো বৰ
নোহোৱা-নাপজা কথাটো, তাকে আকৌ সাধু
বুলি কব লাগিছে ?

বসাই। এৰা, এইবাৰ কিবা সাধুটোত বসনেপালে।
তিতাইয়ে তাহানি কোৱাৰ নিচিনা বসাল সাধুবোৰ
নকৰ। ইয়াৰ তাহানি কোৱা কিবা ভিয়া ভাটৌৰ
সাধুটো এতিয়াও বোৰ বনত পৰিলে হাঁহি উঠে।
তিতাই সেইটো এবাৰ ককোৱিল।

তিতাই। বাক শুন—হিৰিবুৎ যুগুতম দিগপাল
বৰবৰুৱাৰ ভিয়া জাটৌ বৰ ভাল পায়।

(বসায়ৈ হাঁহি বাগৰি পৰে।)

পুহাই। এৰা, এই বাবহে হৈছে। তিতাই নে
কোন ?

নিতাই। উঃ। ইয়াৰ পেটটো কিন্তু ভাল সাধুৰ
উৰাল। (দুবলৈ চাই) অ' কিন্তু দেউ আহিছে।

[দেউৰাৰ প্ৰবেশ।]

দেউৰাম। অ'। তইতকৈ ভাল বন কৰিবলৈ
পাচিলোঁ। এটাইকেটা গোট খাই মেল পাতি বহি
আছহঁক। হেৰ খাৰখোৱাইত। বামুণবনো অনু
কেইটা কেনেকৈ জীণ নিয়াবিহঁক ? খনিহা মাছৰ
পেটৰ চাউনটো আজিলৈকে জীণ যোৱা নাই বুলি
জানহক নে ? এই জনমতে মোৰ ঘৰত বন্দী
বোৱাৰ পৰা সাৰিব পালিলে ভাল।

নিতাই। কিন্তু দেউ। নেজানি-নশুনি কিন্তু
আমাৰ ওপৰত কিন্তু 'কোবোধ' কৰে কিয় ? আপনি
কিন্তু যিমান কাম গাইপতি কৰিবলৈ কিন্তু কৈছিল,
তাতোকৈ আমি কিন্তু সবহকৈহে কৰি থৈছোঁ।

দেউৰাম। তাতোকৈ সবহকৈ ? কিয়, বই
গাইপতি একঠা একঠাকৈ কুৰিবলৈ নকৈছিলোঁ ?
চাৰিচাৰমান মাৰি বহি থাকি আকৌ বোলে সবহ-
কৈহে কুৰিছোঁ।

তিতাই। শুনক বই কওঁ। আপনি একঠাবহে
কথা কৈছে, সেইটো আপিৰ তলতে চাওক। বই
অকলৈ কোৱা দহকঠা মান পাব।

মনাই। ন-ন-নহইনো কি ? ম-ম-ময়ে কেই
ক-ক-কঠা কু-কুৰি থ-থ-থ-থৈছোঁ ?

দেউৰাম (মনে মনে)। উঃ। কি হস্তীমূৰ্খ
কেটাৰে সৈতে মোৰ মৰিবৰ বাহ হল। ইহঁতৰ
কথা দেখিলে হাঁহিও উঠে, খঙেও গৈ মূৰৰ চুলি
পায়গৈ। বাক ইমাননো অজগী, পঙ ক'ত
আছে ? সিদিনা শিলনুৰ আগত হাল বাগৈ বুলি
কোৱাত শিলনু গছৰ আগলৈ তুলিবলৈ ধৰি গৰুহাল
বৰিয়াই-কিলাই আধা বৰা কৰিলে। ভাগ্যে
ভেনেতে বই গৈ পালোঁ। গৈ দেখিলে মোৰহে, নাইবা
সেই দিনাই গোবৰ্হ মহাপাতকত যোক তল নিয়ালে-
হেঁতেন। আজি গাইপতি একো কঠাকৈ মাটি
কুৰিবলৈ পাচিলত সিহঁতে কৰিলে এইখন। লাভ
কৰিবলৈ ষাওঁতে বুঠেই বই আপদহে কিনি ললোঁ।
আগলৈ ইহঁতে বোৰ আৰু বা কি দুৰ্ঘটনা ঘটায়,
জক কোনে জানিছে ? দিয়া, বামুদেউ আছে।
জেওঁ বি কবায় সেয়ে হব।

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

আনিবাট

[কান্ধত ধানৰ ডাঙৰিৰ ভাৰ লৈ গাতো ভায়েকৰ প্ৰবেশ।]

নিতাই (কান্ধৰ পৰা ডাঙৰিৰ ভাৰ নমাই)।
উস্ বাম। কিন্তু বহুতক বোপাইহঁত ঐ। অলপমান
জিৰাও। কিন্তু ছঠীয়া মেটমৰা ডাঙৰিয়ে কিন্তু
কাণ ছিঙি আনিছে।

(আটোয়ে ডাঙৰিৰ ভাৰ ধৈ বহে।)

তিতাই। ইমানকৈ দেখা মাৰি হালৰ গৰতকৈও
সাতছাবকৈ খাটিছোঁহে খাটিছোঁ, তেও বামুণৰ
শলাগ নাই নহয়। মুঠেই খাব খালে, অধৰৰ
কৰিলে, টেঙালি কৰিলে—এয়েইহে দিনে-ৰাতিয়ে
অসন্তোষীয়া বামুণৰ মুখত। সাতশত্ৰুৱেও যেন
মৰি মৰি বামুণৰ ঘৰৰ গোলাম জনম নধৰিবি।

ভোলাই। নধৰোঁ ঐ, নধৰোঁ। তিতিলেঁ,
বুলিলেঁ, শিকিলেঁ মোৰ কুটুস্ ঐ। তিতিলেঁ বুলিলে
শিকিলেঁ। এই বাৰৰ পৰা বামুণেহে নেলাগে
'দ্বন্দ্বপৰেও' যদি জনম ধৰ বুলি চিঞৰত গছৰ পাত
সৰায় তেওঁ অমুকাৰ পৰা আৰু তেনে কথা নহয়।

[কান্ধত জোলাঙা লৈ কুজা বুঢ়া মানুহ এটাৰ প্ৰবেশ।]

ৰচোন সো বুঢ়া ভকতজন আহিছে। তেওঁৰ
হতুৱাই মঙল এখনকৈ চোৱাওহক। (বুঢ়ালৈ চাই)
বুঢ়া আপ। কলৈ যায়? আহকচোন বহক। গুৱা
এখনকৈ ডঙন কৰকহি।

বুঢ়া। বাক, মোৰ বোপাইহঁত। 'কুখলে' থাক।

(ধৰকবৰকৈ বহে)

মই এইপিনে শিমলুওবিলৈ যাবলৈ আহিছোঁ।
মোৰ নাতি-নৰাটোৱে আজি কেবাদিনো কেবাজোবা
মানুহৰ আগত বতৰা কৈ পঠিয়াইছে—“ককা! দহো-
কুৰি এইপিনে আহি যাব।” নই হলে। বুঢ়া। আজি-
কালি বৰকৈ কুৰিব-চাকিবলৈ সিপিনে গাত নাই
শক্তি, তেও সিহঁতে নুবুজে। সিহঁত ডেকা মানুহ।
চাকবি বুৰাদি বুৰি ফুৰিবৰ সিহঁতৰ বতৰ। কিন্তু
সিহঁত আকৌ হৈছে আমি বুঢ়াতকৈও সাতছাব
এলেছবা! এ বোপাইহঁত! কি কৰ, তাহানি তইতৰ
সমান বয়সত আৰি ধৰ্ত্তাহৰ আগত উৰি কুৰিছিলো।
জোখৰে জোখৰে শিল ধাই জীপ নিয়াইছিলো।

আজিকালিৰ ডেকা লৰাৰ পেট শুকাল। ভাঙৰ
পাতত বহি লিৰিকিবিলাৰি থাকোঁতেই যায়। দেখি
ঐ। এতিয়া মনত পৰিলে বেজাৰ লাগে। ভাতত
দিয়া ওটেঙা এবাৰলা পাতৰ কাষত ধৈ ইফালৰ পৰা
ইফাললৈ আনিয়েই দুকঠা চাউলৰ ভাত খোৱা মানুহ
এইটো।

ভোলাই। হয় আপ। তাক আৰু কৰ নেলাগে।
এতিয়াও আমাৰ নিচিনা দহোটাৰ সাৰ আপোনাৰ
গাত আছে। মৰিশালিতো আপোনাৰ হাড়কেডালে
কনকনাই থাকিব। আমিহে কি মুঠেই চেচুকৰ
ডেম্‌ডোকা।

বুঢ়া (মৰাৰ কথা শুনি বেজাৰ পাই)। এৰা, আজি-
কালি মৰা-জীয়াত কি কথা আছে। আমাৰ বুঢ়া
চকুৰ আগতে হেজাৰে হেজাৰে ডেকা মৰি গৈছে।
মোৰ প্ৰভুৰ চৰণে যেতিয়া থাক যি কৰে কৰিব।

(হাঁচাটিৰ পৰা তামোল এখন উলিয়াই খুলনাত
ভৰাই খুলে।)

বুঢ়া। বোপাইহঁত। তইতৰ কাৰবাৰ হাতত
কিবাকপে মছল। আছে নে?

নিতাই। আছে কিন্তু আপ। গোপায়ে আমাক
কিন্তু সকলো সুখৰ পৰা বঞ্চিত কৰিছে বুলিও এই
ফেৰাৰ বিস্ত পৰা এই পৰিমিত বিস্ত বঞ্চিত কৰা
নাই। ধৰক। (হাত নেলি দিয়ে) আপ। আমাৰ হৈ
কিন্তু মঙল এখনকৈ চাই দিয়কচোন। আমিহে
বিস্ত আৰু কিমান দিন বামুণৰ ঘৰত কিন্তু গোপাৰী
খাটি থাকিব লাগিব? আমাৰো, কিন্তু দুখ-বেজাৰৰ
কথা আপোনাৰ আগত কত কিন্তু কম। সেই
এটাইবিলাক কিন্তু বিনাৰটন গলে তাকবৰকৈও কিন্তু
তিনি মাহমান লাগিব। বুৰৰ হোকোৱা গুচিবৰে
পৰা কিন্তু যিমান কিন্তু বিলাই-বিপত্তি দুখ-শোক,
লাজ-অমৰ্ধ্যাতৰ হেঁচা আমাৰ কিন্তু 'শীতল' ওপৰত
পৰিছে, তাক কিন্তু কৰলগীয়া নাই। কলেও কিন্তু
নপতিয়াব। ইমানবিলাক দুৰ্গতিৰ ভৰ 'পিখৰী'ৰ
ওপৰত পৰাহেঁতেন 'পিখৰী'ও নোমাজতে দুফাল
নটাই থাকিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

বুঢ়া। একেল কৰ লাগিছে মোৰ বোপাই? মই
সোপাকে পাইছোঁ। দুখ মানুহক আৰু পাতি জুৰি
দিহে ধৰে। যেতিয়ালৈকে জাকেই ওপৰত পৰি
মানুহটোক খুদি ভাঙ নকৰে, তেতিয়ালৈকে তাৰ
এৰণ নাই। এতেকে বোপাইহঁত। এইবিলাক আৰু
কি ক? তেনেবিলাক কথা এই বুঢ়া গাৰ ভাত-বাছ
যেন হৈছে। দুখ-শোকে লৰিয়াই এই বুৰ চোকোৱা
চৰাইৰ বুৰ বেন কৰিলে; টঙনিয়াই স্বকালৰ
জোৰা লৰায়ে। আৰু কি কৰ, কি শুনিবি মোৰ

বোপাইহঁত। (ধান গোটাচেৰেক আনি মঙল চাই)
এ বাম। সেইত ক'বা, ধৰম ক'বা, তিৰী বধ, সাত
কপিলা বধ। (অনপ ততক মাৰি) বোপাইহঁত।
তহঁতৰ প্ৰতি মোৰ 'পৰভু পসন্'। দখৰ অস্ত পৰিল।
শনি 'গৰহে' পাই ইমান দিন তহঁতক উটাইবুৰাই
লৈ কুৰিছিল। এতিয়া আৰু তেওঁৰ ভোগ উকলিব
লগা হ'ল। আৰু দিনচেৰেকৰ মূৰতে তেওঁ আৰু
তহঁতক ছাৰিব। এতিয়া তহঁতে এটা কাম কৰিলেই
সকলো ক'বা 'সিধি' হৈ উঠিব। গৰখীয়া লৰাৰ
আশীৰ্বাদ লব লাগে। গৰখীয়া লৰাতকৈ ডাঙৰ
কোনো নাই। তেওঁবিলাক সকলোবোৰ গোকুলৰ
কানাইৰ পাৰিষদ।

জেনাই। বাক এই শনি 'গৰহ'টোবনো আমালৈ
ইমান খিয়াল কেলে? আমিনো মাউৰা লৰা-
কেটাই কি তাৰ পানী খোৱা পুখুীত জুই দিলে?।
আমি দেখোন তাৰ একো অপকাৰ কৰা মনত
নপৰে। চবাইটি হইও আমি তাৰ ধানটি খোৱা-
গৈ নাই।

তিতাই। তয়ো বাক। শনিক আকৌ আমি
অপকাৰ কৰিব লাগিছে। স্বৰ্গত কিবা ধিতিকালি
কৈ ক'বা, বিং দি পনোৱা, ডিঙিত ভৰি দি খোৱা
আধনুৱা আধাকটা দেৱতাৰ একাল পৰিছে নে?
তই নেজান নে দেৱতাসকলৰ ভিতৰত যিবোৰৰ
ষুকুত বৰকুঠাৰ মাৰিলেও তিনিচুকীয়া ক এটা
নোলায়, যিবোৰে অধ্যাপকৰ চেকনিৰ কোবত তত
নেপাই পিঠিত তামোলৰ চুৱা বান্ধি আহি বহি
আগত পুথিৰ পাত থৈ ক'ত হৈওব খেঁচি, কাৰে
সৈতে কিলিকিলি কৰিম, কাৰ বাৰীৰ আম-কঠাল,
লেতেকু-পনীয়ল চুৰ কৰিম, কাৰ কঁহিয়াৰণিত
মনে মনে সোমাই শিয়ালে খোৱাদি কঁহিয়াৰ খাম,
ৰাতিৰ ভিতৰত কাৰ গোহালিত সোমাই গাখীৰ
খীৰাই লৈ গৰ-পোৱা-নী মেলি দি তাহিন, শেহ
নিশাৰ ভিতৰতে গৈ কাৰ পখুৰীত পল-জুলী বাই
মেলি খোৱা মাছ কেইটা ধৰি আনিম 'ভাৰি-চিম্পি'
ধাকে, সেইবোৰেই ডাঙৰ দীঘল হৈ স্বৰ্গত বিহয়
লৈ খাৰলৈ নেপাই 'পিখৰী'লৈ আহি 'নৰ-মনিছক'
পয়মাল কৰি কাটি দাৰি ডকা-হকাপি ৰাই পেট
পুহি ধাকে। এই শনি 'গৰহ'টোও সেই বিধৰে
এটা। এনে বিধ পাৰতে গজা দেৱতাক আমি
অপকাৰ কৰিব লাগিছে কিহৰ সতি? গৰাকী
নাইকিয়া গৰু আমাকে পালে আৰু ধৰিলে।

বুঢ়া। বাক বোৰ বোপাইহঁত। মই এতিয়া
ৰাঙৰে। ভালেখিনি বেচি হ'ল।

সাতোটা। ভাল আপ ৰাওক।

[বুঢ়াৰ প্ৰবাস।]

শ্বিভীৰ দৰ্শন

[এমখা গৰখীয়া লৰাৰ প্ৰবেশ।]

১ম ল'ৰা। মই আৰু তোৰে সৈতে কেতিয়াও
নেখেলোঁ। তই ৰাইটো হৈ এনে অন্যায় কৰিলি।
তই যদি তাৰ ফাললৈ দেখোজ আগবাঢ়ি মগলি-
হেঁতেন মই তাক নো ছোওঁতে সি কেতিয়াও তোৰ
আহি ছুৰ নোৱাবিলেহেঁতেন।

২য় ল'ৰা। মইতো অন্যায় নাই ক'বা বুলিলে
তই কোনো কালে নুগুন, মই তাক বেছকৈ জানো।
বাক আকৌ আহ, মই তোৰ চকু মুদাই ধৰোঁ।
সিহঁত এটাইমখা লুকাওকগৈ। লাগে যদি মোৰ
ওচৰত এটা সঁজাতি থাকক।

১ম ল'ৰা। তোৰে সৈতে নেখেলোঁ। বুলিছোঁ
নেখেলোঁৱেই। এনে অন্যায় কৰা মানুহে সৈতে
কেতিয়াও খেলিব নেপায়।

৩য় ল'ৰা। এৰা, বাক লুকালুকি নেখেলোঁ,
আন ধেমালিকে কৰোঁহক। লুকালুকিত সদায়
দল লাগে। আহহঁক।

[চাৰিওফালে আটাইমখাই পিয়ালি দিয়ে।]

৪র্থ ল'ৰা। কু-উ। কু-উ।

৫ম ল'ৰা। জু-ব-ব জু-ব-জু-ব-জু-ব-জু-ব।

৬ষ্ঠ ল'ৰা। (জাত লগাই)

মই এটা কৰিং ধৰিছোঁ।

সেইফালে নেৰাবি সৰি কামুৰিৰ কেচু ॥

ফুটকা পখিলা উৰে, ফোটি জোপাতে পৰে,

টুকীটি আনিম ধৰি, ফাল পাতিছোঁ ॥

৭ম ল'ৰা। আমি এটি বঙা ফুল পাইছোঁ। তহঁতক
নিদিওঁ।

৮ম ল'ৰা। সেলাগে দিব। আমিও পাইছোঁ।—

৯ম ল'ৰা। আমি এটা বঙা ফুল নাই পোৱা—
তহঁতক দি—ম।

১০ম ল'ৰা। দিবি।—

২য় ল'ৰা। কপোটি কু-ব-কু-ব, খুদ খাহি আহ।
—কেনেকৈ যান? —বেস্তেনা গছত পোৱালি থৈ
দেও দি দি আহ।

৪র্থ ল'ৰা। হেৰ আহ, আমি অগা বগা খেলোঁহক।

৩য় ল'ৰা। নেখেলোঁ। অগা বগা। হাতত ধৰাধৰি
কৈ গাঁত গাই নাটোহক আহ।

[এটাই বখাই হাতত ধরাধরিতৈ গীত গাই
ঘুবি ঘুবি নাচে।]

নাচিছে কানাই, সুবলী বজাই,
জুনুক জুনুক নেপূর বাজে।
কাপড় কুণ্ডল, করে জলমল,
মুভত মবার কিবীটি সাজে ॥

১ম লবা। নহয়, আমি এইটো গাওঁইক।

জুনুক জুনুক নেপূর বজাই,
বাধাৰ পদলিয়ে কোন কোন যায়।
ধব ধব কলীয়া কলৈ পলায় ?
নধবিবি, নধবিবি বাধাৰ জেঁরাই ॥

২য় লবা। বামকু ও শ্যামকুওটোহে ভাল। সেইটো
গাওঁ, সেইটো গাওঁ।

১ম লবা। মই উলিয়াই দিয়াটোনো তই ভাল
বুলিবি নে ? তাক মই বচিয়াতৈ বুজ পাওঁ। আমি
আঁতৰিয়েই থাকোঁ। তহঁতেই গা।

২য় লবা। তোবে শপত, মোৰ আইবে
মুখ খাওঁ, সেইটো নহয়। তইনো আৰু কেনে
মানুহটো মই কব নোৱাৰোঁ। বিছামিছিকৈ তই
বোক বেয়া পাইছ। (হাতত ধৰি টানি) আহ, মোৰে
শপত। অ' চাচোন তই ইমানতো নপতিয়াৱ নে ?

বামকু ও শ্যামকু গিবি গোবৰ্দ্ধন।
মধুৰ মধুৰ বংশী বাই সেই বৃন্দাবন ॥ (নাচে)

[কাছত ডাঙৰিৰ ভাৰ লৈ সাতভায়েকৰ প্ৰবেশ।]

ডোলাই। আমাৰ 'ভাইগটো' চাচোন, ঠিতাতে
সৌমখা গৰখীয়া লবা লগ পালোঁহি। সেই মঙলতী
বুঢ়া ডকতজন শুদাশুদি লোক নহয়। তত গনি-
পটি যি কলে সি হাতে হাতে ফলিয়াইছে।

নিতাই। ডাঙৰিৰ ভাৰ কেইখন কিন্তু ধৰঁক।
লাহে লাহে গৈ কিন্তু তেওঁবিলাকৰ আগতে দীঘল
হৈ কিন্তু পৰি আশীৰ্বাদ লওঁ গৈ কিন্তু।

(ভাৰ খেঁ লাহে লাহে লবাবিলাকৰ ফাললৈ যায়।)

১ম লবা। হেৰ চাহকটোন। সৌ মানুহকেটাই
কাছৰ পৰা ভাৰ কেখন নমাই খেঁ আমাৰ কাগলৈ
কেনেকৈ পোনাই আহিছে।

২য় লবা। বোপাই। কথা কিবাহে। চকু
টিপিটিপিতৈ সিহঁতে আমাবহে কিবা ক'বা কৈছে।

৩য় লবা। আমাক সিহঁতে কি কবিব ? মোৰ
হাতত বিহে এইডাল ডুলুকা খাঁহৰ এছাৰি আছে,

গাইপতি একোৰ একোবহে লাগিব আৰু বপুৰা-
ইতৰ কালে পত্নী।

৪র্থ লবা। সিহঁত মোৰ ওচৰলৈ আহিলে হলে
একেটা থিয়কিনতে সিহঁতৰ মই পেটু উলিয়াব।

৫ম লবা। মোৰ হাতত চপৰা-মলি গোটাচেবেক
থাকক মাথোন, সিহঁতৰ কেউটা আহকচোন।

১ম লবা। হেৰো। এই কেইটা সঁচা কৈছোঁ,
বলিয়া মানুহ। নেদেখিছ সিহঁতৰ অহাৰ গতিটো।

২য় লবা। হয়। পলা। পলা। পলা।
ছবক— [মখাই কোচাল কৰি লবি পলায়।]

তিতাই (খেদা দি)। হে! হে! ববা, নপলাবা,
নপলাবা। আমাক 'আশীৰ্বাদ' একেঘাৰ দিযোৱাইক।

সতাই। নেঘাৰা ও নেঘাৰা, মোৰ গোকুলৰ
কানাইৰ পৰিষদসকল। নেঘাৰা। আমি এঠাই সাগৰত
পৰিহে তোমালোকক সহায় ভজিছোঁ।

মনাই (বিড়িয়াই)। বো-বো-বো-বোৱা মো-মো-
মোৰ-গো-গোৱিলাই ও। বো-বো-বোৱা মোৰ কি-কি-
'কিছাই'। আ-অ আমি বি-বি-বি-বিপদীয়া মা-
মানুহ।

নিতাই। লবি আহ কিন্তু ভাইহঁত। লবি আহ।
খেদা নিদিলে কিন্তু ধৰিব নোৱাৰিম। (ভাগৰ
লাগি বৈ) "নেদেখি কিন্তু আহিলোঁ ভালে হল,
দেখাদি কিন্তু 'কিছাই' বলৈবা গল?" ভাইহঁত
কিন্তু আমাৰ কিন্তু কুটা কম্পাল। পাইও কিন্তু
হেৰমানোঁ। দুখীয়াৰ দুখ বিস্ত কোনোমতে কিন্তু
নুগুচে। বিৰডাই মনৰ হৈপাহেৰে কিন্তু আমাৰ
কম্পানত কিন্তু লুইতৰ পাৰৰ পূৰ্বা কুঁহিয়াৰ যেন কিন্তু
খাগৰিৰ কাপেৰে বামুণৰ বংশী হৈ থাকিয়েই এই
কেডাল হাড় কিন্তু পেলাবলৈ লেখিলে, তাক কিন্তু
কোনে খণ্ডাব ? নোকৰ কম্পানত যি থাকে সিহে
কিন্তু বটে। আমি দুৰ্ভগীয়াৰ বিস্ত কম্পানত যি নাই
নিও বটে। আমাক বিস্ত "টম্পাৰে" দুখৰ শোক
কৰি কিন্তু চৰজিনে—দুখতে বিস্ত উপজিলোঁ,
দুখতে কিন্তু গেণিপটি মৰিম। দুখ আমাৰ কিন্তু
পইতা ভাত। শোক আমাৰ কিন্তু পকা ৰবিচা। বেজাই
আমাৰ কিন্তু লোণ, তেল। দুৰ্গতি আমাৰ কিন্তু জল-
কীয়া। এতেকে কিন্তু কি হৰ বেজাৰ কৰিলে ?
কি কবিলে কিন্তু শোকত পুৰি। বল ঘৰলৈ কিন্তু
বাওঁইক।

[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

ভূতীয় বৰ্ণন

দেৱাই বাপুৰ বুলনি ঘৰ

সুভাষা বুঢ়ীয়ে পাঁজী কাটে আৰু

গুণগুণাই গায়—

পানী শুকাই গল,

বগে ধৰি খালে

এ অলপে পানীৰে মাছ।

হৰি নাম লবলৈ হেলা নকৰিবা,

কালে ধৰি আছে পাছ ॥

কৃষ্ণৰ বিজয়,—অ হৰি বাম বাম—দেখি ঈশ্বৰ-
ৰাজ—অ হৰি বাম বাম—(ঈশ্বৰৰ শলাডাল পিটিকি)
শলাডালতনো আকৌ কি লাগিল আহি? কেনেকৈ
এছাৰি এছাৰি গৈছে? ‘পৰম বিস্ময় মন এ;
পানী শুকাই গলে বগে ধৰি,’ নাই আজি ঈশ্বৰটোক
ভুতেই কি পিচাচেই পাইছে?—‘ধৰি খালে এ অলপে
পানীৰ মাছ। হৰি-নাম লবলৈ হেলা নকৰিবা
কালে—উন্ কি কালে পালেহি একা।—ধৰি আছে
পাছ। স্বামী হেন জানি—গল ছিগি। (ঈশ্বৰৰ
বতিয়া ছিগে) বা ছিগি। কোনো এখন বনকে
যে স্কন্ধমে কৰিব নোৱাৰি, আঁঠোৱাহেইহে আঁঠো-
ৱাহ! এনেনো জুই লগা ধৰখন বুঠেই। এইখন
ঘৰে কেতিয়াও উৎগতি কৰিব নোৱাৰে; সি বসা-
তলতৈ যোৱা ঘৰ, বসাতলতৈ যাব। ঈশ্বৰটোত
মুখ লাগিলহে হবলা। মই ঈশ্বৰ ধিয় কৰোঁতেই
সেই জুইলাগন্তীজনী আহি যেতিয়া বহিলহি, মই
তোঁতয়াই জানিছো আজি এটা অশ্বত্থৰ মিলিব।
অখটিকৈ সাজতোলানী আহিলে পানী এটোপাহে
কটাই লব লাগিব।

[সাজতোলানীৰ প্ৰবেশ ।]

অ’ সাজতোলানী নাই। তই ভালমান
দিন জীবি বুজিছ নে? তোৰ কথা কওঁতেই তই
ওলালিহি। (ডুখবিপীৰাতল আঙুলিয়াই) সেই
ডোখৰকে চপাই আনি বহু বাই! আজি মোক
এই আপদীয়া ঈশ্বৰটোৱে নকৰিবৰ চকৰি কৰিছে।
উলিয়াই আনি বহিবৰে পৰা বুঠেই ইফাল ডাঙিছে,
সিকালে ছিগিছে। কি লাগিছেনো জাত কৰ
নোৱাৰে। সেই শাঁখীজনী যেতিয়াই মোৰ
ঘৰলৈ আহে, তেতিয়াই মোৰ এটা বে-গুন নহব
সি কটিবো মোহোৱা নহয়। তোৰ হস্তুৱাই এটোপা
পানী কটাই বন বুলিছে জাবিহেঁ বাই।

সাজতোলানী। দিম কাটি মোৰ আই। মানুহবোৰে
‘গুণ-বিদা’ বহিলে লগত লৈ যাবলৈ লাগিছে নে?
মোৰ পৰত্বৰ দুখানি চৰণে ভালৈ বাধে মানে কাকো
কুচুটি-কপট নকৰে, যিমান পাৰে। পৰৰ উপকাৰ-
কেহে কৰি থাকিব। এইবিনাক কাৰণতে মোটল
আটায়ে হামৰাও কাটি যবে। এদিনমান মই বাহিৰলৈ
ওলাব নোৱাৰিলেই গাঁৱৰ পৰা জোৰা-জোৰে বেদা
আহি ওলায়হি। একজনৰ তলৈ গৈ আন একজনৰ
তালৈ যাব নোৱাৰিলেই ডাই মূৰ ওফোলাৰ।
দিনটোত মই বুঠেই একবি-এডোখৰ হৈ কুৰিব লগাত
পৰে। এতিয়া কুকুনীৰ ঘৰৰ পৰাহে আহিছো।
তেওঁৰ লৰাটোৰ মোৰে ধৰিছিল। মই কাণে-নাকে
জাত এগাল খাই যাবলৈকো তত নেপালোঁ। লৰা-
পাতহে বিপাত বাকীয়েই নাই, বুঠেই নাটিতে
ধৰ নে একাশতে ধৰ। আভোনতোল কৰিয়েই
তাক গুচালে। দিনতো চৰাই-পোৱালিক টোপ
খুৱাই তাক বিহকে পায় তাকে কটিয়াই থাকিব।
সাদৰৰ ডাপত ডাৰ পয়া লাগিহে গৈছে। ইপিনে
সি বুঠেই মাকৰ বিহাৰ আঁচলৰ পৰা খামোচকে
নেৰে। অমুকটোকে কৰে। বুলিলে তেহেইলৈ বামুণেই
মৰক বা লগুণেই ছিগক, সি কৰিহে এবিৰ।
আমি এনেখন সাদৰ দেখুৱাই ন’ৰা-জোৱালী গুচুৱা
দেখিব নোৱাৰোঁহে। তাইহঁতেহে যেন ন’ৰা-মাইকী
হৈছে, আমি যেন হোৱাই নাই।

সুভাষা। বোৱাবী। তামোলৰ বটাটো লৈ আহ।
আলহী আহিছে, তই দেখা নাই নে?

চণ্ডী (ভোৰভোৰাই)। গৈছোঁ মই তামোলৰ
বটা লৈ যোগান ধৰিবলৈ। তামোলৰ মোকোৰা
মাৰি সৎসতনি মাৰিব লাগিলে আপনি উঠি আহি
বটা লৈ গলেহি কিবা হাতখন ছিগি পৰিব নে?

সুভাষা। কি ভোৰভোৰাইছ হয়? তামোলৰ
বটাটো খোজা কাণত পৰিছে নে নাই?

চণ্ডী। কাণত নপৰিবলৈ কিবা কালৰী হৈছোঁ
নেকি? কোনোবা যদি হৰৰ মন গৈছে হগুৰ।
মই নিদিলে কিবা জানো কবো হাতত তামোলৰ
বটা বুঠে?

সুভাষা। বাক মোৰ আইহে। মোৰ লোখ বৰবিধা,
ভুৰি নেলাগে বটা দিব। মই গিয়ান থাকোঁতেও
অগিয়ানী হৈছিলোঁ, নহলে তোমাক বটা কেঁল
খুজিব? তেওঁ ইমানটক বুৰে-ভৰি কাটিলে গোৱায়ে
নগহে।

সাজতোলানী। ওঁ বোৱাবী। তুমি দেখোন
নাছৰেবাক অলপো দেখা নাই? কিবা বোলে নে
বেজা এইবিনাক কথা। সাজ-নহব দিৱাইতক

‘মাইন কাৰোণ’ কবি তেওঁবিলাকৰ হাৰ-বচন পালিহে বোৱাৰী ছোৱালী চলিব লাগে। তেওঁবিলাকতকৈ স্নাত্তৰ আৰু মান্যৱস্ত লোক তোমাৰ কোন আছে? তেওঁবিলাকেহে তোমাৰ গুৰু। তেওঁবিলাকক সেৱা-ভকতি কৰা আৰু সুখ-সন্তোষ দিয়াটোৱেই তোমাৰ হাই কাম। তোমাৰ সকলো কাম একাল আৰু গুৰু-গোসাঁইক মাইন-মাননা কৰাটো কাম অকল একাল। তোমাৰ স্বামীয়েই তোমাৰ গুৰু। তোমাৰ শাহুৱা আকৌ তোমাৰ স্বামীৰ গুৰু; সেই দেখি এটাইতকৈ সবহকৈ তেওঁ তোমাৰ পৰা মান-সৎকাৰ পাব লাগে। ‘পূৰাণ-ভাৰত’ত শুনা নাই নে পাঁচ পাণ্ডৱৰ বৈশীয়েক ‘দৌৰপদীয়ে’ কতী শাহক কেনেকৈ ভকতি কৰিছিল? সাৰিহীয়ে তেওঁৰ স্বামী ‘সইতবানক’, কেনেকৈ যমৰ হাতৰ পৰা কাঢ়ি আনিলে? গীতাই “জন্মে জন্মে পাম বামকেহে পতি কৌশল্য হৈবন্ত শাহ” বুলি কোৱা শুনা নাই নে? মই নিলগীয়া মানুহ। এইবিলাক কথা তোমাক কোৱাত তুমি বেয়া পাব পাৰা আৰু তাৰ বাবে মোক গালিও পাৰিব পাৰ।; কিন্তু মই পেটত কথা নথকা মানুহ। ধৰম কথাটো নটক মোৱাৰে।। বোলে সভাত থাকি মোতো উচিত, মোষে পায় কিঞ্চিত্ কিঞ্চিত্।

সুভদ্ৰা। কিনো কৈছা সাজতোলনী। তাই মোক নাম কৰাটো পাইছোঁৱেই নহয়, টোত গচকা মাৰি ধৰি তাই মোৰ এদিনাখন পেটু নেকাঢ়িলেই গোসাঁইক খলাগিয়।

চণ্ডী (মনে মনে)। যা, যা, তাই বি বিচাৰি আহিছ, তাকে লৈ গুচি যা। ইয়াত আহি ‘শাচতৰ’ মেলি মাধৱি-মুখনিটক ধৰমৰ কথাখন কব নোলাগে। মই বিহকে ভাল দেখোঁ তাকে কবিস। তাইত মোৰ ওপৰত ডৰি কৰোঁতা কোনো নহৰ।

সাজতোলনী। বাৰু আই খাওক। এতিয়া মই তামোল নোখাওঁ। মই আহিছিলো কিয়, এই কাইলৈ মোৰ গাখলুক কলি দিয়াও বুলিছোঁ। তাৰ পঢ়িবৰ বৰ মনটো। বেবে-ছালে এঙাবেৰে আকি ক, ষ, ঙ, দেখি ফুৰে। সেই দেখি বোলে ‘বিদাস্তৰ’ টোকে কৰাই দিয়াওঁ। তাইনকে বিৰ বাপুক কনত তেওঁ বোলে “জোহনি এটাই আৰু চৰতীয়া এটাই গোটাৰি ধৰি, কাইটনকে ডাক ফলি দিম।” মই বোলে মাগিখুজি আনি চৰতীয়াৰ ধলত আলুনাহীয়া এটাকে দিম তেও আপুনি মনত কুশাৰি নেবাখি সন্তোষ হৈ তাৰ ‘বিদাস্ত’টো কৰি দিয়ক। তাইনকে ধনফেৰাৰ কথা আই মোজাদাবনীক কৈছিলোঁ। তেওঁৰ হাতত হেনো আঞ্জি নাই। পৰঙই মান-টাই দিব পাৰিব। বাপুৱে আকৌ কাইলৈ নহলে পৰঙইলৈ হেনো আৰুবা দোৱাৰে, যোৰহাটলৈ

হেনো কৰৰ খাবলৈ বাৰ। সেই দেখি পেটে পেটে বোলে বামুনী আইৰ হাতৰ পৰাই নিলিলে আৰু আন ঠাইৰ পৰা ততাতৈয়াকৈ কত জোৰা মাৰিব পাৰিম? তত হাতত থাকিলে, কোনো কালেও নিদিয়াটক নেখাকে।

সুভদ্ৰা। জানো মোৰ হাতত পয়ছা আছে নে নাই চালেহে কব পাৰিম। ৰবি বাৰু।

[ভিতৰলৈ উঠি যায়।]

সুভদ্ৰা। (উভতি আহি) শুনিছনে সাজতোলনী চৰতীয়া এটাহে পালে, তাকে নিবি নে? আৰু চাইটানো কত পাৰি?

সাজতোলনী। দিয়ক তাকে, আকৌ আন এক উপায় কৰি বাকীকেটাৰ জোৰা মাৰিম। নহলেনো আপুনি কি কৰিব? আপোনাৰ হাতৰ পৰা সদায় পাইটো-পয়ছাটো নিয়েই থাকোঁ। এ তাকেতো কৈছিলোঁ সিদিনা। বোলে আপোনা সকলৰ পিছত আমাক এইবোৰ ডেকেবী ছোৱালীয়ে শোধপোছ কৰক ছাবি আগত থিয় হলেও মূৰ লাভিয়েই নেচাব। আপোনা সকল বুঢ়ী কেজনী থাকে মানেহে আমাবো মুখ জৰাবৰ ঠাই থাকিব। ভাল, আই। থাকিব এতিয়া। মই আহিলোঁহে। লৰা-পোখালিটোৱে গলেই জেক্ জেক্ কৰে ধৰিব, এভেবেলি কত আছিল বুলি? [প্ৰস্থান।]

[কান্ধত ডাঙৰিৰ ভাৰ লৈ নিতাইনৰ প্ৰবেশ।]

সাতোটাৰি। আই! আই! ডাঙৰি ক’ত থম? কান ছিগি আহিছে তেনেই। কওক বেগাই, ক’ত থম? কওক, কওক।

সুভদ্ৰা। (খঙেৰে)। ধবলৈ কতো ঠাই পোৱা নাই যদি মোৰ মূৰৰ ওপৰতে খহক।

[সাতোটাৰি ধূপ ধুপটক মূৰৰ ওপৰত ডাঙৰি পেনাই দিয়ে। বুঢ়ী ভৰত চেপেটা লাগি মৰে।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

দেউৰামৰ ঘৰ—আন এডোখৰ

দেউৰাম (বহি, মনে মনে)। মই বি দিনাই গৰুৱালি কৰি এই কালসৰ্প কেইটা মোৰ ঘৰত সুৱালোঁ, সেই দিনাই নিহঁতৰ লগে লগে মই শনিকো সুৱালোঁ। নীতি-শাস্ত কৈছে, ‘সৰ্পে চ’গুৱে ৰাসো মৃত্যুৰে ন সংশয়।’ এই

শাস্ত্ৰৰ বচনটো মোৰ গাত নিখুঁতকৈ ফলিয়াইছে। এই কালসপেকটোই মোৰ আইকতো দংশিলেই; ইমানতে যে ইহতে কাম দিব সি কেতিয়াও নহয়। মোক আৰু মোৰ ভিক্ৰতা, বঙহ-পৰিয়াল, বিভিন্ন-কটন সকলোকে দংশিব। মোক কি দুৰ্ভাগ্য, কি আচল পিঠাচে পাইছিল যে এনে হস্তীমুখ পাৰুও দুৰাচাৰ, নৰাধম, পাপীকেটাক গোটাই লবলৈ। যাৰ সাধাৰণ ভাল-বেয়া, সঁচা-মিছা, ধৰ্ম-কৰ্ম, মানুহ-গৰুৰ জ্ঞান নাই, তাৰ ওপৰত বিশ্বাস স্থাপন কৰি নিৰ্ভৰ হৈ থকা মোতকৈ মুৰ্খ আৰু কোনোবা আছে নে? মইতো বেছকৈ জানো যে ল'ৰা, বলিয়া আৰু নিৰ্বেশ এই তিনিও একে শাৰীৰ মানুহ। নবাই নকৰে কি, বাতুলে নকয় কি? জ্ঞানশূন্য পাপমতি মানুহে কৰিব নোৱাৰা একো কাম নাই। এই পাপিষ্ঠহঁতৰ জ্ঞানশূন্য ভড়াল পৰৰ অনিষ্ট, পৰৰ অপকাৰ, হিংসা, ঘেৰ আদিৰে ভৰা। দুৰাচাৰহঁত আপোন দুৰ্ভক্তি গুণেই কৰবাত কলমলাই মৰিল-হেঁতেন। এতে দিনে সিহঁতৰ হাড়তো বন গজিলে-হেঁতেন। সেইবিলাক আপদ আৰু দুৰ্গতিৰ হাত দৰুৱাই আনি পোহপাল দি সিহঁতৰ উপকাৰ কৰাৰ বাবে মোৰ এই লাভ হল। ইয়াকেহে বোলে উপকাৰীক অজগৰে ধায়। সি যি হওক, ইহঁতৰ এই নিদাকৰণ টাঙোনে মোৰ সঁফি ল'বালে। যত দিন জীয়াই থাকোঁ তত দিন ইয়াৰ বিষ থাকিব। 'মালিনীয়ে নেপাহৰে ফুলৰ শোক, সাপেও নেপাহৰে কঁকালৰ কোৰ'। প্ৰতিহিংসা, প্ৰতিহিংসা, প্ৰতিহিংসাইহে ইয়াৰ ঔষধ। শাস্ত্ৰই কৈছে 'জিহাংসন্তঃ জিহাসিয়ানু তেন ব্ৰহ্মহা ভৱত'। 'ইহঁতত এতিয়া আততায়ী পদটো সম্পূৰ্ণৰূপে খাটে। 'আততায়িনঃ বধে ন দোষঃ।' যদিও প্ৰতিহিংসা ব্ৰাহ্মণৰ ধৰ্ম নহয়, তথাপি ব্ৰাহ্মণ হৈও পিতৃবৈৰী মাতৃবৈৰীৰ প্ৰাণ লোৱাৰ ফটুকটীয়া আহি পুৰাণ-ভাৰতাদিত অনেক পোৱা যায়। অশুখাৰা বানুণ, তথাপি পিতৃবৈৰী পাণ্ডৱৰ প্ৰাণবধ কৰিবলৈ হাতত অস্ত্ৰ লৈ কেনেকৈ তেওঁবিলাকৰ শিবিৰত বাতি বাঘৰ নিচিনাকৈ সোমাই পাঁচ পাণ্ডৱ বুলি তেওঁবিলাকৰ প্ৰাণৰ সমান পুতেক কেইটিৰ প্ৰাণ ললে। প্ৰতিহিংসাৰ জনজলীয়া দুষ্টান্ত ইয়াতকৈ আৰু কৰবাত আছে নে? এতেকে সত্য, সত্য, তিনি সত্য ৰাই মই কৈছোঁ—যদি আজিৰ পৰা চতুৰ্থটো সূৰ্য্যই নিতাইকে আদি কৰি সাত পাৰুওৰ মুখ দেখিবলৈ পায়, তেনেহলে মই সেইজনী আইৰ জহবা পুতেক। ইহঁতৰ ভেজৰে মোৰ আইৰ ওপত পিড় দিব, বঙহেৰে কাউৰী-শঙণক ভোজ বুৰাব, হাড়ৰে কুকুৰ-পিয়াল পুজিব। জটিলকৈ এতিয়া উপায়?—

[এটা পক্ষা মানুহৰ প্ৰবেশ।]

দেউ। কি হ'ল? ভোমৰ কি হ'ল? কি হ'ল? নিবাতু খাই আহিছা দেখোন?

মানুহ। দেউ সৰ্বনাশ। সৰ্বনাশ হ'ল। নিতাইহঁতে সৰ্বনাশ কৰিলে। সিহঁত বলিয়াই হৈছে নে বতিয়াই হৈছে কব নোৱাৰোঁ, সাতোওটা কৰবাৰ পৰা আহিছিল, বাটতে চাপৰি কচুশাক তুলি থকা বুঢ়ী এজনী দেখি বোলে "এতিয়াই আমি বুঢ়ীজনী পুতি থৈ আহিছিলো, আমাৰ পাহুডে আকৌ তাই গাতৰ পৰা ওলাই আহিল। বাক দুটো বুঢ়ীজনী হয়। বাপুৱে এইটো কথা দেখিলে আমাক কি বুলিব? বুলিব ইহঁত কটা নিচেই ধাৰ খোৱা, গৰাকীৰ হুকুম নুভনা অকাৰিলা, সোৰোপা মানুহকেটা। বুঢ়ীজনী ইহঁতক পুতি থৈ আহিবলৈ পাচিলোঁ। নুপুতি এনেই গুচি আহিল।" এই বুলিয়েই দেউ। মাৰ মাৰি বুঢ়ীজনী মাৰি কামত তুলি লৈ গাত খানি পুতি খলৈগৈ। সিহঁতৰ সেইবিলাক কথা দেখিয়েই গাঁৱৰ মানুহ গোটেইখনে কল্মাকটা লগাইছে। সিহঁত বেনিয়েই গৈছে, তেনিয়েই মানুহ ভয়ত পলাই যাট মানিছে। এই গুণ, এই বেয়াহা বাপুদেউ। আৰু সিহঁতে কাক কত মাৰে, কি কৰে, চিন নাই। আমি কলৈ যাওঁ, কি কৰোঁ, বিবুদ্ধি। এতেবেলি মানে আৰু বা কত কি আখাস্তৰ মিলাইছে তাক হৰিয়েহে জানিছে।

দেউবাৰ। বৰা ডুমি ভয় নকৰিবা। সিহঁতে আৰু একো নকৰে। কি কথা, কি বতৰা, মই সকলো-বিলাকৰ ওৰ লৈ তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিম। আৰু—

[সাতো ভায়েকৰ প্ৰবেশ।]

দেউ। তহঁতৰ কি হৈছে অ? কি গোলাম লগাইছহঁক?

ভোলাই (নিতাইৰ কাণত ফুচফুচাই)। ভাল কথাটো হল। বুঢ়ী পাণ্ডৱৰ পৰা ওলাই আহি কচুশাক তোলা কথাটো বাপুৱে বুজ পালে হৰলা? বিহলৈকে ভয় সেয়ে পালে। এই গাঁওখনত মুঠেই কোনো এটা কথাকে বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি। তিনি তিনিকিডে সি গোটেই গাঁৱত বিবাদান দিয়ে নহয়।

দেউবাৰ। কি ফুচফুচাইছহঁক? তনিছহঁক নে নাই?

নিতাই। দেউ। একো হোৱা নাই। আইক কিছু পুতি—

দেউবাৰ। হে হে মিছাকৈ বকুলবকাৰি। যি কথা শুনিছোঁ। তাৰ উত্তৰ নিদি বেবেৰিকাং পাখলৈ আহিছ? বাক মই লাহে-বীৰেহে ইয়াৰ ভবি

দয়। (ভেঁকাহি মাৰি) সেয়াইক নে এতিয়া ইয়াৰ পৰা ভিতৰলৈ ? (গঞা মানুহটোলৈ চাই) শুনিছা নে, এতিয়া যোৱা। সকলোকে কোৱাটো, একো ভয় নকৰিব। ইহঁতক এতিয়াই তপতে তপতে কিবা জ্বলিলে তাৰ আতিশুৰি একো পোৱা নহব। সিহঁতৰ মূৰৰ মগজু উতলি থকা সময়ত সেইবিলাক কথা উলিয়ালে আৰু অনিষ্টবহে সজাবনা।

[মানুহটোৰ প্ৰস্থান।]

দেউ। উস্ ভয়ানক কথা ! যিমান সময়, যিমান দিন ৰাতিছে, ইহঁতৰ পৰা বিপদ সিমান ৰাতিছে। ঠিক। উপায় ওলাইছে। যি দুৰ্ব্বন্ধিৰ আশ্ৰয় লৈ সিহঁতে মোৰ শত্ৰুতা আচৰণ কৰিছে, সেই দুৰ্ব্বন্ধিৰ কান্দতে পেলাই পাপীহঁতক সংহাৰ কৰিম। বিষয়া বিষনৌষং। ছলক ছলেহে কাঢ়ে।

[প্ৰস্থান।]

পঞ্চম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

মাজনিশা

তিজাই (শোৱাপাটাত পৰি)। মই আজি নতুন জন্ম পালোঁ। ওপজা কালৰে পৰা অজলা মোৰ নটক চকু গজিল। অগিয়ানীয়ে গিয়ান পালোঁ। 'ঈশ্বৰ' ইচ্ছামতেই এনে ঘটনা ঘটে। 'পিথবীত' বুদ্ধ মানুহৰ 'কইনাম' নাই। তিতিবুৰি বে শিকে বুলি মানুহে কয় সেই কথাটো সন্নি সঁচা। এই গৰুৱালি, এইবিলাক দেশে ইহঁা ল'ৰাৰ নিচিনা কাম কৰাৰ বাবেই আনাৰ এনে দুৰ্গতি। শেহৰ ফল আগমৰণে মৰা। ককাইহঁতটোক মই অলপ কথা স্বত্বাৰিলাকৰ উৱাদিহ পাওঁ, গতিগোষ্ঠ বুজোঁ দেখি মই সিহঁতৰ জুই পুত্ৰবলৈ পালোঁ। বপুৰাই ত হোজা। বেয়ে বিহকে কয়, তাকে লগৰি সঁচা বুলি বৰে দেখি আগমৰণে মৰিল। উস্। বিটলীয়া বাসুণে এনে ফিকিৰকৈ নিঃকিন ভোদা 'পাৰণী' কেঁটা মাৰিলে। মোৰ আয়ুসত চাউল আছিল দেখিহে সিহঁতৰ শোকত পুৰি মৰিবলৈ থাকিলোঁ। সিহঁতৰ লগতে কটা ময়ো মৰি যাওঁ। লেটলীয়া জীৱ দেলাইবেলাই থাকিব লাগে নহয়, কিয় গোঁসীয়ে তাক মাৰি জ্বৰ দিব ? উস্। মই বিটলীয়াৰ ফিকিৰটোহে চাইছোঁ। দুইমুনিহে আঁকোঁৱালে মোপোৱা তইবা গছৰ ডালটো বিটলীয়াই কাটি দি

সিহঁতক কান পাতি ধৰিবলৈ কয় ? হোলগোজ ভকত সিহঁতে আকোঁ তাকে শুনিলে। মই খিতাতে 'বুধিটো' উলিয়াই আঙুলীয়া কাটি নোবোৱাহেঁতেন মোৰো সেই দশাই হলহেঁতেন। মূৰকত যেতিয়া মানুহকটা মাৰি জঁতালে তেতিয়া বাসুণে মোক দেখুৱাই হয়-ওঁ বি-ওঁ কৰিছে। কটা বাসুণ ! সোঁতকৈ শূৰ্ত্ত নাই। তোৰ, তোৰ, তোৰ, বাসুণৰ তোৰ, এটা চৰতীয়াৰ লোভত মৰা বিচাৰি তিনি দিনৰ ৰাট বোৱা বিটলীয়াৰ মই সৰ্পনাশ কৰিম। যদিহে মোক গোঁসীয়ে ডালে-কুৰলে ৰাখে, তোক লাহে লাহে পানী খুৱাই মই বাপ বাপ সোঁৱৰাম। ময়ো সতকাই তোৰ লগ নেবিছোঁ এথোন। মোৰ ছটা ককাইক 'অনিয়াই' কৰি মৰাৰ পোতক মই তোক দিম। তাকে নকৰে মানে মোৰ হিয়াৰ শালডাল উভাল নেখায়। মই তোৰ হাড় গৰকি মঙহ ৰাম, ছালেৰে ঢাকুমকুমা ৰাম।" ৰাক মোবনো তই কেনেকৈ মাৰ চাওঁচান। মই এতিয়া সাত বছৰ শয়াকণী হলোঁ বুলি জানিবি। মোক তই নেগুৰ কটা ৰাখ কৰি এৰিলি। বিটলীয়া। তই সাপ মাৰি নেগুৰত বিষ থৈ নিজৰ মহামাৰী নিজে চিন্তিলি।

[লুটিবাগৰ দি হামিয়াই তিলিকি মাৰে।

হাতত দা লৈ দেউৰামৰ প্ৰবেশ।]

দেউৰাম (জুপি, মনে মনে)। আও। ইয়াৰ এতিয়াও টোপনি অহা নাই। কিবা এটা গম পাইছে হবলা ? মই দাখন ধৰোৱা দেখি আছিল বা ? নহলেনো আজি ইমান ৰাতিলৈকে ইয়াৰ টোপনি অহা নাই কেলৈ ? যিটো মানুহৰ ভাত খাই উঠি পাটাত পৰিলে চকু চাওঁতেই টোপনি আহি মৰাৰ নিচিনা হয়, কাণৰ কাষত জয়চোল কোবালেও যি সাৰ নেপায়, সি যে এই দুপৰ ৰাতিলৈকে টোপনি নহ'কৈ পাটাত পৰি থাকিব পাৰে এই কথা নিতান্ত সন্দেহ কৰিবৰগীয়া। ইয়াকহে আজি-কালি বেলে টেঙৰ দেখিছোঁ, ই মোৰ অভিপ্ৰায় জানিব পৰাটো একো টান কথা নহয়। যিটো মানুহ আগেয়ে গোটগট কাণ্ড-জ্ঞানশূন্য আছিল, সেইটো মানুহ দেখোন দিনকে দিনকে বুদ্ধিয়ক আৰু নোমচেঙৰ হৈ আহিছে। বিশেষকৈ ককায়েকহঁত মৰিবৰে পৰা মানুহটোৰ গতিটো তেনেই সলনি হল। কি আচৰিত কথা ! এনে পৰিবৰ্ত্তন কেতিয়াও দেখা নাই ? হওঁতে এটাইকেটা পাৰঙৰ ভিতৰত ই যে অলপ বুদ্ধিয়ক, মই তাক প্ৰথমৰ পৰাই গম ধৰিছিলোঁ। তথাপি 'হঠাৎ' যে ইমানখিনি পাবগৈ সি মোৰ সমাজিকৰ ৰাতৰি। ঈশ্বৰ ইচ্ছা ; কিজানি মোক ভণ্ডিব নিমিত্তেই তেওঁ এনে কৰিছে। কটা বি হয় হব, ডকিব নোৱাৰাকৈয়ে ডিঙিত ডাৰ দিওঁ কোৰ মাৰি। আও। নোৱাৰি

মাৰিব। ঠিকঠাকে লাগি পৰিল যদি ভালই
হল, নপৰিল যদি দেখোন যোৰ ফালে খৰৰ।
আকৌ নৌ কোৰ যাবোঁতেই সি গৰ পাৰ লাগিনেতো
লুটিয়াই ধৰি যোক মাগুৰ মাছ কচা দিব। মইতো
তাক বলে নোৱাৰোঁ। কি কৰোঁ? যাবোঁ-
জীও সোঁ আৰি কৰি মাৰিয়েই দিওঁ কোৰ? ইমান
কৈ গপি থাকিবলৈ গলে কাম নহয়।

(হঠাৎ কাহ আহে।)

তিতাই (চমকি উঠি)। দেউ। কি হল? হাতত
দা লৈ কলৈ যায়?

দেউৰাম (থক্ থক্ কৈ কঁপি)। মুখ হাত (সেপ্
চুকি) মুখ হাত ধুবলৈ (সেপ চুকি) বাহিবলৈ যাওঁ।
ভয় লাগে দেখি দ-মাখন হাতত লৈ আহিছে।
তেও ভয় লাগিছে, সেই দেখি জোক মাতি লৈ
যাবলৈ আহিছে। (কাহে।)

তিতাই। অ' বলক, একো ভয় নাই। কি
আছেনো বাজত?

(বাহিবৰ পৰা আহি দেউৰামৰ প্ৰস্থান।)

তিতাইৰ আকৌ শয়ন।)

তিতাই। ই কি কথা। কি 'ভয়ানক' কথা।
কি মহা 'কাহ'। গুৰু। গুৰু। বিটলীয়াৰ কথাটো
গোটেই মিছা। সি যোক কাটিবলৈহে আহিছিল।
হয়, ঠিক হয়। কত দিন মই তাক অকলৈ বাতি
বাহিবলৈ মুখ-হাত ধুবলৈ অহা দেখিছোঁ। এদিনো
আজিৰ দৰে হাতত দা লৈ অহা নাই। এইটো
তাৰ যোক কাটিবৰ ফিকিৰ। যোক সাৰে থকা
দেখিয়েই সি সেইটো উত্তৰ সাজিলে। বাক ময়ো
চাওঁ সি যোক কেনেকৈ কাটে। মই তাক তাৰ
আপনি পতা পাঁজিতে পেলোম। মোলৈ বুলি পতা
চিটিকাতে যদি মই তাক নলগাওঁ তেনেহলে মোৰ
নাম তিতাবাৰ নহয়। কঠালগুটি ভাতত দি একোঁহী
ভাত খোৱা বাবুণে নাহবতকৈ সুকান্ধী ওলাবলৈ
আহিছে। বাক, লগুণ পুৰি খোৱাক সাটোঁসাগৰত
'চান' কৰাবলৈ ময়ো উপায় উলিয়াইছোঁ। কাইলৈবো
নিভাত সি যোক দা লৈ কাটিবলৈ আহিব। সেই
দাৰ কোৰ মই পেলাবলপীয়া ঠাইতে পেলোৱাম।

[প্ৰস্থান।]

· ষষ্ঠীয় দৰ্শন

দেউৰামৰ বৰ পিৰালি

দেউৰাম (বুৰ বুৰাই বহি)। পানীৰ অন্তৰত

কেতিয়াও সুখ নাই। সুখ-শান্তিলৈ হাবিলাৰ কৰি
মানুহে যিমান কুফাৰ কৰে, মনত অসুখ-অশান্তিৰ
সোঁত গিমান বেগেৰে বয়। ইয়াৰ প্ৰমাণ বিচাৰি
জীতবলৈ যাবৰ সফল নাই, যোৰ হাততে সি আছে।
প্ৰতিহিংসাবে হিংসাৰ সোঁত সোঁৱবোতা অপকাৰক
অপকাৰেৰে সুভাৱা যে অশুভ তাক যোৰ সহজ
জ্ঞানেই বিড়িয়াই কৈছে। যুক্তিৰ কথাৰে পাপ কাৰ্য
যিমান চাকিবলৈ যাওঁ, বিবেকে তাক নিমান উলিয়াই
দিয়ে। মিছা যুক্তিৰ কানি-বাগীয়ে গোটেই সংসাৰ
লালফাল কৈ অচেতন অৱস্থাত পেলাই ধবনোৱাবে।
যদিও "খটে খাটাং সমাচৰে" বুলি নীতিগ্ৰন্থই
কৈছে, তথাপি সি সন্ত-সাধুৰ গ্ৰহণীয় নহয়। "অপকাৰ
নেচাই বিটো কৰে উপকাৰ, সেহিজন মহাসাধু ধৰ্ম
লিজে তাৰ।" এই পদ্যকবিতাৰে বেদৰ স্বামী,
সাধুৰ সন্ত, সন্তৰ গ্ৰহণীয় বস্তু। ভৃগু মুনিৰ গোৰ
কৃষ্ণৰ অন্তৰ। যদিহে এই কথা নহয় তেন্তে মই
মনত শান্তি নেপাওঁ কেনে? দিনে দিনে যোৰ
হিয়াত অশান্তিৰ জুই দেখোন বেছিট হৈছে জলিছে।
বিদিনাই মই বুদ্ধি-জ্ঞান-শূন্য প্ৰানীকৈটাক চল কৰি
বধ কৰিলোঁ, সেই দিনাই যোক ফেটীসাপে খুটিলে।
তাৰ বিষ উজাই আহি এতিয়া মোৰ চোঁট পাঁজিহে
আক মোৰ বন্ধা নাই। ধৰ্ম্মত: মই গিহঁতক হত্যা
কৰা উচিত নাছিল। সিহঁত জ্ঞানত: মোৰ আইৰ
প্ৰাণৰ বৈৰী হোৱা নাছিল। হঠাৎ ধং নামে চালাব
উচঠনিত প্ৰতিহিংসাৰ দুহতীয়া ধাপৰডাল মই
মুঠি মাৰি ধৰিলোঁ। পৰম্বাৰ গোঁসাইৰ পৰম
কুঠাবৰ দৰে তাক এতিয়া এছাৰিও একমুঠাৰ নোৱাৰা
হলোঁ। তিতাইক কাটিবলৈ গৈ গৰু কাটিলোঁ।
গোবৰ কৰিলোঁ। হায়। হায়। যোক বৌ বৌ
নবকৰ পৰা কোনে উদ্ধাৰ কৰিব? বুগে বুগে
তাতে পচি বহিব। সি পিছৰ কথা সম্প্ৰতি
মই তিতাইৰ ভাপত মানুহৰ আগত তিতো কেনেকৈ?
তাক ভবি-হাতত ধৰি কাবোকে কালি কৰি কথাটো
উলিয়াই যোক মৰিয়াই নেমাৰিবলৈ ধাটিলোঁ। কিন্তু
কি হব? সিতো কথাই কথাই ছবিয়ায়। মানুহ-
দুহু গোট খালে সি শিব চাই চৌধৰ নৰবাটক
নেবে। কাহানিকৈ সি কথাসোপাকে উলিয়াই
দিয়ে তাৰ চিন নাই। উলিয়াই দিলেই যে মই
জীৱন্ততে মৰিব তাৰ কি সংশয় আছে? নহয়,
মিছা এই কথাই কথা নহয়। সিপুৰীত বি হয় হব,
তাকতো কোনেও দেখিবলৈ নেপায়। সম্প্ৰতি
এই পুৰীত বন্ধাৰ উপায় কৰোঁ। ব্যাধিৰ শেষ আক
শক্তৰ শেষ কবিন কালে কদাপিও বাৰিৰ নেপায়।
কেদাৰনৰ সিপা এডোৰৰ থাকিলেই আকৌ আপৰ
নিচিনাকৈ সি গোটেইখন ঠাই জুৰি পেলোম। আধেয়ে
বিবিনাক মহাপাপ কৰিলোঁ, সেইবিলাকজো আক
নকথা হব নোৱাৰে। বি হল সি হলই। জ্ঞান

কলমে দেখোন, যবি শাস্ত্রৰ কথা সঁচা হয়, ধৰ্ম-কৰ্ম নিভুখীয়া হয়, মই জনবে জনবে নবকৰ কুণ্ডত পটি বৰিব। আৰু এটা পাশ নকবিলে জানো কিবা ভাব পৰা বন্ধা পাব ? কেতিয়াও নেপাওঁ, কেতিয়াও নেপাওঁ। যব খুচাৰ হাতত যদি দেউবাব চেঙেলি এবাৰ পৰিলোৱেই তেখেত বিছা সেও দি ব্ৰহ্ম ব্ৰহ্ম কবিলে কি হব ? বহীৰ ভপৰত বহী চালিলে জানো আগৰ ক'লাত কৈ বেছি ক'লা হব ? বি ক'লা হল, লি হলেই। ভেনেহলে আৰু ভয় কি ? পাপেই মোৰ সৰ্ব্বহ। পাপতে কুকুৰ-বহুনা খাই পৰিছোঁ। পাপতে ভবি দি উঠিম। অন্যায় মোৰ কঁাৰ, অধৰ্ম মোৰ ধেনু, তিতাই মোৰ বাঘ। হয় বাঘ মোৰ ধেনুত পৰিব, নহয় বাঘে মোৰ নেলটো ছিঙি তেজ পিব। হয়, ঠিক, স্থলৰ উপায়। মই নিজ হাতে যে এই কাৰ সাধিব সোৱাৰোঁ, সেইটো থিবাং হল। [প্ৰস্থান।]

[চণ্ডী আৰু তিতাইৰ প্ৰবেশ।]

চণ্ডী। ধাব ধোৱা। তই দেখোন বৰ মকৰকাৰ ? বন এখন কৰিবলৈ পাচিলে বসাতললৈ যাব ধোজ দেখোন ? আসৈ পাই কুকুৰে গললৈকে জপিয়াৱ দেখোন ? অ' মই কেতিয়াবা ভাল মুখেৰে মাতিবৰ দেখা হবলা। দিনটো কুটা এগছকে ভোজোখৰ নকৰ, ইপিনে ভাতৰ পটলাৰ আঁৰত মানুহ লুকাব পাৰি। হাতীখুখীয়া বাটি আগুৱাব চাপি গলেও তু'খুখীয়াৰ ঘৰৰ কেঁৱৰক মাটে। অ' কটা গোলাম। তইনো কোন উঠিবজা বহিবজাৰ নাতি, মোৰ ডিঙিত ভবি দি ৰাবলৈ ? সিফটা অজলা হওক, ভোদা হওক, তেও পাচিলে মৰো জীওটক বনখন কৰিছিল। ভালকেটা মৰি গৈ এই বসাতললৈ ৰোৱাটো মোৰ উপকাৰ কৰিবলৈ থাকিল। কটা সাত শিয়ালৰ বাগি শিকিছ ? যেনে গিৰীহঁত, তেনে লগুৱা। এতিয়াই তই মোৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই যা।

তিতাই। মই এখোন সতকাই আপোনাৰ ঘৰৰ পৰা নোলাইছোঁ। সাতখন বুখেৰে গালি পাৰি থাকক। জুবে এবিলেও কৰ্পতিয়ে নেবিছে।

[দেউবাবৰ পুনঃ প্ৰবেশ।]

দেউবাব। তিতাই। তই ডাত খালি নহয় ?

তিতাই। খালে।

চণ্ডী। কোঁৱৰৰ খাবলৈ নেপাই পেট শুকাইছে বুলি চকুত "নিদ্ৰা" অহা নাই হবলা ?

দেউবাব। তই এই চিঠিখন লৈ এতিয়াই চাৰিওৰ আকাৰ বিভিন্নৰ ঘৰলৈ যা। ভালোৱান দিন

বিভিবৰ ঘৰৰ পৰা একো বাতৰি পোৱা নাই। মনটো বেয়া লাগি আছে।

চণ্ডী। আজি চক্ৰ-সূৰ্য্যাত গ্ৰহণ লাগিবৰ হল হবলা ; বিভিবৰ ঘৰলৈ চিঁতা লাগিল দেখোন ?

তিতাই। এতিয়াই যাব লাগে নে ?

দেউবাব। এহা, এতিয়াই যাব লাগে—তেহে গধূলিকৈ সেইখিনি পাৰিগৈ। আজি তাতে বাতিটো থাকি কাইলৈ পুৱাই, ইয়াত গা ধুবলৈ পোৱাটক গুচি আহিব।

চণ্ডী। কোঁৱৰ। মোক লগ পাই ৰাখা। আইলৈ টোপোলা এটা আৰু বাগিকীলৈ ফুলৰ চানেকী এখন দিব লাগে।

দেউবাব (মনে মনে)। পঠিয়া মোৰ ঘৰৰ যি লামলকটু আছে সোপাকে মাৰলৈ। মাকৰ ঘৰৰ মানুহে মোৰ ঘৰৰ ৰস চৰায়ে কটা কটিওৱাদি কঢ়িয়াই থাকেই, তেও তাইৰ হেঁপাহ নপলায়। মোৰ ঘৰৰ গোটেইখন তাই মাকৰ বুকুত দিহে এৰিব। আগেয়ে দেখিব গুনিবলৈ জানিবা আয়েই আছিল। এতিয়া আৰু তাই কোনে পাতে ? ৰামৰাইজ। উগ্ৰ মোক এই কেকোৰা খোলা দিলে।

[প্ৰস্থান।]

তৃতীয় দৰ্শন

এজোপা গছৰ তল। ৰাজআলি

তিতাই (মনে মনে)। মই আগেয়ে কৈ থৈছোঁ। ৰামুণশহত পতিয়ন নাই বুলি ; এতেকে ৰামুণৰ এই চিঠি মই নপঢ়াকৈ কেতিয়াও নিব নোৱাৰোঁ। সেইদৰে নিলে মুঠেই মোৰ ডাকজুইত জাহ গৈ মৰাহে হব। ৰামুণে মই পঢ়িব গুনিব পাৰোঁ। বুলি ভুকে নেপায়। ইস নেদেখিছা। চিঠিখন কেদু এঠাৰে কেনেকৈ এঠাইছে। ৰাক মোৰো বুধি আছে। (পানী দি মেলি চিঠিখন পঢ়ে)

৩ শ্ৰীশ্ৰীহৰি।

ৰংপুৰ কস্ম পত্ৰমিদং—সাগশীৰ্ষে ৩। শকে ১৬০৮ মস প্ৰাণাধিক জেঠেৰি।

কাৰণ, কেইবা দিৱস যাৱং জোৱাৰ মজলমজল পাৰৰ জন্য গোণ হোৱা দেখি চিন্তিতাত্মক আছোঁ। পত্ৰ লিখি চিঁতা দূৰ কৰিবা এইমাত্ৰ ভাব।

১ দকা—তসম্বৎ এই পত্ৰবাহক মোৰ লিভিকাই। সি আৰাক স্বামী-স্ত্ৰী উভয়কে ধৰ্মাধাৰি নিজিঙা-

ক'বাত কবন্ত জুই দিয়া পুৰি মাৰিবৰ জনোৱাটো আছিল।' উস্! কি ভয়ঙ্কৰ বিচাৰ কথা। গুৰু! গুৰু!! অগৰীপুৰৰ কপাতে আমি উভয়ে এই যাত্ৰাৰ পৰা বক্ষা পাইলো।) (বিটলীয়া, জোৰ আয়ুসত চাউল আছিল।) সি সদায় আমাৰ প্ৰাণ বিনাশ কৰিবৰ জনো যত্ৰবান। (আপোনাৰ মন যেনে সকলোকে দেখে তেনে, বাক যিওক ওঁ।) কি হেতুকে থাকি সি আমাৰ শত্ৰুতাচৰণ কৰিবৰ জনো কছালত কাপোৰ বান্ধিব লাগিছে আমি বুজিব না পাৰিছোঁ। (আই ওঁ মোৰ পানী কেচুৰা। কেবি চুমা এটিকে দিয়া।)

২ দফা—অনুমান কৰি থকাৰ এৰ্পণকাৰেৰ আচৰণ হ'ভাৱসিদ্ধ (এই ফাকি বা কি কলে বুজিব নোৱাৰিলো—মাওক) সি যি হওক, অধুনা যদি তুমি তোমাৰ বেনাইক তোমাৰ ভগিনী সহিত জীয়াই থকা দেখিবৰ জনো খোজা, তেনেহলে তুমি তাক সেইখিনি পছন্দা মাতে বিষ প্ৰদান বা অপৰ কোনো বিশিষ্ট উপায় দ্বাৰা বধ কৰি মোলৈ পত্ৰ প্ৰেৰণ কৰিবা। (সাধু! মোৰ বাপুসেই সাধু!)

৩ দফা—অন্যথা তোমাৰ প্ৰাণ-সম ভগিনী আৰু বেনাইৰ তোমাৰ সমীপত এই শেষ বিদায় জানিবা। (তাকে মোৰ পৰ্তুৱে কৰাওক।)

অলমতি বিস্তৰণে। ইতি।

(এইযাৰ গালিকে পাৰিলে নেকি?)

তোমাৰ স্নেহ এবং মজলাকাঙক্ষী
শ্ৰীদেৱবান দেৱশৰ্ম্মণঃ।'

“পুনঃ সাৱধান। এই কথা যেন উৎকৃষ্ট গুণভাৱ ধাৰণ থাকে, প্ৰকাশিত নহয়।”

(দে দোৱান, চিঠিৰ ‘মৰ্ম্মৰ’টো পঢ়োঁ।)

বৰা এতিয়া। জোৰ পুৰি বৰলাৰ হাত পালেহি। যেনে চোৰ তেনে চাঙোন দিব লগা হৈছে। তুলাপাত এডোখৰে কাপ এটাই মই এটোপাই কত পাওঁ? অ' এইখন চিঠিৰে নেলেখা এটিচা ফালি ললেই হব। সোৱা বাঁহ জেঙৰ কাপ এটা কাটি লওঁচোন। (কাপ কাটে) এতিয়া মই ক'ত নিবোঁ?—গৌৰৱ মানুহৰ শাকনি বাৰীতে সেইজোপা পুটৈ গছ হব পায়? হয়। বাঙঁচোন। (গৈ কচুপাতৰ খোলাত পুটৈৰ গুটিৰ বস চেপি আনে) আজি মোৰ দিনেই ভাল কি বাবুণৰ কপালেই বেয়া, যিহকে বিচাৰিছোঁ তাকে বিতাতে পাইছোঁ।

(বহি চিঠি লিখে)

“জীজীহবি।

বংপুৰ। কস্মা পত্ৰমিটং মাৰ্ঘশীৰ্বে ৩। শকে ১৬০৮।
মৰ প্ৰাণাবিক্স জেটোবি।

কাৰণ কেইবা দিনৰ বাবে জোৰাৰ মজলাৰজন পাৰৰ জনো গৌণ হোৱা দেখি চিন্তিতাভাস্ত আছোঁ। পত্ৰ লিখি চিন্তা দূৰ কৰিবা এই যাত্ৰ ভাপ।

১ দফা—উদনন্তৰ এই পত্ৰবাহক কোঁৰ অতি আপুৰ মানুহ। আমাক স্যামী ইজী উভয়কে মধ্যম্যত্ৰি নিৰ্দ্ধিষ্টাৰতাত দকাইটে বই ৰচটু ৰোপাকে নি জুই ডি পুৰি মাৰিবৰ জেটুত ক'বাত শি আশুনাৰ ডেহা আগটক জুইট জামপ দি এৰমজাক ৰখিবা কৰিলে। তাৰ কিৰ্পাত আমি উভয়ে এই যাত্ৰাৰ পৰা বক্ষা-পালো। সি সদায় আমাৰ ভাণ কৰিবৰ জনা বক্ষপান্।”

[এটা মানুহৰ প্ৰবেশ।]

মানুহ (তিতাকই)। হেৰা ককাই। দেওবৰীয়া হাটলৈ এই পিনেই যাব নে? আও, বুৰৰ কথা এবাৰ কৰনৈকে ইমান চান পোৱা নে ভকত ককাই?

তিতাই। কোৱাই কাণ চিঙে টকাৰ বাৰ্তা। কেনেকৈ কম কেনি যাব? [মানুহটোৰ প্ৰস্থান।]

“২ দফা—কোৰ আই কাণ চিংএ ডকাই আৰ বাৰটা। কেনেকৈ কখন কেনই যাব। অধুনা তুমি যদি তোমোৰ বৈনাইক তোমাৰ ভগিনী সহিত জীয়াই থকা দেখিবৰ জনো খোজা তেনে হলে তুমি তাক সেইখিনি পোৱা মাতে মোৰ খুলখালী মানিকিয়ে ৰইটে বিজা ডিবা। নহলে এও উপকাৰৰ বোখাৰে টাক ৰতা ডিবলএ মাড়ুট আন পৰকাৰ ৰচটু নাই। আড়টাক যদি মানিকিয়ে চোআৰি পাআয় টেনুতে টাইৰ কমপাল এতাইটকৈ ৰলী বুলিব, লাগিব। অই কাম আট মুনকালে শমাপন কৰ যোওলৈ ছিতি লেখিবা। অন্যথা তোমাৰ প্ৰাণসম ভগিনী আৰু বৈনাইৰ তোমাৰ সমীপত এই শেষ বিদায়। অলমতি বিস্তৰণে। ইতি।

তোমাৰ স্নেহ এবং মজলাকাঙক্ষী
শ্ৰীদেৱবান দেৱশৰ্ম্মণঃ।”

“পু: সি ভাল বাৰাহমুনৰ বড় অৰ লৰা।”

বাঙ এতিয়া এইখন লৈ। [প্ৰস্থান।]

চকুৰ্ছ দৰ্শন

দেউবাৰৰ ঘৰ

দেউবাৰ (বহি মনে মনে)। আজি পান দিন হল
তিতাকে চিঠি লৈ মাৰব। মিডিবৰ ঘৰৰ পৰা একো

হাতবি নেপালো। কি কবিলে, কি মিলিলে, কব নোৱাৰোঁ, মোৰ হাত নাই। মই নেখাৰতে কাৰ্য্যসিদ্ধি হব পাৰ, নহলে সি আহি ওলালহিহেঁতেন। ঈশুৰে মোক নিষ্কণ্টক কৰিব পাৰ। যেনে উপায় উলিয়াই কাৰ্য্য কৰিছোঁ, সি কেতিয়াও নিশিৰি নোৱাৰে। জেঠেৰিয়ে যে মোৰ কথা কেতিয়াও নেপেলায় মই ডাক বেছটক জানো। ইয়াতকৈ ডাঙৰ কাৰ কৰিবলৈ কলেও তেওঁ পাছ নোহোৱকে। হ'হকিবলৈ আকৌ মোৰ ওপৰতে যে মানুহৰ হৈ ৰাই আছে সেইটো কথা জানো তেওঁ নেজানে। আজি নিশ্চয় শুভ বাতৰি পাৰ। বেতিয়ালৈকে নেপাওঁ, তেতিয়ালৈকে মনত জুখ-শান্তি নহয়; মন উত্তপ্তকৰি কৰিয়েই থাকিব। আজি চাৰি নিশা মোৰ চকুত টোপনি নাই। চাটি-কুটি কৰি পাটাত খৰমবাই পৰি আছে। তাৰ ওপৰত যে মাছে মাছে এই বাঘিনীৰ যান্ত্ৰিক নিচিনা চোকা মাত-কথা আছেই। সেইবোৰলৈ আৰু কাণসাৰ, এৰি দিছোঁ। সম্পৃতি এইটোৰ পৰা বন্ধা পালেই হয়। ইকি। (চোল, কালি, ভাল, বুদ্ধৰ শব্দ) চোৱা-বুদ্ধৰ মাত কৰ ? ইমান পয়োভৰেৰে কোন আহিছে ? মোৰ ঘৰৰ ফাললৈ আহিছে নেকি ? বিয়া নে কি ? কাৰ বিয়া ? সেয়া ভিক্ৰমমানুহে গোৱা বিয়াৰ নাম যেন শুনা দেখোন ? বিয়া হলে মোৰ ঘৰলৈ আহিব কিয় ? নহয়, মোৰ মনৰ ভ্ৰমহে। এই কেই নিশা টোপনি নহাৰ বাবে আৰু ডাঙ-পানী খাব নোৱাৰাৰ বাবেহে এনেকুৱা হৈছে। অলপ শুৱ গৈয়ে নেকি ? কি শুবা, টোপনি সমূলি নাহে। কি। বিয়াখন আহি মোৰ পদূলিমুখ পালেহি নেকি ? কি কথা ? মই বলিয়া হলে। নিশ্চয়। ওঃ নাই হোৱা বলিয়া—সেয়া নহয় ওচৰ পালেহি।

“জয় আগুৱে আহিল।

জয় কৰবাৰ কোনোবা

জয় চোতাল পাই চিন কি হলাহে বাৰ।

জয় চোতাল পাই চিনাকি হলাহে বাৰ।”

কি হল ? কি হল ? মোৰ কি হল ? কি এইখন
সন্ধ্যা নেকি ? মোক কিহে পালে ?

[এটা মানুহৰ বেগাই প্ৰবেশ।]

মানুহ। দেউ। কি কৰিছে ? দৰা-কইনা আহি
পদূলিমুখতে বৈ আছেহি নহয়। আদৰি আনিবলৈ
ওলাই নাহে কিয় ? আই কতা ? কটল গল ? বেগাই
ওলাই আহক।

দেউবাৰ। হেৰ মই বলিয়া হলে। নেকি ? উই
কি কৈছ ? কি কৈছ কচোন আকৌ। উন্। মোৰ
মুৰত তেল-পানী এটোপা দেইক ঐ।

মানুহ। আপোনাৰ কি হল দেউ ? হে আই। কটল
গল ? বেগাই আহক। দেউৰ কি হৈছে আপুনি দেখা-
নাই নে ?

দেউবাৰ। কচোন কাৰ বিয়া ? হেৰ ক ও।

মানুহ। কিয়, আপুনি চিঠি দিয়া সেই নবাটিয়ে
আপোনাৰ খুলশালীয়েকক বিয়া কৰি আনিছে আপুনি
নেজানে ?

দেউবাৰ। কি মই চিঠি দিয়া লবা ?

মানুহ। তত দৰা-কইনা পদূলিমুখত বৈ আছে।
আপুনি কি এইখন চণ্ডৰ নিচিনা বেবেবিবাঃ গাইছে।
মিঠি লৰাৰ হাতত চিঠি দি আপোনাৰ বিতিৰ ঘৰলৈ
আপুনি পঠাইছিল আৰু যি চিঠিতে আপুনি আপো-
নাৰ খুলশালীয়েক মানিকীক সেই নবাটিয়ে বিয়া দিবলৈ
দুটাই দুটাই মপত-শাতি দি জেঠেৰীয়েকলৈ লেখিছিল,
সেই নবাটিয়ে এতিয়া সেই চিঠিমেতে বিয়া কৰাই
মানিকী আইটীক লৈ আহিছে। হল নে এতিয়া ?
বুজিলে নে ? থাকক আপুনি ধৰ লাগি চাই। মই
দৰা-কইনাৰ ওচৰলৈ যাওঁ। আপোনাকলে যিহকে
মন যায় তাকে কৰক। আমি নিলগীয়া মানুহ তাত কি
আছে ? [প্ৰস্থান।]

দেউবামে। বুজিলে। বুজিলে। বি হল বুজিলে।
কপাল। ঈশুৰ। সৰ্ব্বকৰ্ত্তা। উন্। বিপৰীত ঘটনা—
পানী দে—পা—

[মুছ-বছ গৈ মাটিত পৰে। চণ্ডীৰ পানী লৈ
প্ৰবেশ আৰু হাহাকাৰ।]

আবকাপোৰ

পাচনি

(প্রথম ভাৰৱণ : ১৯১৩ খৃষ্টাব্দ)

প্রথম দৰ্শন

পাচনিৰ ঘৰৰ পদূলিস্থ

গৰ্গাই পাচনি (ৰাজবাটলৈ চাই, আপোনাআপুনি) ।
অস্ অস্ ! মোৰ প্ৰভু ! আজি মোক গধূলি
ভাতমুঠি অকলৈ খাবলগীয়া কৰিলে । এজন
আলহীভকতকো নাপালে । হায় ! হায় !
মই আলহী অতিথিক নিদি নিজৰ পেটলৈ ভাত
ছুৰাই গুৰুৰ সপ্ন কাম কৰিবলগীয়া হলোঁ ।

“অতিথিক নিদি যিটো কৰয় ভোজন ।
সিহঁত পাতক তাৰ অগম্যাগমন ॥”

হৰি, হৰি ! আজি মই কি কামটো কৰিবলগীয়াত
পৰিলো ! যদিও হৰিয়ে মোক ন’বা-ছোৱালী সন্তান-
সন্ততি একো নিদিলে তথাপি মোক “ভালত ভাত,
বাৰীত শাক-পাচনি, পুখুৰীত মাছ, গোহালিত গাই
দিছে । ভগ্ন-বস্ত্ৰে মোক যি দিছে সেয়ে মোৰ
অনেক, সেয়ে মোৰ পক্ষে উভৈনদী । অস্ অস্ ! আজি
কি কথাটো হ’ল ! বেচি পৰে ! পৰে ! তথাপি
কাকো নেপালে !

[এটা মানুহে আলিৰ ইফালে চাই
পাচনিৰ আগৈ দি যায় ।]

হেৰি ভকত ! আপুনি কৰ পৰা আহিছে ? কলৈ
বা যায় ? আপোনাৰ বিদেশী মানুহ বেনমেৰিছোঁ
আহক, মোৰ ঘৰতে ভৰিৰ ধূলা দি বাতিটো থাকি
চাউল-সিজোৱা এযুটী লৈ যাব !

মানুহ । ককাই ! মোৰ ঘৰ পিতৃনি গাঁৱত । আজি
তিন দিন হ’ল মোৰ কলী গৰু এজনী হেৰাল ;
বিচাৰি পোৱা নাই । তাকে বিচাৰি কৰিছোঁ ।
আপুনি কিবাজুতিৰে গাইজনী আপোনাগৰুৰ
এইফালে অহা দেখিছে নে ?

পাচনি । নাই দেখা মোৰ কুটুম । গধূলি হৰলগীয়া
হ’ল, এতিয়ালৈ ক’ত আপুনি আপোনাৰ গাই
বিচাৰি পাৰ ? আহক, আজি মোৰ বহাতে থাক-
কহি । কাইলৈ পুৱা দিনেপোহৰেও গৰু-গাইৰ
বিচাৰখোচাৰ কৰিব ।

মানুহ । নহয় ককাই ! এতিয়াই যি পাবে ! বিচাৰে ! ।
এছাৰ হৰলৈ এতিয়াও কিছুমান সময় আছে আৰু
মোৰ ঘৰ ঘৰ দূৰত নহয় ককাই । পোতনি
গাঁও সোৱা, আপোনাগৰুৰ গাঁৱৰ ওচৰতে,
আপুনি নেজানে নে ?

[মানুহটোৰ প্ৰস্থান ।]

পাচনি । নাই ! নাই ! আজি মোৰ কপালত আলহী-
অতিথি নাই । কাকো নেপাওঁ !

[আন এটা মানুহ পাচনিৰ আগৈ দি বেগাই
যায় ।]

হেৰি বাটকৰা ভকত ! কলৈ বা যায় ? আহক-
চোন আহক, আজি আমাৰ ঘৰতে ভৰিৰ ধূলি
পেলাই এসাজ খাই-বৈ যাওকহি । আজি আমি
অকলৈ ভাতমুঠি খাবলগীয়াত পৰিছোঁ । হৰি
ভগৱন্তৰ নিগ্ৰহ ।

২য় মানুহটো । ককাই ! মই ইয়াৰে মানুহ । আমাৰ
ঘৰৰ ঘৈণীৰ প্ৰসৱৰ পীড়া হৈছে, সেই বাবে লবি
বেজিনী আনিবলৈ যাওঁ ।

[বেগাই প্ৰস্থান ।]

পাচনি । আজি আৰু আঁপা নাই ! আজি আমাৰ
দুখিন । (ছাত লগাই যায়)

“সেহিলে দিনক ভাই, দুখিন দুখিনা যানো,
বেখাজনু নোহয় দুখিন ।

হৰিকথা অনুত্তৰ সম কৈ অনুত্ত পান,
যিটো দিন হোৱয় বিহীন ॥”

মোৰ প্ৰভু! আজি ভাল দুন্ধিনটো মোটেল সাঁচি
ধৈছিল।

[এটা চকু মূলা কানীয়াৰ প্ৰবেশ। দুন্ধিনৰ কথা
ভাবি ভৌ হৈ থকা পাচনিৰ গাত কানীয়াই
আওবাটে আহি উজুটি খাই পৰি, চকু বেলি ভয়
খাই চিয়বে ॥]

কানীয়া। মাৰিলে ও, মাৰিলে। মাৰিলে এ, মাৰিলে।
ৰাজআলিত দিনদুপৰত ডকাইত ও। ডকাইত।

পাচনি (উচাপ খাই)। এইটো কি? ককাই! তোমাক
কোনে মাৰিলে? চিয়ৰিজা কিয়? কোন
ডকাইত? কত ডকাইত? থিৰ হোৱা।
কঁপিছা কিয়?

কানীয়া (ভয়ত কঁপি কঁপি)। মোৰ হাতত পাই-পহচা
একো নাই এ। (সেব্‌তলিৰপৰা উলিয়াই)
এই চৰতীয়াটোহে মোৰ চুৰিয়াৰ খোচোনাত
আছিল। কা নব টিকিৰা এটা আনিবলৈ বুলি
লৈ আহিছিলো। তাকে লাগে যদি লোৱা। এ।
তেও মোক নামাৰিবা এ। (হাতযোৰ কৰি)
মই বৰ দুশীয়া মানুহ।

পাচনি। কানীয়া ককাই। তোমাৰ মম হৈছে। মই
ডকাইত নহওঁ। মই পদলিম্বত আলহী ডকতলৈ
বাট চাই আহোঁহি। তুমিয়েই যদি আজি ৰাতি
থাকি মোৰ ঘৰত ভাত এমুঠি খাই যোৱা, মই বৰ
সন্তোষ পাম।

কানীয়া (হাতযোৰ কৈ)। হে দেউতা ঈশ্বৰ। মোক
এৰি দিয়ক, মাই যাওঁ। মোক ঘৰলৈ ধৰি নি
নেমাৰিব। মই কাকুতি কৰি চৰণত ধৰি মাতিছোঁ।
মোৰ এই চৰতীয়াটিকে লওক। মোৰ ঘৰত
ল'ৰা-তিকতা এজোপা আছে। মই মাৰিলে সিহঁত
অনাখিত হব।

[চকুপানী টোকে ॥]

পাচনি। যোৱা, যোৱা, তুমি মিছাতে ভয় খাইছা।

[কানীয়াৰ প্ৰস্থান ॥]

পাচনি (বৈণীয়েকক)। ওনিছা নে, বোলোঁ আজি
মোৰ কপাল মন্দ। ইমান পুৰুষাৰ্য কৰিও
আলহী-অতিথি কাকো নেপালোঁ। কি
কৰিবি? কপাল। যা, গো-পা ধুই ভাত-
পানী এগালকে ৰান্ধিবৰ দিহা কৰগৈ।
গাহৰিৰ দৰে তাৰে এসোপা বোনাত স্নমাই
খওঁ।

পাচনিয়নী (পেটে পেটে সন্তোষ পাই)। কি কৰিবা;
আলহী নেপালা নেপালা। আলহী
নাহিলেনো কৰ পৰা চৰ্জি উলিয়াই আনিবা?
বোলোঁ ধান নাৰানিলে আজি ভাতলৈ
চাউলেই নাই। ঠোৰাটো বুটি হৈ গল।
তাৰে ধান ৰানিব নোৱাৰি। এধা ৰনাকৈ
ধুৰলিতে এৰি ধৈ আহিছোঁ। ন ঠোৰা
এটাকে চাঁচি দিয়া পাৰা যদি।

পাচনি। দিওঁ চাঁচি, তই হাতোৰাখন মোক উলিয়াই
দে।

[বৈণীয়েক হাতোৰাহ এখন উলিয়াই দিয়ে
আৰু পাচনিযে ঠোৰা চাঁচে ॥]

[দুজন আলহীৰ প্ৰবেশ ॥]

১ম জন আলহী। গিৰিহঁত কোন আছে? কিবা-
স্বৰূপে ৰাতিটোলৈ আমাক পৰি থাকিবলৈ
আপোনাৰ ঘৰৰ আগচালিতে ঠাই এচিকটা
দিব পাৰিব নে? আমি বহুত দুবৈৰ পৰা
আহিছোঁ। আমি কালত্ৰা মানুহ; লখীম-
পুৰৰ কলাষাণীত ঘৰ। আমি কেইবা
ঠাইতো থাকিবলৈ ঠাই ৰিচাৰি নেপাইহে
আহিছোঁ। এঘৰৰ উৰালৰ আগতে
বুকলিখেৰ এটাকে পাৰি ৰাতিটোলৈ
কোনোমতে আমি পৰি থাকিব খুজিছিলো,
তাতো সেই গৃহস্থজনে আমাক থাকিবলৈ
নিদিলে। কলৈ যাওঁ, কি কৰোঁহক
বুলি আমি দুয়ো গলাগপা কৰি ভাৰি
থাকোঁকেই বাটৰ গৰখীয়া ল'ৰা এটাই
আপোনালোকৰ ঘৰ দেখু হৈ দি ইয়ালৈ
আহিবলৈ কলে। সেইদেখি আহিলোঁ।
কৃপা কৰি আমাক ৰাতিটোলৈ ইয়াতে
পৰি থাকিবলৈ দিয়ক, ধৰম হব।

পাচনি (উঠি বৰ আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰি)। নিচয়,
নিচয়, আপোনাসকলক মই থাকিবলৈ
দিম। মোৰ প্ৰভুৰ বৰ অনুগৃহ যে
আপোনাসকলে আজি মোৰ ঘৰত ভৰিব
ধূলা দিবলৈ আহিছে। আপোনাসকল
“গধূলিৰ অতিথি সাক্ষাৎ দামোদৰ।”
আহক, বহক। (বৈণীয়েকলৈ চাই)
হেৰ আন, আন, চটাই চৰাখন আন।
আলহীক ৰহিবলৈ পাৰি দে। ভৰি ধুবলৈ
দুইকো দুনোটো পানী আনি দে। মোৰ
প্ৰভুৰ কৃপা। অন্তত ঈশ্বৰে মোক কৃপা
কৰিলে। মইতো আজি আলহীৰ আপাকে
এৰি দিছিলোঁ। যা, যা, বেগতে ৰহিবলৈ
দে, চৰাখনি আন। পানী আন। আন।

(বৈণীয়েকে আলহীলৈ চৰা এখন আৰু দুলাটা পানী আনি দিয়ে। আলহীয়ে ভৰি খুই চৰাত বহে।)

পাচনিয়নী (গিৰিয়েকক)। কোনোমতে জোৰাকল্লা মাৰি চাউলৰ দিহা হলেও লোণ-ভেল হলে একো নাই।

পাচনি। মোক ওই তেলৰ চুপিটো দে, মই পোহাবলৈ গৈ এতিয়াই তেল-লোণ লৈ আহোঁগৈ। ওই আলহীলৈ আনবোৰ দিহা কৰ। গোঁসাইঘৰৰ চুকতে খুটি মাৰি চাউল সিজাবৰ দিহা কৰি দে। পাত, চৰু মই আনি দিওঁ। (আলহীলৈ চাই) ডকড-সকল। মই এতিয়াই লৰি আহিম। আপোনা-সকলে অলপ জিৰাই-সঁতাই লৈ গা তিৰাবৰ কাৰবাৰ কৰক। ঘৰৰ আগতে পোটা পুখুৰী। মই লোণ ভেল আনি থৈ লৰা-লৰিকৈ মাছ দুটামান বিচাৰি আনি দিম।

[লৰালৰিকৈ পাচনিৰ প্ৰস্থান।]

পাচনিয়নী (আপোনাআপুনি ভোৰভোৰাই)। ৰাক্ষ, মাৰতিয়েৰে আজি তহঁতক ভোজ-ভাত খুৱাম। মই ৰান্ধীয়ে কৰি-মেলি যতনাই থৈছোঁ। তহঁতে আহি খাবলৈ? ইন্নেপেখিছা, আলহী নহলে টেটুলৈ ভাত নেযায়। আজি ময়ে নে তুমিয়েই চাম। (আলহীলৈ চাই) ডকডসকল! কৰ পৰা বা আহিছে? কটল বা যায়?

১ম জন। আমি কলাবাৰীৰ পৰা আহিছোঁ, জিলালৈ যাবলৈ বুলি।

পাচনিয়নী। আগেয়ে এইফালে আহিছিল নে?

১ম জন। আগেয়ে অহা নাই আই। আমি এইফালে এইবেলিহে আহিছোঁ। আমি একেবাৰে আচহুৱা মানুহ।

পাচনিয়নী। দেখি এ। কোনেনো আপোনা-সকলক আমাৰ ঘৰলৈ আহিবলৈ কৈ দিলে?

১ম জন। আমি কেৰা বৰতো থাকিবলৈ ঠাই নেপাই নিমেষ হৈ আছিলোঁ, এনেতে বাটৰ গৰখীয়া ল'ৰা এটিয়ে আমাক আপোনা-সকলৰ ঘৰলৈ আহিবলৈ কৈ বাট দেখুৱাই দিলে।

পাচনিয়নী (হুনিয়াহ কাচি)। দেখি এ। ললাটত লেখা কথা কেনে ঠাণ্ডা লোণাইহঁত।

দুইজন আলহী (বিস্ময় মানি)। কি কথা? কি ললাটত লেখা কথা আই। কি হৈছে, আমাক কওকচোন আই? আমি আচহুৱা মানুহ। এই দেশৰ আওতাও একোকে বুজ নাপাওঁ।

পাচনিয়নী (আকৌ দীঘলকৈ হুনিয়াহ কাচি, লাহে লাহে মূৰ জোকাৰি)। এ লোণাইহঁত। কোনো কৰ, কোনো গুনিবা? বোলে "বোকাড কোৰ মাৰে, গাড ছিটিকনি পৰে।" কাৰনো কথা কাক কৰ? কি কৰ কিম্বা গুনিবা মোৰ কুটুমহঁত? যি কপালত আছে সি ঘটিবই। শনি গবহৰ কাম। আজি কিজানি শনিগবহৰ একেবাৰে সময় পৰিছে।

দুইজনে (ভয় খাই হাতযোৰকৈ)। আই। আপোনাৰ ভৱিত ধৰি মাতিছোঁ, কওকচোন কি কথা কি বতৰা? আমি আচহুৱা মানুহ। ধৰন হব, কওক আই।

পাচনিয়নী। এ সেইদেখিয়েইহেতো মই নকৈ থাকিব পৰা নাই, হাঁ-হুনিয়াহ কাচি উচু-পিচাই আছোঁ। কওঁ গুনক,—কৰ লাগে যদি, তোমালোকে আজি বৰ বেয়া ঠাইলৈ আহিলা। বৰ বেয়া মানুহৰ হাতত পখিলাহি মোৰ কুটুমহঁত। তেওঁ যদিও মোৰ গিৰিহঁত, কিন্তু কি কৰিম, পাপৰ কাম দেখি নিজৰ মনতে নিজেই পুণি-ভেই বৰি থাকোঁ। সঁচা কথা কবলৈ গলে, এইটো মহা অধৰমী মানুহ মোৰ বোপাইহঁত। মঃ নবকী। মহপপীয়া। আলহী আহিলে তেওঁ আলহীক যেনেকৈহে আঙবেস্ত কৰি, যেনেকৈহে আতৌ-পুতৌ কৰি ৰাখিব, কি চাৰা? যেন আলহীজন তেওঁৰ কোনোবা কালৰ আইৰ ফালৰ কুটুমহে আছিল। পিছে আলহীক যেতিয়া ৰাতি খুৱাই-বুৱাই গুৱাই লব,—এ নকওঁ দেওহে। কেনেবাটক এই কথা ওলালে যি কেচা কিলধন খাই বৰিব লাগিব।

আলহী (ভয়ত কঁপি)। নহয় আই। কওক। কওক, আমি দুখীয়া নিঃকিন প্ৰাণী আই। আপোনাৰ পেটৰ পোৱালৰ নিচিনা। আমাক কওক আই। নেভাবিব।

পাচনিয়নী। এ কোনো কৰ আৰু কিম্বা গুনিবা? তেওঁ এইদৰে আতৌপুতৌকৈ খুৱাইবুৱাই ৰাখি, ৰাতি আলহীৰ টোপনি আহিলে ৰাজনিশা তেওঁৰ ধৰমবোৰ চেকীঠোৰ আগত লোপালোপে ওলাই পৰে। অধৰমীয়ে আলহীক এই চেকীঠোৰাৰেই

কিলাই-বিয়াই আলহীৰ বয়-বস্ত্ৰ কাপোৰ-
কানি ৰূপান যি পায় সোপাকে কাটি লৈ লুৰ্ৰং-
লুঠং কৰি বেদি দিয়ে। এই যে ঢেকীঠোৰাটো
চাঁচিছে দেখিছা, সেইটোৰেই তেওঁ ৰাতিতকৈ সেই
কাম কৰিব। মইনো কি কম? দিনৰে দিনটো
তেওঁৰ কাম হৈছে—ঢেকীঠোৰা চাঁচা, আৰু ৰাতি তাৰে
আলহীক কোবোৱা। আমাৰ ঘৰৰ ভিতৰত কত
ঢেকীঠোৰা আছে, এবাৰ উঠি ভিতৰ সোমাই চাই
লৰাইক নে? এইটোৰেই কথা, মোৰ বোপাইহঁত।
আকুনো কি গুণিা? ইয়া নো কথা কি কম
মোৰ কটমহঁত। ই মানুহ নে পিণাচ, মই কবই
নোৱাৰোঁ।

আলহী (ঠক্ ঠক্ কৰে কঁপি)। আই মাতৃ!
এতিয়া আমি কি কৰো? কলৈ যাওঁহক? আমাক
ৰাখক। দহোকুৰি আমাক ৰাখক। আমি কি
কৰিম, কলৈ যাম, কেনেকৈ সাবিম আমাক কওক
আই মাতৃ! আপোনাৰ চৰকত পৰিছোঁ।

পাচনিয়নী। আৰু কি বুধি দিম, বুধি ওলাই
আছে। তেওঁ ধুৰি অহাৰ আগেয়ে তোমালোকে
উঠি লৰি পলাই সাৰি যোৱা ক। তেওঁ উভতি
আহি তোমালোকক পালেহি আৰু যোৱা টান হব।

দুইজন আলহী (উঠি)। তেন্তে আই! আমি যাওঁহ।

পাচনিয়নী। যোৱা, যোৱা বেগতে যোৱা ক।
কিন্তু তেওঁ উভতি আহি তোমালোকক ধৰত নেদেখি
পাছতে ধোৱা দিব। যদি কিবাকপে তেওঁ তোমা-
লোকক লগ পায়হে গৈ, তেন্তে বৰ দুৰ্ঘটনা ঘটিব।
এতেকে ধৰকৈ যোৱাইক মোৰ সোঁপাইহঁত! এ:
সেহি।

[দুইজন আলহী উঠি বেগাই গুচি যায়।]

[পাচনিৰ প্ৰৱেশ।]

পাচনি (ষেণীয়েকক)। বোলো আলহী ভকত
দুজন কলৈ গল?

পাচনিয়নী। আৰু নুশুৰিবা, যি লাগে হল।
তুমি যোৱাৰ পিছতে তেওঁলোকে মোক সেই তুমি
চাঁচি কাটি ধোৱা ঢেকীঠোৰাটো খুজছিল। মই
কলোঁ আমাৰ তেওঁ ওবেদিনটো বহি বৰ হাউচ কৰি
ঢেকীঠোৰাটো চাঁচি থৈছে, সেইটো মই তেওঁক
নোসোধাকৈনো আপোনাগকলক কেনেকৈ দিও? লাগে
যদি তেওঁ আহিলে আপোনাগকলক তেওঁক খুজি লব। মই
দিবলৈ গলে কিজানি তেওঁ আহি মোক খঙকে কৰে।
অলপ বওক, তেওঁ এতিয়াই আহিব নহয়। মই
এইবুলি কলতে, দুয়ো ধং কৰি উঠি গুচি গল;—
বোলে “সামাইন বস্ত্ৰ ঢেকীঠোৰা এটাকে আমাক
নিদিলে যেতিয়া আমাকনো আৰু কি থাকিলে

থাকিলে দিব।” মই কত বুজালোঁ, কিমান কাকতি
কৰিলোঁ কলোঁ বোলোঁ, আপোনাগকল নেখাব,
তেওঁ এতিয়াই আহি পাবহি, পালে ঢেকীঠোৰাহে
নেলাগে আপোনাগকলে যিহকে ধোৱা তাকে
দিব। আমাৰ তেওঁ আলহী নহলে তাতকৈ নেখায়।
আমাৰ পৰম ভাইগৰ গুণেহ আপোনাক ওলাই-
ছেহি, নেখাব দেওসকল। আপোনাগকল গলে,
তেওঁ আহি মোকো গুদাই নেবে। ইমান কলোঁ-
বেলিলোঁ তথাপি তেওঁলোকে মোৰ কথালৈ কাণকে
নিদি উৰ্বামুৱা হৈ উচাট মাৰি উঠি গুচি গল।
আৰু তুমি পোৱাহি বুলি ভো-ভো কৰে লৰহ
দিলে।

পাচনি (মূৰে-কপালে হাত দি)। হৰি হৰি।
ভাল কথাটো হল। হেৰ তই ঢেকীঠোৰাটো দি
নিদিলা কিয়? মই তোক কি ধং কবিলোহঁতেন?
ভকততকৈ মোৰ ঢেকীঠোৰাটোহে টান হল?

ষেণীয়েক। এৰা ময়ো এনেতো হৰগৈ বুলি
বৰকৈ গমিবলৈ নহল। ভাবিলোঁ কিজানি তুমি
খঙকে কৰা। আৰু ভাবিলোঁ তুমিতো এতিয়াই
পাবাহি, পাই যি কৰা কৰিবা। কিন্তু তেওঁলোক
সেই ফেৰাতে উচাট মাৰি গুচি যাব, মইনো কেনেকৈ
জানিম বাক?

পাচনি। হেৰ মোৰ মূৰখাতী। তই যি লাগে
কৰিলি। কি কপাল। কি মোৰ মথিৰ চিন হল।
হাততে আলহীক পায়ো মই হেৰুৱালোঁ। হেৰ
তেওঁলোক গৈ কিমানখিনি পালেগৈ?

ষেণীয়েক। এতিয়াই অলপৰ আগতে গৈছে।
সৰহ বাট পোৱা গৈ নাই।

পাচনি। দে, দে, মোক ঢেকীঠোৰাটো দে। মই
তাকে দি তেওঁলোকক কিজানি ওভোতাই আনিব
পাবোৱেই। বেগতে দে।

[ষেণীয়েকে ঢেকীঠোৰাটো তুলি আনি দিয়ে,
পাচনিয়ো লৈ লব ধৰে। প্ৰস্থান।]

ষেণীয়েক (আপোনাআপুনি)। বোৱাঁ, বোৱাঁ,
আৰু লৰি বোৱাঁ। আলহীক আমুকীয়ে যিপালি
লৰব নিছোঁ, সিহঁত এতিয়াই উভতি আহিল আৰু
কি? দিনো মোৰ ওপৰত বৰমতা ওলাই দেখিব
মানুহ মাতি আনি ধৰত আলহী চপাব আৰু মই
গোলাৰীয়ে ধান বানি, পানী কঢ়িয়াই সেইবোৰক
ধুৱাব লাগে। ভাল নিকিনা গোলাৰীজনী পাইছিল
নহয় নে? ইস। আলহী নহলে মুনহৰ টেটুত
ভাতকে নোসোমায়। মই বাপীয়ে থাকব পৰা পাতি-
লৈকে, চাউলৰ পৰা চকলৈকে গোটেইখন সংসাৰ গোটা

আনিৰ লাগে ; ধান বানোতে বানোতে মোৰ ভৰি
বুটি হল আৰু তেওঁ “গৰুনিৰ অতিথি সাইখাত
দামোদৰ” বুলি চোনোৰ একাকি মাতিয়েই মোৰ
ওপৰত দপালি ভাবখন পেলাই দি পুইপ কৰি স্বৰ্গলৈ
লব ধৰিবলৈ ওলাইছে। মোৰ সৰা নাই, ছোৱালী
নাই, আই নাই, বোপাই নাই, ভাই নাই, ককাই
নাই, বাটৰ বাটমুৱা কেনেহাৰা বোনি আৰু মাননীক
মই তিনি তেননি মাৰি, এদিন নহয়, দুদিন নহয়,
নিতৌ খুৱাই মোৰ হাৰ-মুৰ ভাঙি, সেই কেনেহাৰা-
খনক বজাক আওধনাৰি আও ধালিব লাগে।
কিহৰ বাবে ? মোৰ গিৰিহঁতে পুইপ-পুইপ কৰিছে
সেই বাবে। নেলাগে, নোক পুইপখন। মই পুইপ
নকৰোঁ, সেই বাবে মোৰ যি হয় হওক। স্বৰ্গলৈ
যাব নোৱাৰোঁ। যদি নো বাবৰা চাটোৰ ওপৰত
মই উঠি থাকিম। মই নেৰাকো পুইপৰ টোপোলাটো
দেওহে। যোক নেলাগে পুইপখন। গোঁসায়ে নোক
একোতে বন্ধিত কৰা নাই,—খাৰ পিছিবলৈ দিছে,
উঁচালত ভাত বাৰীত শাক-পুখুীত মাংস বিনত নাছ
দিছে। কাৰো ওচৰত হাত পাতিবলগীয়া কৰা নাই।
নিজ হাতে বৈ-কাটি এডোখৰ পিছিহেঁ, কাকো
মাগিবলৈ যোৱা নাই, কাৰো কাটহা সৰিবলগীয়া
মোক গোঁসায়ে কৰা নাই। ওপাতে, ওপাতে এইখন
বাহু দগুৱা আলহীৰ লেপেণা উকতি মই মৰোঁ। কিহৰ
সি হেঁ ? মই নোৱাৰোঁ। বুলি মুখেৰে কলেওতো
কোনো নুঙনে, কিলাবলৈ উঠে। সেইদেখি
একোকে, একোকে, মই একোকে নামাঠোঁ। তেওঁ
যি কৰে কৰি থাকুক। মইও যদি বগাই হাজৰিকাৰ
ভীয়েক হওঁ, মই বাথকে ছাগকে একে ঘাটতে পানী
ধুৱাম। তোমাক নাকত ধৈ চাকত ধুৱাম। যোক
ভুমি বলে নোৱাৰা বুলিছোঁ।

তৃতীয় দৰ্শন

ৰাজআলি

(আলহী দুজন বেগাবেগিকে যায় আৰু পাচ-
নিয়ে হাতত চেকীঠোবাটো লৈ ভবানৰা ছিঙি পাছে
পাছে লৰে।)

পাচনি (দেখা পাই দূৰৰ পৰা বিড়িয়াই)। হেৰি
ভকতসকল। নেযাব, নেযাব, বব, বব। আহক,
আহক, মোৰ ঈশ্বৰ। উভতি আহক। চেকী-
ঠোবাটো লৈ বাওক। নেলাগে যাব। ভকততকৈ
মোৰ চেকীঠোবাটো ডাঙৰ নহয়।

[আলহী দুজনে উভতি চাই, হাতত চেকী-
ঠোবাৰে পাচনিক লবি অহা দেখে।]

১ম আলহী (দ্বিতীয় আলহীক)। সৰ্বনাথ !
সেই গিৰিহঁতনীয়ে কোৱা কথা সঁচা। আজি আনৰ
ফালে পতং ! সোচো বুঢ়াই চেকীঠোবাটো হাতত
লৈ লৰি খেদি আহিছে। পলোৱা, পলোৱা।
ধৰিব পাৰিলে আজি আৰি গলোঁ।

[উধাতু ৰাই দুয়ো প্ৰাণকাতৰে লৰে।

আলহী দুজন লৰি গৈ চকুৰে নেদেখা হয়।
পাচনিকো বৰা বৰা কৰি চিটৰি গগন কালি অস্তত
হেনাই হেপাই ভাগৰি বাটতে ৰহ।]

পাচনি (আপোনাআপুনি)। ইয়াকে বোলে কটা
কপাল, পেওহে কটা কপাল। কটা কপাল কটা
লোটা। তাত পানী ভৰানেও কটাইদি ওলাই যায়।
হাততে এজন নহয়, বোলো দুজনকৈ আলহীক পাইও
হেৰুৱালোঁ। (চেকীঠোবাটো দূৰলৈ দৰিয়াই
পেলাই) কটা কুৰুখনি চেকীঠোবা। যা, কত হয়
মৰ গৈ। যেতিয়া মোৰ আলহী ভকতত তই লাগি-
বলৈকে নেপানি, তোকো লৈ মই কি পুইপ কি
হইগোঁ মাৰিম ? ৰাঁহৰ চেকীঠোবা। পচ। পচি
ভচম্ উঠি পল পোক কিৰ্মি-মি-কীটৰ আহাৰ হ
গৈ। ৰাখ তইনো মোলৈ বাট চাই চেকীঠোবাটো
নিদি ভকত দুজনক খেদিৰ পায় নে ? কিয়, কি
ডাঙৰ বস্তুটো যে তাই যোক নুহুখিলে ভকতক দিব
নোৱাৰে ? অ’ ভকততকৈ মোৰ চেকীঠোবাটো হ
টান হল ? কি বুধি। কি আকল। কি গিয়ান।
ইয়াকে বোলে তিকতা। তিকতা ॥ তিকতা
নে মিকতা। ইহঁত হেনা কিবাবোলে-নে ভাৰ্যা ?
ভাৰ্যা নে ভাৰ জোবোৱা। শাস্ত্ৰত কৈছে “তৃতীয়-
পুৰুষে হৰা একেমতি। তেৰণে গিৰিব হৰিত
ভকতি ॥” আমি তৃতীয়-পুৰুষৰ মতি দুটা কেনেকৈ
একে হৈ পিঠাগোপা হৈ পৰিছোঁ চাই লোৱাহক।
ৰাক তাই ঠোবাটো আলহী ভকতক দিয়াহেঁতেন-
নো মই তাইক কি কাটিমাৰি নৈড উঠাই দিলোঁ-
হেঁতেন ? নাইবা কুলাত দি ছেপিলোঁহেঁতেন হেঁ,
তোমালোক ৰাইজে যোক কোৱাইকচোন ? তাইব-
নো এনেটো বাধ কি বুলি হ’ল ? মিছা, মিছা, এই
সংসাৰ, এই তৃতীয় পুত্ৰ, এটাইবোৰ জন্তাল। এটাই-
বোৰ মিছা, গুৰুজনে ঠিক কৈ গৈছে—

“বত দেখা ভাৰ্যা-পুত্ৰ সৰে অকাৰণ।

চাই বাত থাকে কালে ধৰে বেতিকণ ॥

বিষয়ৰ আশা এক ডিলে কৰি চুব।

বৰৰ কিছৰে ধৰি নিব বৰপুৰ ॥

বৰৰ মৃত্তিক দেখি হৰাইব চেডনা।

দূৰ্বোৰ নৰকে পেলাই ভুগাইব যাতনা ॥

বাওঁ আক, যি হ’ল হ’ল। পৰি থাকোঁগৈ ॥

চতুৰ্থ দৰ্শন

পাচনি ৰাতি শোৱাপটীত

বৈণীয়েক। শুনিছা নে? উঠি আহাঁ। ভাত হৈছে, ভাত খোৱাঁহি। ৰাতি এপৰ হ'ল।

পাচনি। শুনি যা, মই ভাত নেখাওঁ। মই আজি যিটো মনত বেজাই পাইছোঁ। আৰু ভাত খায়।

বৈণীয়েক। আহাঁ, আহাঁ, বেজাব পালে আৰু কি হব? গোপাঁয়ে যি কৰিব সিহে হব তুমি আমি কৰিবলৈ যোৱাটো নহয়? এই পুহমহীয়া ৰাতি এমুঠি নাখানে জাৰত দুখ পাৰা। বোৱোঁ মই তোমালৈ আলহী এটি আনি থৈছোঁ, উঠি আহাঁ।

পাচনি (আলহীৰ নাম শুনি গিৰিসকৰে পাটীৰ পৰা উঠি)। সঁচা নে? ক'ত পালি? ক'ত আছে?

বৈণীয়েক। বা, তুমি ৰিত্ত নহবা। পাহ-চোতালতে ভপত পাহী একনহ থৈছোঁ, তাকে গাত চালি তিৱাই আহাঁ। খাব। সময়ত আলহীক দেখিবলৈ ঠিক পাৰা।

[পাচনি উঠি গা ধুবলৈ যায়।]

পাচনি (গা ধোৱা ঠাইৰপৰা)। হেৰ' নামঘৰত ৰস্তি এগহ দিছ নে? নাই দিয়া যদি চাকি এটা দে।

বৈণীয়েক। 'দি থৈছোঁ, যোৱা তুমি বেগেতে নাৱ লৈ আহাঁ গৈ। ইফালে ভাত চোৱা হব লগীয়া হ'ল।

পঞ্চম দৰ্শন

পাচনি ভাতৰ পাতত

(আগতে মেকুৰীপোৱালি এটাই মিউমিউ কৰে)

পাচনি (বৈণীয়েকক)। হেৰ। আলহী ক'ত?

বৈণীয়েক। সেইজন দেখোন তোমাৰ আগতে।

পাচনি (আচৰিত মানি)। কোনজন অ? তই মোৰে লৈছে কিবা ঠেটা কৰিছ নেকি?

বৈণীয়েক। কেতিয়ানো মই ঠেটা কৰিবলৈ গলোঁ? সেইজন আলহী দেখা নাই নে?—মিউ মিউ কৰি দেখোন তোমাক ভাত খুজিব লাগিছে।

পাচনি। তই মোক কিবা উপহাস কৰিছ দেখিছোঁ।

বৈণীয়েক। তোমাক মই উপহাস কৰিবলৈ মোৰ কি হৈছে? মই জানো কিবা বলিয়া হৈছোঁ? মানুহৰ বিদয়ত যেনেকৈ ভগৱন্ত আছে, মেকুৰীৰ বিদয়ৰ ভিতৰতো সেইদৰে ভগৱন্ত নাই নে, মোক কোৱাঁচোন? যদি আছে, মানুহক খুৱালেও গোপাঁয়ে পাব; মেকুৰী কুকুৰ শিয়ালক খুৱালেও গোপাঁয়ে পাব। এই কথা দেখোন তুমিয়েই মোক কত দিন কৈছা। মানুহক খুউ-ৰাতকৈ মেকুৰী-কুকুৰক খুউৰাটো ভাল নহয় নে? মোৰ মনেৰে ভালহে। কাৰণ মেকুৰী কুকুৰ অজান জীৱ, খাই সিহঁতে মোক পেটে পেটে শলাগিব, যদিও মুখেৰে মাতিব নোৱাৰে। আৰু মুখেৰে মাতিব পৰা মানুহে দৰনি পিটি তোমাৰ খাব, আগতে দুখাৰ চাৰি আঘাৰ তোমাৰ শলাগ লৈ তোমাক উচটাব, আৰু তুমি পিঠি দিলেই সিহঁতে খোৱা পাতৰনকে ফালি তোমাক গালি পাৰি গুচি যাব আৰু কব,—‘ইয়াৰ আৰু সবহ দিন নাই। ই উছন হয়হে লাগে।’ এনে ধাই পাত-ফলা অগুণকাৰী মানুহতকৈ মেকুৰী কুকুৰক এমুঠি ভাত খুৱাটো বেয়া নে? তুমিয়েই দেখোন কীৰ্ত্তন শাস্ত্ৰৰ বাইক মানা, বোলে—

“কুকুৰ চিৰ্কাঁল গাঁধৰো আত্মা বাৰ।
জানি জানি সকলোকে কৰিবা পৰ্ণায় ॥”

মোৰ মনেৰে খাই পাত-ফলা মানুহ আলহীতকৈ আমাৰ মেকুৰী কুকুৰকহে এমুঠি খুৱা ভাল। মেকুৰী-কুকুৰে খাইও অলপ, গুণো লয় সবহ। মানুহে খাইও সবহ, গুণও লয় যদি, লয় অলপ; সবহখিনি সময়ত নলৈ গালিছে পাৰে।

[পাচনিৰে বৈণীয়েকৰ দীঘল বজুতা শুনি, তৰফ মানি, একোকে নেমাতি ভাত খায় আৰু মেকুৰী পোৱা লটোক ভাত এগৰাহ দিয়ে।]

কণ্ঠ বৰ্ণন

পাচনিৰ ঘৰ

(গধূলি হবৰ অনপ আগন্তে পাচনিয়ে
চোতালতে বহি খবাহি এটা সাজিছে।)

পাচনি (আপোনাআপনি)। কালিও বাতিটো বৃথাতে
গল, আজিও যাব খুজিছে। আলহী
আহিব, আলহী আহিব বুলি বাটলৈ চাই
থকাই সাব, আলহী আক নাই। ডগৰত
বস্ত্ৰ কিবা স্বৰূপে সেৱাচুৰ কৰিছোঁ,
সেইদেখি তেখেত যোৱা ওপৰত কষ্ট।

[এজন আলহীৰ প্ৰবেশ]

আলহী। ককাই! মোক আজি বাতিটো থাকিবলৈ
এফেৰি ঠাই দিব পৰা হব নে?

পাচনি (আলহীক দেখি আনন্দ পাই)। আহক
আহক মোৰ প্ৰভু! মোৰ ঘৰত ঠাই দিব
কিয় নোৱাৰিম? পাৰিম আহক, বহকহি।
(বৈষ্ণৱক মাতে) হেৰ! চৰাখনকে
বা কঠ এটাকে বেগতে লৈ আহ, আলহী
আহিছে।

[বৈষ্ণৱকে কঠ লৈ প্ৰবেশ আৰু আলহীক দেখি
কপালৰ গাঁঠি ধোপা কৰে।]

পাচনি। আলহীক ভৰি ধুবলৈ পানী এলোটাও
আনি দে। (আলহীলৈ চাই) আপুনিনো
কৰ পৰা আহিছে আৰু কলৈ যাব?

আলহী। আমি চাওখাটৰ পৰা অহা হৈছে, নগৰলৈ
যোৱা হব। নগৰত গোচৰ এটা আছে।

পাচনি। ভাল, ভাল, সজ, সজ। আজি যেতিয়া
দুখীয়াৰ ঘৰত ভৰিৰ ধূলি পেলাইছে,
বাতিটো ইয়াতে খাই-বৈ শুই থাকি কাইলৈ
যাব। (উঠি গৈ বৈষ্ণৱক লাহে লাহে
সোধে) হেৰ! লোণ তেল আছে নে?
নাই যদি ক, পোহাৰৰ পৰা লৰি গৈ
আনো গৈ।

পাচনিয়নী। আনাগৈ যোৱা, ঘৰত একো নাই।

পাচনি। যাওঁ ভেঙে, চুপিটো দে। বই এতিয়াই
উভতি আহিম। চাৰি বেন আলহীয়ে
কোনো কথাও বিঘৰ নাপায়। আকৌ
কালিৰ দৰে বেন নহয়। কিবা বস্তু
খুজিলে-বেলিলে ভেঙিয়াই দিবি। মোলৈ
বাট চাব বেলাগে।

পাচনিয়নী। নিম, তুমি ভয় কৰিব নেলাগে যোৱা।
(পাচনিৰ প্ৰস্থান। বৈষ্ণৱকে মেকুবী
পোৱালিটো আনি আলহীৰ আগতে বহি,
তাৰ গাত পানী ঢালি গা ধুৱায়।)

আলহী। আই! মেকুবীপোৱালিটোৰ গাত গধূলি
ৰেলক পানী ঢালিছেনো কলৈ? আৰু
লি তেৰেঙা লাগিব।

পাচনিয়নী। লাগিব নোৱাৰিছে? এতিয়াটো তাক
মৈদাত কুটি ৰাছি পেলোম।

আলহী (আচৰিত মানি)। কি কৰিব আই?

পাচনিয়নী। কুটিৰ ছি ৰাছিবলৈ নিম।

আলহী। আই কি কৈছে? মেকুবীপোৱালিটো
ৰাছিবলৈ নিব কিয়?

পাচনিয়নী। নিনিলে আলহী ঙখিম কিহেৰে?
ৰাছ পছ, হাঁহ-পাৰ একো নাই; লবালবিকৈ
পোৱাও নেযায়। আলহীক কিহেৰে ভাত
এৰুঠি খাবলৈ দিয়া হব? সেইদেখি আৰাৰ
বুঢ়াই মোক কৈ গৈছে, লবালবিকৈ মেকুবী-
পোৱালিটোকে কুটি ৰাছি দিবলৈ।

আলহী। আই। কি কয়? আপোনাকলে মেকুবীৰ
বঙহ খায় নে?

পাচনিয়নী। আমি খাম, আপুনিও খাব। ৰাছ-কাছ
নেপালেনো কি কৰিব?

আলহী (লাহেতৈ উঠি)। ইস ৰাম ৰাম! কি
সৰ্বনশীয়া কথা! এনেৰে মানুহৰ ঘৰলৈকে
বই থাকিবলৈ বুলি আহিছিলো! হৰি হৰি!
আৰাৰ আৰু ইয়াত থকা নহয়। গছৰ ডলতে
পৰি থাকিম। গিয়ো ভাল।

[আলহী উঠি ইস্ ইস্ কৰি গুচি যায়।
পাচনিৰ বৈষ্ণৱকে মিচিকীয়াই মেকুবী
পোৱালিটোৰ গাটো গাৰোছাবে ৰছি শুকাৱ।]

পাচনিয়নী। হেৰি ডকত! আপুনি নেযাব, গলে ভেঙে
আহি মোক ধং কৰিবহি।

[আলহীয়ে নুঙনি বেগেৰে যায়।

পাচনিৰ প্ৰবেশ।]

পাচনি (ব্যস্তভাৱে)। হেৰ! আলহী ডকডক কলৈ
গল?

পাচনিয়নী। আৰু আলহী ডকডক কথা নুশুৰিবা
দেওহে, যি লাগে হল। তুমি ভাবিবা আকৌ
বইহে খোৱানো বুলি। আৰাৰ মেকুবী পোৱা-
লিটো চোতালতে কুৰিছিল। তাক খেদি

জুই ধবি নি, ভবি ধুবলৈ দিয়া পানীলোটা জ্বাৰ গাত ঢালি দি, বোক কলে—“এই মেকুবী-টোৰ ছালখন বখনিয়াই দিয়া। তাক আজি ভাতত দি খাব। আজি ভালে দিনৰে পৰা মোৰ মেকুবী পোৱালি ভাতত দি এসাজ ভাত খাবৰ মন গৈছে।” যই কলোঁ “আলহী ডকত। আপুনি এইটো কি কথা কৈছে ? আৰাৰ ঘৰত মাছ আছে। লাগে যদি হাঁহ বা পাৰ এটাও মাৰি দিব পাৰে। আপুনি মেকুবীপোৱালিটো খাব কৈলৈ ? মেকুবী খাব নেপায়। আমি জানো কিবা অৰীতীয়া অন চাবী ? এনে জাত যোৱা পাপৰ কথা নকৰ। আমি হেন্দু মানুহ, কলিতা মানুহ। আমি ভকতীয়া মানুহ আমাৰ গুৰুদেৱ গোসাঁইদেৱ আছে।” এই কথা শুনিয়েই আলহী উচাট মাৰি উঠি ভোঁ ভোঁ কৰে গুচি গল। যই নেযাবলৈ কত কলোঁ, মুঙনিলে। এনে আচৰিত কথা দেখা শুনা নাই নে।

পাচনি। সঁচা নে ?

পাচনিয়নী। যইনো তোমাক মিছা কথাখাৰ কৈছে। নে ? সেইটো মেকুবীপোৱালি নহয়, তাৰ গাত হাত দি নোচোৱা কৈলৈ, তিতি আছে।

পাচনি। (মেকুবীপোৱালিটোৰ গাত হাত দি তিতি পাই) তেনেহলে গল ভালেই হল। কৰবাৰ অৰীতীয়া মানুহ।

যৈণীয়েক। হব পায়, নহলে মেকুবীপোৱালিটো খাবলৈ কিয় ওলাব ? কথাখাৰ শুনিবৰে পৰা মোৰ কিবা বিক্ৰিচিনা লাগি আছে। বায় বায়। এই দেখিহে মই কালি তোমাক কৈছিলোঁ, বোলোঁ এনেবোৰ আলহী বিচাৰি ফুৰাৰ একো সন্ধান নাই। এনে আলহীতকৈ আমাৰ মেকুবী-কুকুৰ আলহীয়েই ভাল। এনে অচিনাকি আলহী অতিথি ফকিৰ ফকৰাক ঘৰত ঠাই দিয়াও ভাল নহয়। আমি পুইণ কৰিবলৈ যাওঁতে কেতিয়াবা মত্তা-তিৰুতা হালৰে ডিঙিতে কোনোবা ফকৰা আলহীয়ে বেপ দি, আমাৰ বইবস্ত্ৰ সোপাকে লৈ সাং কৰি পেলাব। বোলোঁ মই এই মেকুবীপোৱালিটো আ নছোৱেই ; কাইলৈ তোমাক ভাল কুকুৰ-পোৱালি এটাও আনি দিম। গিহঁতকে পুহি খুৱাই-বুৱাই ডাঙৰ দীঘল কৰা। মেকুবীয়ে ডাঙৰ হলে নিগনি-শলিয়া মাৰিব ; কুকুৰে চোৰ খেদাব, শিয়াল খেদাব আৰু দিনে-ৰাতিয়ে আমাৰ ঘৰত পহৰা দিব ; আৰু খাবও কম।

অৰিকাপোষ

নোমল

(প্রথম ভাঙৰা—১৯১৩ খৃষ্টাব্দ)

প্রথম দর্শন

নাহৰকটুকা বুঢ়াৰ ঘৰ

[নাহৰকটুকা বুঢ়া আৰু মৈণীয়েক নিচলী ।]

নিচলী (পানীকেচুৱা লৰাটো কোলাত লৈ)।
বোলোঁ শুনিছা নে লৰাৰ বাপেকি। পাঁচোটা লৰা
মৰি মৰি সকলোৰে শেহত এই লৰাপোৱালিকণ
হৈছে। ইও কালিয়েই মৰে নে চাদিয়েই মৰে
ঠিক নাই। বোলোঁ এই বাৰ সেইদেখি তুমি আমাৰ
গোৰ্খাইৰ ঘৰলৈকে যোৱাচোন। গৈ নিৰ্দ্দালি পৰ্গাদ
গোটাচেৰেককে আনি লৰাটোৰ মৃত্যু দিয়াঁহি।
তেনে কৰিলে কিজানি লৰাপোৱালিকণ কৰবাত
চুকেকোণে লাগি ৰয়েই। গোৰ্খাই-ঈশ্বৰক খুজি
ইয়ালৈ নাম এটাও আনিবা। মই বোলোঁ এইবাৰ
ইয়াৰ নাম আমাৰ গোৰ্খাই-ঈশ্বৰেই দিয়ক, আমি
নিদিওঁ। গোৰ্খায়ে দিয়া নামটো পালে কিজানি
মোৰ পোনাকণ জীয়াই থাকেই।

(লৰাটোক চুমা খায়।)

নাহৰকটুকা। ব, ব, মই কথাটো মনতে
জিজ্ঞাস কৰি চাওঁ। হুৰাম্বা কৰিলে এনে দকথাৰ
তলি পাৰগৈ নোৱাৰি। (অলপ টলকা মাৰি তাৰে)
শুনিছ নে নিচলী। বোলোঁ শুনিছ নে লৰাৰ
মাক। তই কথাখাৰ ভালকৈ কৈছ। ই কথাই কথা
নহয়, গোৰ্খাই-ঈশ্বৰৰ আগতে লৰাপোৱালিকণ
দিওঁকৈ পেলাই, তেখেতে যিহকে কৰে কৰক।
মাৰে মাৰক, তাৰে তাৰক, বাখে বাখক, বোলোঁ
যি-যি-যি কৰে কৰক। আমি মতা-ডিক্তাহালে
ধৰি ম'হে যুঁজাৰি যুঁজিও দেখোন পাঁচোটাৰ এটাকো
বাৰিৰ নোৱাৰিলোঁইক। তই কি কৰ ?—উহ !
লৰাৰ মাক। মই তোৰ কথা নুশুনো। মই আমাৰ
গোৰ্খাই-ঈশ্বৰৰ চৰণত পোৱালিকণ পেলায়েই
পেলাই। তই হকাৰধা কৰিলেও নুশুনো, বোলোঁ।

পেলায়েই পেলাই। দিম গৈ প্রভু ঈশ্বৰৰ চৰণত
পেলাই। প্রভু-ঈশ্বৰে মাৰক, বাখক, কাটক
যি-যি-যি কৰে কৰক।

নিচলী। কিনো কয় ঐ এওঁ। মই আকৌ
হকাৰধা কৰিবলৈ যাম কিয় ? ময়েহে দেখোন
তোমাক বাৰলৈ কলোঁ। কিন্তু তুমি লৰাপোৱালি-
কেবা লৈ যাব নেলাগে। কি কৰিবা মই কওঁ শুনা—
মই ন গামোছা এখন বৈ থৈছোঁ, তাকে লিপি এটাৰে
সৈতে লৈ যোৱা। তাকে গোৰ্খাই-ঈশ্বৰৰ আগতে
থৈ দীঘল দি পৰি লৰালৈ নিৰ্দ্দালি আৰু পৰ্গাদ
খুজি আনিবা। আৰু ভাল চাই নাম এটাও লাগি
লৈ আহিবা। এমহীয়া পানীকেচুৱা ল'ৰাটো লৈ
ইমান বাট যাব নেলাগে। আৰু মই লগত নগলে
তুমি অকলৈ তাক লৈয়ো যাব নোৱাৰা।

নাহৰকটুকা। ৰবি, ৰবি, তই কেপ-কেপাই
নাথাকিবি। মই কথাখাৰ আকৌ ভালকৈ জিজ্ঞাস
কৰি চাওঁ। (অলপ টলক মাৰি থাকি) ঠিক,
ঠিক, ঠিক হৈছে। মই লৰাপোৱালিকণ লগত
লৈ নেযাওঁ। তই লৈ-যাবলৈ কলেও মই নিনিওঁ।
কেতিয়াও, বোলোঁ কেতিয়াও নিনিওঁ। ইমানখন
বাট মোৰ কেচুৱাপোনাকণ কৈনেকৈ যাব হেৰ ?
এই ওৰেদিনটোৰ বাট তাক লৈ যাবলৈ হলে লি
বাটতে জ্বোল নহব নে ? শুনিছ নে লৰাৰ মাক।
যোৰ যে বুধিটো নাই, তই এনে নেভাবিবি দেই।
ডেকা কালত অমুকাই তাৰেই একঠা ভালকৈ ৰাৱেঁ।
আমাৰ গাঁৱৰ সাধি মঙলৰ বুধিটোকে সকলোৱে
ৰব বুলি শনাগে ; কিন্তু তাৰে সৈতে মোৰটো
বুধি জুৰি চাইও অনেকে মোৰটোহে দীঘল পাইছিল।
আজিকালিহে বুঢ়া হৈ কিবা ৰণত পৰি কলীয়া,
ডেল নোহোৱাত কৰকলীয়া হওঁ। ঈশ্বৰক
চিন্তি তই এতিয়াও ডেকেৰী হৈ আহ, সেইদেখি
তোৰ বুৰিটোত এতিয়াও জীপু আছে আৰু সেই

শুধে তাৰ গজালি বোৰচোতকৈ আগেয়ে বেলে ।
বি হৈছে হৈছে । বাক দে পিঠাঙৰি এমুঠি বোৰ
পানীগামোচাখনতে বান্ধি । আছে যদি শুৰ
এখামোচা দিবি আৰু কঁঠালকঁহীয়া বাটটোও
দিবি । বাওঁ আমাৰ গোৰ্খাই-ঈম্পৰৰ ওচৰলৈকে,
বি থাকে কপালত । আনোংগেচোন নাম এটাকে
খুজি । মোৰ সেই খামতিমোনাটোও দিবলৈ
নেপাহৰিবি, ডাঙে বি পাওঁ ভৰাই আনিব
লাগিব ।

(নিচলীয়ে পানীগামোচা এখনত পিঠাঙৰি,
শুৰ আৰু বাট এটা বান্ধি দিয়ে আৰু গোৰ্খাইলৈ
নতুন গামোচা এখনৰ আগত সিকি এটা বান্ধি দিয়ে ।)

নিচলী । হোৱাঁ, এইখন গামোচাত তোমাৰ শুৰ
পিঠাঙৰি ; আৰু এইখন গামোচাত গোৰ্খাই-
ঈম্পৰলৈ সিকি এটা । আৰু নাম-নিৰ্দ্ধাৰি আনিবলৈ
এইটো খামতি-মোনা ।

নাহৰকটুকা । (সিকিটোৰে সৈতে ন গামোচাখন
লৈ) বনি, ববি, মই জিজ্ঞাস কৰি চাই লওঁ ।
তই কেপুকেপাই নাথাকিবি । এইখন মোৰ ।
(পিঠাঙৰিৰ গামোচাখন দেখুৱাই) সেইখন গোৰ্খাই-
ঈম্পৰৰ ।

নিচলী । এইদৰে হলে তুবি মোৰ মূৰটো ঝাখা ।
এতিয়াই পাহৰি গোলমাল লগালা দেখোন । পিঠাঙৰি
বন্ধা পানীগামোচাখন তোমাৰ আৰু সিকিটো
আগত বান্ধি দিয়া ন গামোচাখন আমাৰ গোৰ্খাই-
ঈম্পৰৰ ।

নাহৰকটুকা । তই কেপুকেপাই নেথাকিবি,
মই বুজিছোঁ । বুজিয়েই—মই ইমান গোটগৰু বুলি
নেভাবিবি । মই বুঢ়া হৈছো বুলিও জোতকৈ মোৰ
বুধিটো আছে । তুলতহে ইখনৰ ঠাইত মই সিখন
দেখুৱাইছিলোঁ । (বাৰলৈ উঠি) এতিয়া মই যাওঁহে ।
মোৰ উভতি আহোঁতে পলৰ হলে গধূলি গৰু-গাই
কেইটা তই চপাবি । গৰুৰ পুৰা এডাল এখা-বটা
হৈ বন । সেইডাল হেৰালিত তুলি ধৰি । মই যাওঁহে
এতিয়া । (দোখোজমান গৈ উভতি আহি) শুনিছ
দে লৰাৰ মাক । শুকাবলৈ দিয়া সেই বগবিৰ
জলাখন তুলি ধৰি, নেপাহৰিবি ।

নিচলী । মই সেইবোৰ কৰিব, নেপাহৰোঁ ।
তুবি বোৱাঁ । বোৱাঁ ।

[নাহৰকটুকাৰ প্ৰস্থান ।]

(নিচলীয়ে কপা ল'বটো কোলাতে নচুৱাই গায়)

“ঐচু ঐচ এ বালৰ পোৱালি ।
বাটটোকাই লৈ যায় পিঠি জোকাবি ॥”

অ, নেকান্দিবি, নেকান্দিবি, মোৰ সোণাই ।

(আকৌ গায়)

“নাও হেঙুলীয়া বঠা হেঙুলীয়া,
আৰু হেঙুলীয়া চৈ এ ।

চৈৰে তলতে জোনবাই গইছে,
হাততে বিচনী লৈ এ ॥

আগেয়ে খুজিলে । ফুলৰে বিচনী,
এতিয়া তুলাইছোঁ দে এ ।

কেলেই লাগিছে ফুলৰে বিচনী ?”
গল মহে জহে বৈ এ ॥

অন্তিম দৰ্শন

আঠিয়াবাৰী সত্ৰৰ বাহিৰ কৰাপাট

কৰাপাটৰ দূৰবী ডকত । কৰ মানুহ ? কলৈ যোৱা ?
নাহৰকটুকা । বংপৰৰ মানুহ । গোৰ্খাই-ঈম্পৰৰ
ওচৰলৈ যাওঁ ।

দূৰবী ডকত । তুমি কৰ সেৱক ?
নাহৰকটুকা । মই বংপুৰৰ বুলি আপোনাক কলৈ
দেখোন ?

দূৰবী ডকত । তুমি কৰ শিচ ?
নাহৰকটুকা । অ মই কৰ শিচ ? কৰ হয় ?
গোৰ্খাই-ঈম্পৰৰ শিচ ।

দূৰবী ডকত । বাক তেনেহলে যোৱা ।

(ভিতৰৰ কৰাপাট)

দূৰবী ডকত । কৰ মানুহ, কলৈ যায় ?
নাহৰকটুকা । বংপুৰৰ মানুহ । গোৰ্খাই-ঈম্পৰৰ চৰণ
দৰ্শন কৰিবলৈ যায় ।

দূৰবী । কৰ সেৱক ?
নাহৰকটুকা । আকৌ সেই কথা । বোলোঁ । মই
বংপুৰৰ মানুহ, আতাই বাম ।

দূৰবী । বংপুৰৰ বুলি বুজিছোঁ । তুমি কৰ শিচ ?
নাহৰকটুকা । গোৰ্খাই-ঈম্পৰৰে শিচ । (বিৰজি ভাবে)
কেইবাবনো কৰ লাগে হে ?

দূৰবী । বিমান বাব সোধোঁ সিমান বাব কৰ লাগিব ।
কি কুল ?

নাহৰকটুকা । বৰকোচ ।

দূৰবী । বাক বোৱা । বাটতে “হাকিবক” পাৰা ;
“হাকিবক” সেৱা কৰি বাৰা ।

নাহবকটুকা। আমাৰ জিলাৰ হাকিম নে ?

দুৱৰী। কবনো অকৰাহে তুনি ? বোলোঁ আমাৰ সত্ৰৰ হাকিম।

নাহবকটুকা। সত্ৰৰ হাকিম। সেইজন কেনেকুৱা ? কাৰুৰিৰ নে ?

দুৱৰী। এইটো বলিয়া নেকি ? কিহে কাৰুৰিৰ ?
যোৱা, যোৱা, আগবাঢ়ি যোৱা কেনে
হাকিম দেখিবলৈ পাৰা।

[নাহবকটুকা যায়।]

(হাকিম বহি আছে। কাষতে এজন ডকত।)

হাকিম। কোন কলৈ যায় ?

নাহবকটুকা। (আঁঠু লৈ) বন্দীয়ে পৰ্ভুইম্পৰৰ চৰণ
দৰ্শন কৰিবলৈ যায়।

হাকিম। কি নাম ? কৰ মানুহ ?

নাহবকটুকা। বন্দীৰ নাম নাহবকটুকা বুঢ়া।
ষৰ বংপুৰত।

(হাকিমক সেৱা কৰে।)

হাকিম। কি আনিছ ?

নাহবকটুকা। মই দুখীয়াৰ কি আছে, কি আনিম
মোৰ দেউতা ঈম্পৰ। বন্দীৰ ঘৰৰ
মৈণীজনীয়ে গামোছা এখন বৈছিল।
শিকি এটাৰে সৈতে তাকে পৰ্ভু-
ইম্পৰৰ চৰণৰ ফালে আগবঢ়াই সেৱা-
কৰিম বুলি আনিছো।

হাকিমৰ কাষৰ ডকত। আমাৰ হাকিমক কি
দি সেৱা কৰিবি ?

নাহবকটুকা। হাকিম দেউতাৰ আগত বন্দীৰ বুৰটো
ধৈয়ে সেৱা কৰিছোঁ। আকতো
বন্দীৰ একো নাই। এই পানী-
গামোছাখনতে তাই পিঠাঙৰি এমুঠি,
গুৰ এখামোচেৰে সৈতে মোক বাঢ়িত
খাবলৈ বান্ধি দিছিল, সেয়ে আছে।
হাকিম দেউতাই ইচ্ছা কৰে যদি
তেখেতৰ চৰণলৈ তাকে আগবঢ়াব
পাবোঁ।

ডকত। খেই কটা। তোৰ পিঠাঙৰি কোনেও
নাখায়। পাই-পইচা কিবা আছে
যদি উলিয়া।

নাহবকটুকা। আক একো নাই অনা দেউতা। বন্দী
হোজা মানুহ দেউতা। বন্দীয়ে
একো ভু নোপাওঁ।

ডকত। তেন্তে তই ভিতৰলৈ যাব নোৱাৰ। ইয়াতে
বহি থাক।

(নাহবকটুকা তাতো ভালেখিনি বেলি বখাই ধৰ।)

হাকিম। বাক এই বাৰলৈ তোক এৰি দিলোঁ,
বা ভিতৰলৈ। কিন্তু এইবাৰৰ পৰা
এইদৰে গুদা হাতে নাহিবি।

[নাহবকটুকা ডকত এজনে গোঁসাইৰ ওচৰলৈ
লৈ যায়।]

তৃতীয় দৰ্শন

আত্মীয়স্বামী সত্ৰাধিকাৰৰ স্বৰ্চ'ৰা

(অধিকাৰ গোঁসাই শ্ৰী ন. শ্ৰীযুক্ত বিহঙ্গবিলাসদেৱ
কেপ্‌কা, বৰগাক, গাদিত বহি আছে। ওপৰত
চন্দোৱাৰ। আগত গুৱা-পাণ আৰু নিৰ্মালিৰ শৰাই'
ভোগ্‌জৰা ইত্যাদি। ওচৰতে বাজমেৰি, ভাগতী,
পুছাৰি, পাচনি, আলধৰা আদি সমুখত দ্ৰুত শিষ্যসকল
ভূম্যসনত লেপেটা কাটি বহি আছে।)

[নাহবকটুকাৰ প্ৰবেশ। অনেক দূৰতে নাহবকটুকাই
গোঁসাইৰ ফালে আঁঠুকাটি সেৱা কৰে আৰু
পিঠাঙৰিৰ টোপোলাৰ পানীগামোছাখন আগবঢ়ায়।]

পাচনি (নাহবকটুকাৰ)। টোপোলাত সেৱা কি ?

নাহবকটুকা। পিঠাঙৰি। পৰ্ভুইম্পৰৰ বেটা-
জনীয়ে বন্দীৰ লগত বান্ধি দিছিল।

পাচনি। পিঠাঙৰি প্ৰভুজগন্নাথৰ ফালে
আগবঢ়াইছ কিয় ?

নাহবকটুকা। (খোঁতাৰোজা খাই) অ' বন্দীয়ে
পাহৰিহে তেনে কৰিছিলো। (পানীগামোছাৰ
টোপোলাটো লৰালবিকৈ ভুলি লৈ ন গামোছাখন
সিকিটোৰে সৈতে সেই ঠাইতে ধৰ) পৰ্ভু ইম্পৰৰ
দুখনি চৰণলৈ আগবঢ়াবলৈ এই ন গামোছাখন আৰু
সিকি এটিহে অনা হৈছে। বন্দীয়ে ভৰ্বতহে সিৰন
গামোছা আগবঢ়াইছিলোঁ। বন্দীৰ জগৰ দুখনি
চৰণে ধোৱা কৰিব।

(গোঁসাইয়ে কেবাখিকৈ চাই ইৰং হাস্য কৰে।

পাৰিষদসকলেও অলপ হাঁহে।)

ৰাজমেধি (পাচনিটলৈ চাই)। সেই বুঢ়াটোক চকা গোটাচেৰেক মাৰি ইয়াৰ পৰা উলিয়াই দিয়া। এইখন ধেমালিৰ ঠাই পাইছে নেকি ?

(গোঁসাঁয়ে চকুৰ ঠাৰ দি তেনে নকৰিবলৈ কয়।)

সাধুৰাম বৰুৱা (গোঁসাঁইলৈ চাই)। বন্দীয়ে প্রভুজগন্নাথক সেই দেখিহে কৈছিলে। বোলে, আগৰ কালৰ দস্তৰবোৰত বৰকৈ ধৰি থাকিলে আজি কালি নচলিব। পূৰণি দস্তৰ পূৰণি কালৰ লগতে যোৱাই উচিত। সেইবোৰ ধৰি ৰাখিবলৈ গলেও নাথাকে। আগৰ ৰামও নাই, অযোধ্যাও নাই। অসমৰ বজাও নাই, পূৰণি অসমীয়া সমাজও নাই। আজিকালিৰ ভাল মানুহ শিষ্যসকল প্ৰভুৰ ওচৰলৈ আহিলে তেওঁলোকক ৰহিবলৈ আসন দিব লাগে। নিদিলে, জেকা মাটিত নেপেটা কাটি ৰহি পটি থাকিবলৈ আজিকালিৰ উঠি অহা ভদ্ৰলোকসকল আহিব কিয় ? প্ৰভুজগন্নাথে অকল ওজা, পাঠক নাম লগোৱা ৰায়ন, ভাগতী, আলধৰাসকলক লৈয়ে তা থাকিব নোৱাৰে। হাকিম, উকিল, মুক্তিয়ার সকলোকে প্ৰভুঈশ্বৰক সততে লাগি থাকে।

গোঁসাঁই। সেইটো আমি জানো ; কিন্তু এজনক আসন দিবলৈ গলে আন এজনে আপত্তি কৰে। আমি তেনে কৰিবলৈ গলে আমাৰ নিজৰ শিষ্য-সকলৰ ভিতৰতেই অনেকে আমাক বেয়া বোলে দেখোন ?

সাধুৰাম। প্ৰভুজগন্নাথে সকলোকে আসন দিয়াৰ। যাৰ ৰহিবৰ মন যায় তেওঁ আসনত ৰহিব। যাৰ মন নেযায় তেওঁ নৰহিব।

ৰাজমেধি। প্ৰভুজগন্নাথৰ আগত আপোনাক বেৰ-চৰা খঙা পাৰি দিব লাগে নেকি ?

সাধুৰাম। মই বোঁলৈ বেৰ-চৰা, ৰগা ঠঙা বিচৰা নাই। সামান্য কঠ এখন হলেই মোৰ পক্ষে ৰৰেট। ভাল কানি-কাপোৰ পিন্ধি মাটিত লোট লবলৈ ৰব আহকালৰ কথা হয়।

ৰাজমেধি। ইমান মান অপমানৰ জ্ঞান থাকিলে দেখোন প্ৰভুজগন্নাথৰ ওচৰলৈ নাহিলেই হল। তথাপি সেইবুলি কোনো পুৰুষত নোহোৱা দস্তৰ এটা আঁৰি চলাওঁ কেনেকৈ ? তাৰ উপৰি গুৰুৰ আগত আজিকালিৰ ডাঙৰীয়াসকলে ইমানটো মথুৰা ভেৰ নাৰাখিলে জানো তাত কিবা হানি আছে ?

সাধুৰাম। গুৰুৰ আগত মথুৰা ভেৰ বৰাৰ কথা হোৱা নাই ; উচিত অনুচিত স্তুতি, স্তুতিবিধাৰ কথাহে কৈছোঁ। দেশ কাল পাত্ৰ বুজি চলিব লগীয়া কথাহে মই প্ৰভুঈশ্বৰৰ আগত নিবেদন

কৰিছোঁ। তুমি মোৰ কথাৰ মাত্ৰ ভাব নুবুজি হে মুখতে কথাখাৰ ধৰি তাক বেকাই লৈ উত্তৰ কৰিছা। মই কওঁ, কীৰ্ত্তন ঘৰত পৰমেশ্বৰৰ আগতে যেতিয়া সকলোৱে আসনত ৰহিবলৈ অধিকাৰ আছে, মনুষ্য গুৰুৰ আগতনো তেনে অধিকাৰ নাথাকিবৰ কাৰণ কি ?

ৰাজমেধি। গুৰুক বৰুৱা ডাঙৰীয়া। আপুনি ভদ্ৰলোক। প্ৰভুজগন্নাথৰ আগত এনে গপ্ গপ্ কথা কৰ নেপায়। আপোনাসকলে কলিত বোধ মতৰ শাস্ত্ৰ পঢ়ি বোধ হৈছে নিচয়। ৰাহিৰত যি কয় কব, কিন্তু প্ৰভু ঈশ্বৰৰ মুখৰ আগতে এনেবোৰ কথা কোৱাটো ভাল নহয়।

পাচনি। এইদেখিয়েই বোধক বুঢ়ামাৰ কৰিবলৈ কলিৰ শেহত ঈশ্বৰ কৃষ্ণই কলিক অৱতাৰ ধৰিব বুলি শাস্ত্ৰত লিখিছে।

ভাগতী (জাত লগাই)।

“গ্লোছনিবহ নিৰনে কলয়সি কৰবাং।

ধুমকেতুমিৰ কিমপি কৰবাং।

কেশৱধৃত কলিকশৰীৰঃ

জয় জগদীশ হৰে ॥”

আপোনাসকলৰ ভিতৰৰে এজনে সিদিনা আহি প্ৰভুজগন্নাথৰ সৈতে বৌদ্ধমতৰ তৰ্ক কৰি কৈছিলেহি নহয় যে শূদ্ৰিৰে বেদ পঢ়িব পায়, গীতা-ভাগৱত আদি শাস্ত্ৰ পঢ়িব পায় ; হেনো ৰামুণৰো গুৰু হব পায় ?

গোঁসাঁই। ও, কৈছিল। শইকীয়া নেকি সেই তেওঁ। সেইবোৰ তুমি চুই কৰ্ণত হাত দিবলগীয়া কথা। তন্ত্ৰ সাৰত লিখিছে ;—

শূদ্ৰে শূদ্ৰমুখাং শূদ্ৰইত্যা বিদ্যায়া মন্ত্ৰমন্ত্ৰমং।

গৃহিত্যা নৰকং গচ্ছেৎ দুঃখং প্ৰাপ্যেতি নিত্যং ॥

আহা প্ৰণৱ সংযুক্তঃ শূদ্ৰাঃ মন্ত্ৰং দয়াতি যঃ।

শূদ্ৰঃ নিৰয়গামীস্যাৎ ব্ৰাহ্মণোযাতৌধোগতিং ॥

পদ্মপুৰাণত লেখিছে—

শূদ্ৰেণ দীক্ষিতৌ যৌতু শূদ্ৰৌ শূদ্ৰয়া দীক্ষিতঃ।

উভৌ তৌ পাপীনৌ প্ৰোক্তৌ যাবদাহতৌ সংপ্লবৌ ॥

শূদ্ৰাঃ শূদ্ৰমুখাং শূদ্ৰা বিদ্যায়া মন্ত্ৰমন্ত্ৰমং।

গৃহিত্যা নৰকং যতি দুঃখং প্ৰাপ্যেতি নিত্যং ॥

আহা প্ৰণৱ সংযুক্তঃ শূদ্ৰে মন্ত্ৰং দদাতি যঃ।

শূদ্ৰো নিৰয়গামীস্যাৎ ব্ৰাহ্মণো যাতৌধোগতিং ॥

শূদ্ৰেণ দীক্ষিতৌ যন্ত শূদ্ৰঃ শূদ্ৰেণ দীক্ষিতঃ।

উভৌ তৌ পাপীনৌ প্ৰোক্তৌ যাবদাহতৌ সংপ্লবঃ ॥

সহাসনৱতিপ্ৰেপুৰং কষ্টল্যাপকষ্টমঃ।

কট্যাং কৃতাঙ্কো নিৰ্যাস্য গিকচং বাস্যাৰকৰ্ত্তয়েৎ ॥

মনুরে কয়—

সহাসনমতিপ্রাপ্ত্যা উৎকৃষ্যা অপকৃষ্যা যা ।
কট্যাং কৃত্যাক্ষো নিৰ্দ্ধাইস্যা স্কিটং বাস্যকৰ্ত্তয়েৎ ॥

অর্থাৎ শূদ্রই যদি ব্রাহ্মণের সৈতে একে আসনতে বহে, তেহে তাব তপিনাত তপত লোব শলাবে দাগি দি তাক দেশব পৰা বাহিব কবি দিব, অথবা কাট-ছেদন কবি দিব ।

এনে শূদ্রই শ্রুতি, স্মৃতি, গীতা, ভাগবত পঢ়ে । লোকক ধৰ্ম্ম দিয়ে ॥ তাব উপবি ব্রাহ্মণবো গুরু হয় ॥ এনে বোধমতীয়া তর্ক কবিরলৈ আহে যোব ওচবত ॥

সাধুৰাম । অরশ্যো প্রভুজগন্নাথৰ দৰে যোব সংস্কৃত শাস্ত্রত মখল নাই । সেইদেখি শ্লোক মাতি মই যোব কথাৰ প্রমাণ সম্প্রতি দিব নোৱাৰোঁ । তথাপি এইটো নিঃসন্দেহে প্রভুৰ ওচবত নিবেদন কবিব পাৰোঁ যে বেদতে অব্রাহ্মণৰ অর্থাৎ ব্রাহ্মণৰ ঔবসজাত নোহোৱা লোকৰ বচিত অনেক শ্লোক আছে । আৰু ব্রাহ্মণ জন্ম হৈ বট হৈ শূদ্র হৈ পোৱা, আৰু শূদ্র হৈও ব্রাহ্মজান লভি ব্রাহ্মণৰ পোৱাৰ অনেক উদাহৰণ বেদ, পুৰাণত আছে । গীতা ভাগবতে যে ব্রাহ্মণকে সেই সেই শাস্ত্র পঢ়িবলৈ অধিকাৰ দিছে এনে নহয় ; সকলোকে দিছে । বৰং ভাগবতৰ মতে ঈশ্বৰ কৃষ্ণত শৰণ লোৱা প্রকৃত বৈষ্ণৱ, শূদ্রৰ কথাই নাই, চণ্ডাল হলেও, সেই অবৈষ্ণৱ হাদশগুণীয়া বিপ্রতকৈও শ্রেষ্ঠ বুলি কৈছে । আৰু প্রভুৱে যাক দীক্ষা বুলিছে, সেয়ে শৰণ । শৰণ আৰু দীক্ষা দুটা বিভিন্ন বস্তু নহয় । বৈষ্ণৱৰ পক্ষে শৰণেই দীক্ষা, দীক্ষাই শৰণ । ভাতক “মাম” মাছক “জিজি” বুলি ধোৱা যি, ভাত আৰু মাছ বুলি ধোৱাও সি । মহাপণ্ডিত ব্রাহ্মণশ্রেষ্ঠ পৰম বৈষ্ণৱ অনন্তকন্দলীয়ে শৰণ সংহিতা গ্রন্থত কৈছে, “শৰণঃ বভূকৃষ্ণস্য সেব দীক্ষা প্রকীৰ্ত্তিতা । তদভাৱে ন পুঙ্খানুপুঙ্খ সৰ্বব্ৰহ্মবিদপি চ ॥” বেদাদি প্রমাণ্য শাস্ত্রেতেই আছে যে ব্রাহ্মণৰ ঘৰত জন্ম হলেই যে ব্রাহ্মণ হব অধিকাৰ পায় এনে নহয় । ব্রাহ্মজান, সদাচাৰ, পৰিত্রাদিৰ দ্বাৰাইহে জাতৰ প্রভেদ হয় । শূদ্রইও সদাচাৰ আৰু ব্রাহ্মজানৰ দ্বাৰাই ব্রাহ্মণৰ পোৱা আৰু ব্রাহ্মণেও সেইবোৰ বিহীন হৈ বট হৈ শূদ্র হৈ পোৱাৰ উদাহৰণ বেদতে আছে । সেইবোৰৰ নাম উল্লেখ কৰি সৰ্বশাস্ত্রজ প্রভুৰ আগত কবলৈ যোৱাটো যোব পক্ষে ষ্টুভা মাথোন । বিকৃত ভক্ত প্রকৃত বৈষ্ণৱৰ পক্ষে বিকৃতভক্ত ব্রাহ্মণ শূদ্রৰ জাতৰ বিচাৰ কৰাটো বৈষ্ণৱ পন্থাৰ বিপৰীত আচৰণ । আৰু ব্রাহ্মণেৰে সৈতে শূদ্রই একে আসনত বহিলে শূদ্র

তপিনাত লোব শলাবে দাগি দিব পোৱাটোৰ কথা যে কোৱা হৈছে, সেই ব্যৱস্থা মতে চলিলে শূদ্র আলম্বা থকা অনেক ব্রাহ্মণ গোঁসাঁইও দণ্ডবিধি আইনৰ সহায়ক (abstetng) ধৰাত পৰিব কিজানি ।

(গোঁসাঁইৰ মুখ বঙা পৰে ।)

বাজমেধি (সাধুৰাম বৰমালৈ চকু বঙাই চাই ।) তুমি দেখোন বৰকৈ বাচি গৈছাহে একা ? প্রভু-জগন্নাথৰ মুখৰ আগতে টপ্ টপ্ কৰে বিহকে মন যায় তাকে কৈছা দেখোন ?

নাম-লগোৱা । আমি থাকোঁতেই তুমি ইমানখিনি পালাহি নে ?

পাচনি (উঠি, চুৰিয়াখনৰ খোচোনাতো টানি লৈ) । ধৰাইক ইয়াক । (গোলমাল লাগি পৰে)

গোঁসাঁই (সকলোকে ৰখাই) । তোমালোক বহী । বহী । থিব হোঁৱা । থিব হোঁৱা । (সাধুৰামলৈ চাই) বৰমাল । তুমি এতিয়া যাব পাৰা ।

সাধুৰাম (গোঁসাঁইক সেৱা কৰি উঠি) । ভাল প্রভুজগন্নাথ । যাওঁ মই । আৰু ইয়ালৈ আহিবৰ সন্ধান নাই ।

[সাধুৰাম বৰমালৰ প্ৰস্থান ।]

(ক্ষণকালৰ নিমিত্তে সভা নিবৃত্তক ।)

শিষ্য কৃষ্ণকমল শৰ্ম্মা (সাধুৰাম গৈ নেদেখা হ'লত, সেই ফালে চাই) যোৱা । যোৱা । আজি ৰব সাৰিলা, তোমাৰ কপাল ভাল । নতুবা পৈতৃক প্রাণটি ইয়াতে থৈ যাব লাগিলহেঁতেন । (গোঁসাঁইলৈ চাই) প্রভুজগন্নাথ । সাধুৰাম মহাপাতকী । তাব জাত কুল একো-একো-একো-নাই । সি গুৰু-গোঁবৰ একো-কে নামানে । ইয়াকেহে কয় বোলে, “গুৰু গোঁবৰ নামানে বৰা । চৰণ পৰি মৰে অগ্নিয়া-কলা ।”

গোঁসাঁই । সেইটো আমি বুজা হৈছে । বোধ অৱতাৰৰ পিছত কলিক অৱতাৰ হৈ কি কৰিব, যদি এইবোৰ নাথাকিব ? যাওক সেইবোৰ কথা । কৃষ্ণকমল । তুমি সাধুৰাম অহাৰ আগেয়ে কি স্বপ্নৰ কথা ক'ব খুজিছিলি ?

কৃষ্ণকমল । জগন্নাথ । সি স্বপ্ন নহয়, সিঠকেই । কালি পুৱা বন্দীয়ে প্রভুজগন্নাথৰ বহাৰ ফালে আহোঁতে ইঠাং জগন্নাথক “পঞ্চ বৰষীয়া শিঙ সজাপ” দেখিলোঁ । দেখি বন্দী থকি বহোঁ । বন্দীৰ গোটেইটো শৰীৰ বোম্বাৰিত হ'ল । তাৰ খন্তেকৰ পিছতে এই চৰ্চচকুৰেই বি দেখিলোঁ । জাক

কি ক'ম জগন্নাথ ? একেবারেই জ্যোতির্গই হুঁটি !
চাখিখনি হস্ত । এখনিত—

বাঁঠক সেই কথা— আৰু এই সত্যত ক'ব
সকায় নাই । জগন্নাথবনো কি অবিদিত আছে ?
কিন্তু প্রভুজগন্নাথৰ দুখনি চৰণত দাসৰ এই মিনতি
বল,—যেন অন্তকালত এই দাসক অকণ চৰণৰ তলত
খান দিয়ে । (চকুৰ লো টোকে)

গোসাঁই (আনধবালৈ চাই) । জয়বাম ! কৃষ্ণকমলক
ভিতৰলৈ নিয়া হৈছিল নে ?

জয়বাম আনধবা । প্রভুজগন্নাথ ! তেখেতক নিবলৈ
বুলিহে আহিছোঁ । (কৃষ্ণকমলক) ডাঙৰীয়া ! গা
জোনক, অলপ প্রসাদ লৈ আহক ।

(কৃষ্ণকমল শৰ্মাই জনপান খাবলৈ উঠি যায় ।)

গোসাঁই (ৰাজমেধিক) । তুমি শপত খুৱাবলৈ
কাক আনিছিলি ?

ৰাজমেধি । প্রভুজগন্নাথ । সিহঁত বাহিৰতে
আছে । (পাচনিক) পাচনি ! সিহঁতক লৈ আহাঁ ।

[দুটা মানুহেৰে পাচনিৰ পুনঃ প্রবেশ ।]

ৰাজমেধি । প্রভুজগন্নাথ । ইয়াৰ নাম কুশাই ।
সিটোৰ নাম লখোদৰ । কুশাইৰ গাত বাদ এটা
উঠিছে, লখাইৰ ঘৰৰ মানুহেৰে সৈতে । (কুশাইক)
হেৰ কুশাই ! তই প্রভুজগন্নাথৰ ফালে চাই আঁঠু লৈ
কচোন,—তই দোষী নে নির্দোষী ? যদিহে
দোষী, তেন্তে আজিৰ পৰা এমাহৰ ভিতৰতে তোৰ
চকু দুটা ফুটিব বুলি শপত খা ।

কুশাই (আঁঠুকাঢ়ি, গোসাঁইলৈ চাই) । মই দোষী
নহওঁ । যদিহে দোষী, তেন্তে এমাহৰ ভিতৰত
মোৰ চকু দুটা ফুটিব ।

গোসাঁই । যা এতিয়া তই শুচি হলি ।

[কুশাই আৰু লখাইৰ প্রস্থান ।]

ৰাজমেধি (দূৰত বহি থকা এটা বুঢ়ালৈ
গাঙু লিয়াই) । জগন্নাথ ! এইটো চটাই বুঢ়া । ইয়াক
প্রভুজগন্নাথৰ বাৰীৰ পাছফালে যোৱা ৰহাৰ বাটটো
ফুককি দিবলৈ লগোৱা হৈছিল । ই বাটটো এখা-
চোৰোকা কৰি, তাৰ গাত জব উঠিছে বুলি শুচি
গৈছিল । সেই জগবৰ বাবে ইয়াক ধবাই আনিছোঁ ।

চটাই (হাতবোৰ কৈ) । পৰ্জুইশুৱা বন্দীৰ জব
উঠা সঁচা । এতিয়াও বন্দীৰ গাত জব আছে ;
কোনোবাই হাত দি চালেই তাৰ পৰীণ পাব ।

গোসাঁই । ইয়াক তিনিটা বাখ-চকা মাৰি, বদৰ
ফালে মুখ কৰাই, পাছলৈ হাত কৰি বন্ধোৱাই থোৱা
হওক ।

(চটাইক সেইপৰে দণ্ড
দিবলৈ লৈ যোৱা হ'ল ।)

পাচনি । জগন্নাথ । এই বুঢ়াটোৰ নাম নাহৰ-
ফুটুকা । ইয়াৰ ঘৰ বংপুৰত । ই জগন্নাথৰে সৈৱক ।
ই কিবা তাৰ ল'বালৈ নাম লৈ যাবলৈ আহিছে ।

গোসাঁই (ৰাজমেধিলৈ চাই) । সোধা ভাক কি
নাম লাগে ?

ৰাজমেধি (নাহৰ-ফুটুকাৰ) । ভাক কি নাম
লাগে জ, ?

নাহৰফুটুকা (কৰবোৰ কৰি) । মোৰ ঈশপৰ ।
দুখানি চৰনৰ কিপাত বন্দীৰ লৰাপোৱালি একেবি
হৈছে । আজি এমাহ । পাঁচটা মৰি যোৱাৰ পিছত
আকৌ এইকেবি পাইছে যোৰ ঈশপৰ বন্দীয়ে ।
ঘৰৰ ঘৈণীজনীয়ে কলে বোলে “এইবাৰ তুমি আমাৰ
গোখাইৰ ঘৰলৈ গৈ সকলো কথা-বতৰা কৈ-মেলি
নিৰ্ম্মালি পৰ্গাদেৰে সেতে ভালকৈ নাম এটিকে লৈ
আহাগৈ । লৈ আহি মোৰ পোনাক দিয়াহি । গোখাঁই
ঈশপৰৰ কিপাত এইবাৰে লৰাকেৰি কিজানি ৰয়েই ।”
মই বৰ দুখীয়া মানুহ মোৰ ঈশপৰ । নিঃকিন
বন্দী প্রভু-ঈশপৰ । মোৰ কি আছে, কি দিম ?
পৰ্জু-ঈশপৰৰ বেটীজনীয়ে নকৈ গোমোছা এখনি বৈছিল ।
লৰাৰ জহালত বৰলৈ আহৰি নাপায়—সেইখনিকে
সিকি এটাৰে সৈতে প্রভু ঈশপৰৰ দুখানি চৰণলৈ
আগবঢ়াবলৈ বুলি লৈ আহিছে । দুখানি চৰণ ।

গোসাঁই । বেছ হৈছে, ভাল হৈছে । তোৰ
ল'বাটো এইবাৰ নুমলীয়াটেক হৈছে, সেইদেখি তাৰ
নাম নোমল দিলো । (সেউবীলৈ চাই) সেউবী । বুঢ়াক
ফুল-নিৰ্ম্মালি দিয়া । বুঢ়া যা । তোৰ ল'বা নমৰে ।
তাৰ নাম নোমল দিলোঁ ।

নাহৰফুটুকা । (দুবাৰ তিনিবাৰ মূৰ দোৱাই সেৱা
কৰি) প্রভু ঈশপৰৰে কিপাত প্রভু ঈশপৰৰে ল'বা
এটি বাঢ়িল ; বন্দীৰনো কি ? বন্দী আজি আছে,
কাইলৈ নাই ।

[সেৱা কৰি নাহৰফুটুকাৰ প্রস্থান ।]

গোসাঁই । (আনধবাৰ ফালে চাই) । বেলা কিমান
হ'ল ?

জয়বাম আনধবা । জগন্নাথ । ভালৈখিনি হৈছে ।
(শিয়া আৰু ভকডসকলক) আপোনাসকলে গা
জোনক ।

[সকলোৱে গোঁসাঁইক সেৱা কৰি উঠি যায়। যাত্ৰ
আলম্বৰাৰে সেতে চাৰিজন ডেকাডক্ত থাকে।]

গোঁসাঁই (এজন ডকডক)। নিৰ্জল। মই শিকোৱা
সেই গীতটো জোৰ মুখত আহিল নে?

নিৰ্জল। আহিছে প্ৰভু জগন্নাথ।

গোঁসাঁই। ময়ো বচা বঙলা নাটকখন কালি
শেষ হ'ল।

মুহি ৰায়ন। অধিকাৰ ঈশ্বৰৰ তিথিও ওচৰ
চাপি আহিছে। ভাৱনাতলৈ এতিয়াৰে পৰা আৰ্হা
দিলেহে হব।

গোঁসাঁই। এৰা, কালিৰ পৰা সকলো ঠিক কৰি
আৰ্হা দিবলৈ লগাই দিয়া। বঙলা নাটক অলপ
আগৰে পৰা ধৰিলেহে সকলোৰে ভালকৈ মুখত
আহিব আৰু উচৰাৰণ শুদ্ধ হব।

কেহোঁৰাম গায়ন। হয় প্ৰভুজগন্নাথ। বঙলা
নাটৰ বৰ তেজ। অজীয়া নাটৰ মিচিনাতো আৰু
লি মেৰমেৰীয়া নহয়।

গোঁসাঁই। এৰা, মাধৱদেৱে কৰা অজীয়া 'দধি-
মখন' আৰু মোৰ এই বঙলা দধিমখন এই দুখন
মিলালেই বুজিব পাৰিবা। মোৰ নাটৰ পৰা কালি
নতুনকৈ ৰচনা কৰা গীত এটাৰ মূৰৰ একাকি গাওঁ
শুনা; পাছৰ কেইফাকি মনত নাই।

"আৰে নন্দ আইল, নন্দ আইল, নন্দ আইল ছৱা।
আৰে দুজন লোক দাড়াই আছে, খাই কি নেখায় গুৱা ॥",

কেহোঁৰাম গায়ন। কি সুলৰ। কি সুলৰ।
ৰচনাৰ কি তেজ। এই বাবেই আৰু বেলি প্ৰভু-
জগন্নাথে কৰা বঙলা "সীতা-স্বয়ম্বৰ" ভাৱনাত
মানুহে নাম-স্বৰ নধৰা হৈ পৰিছিল। আৰু মহা-
পুৰুষৰ অজীয়া "সীতা-স্বয়ম্বৰ" ভাৱনাত তেনে
মানুহ হোৱা কোনে কত দেখিছা?

গোঁসাঁই (দণ্ডী ডকডক)। দণ্ডী। তই ভাও দিব-
লৈকো গান এটা ৰচি থৈছে। (আলম্বৰালৈ চাই)
জয়ৰাম। সেই মোৰ কৰণিটো আনগৈচোন।

(জয়ৰামে কৰণিটো আনে আৰু গোঁসাঁয়ে তাৰ পৰা
কাকত এখন উলিয়াই গীতটো
পঢ়ি জ্ঞাত লগাই গায়।)

গীত

(১)

মইনাসুৰীয়া ৰাজন ৰাজে কিয়া,
আহা হাঁয় আ-হা হা,
আহা হাঁয় আ-হা হা,
আহা হাঁয় আ হাৱা কাৱা।

(২)

গলাৰ বকম শুনি ৰেদিনী মাওঁ কশিছে
তুণে :মাই আছে মাথা কিয়ে কিয়া,
আহা হাঁয়, আ-হা হা,
আহা হাঁয়, আ-হা হা,
আহা হাঁয় আ হাঁৱা কাৱা ॥"

(নিৰ্জল ডকডক আনন্দত ৰাগৰি পৰে।)

কেহোঁৰাম। সুলৰ হৈছে। সুলৰ হৈছে।

মুহি ৰায়ন। ঈশ্বৰ-শক্তি। ঈশ্বৰ-শক্তি। ঈশ্বৰ
শক্তি নহলে এনে ৰচনা নোলায়।

গোঁসাঁই। তেজ কালিৰ পৰা মোৰ দধিমখন নাটৰ
আৰ্হা কৰিবলৈ দিহা কৰিবা এতিয়া মোৱাইক।

[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

নৈৰ কানৰ আলি। ষাটত সাউদৰ নাও

নাহৰকটুকা ("নোমল" নামটো পাহৰে বুলি
বিড়িয়াই আহিছে আৰু সেইদৰে আহোঁতে আহোঁতে
"নোমল" পাহৰি "নেমেল" ওলাইছে)। নেমেল।
নেমেল। নেমেল। নেমেল। নেমেল।

নাৱত থকা সদাগৰ (আচৰিত মানি)। এইটো
কৰ আপদীয়া অ? আমি নাও মেলিবলৈ ধৰিছোঁ।
ই নেমেল নেমেল বুলিবৰ কোন? আজি তিনিদিন
আমি ষাটতে নাও ৰাখি আছোঁ, দিন বাৰ চাই নাও-
খন মেলিবলৈ ধৰিছোঁ। এই পাৰ্শ্ব অৱস্থানীয়াই আমাক
নেমেল, নেমেল, বোলে কিয়? কটা ই কি টুং-
খুঙীয়াৰ স্বৰ ল'ৰাটো ওলাইছেহি, আমাৰ সঙল
কাৰ্য্যত বিৰিনি পাতেহি? স্বৰ ইয়াক এখুলা দিওঁ।

[নাৱীয়াহঁতে লৰি গৈ নাহৰকটুকাক ধৰি আনি
কিলায়, আৰু তাৰ পিছত নাও মেলি যায়।]

পঞ্চম দৰ্শন

ৰাজআলি

(বৰবৰন্দা চকলা গোঁসাঁয়ে গায়ন ৰায়নেৰে খোল
মুদং বজোৱাই সমাবোধ কৰি নগৰ কুৰিৰলৈ
যায়। বৰবৰন্দা কেঁকোৱা লোলাভ।)

নাহৰকটুকা (কিল-খাই "নেমেল" বুলিবলৈ
পাহৰি, বিড়িয়াই যায়)। "নহৰ হল ঐ। নহৰ

হ'ল !” “নহব হল ঐ! নহব হল !” “নহব হল ঐ নহব হল !”

চকলা গোঁহাঁই (স্বগত)। এই এদিন এবেলানৈ বববক্সা হৈ, গায়ন-বায়নেবে সৈতে এনেটক আহিহোঁ দেখি ই কটা বোক হাঁহিছে। (টেকেলাক হুকুৰ দিয়ে) ধব কটা কুকুৰক! ইয়াৰ ইমানটো সাহ? ইয়াক ধৰি আনি ভালকৈ এখুলা দে।

(টেকেলাই নাহব-কুটুকাক ধৰি আনি কিলাই পেলাই থৈ যায়। বববক্সা গুচি যায়।)

নাহবকুটুকা (লাহে লাহে কেঁকাইগৈথাই উঠি, বিজিয়াই যায়)। “উ: নিটোতকৈ ইটোহে চ'ৰা।” “উ: নিটোতকৈ ইটোহে চ'ৰা।”

[এটা গোধা আৰু এটা গঁবলীয়া বাটক্সা মানুহৰ প্ৰবেশ।]

গোধা (গঁবলীয়াতল চাই)। ই কটা আমাকেহে এই দৰে হাঁহিছে হৰলা? -

গঁবলীয়া। নহয়নো কি? আমাকেইতো হাঁহিছে।

গোধা। আৰ্য্য, ধৰি কুকুৰক দিওঁ ভালকৈ এখুলা।

(দুয়ো ধৰি নাহবকুটুকাক চোব ব্ৰিলোৱাদি কিলাই লৰেজান কৰি পেলাই থৈ যায়।)

বন্দ দৰ্শন

নাহবকুটুকাৰ ঘৰ
(নিচলী আগ-চোতালত বহি আছে।

নাহবকুটুকাৰ প্ৰবেশ।)

নিচলী। আহিলা? নাম পানো নে? চাওঁ কি পানো দেখুৱাচোন।

নাহবকুটুকা। বৰি, বৰি, উধাতু নাখাবি। মোৰ পাত ভুং নাই। জবে-বিবে উঠি আহিছে। আগেয়ে কিবা পানীদুনি এটোপা খাবলৈ দে। (কুল-নিৰ্দ্দালি

ভৰোৱা খায়তি বোনাটো বাহিবৰ বেবড আঁৰি থৈ) এই বোনাটোতে নাম আছে। পিছত ডোক উলিয়াই দেখুৱাম।

(নিচলীয়ে গিৰিয়েকক বাটি এটাত পিঠাঙৰি গুৰ দিয়ে আৰু এলোটা পানী দিয়ে। নাহবকুটুকাই খাবলৈ বহে। ওচৰচুৰীয়া গুৰুৱী কলিতানিৰ প্ৰবেশ।)

গুৰুৱী। নিচলী বাই! নিচলী বাই! তোৰ গিৰিয়েবে তোৰ ল'ৰালৈ গোঁহাঁইৰ ঘৰৰ পৰা কি নাম আনিছে, চাওঁ বুলি আহিলোঁ। বাই! হেৰ বোক দেখুৱাচোন।

নিচলী। তেওঁ নাম আনি সোবোৰৰ বোনাটোতে আঁৰি থৈছে।

(গুৰুৱীয়ে উঠি গৈ বোনাৰ মুখ মেলিব খোজে।)

নিচলী (গুৰুৱীক)। নমেল! নমেল—ল'ৰাৰ বাপেকে নিজে আহি মেলিবহি বুলি বোক কৈছে।

নাহবকুটুকা (“নমেল” শুনি, পাহৰা নামটো ঝপকৰে মনত পৰি, ভিতৰৰ পৰা উঠি লৰি ওলাই আহি নিচলীৰ পিঠিত ডুকু গোটাচেৰেক মাৰে)। হত-চিৰীহঁতী! মই গোখাইৰ ঘৰৰ পৰা মোৰ ল'ৰালৈ নামটো আনি থৈছোহি। মই মোৰ লৰাক দিবলৈ নোপাওঁতেই তই আহি বিলনীয়া উঠিছহি! (আকৌ এডুক মাৰে) গুৰুৱী ভয়ত পলাই যায়।) বেগেতে ল'ৰাটো লৈ আহ। গোখাইঘৰৰ নিৰ্দ্দালি-পৰ্গাদেৰে তাক মই নামটো দিওঁ।

নিচলী। কি হ'ল ঐ এওঁৰ? মিছাতে বোক ডুকু কেইটা মাৰিছে কৈলৈ? মই কেতিয়া নামৰ বিলনীয়া উঠিলোঁহি। সেই পোকলাগতীক বোনাটো মেলিবলৈ মই হাকহে দিছিলোঁ। হতচিৰীহতীয়েই আহি বোক মিছাতে ডুকুকেইটা খুৱালোহ কিয়?

(নিচলীয়ে চকুৰ পানী টুকি, ল'ৰাটো পাটৰ পৰা তুলি লৈ আহেগৈ।)

নাহবকুটুকা (বোনাৰ মুখ মেলি-নিৰ্দ্দালি পৰ্গাদ উলিয়াই ল'ৰাৰ মূৰত দি ল'ৰাটোক)। হো—আমাৰ গোখাইজপৰে ডোক এই নিৰ্দ্দালি-পৰ্গাদ দি তোৰ নাম দিছে নেমেল।

আৰুকাপোৰ

চিকৰপতি নিকৰপতি

(প্ৰথম ভাৰণ : ১৯১৩ খৃষ্টাব্দ)

প্ৰথম দৰ্শন

বিচাৰানয়

(দৰমহা নোখোৱা বিচাৰক—ষিণাবাম বৰদ্বা,
আৰু মিনাবাম শৰ্মা।

আচামী—চিকৰপতি বৰচোৰ।

গুচৰীয়া—বেথাই হাজৰিকা।

বেথাইৰ বৈণীয়েক বেথাইৰ পাছফালে থিয়।)

ষিণাবাম। ইয়াক হলফ দিয়া হ'ল নে ?

চিবস্তাদাৰ (বেথাইক)। হলফ কৰ,—মই যি কৰ
সঁচা কৰ। কোনো কথা নুলুকাওঁ।

বেথাই। কিয়নো লুকাম দেওহে ? মই জানো
কিবা গভাইত ? মো সিহে চোৰ। তাকহে
সেইদৰে কৰ লাগে।

চিবস্তাদাৰ। তই মোক শিকাৰ নানাগে। মই যি
কৈছোঁ তাকে ক, আন কথা নকৰি।

বেথাই। তুমি কলেই হব নেকি ? মোৰে বস্ত চুৰ
কৰিব আৰু ময়েই ধুবি চোৰ হম, গভাইত
হম নেকি ? কথামখা বঢ়িয়া হৈছে দেখিছোঁ।

ষিণাবাম। বেছি কথা নকৰি। হলফ খা। চিব-
স্তাদাৰে যি কৈছে তাকে ক। কৰ লাগিব।

বেথাই। আও চোৰ ধৰি গিৰিহঁতহে চোৰ পৰিলোঁ
হবলা। বাৰু কি কৰ লাগে, কি হালোককৰে
খাব লাগে কোৱাঁ, খাই থওঁ।

চিবস্তাদাৰ। ক, মই যি কৰ সঁচা কৰ। কোনো
কথা গোপন নকৰোঁ।

বেথাই। আপুনি গোপ কথাষাৰনো কি বুলিছে,
ভাঙি কৈ দিয়ক তেহে হালোপ খাব পাবিব।

গোপ মানে যদি গোপ দিয়া বুলিছে, তেহে মই
সেই কামত নাই। জাল গোপ দিয়া কাম
মাছ-মৰা, মাছ-বেচা মানুহৰহে।

ষিণাবাম। হেৰ ! তই দেখোন বৰ চতুৰ হৈছ একা ?
এইখন বজাৰ আদালত বুলি তই জনা নাই নে ?
বোলোঁ এতিয়াই হলফ খা, নহলে শাস্তি
পাবি। পেছকাৰে যিহকে কৰলৈ কয় তাকে
কৰ লাগিব।

বেথাই। কৰ লাগিব যদি কওঁ। তেওঁ সেইফাকি
কি কৈছে আকৌ মাতক, মইও মাৰ্তোঁ। মাতি
হালোপ নে কি খাওঁ। (হলফ লয়।)

ষিণাবাম। আচামীক চিন ?

বেথাই। নিচিনিবলৈ হৈছে কি ? তাক আঁজ
তিনিপুৰুষৰ পৰা মই চিনো,— বাপেকক
চিনো, তাক চিনো, তাৰ পুতেককো চিনো।
এটাইখন চোৰ আৰু চোৰৰ ল'ৰা চোৰ।

ষিণাবাম। ই কি কৰিলে ?

বেথাই। কি কৰিলে ? হতচিৰী হোৱা, জহনিত
যোৱাই মোৰ সৰ্পনাশ কৰিলে। পানী খোৱা
লোটা এটা আছিল, তাকে চুৰ কৰি নি পানী-
খোৱাৰ ভিকাচন ভাঙিলে।

ষিণাবাম। কৈ যা, কৈ যা।

বেথাই। যাৰ কলৈ ? বজাৰ কাছাৰিত গোচৰ
কৰিবলৈ আহিছে, গোচৰ স্তম্ভিপুছি যি হয়
কৰক। মোৰ ওপৰত ইমানকৈ বেকা হৈ
লাগিলে কেনেকৈ চলিব ?

(মিনাবামৰ ফালে সতৃষ্ণনয়নে চায়।)

টেকেলা (বেথাইক ডিৱাই)। বেছি কথা হাকিব
আগন্ত কৰ নাপায়। হাকিমে যি স্তম্ভিছে তাৰ
উত্তৰ দে।

বেথাই। যেছি কথানো কত কলৌ ঐ ? সহস্ৰ-গাঁঠিৰ তনত থাকি মোৰনো সবহ কথাব সকাশখন কি ? তই টেকেলা হালি বুলি ভাল মানুহক এইদৰে ডবিয়াই-হুকিয়াইনো কথা কব পাৰ নে ? (মিনাবাম হাকিমৰ মুখলৈ চাই) দেউতা ঈশ্বৰ ! (বিচাৰক, পেছুকাৰ, টেকেলা, সকলোৱে চুপ কৰে।) চুপ যদি চুপ। মোৰ মুখখন সী খব লাগে যদি খলৌ সী। চোৰে মোৰ পানী খোৱা লোটাটো নিলে। তোমালোক সকলোৱে গোটা খাই মোৰ মুখৰ মাতঘাৰকো নিব খুজিছা নিয়া। কিন্তু হাকিমৰ পৰা কেলেহুৱা টেকেলালৈকে সকলোৱে মঠ বান্ধি বেথাই হাজৰিকাক এইদৰে লঘু কৰিব নালাগিছিল। এতিয়া পৰদেশত বৰ-ভেশ হৈছে যদিও গেলৈকি গাঁৱৰ বেথাই হাজৰিকাও নিজৰ দেশত এটা মাতৃস্বৰ লোক। কৰাইক ; গোপায়ে দেখিব।

পেছুকাৰ। তোৰ নাম কি ?

বেথাই। অ' তুমি ওৰিতে ধৰিলা ? ধৰা। মোৰ নামটো বেথাবাম হাজৰিকা। ঘৰ গেলৈকি গাঁৱত।

পেছুকাৰ। তোৰ বাপেৰৰ নাম কি ?

বেথাই। কিয়, মোৰ বোপাইৰ নামটো কিয় ? মোৰ বুপা-ককাক উকটিলেহে তোমাৰ সঙোষ লাগিব নেকি ? লোটাটো জ্ঞানো মোৰ বোপাইৰ ? লোটাটো মোৰহে, মোৰ বোপাইৰ নহয় দেওহে !

পেছুকাৰ। তোৰ বুলি বুজিছোঁ। তথাপি তোৰ বাপেৰৰ নামটো কব লাগিব।

বেথাই। তোমাৰ কথাত বেথাই হাজৰিকাই তাৰ বুপা-ককাক নুশালে।

পেছুকাৰ। ক, কব লাগিব।

বেথাই। বলৎকাৰ নেকি ? নকও, নাপায় কব। আমাৰ গাঁৱত কোনেও বাপেকৰ নাম নাকাঢ়ে। তোমালোকৰ নগৰত তেনে দস্তৰ থাকিলে থাকিব পাৰে।

পেছুকাৰ। তই দিগ্ নকৰিবি। ক, কব লাগিব।

বেথাই। তুমিচোন তোমাৰ আপুটিৰ নামটো কিবা বোলে নে এই সমাজৰ মাজতে কোৱা, সকলো সভাসদে শুনক। অ' মই নিশকতীয়া দেখি চল পাই মোক হেঁচা মাৰি ধৰিছা ?

পেছুকাৰ (টেকেলালৈ চাই)। এই মানুহটোৱে বৰ বিপ্লৱ কৰিছে। ই যদি ইয়াৰ বাপেকৰ নাম নকৰ, তেন্তে ইয়াক ধৰি হাজোতলৈ লৈ যা।

বেথাই। নালাগে মোক হাজোতলৈ নিব দেওহে। চোৰ কববাত্তে থাকিল, এতিয়া গিৰিহঁতেহে হাজোতলৈ যাবলগীয়া হ'ল। (মিনাবামলৈ চাই) আমাৰ ইজনা হাকিমে দেখোন মোৰ হকে একাধাৰো নামাতে। মোক হাজোতলৈ নে জেৰেঙা পথাৰলৈ নি অ'তালৈহে তেখেতে মুখ মেলিব হবলা ? এতিয়া দেখোন গজালি থৈছে। কপাল। আজি মই ঘৰৰ পৰা ওলাই আহোঁতেই মোৰ বাঁও-চকুটো লৰিছিল, তেতিয়া মই বুজিছিলো, আজি, ভালে-কুশলে সাৰি আহিলেহে অহা। দেউতা। মই গাইতে কৈছোঁ—মই মোৰ বোপাইৰ নামটো নাজ্ঞানো। সবস্তু মোৰ বোপাই ঢুকাল। আইৰ মুখেও মই বোপাইৰ নামটো শুনা নাছিলোঁ। (হাত যোৰ কৈ) হে মোৰ দেউতা। ফপহতা বাজে কথাত উভহা ধৰি থাকি মোৰ গোচৰখনত জেঙা নলগাৰ। মই মনত বৰ বেজাৰ পাইছে গোচৰ কৰিবলৈ আহিছোঁ। মই দাস্তে-তুন ধৰি চুলি-ছিটি কাতৰ কৰি মাতিছোঁ মোৰ দেউতাসকল।

মিনাবাম। ক, কেনেকৈ ই তোৰ লোটা চুৰি কৰিলে ?

বেথাই। দেউতা ঈশ্বৰ। ই বৰচোৰ। লোকে নাতিহে চুৰ কৰে, ই দিনদুপৰতে কৰে। কালি দিনে দুপৰীয়া বেলিকা মই মোৰ ঘৰৰ আগচোতালতে থন্তেকমান বহি আছিলোঁ। ঘৰৰ বৈশীজনীক কলৌ—মোক পানী এলোটা আনি দে, পিয়াহ লাগিছে। তাই মোক সৰ্থেবৰীয়া কাঁহৰ লোটা-টোৰে মোক পানী এলোটা আনি দিলে। মই চকু চকু কৰে পানীলোটা খাই লোটাটো আগতে থৈছোঁ। এনেতে দেখিলোঁ, শালিকা এহালৰ জোটাপুটি লাগিল। শালিকা হালৰ জোটাপুটিখন মই চাই থাকোঁতেই ঠিক এনে সময়তে সোঁ বায়ে-খোৱা মোৰ ওচৰত ওলাল গৈ। তাক দেখিয়েই মোৰ বুকুখন টপিং কৰে বাজি উঠিল। ভাবিলোঁ আজি বায়ে-খোৱা ওলাইছেহি যেতিয়া সি কিবা এটা কৰিহে যাব। সি মোৰ আগত ই কথা, সি কথা বাজভগণৰ কথা উলিয়াবলৈ ধৰিলে। মইও মোৰ মনতে খুটিটো পুতি লৈ হ হ বুলি তাৰ কথা শলাগি যাবলৈ ধৰিলোঁ। এনেতে এবাৰ সি মোক কলে—‘হাজৰিকা। আজিকালি ইয়াত বৰ চোৰৰ প্ৰভাপ হৈছে। মানুহৰ আগৰে পৰা চোৰে বস্ত চুৰ কৰি নিয়ে। সিদিনা এটা চোৰে বজামুৱাৰ আগৰে পৰা তাৰ পানী খোৱা লোটাটো লৈ গুচি গল। তুমি দেখিলে বিস্ময় মানিবা। চোৰটোৱে কেনেকৈ লোটাটো নিলে মই

দেখুৱাওঁ চোৱ'।" এই বুলি এই বাৰেখোৱাই লাহেকৈ "এডেও নুভেও, এইহে লোটা নিৰব চেও" বুলি কৈ, মোৰ লোটাটো মোৰ আগৰে পৰা লৈ ভো-ভো কৰে গুচি গল। মই ভেৰা লাগি চাই থাকিলোঁ। সি কিছুমান দূৰ গলতহে মোৰ গাটলৈ চেতনা আহিল। ভেতিয়া তাৰ পাছে পাছে মই লৰ ধৰিলোঁ। কিন্তু, কততাক ধৰিবলৈ পাওঁ, সি লৰি মই চকুৰে নেদেখা হ'ল। শেহত মই বিবুৰি হৈ কোটোৱালৰ আগত গোচৰ দিলোঁগৈ। কোটোৱালে উঠেছত বা-বোলাই মোৰ ওপৰতহে জলিপকি উঠিল। কোটোৱালে কলে—"মই তোৰ বাপেৰৰ ঘৰৰ বহতীয়া নেকি যে তোক চোৰ ধৰি দিব লাগিব?" মই অনেক কাবোকোকাৰিকৈ তাক আখলি এটা বাচিলতহে, তাকে লৈ সি চোঁচা পৰি কলে "বাক ধৰিব লাগে যদি তই চোৰটো মোক দেখুৱাই দে।" মই কলোঁ, "সি পলাই গ'ল? মই তাক দেখুৱাই দিবলৈ কত পায়। মই তাক চিনি পাওঁ। তাৰ নাম চিকৰ্পতি।" ইয়াৰ পিছত দেখিছোঁ কোটোৱালে চোৰ ধৰি আনি দেউতাসকলৰ আগত হাজিৰ কৰি দিছে। এইসোপাই কথা, এইসোপাই বতৰা। এতিয়া দেউতাসকলে যি ভাল বুজে কৰক। মই দৃষ্টিয়া মানুহ। (মিনাৰামলৈ চাই) আপুনি দেখোন মোৰ ফলীয়া হৈ একেধাৰকৈ নমতা হ'ল? মিছাতে বোমাছৰ বাকলি বেন ৰগা চিকাকপ— (বৈণীয়েক পাছফালৰ পৰা-- "মনে মনে থাকী, মনে মনে থাকী। সেইবোৰ উলিয়াব নেপায়।")

কিনো এইজনীয়ে পাছ ফালৰ পৰা আজুৰি-পিজুৰি কেপুকেপাই থাকে এ? মনে মনে থাকিব লাগে যদি থাকিলোঁ যা হতচিৰীহঁতী! চিকৰ্পতি কেনে টেঙৰ তই নেদেখিলি নে? তাৰ দৰে যদি আৰিও লিজনক নধৰি ইজন হাকিমক ধৰিলোঁহেতেন—

পেছকাৰ। চুপ, চুপ। আদালতত বাহিৰা কথা পাতিব নাপায়। হাকিয়ে যি সুৰিছে তাৰেহে মাথোন জবাব দিব পায়।

বেথাই। বাক, বাক। হাকিয়েনো আক কি সুৰিৰ খুজিছে পোষক। মই কৰ পোৱাখিনিটলৈকে কৈ থাকিব।

মিনাৰাম পৰ্ৱা হাকিম (আচাৰী চিকৰ্পতিক)। চুৰ কচুৰ কৈছে নে?

চিকৰ্পতি (হাডবোৰকৈ)। দেউতা। মোৰ কচুল হুৰলৈ কি হৈছে?

বেথাইৰ বৈণীয়েক (বেথাইৰ পাছফালৰ পৰা)। কটা চোৰ। কাণ-কটা নিৰক। নিৰ্গত বৈয়াল। মহাবাহীৰ আগত বিছা মাতিছ। (হাকিমলৈ চাই) দেউতা! বেচীয়ে গোঁসাইৰ শপত খাই কৈছে, ইয়াৰ বাৰীত ডৰাভৰে কচু হৈছে। ই কচু নাই বুলিলে শুনিব কোনে? দেউতাই বেচীক হুকুৰ দিলে বেচীয়ে এতিয়াই তাৰ বাৰীৰ পৰা বেছ-কচু এবোজা কাটি আনি দেউতাসকলৰ আগত পেলাই দিব পাৰে। দেউতাসকলে তাৰে ভালচেৰেক ইয়াৰ পিঠিত ভালকৈ বেলক, তেহে যদি নিলাজৰ লাভ হয়। লগতে চোৰাত ডাঙচেৰেকো বেচীয়ে আনি দিম।

পেছকাৰ। টেকেলা। এইজনীক আদালতৰ পৰা উলিয়াই দে।

টেকেলা। বল। বাহিবলৈ যল।

বেথাইৰ বৈণীয়েক (মিনাৰাম হাকিমলৈ চাই)। দেউতা। আপোনাৰ সোণৰ-ৰূপৰ চকুৰ আগতে বেথাই হাজৰিকাৰ বৈণীয়েকক কেলহুৱা টেকেলা এটাই এইদৰে অমৰ্য্যাত কৰিবলগীয়া হ'ল নে? মোৰ গিৰিহঁত ঘৰৰ ভিতৰত থাকিল আক মই তিকতা-জনী হৈ এই কেলহুৱাৰ কথাতে বাহিবলৈ ওলাই বাৰলগীয়া হ'ল নে? ই কটা কেলহুৱাই মোৰ গাত হাত দিয়ে কি বুলি, দেউতাই বিচাৰ কৰি চাওকচোন।

মিনাৰাম (টেকেলাক)। হেৰ। তই তাইৰ গাত হাত নিদিবি, খৰৰ দাৰ। তিকতা মানুহৰ গাত হাত দিব নাপায়। (বেথাইৰ বৈণীয়েকৰ ফালে চাই) তই মনে মনে নাথাকনো কিয়? কেপুকেপাই আহ কেলৈ? কাছাবিত হাকিমৰ আগত বিহকে পায় তাকে ক'ব নাপায়।

মিনাৰাম (বেথাইক)। তোৰ সাকী আছে নে?

বেথাই। সাকী মই ক'ত পাম? বলি আগৰে জানিলোঁহেতেন যে ই চুৰ কৰিবলৈ আহিব, ভেতিয়া জনমোৰীক ওচৰতুৰীলৈকে মাতি আনি ওচৰতে বহুৱাই ধৰিলোঁহেতেন।

বৈণীয়েক (পাছফালৰপৰা)। সোপাই সাধী। নেদেখাজন ইহপৰ সাধী। জোন-বেলি সাধী।

পেছকাৰ। চুপ। চুপ। আকৌ তই কথা কৈছ?

মিনাবাম । তইনো মনে মনে থাকিব নোৱাৰ কিয়
হেৰ এইজনী ?

মৈণীয়েক । ময়েনো দুঘাৰ এঘাৰ নামাতিনে কোনে
মাতিব ? আপুনিতো আমাৰ হকৈ
নমতাই হ'ল । মাথোন মোক চুপ চুপ
কৰি চুপচুপাই আছে । সেইদেখিয়েই
মই মনে জানিয়েই গঙ্গাবাম উকিলক
ধৰে । বুলিছিলো । আপুনিয়েই কলে,—
নালাগে উকিলক পইচাকোটা দিব, সেই
কেইটা মোকে—

পেছকাৰ । চুপ । চুপ । বক্ বক্ নকৰিব ।
নহলে এইবাৰ তই হাজোতলৈ যাব
লাগিব ।

মৈণীয়েক । বাব, নামাতোঁ দিয়া । কৰিলোঁ চুপ ।
চুপতে যদি কিবা গুটি ধৰে ধৰক ।
অবলা তিব্বতাক হাজোতলৈ পঠিয়াম
বুলি হুমিয়াই থাকিব নেলাগে ।

মিণাবাম (মিনাবামলৈ চাই) । ই চুব কৰাৰ প্ৰমাণ
নাই ; সেইদেখি ইয়াক খালাচ দিয়া
যাওক ।

মিনাবাম । গোচৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰমাণ হৈছে । আচামীক
ফাটেক দিব লাগে ।

মিণাবাম । প্ৰমাণ নাই, মই ফাটেক দিওঁ কেনেকৈ ?

মিনাবাম । গুচৰীয়াই হ'লফ লৈ আদালতত কৈছে
যেতিয়া তাৰ ওপৰত আৰু কি প্ৰমাণ
লাগিছে ? আচামীতো নামকটা চোৰ ।
এনে চোৰক দণ্ড দিবলৈ আৰু প্ৰমাণ
বিচাৰিব লাগে নে ?

মিণাবাম । আচামী নামকটা চোৰ হ'ব পাৰে
কিন্তু এই গোচৰ হলে ফৰিয়াদীয়ে প্ৰমাণ
কৰিব নোৱাৰিলে । সেইদেখি মই আচা-
মীক দণ্ড দিব নোৱাৰোঁ ।

মিনাবাম । মই হলে দণ্ড নিদি খালাচ দিব নোৱাৰোঁ ।
আৰু আপুনি দিলেও মই সেই ৰায়ত
চহী দিব নোৱাৰোঁ ।

মিণাবাম । আপুনি চহী দিয়ক নিদিয়ক, মই হলে
খালাচ দিম ।

মিনাবাম । মই হলে দণ্ড দিম । নহলে উঠিলোঁ ।

(মিনাবাম হাকিম এজলাচৰ পৰা উঠি
দুৱাৰমুখ পায়গৈ । পাছে পাছে
পেছকাৰ যায় ।)

পেছকাৰ । ধৰ্ম্মাৱতাৰ ! আহক নামাব । এজলাচৰ পৰা
এইদৰে যোৱাটো ভাল নহয় ।

মিনাবাম । মই যদি এজলাচত বহিব লাগে তেন্তে
বেলেগে নায দিম ।

পেচকাৰ । বেলেগাই দিব আহক ।

(মিনাবামৰ পুনৰ আসন গ্ৰহণ ।)

মিণাবাম । মইও সুকীয়াটো ৰায় দিম ।

(দুয়ো দুখন কাকত লেখে)

মিনাবাম । আচামীৰ ছন্দ কঠোৰ পৰিশ্ৰমেৰে ফাটক ।

মিণাবাম । আচামী খালাচ ।

পেছকাৰ । এই গোচৰৰ নথি ৰাজদৰবাৰৰ প্ৰধান
বিচাৰকৰ ওচৰলৈ যাব । তাত আচামীৰ
পুনৰবিচাৰ হ'ব । ধৰ্ম্মাৱতাৰ । আচামীক
জামিনত এৰি দিবলৈ হুকুম দিয়ক ।

দুইজন হাকিম—দিলোঁ ।

দ্বিতীয় দৰ্শন

কাছাৰিৰ ওচৰত উকিলসকলৰ বহাঘৰ

(গঙ্গাবাম বৰন্দা উকীল । হেমোৰাম হাজৰিকা
উকিল । বিশ্বেশ্বৰ দুৱৰা উকিল ।
সব্বাসাম বৰা উকিল । গঙ্গাবাম,
তৰণি তিতাবাম দাস ।)

গঙ্গাবাম । ৰাজসভাৰ প্ৰধান বিচাৰপতিৰ ওচৰলৈ এটা
ডাঙৰ গোচৰ আহিছে, শুনিছাইক নে ?

হেমোৰাম । শুনিছোঁ । সেই চিকৰপতি বৰচোৰৰ ।
তাক পেলোৱা টান । সি হেনো ইয়াৰ
ভিতৰতে আনৰ কথাৰে এৰিছোঁ,
ৰজাকে ভোট চেলকালে ।

সব্বাসাম । মই শুনিছোঁ । গুচৰীয়া বেথাইৰ ফালৰ পৰা
যুৱৰাজকো ।

বিশ্বেশ্বৰ । খেমালিটো বেয়া হোৱা নাই । ৰজা
এফালে, যুৱৰাজ এফালে । মাজতে ৰাই
হাকিম বৰবৰন্দা যায় কোনফালে ?

গঙ্গাবাম । এনেকুৱা দেখোন প্ৰায়েই হৈ আছে ।
বৰবৰন্দাইও হোৱাহোৱে সন্নিবিষ্ট লাগিছে ।
হাজৰিকা গুচৰীয়াৰ ফালে আহা হ'বলা ?

হেমোবাম । আপোনাকোতো চিকৰ্ পতিব ফালব পৰা উকিল ধৰিছে ।

গঙ্গাবাম । আমাক যেয়ে পইচা দিয়ে তাৰ ফালেই আমি ।

বিশ্বেশ্বৰ । যাওক সেইবোৰ কথা । বৰুৱাদেও ! আমাৰ মানুহৰ ভিতৰত আজিকালি ইমানটো আন্দোলন হোৱা, বামানুজ স্বামী শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ গুৰু নে শঙ্কৰাচাৰ্য্য বামানুজ স্বামীৰ গুৰু আৰু কোন ডাঙৰ কোন সৰু ? এই বিষয়ে আপোনাৰ কি মত ?

গঙ্গাবাম । ডাঙৰে দীঘলে নে শকতে আৰতে ?

বিশ্বেশ্বৰ । আপুনি ধেমালি নকৰিব । মই সঁচাকৈ-হে সুখিছোঁ ।

গঙ্গাবাম । সঁচাকৈ সুখিছা যদি সঁচাকৈয়ে ক'ও শুনা,—বামানুজ স্বামী শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ গুৰু ।

বিশ্বেশ্বৰ । আমাৰ দেশখন কৃষ্ণবাম বৰুৱা ডাঙৰীয়াই খনে খনে কাকত পুথি লেখি প্ৰমাণ কৰিব লাগিছে, শঙ্কৰাচাৰ্য্যহে বামানুজৰ গুৰু । বামানুজ শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ গুৰুহোৱাটো অসম্ভৱ ; কাৰণ শঙ্কৰৰ জন্ম আৰু ধৰ্ম্মপ্ৰচাৰ বামানুজৰ অনেক আগেয়ে ।

গঙ্গাবাম । তোমাৰ কৃষ্ণবাম ডাঙৰীয়াৰ পুথিবোৰ বেদ নহয় । এই বিষয়ে সঁচা ইতিহাস এতিয়াও লেখিবলৈ বাকী ।

বিশ্বেশ্বৰ । আপোনাৰ নিচিনা যোগ্য লোকে এই বিষয়টো হাতত নলয় কিয় ? নিশ্চয় তেতিয়া সঁচা কথা ওলাব ।

গঙ্গাবাম । সময় কত ? তথাপি ৰাইজে লবলৈ কলে পাছ নোহোৱকোঁ । ৰাইজে হুকুম দিলে মই মোৰ সকলো সুখ, সকলো কাম কাতিকৈ থৈ, সোঁ ৰাঢ়নীটোৰ লৈ এই ঘৰটো সাৰিবলৈকো সাজু আছোঁ । সেইটো তুমি জানা নে ?

সৰস্বাম বৰা । ধন্য ! ধন্য ! আমাৰ বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ নিচিনা আৰু এজন লোক আমাৰ দুখীয়া অসম দেশত ওলালেই মাতৃভূমিৰ উদ্ধাৰ হ'ব ।

বিশ্বেশ্বৰ (মুখ ঘূৰাই লাহেকৈ) । এৰা, মাতৃভূমিখনৰ ধূলিকাকতি গুচি সি চাফ হ'ব ।

গঙ্গাবাম । সঁচা কথা কবলৈ কি ; তুমি গুৰু

কথা সুখিছা । মই শঙ্কনী গুৰুতক সমূলি বিশ্বাস নকৰোঁ ।

বিশ্বেশ্বৰ । কিয় ?

গঙ্গাবাম । কাৰণ, তামোল গছজোপা থিয় ।

বিশ্বেশ্বৰ । অ' এই কাৰণ ! বুজিনোঁ এতিয়া ।

[তাচ্ছিল্যভাৱে বিশ্বেশ্বৰ উকিলৰ প্ৰস্থান ।]

গঙ্গাবাম । এই পিলিকা লৰাখনে দুপাত আইন মুখস্থ কৰি উকিল হৈ আহি পৃথিৱীখন কটাগছ যেন দেখিছে । আমি ডাঢ়ি-চুলি পকালোঁ, আমাক মানুহে যেনকে নেদেখে । অৰবমী ! গৰ্ভ—!

তিতাবাম । হয় দেউতা, হয় দেউতা ! এইখন ভুহ্ম হ'ব দেউতা । বিদা-বুৰি মান-মৰ্য্যাতৰে এইখন কোনো কালে দেউতাৰ ওচৰ চাপিব নোৱাৰে ।

সৰস্বাম । অ' ডাঙৰীয়া ! আমাৰ দেশৰ সেই বৰুৱাৰ কালি ইয়ালৈ আহিছে । সভা এখন পাতি তেওঁক জনপানপাতি এটা খুৱাই মান ধৰিব লাগিল । তালৈকে আমি পঁচা তুলিবৰ কাৰবাৰ কৰিছোঁহক । আপোনাৰ ওচৰলৈকো আজি গধূলি বিশ্বেশ্বৰৰ সৈতে মই আহিম । আপুনি আমাৰ দেশৰ মুণিমান শ্ৰেষ্ঠ লোক । আপুনি কাৰ্য্যটো ভালকৈ সম্পাদন কৰিব লাগে ।

তিতাবাম । বহুনাৰ বৰুৱাইনো কত কি 'কিয়া কতে' কৰি আহিল যে তেওঁক সলাহ পাতি জনপান খুৱাব লগা হ'ল ?

গঙ্গাবাম । একো 'কিলা কতে' কৰা নাই । বিদেশত অসমৰ নামটোহে ফটাই আহিছে হেনো । কিয়, তুমি জানো তাৰ মাত শুনা নাই ?

তিতাবাম । নাই শুনা দেউতা ! নাই শুনা । আজিকালি বয়স হৈ মোৰ কাণ দুখন অলপ গধুৰ হৈছে । তেওঁ কি কৰিলে কওক-চোন শুনাওৱেই ?

গঙ্গাবাম । আমাৰ বৰাই কওক শুনা ।

তিতাবাম বৰা । ডাঙৰীয়া । কওকচোন কওক । আমিও শুনি থওঁ, শুনি এই ছানছিগাৰো জীৱনটো সাৰ্থক হওক ।

সৰস্বাম । তুমি নাই শুনা যদি নুশুনাই ভাল ; কাৰণ, তোমাৰ কাণৰেই যি পতি হৈছে বুলি

তুমি কৈছা, এতিয়াও যে তুমি শুনিবা
সেইটো মোৰ বিশ্বাস নহয়।

গজাবাম। তেন্তে শুনা ময়ে কওঁ। তেওঁ দিল্লীৰ
বাদছাহৰ সভালৈ আমাৰ দেশৰ প্ৰতিনিধি
সভা হৈ গৈছিল। তাত তেওঁ কি
কৰিলে, কেনেকৈ আমাৰ দেশৰ বৰহিলৈ-
টোৰে কেইজাই মাৰিলে মই কব নোৱাৰোঁ।
তোমাৰ বৰাইহে সেইটো জানে। অৱশ্যে
হিলৈৰ মাত শুনা সকলে তেওঁৰ মান ধৰে,
তেওঁক লৈ বৰসভাহ গায়, ছচৰি গায়।
গাৰ পাৰে। সেইটো বেয়া নহয় আৰু
সেই কাৰ্য্যত মোৰ সহানুভূতি যে নাই
এনেও নহয়। আৰু সেই কিছু আমি বুঢ়া
মানুহ। আমাক বাদ দিলে ভাল নহয় জানো ?

সৰ্গদাম। এইটো কি কথা ডাঙৰীয়া ? আপুনি
নগলে আমাৰ সভা হবই নোৱাৰে।
আপুনি আমাৰ ভিতৰত বৰমুৰীয়া, সৰ্ব্ব-
প্ৰকাৰে দেশৰ নায়ক। আপুনি সেই সভাত
নাথাকিলে সভাই ৰাজী হব।

[সুতুলি গোহাঁইদেওৰ প্ৰবেশ।]

গজাবাম। গোহাঁইদেও। আহক, আহক। বহক, বহক।
কি খবৰ ? শৰীৰৰ খবৰ কি ? কেনে
আছে ?

সুতুলি গোহাঁই। শৰীৰৰ খবৰনো কি সুখি কি
কম ? গা বৰ বেয়া। ভোক নালাগে,
খাব নোৱাৰোঁ। পুৱা মাটিকাঁদুৰীৰ জেল
এটোপাৰে কোনোমতে হেচিঠেলি টেমিৰ
মুৰেৰে এটেমি ভাত পেটৰ ভিতৰলৈ
সুমাওঁ। গধূলি এটোপা চাণ্ডানা।
এয়ে মোৰ আঁহাৰ। পগোৱা এৰাঁগাখীৰ
বাটিয়ে বাটিয়ে পৰি থাকে, তালৈ চকু দিবৰ
মন নাযায়। বেকুৰী-কুকুৰ চাকৰ-নাকৰেহে
সেইবোৰ খায়। আকনো মোৰ গাৰ
অৱস্থা কি সোধে ডাঙৰীয়া ?

গজাবাম। হয়, হয়, মই বুজিছোঁ। মোক আৰু ক'ব
নালাগে।

তিতাবাম (গজাবামলৈ চাই)। ডাঙৰীয়া। গোহাঁই
ডাঙৰীয়াৰনো নবীয়াটো কি ? অনাহাৰত
উখহা নেকি ? তেখেতক দেখোন সিদ্দি-
নাভকৈয়ো আজি অলপ খুন্সৰ বেনহে
দেখিছোঁ। অৱশ্যে বুজিছোঁ যে নবীয়াৰ
নিবিভেহে ভেনে হৈছে। (গোহাঁইলৈ চাই)

ডাঙৰীয়াইনো ইমান ঘামত, গোটেইটো
গাত ইমানকৈ নোমৰ কাপোৰ মেৰাই
খৈছে কেনেকৈ ? জহ লগা নাই নে ?

গোহাঁই। গৰম লাগিবলৈহেতো পিহিছোঁ। গাত
বিষ, ককালত বিষ। সেইদেখি নোমৰ
চোলা কাপোৰ নহলে ফটকৰে ঠাণ্ডা লাগি
পৰে। একেই মোৰ চিৰকঙ্গীয়া শৰীৰ,
তাৰ ওপৰতে ঠাণ্ডা লাগি কাহ-কফ হলে
আৰু মোক নৈৰ বালিৰ টুপত পুৰিবলৈহে
লৈ যাব লাগিব।

গজাবাম। গঁচা, গঁচা মই দেখিছোঁ বুজিছোঁ।

তিতাবাম। মইও এতিয়া ভালকৈ বুজিছোঁ। গোহাঁই
ডাঙৰীয়াৰ কিবা ফুলা মেৰাৰ। এই
নবীয়াত গাটো উখহি যায়, পেটটো ওলমি
পৰে, গাল দুখনত মঙহে হয়, খুতৰিটো
দুভাগ হৈ পৰে।

গোহাঁই (তিতাবামলৈ চাই)। তুমিনো মোক ফুলা
দেখিছা কেনেকৈ মই ক'ব নোৱাৰোঁ।
মই দেখোন দিনে দিনে শুকাই-খীণাই
গৈছোঁ বুলিহে সকলোৱে কয়। এতিয়াই
জহৰ মল বাবুৰ তালৈ গৈছিলোঁ। তেওঁ
দেখোন মোক দেখি কলে যে মোৰ শৰীৰৰ
অৱস্থা বৰ খৰাপ।

গজাবাম। হয়, হয়, মইও দেখিছোঁ বৰ খৰাপ।
এ আপুনি ডাঙৰ মানুহ দেখিহে মুঠিয়ে
মুঠিয়ে ধন ডাঙি দৰৰ-জাতি খাই, কাতি
হৈ নপৰাকৈ কোনোমতে থিয় হৈ আছে।
সামান্য মানুহ হোৱা হলে কোনোবা কেতি-
য়াবাই তাৰ কিবা হলহেঁতেন। তিতাবাম
লব। মানুহ, নাজানে। সেইদেখিহে বিবেচনা
নকৰাকৈ কথা কয়।

গোহাঁই। এ মই এতিয়াই জহৰ মল বাবুক কৈ
আহিছোঁ বোলোঁ আমাৰ দেশত কথাবাৰ্তা
দকৈ বুজি বিবেচনা কৰি কোৱা মানুহ
বুলিবলৈ মুঠেই দুজন—এক গজাবাম বৰুৱা
ডাঙৰীয়া উকিল আৰু এক তেওঁ।
আনবোৰ মানুহমুৱা হবলৈ ভালেখিনি
বাকী। আৰু হলে হয়। অ' জহৰ মল
বাবুৰ গোলাত ডাটাৰ পৰা সুন্দৰ গৰম
ঘিউ আহিছে, মোক দেখুৱাইছিল। চমৎ-
কাৰ। আদমনা ৰা দহসেৰ মোলৈ
পঠিয়াই দিবলৈ জহৰ মল বাবুক কৈ
আহিছোঁ। দাখটো অৱশ্যে কিছু বেছি।
অৱশ্যে ভাল বস্ত্ৰৰ বোজা সবহ হবই।

ডাল মানুহলৈ বেছি দামৰ বস্তু, নবম
মানুহলৈ কম দামৰ বস্তু।

তিতাবাম। কালি জহৰ মল বাবৰ গোললৈ অহা সেই
বগীতামৰ টিঙৰ বিউৰোৰ নে? তেওঁ
মোকও দেখুৱাইছিল। মই অলপ আঙুনিৰ
আগত লৈ গুণ্ডি চাইছিলো, মহুৱাৰ তেল
আৰু ফেনেকা কলৰ গোন্ধত পলাই
আহিলোঁ।

গজাবাম। তোমাক তেওঁ এই বিউ দেখুৱা নাছিল।
মানুহ চাইহে বস্তু দেখুৱায়।

গোহাঁই। নিশ্চয় ডাঙৰীয়া নিশ্চয়। মই এই দেখি-
য়েই কৈছিলো, বোনে। আমাৰ উকিল
ডাঙৰীয়াৰ নিচিনাকৈ কথাৰ আতিশুৰি
বুজা মানুহ আমাৰ দেশত কেইটা? বাৰ
ডাঙৰীয়া। মই উঠিনোহে এতিয়া। বাসুৰ
বেমাৰটো প্ৰকৃতিত হৈ মূৰটো কিবা কিবা
আচন্দ্ৰাই কৰি আনিছে।

গজাবাম। মোকো আজিকালি সেই বোণে ধৰিছে।
মই পচিমৰ ডাঙৰ কবিতাজ্ঞ এজনৰ ত'ৰপৰা
এসেৰ মধ্যমনাৰায়ণ তেল অনাই লৈছোঁ।
দিনো তাৰে একোটোপা মূৰত বঁহিহে
তন্ত্ৰি আছোঁ। কিন্তু কি চমৎকাৰ তেল!
কি চমৎকাৰ গুণ! মূৰত এটোপা দিলেই
মূৰত বৰষুণৰ শিল যেন চোচা লাগি যায়।
মই হলে বৰ গুণ পাইছোঁ। দামটোহে
অলপ বেছি। এসেৰত ৬৪ চৌষষ্ঠি টকা।

গোহাঁই। বুজিছেনে ডাঙৰীয়া! মোকো তাৰে আধেৰ
দিয়ক, দহোকৰি। মই আধেৰৰ ভাগ
ললোঁ। আপুনি লাগে যদি আকৌ অনাই
লব। আজিয়েই মোৰ ঘৰলৈ আপুনি
অনুগ্ৰহকৈ আধেৰ তেল পঠিয়াই দিব।
দাম সৰহ হওক, হান নাই। মই দেখোন
আপোনাক ইয়াৰ আগেয়েই কলোঁ বোনে।
ডাল বস্তুৰ দাম সৰহ হোৱাটো ধৰা-বন্ধা
কথা আৰু ডাঙৰ মানুহলৈ ডাঙৰ দামৰ
বস্তু, সৰু মানুহলৈ নবম দামৰ বস্তু।

জাবাম। দিম পঠিয়াই। আজি নোৱাৰিলেও কাইলৈ
পুৱাই আপুনি তেল পাব।

গোহাঁই। কিন্তু দহোকৰি নাপাহৰিব, নিশ্চয় পঠিয়াই
দিব। ডাঙৰীয়া, মোৰ সেই ধন ধাৰে
দিয়া ঋণখন লেখা হল নে?

গজাবাম। লেখিছোঁ কাইলৈ শেষ হব; পঠিয়াই দিম।

[মুতুলি গোহাঁইৰ প্ৰশ্নান।]

(তিতাবামলৈ চাই) তুমি তেনেকৈ কৈছিল
কিয়? তুমি নাজানা নে তেওঁক তেওঁৰ
গাটো বেয়া দেখিছোঁ। বুলি কলেহে তেওঁ
ডাল পায়? ডাল দেখিছোঁ। বুলিলে বৰ
বেয়া পায়। তেওঁ ভাবে, ডাঙৰ মানুহ
হলে গাটো সদাৰ বেয়া হৈ থাকিব লাগে
আৰু লোকেও সেইদৰে কৰ লাগে। গা
বেয়া হৈছে বুলি কোৱাটো ডাঙৰ মানুহৰ
লক্ষণ।

তিতাবাম। মই সেইটো নাজানিছিলো ডাঙৰীয়া।
আজিৰ পৰা তেওঁক মই বাটে-পথে লগ
পালে কম যে তেওঁক খৰি দিবৰ হলেই।

গজাবাম। আকৌ বাটাটি নকৰিবা। তেনে কবিলে
ঠাটা কৰিছা বুলি বুজিব। এতিয়া হোৱা, এই
ছম অনা পইচা লৈ যোৱা। এসেৰ
সৰিমহৰ তেল বজাৰৰ পৰা কিনি লৈ গৈ
মোৰ ঘৰত দি যাৰা। গোহাঁইদেউক দিব
খোজা মধ্যমনাৰায়ণ তেল আজি বাতিব
তিতবতে ভৈয়াৰ কৰিব লাগিব।

[তিতাবামে মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি পইচা লৈ যায়।]

তৃতীয় দৰ্শন

চিকণপুৰ বজাৰ বাজসভা

(বজা, যুৱবাজ, মন্ত্ৰী, পাত্ৰ আৰু সভাসদসকল।
বৰবন্ধা বিচাৰ-আসনত।)

বৰবন্ধা (চিৰদাবক)। আজি কেইটা গোচৰ আছে?

চিৰদাব (গোচৰৰ নথি আগত দি)। তিনিটা।

বৰবন্ধা। প্ৰথমটোৰ গুচৰীয়া হাজিৰ আছে নে?

চিৰদাব। হাজিৰ আছে। (টেকেলাক) মাত, গুচৰী-
য়ানী বেটেউ কলিতানী। পদকীয়ানী
কালমণি কেঙটনী।

টেকেলা (বিড়িয়াই)। গুচৰীয়া বেটেউ কলিতানী
হাজিৰ। গুচৰীয়া বেটেউ কলিতানী
হাজিৰ!! পদকীয়া খালৈভাঙী কেঙটনী
হাজিৰ!! পদকীয়া খালৈভাঙী কেঙটনী
হাজিৰ!!

চিৰদাব। খালৈভাঙী নহয়, কালীমণি।

টেকেলা। খালৈভাঙী নহয় কালীমণি হাজিৰ।

চিৰন্দাৰ (টেকেলাক ধমকি দি)। তই গৰা। মাত
কালীমণি পদকিয়ানী।

টেকেলা। খালিমণি পদকিয়ানী! খালিমণি পদকি-
য়ানী হাজিৰ। খালিমণি।

[বেটেট আৰু কালীমণিৰ প্ৰবেশ।]

চিৰন্দাৰ (টেকেলাক)। ওচৰীয়ানীক হলফ দে।

[ওচৰীয়ানীক হলফ দিয়া হয়।]

বৰবৰন্দা। তোব কি গোচৰ ক?

বেটেট। দেউতা। মোৰ চাৰিৰছৰীয়া ল'ৰাটো সেই
বাইকহনীয়ে (কালীমণিক দেখুৱাই)
কাটিলে। (চকুৰ পানী টোকে।)

বৰবৰন্দা। ক কেনেকৈ কাটিলে। আৰু কিয় কাটিলে?

বেটেট। আমি দুয়ো ওচৰচুবুৰীয়া। মোলৈ তাইৰ
সদায় আৰেজ। মই ঘৰত নথকাত তাই
লৰাটো তাইৰ ঘৰলৈ ভুলাই লৈ গৈ কাটি,
মোৰ ঘৰত পেনাই থৈ গনহি। দেউতা!
তাইক হুকুম দিয়ক, তাই মোকো কাটক।
মোৰ লৰাটো কাটিলে যেতিয়া মোকো
কাটক। মইনো আৰু জীয়াই থাকি
কি হব? (চকুৰ পানী টোকে)

বৰবৰন্দা (কালীমণিক)। তই এইৰ লৰাটো কাটিছিলি।
নে?

কালীমণি। দেউতা! গোমাই সাখী। মই এনে
মহাপাপৰ কাম কেতিয়াও কৰা নাই।
কেতিয়াও কৰিব নোৱাৰোঁ। দেউতা!
তাই মিছাকৈ মোৰ গাত এই বদ্‌নাম দিছে।
দেউতা! মইনো কি কম? তাইৰ স্বভাৱ
ভাল নহয়। তাই মদ-ভাং, ফটিকা খাই
ফুৰে। সেইদেখি আমাৰ গাঁৱৰ কোনেও
তাইক দেখিব নোৱাৰে। মোৰ তাই ওচৰ-
চুবুৰীয়া বাবে তাইৰ বেয়া স্বভাৱ দেখি
মই মাৰ্চসময়ে তাইক গালিশপনি পাৰোঁ।
সেইদেখিয়েই তাই মোক ভাল নাপায়।
নহলে তাইৰে সৈতে মোৰ আন কোনো
আৰেজাআৰেজি নাই। দেউতা! ধৰম
কথা কৈছোঁ। মোৰ মনত খেলাইছে—
তায়েই কিজানি বাগীৰ ভানত মতলীয়া
হৈ ল'ৰাটো কাটিলে। এতিয়া তাইৰ গাত
ভগৰ পৰে বুলি তাই এষ্ট ফিকিৰ কৰি
বেনিৰ গাত শোণ পেনাই গা সবন্দান
খুজিছে।

বৰবৰন্দা (অনেক পৰ ভাবি ওচৰীয়ানী আৰু
পদকিয়ানী দুইলৈকে চাই)। হেৰ গুন—
তইতৰ যিজনীয়েই এই সভাত উলজ হৈ
নাচিব পাৰিবি, তাইকে মই নিৰ্দোষী
বুলি খালাচ দিম। আৰু যিজনীয়ে সেই-
দৰে নাচিব নোৱাৰিবি, তাইক জগৰীয়া
বুলি বুজি কাটিবলৈ হুকুম দিম। ধিৰাং
কথা।

কালীমণি (হাতযোৰ কৈ)। দেউতা! বেটাক ছোৱা-
ছোৱাকৈ কাটিলেও বেটোৱে তেনে কাম
কৰিব নোৱাৰে।

বেটেট। দেউতা বজাৰ সভাত হাকিম। সৰ্গদেৱো
আগতে। সৰ্গদেৱৰ হুকুমত জোন-বেলি
সাতগাপল ঘূৰিব লাগিছে। আমিহো
কোন কুটা? এতেকে বজাৰ হুকুম,
দেউতাৰ হুকুম পেনাবৰ মোৰ সাইধ কি?
দেউতাই হুকুম দিলে বেটোৱে নাচিবই
লাগিব। মোৰ লৰাই গল আৰহনো
মোৰ কি লাভ-চৰম আছে?

বৰবৰন্দা। টেবেলা। এই ওচৰীয়ানীক হাত-কেৰেগা
দি লৈ যা, পোতাশানত ধৰি। তাইৰ
গোচৰ মিছা। তাই নিজেই তাইৰ লৰা
কাটিছে। তাই মিছা গোচৰ কৰা বাবে
আৰু পুতেকক কাটা বাবে পিছত তাইৰ
শোধ হব। চিৰন্দাৰ! ইয়াৰ পিছৰ গোচৰ
কি?

চিৰন্দাৰ (টেকেলাক)। মাত, বঙাই কোচ ফৰিয়াদী।
খুদ্মন কেওঁট আচামী।

টেকেলা (বিড়িয়াই)। খুদ্মন কেওঁট ফৰিয়াজি হাজিৰ

চিৰন্দাৰ। খুদ্মন নহয়, বঙাই কোচ ফৰিয়াদী।

টেকেলা। খুদ্মন নহয়, বঙাই কোচ ফৰিয়াজি
হাজিৰ। খুদ্মন নহয় বঙাই কোচ ফৰি-
য়াজি হাজিৰ। খুদ্মন!! খুদ্মন নহয়
বঙাই কোচ ফৰিয়াজি হাজিৰ!!!

চিৰন্দাৰ। আচামীক মাত।

টেকেলা (বিড়িয়াই)। আচামী হাজিৰ। আচামী
হাজিৰ।

চিৰন্দাৰ (টেকেলাক বৰকৈ ডৰিয়াই)। তই বৰ গৰা।
এনে কৰিলে তোক বৰপাশু কৰিব লাগিব।

টেকেলা। দেউতা। নামটো আকৌ কৈ দিয়ক,
বন্দীয়ে আহিবলোঁ।

চিবদ্বাৰ । খুদ্মন আচামী ।

টেকেলা । খুদ্মন আচামী হাজিৰ ! খুদ্মন আচামী হাজিৰ !!

[খুদ্মনৰ প্ৰবেশ ।]

চিবদ্বাৰ (টেকেলাক) । ফৰিয়াদিক হলফ দে ।
(বঙাইক হলফ দিয়ে ।)

বৰবন্দা (বঙাইক) । তোৰ কি গোচৰ ক ।

বঙাই (হাতবোৰকৈ) । দেউতা ! আজি তিনিমাহ হল সোঁ সি (খুদ্মনক) মোৰ পৰা একুটি ৰূপ ধৰলৈ নিছিল । এতিয়া তাক ধৰ সাধিলত, সি সেই ৰূপকুৰি নাই নিয়া বুলি মিছা মাতিছে ।

বৰবন্দা । তোৰ সাক্ষী আছে নে ?

বঙাই । মোৰ সাক্ষী কোনো নাই দেউতা ! পঞ্চাৰৰ মাজৰ বৰগছ এজোপাৰ তলতে বহি মই তাক ৰূপকুৰি দিছিলোঁ । সি মোক বৰকৈ কাওৰাও কৰি ধৰিছিল যে সি ৰূপ ধৰে নিয়া কথাটো কোনেও জানিব ন'লাগে । জানিলে সি গঞামানুহৰ আগত লাজ পাৰ, কাৰণ গাঁৱত তাক সকলোৱে ধন-বিত্ত থকা চহকী মানুহ বুলি জানে । এতিয়া তাৰ অৱস্থা বেয়া হৈ ধৰ লাগিছে বুলি জানিলে তাক আক কোনেও বিশ্বাস নকৰিব । মইও দেউতা ! হোলাৰ ভাই মোলা সেই কথাকে পতিয়াই সাধী এটাকো নৰখাকৈ তাক ৰূপকুৰি দি কাকিত পৰিলোঁ । এতিয়া সি মিছা মাতি মোক বিবুধিত পেলাইছে দেউতা ঈশ্বৰ !

বৰবন্দা (খুদ্মনক) । তই ইয়াৰ পৰা একুটি ৰূপ ধৰে নিছিলি নে ?

খুদ্মন । গোটেই মিছা কথা দেউতা ! মই কেতিয়াও লোৱা নাই । সেই ছালছিগা ভিকছৰ কি টকা আছে যে সি মোক ধৰলৈ দিব ? মোক আমাৰ গাঁৱত চহকী মানুহ বুলি সকলোৱে জানে দেউতা ! মই তাৰ পৰা ৰূপ ধৰে লবলৈ মোৰ কি হৈছে ? সি মিছাকৈয়ে ডাঙি মোৰ পৰা পাৰে যদি একুটি ৰূপ সবকাবলৈ কাৰবাৰ কৰিছে । আচল কথা এইটো দেউতা ।

বৰবন্দা (কিছুমান বেলি ডাৰি) । চিবদ্বাৰ । তুবি এখন পৰণা লেখা, সেই পঞ্চাৰৰ মাজৰ গছজোপাক তলপ কৰি ।

(চিবদ্বাৰে পৰণা লেখি দিয়ে)

(ফৰিয়াদীলৈ চাই) হেঁ, তই এই পৰণাখন লৈ যা । তই যিজোপা গছৰ তলত বহি ইয়াক ধন ধৰে দিছিলি বুলি কৈছ, সেই গছজোপাক এই পৰণাখন দেখুৱাই ক'গৈ যে এতিয়াই সি মোৰ ওচৰলৈ সাক্ষী কৰলৈ আহিব লাগে । লগতে মোৰ এই টেকেলাকো লৈ যা ।

বঙাই (আচৰিত মানি) । গছজোপা কেনেকৈ আহিব দেউতা ? দেউতাই এই দুখীয়া বন্দীক কিবা ঠেটা কৰিছে হবলা ? দেউতা ! মই বৰ দুখীয়া । অনেক দুখ কৰি ৰূপকুৰি গোটািছিলো । সোঁ অধৰমীয়ে মোক "বান্ধ" বুলি মাতিছিল, মইও তাক "বান্ধ" বুলিছিলো । সেইদৰেই তাৰ মজিল হৈছে বুলি শুনিহে মোৰ দুখৰ বিত ৰূপকুৰি উলিয়াই দিছিলোঁ । অন্তত সি মোক এইদৰে চোঠেঙীয়া কৰিব বুলি সমাজিকভাৱে ভবা নাছিলোঁ দেউতা ।

বৰবন্দা । মই ঠাট্টা নাই কৰা । তই পৰণাখন লৈ যা । বজাৰ পৰণা পালে গছ নাহি নোৱাৰে ।

(বঙায়ে পৰণাখন লৈ যায় । লগতে টেকেলাও যায় । কিছুমান বেলিৰ মূৰত খুদ্মনলৈ চাই) হেৰ বঙাই ! গছজোপাৰ গুৰি পালেগৈ নে চাগৈ ?

খুদ্মন । নাই পোৱাগৈ দেউতা । এতিয়াই পাৰগৈ নে ? আৰু কিছুমান বেলি লাগিব । [ভালেখিনি বেলিৰ মূৰত টেকেলাৰে সৈতে বঙাইৰ পুনৰ প্ৰবেশ ।]

বঙাই । দেউতা ! গছক পৰণা দেখুৱালত গছে একো নামাতিলে । আমাৰ লগত নাহিলেও । দেউতাৰ টেকেলা লগতে আছিল । টেকেলাক সোধক দেউতাই । বাক কিয়নো আহিব দেউতা ? গছে জানো কথা ক'ব বা আহিব পাৰে ? দেউতাই দুখীয়া বন্দীৰে সৈতে তামোচাহে কৰিলে হবলা ?

বৰবন্দা । নাই কৰা তামোচা । তইও মোৰ ওচৰ পোৱাৰ আগতে গছে আহি মোক ধৰে বনে কৈ গলহি যে ধন ধৰে দিয়া সঁচা, সি দেখিছিল । তই গোচৰ জিকিলি । আচামী খুদ্মনে তোক এতিয়াই যদি হুতে সৈতে ৰূপকুৰি ওভোতাই নিদিয়, তেন্তে সি তিনিমাহ ফটিক খাটিব লাগিব আৰু

তাৰ বৰ-বাৰী বয়-বস্ত্ৰ কোবোক কৰি বেচি
আদালতৰ পৰা তোক টকা দিয়া হব।
চিবদাৰ! আৰু কি গোচৰ আছে?

চিবদাৰ। ধৰ্ম্মাৱতাৰ! চিকবপতি বৰচোৰৰ ওপৰত
গোচৰ এটা আছে। ফৰিয়াদী বেথাই
হাজৰিকা।

গজাবাম বৰবৰন্দা উকিল। মই চিকবপতিৰ ফালে
আহোঁ।

হেমোৰাম হাজৰিকা উকিল। মই বেথাইৰ ফালে
আহোঁ।

গজাবাম। মই ইয়াকে কওঁ যে এই গোচৰ সমূলি
মিছা। মোৰ মক্কেলক অপমান আৰু
লটিবাটি কৰিবলৈ ফৰিয়াদীয়ে আন আন
দুষ্ট মানুহেৰে সৈতে চক্ৰান্ত কৰি এই
মিথ্যা অভিযোগ কৰিছে।

হেমোৰাম। ধৰ্ম্মাৱতাৰ! গোচৰ সম্পূৰ্ণ সঁচা। তলৰ
আদালতত গোচৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰমাণ হৈ গৈছে।
ধৰ্ম্মাৱতাৰে নথি তলপ কৰি চাওক।

গজাবাম। নথি তলপ কৰিব নালাগে ধৰ্ম্মাৱতাৰ!
আগতে আছে। গোচৰ তলৰ আদালতত
এচুলিনানো প্ৰমাণ হোৱা নাই।
(হেমোৰামলৈ চাই চকু পকাই)
তুমি মিথ্যাবাদী।

হেমোৰাম (গজাবামলৈ সেইদৰে চাই)। তুমিহে
মিথ্যাবাদী, মই নহওঁ।

গজাবাম। দিনে মিছা মক্কেলক সজা ব্যৱসায় তোমাৰ-
হে, মোৰ নহয়।

হেমোৰাম (হাকিমলৈ চাই)। আদালতৰ ওচৰত মই
প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ, মোক এই মিছলীয়া
ভেম্‌ছিং উকিলৰ গালিৰ পৰা ৰাখক।
আদালতৰ আগত এওঁ এইদৰে মোক গালি
পাবিবৰ এওঁৰ কি অধিকাৰ আছে?
এওঁ ডাফিন-চুলি পকালে বুলিয়েই আমাক
গালি পাবিবৰ ক্ষমতা পালে নেকি?
গাধ জানো বুঢ়া নহয়?

গজাবাম (আদালতলৈ চাই)। হজুৰ! এই অসভা
অহঙ্কাৰী উদ্ধত উকিল তৰচেঙেলিয়ে মোৰ
মানহানিজনক কথা কৈ মোক গালি কিয়
পাবিব? হজুৰে ইয়াৰ বিচাৰ কৰিব লাগে।

বৰবৰন্দা। আপোনাসকল দুয়ো ক্ষান্ত দিম্বন্ধ।
আদালতৰ আগত এনেবোৰ কথা কব নাপায়।
দুয়োজনৰ দোষ।

যুৱৰাজ। মই কিন্তু নামাতি থাকিব নোৱাৰিলোঁ।
যে গজাবাম উকিলৰ নামে সদায় এনে
ব্যৱহাৰৰ কথা শুনিবলৈ পোৱা যায়।

ৰজা। মই দেখাত, গজাবাম উকিলকো সৰু সৰু-
বোৰে মিছাতে দিগ কৰি থাকিবলৈ নেৰে।
মই এই গোচৰৰ নথি পঢ়ি চাইছোঁ।
ফৰিয়াদীৰ গোচৰৰ প্ৰমাণ নাই।

বৰবৰন্দা। আচাৰী খালাচ।

[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

ৰজাৰ তাম্বুচীচ'ৰা
(ৰজা আৰু চিকবপতি)

ৰজা। চিকবপতি। সেয়া কি আনিছ?

চিকবপতি। সৰ্গদেৱ। বন্দীৰ বাৰীত দিগ্‌যোৱা
কল এখোকা-হৈছিল, পকা দেখি তাকে
সৰ্গদেৱৰ ওচৰলৈ লৈ আহিলোঁ।

ৰজা। বেছ! বেছ! ভাল কৰিলি। কিন্তু তোৰ বাৰীত
নে কাৰ বাৰীত?

চিকবপতি। সৰ্গদেৱৰ ৰাজ্যৰ গোটেইবোৰ প্ৰজাৰ
বাৰীয়েই সৰ্গদেৱৰ চৰণৰ ধূলিৰ প্ৰসাদত
বন্দীৰ বাৰী। তাতনো কি কথা আছে?

ৰজা (হাঁহি)। বেছ, বেছ, ভাল, ভাল। কিন্তু চিকব-
পতি! তই এইবোৰ ঠেকত পৰিছিলি,
অলপতেহে সাৰিলি। যুৱৰাজে সফলৰ পৰা
ভেটা ৰাই তোৰ বিপক্ষে পুৰ বি
লাগিছিলেই। মইহে কথমপি সৰুৱালোঁ।

চিকবপতি। সৰ্গদেৱৰ চৰণৰ ধূলিৰ প্ৰসাদত বন্দীৰ
ভয় নাই। বন্দীক কোনেও পেলাব নোৱাৰে।

ৰজা। বাক চিকবপতি। তোক যে সকলোৱে বৰ-
চোৰ বোলে, কতা মই দেখোন তাৰ একো
চিনমোকাম নেদেখিলো?

চিকবপতি। বন্দীক আইগা দিলে দেখুৱাব পাৰোঁ।

ৰজা। বাক তই মোৰ হাতৰ আঙুলিৰ এই চিৰী-
আঙঠিটো যদি চুৰ কৰি নিব পাৰ তেন্তে-
হে তোৰ কেৰানজালি বুজিম, তেহে তোক
বৰচোৰৰ খিতাপ দিব। নহলে তোক
বৰচোৰ ভাঙিব।

চিক্‌পতি। সৰ্গদেৱ আইগা পালে, আজি বাতিয়েই
সেই কাৰ কৰিব পাৰে।।

বজা। ঠাক আজা দিলে।। তোৰ কেবাবতালিটোকে
চাওঁ।

চিক্‌পতি (সেৱা কৰি)। বন্দীয়ে সৰ্গদেৱৰ আইগা
পালিব।

[চিক্‌পতিৰ প্ৰস্থান।]

বজা (কোটোৱালক যতাই আনি)। কোটোৱাল। আজি
বাতি সাৱধানে যোৰ হাউলি পহৰা দিয়াবি।
চোৰ আহিবৰ সম্ভৱ।

কোটোৱাল যি আদেশ মহাবাক।

[প্ৰস্থান।]

পঞ্চম দৃশ্য

নিগিৰী বংদৈৰ ঘৰ

[চিক্‌পতিৰ গীত গাই প্ৰবেশ।]

গীত

তাইবে নাইবে দা নি

না দেব তা না দে বে নুম।

বংদৈক মহিহে জানো,

আন কাকো নাজানোং॥

বংদৈ। বাৰে-খোৱা। কি হ'ল? আজি দেখোন
বৰ উছাহ। কাৰবাৰ সৰ্বনাশ কৰি
আহিলি হবলা?

চিক্‌পতি। মোৰ সৰ্পনাশৰহে ওচৰ চাপিছোঁ
আৰু সেই বাবেই এইটো উপাহ, এইটো
নিশাহ। বোলে, আজি মই হাংদৈ
পথাৰৰ মাজেদি আহোঁতে ওবেৰাটে ভাবি
আহিছিলো,— মোৰ ভোগালী-ভোগদৈ
বাঙলী-বংদৈৰ পুণিয়াৰ জোন যেন বঙা
মুখনিৰ কথা। ভাবি আহোঁতে আহোঁতে
ভাববোৰ কাইব হৈ গীত এটা হৈ ওলাল।
তাবে দুৰ্কাঁকি গালে। আৰু দুৰ্কাঁকি পেটতে
আছে। ওলাবলৈ কোব্‌কোবাই আছে।

বংদৈ। কোব্‌কোবাই আছে যদি কেঁকাৰাহে ওলাব।
দে উলিয়াই; মই আঁতৰে।।

চিক্‌পতি। এহা, নাভিলে সি মোৰ বংদৈৰ বঙা
গালতে চেপা মাৰি ধৰিব।

বংদৈ। ধৰে ধৰক, নাভৰে। যা।

চিক্‌পতি (বংদৈৰ গালত আঙুলিৰে ধৰি)। জেতে
এয়া ধৰিলে। (গান গায়)

বংদৈৰে গালধনি

লাহৰী সোণকৰি,

যোৰহে হাতে জানে,

আনৰ হাতে নাজানেং॥

বংদৈ। বাৰে-খোৱা। তোৰ কাণখনকো মোৰ হাতেহে
জানে। ওচৰ চাপি আহ, দুইবোৰ ভালকৈ
চিনাকনা হওক।

(চিক্‌পতিৰ কাণ মলে।)

চিক্‌পতি। আৰু মলা, আৰু মলা, বেছ লাগিছে।
সুত লাগিছে। আ: কি মিঠা। কি
সোৱাদ। কি মো। ইয়াৰ পিছত?

বংদৈ। ইয়াৰ পিছত থিয়কিল। কিম্ব সেইটো
কাইলৈ হৰ। আজি বহাকিলৰহে পাল।
বহ। আজি পৰমাণ বাঁধছিলো। তাৰে
এখাটি আনি দিওঁ খা।

চিক্‌পতি। বৰা, বৰা, অলপ বিমৰিষ কৰি চাওঁ।
তোমাৰ কুলটো কি? মই হলে কলিতা
মানুহ।

বংদৈ (চিক্‌পতিৰ পিঠিত ভুকু এটা মাৰি)। বাৰে-
খোৱা। পাতত বহি কুলৰ বিচাৰ? তোৰ
কুলটো যদি মোৰটোতকৈ ওখ, এই একে
ভুকুতে তাক নমাই আনি মোৰ কুলেৰে
সৈতে সমান কৰিলোঁ। এইখন হাতেৰেই
কত ওখকুলীয়া বামুণ বিষয়াৰ ওখ কুল
সমান কৰি পৰমাণ বাঁধি থুৱালোঁ তাৰ লেখ-
ছোখ নাই। এতিয়া তোৰ কুলটোকেহে
মলে-মোৱাৰিম বুলি ভাবিছ হবলা?

চিক্‌পতি। হওঁতে তোমাৰ হাতধনি যেনে বগা,
তাবে বজা পৰমাণ বগা আৰু সোৱাদ নহৈ
নোৱাৰে। এই হাতৰ ভুকুৰ পৰমাণেই
মোৰ পিঠি গোটেইখন স্তৰদি কৰিলে।
মুখত সেই পৰমাণ পৰিলে মুখখন যৌকোঁহ
হবই দেখিছোঁ। আনা, আনা, শীঘ্ৰে
আনা। বেচি নকৰিবা।

(বংদৈয়ে এখাটি পৰমাণ আনি দিয়ে।

চিক্‌পতিয়ে টকালি পাৰি খায়।)

বংদৈ । এতিয়া ক, এই সময়ত কিয় আহিল ?

চিকবপতি । মোৰ বংদৈৰ মুখ-চক্ৰ চাবলৈ ।

বংদৈ । আকৌ দুটালি—আকৌ চুপতি ? আৰু এডুকু লাগে নেকি ?

চিকবপতি । পালে লাগে । মুখেৰে পৰমাণ ঝাঙতে সিকালে পিঠিৰ সোৱাদ উতি গল । আৰু এডুকু দিবলৈ আইগা হওক ।

বংদৈ । হৈছে আইগা । ন তেন্তে ।

(এডুকু মাৰে ।)

চিকবপতি । আহা ! টোফা ! টোফা ! সোৱাদ ! সোৱাদ ! মিঠা ! মিঠা ! মৌ ! মৌ ! আকৌ এডুকু ।

বংদৈ । গুচ বায়ে-খোৱা ! তোৰে সৈতে আৰু মই চুপতি মাৰি থাকিব নোৱাৰোঁ । কি বতৰা ক ।

চিকবপতি । তেনেহলে মোৰ বংদৈ হাবিল । বাকু তেন্তে শুনা এতিয়া কওঁ,—বতৰা ডাঙৰ-টোৱেই । সেই বাবেহে তোমাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ । বজাই আজি মোৰ ইন্টাছান লব খুজিছে । তেখেতে কৈছে; তেখেতৰ হাতৰ চিৰীআঙঠিটো যদি আজি বাতি মই চুব কৰি আনিব পাৰোঁ, তেহে হেনো তেখেতে মোক বৰচোৱৰ খিতাপখন দিব নহলে মোক বৰকাছ কৰিব । মই আজি বাতিয়েই চিৰীআঙঠি চুব কৰিম বুলি কৈ আহিছোঁ । এতিয়া তুমি মোক সহায় কৰিব লাগে । তোমাৰ সহায় নাপালে টান হব । তুমি মোক কোৱাচোন, বজাই শোৱনিষৰত কেনেকৈ শোৱে ?

বংদৈ । চকু মুদি দীঘল দি ৰোবাং জুৰি শোৱে ।

চিকবপতি । সেইটো জানো । শুবলৈ গলে তেনে নকৰিলে নচলেই, তেহেলৈ বজাই হওক বা প্ৰজাই হওক । মই স্মৰিছোঁ, মাদৈ কোন ফালে আৰু সৰ্গদেৱ কোন ফালে শোৱে ? আৰু বজাব আঠুৱা কেনেকৈ তৰা হয় ?

বংদৈ । অ' এই কথা । সৰ্গদেৱ সোঁফালে, আৰু মাদৈ বাঁওফালে শোৱে । আঠুৱাখন গাব ওপৰত তৰে আৰু তাৰ তলত দুয়ো ওই নাক ডকাই ।

চিকবপতি । মোৰ বংদৈয়ে কথাত বুং নিদিয়াতৈ নকয়েই । মই স্মৰিছোঁ, আঠুৱা দাঙিলে গৰ পাৰ নে ?

বংদৈ । পাৰতো । আঠুৱাৰ চালৰ ওপৰত এখন কাঁহীত একাঁহী পানী থৈ দিয়া হয় । আঠুৱা লৰিলেই কাঁহী লৰি বজাব গাত পানী পৰিব আৰু পৰিলেই বজাই সাৰ পাৰ ।

চিকবপতি । বুজিলোঁ । আৰু মোক একো নানাগে । এতিয়া বাঙলী বংদৈ ভোগালী ভোগদৈ ! তোমাৰ নিজৰ কথা কোৱা । তুমি কেনে আছা ?

বংদৈ । নকওঁ ।

চিকবপতি । কিয় নোকোৱা ? এইটো ঋং নেকি ?

বংদৈ । ঋঙৰ পেহাক ।

চিকবপতি । পেহীয়েক কটল গল ?

বংদৈ । মাকৰ ঘৰত বিহু ধাবলৈ ।

চিকবপতি । কেতিয়া উভতি আহিব ?

বংদৈ । বাট-পদূলি শুকালে ।

চিকবপতি । বাট-পদূলি কেতিয়া শুকাব ?

বংদৈ । মোক দিওঁ বুলি আজিলৈকে নিদি টুটুৱাই থকা কাণৰ লোকাপাৰযোৰ দিলে ।

চিকবপতি । অ' এই কথা । তেনেহলে চোতাল এঘৰ মচিবৰ দিহা কৰা । কাইলৈকে তোমাৰ চিৰীমতী লোকাপাৰযুৰি আহি ওলাবহি ।

বংদৈ (মিচিকিয়াই হাঁহি মাৰি আদৰ কৰি) । অ' মোৰ চিকবপতি, চকবপতি, সোণমণি, সোণকণি গুপ্তিমাণ, ধনমণি, কেচিমণি, পোৱালমণি, আন কি মৰাণ্ডটীয়া মণি ।

চিকবপতি । ঘচ । এতিয়া চিকবপতি বহুং ধনী । আজিলৈ যাওঁহে । কাইলৈ লোকাপাৰে সৈতে চিকবপতিৰ পুনৰ প্ৰবেশ হব ।

[প্ৰস্থান ।]

ষষ্ঠ দৰ্শন

বজাব হাউলিৰ সিংহদুৱাৰ

(বখুৰাপাগ মাৰি, বৰচুৰিয়া, এঙাচোলা, লংকেৰ, গামখাৰু পিছি চিকবপতিৰ প্ৰবেশ । লগত চিকবপতিৰ বাপেকৰ কান্ধত চাকুলীভাব ।)

দুৱৰী (চিকবপতিক বজাব কোনোবা কুচুৰ ডাঙৰ লোক ভাষি ব্ৰহ্মভাষে হাঙৰোৰকৈ) ।

ডাঙরীয়া! আহক। বজাৰ এতিয়া তামুলী
চ'ৰাত পাৰ। সোনকালে যাওক। আৰু
অলপ পলম হোৱাহেঁতেন কিজানি আজি
লগকে ধৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। বজা
গুৰলৈ উঠি যাবৰ হৈছেহি।

(চিকৰ্ পতিয়ে দূৰবীৰ ফালে চাই, শলাগ দেখু-
ৱাই দূৰবীৰ হাতত এটকা ৰূপ দি, চাকুলীভাবেৰে
সৈতে হাউলিৰ ভিতৰলৈ সোমায় আৰু এঠাইত
আঁতৰত এন্ধাৰত গছ এজোপাৰ তলত চাকুলীভাৰ
থৈ সাজকাপোৰ সলাই, ক'লা কাপোৰ পিন্ধি, সিদ্ধি-
খনা চিপুৰা; আৰু নল এডাল হাতত লৈ বজাৰ
শোৱনিঘৰৰ ফালে যায়। বাপেকে গছৰ তলতে
এন্ধাৰত চাকুলীভাবেৰে সৈতে থাকে।)

* * *

(চিকৰ্ পতি সেই গছৰ তললৈ উভতি আহে।)

চিকৰ্ পতিৰ বাপেক (চিকৰ্ পতিক)। ৰোপাই! হল
নে কাৰ্য্যসিদ্ধি?

চিকৰ্ পতি। হল পিতাই। সিদ্ধিটো খানি ঘৰৰ
ভিতৰলৈ সোমাই গৈ, নলডালেৰে কাঁহীৰ
পানীৰোৰ শুহি ৰাই খলৈ। তান পিছত
আঁঠুৱা দাঙি নাহেঁকৈ বজাৰ আঙুলিৰ পৰা
চিৰীআঙঠিটো সোলোকাই আনিলো।
এইটো চা। (আঙঠি দেখুৱায়।) দে
এতিয়া সাজকাপোৰসোপা, আগৰ দৰে
পিন্ধি ওলাই যাওঁহক। তই তোৰ ভাৰখন
লৈ আগৰ দৰেই মোৰ পাছে পাছে আহি
থাক।

[চিকৰ্ পতি বাপেকেৰে সৈতে আগৰদৰেই
হাউলিৰ পৰা ওলাই যায়।]

সম্পন্ন দৰ্শন

বজাৰ তামুলীচ'ৰা

(বজা আৰু চিকৰ্ পতি।)

বজা। ধইন। ধইন চিকৰ্ পতি! তই ধইন! তোক
মই শলাগিলোঁ। তই ঠিক বৰচোবৰ খিতাপ
পাবৰ যোগ্য। মই ইমান সাৱধান হৈও
একে গম লোপালোঁ। তই যেনে বুদ্ধি
কৰি মোৰ হাউলিত সোমাই, সিদ্ধি খানি
ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই নলেৰে আঁঠুৱাৰ
ওপৰৰ কাঁহীৰ পানী ৰাই, আঁঠুৱা দাঙি

মোৰ আঙুলিৰ পৰা চিৰীআঙঠিটো নিলি,
মই তোৰ মুখে শুনি অৰাক হৈছোঁ। তোৰ
নিশ্চয় ৰাহাদুৰী আছে।

চিকৰ্ পতি। সৰ্গদেৱৰ চৰণৰ ধূলিৰ বলতহে
মাথোন। মোৰ কি মই আছে?

বজা। শুন চিকৰ্ পতি। মই তোক এটা কথাৰ ভৱসা
কৰিব খুজিছোঁ। মোৰ ছোৱালীজনী
বিয়া দিবৰ হল। আজিলৈকে এটা
ভাল ৰাজকোঁৱৰ নেপালোঁ। বিয়া
কৰাওঁতা বহুত ওলায়, কিন্তু মোৰ আই-
দেৱৰ যোগ্য কাকো নেদেখোঁ। তই
কিবা এটা বুদ্ধি কৰি মোক ভাল ৰজাৰ
লৰা এটি আনি দিব পাৰিবি নে? যদি
পাৰ, বৰ কথা হয়। তই মোৰ এই
কাৰ্য্য সিদ্ধি কৰি দিব পাৰিলে, তোক
মই ভালকৈ বঁটা পিন্ধাম। তোৰ গৌৰৱত
সোণৰ বটৈ ৰাঁৰি দিম।

চিকৰ্ পতি (আঁঠু লৈ)। সৰ্গদেৱৰ চৰণৰ ধূলিৰ
পৰাসত বন্দীয়ে আনি দিম। তিনি
মাহৰ ভিতৰতে বন্দীয়ে আইদেওৰ বাবে সোণৰ
সোলং যেন ৰজাৰ কোঁৱৰ এটি আনি
সৰ্গদেৱৰ আগত দি, সৰ্গদেৱৰ পৰা বক্টি
লম। ভাটীৰ ডিঙানগৰৰ ৰজাটিৰ ৰয়ল
কম আৰু বৰ গুৱনি, ভাল বুলি
শুনিছোঁ। এতিয়ালৈকে তেওঁ হেনো
বিয়াবাৰও কৰোৱা নাই। তেৱেঁই
আমাৰ আইদেৱৰ যুইগ দৰা হব। সৰ্গ-
দেৱে মোক বৰকলি, সৰুকলি এই দাও
দুখন সজাই দি ৰয়-ৰয় মানুহ-দুনাহেৰে
তমস্কাৰ কৰি দিয়ক। মই ভটীয়াই যাওঁ।
তিনিমাহলৈ আৰু সৰ্গদেৱে বন্দীৰ ডু
নলব।

বজা। ভাল কথা। মই আজিয়েই দুইখন দাও
সজাই দিয়াম। কাইলৈ তই ভটীয়াই
যাবলৈ ওলাবি।

চিকৰ্ পতি। মোৰ সৰ্গদেৱ আৰু এটি বস্তু লাগিব।
ডাঙৰকৈ লোৱা ডিঙৰা এটা সজাই দিয়ক।

বজা। বাক, আজিৰ ভিতৰতে মই সজাই দিয়াম।

চিকৰ্ পতি। সৰ্গদেৱে বন্দীক এতিয়া বিদায় দিয়ক।
কাইলৈ আবেলিকৈ যাটত বৰকলি, সৰু-
কলি নাৱত বন্দী উঠিব।

[প্ৰবাহন।]

অশ্বিন দৰ্শন

ডিঙানগৰৰ বজাৰ ঘাট
(চিকবপতিয়ে ডাঙৰীয়া অহাদি আহি
ঘাটত বৰকলি, সৰুকলি নাও বান্ধিছে।
নিকবপতি বৰচোবৰ প্ৰৱেশ।)

নিকবপতি (চিকবপতিক)। ডাঙৰীয়া! আপোনাসকল
কব মানুহ? কলৈ যায়?

চিকবপতি। আমি উজনিৰ চিকুণপুৰৰ পৰা আহিছোঁ।
তীৰ্থ কৰিবলৈ যামহঁক। মই চিকুণপুৰৰ
বজাৰ উজিৰ।

নিকবপতি। এই ঘাটত আপুনি নাও বান্ধি ভাল
নকৰিলে হবলা? ইয়াত বৰ অসুবিধা
পাব। বিশেষতঃ এই ৰাজ্যত নিকবপতি
নামে বৰচোব এটা আছে। সি আপোনা-
লোকৰ গম পালেই আজি ৰাতিয়েই আহি
আপোনালোকৰ নাও দুখন লুটিপুটি লৈ
গুচি যাবহি। আপুনি আৰু এটা পাক
ভটিয়াই গৈ মোৰ ঘাটত নাও দুখন বান্ধিলে
ভাল। আপোনালোক বিদেশী মানুহ।
মিছাতে লটিঘটিত পৰিব দেখি মোৰ
ষোয়া লাগিছে। আৰু তাৰ উপৰি
আপোনাসকলৰ লটিঘাট হলে আমাৰ
দেশৰো অখ্যাতি হব। বজাই আমাৰ
দেশৰ পৰা এই অঘাইটঃ চোৰচো নেপে-
দায়ও আৰু বিদেশী মানুহ আমাৰ দেশলৈ
আহিলে নগুৰীগতিত পৰে। আপোনা-
সকলে কিন্তু আজি ৰাতি বৰ সাত্থানে
ধাৰিব লাগিব। অৱশ্যে মইও যি পাবোঁ।
আপোনাসকলক সহায় কৰিম।

(নিকবপতিৰ কথা পতিয়াই চিকবপতিয়ে নাও
ভটিয়াই লৈ গৈ নিকবপতিৰ ঘাটত বান্ধে।
নিকবপতিও নাৱতে যায়।)

নিকবপতি। আৰু এতিয়া ভয় নাই। আপোনাসকল
পৰদেশী মানুহ, সেইদেখি মোৰ বৰ
বেধা লাগিছে। মই আপোনাসকলৰ
সকলো তলাবকৰ ডাৰ ললোঁ আৰু ভয়
নাই। এতিয়া বেলি ভালেখিনি হল।
আপোনাসকলে চাউল সিজাবলৈ গলে
বৰ পলম হব, ভোকত গা বহিব। সেই
দেখি মই মোৰ ঘৰৰ পৰা দুখীৰ দুখী-
অৱস্থাবে অলপ জলপানপাতি আন দিওঁ।
তাকে চৰুৱীয়াটক খাই জিৰাইশতাই লৈ
লাহে-বীৰে সিবেলাটক ভাত বান্ধিব।

(চিকবপতিৰ প্ৰস্থান। কিছুমান বেলিৰ
মূৰত নিকবপতিয়ে তাৰ ঘৰৰ পৰা চিকব-
পতিক জলপান আনি দিয়ে আৰু
চিকবপতিৰে সত্ৰতাই মহাবিত্ৰ হৈ
পৰে।)

দশম দৰ্শন

নিকবপতিৰ ঘাট। ৰাতি দুপৰ
(চিকবপতি বৰকলি নাৱৰ ধাপত নিমাত হৈ ৰহি
আছে। নিকবপতিয়ে লগত গোটাচেৰেক
মানুহ লৈ আহি সৰুকলি নাৱৰ
নাৱৰীয়াহঁতক হাত-ভৰি বান্ধি
পেলাই থৈ বস্ত্ৰবোৰ লুটি
ভাব বান্ধি লৈ গৈছে।)

চিকবপতি (মনে মনে)। অ' এইটোৱেই নিকবপতি
বৰচোব। এতিয়াহে বুজিলোঁ। চোৰকে
মোৰে পালে। চিকবপতিৰ ওপৰতে ই
টেকা মাৰিলে। ভাল, ভাল, বেছ, বেছ,
বাৰু দেখাই যাওক, কাৰ বুধি কিমান
দীঘল?

(চিকবপতিয়ে লৰালৰিকৈ ভেঞ্জন কৰি
নিকবপতিৰ নিচিনা হৈ লগত গোটা-
চেৰেক নাৱৰীয়া লৈ ইয়াৰ কিছু পিছতে
নিকবপতিৰ ঘৰৰ ফালে যায়।)

দশম দৰ্শন

নিকবপতিৰ ঘৰ। ৰাতি তিনিপৰীয়া।
চিকবপতি (বাহিৰৰ পৰা)। শুনিছ নে? বেগেতে
দুৱাৰ মেলি দে।

(নিকবপতিৰ বৈণীয়েক উঠি আহি হাতত
চাকি এটা লৈ দুৱাৰ মেলি দিয়ে।)

নিকবপতিৰ বৈণীয়েক। এতিয়াই গৈছিল। আকৌ
এতিয়াই আহিলা দেখোন। কি হল?

চিকবপতি। মই শুনি লৰালৰিকৈ আহিলোঁ,—
সেই নাৱৰ গৰাকীয়ে তেওঁৰ নাওখন মই
লুটিপুটি অনাটো কেনেবাকৈ আনি,

পুৱাই বজাৰ আগত মোৰ নামে গোচৰ দিবলৈ ঠিক কৰিছে। বজাৰ কোটো-মালে আমাৰ ঘৰত সেই বস্ত্ৰবোৰ বিচাৰি পালে সেইবোৰ যে নিৰই, আমাৰবোৰো নিৰ আৰু মোকতো হাতকেৰেয়া দি ধৰি লৈ যাবই। সেইদেখি সেই বস্ত্ৰবোৰ আৰু আমাৰবোৰও লৰানৰিকৈ উলিয়াই দে। এটাইবোৰ লৈ গৈ আন এটাইত লুকাই থওঁগৈ। দে, বেলি নকৰিবি। বেগেতে উলিয়াই দে।

(নিকৰপতিৰ বৈণীয়েক এটাইবোৰ বস্ত্ৰ উলিয়াই দিয়ে আৰু চিকৰপতিয়ে সেইবোৰ লগৰ মানুহকেইটাৰ কাছত ডাব বান্ধি দি নিজৰ নাবৰ মালে লৈ আহে।)

[নিকৰপতিৰ প্ৰবেশ।]

নিকৰপতি (বাহিৰৰ পৰা)। ঙগিছ নে বোলোঁ ? দুৱাৰখন মেলি দে।

বৈণীয়েক। আজি তোমাৰ হৈছে কি ? আকো খিতাতে ওলানাহি দেখোন ? বস্ত্ৰবোৰ ভালকৈ লুকাই থোৱা হ'ল নে ?

নিকৰপতি। কি বস্ত্ৰবোৰ অ' ?

বৈণীয়েক। এতিয়াই যে সেই চুৰ কৰি অনা বস্ত্ৰবোৰ আৰু আমাৰ নিজৰবোৰও তুমি আন ঠাইত লুকাই থবলৈ লৈ গৈছিল।

নিকৰপতি। হেৰ কি ক'ব অ' এইজনীয়ে ? মই কেতিয়া আহি বস্ত্ৰবোৰ লৈ গলোঁহি ?

বৈণীয়েক। কেতিয়া লৈ গলাহি ? এতিয়াই লৈ গৈছিল। ভিতৰ সোমাই নোচোৱাহি কিয় ? ঘৰত কুটা এগছো নাই।

(নিকৰপতি ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ ঘৰ উদং দেখি মূৰে-কপালে হাত দি বহে।)

নিকৰপতি। হেৰ বৃজিলোঁ। যি হ'বলগীয়া হ'ল। চোৰক মোৰে পালে—এই চোৰে নিকৰপতিৰে কাণ কাটিলে। এই চোৰ মোতকৈও বৰ।

একাদশ দৰ্শন

ৰাতিপুৱা। নিকৰপতিৰ ঘাট

(চিকৰপতি বৰকলি নাৱৰ ফুজিত
নিকৰপতিৰ প্ৰবেশ।)

নিকৰপতি (চিকৰপতিক)। ককাই! তুমি কোন

কোৱা ? তুমি মোৰ কাণ কাটিল। তুমি মোতকৈও ডাঙৰ চোৰ। তুমি নিচয় ভেঁপচন কৰি আহিছ।

চিকৰপতি। মোৰ নামটো শুনিব খুজিছা যদি শুনা, কওঁ। মোকে বোলে উজনিৰ চিকুণপুৰৰ ঘৰ-চোৰ চিকৰপতি। মই এটা বৰ সকাহতহে ইয়ালৈকে আহিছোঁ। তোমাক পানীৰ ভালেই হ'ল, মোৰ কাৰ্য্য সিহি হ'ব। তুমি মোৰ মহামিত্ৰ। তোমাৰ বস্ত্ৰবোৰ সেই মোৰ সৰুকলি নাৱতে থৈছোঁ। লৈ যোৱাটো।

নিকৰপতি। বান্ধ। মই তোমাৰ হকে কি কৰিব লাগে কোৱা, সৰুকলি কৰিম। আজিৰ পৰা তুমি মোৰ বুকুৰ-বান্ধ হ'ল। দেহেকেহে মোক তুমি বান্ধ বুলি জানিবা।

চিকৰপতি। ভেস্তে শুনা কওঁ,—আমাৰ বজাৰ এটা দীপলিপ কইনা আছে। কইনালি বিয়া দিবৰ হ'ল, কিন্তু বজাই বিচাৰি ভাল দৰা পোৱা নাই। সেইদেখি মোক ভাবসা কৰি পঠিয়াই দিলে, যাতে ভাল দৰা-নৰা এটি বিচাৰি ধৰি লৈ যাব পাৰোঁ। তোমালোকৰ বজাটো কোমল-বয়সীয়া আৰু ওৱনি বুলি মই শুনি তেওঁক লৈ গৈ আমাৰ বজাৰ জীয়েকেৰে বিয়া দিব খুজিছোঁ। কিন্তু বান্ধ! তোমাৰ সহায় নহলে মই অকলৈ এই কাম কৰিব নোৱাৰিম। তুমি এতিয়া মোক কি বুধি দিয়া ? তোমাতেহে মোৰ সৰ্বভাৰসা।

নিকৰপতি (অলপ পৰ ভাৰি)। বান্ধ। এটা বুধি আছে। সেই বুধি কৰিলে আমাৰ বজাক তুমি ধৰি লৈ যাব পাৰিবা। আমাৰ বজাই দুপৰীয়া ভাত খাবৰ সময়ত তেওঁৰ গাৰ বান্ধ-অলকবিপাতি, মূৰৰ মুকুট খহাই, সাজকাপোৰ সোলোকাই থৈ ভাত খাবলৈ যায়। সেই চেগতে যদি তুমি সেই বান্ধ-অলক, সাজকাপোৰ, আৰু মূৰৰ মুকুট পিন্ধি বজাৰ সিংহাসনত বহিব পাৰা, তেন্তে তুমি বজা হৈ হুকুৰ দি তেতিয়াই বজাক বন্দী কৰি ধৰি লৈ যাব পাৰিবা।

চিকৰপতি। ঠিক বুধি ওলাইছে। আজি দুপৰীয়াই সেই বুধিকে কৰি কাৰ্য্য সিহি কৰিব লাগিব।

নিকৰপতি। ভেস্তে তুমি আজি দুপৰীয়া বজাৰ তামুলীচাবাৰ দুৱাৰচুকত লুকাই থাকিবা। মইও থাকিম। চেগ বুজি মই ঠাথ নিলেই, তুমি ভক্তালিকে সেই কাম কৰিবা। এতিয়া মই যাওঁহে। দুপৰীয়াতকৈ ভাত নিশ্চয় আৱৰ্ণ দুইবোৰ দেখা হ'ব। [গমন।]

স্বাৰ্হাৰ দৰ্শন

ডিঙানগৰৰ বজাৰ বৰচ'ৰা

(চিকবপতি ৰাজঅলঙ্কাৰ আভৰণ আৰু
কিৰীটি পিঙ্গি সিংহাসনত।)

চিকবপতি (ধ্ৰুতভাৱে তৰোৱাল ঘূৰাই)। মোৰ
পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সভাসদসকল। তোমালোকে জানিবা,
আজিৰ পৰা মই এই ডিঙা নগৰৰ বজা হ'লোঁ।
আগৰ বজা ভাগিল। মোত ৰাজে আন
কোনো বজা ইয়াত থাকিব নোৱাৰে। যি আছে,
তাক এতিয়াই ধৰি আনি লোৰ ডিঙাত সুবাই,
মোৰ ঘাটত থকা সৰুকলি, বৰকলি নাৱত ভৰাই
দিব লাগে। এতিয়াই। এতিয়াই। এই
কথাৰ অন্যথা হলে, কাৰো মূৰ নাথাকে। মন্ত্ৰী!
এতিয়াই মোৰ হুকুমমতে কাম হ'ব লাগে।
(বেগেৰে তৰোৱাল ঘূৰায়।)

(মন্ত্ৰী-পাত্ৰ সকলো বিচুৰ্ত্তি।)

মন্ত্ৰী (ভেৰাচেকা খাই, হাতবোৰ কৰি)। মহাৰাজ!
মহাৰাজ। বন্দীয়ে এতিয়াই মহাৰাজৰ আদেশ
পালন কৰিম। কটোৱাল। মহাৰাজৰ হুকুম
ৰতে এতিয়াই কাৰ্য্য কৰ।

(পাত্ৰ-মন্ত্ৰী, সভাসদ, কটোৱাল সকলোৱে
আগৰ বজাক বান্ধি আনি বৰকলি নাৱলৈ
লৈ যায়। চিকবপতিয়ে ৰাজঅলঙ্কাৰ ৰাজ-
বেশ পৰিভ্ৰাণ কৰি পাছে পাছে গৈ,
বৰকলি নাৱলৈ আহি তেতিয়াই নাও বেলি
দিয়ে।)

দ্বয়োদশ দৰ্শন

চিকুণপুৰ বজাৰ বৰচ'ৰা

দুত (বজাৰ আগত আঁঠু লৈ)। সৰ্গদেৱ। চিকবপতি
বৰচোবৰ বৰকলি, সৰুকলি নাও ঘাটত
লাগিছেহি। আইদেৱলৈ দীপলিপ বজাৰ
কোঁৱৰ, এটিও আনিছে।

বজা (বং পাই)। মন্ত্ৰী। তোমালোক সকলো সভাসদ,
গায়ন-বায়ন চুলীয়া-খুলীয়াৰে সৈতে বাদ্যভণ্ড
বজাই ঘাটলৈ যোৱা। মোৰ জোঁৱাইক নাৱৰ
পৰা তুলি আগবঢ়াই লৈ আহাঁটৈগ। শুনাই
দিয়া—বোৰ ৰাজ্যত আজি সকলোৱে আনন্দ
কৰক। কাইলৈ মোৰ আইদেউৰ বিয়া হ'ব।

চকুৰ্হাৰ দৰ্শন

চিকুণপুৰ বজাৰ অন্তঃপুৰ

(বজাৰ নজোৱায়েক, পাটমাইদে আইদেৱ
আৰু বংদৈ লিগিৰী।)

পাটমাইদে (জোঁৱায়েকৰ মুখত আৰু পিঠিত হাত
ফুৰাই)। মোৰ বোপাইৰ গাত এইবোৰ লোৰ
ডিঙাৰ সাঁচ বহিল। মোৰ বোপায়ে বৰ দুখ
পালে দেখি।

বংদৈ। দুখ নকৰিলে জানো মুখ ভৰে? যতন
নকৰিলে জানো বতন মিলে? দুখ নকৰা-
হেঁতেন জোঁৱায়ে পুণিমাৰ জোন যেন আমাৰ
আইদেওক পালেহেঁতেন কেনেকৈ?

(আইদেৱে লাজত মুখ ঢাকে।)

জোঁৱায়েক। সেইটো হয়। মোৰ ৰাজ্য ধন-সম্পত্তি
যদিও সোপাই গ'ল, তথাপি মই পোৱা বতনৰ
মোল তাতকৈ সৰহ।

(আইদেৱ উঠি পলাব খোজে। বংদৈয়ে
আজুৰি ধৰি বধায়।)

বংদৈ। অৰ্থাৎ জোঁৱাই! তোমাক জানিবা গোৰ মাৰি
গঙাত পেলোৱা হ'ল।

আইদেও। যা এইজনী। ওচ।

বংদৈ। মই ক'লৈ যাম? জী-জোঁৱাইক আগত লৈ
মই বেহকপ চাই বং কৰিবলৈ আহিছোঁ। শুচি
যাম ক'লৈ? বিয়াৰ দিনা ল'ৰালি হ'ল দেখি
মই হেঁপাহ পলুৱাই জোৰানাৰ আশাৰচেৰেক
গাবলৈ নেপালোঁ। সেইদেখি এতিয়াই আশাৰ-
চেৰেক গাওঁ,—

জয় লুইতৰ চপৰা।

জয় দৰাটো জপৰা।

আইদেও। তই মনে মনে নেখাক নে?

জোঁৱাই। নেলাগে মনে মনে থাকিব। কি গাৰ খুজিছে
গাওঁক। মোৰ শুনি ভালহে লাগিছে।

বংদৈ। জয় ৰহি কটা কঁধা দিয়ে হে বাৰ।

আইদেও। তই এইবোৰ নাম গালে মই ঠিক কৈছোঁ,
ইয়াৰ পৰা উঠি ওচি যাম।

বংদৈ। বাক এনে নাম নেগাওঁ দিয়া। ভাল 'নাৰকে
গাওঁ—

তুলীতে তলিচা,

বহিছে আইদেও,

শবাই লৈ বেলিছে তুলি হে বাৰ।

দহো আঁতুলিয়ে,
বস্ম আলিছে,
নেপুৰে ধৰিছে তুলি হে বাম ॥
সোণাবিৰ শালতে,
দিনো টিকেটিকার,
আইদেওৰ হাতলৈ ধাক হে বাম ॥

চিন্তা নকৰিবা,
আমাৰে আইদেও,
হৰাটগৈ আলাসৰ লাক হে বাম ॥

কেলেই কুটিলা
চটমটক পচলা
লোকে যাঁচি ভবাই ধাক হে বাম ॥

কেলেই তুলিলা,
ৰূপহী আইদেওক,
লোকে ধন কৰা ধাক হে বাম ॥

আইদেও। হৈছে আৰু। মনে মনে ধাক।

বংদৈ। অ' বুজিছোঁ। দৰাৰ হৈও গাব লাগে।

তুলসীৰ বাল। লৈ,
যি বজ্জোত বহিছে,
সেইজন। মইনাৰ স্বামী হে বাম ॥

ৰূপনো কি চাবা,
গুণনো কি চাবা,
সাক্ষাততে অন্তৰ্ভাৱী হে বাম ॥

এতিয়া মোৰ কাণত লোকাপাৰ এবোৰ, ভিত্তিত
কৰ্কেশিৰীয়া বিবি, হাতত বাধবপতোয়া ধাক
লাগে। নহলে মই হেঁপাহ পলুৱাই জোবানান
গাম।

মটৈদ। ধাক মই সেইবোৰ জোক দিব। আইদেৱে
বেয়া পায় বেতিয়া জোবানান নেগাবি।

বংদৈ। অকল মোকে দিলে নহব।

আইদেও। অ' বুজিছোঁ। চিকৰ্পতিকো দিব লাগিব।
(বংদৈয়ে অলপ লাজৰ ভাৱ দেখুৱায়।)

মটৈদ। জোৰ চিকৰ্পতিকতো বজাই ধন-বস্তুৰে
পুতিলে। আৰু কি দিব লাগে? মুখখন ঘৰকী
আছিল। শুনিছে, গোঁকতো সোণৰ বটৈ আঁৰি
দিছে।

জোঁতায়েক। মই বজা হলে চিকৰ্পতিক মই পাতিব।

আইদেও। ভেঙেনো জোক আৰু কি লাগিছে?
তই মইয়নী হলিয়েই দেখোন।

বংদৈ। মই মইয়নী হলোঁ যদি জী-জোঁতাইক
এজোলোকা আশীৰ্বাদকে দিওঁ :—

চক্ৰও চিকুণ এ,
সুকৰো চিকুণ এ,
চিকুণ সবগৰে শুবা হে বাম ॥

সৰাভটক চিকুণে,
আমাৰে আইদেও,
দৰাৰ ধন মুহিব পৰা হে বাম ॥

বাঁৰীও নহবি,
ধাৰীও নহবি,
হবি স্বামীস্বৰাগিনী হে বাম ॥

সাতআৱতীয়ে,
গাঁঠিয়ন খুন্দিছে,
উকলি এজোলোকা দিয়ে হে বাম ॥

(উকলি দিয়ে।)

আবকাপোৰ

“লক্ষ্মীনাথৰ প্ৰাণৰ উন্মাদনা আছিল স্বদেশ-স্বজাতি । ‘অ’ বোৰ আপোনাৰ দেশ’ আছিল তেওঁৰ জীৱনৰ স্তব । আজন্ম একৰকম নিৰ্বাসিত হৈ থাকিও অসমৰ দৰে আন এখন ‘এনেকুৱা দেশ বিচাৰি নেপালে । অসমৰ ‘সুৰীয়া মাত’ আন কাৰো কলকণ্ঠতো নুগুনিলে । গতিকে, লক্ষ্মীনাথে চিন্তন্থ বনন্থ ধ্যান-ধাৰণাৰ মাজত সদায় অসম মাতৃৰ স্মৃতিকেই বাহিৰে-ভিত্তৰে দেখি আছিল । স্বদেশ-স্বজাতিৰ ভাৰত তন্ময় হৈ থকা লোকক পাৰিপাশ্ৰিক অৱস্থাই কোনো পৰিৱৰ্ত্তন ঘটাব নোৱাৰে । তেওঁলোক যতেই নেথাকক, স্বদেশ-স্বজাতি গাঁৱ নগৰ ছাঁটো হৈ থাকিবই থাকিব । লক্ষ্মীনাথে প্ৰবন্ধৰ জীৱনত তেওঁৰ প্ৰিয় অসমীয়া খাবৰ আছা, কাছন্দী-খাবনিৰ জুতি জিভাৰে লবলৈ সহজে পোৱা নাছিল, কিন্তু তেওঁৰ কাপৰ মুখত সদায় পাই আছিল । কাজেই জিভাতকৈ তেওঁৰ প্ৰাণে পোৱা আশ্বাদ আৰু অমৃতময় হোৱাৰ কথা । সকলোৱে বাগীকুঠাৰ মৰা অসমীয়া জাতিটোৱে যি যি ক্ষেত্ৰতে বণ দিবলগীয়া হৈছিল, লক্ষ্মীনাথে তাতেই ‘সব্যসাচী’ হৈ ধণুৰ্দ্ধাণ নিৰ্ধেপ কৰিছিল ।”

বান্ধীৰৰ জীৱীজমনি কুকল

নাটৰ কুকি

॥ পাঁচখন নাটিকা ॥

প্ৰথম প্ৰকাশ
বেজবৰুৱা পত্ৰবাৰ্ষিকী উপলক্ষে
১৯৬৮ চন

সম্পাদক আৰু সম্পাদনা
অধ্যাপক শ্ৰীযুতীন্দ্রনাথ বোন্দাৰী
বামহাট — ১

গদাধৰ বজা
বাবেমতৰা
হ-স-ব-ব-ল
হেমলেন্ড
মঙলা

“লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ জন্মতে বিশেষত্ব কিয়নো তেওঁ উপজি ‘ভূমিস্থ’ হোৱা নাই, জন্মস্থে হৈছিল অৰ্থাৎ লক্ষ্মীনাথৰ পিতৃদেৱতা ১৮দীননাথ বেজবৰুৱা মুনছুফ্ যেতিয়া নগাঁওৰ পৰা বদলি হৈ বৰপেটাতলৈ নৌযাত্ৰা কৰি আহে, তেতিয়া লুইতৰ বুকুত নাৱৰ গৰ্ভতে লক্ষ্মীনাথৰ জন্ম হয়। তাৰে লগৰীয়া আৰু এটা বিশেষত্ব এই যে, যদিও গোটাই কৰ্মজীৱন বেজবৰুৱা লক্ষ্মীনাথে জন্মভূমিৰ পৰা দূৰ-দূৰৈ আন প্ৰাদেশিক ভূমিত কটালে, তথাপি ‘চৰণে জানে বৰণৰ ঠাই’ এই নীতি অনুসৰি ১৮লক্ষ্মীনাথে তেওঁৰ লুইতীয়া নশুৰ দেহা লুইতৰ বাসিতে লয় পোৱালেহি।”

—পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা

গদাধৰ বজা

: চ'ৰাৰীয়া ভাৱনা :
(A Drawingroom Play)

৥ ভাৱনা-ভাৱনালী ৥

শ্ৰীমতী কমলা ॥ বয়স ১৮ বছৰ } শিমলুগুৰীয়া বৰুৱাৰ ভীয়েক
শ্ৰীমতী বিমলা ॥ বয়স ১৬ বছৰ }
শ্ৰীগেজেলা দাস ॥ এটা গ'ৱিলীয়া মানুহ
শ্ৰীনগুৰু ॥ শিমলুগুৰীয়া বৰুৱাৰ ঘৰৰ লগুৱা

৥ দৃশ্য ৥

শিমলুগুৰীয়া বৰুৱাৰ ঘৰৰ এখেঁটালি। তাঁতশাল। কমলাই
তাঁতশালত বহি বুগাৰ বিহা এখন বৈছে। বিমলাই ওচৰতে বহি
উশা-চেৰেকী লৈ সূতা উৰাবলৈ কাৰবাৰ কৰিছে, কিন্তু উৰাব পৰা
নাই উচপিচ্ উচপাচ্ কৰিব লাগিছে।

৥ সময় ৥

অসমৰ ৰাজপাটত ল'ৰা বজা। গদাপানি পলোৱাৰ পিছত।

৥ সাজপাৰ ৥

কমলা আৰু বিমলাৰ গাত পাটৰ বিহা-মেখেলা; মূৰত নেৰেৰি
খোপা; কপালত চন্দনৰ বেহা আৰু সোণপৰুৱাৰ কোট।

গেজেলাৰ অঁঠুৰীয়া চুৰিয়া; গাত হাত-কটা বুকুচোলা;
ককালত তামোলৰ হাঁচটি; কাণত জাংকাইৰ কেৰু; ডাঠি থুকা,
মুখত গোঁফ আৰু এমোকোৰা তামোল; ওঁঠত বৈ যোৱা তামোলৰ
বাং; হাতত ডলুকা ঝাঁহৰ লাখুটি; মূৰত উৰনীয়া খোপা আৰু
পাহকটা চুলি।

কমলা। বিমলা। তই দেখোন উষাটো
লৈ কিলা উচপিচাৰ লাগিছ। সূতা বুগাৰ কিয় ?
তোৰ হৈছে কি ?

বিমলা। হৈছে অনেক। বোলোঁ—
জিহুজি হৈ জমৰ ধৰাব কোনো—কোনো ল'কাৰ
নাই। কিপাপূৰ কলক জাৰো গোঁৱায়ে আঁৰাক
জিহুজি হৈ জমৰ ধৰাব কোনো—কোনো ল'কাৰ
নাই।

কমলা (বিচিকিয়াই হাঁহি)। এইজনী
এটা বজাৰ। বোলোঁ, জিহুজি নোহোৱাহেঁতেন তই—
নো কি হাতী বোঁবা মাৰিলিহেঁতেন—কোনো।

বিমলা। মাৰিলোঁহেঁতেন। বোলোঁ
হাতী-বোঁবাভকৈও ডাঙৰ মাৰিলোঁহেঁতেন। প্রথমতে
সেই পাশিট ল'ৰা বজাৰ বুৰটো কাটি আনি বোঁৱা-
কুকুৰক নিবোঁহেঁতেন আৰু তাব বজাৰ

চাকৰকুমাৰা বালোঁহেঁওন তাৰ পিছতহে মোৰ
আন কথা ।

কমলা । আহা । কি আমাৰ বীৰাঙ্গনাজনী!
বোলোঁ সূতা উঠা, সূতা উঠা । মুখৰ মহলা মাৰি
নেখাকিবি ।

বিমলা । মুখৰ মহলা নহয় বাইদেও ।
সঁচাকৈ কৈছোঁ— মোৰ কথাৰ প্ৰমাণ অতি সোন-
কালে পাবা ।

কমলা । দেখ বিমলা । তই যিহকে-পায়-
তিহকে এইদৰে বলকি নাখাকিবি । দেউতাই
গদাধৰ বজাৰ ফলীয়া হৈ লুকাই ঘূৰি ঘূৰি কুৰি যি
লাগে কৰিবলৈ গৈছে । দেউতাব গতি-গোত্র দেখি
আমাৰ ঘৰক একেই বুঢ়াগোহাঁয়ে চোভা কৰি আছে,
চেলু পালেই আমাক সকলোটকে তেওঁ সাৱৰি ৰখি
পেলাব । তই আকৌ কটা ঘাত চেঙাতেল নিদিবি
আইহে! তই তিক্ততা মানুহ, তিক্ততাৰ দৰে থাক ।

বিমলা । সেইদেখিয়েইতো কৈছোঁ—
কোন গোঁসাইৰ শাওপাতত যে মই তিক্ততা হৈ জন্ম
ধৰিলোঁ কৰ নোৱাৰোঁ । তুমি কিন্তু নিচয়কৈ
জানিবা বাইদেও । মই আৰু যেনেবা পিছলি ঘৰৰ
চুকত সোমাই ৰহি নেখাকোঁ । সতী জয়মতীৰ
শাস্তিৰ শোধ তুলিব —বৰো জীওঁ-সো-জাধি ।

কমলা । কেনেকৈ তুলিব, শুনোচোন ।

বিমলা । মতাৰ সাজ পিন্ধি, ধনু-কাঁৰ হাতত
লৈ । মই গদাধৰ বজাৰ লগ লাগি, পাপিষ্ঠ ল'ৰা
বজাক মাৰি, বজাৰ বহুগ গদাধৰক বাজপাটত
বহুৱাই দেশৰ হিত সাধিব ।

কমলা । আহা ! আমাৰ কি দেশ-উদ্ধাৰকজনী,
চাওঁ মুখখন ।

বিমলা । আজিয়েই চাই লোৱা । কাইলৈ
কিছানি চাবলৈ নোপোৱায়েই ।

কমলা । দেখ বিমলা । তই মূৰে-ভৰি-কঢ়া
ছোৱালী বুলি মই জানো । বোলোঁ দেউতা দৰত
নাই । তই কিবা কাণ্ডকাণ্ড নকৰিবি মোৰ আইহে ।
মই কাৰোতক মাতিছোঁ ।

বিমলা । কাণ্ডকাণ্ড একো নাই, মই
গদাধৰ বজাৰ ফলীয়া হৈ দেখাওনার্টক লাগিয়েই
লাগিব । মোৰ পৰা তেওঁৰ বি উপকাৰ হব পাৰে
জাক মই কৰিয়েই । দেউতাব বাটেই মোৰ বাট ।

কমলা । শুন বিমলা । দেউতাই মাৰব
সময়ত কৈ গৈছিল, গদাধৰ বজাই ভেপছন কৰি
এই কলেই কাৰবেপাঁজৰে ঘূৰি কুৰিছে হেনো ।

এদিন হঠাৎ তেওঁ আমাৰ ঘৰতে ওলাবৰ খবৰ সন্ধ্যা ।
ওলালে, আমি তেওঁক ভালকৈ আলহি-ওখিৰ লাগিব ।
এতেকে তই উৰাতু খাই খশুকৰে কোনো এটা কান
কৰিবলৈ নেবাৰি । কৰ পানী কলৈ যায় চাচোন ।

[মঙলাৰ প্ৰবেশ ।]

মঙলা । আইচুদেউতা । কৰবাৰ পৰা
গাঁৱলীয়া মানুহ এটা আহিছে । সি আপোনা-
লোকেৰে সৈতে দেখা কৰিব খুজিছে । সি কিবা
হেনো চিঠি এখন আনিছে ।

বিমলা (লাহে লাহে) । বাইদেও ! সাৱধান
হোৱা । ঠিক গদাধৰ বজাই ভেপছন কৰি আহিছে ।
আমি তেওঁক আজি আমাৰ সাধ্যমতে ভালকৈ আলহি
ওখিৰ লাগিব । আমি তেওঁক অতি সাৱধানে ৰাখিব
লাগিব, যাতে কোনো ক্ৰটি নহয় আৰু আন কোনেও
ফুটকে নাপায় ।

কমলা । হেৰ মঙলা । মানুহটো দেখিবলৈ
কেনে ? কোন সেইটো ?

মঙলা । কোন সেইটো কেনেকৈ কম ?
অ' সেইটোক দেখিবলৈ কেনে খুজিছে— সেই
কৈচামুৱাটোৰ কথা ? উধুনীয়া চুলি আৰু অঁঠুনীয়া
চুৰিয়াৰে সেই হজুৱাটোৰ ৰূপৰ কথা স্মৃতিছে ?—
আইচুদেউতা ! আপুনিও ভাল যাওক । একোছা
গোকেৰে সৈতে, সিদিনা আমাৰ চকু-ছোৱা শিয়ালটো
যেনে দেখিছিল, সেইটোও তেনে ।

বিমলা (কমলাৰ কাণে কাণে) । ঠিক বাইদেও ।
ঠিক ; গদাধৰ বজায়েই ভেপছন কৰি আহিছে ।
আমাৰ আজি মহাভাগ্য বুলিব লাগে । আৰু পলৰ
কৰিবৰ সকাহ নাই । বাইদেও । তেওঁক ভিতৰলৈ অনা
যাওক ।

কমলা । মঙলা যা, মানুহজনক ইয়াটলৈকে লৈ
আহগৈ । [মঙলাৰ প্ৰস্থান ।]

মোৰো মনে ধৰিছে বিমলা । সেইজন গদাধৰ
বজাইহে । যা, বজাক বহিবলৈ বৰপীৰা এখন
আনি দে । বেচেৰা কত পৰ্ব্বতে-পায়ণে অনাইবনাই
কুৰি লম্বোনে-ভোকে আইছে চাটগৈ । বজাই ধাবলৈ
ভালকৈ জলপান এটাৰও দিহা কৰ ।

[গেছেলা আৰু মঙলাৰ প্ৰবেশ । কমলা আৰু
বিমলাই সসজ্জনে উঠি বৰপীৰা এখন পাৰি দিয়ে ।
গেছেলাই পীৰাত বহিবলৈ ইতস্ততঃ কৰে ।]

বিমলা । মঙলা । তই ইয়াৰ পৰা যা ।

[মঙলাৰ প্ৰস্থান ।]

সৰ্গদেও । আপুনি এই বৰপীৰাতে ভালকৈ বহক ।
আমি শিশুমতি তিক্ততা । আমাৰ দান-দোষ নৰখিব ।

গেছেলা (হাতবোৰকৈ)। আইচুদেউভাইত।
মই হজুৱা কাঁৰী। আপোনাসকলৰ আগত মই বৰ-
সীয়াত বহিব নাপাওঁ। মোক কৰা কৰক ইহপৰ।
মই এই মাটিতে বহোঁ।

(গেছেলা মাটিত বহে।)

বিমলা। সৰ্বনাশ, সৰ্বনাশ! কি কৰে সৰ্গদেও? আপোনাক আমি চিন পাইছোঁ। দেউতাই আমাক আপোনাৰ কথা ভালকৈ কৈ গৈছে। আমি আপোনাৰ দাসী। আমাৰ ওচৰত আপুনি কোনো সংশয় নকৰিব। আমাৰ টেটু আপোনাৰ নিমিত্তে সদায় আছে। ককাইদেও ফুৰিবলৈ ওলাই গৈছে, এতিয়াই উভতি আহিব। আমি বৰেবৰোৱাহ সৰ্গদেৱৰ দাস নুলি আনিব।

গেছেলা (স্বগত)। এইখন কি? মই কত পৰিলোঁহি? ইহঁতে এইখন কি কৰিব লাগিছে? এইটো শিমলুগুৰীয়া বৰুৱাৰ ঘৰ নহয় নে? মই কাৰ ঘৰত সোমালোঁহি? মোক খেতবনীয়ে পালে নেকি? (ফুটাই) আইচুদেউভাইত। এইটো শিমলুগুৰীয়া বৰুৱাৰ ঘৰ নহয় নে?
বিমলা। হয় সৰ্গদেও!

গেছেলা। তেন্তে তোমালোকে মোক এইখন কি ভেলেকাঁ বাণ মাৰিব খুজিছাইক? মোক কি সৰ্গদেও পাতি পেলাই কৰিছাইক? মই দুৰীয়াৰ ঘেৰিব পুতেক গেছেলা ৰায়ন। সৰ্গদেও-সৰ্গদেও একো নহওঁ।

কমলা (হাতবোৰকৈ)। সৰ্গদেও! আপুনি আমাৰ ওপৰত সন্দেহ নকৰিব। আমি দুইজনী শিমলুগুৰীয়া বৰুৱাৰে জীয়েক। আমাৰ ককাইদেউ এতিয়াই পাবহি। হওঁতে সৰ্গদেওৰ ওপৰত শত্ৰুৰ যেনে চকু, সৰ্গদেৱে এইদৰে ভেপছন্দ কৰাটো খুব ভালেনি হৈছে। সৰ্গদেৱে কৃপা কৰি আমাক আমাৰ দেউতাৰ বাতৰি কওকচোন।

গেছেলা। শিমলুগুৰীয়া বৰুৱা দেউতাৰ বাতৰি মই ইয়াকে মাথোন জানো— তেখেতে কালি মোক বাটত পাই, আপোনালোকক দিবলৈ এই চিঠিখন মোৰ হাতত দিছিল।

(গেছেলাই চুবুৰীয়াৰ খোচোনাত চিঠি বিচাৰে কিন্তু বিচাৰি নেপাই হাওহাওকৈ কান্দে।)

বিমলা। সৰ্গদেও! মনে মনে থাকক। মনে মনে থাকক!! চিঠি হেৰাল, হেৰাওক। আপুনি অশ্লথ অশীতি নকৰিব। আপুনিতো দেউতাক ভালে থকা দেখি আহিছে?

গেছেলা। দেখি নাহিছোঁনো কি? ভাল নাথাকিলে তেখেতে মোক চিঠি দিবলৈ পালেহেঁতেন কেনেকৈ? (কেঁকুৰি কেঁকুৰি আপোনাআপুনি) খেতবনীহতে বাণ মাৰি হাতৰ পৰা চিঠিখনো কেনে-

বাটক কাটি নিলে দেখিছোঁ। আইচুদেউভাইত। তোমালোকে ধৰে হোৱাইক, মই বিয়াটক কৈছোঁ, মই ৰজা-পৰ্জা একো নহওঁ। মই দুৰীয়া হোৱা মানুহ। মোক তোমালোকে পেংলাই নকৰিবাইক। (কপালত হাত দি) উস্ৰোখ মূৰ কাৰোবনিৰে ধৰিছে।

কমলা। বিমলী! তই যা। মৰালবিটক সৰ্গদেওলৈ জলপান এটা বতনাই লৈ আহগৈ। হাবিৰে-মননিৰে কৰি দেখি সৰ্গদেও মানুহকাল হৈ পৰিছে। আগেয়ে বিচনীখন মোক আনি দে। মই সৰ্গদেওক জলপ বিটো।

(বিমলাই লৰি গৈ বিচনী এখন আনি কমলাক দি জলপান আনিবলৈ যায়। কমলাই গেছেলাৰ মূৰত বিচনীৰ বা দিয়ে। জলপ পিছত বিমলাই গুৰ, পিঠাঙৰি আৰু পগোৱা গাৰীয়েৰে জলপান এবাটি গেছেলাৰ আগত দিয়েহি)

বিমলা (হাতবোৰকৈ)। সৰ্গদেও! আপুনি মাটিৰ পৰা উঠক। বৰপীয়াত বহি জলপানটো খাই জলপ হুহ হওক।

গেছেলা (স্বগত)। ভোকতো লাগিছেই। তেহেঁতেন বি হয় হওক, জলপানটোকে খাই লওঁ। খেতবনীহতৰ আনবোৰ ধেমালিতকৈ এইটোৱেই ভাল হৈছেৰ দেখিছোঁ।

(গেছেলাই পিঠাঙৰি বাট লৈ সানি সানোপু সানোপু কৰে খায় আৰু জুলীয়া পিঠাঙৰি পোঁকিত লাগি গোঁককোছা বগা হয়।)

বিমলা (কমলাৰ কাপে কাপে)। চোৱাঁ, পিঠাঙৰি খাওঁতেও কেনেকৈ সৰ্গদেৱে হজুৱাই ধোৱানি খাইছে। বাস্তৱিকতে এনে নিৰহনিপানীকৈ ভেপছন্দ নকৰিলে চলিবই বা কেনেকৈ? চাৰিওকালে যি চোবাংচোৱাৰ বিয়াদান।

কমলা। বিমলী! তই এলোটা পানী আৰু চৰিয়াটো লৈ আহগৈ। সৰ্গদেৱে মুখখন খুই জলপ জিৰাওক।

গেছেলা। মোক চৰিয়া নেলাগে মোৰ সোণা-মুৱা খেতবনীহত। কত পুখুৰী আছে মোক দেখুৱাই দিবলৈ কোৱাঁ। মই গৈ মুখখন খুই আৱোঁটৈ। মোলে সাতপুৰুষত নহল গাই, কৰীয়া লৈ বীৰ্য্যবলৈ যায়।" মোক চৰিয়া নেলাগে সোণাপাহীহঁত। এই তামোলৰ গামোচাৰেও আজিলৈ মুখখন বচি ধৰ পাৰোঁ।

(গামোচাৰে হাত-মুখ বচে।)

কমলা। বিমলী! তই যা। চৰিয়া এটা আঁহ পানী এলোটা আনগৈ, সৰ্গদেৱে মুখ খোৱক।

[বিমলাৰ প্ৰস্থান।]

গেছেলা। দিব খুজিছা যদি তানোন-হালি
এখনকে দিরাইক তাবৈই বুহদি কৰে। হওঁতে
যোৰ হাঁচটিজো তানোন-হালি আছে।

কমলা। হেৰ বিমলী! তানোনৰ বটাটোও লৈ
আহিব। মই সৰ্গদেওক তানোন বুঝিয়াই দিব
এতিয়াই। সৰ্গদেৱে আমাক এখানমান ক্ষমা কৰক।
সৰ্গদেৱে গীত শুনিবলৈ ভাল পায় যদি যেটোৱে
গীতকে এটা গাই শুনাৰ খোজোঁ।

গেছেলা। সৰ্গদেৱে শুনিবলৈ ভাল পাওক
নেপাওক, এই ফাপৰে ধৰা শব্দীনেৰে গেছেলা গায়নে
শুনিবলৈ নিচয় ভাল পায়। গাব খুজিছা যদি আমাৰ
শুক্লমানে কৰা বৰগীত এটাক গোৱাচোন। মোৰ
গান পৰা খেতৰ পলায় যদি পলাওক।

কমলা। (গীত)

“মোৰো পিয়া বিন কৈসে বহদি সজনি,
বহুত দিন পৰ নাহি আওৱ মেৰো।
নিশ দিন আগত, নিদ নাহি আৱত,
পিয়াকো সন্দেশ কহি নাহি পাওৱেমেৰো।”

গেছেলা। আইচুদেউতাৰ মাতটি হব সুৰীয়া।
নহবই বা কিয়? কিন্তু কিবা বড়না গীত গালে
হবলা? মই মহামুৰখে বুজিবকে নোৱাৰিলোঁ।
গীতটিত সালহৰ কথা কৈছে, নহয় নে আইচুদেউতা?
বন্দীৰ পেটত পিঠাশুৰিনোপা পৰিছেহে “মাথোন,
তাৰ ওপৰতে সালহ এৰাটি পৰিব লাগিলে ক’ত
চম্ভালিব পাবিম হবলা মোৰ ঈশপৰ? এই (নিজৰ
গাতলৈ আঙুলিয়াই) ছালছিগাবো যে দুই-চাইটা বৰ-
জীভৰ ওৰাকিপ নাই এনে নহয়। এই নিছলাকো
পাঁজৰ দহ-চাৰিয়ে গেছেলা গায়ন বুলি বৰসৰাহত
বৰমলা বৰচকটো আগৰচায়, মোৰ আইচুদেউতা।

(গেছেলা বাগ দি গীত ধৰে।)

“মাক গোসাঁই কৰোঁহো গোহাৰি।

বহ হুদি-পক্ষ ঠান হানাবি।”

(বাহিৰত হাইউকমি)

কমলা। সৰ্বনাশ! সৰ্বনাশ! বোধকৰে। সৰ্গ-
দেও ইয়াতলৈ অহাৰ গম ল’ৰা বজাৰ মানুহে কেনে-
বাকৈ পাই, সেয়া ধৰিবলৈ আহিছে।

[বিমলাৰ উধাতু খাই প্ৰবেশ।]

বিমলা। কি হব বাইদেও! আমি কি কৰিম?
কলৈ যাম এতিয়া? সৰ্গদেওক কত লুকাই?

কমলা। সৰ্গদেও। উঠক, উঠক। সোনকালে
উঠক। মোৰ এই তাঁতৰ পাটৰ তলতে লুকাওক।

গেছেলা। আইচুদেউতাই তেনো— ইমানখন
খমখম লগাইছে কেহেলে? ইমানকৈ ভয়তে বা

ক’লৈ কিয়? বজাৰ টোকেলা আহিব যদি আহিব।
মোকনো টোকেলাই কিটো কৰিব? মই কাৰো
একো জগৰ লগোৱা নাই। আমুকাই শুক্লমানে
বচা গীত-পদ একাকি মাতিছিলো, তাতেনো ক্ষাৰ
কি জগৰ লাগিল? বোলোঁ। মই নোৱাৰোঁ। তাঁতৰ
পাটৰ তলত সোমাব। তাঁত দেখৰ মানে চোকা-
পক্সাখনৰ কাৰোৰ খাই মই মৰিব নোৱাৰোঁ।
ভেহেটলৈ জোনালোকে ভালকে পোৱাইক বা বেয়াকে
পোৱাইক।

বিমলা। সৰ্গদেও। আপোনাৰ বৰ সাহ আছে
বুলি আমি জানোহক। তথাপি আমি অবলা বাই-
তনী দুইজনীয়ে হাতবোৰকৈ মাতিছোঁ— আপুনি
এতিয়াই এই তাঁতৰ পাটৰ তলত সোমাই লুকাওক,
লুকাওক, আৰু বেচি নকৰিব।

(বিমলাই গেছেলাক হাতত ধৰি টানে।)

গেছেলা। এইখন কি উৎপাত একা! মোক
আজি কিহে পালে? মই গৰুৱে কিয় যে লোকৰ
চিঠি বৈ আনিবলৈ গৈছিলোঁ। হে মোৰ গোসাঁই!
আজি মোক তুমি কি দুৰ্গতি কৰিলা।

(অতি অনিচ্ছাপূৰ্বক গেছেলা তাঁতৰ পাটৰ
তলত সোমাই লুকাই।)

কমলা। যা বিমলী! যা, লবি যা। মোৰ এৰিয়াৰ
বৰকাপোৰখন আনগৈ। সেইখনকে তাঁতৰ পাটৰ
ওপৰত দি লৰালবিকৈ সৰ্গদেওক ঢাকি ধওঁ।

(বিমলাই লবি এৰিয়াৰ বৰকাপোৰ আনে।
কমলাই তাৰে গেছেলাক ঢাকে।)

গেছেলা (তাঁতৰ পাটৰ তলৰ পৰা)। আইচু,
দেউতাই ত। মই গাপ লাগি মৰিম এতিয়া। মোক
এইদৰে গাপ দি নামাবিৰাইক! বোলোঁ দহোকুৰি—
জোনালোকক মোৰ বধে ছুৰ! হেৰ বাইজসকল!
কোন ক’ত আছইক আছইক ও। মোক আজি এই
খেতৰবীহতে গাপ দি মাৰিব এতিয়া।

বিমলা। সৰ্গদেও। মনে মনে থাকক। মনে মনে
থাকক। আমাৰ বুৰকে খায়— আমি চুলি ছিটি
কাভৰকৈ মাতিছোঁইক।

[মঙলাৰ লবি প্ৰবেশ।]

হেৰ মঙলা। বাহিৰত কিমান মানুহ? কিমান
বগুৱাই আমাৰ ধৰ বেৰা দি ধৰিছে?

মঙলা। কৰ বগুৱা? কাৰ ধৰ বেৰা? আইচু-
দেউতাই তে হজুৱাটোক ধৰব ভিতৰত সুবাই লৈ কিবা
ধোৱালিখন পাতি আছে। এইবোৰ কথা ভাল নহয়
কিন্তু। ডেকা দেউতাই আহি এইবোৰ শুনিলে আমাক
সকলোটিকে বেয়া খুজিব, মই হলে কৈছোঁ।

কমলা । ভেঙে বাহিৰত সেয়া কিহৰ হাই ?

মঙলা । ভোজন শইকীয়াৰ স্বত দিনমুপৰতে এভিটাই সেই বাতীয়া বোলা চোবটো সোমাই, ভোজনৰ পানীখোৱা লোটা এটা চুব কৰি লৈ লৰ বৰিছিল । তাকে ধৰিবলৈ গাঁৱৰ মানুহে হাইছাইকৈ লৰিছিল । তাক ধৰিলে আৰু ধৰি কিলতে গুৰুলাগুৰু কৰিব লাগিছে ।

গেছেলা (ভাঁড়ৰ পাটৰ তলৰ পৰা বুৰ উলিয়াই) । আইচুদেউভাইত । মই গেলো লাগিলোঁ । আৰু ইয়াত সোমাই থাকিব নোৱাৰোঁ । তেহেলৈ ভোমালোকে মোক মাৰাই বা কাটাই ।

(ভাঁড়ৰ পাটৰ তলৰ পৰা ওলাই আহিব খোজে ।)

মঙলা (গেছেলাক) । হেৰ কটা । ওলাই আহ । আইচুদেউভাইত । কিয় আপোনালোকে সেই হুজুৱাটোক এইদৰে নগুৰ্ণাগতি কৰিছে ?

গেছেলা । মইনো কি কম, কি শুনিবা ককাই ! নগুৰ্ণাগতি বুলি নগুৰ্ণাগতি ? তেতিয়াৰে পৰা এওঁলোক দুয়োজনীয়ে পেট খাই মোক ‘নকৰিবৰ চকৰি’ কৰিব লাগিছে । মোক বজা পাতিছে, বৰপীয়াত বহুৱাইছে । অৱশ্যে জলপানটো হলে পেট ভৰাই ধুৱালে । বিছা কথাষাৰ কম কিয়—বোলোঁ ককাই । এওঁলোকৰ খেয়ালৰ ভিতৰত সেইটোৱেইহে ভাল হৈছিল ।

মঙলা (গেছেলাৰ গোককোছা পিঠাঙৰি লানি বগা হৈ বকা দেখি হাঁহি) । সেইটো খেয়ালিহে ভাল হৈছিল হয়, বোলোঁ ভোৰ গোককোছা পিঠাঙৰিত লেটাই আৰু ভাল কৰি খেঁছ বাবে-খোৱা ।

গেছেলা । আইচুদেউভাইত । সেই হেৰোৱা চিঠিখন (হাত মেলি বিমলাক দিয়ে) বোৰ চুবিয়াৰ বাঁওটো খোচোনাত আছিল আৰু মই সোঁটো খোচো-নাত বিচাৰি হাৰশান্তি হৈ বৰিছিলো ।

(কমলা আৰু বিমলা দুয়ো ব্যস্তভাৱে চিঠিখন পঢ়ে ।)

“কল্যাণীয়াৰু,

মই আমাৰ বজা গদাধৰ সৰ্গদেৱৰ লগত । দুদিন-এদিনৰ ভিতৰতে আমি গুৱাহাটীৰ কালে বাব-ইক । তাত বৰকুনৰ পৰা সহায় বিচৰা বাব । যদি পোৱা হয় তেন্তে অচিৰতে ভোমালোকে আকৌ আমাক ইয়াত দেখিবলৈ পাবাইক । সকলো ঈশ্বৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ । ভোমালোক সাৱধানে থাকিবাইক । এই পত্ৰবাহকক এটা চৰতীয়া দি বিদায় দিবাইক ।

—ইতি

“ভোমালোকৰ গুডাকাঙকী দেউভাৰ

[চিঠি পঢ়ি কমলা আৰু বিমলা দুয়ো দুয়োৰো মুখলৈ চাই লাজত বঙা পৰে ।] *

* বাঁহী : ৯ম বছৰ, ৩য় ৪ৰ্থ সংখ্যা (১৮৪০ শক)

আবকাপোৰ

বাবেমডৰা

॥ তিনিঅকীয়া মাট ॥

মাটৰ মাজুহ

নৰনাথ হাজৰিকা—ইঞ্জিনীয়াৰ আৰু কণ্টেক্টৰ।

ধনী মানুহ।

গুণনাথ—নৰনাথ হাজৰিকাৰ তথাকথিত ভাগিনিয়েক।

সতীশ—বুদ্ধিজীৱী টেঙৰ বঙালী বাবু।

আন্দ—নৰনাথৰ উড়িয়া বেহেৰা। আনন্দৰ সংক্ষিপ্ত নাম।

মনবোধ—আন্দৰ পুতেক। বয়স ৮ বছৰ।

উচুত—নৰনাথৰ ভাত-বান্ধনি। উড়িয়া লগুৱা উৎসৱৰ সংক্ষিপ্ত নাম।

বিলায়েৎ—নৰনাথৰ খান্ চামা।

নৰজাহান—বিলায়েতৰ জীয়েক। বয়স ৯ বছৰ।

জিতেন সেন—বঙালী এম-এ, বি-এল, উকিল।

বিদ্যাধৰ বৰুৱা—নৰনাথৰ অনেকদিনীয়া পুৰণি বন্ধু, আৰু একে দেশৰে মানুহ।

প্ৰথম অঙ্ক

স্থান—দিম্ৰী। এটা দুমহলীয়া ঘৰত।

কাল—ৰাতি আঠবজা

(নৰনাথ হাজৰিকাই ৰাতিৰ সাজ খোৱাৰ আগতে, শোৱা খোঁটালিৰ পালঙৰ ওপৰত পৰি আছে আন্দ লগুৱাই ভৰি পিটিকিছে। বিদ্যাধৰ বৰুৱা কাষতে চকী এখনত বহি আছে।)

নৰনাথ। তাৰ পিছত উচুতই কি কৰিলে?

আন্দ। বঙাচঙা পৰি সি আমাক কলে—“হজুৰে আজি মোৰ সৈতে বৰ দন্দ এখন কৰিলে। একো একো দিন হজুৰৰ মিজাজ এনেকুৱাই হৈ পৰে। কিয় কৰই নোৱাৰি।”

নৰনাথ। বোলোঁ মই তাৰে সৈতে দন্দহে কৰিলোঁ? তাক মাৰি তহিলং কৰি দিলোঁ। সি সেইটোৰ নাম দিলে দন্দ। তাৰ পিছত?

আন্দ। তাৰ পিছত উচুতই বিলায়েতকো ৰাতি আনি আমাক দুইকো কলে যে জ্যোতিষী এটাই তাৰ হাত চাই গণিতা কৰি কৈছে বোলে এই মাহত তাৰ শনিৰ দশা। ফলত গুৰুৰ দৃষ্টি তাৰ প্ৰতি বন্ধ। কি কৰিলে গুৰুৰ দৃষ্টি তাৰ ওপৰত পোন হব, সি জ্যোতিষীক স্থলিত, জ্যোতিষীয়ে তাক কলে যে

সি মা কালীৰ মন্দিৰলৈ গৈ তাত কোমল বয়সীয়া পঠা ছাগলী এটা মা কালীৰ আগত বলি দিয়াই, ছাগলীটোৰ পিছপিৰা দুটা জ্যোতিষীক দিলে, জ্যোতিষীয়ে মন্ত্ৰ মাতি সেই দুটা শনি দেৱতাক দিব। তাৰ পিছৰ পৰা তাৰ গৰাকীয়ে অকল তাকেই নহয়, এটাই কেউটা লগুৱাকে দেখিব পৰা হব। পঠা এটা কিনিবলৈ সেইদেখি সি মোৰ পৰা আৰু বিলায়েতৰ পৰা একো টকাকৈ ৰূপ খুজিছিল। বিলায়েতে বোলে “মই মুছলমান। কালীৰ আগত পূজা দিলে, মোক মোৰ ভাই বেবাদৰিয়ে বেজাত কৰিব, মই দিব নোৱাৰোঁ।” অন্তত উচুতই তাক অনেক বুজাই-ববাই ৰাজী কৰাই এটকা ৰূপ উলিয়ালে।

নৰনাথ। তই দিলি নে নাই?

আন্দ। মই এটকা দিলোঁ হজুৰ। গাঁটকৈয়ে যদি মা কালীয়ে হজুৰৰ মনটো আমি দুখীয়া চাকৰ-নাকৰৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন কৰি ৰাখে, তেন্তে আৰু আমাৰ ভয় কি? তেতিয়া হজুৰৰ নাৰ লৈ আমি দিম্ৰী চহৰ গোটেইখন জিনি আহিম। হজুৰ ৰাজাধিৰাজ লোক। হজুৰৰ মনটো খুচী থাকিলে আমাৰ কালৈ ভয়?

নৰনাথ। সেইটো কোন জ্যোতিষী?

আন্দ। সিদিনা যে হজুৰৰ কাষলৈ আহি হজুৰৰ হাড়-ভৰি চাইছিল, তেৱেঁই। বৰ ডাল জ্যোতিষী

হজুৰ ! তেওঁ কৈছিল, হজুৰৰ ভবিষ্যত তলুৱাত হেনো ভাল ভাল লক্ষণ আছে। কিবা হেনো অদ্ভুত, স্বৰ্জ আৰু বৰৰ গাঁচ আছে। তাৰ কলত হজুৰ এদিন নিশ্চয় বজা হব।

নৰনাথ। বাক, তাক আকৌ এদিন মোৰ কাষলৈ মাতি আনিবিতো। মোৰ সৌৱৰণীখন ভালকৈ চোৱাই লম। বিদ্যাধৰ বোপা ! ইহঁতৰ কথাখন শুনিছা ? ইহঁতে মোক লুটিপুটি খাবলৈ এনেবোৰ সদায় পাতি থাকে। মই যে নুবুজোঁ এনে নহয়। কিন্তু বুজিও নুবুজাব ভাও ধৰি বজা চাওঁ। ইহঁতে ভাবে মই 'ফুন'। বি হওক, কিন্তু কথাবোৰ গোটেই মিছা নহয়। সিদিনা মই লুৰিয়ানালৈ যাওঁতে তাতো জ্যোতিষী এটাই মোৰ ভবিষ্যত তলুৱাখন চাই, তাত স্বৰ্জ, অদ্ভুত আৰু বৰৰ চিন থকাৰ কথা কৈছিল।

বিদ্যাধৰ (মিচিকিয়াই হাঁহি)। মই কওঁ এইটো স্বৰ্জবৰ। আপুনি খোজ নাকাঢ়েই। তথাপি কাটিব লাগিলে, ভবিষ্যত তলুৱাখনত বৰকৈ ভৰ নিদিব। হেঁচা পৰি চিন কেইটা মচ খাব পাৰে।

[উচতৰ প্ৰবেশ।]

উচত। হজুৰ ! যোৰহাট টেক্সটাইলৰ পৰা বাবু এজন আহি, তেওঁৰ বাকছ বিছনা গাড়ী এখনৰ পৰা নমাই ইয়াতে উঠিল। তেওঁ কৈছে, তেওঁ হেনো হজুৰৰ ভাগিন। হজুৰেৰে সৈতে এতিয়াই দেখা কৰিব খুজিছে।

নৰনাথ। মোৰ ভাগিন ! কৰ যোৰহাট টেক্সটাইলৰ পৰা মোৰ ভাগিন ওলালহি অ' ? বাক তেওঁক মোৰ ওচৰলৈ লৈ আহ।

[গুণনাথৰ প্ৰবেশ।]

গুণনাথ (নাটোকে লেৱা কৰি)। মোৰাইদেও ! আয়ে মোক লেবানেপেৰাকৈ খটিয়াই খটিয়াই আপোনাৰ ওচৰলৈ পঠিয়াই দিলে। আয়ে মোলৈ "বা তই তোৰ মোমায়েৰৰ ওচৰলৈ যা। ইমানটো ডাঙৰ হলি, আজিলৈকে তোৰ মোমায়েৰে মোক মেদেধিলে। সদায় আঁতৰত থাকি থাকি তেওঁ তেওঁৰ বিচিট্ৰী বাইদেৱকলৈ পাহৰিলে। সৰুভোখৰত দুয়ো একেলগে উলি ডাঙৰ-শীঘল হৈছিলোঁইক। এতিয়া মই দুখীয়া হ'লোঁ, তেওঁ ক'বলোক। আমাক কিজানি নিচিনিবই। তথাপি তই যা, কথা-বতৰা শুনিলে কিজানি মনত পৰেই।" (চকুৰ পানী টোকে।)

নৰনাথ। উঠ, উঠ, সেই চকীখনতে বহ। মোৰ বাইদেৱৰ নাম কি বুলিবি ? বিচিট্ৰী ? সৰুতে কই ধৰ এৰি গুচি আহিলোঁ। আজি চমিছ বহুৰৰ আগৰ

কথা। পাহৰি গ'লোঁ। বা, হাত-ভৰি খুই জিৰাটৈ। তাৰ পিছত তোৰে সৈতে ভালকৈ কথাবাৰ্তা পাতিব। হেৰ উচত।

[উচতৰ প্ৰবেশ।]

এই ন বাবুৱে ইয়াতে ভাত খাব। তেওঁক থাকিবলৈ সেইফালৰ খোঁটালি এটাত সকলো ঠিক কৰি দে। (গুণনাথক) বা, তই তাৰ লগতে যা। মুখ-হাত খুই কাপোৰকানি সলাটৈ।

উচত।—আসক্ত বাবু !

[উচতৰ প্ৰস্থান আৰু পাছে পাছে গুণনাথৰ প্ৰস্থান।]

নৰনাথ (বিদ্যাধৰক)। যোৰহাটৰ টোকোলাইৰ কাষত আমাৰ পূৰ্বণি ঘৰ এখন আছিল হয়। মোৰ বাইদেও এজনী থকাও মনত পৰিছে। কিন্তু তেওঁৰ নাম যে বিচিট্ৰী সেইটো মোৰ মনত পৰা নাই। ইমান দিনৰ কথা মনতে ৰা থাকে কেনেকৈ ? আজি চমিছ বহুৰৰ আগৰ কথা।—বোলোঁ বিদ্যাধৰ বোপা ! মোৰ জীৱনৰ প্ৰথম ভোখৰৰ কথা তুমি শুনিছাই। কেনে দুখীয়া আছিলোঁ মই। ফুলত নাম লগালোঁ, কিন্তু মাছুল দিবলৈ পইচা নাই। হেডাই দৰ্জীৰ লোকানত ওৰে দিনটো ৰহি থাকোঁ। তাক চোলা শীয়াত সহায় কৰি কোনো দিনা দুখনা চাবিখনা পইচা তাক খুজি আনি তাকেই গোটাই থৈ ফুলৰ মাছুল দি পঢ়িছিলোঁ, কিন্তু তেনেকৈ কিমান দিন আৰু চলে। ফুল এৰি প্ৰথমতে দামোদৰ বেজবৰুৱাৰ ঘৰত দৰৰ খুন্দি ৰঙী বাটিৰলৈ লাগিলোঁ। তাৰ পিছৰ ভোখৰৰ কথা তুমিতো শুনিছাই। সেই এদিন আৰু আজি এদিন। বেতিয়া এই ফাললৈ পলাই গুচি আহিলোঁ। তাৰ পিছৰ পৰা ইমান বছৰে টোকোলাই মোকোলাইৰ কোনো কোৱা-চিলা এটাৰো মোৰ ডু-বাতৰি লোৱা নাছিল। এতিয়া মোৰ হাতত পইচা হোৱাটোৰ আৰু মই ডাঙৰ বানুহ হোৱাটোৰ গম পাই চাবিওকালৰ পৰা অঙাৰীৰুই কৈচাকলা—বজাৰীয়া কলাবোৰ সোন্দাকলা হৈ ওলাইছেহি। বাওক, সেইবোৰ কলে আৰু কি হব ? আশ। ধানচানাক হাতচোন।

[বিলায়েতৰ প্ৰবেশ।]

ভালকৈ বজা-বঢ়া কৰ। নতুন কাবু এজন আহিছে। তেওঁক ভালকৈ খাবলৈ দিবি। অ' তেওঁ তোৰ হাতে কিজানি নাখায়েই। উচতকো কৈ দিবি। ভালকৈ ৰাতিবলৈ। নাখাৰ যদি উচতই বজাকে খাব। তোৰ জীয়েকক ৰাত।

[বিলায়েতৰ প্ৰস্থান। নুৰজাহানৰ প্ৰবেশ।]

নুৰজাহান। হজুৰ ! চান্দাৰ আকোঁকোঁ।

নবনাথ। এই বিদ্যাধৰ চাহাবক গান এটা
গাই শুনা।

নুবজাহান। (গান)

মেবে মন লিয়া বংশীরালা।
মেবে মন লিয়া বংশীরালা ॥
বংশীরালা তুৰীরালা বি—
মেবে মন হো লিয়া,
কাহা গিয়া চিকণ কালা।
মেবে মন লিয়া বংশীরালা ॥

নবনাথ। আচ্ছা গায়। হাম খুচী হৰা। তোম্বা
বাপুঁকু বোল দেও, কাল গনি খলিফাকু বলাইকে
তোমাৰা বান্ধে একঠু পায়জামা আউব একঠু কুৰ্তা
ধনানেকু। আভি যাও।

নুবজাহান। চালান্।

(নুবজাহানৰ প্ৰস্থান। মনবোধৰ প্ৰবেশ। সি
লবি কোন কোনাই বিদ্যাধৰ বক্সাৰ চকীৰ তলত
নুব স্নাই তৰিত চিকুটি দিয়ে। বিদ্যাধৰ
উচাপ খাই উঠে।)

বিদ্যাধৰ। এইটো কি ?

নবনাথ। সেইটো মহ। তোমাৰ তৰিত কায়াৰি
দিলে। মনবোধ। ওলাই আহ। বিদ্যাধৰ চাহাবক
জোহাৰ কৰ। আক তোৰ গানটো গাই শুনা।

(মনবোধে থিয় হৈ, চকু দুটা টেলেকাকৈ জিভাখন
বেলি কালীমুন্ডিৰ ভাও ধৰি গায়—)

কালী মা বশে, মেভেছে।
পাঠাটিৰ মুণ্ড খেয়েছে।
এমোন কৰে জিহবা বেলেছে।
আব কলাটি খেয়েছে।

নবনাথ। হ'ল, যা এতিয়া। কাইলৈ দজ্জীৰ হতুৱাই
ভয়ো এটা চোলা কৰাই লবি।

(বিলায়েতৰ প্ৰবেশ।)

বিলায়েৎ। হজুৰ। সতীশ বাবু আয়া।

নবনাথ। আনে দেও।

(সতীশ বাবুৰ প্ৰবেশ।)

আস্থান সতীশ বাবু। কেমন আছেন ?

সতীশ। ভাল আছি। ধন্যবাদ।

নবনাথ। কি খবৰ ?

সতীশ। খবৰ ভাল, তাই আপনাকে বলতে
এজুৰ। নাইনিজলেৰ সেই বাগান আব বাড়ীটাব
কৰা বে আপনাকে বলেছিলুৰ, খুব সজাৰ পাওরা

বাৰে। মালিকের গবজ। তিনি বলেন, হাজাৰ চমিছ
হমেই ছেড়ে দিতে পারেন। আমি বলব, সে কি
হয় ? অনেক বলে করে পঁচিছ হাজাবে বাজী কবিয়েছি।
আপনার অনুমতি পেনেই এখন বাইনা কৰে, দলিল-
পত্ৰ নিয়ে এটনিৰ বাড়ী যেতে পারি। কি তোফা
বাগান। কি খেও বাড়ী ! অন্য সময়ে
হলে তাৰ দাম লাখ টাকা হতো। আপনিতো
দেখেছেনই। আপুনি সোভাগ্যশালী পুৰুষ। তাই
এত সস্তায় পেয়ে গেলেন।

নবনাথ। আপনাকে ধন্যবাদ। কাল বাইনা-
কাইনা যা কৰতে হয়, কৰা বাৰে।

(সতীশ চকীৰ পৰা যাবলৈ উঠি আকৌ বহে।)

বিদ্যাধৰ। মই বাওঁহে এতিয়া।

নবনাথ। এতিয়াই যোৱা নে ? তোমাক চুবট
চিগাৰেট এটাও ইহঁতে নিদিলে হবলা ? হেৰ আন্দ।
তোৰ আকলটো দেখি মই অবাৰ। তোৰ বাপেবৰ
ধৰৰ চুবট চিগাৰেট দিবি নে ?

বিদ্যাধৰ। নেলাগে চুবত মোক। আজি মোৰ
মুৰটো টিংটিঙাই আছে, চুবট নাখাওঁ।

[প্ৰস্থান।]

(সতীশ বাবুৱে চকীখন টানি আনি নবনাথৰ ওচৰ
চাপি বহে।)

সতীশ—দেখুন হাজাৰিকা মহাশয়। আমি আপনাকে
একটা কথা very confidentially বলতে চাই।
আমাৰ বেয়াদপি মাফ কৰবেন। আপনাকে আমি
ভালবাসি ও ভক্তি কৰি। আপুনি মহানুভৱ ব্যক্তি।
এই দিল্লী চহৰেৰ সৰ্ব্বত্ৰ আমাৰ যাভায়াত আছে।
সহৰেৰ বড় ছোট সকলেৰি আপনাৰ বিষয়ে Opinion
আনি জানি। কাল কাউন্সিলেৰ মেম্বৰ দিলদাৰ
হসেন খাঁ সাহেবেৰি সঙ্গে আপনাৰ বিষয়ে কথা
হচ্ছিল। তিনি বলেন, এমন উপাৰ স্বভাৱেৰ লোক
আমি কমই দেখেছি। নবনাথ বাবু যেমন বড়লোক
তাৰ মনটাও ডেমন বড়। আমি একটা কথা বলতে
চাই—অবিশ্যি ভয়ে ভয়ে। আমাৰ দোষ হয়ে থাকে-
তো আমাকে মাফ কৰবেন। বিদ্যাধৰ বাবু আপনাৰ
দেশেৰ লোক। তাৰ বিষয় আপনাকে কোন কথা
বলটা শোভা পায় না। কিন্তু আমি স্পষ্ট বজা। সেইজন্য
বলছি যে তিনি বড় সুবিধাৰ লোক নন জেনে কথিবেন।
আপনি লক্ষ্য কৰেছিলেন কিনা জানি না। আপনাৰ
বাগান কিনবাৰ কথা বখন আমি বলেছিলোঁ, তখন
তাঁৰ মুখখানা চুণ হয়ে গিয়েছিল। হিংসাতে তিনি
মৰে গিয়েছিলেন। ওৰ বিষয় আমি অনেক শুনেছি,
অনেক জানিওঁ। অৱশ্যে সে সব বলে আমি আপনাৰ
মন তাঁৰ প্ৰতি বিবাক্ত কৰতে চাই না। কিন্তু একটু

বৰে সাজে তাঁৰ সৰ্কে চলবেন, এই আশাৰ নিবেদন।
তিনি হলেনই বা আপনাৰ লেখৰ লোক ?

নৰনাথ। বাক ঐ সব কথা। আপনি যেনে বাৰ্খবেন
সতীশ বাবু। আমি এত বোকা নই। সব লোকেৰ
সব কথা তলিয়ে বুঝতে আশাৰ দেখি লাগে না।

সতীশ। আপনাৰ সেটা মহৎ গুণেৰ পৰিচয়
আমি পেয়েছি। তাই আমি বন খুলে এই সব কথা
বলুম। হায়বে কপাল। এমন লোকেৰেও অবাচিতে
নিলা ওনতে হয়। বাক্ণে। (বাৰলৈ উঠি, আকৌ
বহে) ওনুন হজুৰ। আমি সম্প্রতি একটা মুক্তিলৈ
পড়েছি। আশাৰ মেয়েটাৰ বিয়ে এই মাসেৰ মধ্যে
দিভেই হবে, নইলে জাত থাকে না। তাৰ এগাৰ
পেৰিয়ে গেল। একটা সৎপাত্ৰ আতি কষ্টে সঠিক
জোপাড়া কৰেছি। আপনাকে বলতে লজ্জা কৰেই,
কিন্তু না বলে উপায় নেই। সম্প্রতি আশাৰ হাতে
এক পয়সাও নেই। গিন্ণী বলেন, তোমাৰ ভাবনা
কি ? তোমাৰ বন্ধু হাজাৰিকা মহাশয়েৰ কাছে যাও।
তিনি নিশ্চয় আমাৰিকাকে এই বিপদ থেকে উদ্ধাৰ
কৰবেন। তিনি মহাশয় ব্যক্তি। মেয়েৰ বিয়েৰ
খৰচেৰ দুটি হাজাৰ টকা তাৰ পক্ষে হাজেৰ ময়লা।
এখন এলো পৰে আন্তে আন্তে পোষ দেওয়া যাৰে।
গিন্ণীৰ পৰামৰ্শ শুনে আমাকে আপনাৰ স্বাস্থ্য হতে
হ'ল। যদি আপনি দয়া কৰেন।

নৰনাথ। আচ্ছা, কালকেতো আপনাৰ সজ্জ
দেখা হবেই। তখন ভেবে চিন্তে যা হয় একটা
কৰা যাৰে। এখন আসুন। আন্দ ! আন্দ !

(সতীশৰ প্ৰস্থান। আন্দৰ প্ৰবেশ।)

আন্দ। হজুৰ !

নৰনাথ। নতুন বাবুৰ সকলো ঠিককৈ দিছো ?
আন্দ। সব ঠিক হজুৰ !

দ্বিতীয় অঙ্ক

স্থান—গুণনাথৰ শোৱা খোঁটালি।

কাল—দ্বিতীয় দিনা। ৰাতি ৯ বজা।

(গুণনাথে অকলে চকী এখনত বহি আছে।)

গুণনাথ (বগত)। বুঢ়াই ঠিক ভাবিছে, মই
ভেঙেৰ ভাগিনিয়েক বুলি। মোক খুঁটা বুঢ়া আদৰ
বয়সে শেষ গাই। বুঢ়াটোৰ বন্ধটো ভাল দেখি।
কালি মোক পৰাছ টকা দিলে, মোৰ কোট-পটনু

আৰু কাপোৰ চাপোৰ ভালকৈ কৰাই লবলৈ।
আৰু দিব বুলি কৈছে। ইয়াতে থাকি বাৰ পৰাহেঁড়েন
কিন্তু বেয়া নাছিল। কিন্তু সেইটো নিৰাপদ নে ?
যদি ধৰা পৰে ? মই যে কীকি দি ভেঙেৰ ভাগিনিয়েক
হৈ ওলটাইছোঁহি, এইটো কেনেকৈ ধৰা পৰিলেই
বৰকাটেকতহে মোৰ নিবাস। সেইদেখি তাৰ আগতে
আৰু কিছু ধন-বস্তু সবকাই লৈ পলোহাটোহে
বুখিৰকৰ কাম হব। বুঢ়াই ভেঙেৰ মোৰ পেৰাটো
মুৰশিতানৰ ফালে থৈছে। তাঁৰ সচাৰকাষ্টোও
মুৰশিতানৰ গাৰুৰ ভলত লৈ পোৱে। মোৰ পেৰাটো
বেলিৰ পাৰিলেই মোৰ কাৰ্য্যসিদ্ধি। ছেগ চাই আহোঁ।
চাওঁ কাইলৈ কি কৰিব পাৰোঁ।

[আন্দৰ প্ৰবেশ।]

আন্দ। বাবু। আপোনাক হজুৰে মাতিছে।

[আন্দৰ লগতে গুণনাথ উঠি আহে।]

গৰ্ভাঙ্গ

নৰনাথৰ শোৱা খোঁটালি

(নৰনাথ শোৱাপাটীত)

গুণনাথ। মোহাইদেৱে মোক মাতিছে বোলে ?

নৰনাথ। এৰা মাতিছে। বহ সেইখন চকীতে।
তোৰে সৈতে মই কালিৰে পৰা ভালকৈ কথাৰে
পাতিব পৰা নাই। বাইদেও কেনে আছে ? তিনিহি-
দেওৰ বা খবৰ কি ? তেওঁ কি কৰে ?

গুণনাথ (চকুৰ পানী টুকি)। মোৰ দেউতা আৰু
বেলিয়েই চুকাল মোহাইদেও। আই এতিয়া বাঁৰী।
আমি একেবাৰেই নিৰ্ভৰশীল হ'লোঁহক। আয়ে কটলা
কাটি কোনোমতে ভাঙ এগাল খাই আছে।

নৰনাথ। তহঁতে একো ভয় নকৰিবি। দহভুতে
মোৰ টকা খাব লাগিছে। মই মোৰ জীৱনত অনেক
ধন মাটিছোঁ আৰু মাটিম। হাতে-ভৰিয়ে টকা আঁজিম।
তই ভালকৈ পঢ়া-শুনা কৰ। মইতো লেখা-পঢ়া
শিক্ষিতলৈকে নাপালোঁ। ভাই বেটিক পাছ
কৰিলি নে ?

গুণনাথ। ধনৰ অভাৱত কৰিব নোৱাৰিলোঁ
মোহাইদেও। প্ৰথৰ ক্ষেত্ৰলৈ প্ৰয়োজন পায়মই ছুল
এবিধলগীয়াত পৰিলোঁ।

নৰনাথ। একো কথা নাই। ইয়াৰ ভুলতে মই
ভোক পচাম। ভোক বিলাতলৈকে পঠিৱাম।

[আন্দৰ প্ৰবেশ।]

আন্দ। হজুৰ ! নিভেৰ কানু আহিছে।

নবনাথ। ইয়াটলৈকে আহিবলৈ ক।

[আন্দৰ প্ৰস্থান আৰু জিভেন বাবু প্ৰবেশ।]

নবনাথ। আনুৰ বহন। ধৰ কি ?

জিভেন। আপনাৰ জীৱন-চৰিত বহুয়েৰ খসড়া প্ৰস্তুত প্ৰায় শেষ। আপনাৰ ব্যৱসায় জীৱনেৰে প্ৰথম অংশৰ বিষয় আৰু দুচাৰুটা কথা জেনে নিতে হবে। আপনাৰ ইন্জিনিয়াৰিং ডিপ্লোমাখানাও দেখতে পাৰি কি ? তাৰ বিষয় ভাল কৰে লিখতে হবে।

নবনাথ। সেইখানা কোথায় ৰাখলুৰ আয়াৰ মনে পড়ছে না। খুজে দেখব। বিদ্যাধৰ বোপাকে জিভেনস কবলৈই অন্য সব বিষয়েৰ ধৰৰ জানতে পাৰবেন। আয়াৰ বিজ্ঞেছ লাইফেৰ গোড়াটা তাৰ সব জানা আছে। বিদ্যাধৰ বড় ভাল লোক। তাৰ সঙ্গে আপনাৰ ভাল বকম আলাপ-পৰিচয় হয়েছোতো ? না হয়ে থাকোতো কৰে নিবেন। আপনাৰ খসড়াটা প্ৰথমে তাকে দেখাবেন। তাৰ পৰ আমি দেখব। এখন আনুৰ। অনেক বাত হয়েছো। আমি একটু শোৰাব চেষ্টা কৰি।

[জিভেনৰ প্ৰস্থান।]

তয়ো গুণনাথ। শুই থাকগৈ বা।

[গুণনাথৰ প্ৰস্থান।]

তৃতীয় অঙ্ক

তৃতীয় দিনা। পুৱা ৯ বজা

(নবনাথে বৰৰ তলৰ তলাত অফিচৰ খোঁটালিত ডাকৰ চিঠি মেলি পঢ়িছে। আগতে মেজত অফিচ-বন্ধ, আন আন কাকত-পত্ৰ, দোৱাত-কলম ইত্যাদি। মেজৰ তিনিও ফালে চাৰি-পাঁচখন চকী।)

[আন্দৰ প্ৰবেশ।]

আন্দ। হজুৰ। জিভেন বাবু আহিছে।

নবনাথ। আহিবলৈ ক।

[আন্দৰ প্ৰস্থান। জিভেন বাবুৰ প্ৰবেশ।]

আনুৰ জিভেন বাবু।

খসড়াটা এনেছো নাকি ?

জিভেন। আজ আনিনি। আজ সেটা বিদ্যাধৰ বাবুকে দেখাব, কাল আপনাকে।

নবনাথ (এখন চিঠি মেলি পঢ়ি)। এইখন আকৌ কি ? কোনোবা এটাই লেখিছে, মি যেনো যোৰ ভাগিন। যোৰে সতে দেখা কৰিবলৈ আহিব লাগিছে। যোৰহাটৰ ঠিকনা। যোৰ ভাগিনৰ লানি নিছিগা হ'ল দেখোন। আন্দ ?

[আন্দৰ প্ৰবেশ।]

নতুন বাবুৰ চাহ-জলপান খোৱা হ'ল যদি, যোৰ কাষলৈ আহিবলৈ ক।

[গুণনাথৰ প্ৰবেশ।]

এইখন চিঠি পঢ়চোন। (চিঠিখন গুণনাথক দিয়ে আৰু গুণনাথে পঢ়ি শেষা পৰি যায়।)

সেইখন কাৰ চিঠি ? লিছিনাথ বুলি নাম চহী কৰিছে। ঠিকনাও দিছে যোৰহাটৰ। কোন লিছিনাথ ?

গুণনাথ। কোনোবা ঠগ মোৱাইদেও। যোৰহাটত লিছিনাথ নামৰ মই চিনা মানুহ কোনো নাই।

[আন্দৰ প্ৰবেশ।]

আন্দ। সতীশ বাবু আহিছে হজুৰ।

নবনাথ। আহিবলৈ ক।

[সতীশ বাবুৰ প্ৰবেশ। জিভেনৰ ফালে পোপোৱা-পুলিটৈ চাই, চকীত বহে।]

সতীশ। জিভেন বাবু যে। কি মনে কৰে ?

জিভেন। আপনি যা মনে কৰে, আমিও তাই মনে কৰে।

সতীশ। এখানে বসে থেকে সময় কাটালে কাছাৰি ঘৰেৰ সাহেনেৰ গাছতলা অন্ধকাৰ হবে যে ?

জিভেন। সতীশ বাবু। মুখ সামলিয়ে কথা বলবেন। হাজাৰিকা মশায় আপনাকে নাজানলেও, আপুনি কি চীজ আমি জানি। চুপ কৰে থাকলেই ভাল কৰবেন। নতুবা আমাৰ মুখ খোলালে জুৰিধা হবে না বলছি।

সতীশ। খুলুন না। কে মানা কৰছে ? আপনাৰ মত ব্ৰিক্লেছৰাতো আৰ আপালতে মুখ খুলবাৰ জুৰিধা পাল না।

নবনাথ। আঃ। সতীশ বাবু। চুপ ককন। জিভেন বাবু। আপনিও চুপ ককন। বিছে কথা নিয়ে ডকাৰেৰ দৰ্কাৰ কি ? আন্দ। আন্দ। এদেৰ চা-চিগাবেৎ এনে লাও।

(এখন টেলিগ্ৰাম হাজত লৈ আন্দৰ প্ৰবেশ। টেলিগ্ৰামখন নবনাথৰ হাতত দি আন্দ গুচি যায়।)

নবনাথ (টেলিগ্ৰাফটো বেলি পঢ়ি)। সেই মানুহ-
টোৱেই টেলিগ্ৰাফ কৰিছে। আজিয়েই পাৰহি।
(গুণনাথক টেলিগ্ৰাফখন পঢ়িবলৈ দিয়ে)

[আন্দৰ পুনৰ প্ৰবেশ।]

আন্দ। হজুৰ। আসাম বোৰহাটৰ পৰা বাবু
এজন বই-বন্ধৰে সৈতে এতিয়াই ইয়াত নামিল।
হজুৰেৰে সৈতে দেখা কৰিব খুজিছে।

নবনাথ। ইয়াটোক আহিবলৈ ক। টেলি-
গ্ৰাফৰ লগে লগে ওলালহি দেখিছোঁ। (গুণনাথ
উঠি যাব ধোজে) তই নাযাবি, বহ।

[সিদ্ধিনাথৰ প্ৰবেশ। নবনাথ বুলি ডুল কৰি
সিদ্ধিনাথে সতীশ বাবুক আঁঠু কাটি সেৱা কৰে।]

সতীশ। আমাকে কেন? আপনি কাকে
প্ৰণাম কৰছেন?

সিদ্ধিনাথ। আপুনি মোৰ মোমাইদেও নহয় নে?
মই মোৰ নবনাথ মোমাইদেওকহে সেৱা কৰিছোঁ।

নবনাথ। এইফালে আহ। বহ, বহ, এই
চকীতে বহ।

(সিদ্ধিনাথে নিজৰ ডুল বুজিব পাৰি আকৌ
নবনাথক সেৱা কৰে) তয়ে মোলৈ চিঠি লেখিছিলি
নে? সেইখন টেলিগ্ৰাম তোৰ নে?

সিদ্ধিনাথ। হয়, ময়ে চিঠি লেখিছিলোঁ মোমাই-
দেও! টেলিগ্ৰাফ এখনো কৰিছিলো।

নবনাথ। তই মোৰ ভাগিন নে? মোৰ কেইটা
ভাগিন আছে?

সিদ্ধিনাথ। মাথোন ময়েই একেটা। (গুণ-
নাথক দেখি) অ'। তুমি ইয়াত কেনেকৈ ওলালাহি?
কেতিয়া আহিলা?

নবনাথ—পৰন্তই দিনা আহিছে। কিয়?
তই তাক চিনি পাৱ নেকি?

সিদ্ধিনাথ। পাওঁতো। যদু তবৰীৰ পুতেক
বাতলুক কোনে বোৰহাটত নিচিনে? বোৰহাটত
এখেত নামজলা ল'ৰা।

গুণনাথ (চকীৰ পৰা নামি একেচাবেই গোট-
গোট হৈ নবনাথৰ ভৰিত ধৰি)। দেউতা! মোক কমা
কৰক। মই বৰ অপৰাধী। মোক মাৰাৰিব,
কাটকত নিদিয়াৰ দেউতা! বন্দীয়ে দেউতাৰ দুখানি
চৰণত ধৰি কাতৰকৈ মাতিছোঁ। মই দেউতাৰ
ভাগিনিয়েক বুলি কাকি দি দেউতাক কৈ ইয়াত
মোমাইছিলোহি।

নবনাথ। হেৰ কাণ্ডটো কিবোক ভাঙি কলোন।
তয়েই বা সঁচাকৈ কোন আৰু মিয়েই বা সঁচাকৈ
কোন?

গুণনাথ। ডেওঁ কোৱা সেই তবৰীৰ ল'ৰা মই
হওঁ সঁচা। মোৰ নাৰটো বাউলুহে, গুণনাথ নহয়।
ডেওঁৰ পৰা (সিদ্ধিনাথক দেখুৱাই) মই আপোনাৰ
কথা-বাৰ্তাসোপাকে শুনি লৈ ভাবিলোঁ যে আপুনি
চিৰকাল বিদেশত আছে। ডেওঁক আপুনি দেখা
নাই। ময়েই আপোনাৰ ভাগিন হৈ ওলাই, পাৰে।
যদি আপোনাৰ পৰা অলপ অচৰপ জুৰিকা উলিয়াই
নলওঁ কিয়? সমাজিকতো ডবা নাছিলোঁ, ডেওঁ
হঠাৎ এইধৰে ইয়াত ওলাবহি। মই পোষ কৰিছোঁ।
দেউতা! মোক যি দণ্ড দিয়ে দিয়ক।

(হঠাৎ মনবোধ লবি আহি, মৱৰ ভাও দি
গুণনাথৰ ভৰিত চিকুট দি়ে। “খালে ওঁ!” বুলি
কোনকোনাই গুণনাথে চিঞৰি থিয় হয়।)

নবনাথ (মনবোধক ডব্বিয়াই)। ওচ ইয়াৰ পৰা।

[মনবোধৰ প্ৰস্থান।]

সতীশ (গুণনাথৰ ফালে চাই)। বদমায়েচ
কোখাকৰ। হাজৰিকা মশায়কে ভাল মানুহ পেয়ে
যত সব জুচেচাৰ এখানে এসে যুটেছে। দাঁড়াও,
তোকে এখনি আমি পুলিচে দিচ্ছি।

জিতেন। পুলিচ ডাকতে হলে, আমাদেৰ মথো
এখানে অনেকৰ বাদ পৰা শক্ত। অৱশ্য বিদ্যাধৰ
বাবুৰ কথা আলাদা; আৰু তিনি এখানে নেইও।

সতীশ। জিতেন বাবু। আৰাৰ আপনি বকুবক
কবতে জুক কবলেন? আৰ বেশি বাহাদুৰী কবতে
হবে না। আপনাকে আমি চিনি।

জিতেন। আপনাকেও যে চিনি না এমন নয়।
আমৰা দুজনেই সতীৰ্থ। তাই বলিছলাম, পুলিচ
এলে ভালই হয়।

নবনাথ। আৰাৰ আপনাৰা তৰ্ক কৰতে জুক
কবলেন। কাকুই পুলিচে যাৰাৰ দৰ্কাৰ নেই।
(গুণনাথক) হেৰ! তই ভয় নকৰিবি। তোৰ স্পষ্ট কথাত
মই সন্তুষ্ট হ'লোঁ। তই ভাত-পানী এগাল ইয়াতে
খাই ল। মই তোক বেজৰ খবচ দি আজিয়েই
তোৰ ঘৰলৈ পঠিয়াই দিম।

গুণনাথ। মোক ঘৰলৈ পঠিয়াব নেলাগে দেউতা।
মই ঘৰলৈ আৰু নেযাওঁ। যদি দেউতাই নিৰ্ভয়
দিছে আৰু দয়া কৰি মোক অলপ খবচ-পত্ৰ দিয়ে,
মই এই কালেই কৰবালৈ ওচি যাব।

শিখিনাথ। ডেউ ধবৰ ফালে মুখ কৰিব কেনেকৈ ?
হাৰ্পেকৰ পেৰা ভাঙি টকা চুব কৰি লৈ পলাই
আহিছে।

গুণনাথ। হয় দেউতা। ডেউ কোৱা কথা সঁচা।

নবনাথ। আল আনন্দ ! [আলৰ প্ৰবেশ।]

উচুডক কৈ দে, ইয়াক (গুণনাথক) ভালকৈ
খাবলৈ দিয়ক। মোৰ পৰা কুৰিটকা ৰূপ তই
লৈ, ইয়াক দি বেলৰ টেছনত থৈ আহিবি গৈ। তাৰ
মলৈকে ঘাবৰ মন যায় বাওক। মনবোধক আৰু
নুবজাহানক মাত। [আলৰ প্ৰস্থান।]

[মনবোধ আৰু নুবজাহানৰ প্ৰবেশ।]

নুবজাহান। হজুব চালাব !

নবনাথ (মনবোধক)। তই আৰু মহঁৰ ডাও
দিব নালাগে। তোৰ কালিয়াৰ গানটো গা।

(মনবোধে ঠিক কালী মুক্তিৰ দৰে বিষ দি
জিভা উলিয়াই গায়)

কালী যা ৰপে যেতেছে।

পাঠাটিৰ মুণ্ডে ধৈয়েছে ॥

এমোন কৰে জিৰ্টি কেটেছে।

আব কলটি ধৈয়েছে ॥

নবনাথ। নুবজাহানক তোৰটো গানও গাই দে-

নুবজাহানে গায়—

কাহা গিয়া হো—

চিকন কান্না।

যেৰে মন লিয়ে

বংশীধালা ॥ *

* বাঁহী : ২১শ বছৰ, ১ম সংখ্যা (১৮৫৪ শক)

আবকাপোৰ

হ-য-ব-ব-ল

॥ মাটিকা ॥

ভাৰবীয়া-ভাৰবীয়ানী

গোলোকচন্দ্ৰ বৰা—হাইস্কুলৰ ছেড্‌মাষ্টাৰ, নামজলা
সাহিত্যিক ।

ককিমণী বৰা—গোলোক বৰাৰ গৃহিণী, আই-এ
পাছ, নাৰী-সমিতিৰ সম্পাদিকা ।

পীতৰাম নেওগ—বিকাজান ঝাগিছাৰ গৰাকী,
গোলোক বৰাৰ বড়ু আৰু
ওচৰচুৰীয়া ।

ললিতা নেওগ—পীতৰামৰ গৃহিণী, বি-এ পাছ
টেপু—গোলোক বৰাৰ পুতেক । বয়স দহ বছৰ ।

মোলোকা—টেপুৰ লগৰীয়া ল'ৰা ।

কান্দুৰী—গোলোক বৰাৰ বান্দী ।

প্ৰথম দৰ্শন

স্থান—গোলোক বৰাৰ ঘৰৰ বহল “বাৰাণ্ধা” ।
(বৰা চকী এখনত বহি আছে । তেওঁৰ হাতত কাপ ;
আগতে বেজ এখনত তুলাপাত । বৰা গভীৰ
চিন্তাতনিমগ্ন ।)

গোলোক (স্বগত) । মোৰ মহাকাব্যখনৰ সঁজুলি-
বোৰতো ইমান ভাবিচিন্তি থিব কৰিলোঁ । সৰ্গ
দহোটা হ'ব । কিন্তু লেখোঁ কি ছন্দত ? অমিত্ৰাক্ষৰ
ওপৰত মোৰ সিমান দখল নাই । মিত্ৰাক্ষৰৰ ওপৰত
অৱশ্যে আছে । কিন্তু অমিত্ৰাক্ষৰ নহলে মহাকাব্যৰ
আজিকালি মান ক'ত ?

[পাছকালৰ পৰা ককিমণীৰ প্ৰবেশ ।]

ককিমণী । বোলোঁ কাব্য ভাবি থাকিলেই (গোলোক
বৰাই উচাপু ৰাই উঠে) পেট ভৰিব নে ? ঘৰত আজি
খুন্দুৰ এটিও নাই । ঘোঁৰা, বহাজনাৰ গোলাৰ পৰা উঠনা
কৰিয়েই চাউল সেবচেবেক সৈ আহ'টগৈ । নৰ্ব্বহা
পালে তাৰ দামটো পাঠিয়াই দিলেই হ'ব । নাৰী-
সমিতিৰ কামত লাগি থাকি মোৰ উপাহ
লবলৈকে সময় সাইকিয়া হৈছে । দেশৰ কাম নকৰিও
নোৱাৰি । তুমি জোৱাৰ মহাকাব্য লৈয়ে ব্যস্ত । দেশৰ
কামত মোক সহায় কৰিবৰ দাবীটিও নাই ।

গোলোক । বাক চাউল আনিবলৈ যাম এতিয়াই ।
তুমি একো চিন্তা নকৰিবা । জোমাৰ নাৰী-সমিতিৰ
কামো সুকলমে হ'ব আৰু চাউল-ফাউল যি লাগে,
এটাইবোৰ আহি পৰিব । কিন্তু তুমি কোৱাচোন,
মোৰ কাব্যখন অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত লেখিলে ভাল হ'ব
নে মিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত লেখিলে ভাল হ'ব ? তুমি কোনটো
পছন্দ কৰা ? মই হলে ভাবি একো থিব কৰিব
পৰা নাই । বোলোঁ তুমিয়েইচোন প্ৰথমতে মোক
এইটো কামত সহায় কৰা ।

ককিমণী । তুমি মিত্ৰ অমিত্ৰ যিহতে মন যায়,
লেখি থাকা দেওহে । মোৰ মিত্ৰও ভাল, অমিত্ৰও ভাল ।
সেইবোৰ ভাবিবৰ মোৰ আহৰি নাই । কাইলৈ আমাৰ
নাৰী-সমিতিৰ অধিবেশন । কাব্যৰ কথা ভাবোঁ ছাৰি
মোৰ মৰিবলৈকো আহৰি নাই ।

[কান্দুৰীৰ প্ৰবেশ ।]

কান্দুৰী । আয়ে নাৰী-কুৰাটৰ কামোৰত এখন্তকো
আহৰিকে নেপায় । দেউতায়ো যদি আকৌ তাৰ
ওপৰতে দিনো ঘোষণাৰ কাছৰ লেখি কাল কটাব
লাগিল, তেন্তে এই ঘৰখন চলিব কেনেকৈ ? সিকালে
টেপু ৰোপাক লগুণ এডাল নিদিলে বাসুধৰ ল'ৰাৰ
গাত জাত থাকে কেনেকৈ ? এই মাহতে সি এঘাৰত
নপৰিল নে ?

গোলোক। কথাটো ঠিক কৈছ কান্দুৰী। টেপুৰ লগুণদিয়নিখনো। এই সাহৰ ভিতৰতে বেনেতেনে-বতে পাতিবই লাগিব। এতিয়াই মই মহাজনপটীলৈ গৈ তাৰ নিমিত্তে বস্ত্ৰ-বেহানিৰ দিহা কৰোঁগৈ। কিন্তু মই লেখিব খোজা মহাকাব্যখনৰ ছন্দটোৰ বিষয়ে একো ধিৰ কৰিব নোৱাৰি বিমোহিত পৰি আছোঁ। সেই বিষয়ত তই যোক কিবা সহায় কৰিব পাৰ নে কান্দুৰী?

[টেপুৰ প্ৰবেশ।]

টেপু। আই মোৰ বৰ ভোক লাগিছে। কি আছে খাবলৈ দিয়।। নহলে মোৰ পেটৰ অগনিৰে মোক দহি পেলাব।

কক্কাণী। তইনো কব পৰা ঘামিআমি ওলাইছহি? সেই পুৰাই তই ওলাই গলি, এতিয়ালৈকে দেখিবলৈ পাবলৈ নাই। কববাত দুটালি কৰি ফুৰি এতিয়া খাওঁ খাওঁ ৰাইকহ হৈ ওলাইছহি। কান্দুৰীক খোজ। সেই হেদালিতে তাই পিঠাঙৰিৰ জনপানটো সজাই তুলি থৈছে হৰলা, খাওঁগৈ। মই নাৰী-সমিতিৰ কামত উশাহকে লবলৈ সময় পোৱা নাই।

কান্দুৰী। আহ বোপাই! আহ। ময়ে ভোক খাবলৈ দিওঁগৈ।

[গোলোক বৰা আৰু কান্দুৰীৰ প্ৰস্থান।]

[পীতৰামৰ প্ৰবেশ।]

কক্কাণী। আহক্, আহক্, বহক্, বহক্। আমাৰ ডাঙৰীয়া এতিয়াই ওলাই গল। আপোনাৰ খবৰ কি? কেনে আছে?

পীতৰাম। কেনে থাকিব আৰু নিছেহু বৰা? মোৰ প্ৰাণ ওঠাগত। আৰু অসহ্য হৈ উঠিছে। সেই টেবীয়ৰ নে ফেবীয়ৰ কুকুৰটো মোৰ কাল হ'ল। তাক মই দুচকুৰে দেখিব নোৱাৰোঁ। ঘৰৰ ঘৈণীয়ে তাক লৈ ক'ত যে খবৰভাৰিকৈ নাপায়। তাক মূৰত খলে ওকণীয়ে খায়, মাটিত খলে পক্ষ্মাই খায় হৈছে। ভাৰি চাওকচোন, মোৰ শোৱাপাটীত তাক গুৱায়। মোৰ গাখীৰ খোৱা বাগুৰাটত তাক গাখীৰ-ভাত খুৱায়। দেখিলে বিক্ৰিনাত মোৰ গা শিঁৰি উঠে। মই সুখ বজালেই মোৰে সৈতে তেওঁৰ খনে খনে দন্দ হয়। মোৰ ঘৰ নহৈ বাঁহতল হল মিছেহু বৰা! মই বৰ অশান্তিত আছোঁ বুজিছে নে? কোনোবাই যদি তেওঁ নজনটাক এই আপদটো আঁতৰাই দিব পাৰে মই তাক গোটাচেবেক টকাকে দিবলৈ সাজু আছোঁ।

(টেপু কাষ চাপি আহে।)

টেপু। নেওগ দদায়ে ঠিক কৈছে নে? বয়েই তাক আঁতৰাই দিহা কৰিব পাৰোঁ। অৱশ্যে আপুনি যদি পাঁচটকা ৰূপ ধৰচ কৰে। মোৰ লগৰীয়া ল'ৰা এটা আছে। বন পালে গিয়েই সেইটো কৰি দিব।

পীতৰাম। দিয় মই পাঁচটকা ৰূপ, তই যদি সেইটো কাম কৰাই দিব পাৰ। কিন্তু মোৰ ঘৰৰ ঘৈণীয়ে ভু পালে, মই গলোঁ আনি ধৰি।

কক্কাণী। টেপু! তই কি বক্বক্ব কৰিছ? তই বৰ দুট হৈছ। নেওগনীয়ে গম পালে, তোৰ নিমিত্তে আমি ঘৰবোৱাহেৰে সৈতে তেওঁৰ মনান্তৰ হ'ব। তেওঁ কুকুৰটো কিমান ভাল পায়, তই দেখা নাই নে?

পীতৰাম। টেপুৱেও দেখিছে, ময়ো দেখিছোঁ। সেই দেখিয়েইহেতো সি মোৰ চকুৰ কুটা দাঁতৰ শান হৈ পৰিছে।

টেপু। আই! তুমি ভয় নেখাবা; মোৰ বুধি আছে। কেনেকৈ মই সেই কামটো কৰাওঁ তুমি চাই থাক। কোনেও গম নাপায়। এতিয়া নেওগ দদায়ে মোক পাঁচটকা ৰূপ দিলেই কাৰ্য্য সিদ্ধি।

পীতৰাম। নে এই পাঁচটকা। কিন্তু সৱাধান, কোনেও ধূপাকৰে বেন এই কাৰ্য্যৰ সন্তেদ নেপায়।

টেপু। তুমি ভয় নকৰিবা দদাই। চাই থাকা, তোমাৰ টেপুৱে কি কৰে।

[ললিতাৰ প্ৰবেশ।]

কক্কাণী। আহাঁ, আহাঁ, বহাঁ মোৰ ভনীটী। কাইলৈ আবেলি চাৰিৰজাত আমাৰ নাৰী-সমিতিৰ অধিবেশন হ'ব। তুমি জাননী পাইছা নিশ্চয়। নাই পোৱা যদিও ময়ে এতিয়া দিলোঁ। তুমি আহিবই লাগিব। তাত প্ৰস্তাব এটা সমৰ্থন কৰাৰ বাব তোমাৰ গাত আছে।

ললিতা। কাইলৈ সভালৈ মই যাব পাৰিব নে নোৱাৰিব ক'ব নোৱাৰোঁ। ৰাইদেও। বৰিয়ে (কুকুৰটোৰ নাম) আজি ভালকৈ গাখীৰ-ভাত নেখালে। এতিয়াই দুটকা ৰূপ ভিজিট দি পশু-ডাক্তৰক হাতী আনিছিলো। তেওঁ ৰবিক কাইলৈ কেটৰ অইলৰ জ্বলাপ দিব বুলি কৈ গৈছে। যদি ৰবি ভালে থাকে সভালৈ যাব। ৰবিৰ টেম্পেৰেছৰ লবলৈ ধাৰ্ম্মিটাব এটা বিচাৰি আপোনাৰ কাষলৈ আহিছোঁ। যদি আছে মোক দিয়ক। মোৰটো ভাগি প'ল। (পীতৰামৰ ফালে চাই) তুমি ইয়াত বেল মাৰি আছাঁহি। ৰবিৰ নদিয়া। ঘৰত কোনো নাই। মই অকলে ভাৰি মৰিছোঁ। লাগে নিলে 'ডাক্তৰ-ডাক্তৰ' এজনকো মাতিবলৈ মানুহ

এটা বসন্ত নাই। পশু-ভাঙৰক বই নিজেহে গৈ মাতি আনিলো।

পীতবাম। ববিৰ গা ইমানটক বেয়া হৈছে বুলি বই নেজানিছিলো। যি হওক, বই বাম এতিয়া। গৈ যি পাৰে। এটা দিহা কৰিমগৈ। ববিৰ কিবা হব লাগিলে আমি নিগৰে বুৰিলো।

ললিতা। ঠাট্টা কৰিব নেলাগে। কটা হাত চেঙা ডেল নিদিবা। তুৰি ইয়াতে বহি থাক। চৰ্কাৰী কৰিবলৈ তোমাৰ বাবৰ দৰ্কাৰ নাই। বই অকলৈ যি পাৰে। তাকে কৰিব।

(পীতবামে টেপুৰ চকুলৈ চায় আৰু টেপু উঠি যায়)

তিনিহে নে বাইদেও। সিদিনা ববিক বাটৰ কুকুৰ এটাই কামুৰিবলৈ খেদি আহিছিল। আমাৰ এই খোপোৰা ভাঙৰীয়াজন ওচৰতে বহি আছিল, একোকে নকৰিলে। ববিৰ চিঞৰ শুনি বই ভিতৰৰ পৰা লৰি আহি ববিক কোলাত তুলি লৈ, সেই বাটকুৱা কুকুৰটোক খেদাইহে সেই দিনা ববিক ৰাখিলো। সেই ভয়তে তিনিদিনলৈকে ববিৰে অৰ ভুগিলে। (গিৰিয়ে-কলৈ চাই) তোমাক বই জানো। ববিৰ কিবা এটা হলে তোমাৰ পৰম সম্বোধ। এতিয়া সেইদৰে কৈ মোৰ সৈতে শঠামিতিৰখন পাতিব নেলাগে। বাইদেও! বই যাওঁহে এতিয়া। ববি বসন্ত অকলে আছে। তাৰ নিমিত্তেই বই বৰ এবি কটলকো বাব নোৱৰা হলো।

[প্ৰস্থান ।]

শ্বিতীয় দৰ্শন

প্ৰথম অঙ্কৰ একেখন ঠাইতে

পিছ দিনা

[কক্কিণী আৰু পীতবাম ।]

পীতবাম। বিছেছ বৰা। এতিয়া দেখিছোঁ সিটো-ৰেই আছিল ভাল। সিটোতকৈ এইটোহে চৰা হ'ল। কালি কুকুৰটো নাইকিয়া হবৰে পৰা তেওঁ ভাত-পানী এবি পাৰ্জাত পবিল আৰু মোৰে সৈতে তেওঁৰ কথাবাৰ্তা বন্ধ হ'ল। বোকে কিজানি সন্দেহ কৰিছে তাকো কৰ নোৱাৰে। অৱস্থা বেনে হৈ উঠিছে, এতিয়া পাৰিলে বই কুকুৰটো আকৌ অনাই দি বসন্ত পাতি স্থাপন কৰিব পাৰিলে বন্ধা পাওঁ। নহলে কৰ পানী কলৈ যায় কৰ নোৱাৰে।

কক্কিণী। এৰা, হঠাৎ কাৰ্য্যটো কৰি পেলোৱা হ'ল। তাৰ ফল এনেকুৱা ওলোটাটো হব বুলি কোনে জানিছিল ?

[টেপুৰ প্ৰবেশ ।]

তাক কি কৰিলি মোৰ বোপাই। ক'চোন ?

টেপু। নেওগ দদায়ে যিহকে কৰিবলৈ কৈছিল তাকে কৰিলো।

পীতবাম। বাৰি পেলোৱা নাইতো ? নাই মৰা যদি আকৌ আমি যে মোৰ বইনা। নহলে সেই মানুহজনীৰ বৰষ ভাগী হব লাগিব। তাৰ পোন্ধতে তেওঁ শুকাই-বীণাই ববিৰ। পাৰ যদি বই আৰু দুই-চাৰি টকাকে খৰচ কৰিবলৈ সাঙ্গু আৰ্হো।

টেপু। মৰা নাই ঠিক। কিন্তু বাৰ হতুৱাই এই কামটো কৰোৱা হ'ল, সি কম ভকত নহয়। দদাইদেও! সি সত্কাই যে তাক উলিয়াই দিব এনে মনে নথৰে। তথাপি অলপ টকা-কড়িকে বাঢ়ি চায়।

পীতবাম। নে এই দুটকা ৰূপ। ইয়াকে তাক দি কোনোৱতে কুকুৰটো আমি আমাৰ ঘৰ পোৱাই দে মোৰ বোপাই।

টেপু। দুটকাত কি হব দদাইদেও ? দুটকা সি হাতেৰেই নোছোৱে।

পীতবাম। নে আৰু দুটকা। (টকা দিয়ে) তথাপি কাৰ্য্যটো কৰি দে মোৰ লোপাই।

টেপু (টকা লৈ)। বাকচোটা কৰি চাওঁ দদাইদেও। পাৰিব কিজানি।

[গোলোক বৰাৰ প্ৰবেশ। হাতত এদিত্তা তুলাপাত।]

গোলোক (কক্কিণীক)। নিয়া, এয়া তোমাৰ বসন্ত।

কক্কিণী (আচৰিত মানি)। কি নিম ? কি মোৰ বসন্ত ? এই তুলাপাতবোৰ লৈ বই কি কৰিব ? তোমাক বজাবৰ পৰা চাউল আনিবলৈ আৰু টেপুৰ লণ্ডণদিয়নিবলৈ বই বসন্ত দিহা কৰিবলৈহে পঠিয়াই-ছিলো।

গোলোক (মুৰত হাত দি)। বাটত যাওঁতে যাওঁতে সেইটো পাহৰি গলো টেপুৰ মাক। পাহৰি তুলাপাত এদিত্তা কিনি পেলোঁ। বাক একো কথা নাই, আকৌ গৈ তোমাৰ কৰ্ম্মাটী বসন্তবোৰ লৈ আহিমগৈ। এই তুলাপাতো সদ্যহতে মোৰ কামত লাগিব। বাটত আহোঁতে মোৰ মহাকাব্যখনৰ আবন্তণৰ ছাৰীমান বনতে ৰচনা কৰি লৈ আহিছোঁ। বেগতে বোক মোৰ মোহাভ-কলমবোৰ দিৱাচোন। এতিয়াই শোধি নথলে পাহৰি যাম।

কক্কিণী (মূৰে-কপালে হাত দি)। মোৰ কপালেই এনেখন। তোমাক আৰু দুখিব কি। দিনে-ৰাতিয়ে মই নাৰী-সমিতিৰ কামত ব্যস্ত। দেশৰ সেৱাপ্ৰস্তুত মই মূৰ পুতি সোমাইছোঁ যেতিয়া আৰু ওলাবৰ উপায় নাই। ইফালে তোমাৰ এনেকুৱা মনৰ গঢ়।

[ললিতাৰ প্ৰবেশ।]

মাৰ্হা! তুনীং মাৰ্হা! তোমাৰ মুখখন দেখোন একে-বাৰেই শুকান?

ললিতা (চকুৰ পানী টুকি)। আৰু কি সুবিছে ৰাইদেও? মোৰ কপাল ফুটিল। মোৰ বৰিক আৰু জনমত মই দেখিবলৈ নাপাওঁ। (গিৰিয়েকলৈ চাই) সেইজনে ইয়াতে যেন মাৰি ৰহি আছে। ওলাই গৈ অ'ত ত'ত যদি মোৰ বৰিক বিচাৰিলেহেঁতেন। সকলো মোৰ কপালৰ কথা। (টেপুলৈ চাই) হেৰ ৰোপাই! মোৰ বৰিক তই বিচাৰি দিব নোৱাৰ নে? কোনোবাই তাক আনি দিব পাৰিলে, মই তাক টকা-চেৰেক ৰূপকে দিবলৈ গাত লৈছোঁ। মোৰ বৰিয়ে আজি দুদিন গাখীৰ-ভাত খাবলৈ পোৱা নাই। তোকতে চেপেটা লাগিল চাগৈ!

টেপু। মই চেপ্টা কৰি চাওঁ খুবীদেও! মোৰ এটা চিনাকি ল'ৰা আছে, সি বৰ ছটিয়াৰ। যদি বৰি বৰৰ ঘৰলৈ যোৱা নাই, তেন্তে সি বিচাৰি উলিয়াই দিব পাৰিব নিশ্চয়।

ললিতা। সেইদৰে কিয় কৰ টেপু? ঈশুৰে কবক যেন মোৰ বৰি বৰৰ ঘৰলৈ নেযায়। তোৰ সেই ল'ৰাটোৰ হতুৱায়ে মোৰ বৰিক উলিয়াই দে মোৰ ৰোপাই! হেঁ! এই পাঁচটকা ৰূপ লৈ যা, তাক দেগৈ।

টেপু। পাঁচটকাত কত হব হুৱলা? বোলোঁ আপোনাৰ বৰিক বেচ পাঁচ টকাহে খুবীদেও?

ললিতা। নিশ্চয় পাঁচটকা নহয়। তাৰ বেচ মোৰ জীৱনটোহে। যি হওক, তই এই পাঁচটকাকে এতিয়া লৈ যা। বৰিক পালে, মই লপত খাই কৈছোঁ আৰু পাঁচটকা তোৰ সেই ল'ৰাটোক দিম।

[টেপুৰ প্ৰস্থান।]

তৃতীয় দৰ্শন

(আগৰ ঠাইতে গোলোক বৰাই চকীত বহি বেজত কাকত লৈ লেখি আছে।)

[কক্কিণীৰ প্ৰবেশ।]—

কক্কিণী। বোলোঁ শুনিছা নে? কালি আমাৰ

সভাত সাবিট্ৰী দাস বি-এই বিধন বচনা পাঠ কৰিলে তুমি শুনাহেঁতেন আচৰিত মানিলাহেঁতেন। বিজ্ঞাপন। শুনিলে শুনি থাকিবৰ মন যায়। আমাৰ দেশৰ মহিলা-সকলক দেশৰ কাৰ্য্য কৰিবলৈ এনে উদ্গনি ইয়াৰ আগেয়ে আৰু কোনোও এনেকৈ দিব পৰা নাই। তুমি ঠাট্টাকে কৰা বা বিহকে কৰা, কিন্তু জানি থকা আমাৰ নাৰী-সমিতিৰ দ্বাৰাই দেশৰ অনেক কাম হব।

গোলোক। ঠিক কৈছা কক্কিণী! উদ্গনি শব্দটো মোৰ বৰঙণি শব্দটোৰে ঠিক মিলি যায়। মই মোৰ মহাকাব্যৰ পদ একোঁকি বৰঙণি শব্দটোৰে শেষ কৰি, পাছৰ শাৰীলৈ মিল নাপাই অনেক আকাশ-পাতাল ভাবি বিমোহিত পৰি আছিলোঁ। এতিয়া যপহ কৰে পালোঁ। তোমাৰ সমিতিক অপ্ৰে্ষ ধন্যবাদ। নিশ্চয় তোমাৰ নাৰী-সমিতিৰ দ্বাৰাই মোৰ মহাকাব্য উপকৃত হ'ল। মিছা মাতিবৰ আৰু উপায় নাই। মাতিলে নিমংখাৰামী হব। উদ্গনি বৰঙণি, বৰঙণি উদ্গনি। বাঃ! কি ৰাজযোচক! মোৰ মহাকাব্যখন ছপা হৈ ওলালে অসমীয়া সাহিত্য-জগত জিলিকি উঠিব। এইটোনো আমাৰ দেশৰ সাহিত্যৰ পক্ষে কম উপকাৰৰ কথা নে? বাপুৰে বাপু। মোৰ ভাবৰ ভুলুক আৰু ওলাই আহিছে। আৰু খনচেৰেক কাকত এতিয়াই মোক লাগিব। যাওঁ, নিজেই উঠি লৈ আহোঁগৈ।

[প্ৰস্থান। পীতৰামৰ প্ৰবেশ।]

কক্কিণী। কি খবৰ নেওগ? কুকুৰটো পালেনে?

পীতৰাম। পালোঁ, বন্ধা পলিলোঁ। আপোনাৰ সোণামুৱা লৰা টেপুৱে মোক এই বিপদত ৰক্ষা কৰিলে।

[টেপুৰ প্ৰবেশ।]

টেপু। নেওগ দমাই! মোলোকাই কুকুৰটো খুবীৰ হাতত দি আহিল নে?

পীতৰাম। কোনে দিলে মই কব নোৱাৰোঁ। মোৰ ৰোপাই! কিন্তু তোৰ খুবীয়েৰে কুকুৰটো পালে আৰু ময়ো জীলোঁ। কিন্তু চাৰি, তোৰ খুবীয়েৰে যেন এই ব্যাপাৰত মোৰ সংশ্লষ থকাৰ কোনো শুংসুত্ৰ নেপায়।

টেপু। আপুনিয়ো যেনে। বোলোঁ কোনো ভয় নকৰিব দমাইদেও। আপোনাৰ টেপু এনে কেচা ল'ৰা নহয়। মোৰ বন্ধু মোলোকাই তাক লৈ গৈ আপোনাৰ পদুলিয়ুৱত এৰি দিলে সি লৰি গৈ আপোনাৰ ঘৰ সোমাল। ব্ৰহ্মা-বিষ্ণু-মহেশ্বৰেও নেদেখিলে।

[ললিতাৰ প্ৰবেশ ।]

ককিলী। আহাঁ ভনীটো আহাঁ। কুকুৰটো পালো নে ?

ললিতা। পালোঁ বাইদেও! মোৰ বৰিক পালোঁ।
মোৰ খৰীৰলৈ প্ৰাণ আহিল। (টেপুৰ ফালে চাই)
টেপু! মই তোৰ গুণ কেতিয়াও পাহৰিব নোৱাৰোঁ।
তাক ক'ত পালি, কেনেকৈ পালি, ক'চোন।

টেপু। আৰু মুহূৰ্ত্তিৰ খুবীদেও! ক'ত ঠাইত তাক
বিচাৰি মই হাইবাণ হ'লোঁ আৰু কি কৰ ? শেষত
মোলোকাই—যাব কথা মই আপোনাক কৈছিলোঁ,
আৰু যাক আপুনি দিয়া খবচৰ টকা কেইটা দিছিলোঁ
পুং বিচাৰি বিচাৰি, তাক কাটনি গাঁৱৰ মানুহ এঘৰত
পালো। সিহঁতৰ চোতালৰ আগতে সিহঁতে তাক
বান্ধি হৈছিল। এটা বাটৰদ্বাৰা কুকুৰৰ লগত গৈ সি
হেনো সেইখিনিতে ওলাইছিলগৈ। কুকুৰটো দেখিবলৈ
ভাল দেখি সিহঁতে তাক বান্ধি থৈছিল—গিৰিহঁত
ওলালে দিব বুলি। তথাপি দূটকা ৰূপ সিহঁতক
দিহে মোলোকাই তাক মোকোলাই আনিব
পাৰিলো।

ললিতা। হওক, হওক ৰোপাই! বৰিক যে মই
পালোঁ সেয়ে মোৰ পৰম লাভ। সেই দূটকা ৰূপো
মই তোকে দিম, তই মোলোকাক দি দিবিগৈ।

[গোলোকৰ পুনঃ প্ৰবেশ ।]

গোলোক। যাওক, শেষ লাভ, পৰম লাভ।
ময়ো মোৰ মহাকাব্যৰ নিমিত্তে বৰঙনি শব্দটোৰ
মিলটো পালোঁ আৰু নেওচীয়েও তেওঁৰ বৰিক
পালে। মোৰ পো টেপু আৰু আমাৰ ঘৰৰ বৈণীৰ
নাৰী-সমিতিৰ সহতে এই লাভ হ'ল।

পীতৰাম। মোৰো মহালাভ হ'ল যে বৰিক
আমাৰ ঘৰ। বৈণীয়ে পোতাৰ নিমিত্তেই মই তেওঁক
পালোঁ।

গোলোক। এইবাৰ টেপুৰ লগুণবিয়নিখন মহা
ধুনধাম কৰি পাতিব লাগিব। পাতিবো। (বৈণীয়ে-
কলৈ চাই) আৰু যি যি বস্তু আনিব লাগিব, তাৰ
তুমি ফৰ্দ এখন মোক ভালকৈ কৰি দিয়া। বস্ত্ৰবেই
ঘৰ ওপচাই দিম।

টেপু (ককিলীক)। আই! মোৰ বৰ ডোক লাগিছে।

গুণবৰ্ণিকা

[গোলোক ৰবাৰ ঘৰৰ পাছফালৰ পথাৰত টেপু আৰু
মোলোকাৰ হাতত ধৰাধৰি কৰি নৃত্যগীত]

টেপুৱে বোলে—মোলোকা ভাই! মোৰ বুদ্ধি কেনে ?
মোলোকাই বোলে—টেপু ভাই! যেনে আছে তেনে ॥
টেপুৱে বোলে —লেখা-পঢ়া ইংৰাজী-কিংৰাজী।

মোলোকাই বোলে—শপত খালোঁ নপঢ়ো মই আজি ॥

বুদ্ধি থাকিলে পইচা হয়, পঢ়িলেও নহয়।

মোলোকাই বোলে—টেপু ভাই! হয়, হয়, হয় ॥
দুয়ো। — অ হয়, হয়, হয়।

অ হয়, হয়, হয়।

অকল বি-এ, এম-এ, পাছ কৰাত নহয়, নহয় ॥*

* বাঁহী : ২য় বছৰ, ১১শ সংখ্যা (ফাল্গুন ১৯৫৩ শক)

আবকাপোৰ

হেমলেট

(ছেলসীয়েবৰ নাটৰ অসমীয়া ভাঙনি ।)

ভাৰবীয়াবিলাক

ক্লডিগাছ—ডেনমাৰ্কৰ ৰজা
হেমলেট—আগৰ ৰজাৰ পুতেক আৰু বৰ্তমান
ৰজাৰ ভতিজাক
পলনিয়চ্—ডেনমাৰ্কৰ ৰম্ভী
হৰেছিয়—হেমলেটৰ মদু
লিয়েটিচ্—পলনিয়চ্ৰ পুতেক
ভণ্টিম্প,
কৰ্ণেলিয়চ্
ৰাছনক্ৰেষ্টজ
গিল্মেনষ্টৰ্ণ
অছাবিক,
এজন ডক্সলোক,
এজন পুৰোহিত

মাৰ্চেলছ বাৰ্গাদো—বিষয়া
ক্লেমিচুকো—এজন বনুৱা
বেইনলেডা—পলনিয়চ্ৰ লগুৱা
দুটা ৰজা ৱানুহ, পুতিবলৈ গাত খানোতা
ফৰ্টিনব্রাচ—নবৰে দেশৰ যুৱৰাজ
এজন সেনাপতি
ইংলণ্ড দেশৰ কটকীসকল
গাবব্রুদ—ডেনমাৰ্ক দেশৰ মহিষী আৰু হেমলেটৰ মাতৃ
অফিলিয়া—পলনিয়চ্ৰ জীয়েক
বকৱা, কুকন, কটকী, কাকতী, জ্যোতিষী, সভা-
পণ্ডিত, ৰাওপ, দেওখাই, ৰাইলুং ইত্যাদি সভাসদ
আৰু বিষয়াসকল ।

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

এলিনৰ । ৰজাঘৰৰ সন্মুখত পালীপৰীয়াৰ
চাং । ক্লেমিচুকো পালী থিয় ।

[বাৰ্গাডোৰ প্ৰবেশ ।]

বাৰ্গাডো । কোন সেইটো ?

ক্লেমিচুকো । নেলাগে তয়ে ক'চোন কোন— ব
তাতে । ক'উই কোন ?

বাৰ্গাডো । মহাৰাজৰ জয় হক ।

ক্লেমিচুকো । বাৰ্গাডো ?

বাৰ্গাডো । হয় ।

ক্লেমিচুকো । তুমি তোমাৰ পালৰ ঠিক বুঝাবিহে
ওলাইছাহি ।

বাৰ্গাডো । ঠিক এতিয়া বাৰ ৰাখিছে । ক্লেমিচুকো
তুমি শোৱাটোৱা ৰোৱা ।

ক্লেমিচুকো । তুমি মোক সলাই দিয়াৰ কাৰণে
তোমাৰ শলাগ লওঁ । ইস্ বৰ জাৰ । যুকু
লৈকে চেঁচা কৰিলে ?

বাৰ্গাডো । তোমাৰ পালটো স্কলমে গ'ল নে ?

ক্লেমিচুকো । শলিয়া এটামো গিৰি ক'ৰা নাই ।

বাৰ্গাডো । ৰাক যোৱাটো এতিয়া । তুমি যদি
বাটত ৰোব লগৰীয়া হৰেছিয় আৰু মাৰ্চেলছক
পোৱা, তেন্তে তেওঁবিলাকক সোনকালে আহিবলৈ
ক'ৰা দেই ।

ক্লেমিচুকো । সেয়া তেওঁবিলাক অহা বেন
জনিছে দেখোন । ৰবা কোন সেয়া ?

[হৰেছিয় আৰু মাৰ্চেলছৰ প্ৰবেশ ।]

হৰেছিয় । এই দেশৰ হিঙ-টিভোতা ।

মাৰ্ছেলছ। আৰু ডেনমাৰ্ক অধিপতিৰ ডকু প্ৰজা।
ক্ৰেন্সিচুৰো। ঈশুৰে ভোমালোকৰ বজল কৰক।
মাৰ্ছেলছ। তথ্য। ভোমাক কোনে সলাই দিলে?
ক্ৰেন্সিচুৰো। বাৰ্ণাডোৰে! বিদায়হে এতিয়া।

[প্ৰস্থান।]

মাৰ্ছেলছ। অ' বাৰ্ণাডো!

বাৰ্ণাডো। কোৱাঁ,—সেইটি হৰেছিয় নে?

হৰেছিয়। এৰা তেওঁৰে এডুখৰি।

বাৰ্ণাডো। আহাঁ হৰেছিয়। আহাঁ মাৰ্ছেলছ।

মাৰ্ছেলছ। কি সেই ভূতটোৱে দেখা দিছিল নে?

বাৰ্ণাডো। এতিয়ালৈকে একো দেখা নাই।

মাৰ্ছেলছ। সেই ভয় লগা বস্তুটো হৰেছিয়ই
কৈছে যে আমাৰ মনৰ ভাষ্টিহে হেনো। সি
হেনো কেতিয়াও বিথুসৰ যোগ্য নহয়। সেই
বাবে মই তেওঁক মাতিবলি লৈ আহিছোঁ।
বোৱোঁ তেওঁ আমাৰ লগতে আজি বাতি পৰ দি
চাই থাকি সেই ভূতটো ওলায় নে নোলায় তাৰ
এটা নিৰ্ণয় কৰি আমাৰ চকু সঁচা-মিছা বুজক।
যদিহে সঁচা হয়, তেন্তে তাক তেওঁ সোধক।

হৰেছিয়। মনে মনে থাকাঁ, মনে মনে থাকাঁ।
সি কেতিয়াও নোলায়।

বাৰ্ণাডো। বাকু অলপ বহাঁচোন—বহাঁ। আমাৰ
কথা ভোমাৰ কাণত নোসোবোৱা হলেও, তেওঁ
আকৌ এবাৰ তাৰ কাষলৈ ঘাওঁ। এই বোৱা
দুনিয়া আৰু কি দেখিলোঁহঁক? কি মেলিলোঁ-
হঁক?

হৰেছিয়। বাকু বহোঁহঁক। ওনাযাওকচোন
বাৰ্ণাডোৱে কি কয়।

বাৰ্ণাডো। বোৱা বাতি পশ্চিম ফালৰ * * * *
বেতিয়া আকাশৰ এতিয়া থকা * * * *
ছিল, মাৰ্ছেলছ আৰু মই, তেতিয়া ঘড়ীত ঠিক
এক বাজিছিল,—

[ভূতৰ প্ৰবেশ।]

মাৰ্ছেলছ। বৰা, মনে মনে থাক। চোৱাঁচোন
সি আকৌ কলৈ আহিছে?

বাৰ্ণাডো। সেই একে ৰূপেই। ঠিক জানিবা
মৰাডনা স্বৰ্গদেৱেই।

মাৰ্ছেলছ। তুমি পঁজিছ বানুহ। তাৰে সতে কথা-
বাতী কোৱাঁচোন, হৰেছিয়।

বাৰ্ণাডো। হৰেছিয় কোৱাঁচোন। সেই বজাবে
নিচিনা নেদেখি নে?

হৰেছিয়। ঠিক সেই গঢ়ৰে। কেখি বৰ ভয় লাগিছে
আৰু বিচুৰ্ণি খাইছোঁ।

বাৰ্ণাডো। ইয়াক কথা স্মৰিব লাগে হবলা।

মাৰ্ছেলছ। হৰেছিয়। কথা সোৱাঁচোন।

হৰেছিয়। তুমি কোন— ইমান নিশাত অৰাচিভে
ওলাইছাহি? ভোমাৰ গঢ়টো দেখোন * * *
এইটো গঢ়েৰেই * * * * মৰাডনা বজাই
বুজলৈ গই * * * * ছিৰাই সোৱাঁ, কোৱা।

মাৰ্ছেলছ। সি বোৱা পালে?

বাৰ্ণাডো। চোৱাঁচোন সি আঁতৰি গইছে।

হৰেছিয়। বৰা। কোৱাঁ, কোৱাঁ, মই স্মৰিছোঁ
কোৱাঁ। [ভূত অন্তৰ্ধান।]

মাৰ্ছেলছ। সি গ'ল আৰু উত্তৰ নিদিয়।

বাৰ্ণাডো। এতিয়া কেনে, হৰেছিয়। তুমি কঁপিছা
আৰু ক'লা পৰি গৈছা দেখোন? এতিয়াও
আমাৰ মনৰ ভাষ্টিয়েই নে? কি বোলা?

হৰেছিয়। ঈশুৰ আছে, মই বোৰ নিজ চকুৰে
নেদেখাহেঁতেন এনে কথা কেতিয়াও পতিয়াব
নোৱাৰিলোহেঁতেন।

মাৰ্ছেলছ। তাৰ গঢ়টো সেইজনী স্বৰ্গদেৱৰ গঢ়েৰেই
নহয় নে?

হৰেছিয়। এৰা সেই গঢ়ৰে। * * উচ্চা-
ভিলাৰী নবৰে দেশৰ বনুৱাৰে সৈতে বুজ
কৰিছিল তেতিয়া তেওঁৰ গাঁত এনেতো সাঙেই
আছিল। পোলগুৱাসীবিলাক হতাহতি বৃজত
কাটোতে তেওঁ ঠিক এনেকুৱা বোৰ মূৰ্ত্তিকে
ধৰিছিল। বৰ আচৰিত কথা।

মাৰ্ছেলছ। এইমৰেই আগেয়ে দুবাৰ আৰু ঠিক
এনে সময়তে আৰু পৰ দি থাকোঁতে ই বীৰৰ
খোজেৰে আমাৰ আগমি অহা-বোৱা কৰিছিল।

হৰেছিয়। মইনো কি ভাবিব বিবুদ্ধি খাইছোঁ।
কিন্তু বোৰ এনে ধাৰণা হৈছে যে ডেনমাৰ্ক দেশৰ
কোনো ভাৰী অৰাজলৰ ইয়েই পুৰ্ব লক্ষণ।

মাৰ্ছেলছ। বাকু এতিয়া বহাঁচোন। আৰু কোনে
জানা কোৱা, কিয় আজিকালি প্ৰতি নিশা
ইমান গৰুৱানে পৰজালি দিছে? ০০ কেটল
দিনে-বাতিয়ে ০০০০০ চালিছে আৰু দেশ-
দেশান্তৰ ০০০০০ সাজ-পঁজুলি কিনি আৰু ০০০
কিয় আহাৰ-সজা-বাট ০০০০ দেখাবলৈও

খটাই তত হেৰুৱায় ? এনেদৰে ঘটনা ঘটিবৰ উপক্ৰম হৈছে যে দিনে-ৰাতিয়ে ছেদভেল নোহোৱাকৈ মানুহে খাটিব লগাত পৰিছে ? কোন আছাঁ, কোনে কব পাৰাইক ?

হবেছিয়। ময়ে পাৰোঁ। আন নহলে শুনাওতো শুনে। আমাৰ চুকুৱাজনা বজা স্বৰ্গদেৱও, যি জনাৰ ৰূপ ধৰি এতিয়া আমাক সেই ৰূপটিয়ে দেখা দিছিল। নবৰে দেশৰ বজা ফাটনগ্ৰাচে ৰণ লগাত, স্বৰ্গদেৱে ৰণ সি সেই ৰণত ফাটন-গ্ৰাছক মাৰিলত ফাটনগ্ৰাছে বিধিৰূপে আৰু ৰং-মৰ্যাদানুৰূপে চুক্তিপত্ৰ স্বাক্ষৰ কৰি যি-বিলাক ভূমি পণ কৰিছিল সেইবিলাক ভূমি স্বৰ্গদেৱৰ হাতলৈ আহিল। ০০০০০০ ফালবোৰে তেনেকুৱা ০০০০০০০ তত হৰাইভেন ০০০ ফাটনগ্ৰাচৰ হাতলৈ গ'লহেঁতেন। ০০ সেই ফাটনগ্ৰাছৰ কোঁৱৰ ১ উদ্ধত আৰু কোঁচা ডেকা ফাটনগ্ৰাছে নবৰে দেশৰ পঁাতিৰলীয়া ঠাই-বিলাকৰ অ'ৰ ত'ৰ পৰা এদল খাবলৈ নোপোৱা নৰো-ঈও নোছোৱা, ডকাইতৰ নিচিনা মানুহ ভাত-কাপোৱীয়াতকৈ গোটাইছে। ইয়াৰ পৰা স্পষ্ট দেখা যায় যে কোঁৱৰে যুঁজকে তেওঁৰ বাপেকে হেৰুৱা সেই ভূমিবিলাক আমাৰ হাতৰ-পৰা আকৌ লবৰ মন কৰিছে। মোৰ মনেৰে এইটোৱেই ৰাজ্যত এইবিলাক ধুমধাম লৰা-ধপৰা কৰি সাজসজুলি গোটোৱা আমাৰ পালি-পৰ দিয়া আদি কাৰ্য্যৰ গুৰি।

বাৰ্গাডো। এৰা, মোৰো তাকেহে মনে ধৰিছে। যি জনা ০০০ আৰু ০০০০০ গুৰি সেই-জনাৰ ৰূপ ধৰি আৰু ০০০ সাজ পিন্ধি আমি পৰ দিয়া ০০০০ সেই মুক্তিটোও যে ০০০০ কিজানি ভাললৈকে হৈছে।

হবেছিয়। এৰা, মনত উবেগ লগাবৰ ইও এটা বস্তু হৈছে। বোম ৰাজ্যৰ জয়জয়ময়ময় অৱস্থাত মহাবলী জুলিয়ন্ত্ৰ হত্যাকাণ্ডৰ অলপ আগেয়ে, বোমৰ মহিলালিৰোৰৰ পৰা প্ৰেতবিলাক মৃতকৰ বেণ ধৰি ৰাজজালিৰোৰৰ ওপৰত কালি-কাট চিঞৰিবাখৰি আওঁ-আওঁই কৰিছিল। নেজাল তৰাবিলাক ওলাইছিল। তেজবৰমুণ হৈছিল। সূৰ্য্যৰ গাত ক'লা ক'লা দাগবোৰ দেখা গৈছিল আৰু চন্দ্ৰ কেতুগ্ৰহতে মহা-প্ৰলয় কালত যেনেকুৱা হয় তেনেকুৱা নিস্তেজ আৰু মৃতপ্ৰায় হৈছিল। এতিয়াও সেই প্ৰকাৰ আমাৰ ৰাজ্যৰ অনেক ভাৰী অমজল আৰু বিপদ-মুচক ঘটনা আকাশ আৰু পৃথিৱীত প্ৰকাশ পাইছে কিন্তু ৰাঁচোন, লাহে লাহে। সোৱঁ ০০০০০০ আহিছ।

[ভূতৰ পুনঃ প্ৰবেশ।]

মই থকা ঠাইডোখৰ ০০০০০ সি ছলে যদি মোক ছলক। হে মায়াপী। তুৰি বোৱঁ। ভাতে। যদি তুৰি মাত মাতিব পাৰঁ। বা কথা কব পাৰঁ, তেনেহলে মোক কোৱঁ। এনে যদি কিবা ভাল কাম আছে, যাক কৰিলে তোমাৰ শাস্তি আৰু মোৰ গোবৰ বৃদ্ধি হয়, তাক তুৰি মোক কোৱঁ। যদি তুৰি তোমাৰ এই ৰাজ্যৰ ভবিষ্যৎ দুৰ্ঘটনাৰ সম্বন্ধে কিবা জানা তাক মোক কোৱঁ। কিয়নো সেই কথা আগেয়ে জানিব পাৰিলে প্ৰতিকাৰ কৰি তাৰ হাত সাৰিব পৰা যাব পাৰে। মানুহে কয় বোলে যি জীয়াই থকা কালত লোকৰ পৰা দাঁড়ি অনা ধন পৃথিৱীৰ গৰ্ভত লুকাই পুতি থৈ য়ে। সি পিছত ধনগুলি হৈ সেই ধন ৰখি কুৰে। সেই দেখি যদিহে তোমাবো ০০০০০ মোক তাক কোৱঁ। ০০০০০

—তাক ৰখোৱঁ, মাৰ্ছেলছ ০০০ যাব নিদিবা।

মাৰ্ছেলছ। মোৰ যাত্ৰিৰে ইয়াক এখোচ লগামনেহে ?

হবেছিয়। দিয়া লগাই পোৱা যদি।

বাৰ্গাডো। এইটো এইখিনিত।

হবেছিয়। এইখিনি পালেহি।

মাৰ্ছেলছ। গ'ল।

[ভূতৰ প্ৰস্থান।]

আমি বেয়া কৰিলোঁ। তাক সেইদৰে মাৰি-কাটিমকৈ দৰিয়া-হৰিয়াৰ নেলাগিছিল কাৰণ আমি তাক কি কৰিব পাৰোঁ, সি ৰতাহৰ নিচিনা কোৰ নৰহা বস্তু। যিমান তাৰ গাত কুৰিয়াবলৈ যাম সিমান আমি হাস্যসম্পদ হয় আৰু সিমান আমাৰ হিংসাকুৰীয়া স্বভাৱ প্ৰকাশ পাব।

বাৰ্গাডো। ০০ ০০ ০ কৰ খুজিছিল, ০০ কুকুৰাই ডাক দিলে।

হবেছিয়। ডাক শুনিয়েই সি জগবীয়া ০০০ দৰে উচাপ খাই লব মাৰিলে। মানুহে কয় বোলে উষাৰ কানীয়া কুকুৰাই কালিত কু দি চান চেৰচেবীয়া মাতেৰে সূৰ্য্যক জগালে মাত্ৰক আৰু জুয়ে-পানীয়ে-আকাশে-পৃথিৱীয়ে যতে ভূত-প্ৰেতবিলাক চৰি ফুৰে তাৰ পৰা সিহঁতৰ থকা ঠাইত সিহঁতে তৰানবা চিঙি সোমায়গৈ; সেই কথা যে সঁচা এতিয়া তাৰ প্ৰমাণ পোৱা গ'ল।

মাৰ্ছেলছ। কুকুৰাই ডাক দিলতে সি নাইকিয়া হ'ল। কোনো কোনোৱে কয় বোলে আমাৰ আশপকৰ্ভা প্ৰভুৰ জন্মদিনৰ সন্মত কুকুৰা চৰায়ে ওবে-ৰাতি গান কৰি থাকে। সেইদেখি বোলে ভূত

প্রেম-শিখাচ ডাইনী-যোগিনীবিলাকে তেতিয়া
ওলাই কুৰিৰ নোৱাৰে। সেই কালৰ বাতি-
কেইটা বৰ ০০০০০ দূট গ্ৰহে লগ লব নোৱাৰে?
০০০০০০ বৰ্দ্ধিনীয়ে পাৰ নোৱাৰে; ০০০০
শিখাচৰ তেতিয়া চলিব ০০০০০ নাই, সেই
কালতো এনে পৰিত্ৰ আৰু পুণ্যৰ।

মাৰ্হেলচ। নিজাত্ত তেওঁক এই কথা কবই লাগে
আৰু এতিয়া বাতিপুৰাৰ সুবিধামতে তেওঁক
কত আৰি লগ পাবইক তাক বই জানোৱেই।

[প্ৰস্থান ।]

হবেছিয়। বমো সেইদৰে শুনিছো, আৰু অলপ
অলপ তাক বিখাসো কৰোঁ। কিন্তু চোৱাচোন
উষাদেৱীয়ে ধোঁৱাবৰণীয়া সাজ পিন্ধি সৌ ওখ
উদয়াচলৰ ওপৰৰ নিয়বৰ কণাবিলাকৰ
ওপৰত খোজ চলাইছেহিয়েই। এতিয়া আৰি
বাওঁহক আৰু। মোৰ মনেৰে আজি বাতি
আৰি বি দেখিলোঁ। লোপাকে হেমলোট কোঁৱৰৰ
আগত কওঁগৈক। কাৰণ মই শপত ৰাই
কব পাৰে। যে যদি এই ভূতটোৱে আমাৰ আগত
একোকে নেমাতিলে, সি কোঁৱৰে সৈতে কথা
হবই হব। আমাৰ ৰাজভক্তি ০০০০ নিমিত্তে
০০০ এই কথাটো তেওঁক ০০০০ তোমালোকৰ
মত আছে নে?

অন্তিম দৰ্শন

ৰজাৰ ভিতৰ-চৰা

[ৰজা, ৰাণী, হেমলোট, পলনিয়ড, নিয়েবাটিক্স,
ভল্টিমল্ল, কলেনিয়চ, বৰন্দাকুকন আৰু
প বিষদসকলৰ প্ৰবেশ ।]

ৰজা। যদিও আমাৰ প্ৰিয় ভাতা হেমলোটৰ মৃত্যুৰ
কথা আমাৰ মনত সমূলি কেঁচা হৈয়েই আছে

* * *

টোকা : ০০০০০ এই চিন দিয়া অংশ নষ্ট হৈছে—য, গো

* অসম্পূৰ্ণ —অপ্ৰকাশিত

মঙলা

প্রথম দর্শন

বজাৰ বৰচ'ৰা

বজা (দীঘলকৈ হামিয়াই তিলকি মাৰি)। বজী !
মোৰ আৰু একো ভাল নলগা হৈছে। দিনো
সেই একে বকম পুৰণি আয়োদ-প্ৰয়োদ। শেন
মোলা, পছ মৰা, মহম্মুজ, কুকুৰাৰুজ, বিয়াহ
গোৱা, বৰবেমালি বোৱা, আৰু পঁচি গৈছে,
ভাল নানাগে। মোৰ দেশখন সঁচাকৈ গেলিল।

বজী। স্বৰ্গদেও। কালি ওবেৰাৰ পৰা এজোৰা গান
আহি সৰ্গদেৱৰ আলহি থকা ধৰতে আছে।
শুনিছো বৰ ভাল গান গায় হেনো। সৰ্গদেৱৰ
আজ্ঞা হলে অন্যৰ পাবে।।

বজা। এতিয়াই, এতিয়াই।
(বৰ দীঘলকৈ হামি এটা মাৰে)

বজী। বি আজা সৰ্গদেও। [বজীৰ প্ৰস্থান।]

[গায়ন-বায়ন আৰু নটুৱাবে বজীৰ পুনৰ প্ৰবেশ।]

বজী। আদেশ কৰক মহাৰাজ! ওবেৰাৰ গায়ন-
বায়ন নটুৱা হাজিৰ।

বজা। জন্দি জন্দি গান-ৰাজনা আৰম্ভ কৰক।
তু-ন-হে (দীঘলকৈ হামি মাৰে)

(গীত)

আজু সৰোবৰ শোভিত বলয়া বিকম্পিত
শতদল পৰিষল বিলি।
গোপবালা বেটুঙ পদ্ম চক্ৰ নিলিঙ
গোপাল কক্ষ জলকলি।

আজু—

বজা। (আকৌ হামিয়াই তিলকি মাৰি) আন এটা
গোৱা।

কস্তুৰী তিলকং ললাট পটলে বন্ধস্থলে কৌস্তভং।
নামাশ্ৰে বৰ মৌক্তিকং কৰতলে বেণু কৰে কঙ্কনং।
সৰ্বদে হৰিচন্দনং সুললিতং কপ্ঠে চ মুক্তাবলী।
গোপজী পৰিবেষ্টিত ব্ৰজয়েৎ গোপাল চুড়ামণি।

বজা। তোমালোকৰ ওবেৰা দেশৰ গান নোগোৱা
কেলৈ?

কুলীএ শুনলো।

ৰাম নাম পদ-কস্তুৰী লেপন হৃদে পাঞ্ছি
মন শুণ লো। কুলী শুনলো।

আবে বাব চাপ-ধাৰী, কি দণ্ড হেনা তোহাৰি,
কাপি কৌশল্য বোলন্তি কৈকেয়ী অৰ জীৱ
কেওঁ ছিড়িল।
কুলী শুনলো।

এহি মাৰ্গ শীৰ্ষ মাস কাকৰ পৰে বিশেষ
নীতল পৰন বহে ঘন ঘন,
মো পুত্ৰ কৰিব কিস লো।
কুলী শুনলো।

মাঘব তুহ অধিক, গৰীব দুখদায়ক,
অমূল্য সুপাতী তোজি বধুপতি
বুলই কানন থাক নো
কুলী শুনলো।

কাণ্ডনে কণ্ড খেলবে, বাড়িছন্তি ঘৰে ঘৰে
বে অচুৰী ধন, বুঠো হই ভিনু,
ডলাইলা পোক নীবেলো।।
কুলী শুনলো।

নীল কবর ধা,
শবীৰক ঝাঁব বহে অনৰ্গল,
পৰাণ হোৱা ধাবৰা লো

কুলো শুনলো ।

বইনাথ ঝাঁবা চাঁহি বক বাহৰ নোহই
কেও বুকুলে জীৱন বিকনে
খিৰ বোৰ পুত্ৰ বৰিলো ।

কুলী শুনলো ।

জেহাট মো জেহাট নন্দন,
জানীকী সহ লক্ষণ
নানা পৰ ফল খুজি বুমেখিব,
বিবিৰ এ বিড়ম্বন লো !

কুলী শুনলো ।

আধাট মাসৰে মেঘ-
গৰজাই বেন বাধ,
বেলে বেলে মৃণ্য ছবই অমৃণ্য
ঘোটিমান চউলিগ লো

কুলী শুনলো ।

দেখ ধাৰা শ্রাবণ,
জল পাৰ অনুক্ষণ,
ধৰ ঘাট নাহি যো দুখীৰ ধন ।
কেবন্তে কাটিব দিন লো !

কুলী শুনলো ।

ভাৱৰ হেলে প্রবেশ,
নিবৰন দশমিশ,
অতি সুকুমাৰী জনক কুমাৰী,
বনে ভানু থিৰ কিং লো ।

কুলী শুনলো ।

আশ্বিনে যন্ত্ৰ কিৰণ
কবই বন হৰণ
কোতমতে কোত উৎসব কৰতা,
ধৰে ধৰে খিনে বধুবাণ লো ।

কুলী শুনলো ।

এ মহা কাঞ্চিক মাস
ভণিলে শঙ্কৰ দাস
সীতা সতৈ বহি বধুকুল বনি
ভোগকলে বাৰ মাস লো ।

কুলী শুনলো ।

বজা । বেছবেছবেছ ! বেছ আৰু এটি এনে গীতগোৱা

গীত

উঠ উঠ হো গোবিন্দ, যশোৱন্তী ডাক্তি ।
কাক কোকিল বাগ দিনা নিশি হলা পাতি ॥
মাস ব্ৰজবৃত্ত আইলে বৰি বিবে গোধন ।
সৰ জৱনী বৃত্ত মেৰি, উঠ উঠ বোৰ ধন বে ॥
পঞ্চক বুধ তু পঞ্চান, বেন ছবাব পাৰী ।
পিছাইবি জিন পটনি, কোণ পাবিবি বেবীবে ॥

কণ্ঠে কণ্ঠামালী হৰিত্ৰা হন্তে দেবি কঙ্কন ।
বধু অবধিত ভণিলে কৃষ্ণ পদ্য চৰণ ॥
বজা । এটি শ্ৰেয়স গীত গোৱাঁচোন ।

(গীত)

চুৱা চন্দন বৰিখিলি বাগী হেলা বে :

(এনেতে মঙলা টেকেলাৰ প্রবেশ ।)

(মঙলা দেখিবলৈ বলীৰগা আৰু দেখনিয়াৰ ডেকা
মানুহ । বজাৰ বিশাৰী ডিডম্বাল গৰখীয়া)
মঙলা । (আঠুকাটি বজাক সেৱা কৰি হাত জোৰ কৰি
সৰ্গদেও । বলী বৰিলোঁ বলীয়ে আৰু নোৱাৰে ।

(বজাই আচৰিত ভাৱে চায় । গান-বাজনা কবোজ-
সকলে গান-বজনা এৰি নিস্তব্ধ হয় ।)

মজী । (মঙলাক ধংকৈ) তই ইয়াত কিয় ? কটা
গৰু । ওলা, ওলা, ওলাই যা ।

মঙলা । কিয় ওলাই যাব ? সৰ্গদেওক মোৰ দুখৰ
কথা নোকোৱাকৈ আজি বই নাযায় ।
আজি তোমালোকে মোক কাটীকে দিয়া
বৰশীতে দিয়া

মজী । হেৰ কোন আছ ? এই বলিয়াটোক গড়িয়াই
উলিয়াই দে ।

মঙলা । বাক নই চাওঁ, কোনে মোক গড়িয়াই
উলিয়াই দিয়ে । আজি মাৰাঁ জীওঁ সোঁ
অধি ।

বজা । ববা মজী ববা । হেৰ তই মঙলা টেকেলা
নহয় নে ?

মঙলা । হওঁ সৰ্গদেও । বলীয়েই আজি ছবাহ
সৰ্গদেওৰ খবৰৰ উলভ থাকি সৰ্গদেওৰ হকে
দেহা আগ কৰি ফুৰা মঙলা ।

বজা । তোৰ কি হৈছে ? কি কবলৈ আহিছ ?

মঙলা । সৰ্গদেও আজি ছবাহ বই দেখে-কেহে
সৰ্গদেওৰ চাকৰী কৰি আহিছোঁ ; কিন্তু
সৰ্গদেওৰ এই মজী ডাঙৰীয়াই মোক কটা
কড়ি এটাকে দৰ্শনা বুলি দিয়া নাই ।
দৰ্শনা বুজিলেই আজি নহয় কাহিলে কাহিলে
নহয় পৰতাইলৈ বুলি কৈ থৈ দিছে ।
ইফালে বই বোৰ তিক্তভাৱনীৰে সৈতে
বাঁবলৈ দেখাই বৰিৰ লগীয়া হলো । *

অসম্পূৰ্ণ অৱস্থাপ্ৰাপ্ত

‘ছেন্দপীয়েবৰ অফেলিয়াৰ পৰা গধেৰ বাৰ্গাৰেট যিমান নিলগ, সিহঁত দুয়োৰো পৰা বেজবৰন্দাৰ ডালিমী ভাতোতকৈ নিলগ । ফুল। ফুললৈ ভোমোৰা আহে, কিন্তু নুফুলা কলিটিয়ে আনো ভোমোৰা বিচাবে ? বেজবৰন্দাৰ গিজৰ কবিতাৰ ভাষাবেই ডালিমী অকল ‘অনাত্ৰাত কেতেকীৰ সোণোৱালী বেণুৱেই নহয়’ ‘তেওঁ নুঙা ফুলৰ কলিটি ।’ ববীজনাথৰ ভাষাবে ডালিমী ‘সুকুলিকা’, বিদ্যাপতিৰ ভাষাবে ‘গাথয় পুহৰ মালা’ আৰু আগবৰালাৰ ভাষাবে যোৰনৰ দুৱাৰদলিত ডালিমী ‘ন যযৌ ন তত্বৌ’ ।

ডালিমী নাটকীয় সৃষ্টি হলেও ই বিশেষকৈ কাব্যধৰ্মী । কবি-নাট্যকাৰে তেওঁৰ হৃদয়ৰ সকলো কাব্যিক বহণ দি ডালিমীক সজাইছে আৰু কবিৰ সমগ্ৰ প্ৰতিভাৰে তাইক জীৱন্ত, প্ৰাণৱন্ত আৰু সজীৱ কৰি তুলিছে । তথাকথিত হাস্যৰসিক বেজবৰন্দাই ইফালেও এই চৰিত্ৰত কৰণ ৰস যিমানৈ ঢালিব পাৰি অতি সংযতভাৱে ঢালিছে বা ডালিমীৰ অভাৱনীয় মৃত্যুও স্বয়ং এটি কৰণ ৰসৰ উহ পাতিছে ।”

—ভিক্টৰ মেণ্ডগ

চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ

॥ প্ৰথম ভাগ—১৯১৫ চন ॥

পাতনি

এই নাটৰ সম্পৰ্কে ইয়াকে কবলগীয়া যেমোৰ আদৰৰ বন্ধু শ্ৰীযুক্ত হেমচন্দ্ৰ গোসাঁঞীৰ ‘শৰাইঘাটৰ যুদ্ধ’ (উষা নামে মাহেকীয়া কাকতত ওলোৱা) প্ৰবন্ধৰ পৰা ইয়াৰ বাই সজুলি লোৱা হৈছে। অনেক ঠাইত সেই প্ৰবন্ধৰ পৰা শাৰীয়ে শাৰীয়ে কথা এই কিতাপত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই কাৰ্য্যত গোসাঁঞীদেৱে অনুমতি দি, এই কিতাপ ৰচনাত মোক সহায় কৰা বাবে মই তেওঁৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ আৰু ধৰ্ম্মা। মিষ্টৰ গেইটৰ ইংৰাজী অসম বুৰঞ্জীৰ পৰাও কিছু সহায় পাইছোঁ, সেই বাবে মিষ্টৰ গেইটৰ ওচৰতো মই ধৰ্ম্মা। মোমাইতামুলী বৰবৰুৱাৰ জীৱনৰ কথা বি ইয়াত আছে তাক মই মোৰ প্ৰদ্ব্যক্ষণ বন্ধু বিজ্ঞৰ শ্ৰীযুক্ত উপেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাদেওৰ কিতাপৰ পৰা লৈছোঁ। সেই বাবে বৰুৱাদেওৰ ওচৰত মই কৃতজ্ঞতা স্বীকাৰ কৰি ধৰ্ম্মা হৈ বৰ্লোঁ। এই কিতাপ ৰচনা কৰাৰ মোৰ বাই উদ্দেশ্য—অসমৰ অতীত গোৱৰ-কাহিনী নাটৰ আকাৰেৰে আজিকালিৰ অসমীয়াৰ আগত প্ৰচাৰ কৰাটোহে, নাট লেখি যহ আৰ্জিবলৈ যোৱাটো নহয়। কিন্তু লগতে যদি যহ উপাৰ্জন হয় হওক, নহয় নাই।

আৰু একাধাৰ কথা কবলগীয়া এই আছে যে শ্ৰীযুত গোসাঁঞীদেৱৰ মতে ১৫৯০ শকৰ কাতি মাহত এই যুদ্ধ শেষ হয়। চক্ৰবৰ্ত্তী বজাৰ মৃত্যু আৰু উদয়াদিত্য বজাৰ ৰাজ-পাটত উঠাৰ আৰম্ভ হয় ১৬৭০ খৃষ্টাব্দত অৰ্থাৎ ১৫৯২ শকত। তেনেহলে চক্ৰবৰ্ত্তীৰ দিনত এই যুদ্ধ যেনেকৈ আৰম্ভ হয় তেনেকৈ শেষো হয়। গেইটৰ বুৰঞ্জীয়ে আৰু আন আন কোনো লেখকে উদয়াদিত্যৰ দিনতহে এই যুদ্ধ শেষ হোৱা বুলি কয়। মোৰ হাতত আন বিশেষ সজুলিৰ অভাৱত মই কোনটো ঠিক, কোনটো বেঠিক তাৰ বিচাৰলৈ নটোঁ, গোসাঁঞীদেৱৰ মন্তকে অনুসৰণ কৰিলোঁ।

শেহত আৰু একাধাৰ কথা কওঁ যে মহাকাবি ছেক্সপীয়েৰৰ প্ৰিন্স হেনৰি, কল্টাফ আৰু ডেউলোকৰ লগৰীয়াসকলৰ চৰিত্ৰৰ চানেকীৰ কিছু দূৰ অনুসৰণ কৰি, এই নাটৰ প্ৰিয়বায় আৰু গল্পপুৰীয়া প্ৰভৃতিৰ চৰিত্ৰ গঠন কৰা হৈছে। মহাকাবিৰ পদাঙ্ক অনুসৰণ কৰি ডেউৰ আনীৰ্বাদৰ কণামাত্ৰ লাভৰ ভিকছ হোৱাহে লেখকৰ মনকাৰনা।

নাটক থকা ভাৱবীয়া-ভাৱবীয়ানী

॥ ভাৱবীয়া ॥

চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ (চাৰিত্ৰীয়া বজা)

আউবেংজীৰ

অন্নসিংহ

বাঁহগৰীয়া বুঢ়াগোহাঁই

গুঁইমেলা বৰগোহাঁই

বৰপাত্ৰগোহাঁই

বৰভঁৰালী বৰুৱা

লাচিত বৰকুকন

প্ৰিয়বাম ডেকাকুকন

গজপুৰীয়া, সিদ্ধিবাম,

অপৰা, টকৌ, টোকোৰা,

শদিমাখোৱা গোহাঁই

ভকতবাম ওজা

বিক্ৰম কাকতী

বামসিংহ

বচিত খাঁ

ফিক্ৰজ খাঁ

বাইবামশেৰ, নচৰং খাঁ চৰিপ খাঁ

কিৰাতলিংহ বড়িয়া

পণ্ডিতবাম

মাধৱচৰণ

উজিৰ, কোটোৱাল, সেনা, দূত ইত্যাদি ।

অসমৰ বজা

দিল্লীৰ সম্ৰাট

অধ্বৰাধিপতি

ৰাজবল্লীসকল ।

ৰাজভঁৰালৰ অধ্যক্ষ

প্ৰথমতে দুৱলীয়া কুকন ; তাৰ পিছত

প্ৰধান সেনাপতি আৰু ৰাজপ্ৰতিনিধি

লাচিত বৰকুকনৰ পুত্ৰ

প্ৰিয়বামৰ ধেমালিৰ লগৰীয়া

লাচিত বৰকুকনৰ জীয়েক

চেনেহীৰ ভবিষ্যত স্বামী

বজাৰীয়া বিয়াহ-গোৱা ওজা,

গায়ন আৰু কবি

বজাৰ বৰকাকতী

আউবেংজীৰ বাদছাহৰ সেনাপতি

গুৱাহাটীৰ পুৰনি থানাদাৰ

গুৱাহাটীৰ নতুন থানাদাৰ

বামসিংহৰ তলতীয়া

সেনাপতি

বামসিংহৰ কটকী

লাচিত বৰকুকনৰ কটকী

॥ ভাৱবীয়ানী ॥

লাচিত বৰকুকনৰ ভাৰ্য্যা

চেনেহী

কপহী

লিখিবী

গজপুৰীয়ানী

লাচিত বৰকুকনৰ কন্যা, বয়স বোল বছৰ

”

বয়স চৈধ্য বছৰ

বৰকুকনৰ দাসী

গজপুৰীয়াৰ বৈণীয়েক

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

স্থান—বজাৰ বটৰা

কাল—আবেলি

[চক্ৰবৰ্ত্তীঃ সৰ্গদেও, বাঁহগৰীয়া বুঢ়াগোহাঁই,
গুইবেলা বৰগোহাঁই, বৰপাত্ৰগোহাঁই,
আৰু সভাসদসকল ।]

চক্ৰবৰ্ত্তীঃ মই সেইবোৰ বুজিছোঁ বুঢ়া-
গোহাঁই ডাঙৰীয়া । কিন্তু মোক কওকচোন, চান্দৰা
আৰু গোতাকলঙৰ কোঠ দুটা ভালকৈ সেৱানত
হবলৈ আৰু কিমান বাকী ?

বুঢ়াগোহাঁই । দিনে-ৰাতিয়ে কাম কৰিবলৈ
মানুহ নগাই দিয়া হৈছে সৰ্গদেও । আৰু আঠ-মহ
দিনমানৰ মূৰত শেষ হ'ব সম্ভৱ ।

চক্ৰবৰ্ত্তী । সম্ভৱৰ ওপৰত নাখাৰিব, সম্ভৱে
আমাৰ গা নুজুৱায় । আৰু ধৰ্ম্মটো কাম কৰিবলৈ
সৰহকৈ মানুহ নগাই দিয়ক । আজি পুৱা মই
আমাৰ হিলৈপাবীৰোৰৰ আখৰা চাবলৈ গৈছিলোঁ ।
তালৈমানে এতিয়াও ভালকৈ হিলৈ ৰাখিব জনা নাই ।
সিহঁতক মই নিজে দুপৰলৈকে আগত থাকি অনেক
শিকাই দিলোঁ । দিনে-ৰাতিয়ে ভালকৈ অভ্যাস কৰিলে
আৰু আখৰা দি থাকিলে সিহঁত সেই কামত শীঘ্ৰে
নিপুণ হ'ব । কাৰণ মই যিকৈটো কথা শিকালোঁ
সিহঁতে টপ্ টপ্ কৰে শিকি পেলালে । মানুহবোৰ
চতুৰ । সোনকালে সিহঁতে শিকিব পাৰিব । কাইলৈ
আকৌ গৈ মই সিহঁতৰ আখৰা চাম বুলি সিহঁতক
কৈ আহিছোঁ ।

[দূৰবীৰ প্ৰবেশ ।]

দূৰবী (আঁঠু লৈ, সেৱা কৰি) । সৰ্গদেও-ঈশুৰ ।
কলিয়াবৰৰ কুকন আৰু বাজখোৱাই ওচৰৰ পৰা কটকী
আহি দুৱাৰতে আছে ।

চক্ৰবৰ্ত্তী । ভিতৰলৈ আহিবলৈ দে ।

[দূৰবীৰ প্ৰস্থান কটকীৰ প্ৰবেশ ।]

কটকী (আঁঠু কাঢ়ি সেৱা কৰি) । সৰ্গদেও !
কলীয়াবৰৰ কুকন আৰু বাজখোৱাই সৰ্গদেৱলৈ সেৱা
জনাই কৈছে বোলে, বঙালৰ বৰকথা আৰু বেয়া

ব্যৱহাৰ দিনে দিনে সৰিব নোৱাৰা হৈ উঠিছে ।
এতেকে সৰ্গদেৱে যি ভাল বুজি সোনকালে এটা
কবক । ইয়াৰ এটা প্ৰতিবিধান সোনকালে নকৰিলে
আমি সকলোবোৰ সিহঁতৰ উপলুঙাবহে পাব,
হবইক ।

চক্ৰবৰ্ত্তী । বুজিছোঁ । (অশ্লীল পৰ ভাৰি
থাকি) বাক তই উভতি যাগৈ । কুকন আৰু
বাজখোৱাক কৰি যে ইয়াৰ প্ৰতিকৰ নিশ্চয় সোন-
কালে কৰা হ'ব ।

[কটকীৰ প্ৰস্থান । দূৰবীৰ প্ৰবেশ ।]

দূৰবী (সেৱা কৰি, আঁঠু লৈ) । সৰ্গদেও-ঈশুৰ ।
দিল্লীৰ পাটছাৰ ওলাহাটীৰ ধানাদাৰ কিকৰু কীই
সৰ্গদেৱৰ ওচৰলৈ কটকী পঠিয়াইছে । দুৱাৰতে
আছে ।

চক্ৰবৰ্ত্তী । তই পাটছাৰ কটকীক কটৈ
—তেওঁ আমাৰ দেশৰ বেলে দস্তৰ, সেই মতে আঁঠু লৈ
সেৱা কৰি আহিলেহে আমাৰ আগলৈ আহিব পাৰিব ।
নহলে আমাৰে সৈতে সাক্ষাৎ নহয় ।

দূৰবী । যি আদেশ সৰ্গদেও !

[দূৰবীৰ প্ৰস্থান । দূৰবীৰ পুনৰ প্ৰবেশ ।]

দূৰবী (আঁঠু লৈ) । সৰ্গদেও-ঈশুৰ । পাটছাৰ
কটকীয়ে আমাৰ দেশৰ দস্তৰমতে আঁঠু লৈ সেৱা
কৰি সৰ্গদেৱৰ আগ হ'ব নোখোজে । বোলে “মই
দিল্লীৰ পাটছাৰ ধানাদাৰৰ দূত, কোনো সৰু মানুহ
নহওঁ যে সেই দৰে যাম । মই আমাৰ দেশৰ দস্তৰ
মতেহে চলিম । এই দেশৰ দস্তৰ মই ভু নাপাওঁ ।”

চক্ৰবৰ্ত্তী । তেওঁ দূতক কটৈ—আমাৰ দেশৰ
দস্তৰ মতে নাচলা মানুহে আমাৰ দেখা নোপায় ।
তেওঁ আমাৰ দেশৰ দস্তৰ নেজানে যদি শিকি লৈ
আহিব পাৰে ।

[দূৰবীৰ প্ৰস্থান । দূৰবীৰ পুনৰ প্ৰবেশ ।]

দূৰবী (আঁঠু লৈ) । সৰ্গদেও-ঈশুৰ । বঙালৰ
কটকীয়ে প্ৰথমতে অনেক অহতাৰ অহতাৰ কৈ কথা
কৈ, শেহত দেখোন আমাৰ দেশৰ দস্তৰ মতেই আঁঠু
লৈ সেৱা কৰি সৰ্গদেৱৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ আহি
হৈছে ।

চক্ৰবৰ্ত্তী । তেনেহলে আহিব পাৰে ।

[দূৰবীৰ প্ৰস্থান ।]

[পাটছাৰ দূতৰ প্ৰবেশ। সাত্ৰাৰ আঁঠু লৈ সোৱা কৰি কৰি, বজাৰ আগলৈ আহি নবাই এখনত চিঠি এখন আগবঢ়াই বজাৰ কালে দিয়ে।]

চক্ৰবৰ্ত্তী (চিঠিখন পঢ়ি অঁতাই)। দূত! তোমাৰ মালিক গুৱাহাটীৰ নতুন থানাদাৰ কিম্বন্ধ খাঁ বিঞা চাহাবক কৰা যে টান টান কথা ব্যৱহাৰ কৰি অসম দেশৰ বজালৈ চিঠি লেখাটো ভাল মানুহৰ চিন নহয়। তেওঁ নকৈ তেওঁৰ পাটছাৰ মলুকৰ পৰা যদি এনে 'ভয় ব্যৱহাৰ' শিকি আহিছে তেন্তে কৰা যে সেই ব্যৱহাৰ আমাৰ দেশত নেখাটে। অৱশ্যে এইটো আমি বুজিছোঁ যে তেওঁ কিছু দিন আমাৰ দেশত থাকি পুৰণি হৈ, আমাৰ ডা-ডাঙৰীয়া আদি ভাল মানুহেৰে সৈতে বিনিমুলি কথাবাৰ্ত্তা আদি কলে ভয় ব্যৱহাৰ শিকিব পাৰিব সম্ভৱ। দুখৰ কথা যে তেতিয়ালৈকে অপেক্ষা নকৰি, তেওঁৰ পাটছাৰ মলুকৰ মক্কাৰ বিদ্যা আমাৰ দেশত 'জাহিৰ' কৰিবলৈ আহিছে তেওঁ ধৰা পৰিবৰ কথা হ'ল। আৰু তেওঁক কৰা, অসমৰ বজা, থানাদাৰ বিঞা কিম্বন্ধ খাঁ চাহাবৰ বা তেওঁৰ পাটছাৰ কৰভলীয়া নহয় যে সেইটো তেওঁক আজিলৈকে কোনেও কৈ দিয়া নাই নে? আগৰ থানাদাৰ ৰচিত খাঁ বিঞা খকাহেঁতেন তেওঁক কৈ দিলেহেঁতেন-কিমানি। আমাৰ চলা জনা সৰ্গদেও জয়ধ্বজসিংহ বজাই নবাৰ মিবজুমলাৰে সৈতে কৰা সন্ধিপত্ৰত লেখি দিয়া কথাবোৰ অৱশ্যে আমি অগ্ৰাহ্য কৰিব খোজা নাই; কিন্তু সেই সন্ধিপত্ৰ পাটছাবে সৈতে শ্ৰীতি সংৰক্ষন কৰি ভবিষ্যতে দুই দেশৰ বজা বন্ধু-ভাৱে থাকিবৰ নিৰিহেঁতেন কৰা হৈছিল। আৰু সেই উদ্দেশ্যেইহে পাটছালৈ আমাৰ আগৰ জনা বজাৰ কন্যা ৰমণীগাঁওৰক হৰ-হস্তী-ৰম-অলকাৰ আদিৰে সালঙ্কতা কৰি পঠোৱা হৈছিল। নবাৰ মিবজুমলা আৰু তেওঁৰ আগৰ সকলেও কোনো কালে আমাৰ অসম জয় কৰিব পৰা নাছিল। এনে স্থলত বিঞা কিম্বন্ধ খাঁ এনে গঢ়েৰে আমালৈ চিঠি লেখে কি বুলি? তথাপি তেওঁক কৰা, আমি কৈছোঁ যে আগৰ সন্ধিপত্ৰত লেখা কথা আমি অগ্ৰাহ্য কৰিব খোজা নাই। আগেয়ে অনেক ৰূপ, অনেক সোণ, অনেক হাতী দিয়া হৈছে, এতিয়া যি কিছু বাকী আছে, তাকো সুবিধাৰতে দিবলৈ যে আমি সাজু নহওঁ এনে নহয়। সন্তুতি দেশত ডাঙৰ আকাল হৈ যোৱা বাবে ভঁৰালত ধন কৰ আছে। লাহে লাহে দেশৰ অৱস্থা ভাল হলে আৰু ভঁৰালত ৰখোঁচিও ধন-সোণ গোট খালে, বাকীখিনিও পৰি নেথাকে। আৰু হাতী পঠিয়াবলৈ যে লেখিছে, এতিয়া আমাৰ যি হাতী ৰখা আছে, সেইবোৰক ভালকৈ শিকোৱা-হোৱা নাই; গতিকে সেইবোৰ পঠাবৰ অযোগ্য। পঠালেই

পাটছাৰ কৰ "কথা কুকুৰাক পতান বান দি ভাবিছে" বুলি। শিছত ভালকৈ শিকাইবেলি হাতী পঠিয়াবোৰ কাল যোৱা নাই। আমাৰ দেশৰ অৱস্থা আগৰ থানাদাৰ ৰচিত খাঁই ভালকৈ জানিছিল, সেইদেখি তেওঁ কিম্বন্ধ খাঁ বিঞা চাহাবৰ নিচিনা বিভত আৰু অবিবেচক হোৱাও নাছিল।

দূত। স্বৰ্গদেও! আমাৰ পাওনা টকা আৰু হাতী দিব লাগে দেখি সধা গৈছে। দিব নুবুজিলে নিদিওঁ বুলি কৰ লাগে। তাকে বুলি নকৈ ইমান-বোৰ বুৱোৱা-পকোৱা কথা কৰব আৱশ্যক কি?

বুঢ়াগোহাঁই। মনে মনে ধাক্কা, মনে মনে ধাক্কা। এইখন তোমাৰ পাটচাৰ মলুক নহয় জানিবা।

দূত। আউৰংজীৰ বাদছাহৰ দূতে অসমত মনে মনে থাকি লোকৰ কথা শুনি যাবলৈ অহা নাই।

বৰপাত্ৰগোহাঁই। চুপ্! চুপ্! বৰ গপ-গপকৈ কথাবোৰ কৈছোঁ। দেখোন? তুমি কাৰ আগত এনেকৈ কথা কৈছা জানিছা নে?

দূত। জানিছোঁ। এনে দেশৰ বজাৰ আগত কৈছোঁ, যাৰ বজাই দিব লগীয়া টকাও নিদিয় আৰু মুখৰ জবানও ঠিক নেবাখে!

বৰপাত্ৰগোহাঁই। হেৰ কোনো নাই নে ইয়াত, ইয়াক ধৰি এসেকা দিবলৈ? ইয়াৰ দেখোন বৰ গপ-গপ কথা।

বুঢ়াগোহাঁই (বৰপাত্ৰক)। হৈছে, হৈছে আৰু একো কৰ নেলাগে। দূত অৰথা, অদণ্ডনীয়। (দূতক) তুমিতো সৰ্গদেৱৰ উত্তৰ পালা। এতিয়া যোৱা গৈ। ইয়াৰ পিছত আমি আৰু ভাৰি-চিৰি আমাৰ ফালৰ পৰা সৱিশেষ তোমাৰ মালিকলৈ লেখি পঠিয়াম।

দূত। বেছ কথা। বন্দেগি জোনাৰ! বন্দেগি স্বৰ্গদেৱ।

[দূতৰ প্ৰস্থান।]

বৰগোহাঁই। সৰ্গদেও! কাৰ্য্যটো ৰৰ ভাল হল যেন মোৰ মনে নধৰিলে। ইয়াৰ ফল আকৌ বুদ্ধ।

চক্ৰবৰ্ত্তী। হানি কি?

বৰগোহাঁই। হানি বিস্তৰ সৰ্গদেও। ৰঙা-লেৰে সৈতে আগৰখন যুঁজতে আমাৰ দেশৰ ককাল পৰিল বুলিব লাগে। ভুতৰ ওপৰতে দানহ—তাৰ উপৰি গড বন্ধৰ বৰ আকাল। দেশত হাহাকাৰ এতিয়াও ভালকৈ শুচা নাই। এনে স্থলত আকৌ এখন ডাঙৰ বুদ্ধ তৰি লব লাগিলে আমাৰ কালে ডাঙৰ পালি হৈছে আৰু।

বৰগোহাঁই হৈ। হৰ্ত্তে হৰ সৰ্গদেও। বৰপাত্ৰ-গোহাঁই ডাঙৰীয়া কৰা একেধাৰেই দলিয়াই পেলাব যোৱাৰি। আশীৰ্ব্ব এনে ককালভগা অৱস্থাত আকৌ নকৈ ধুই এখন পাতি লোৱাটো ছবিধানক ক'ও হব হবলা।

বৰগোহাঁই। মোৰ মনেৰে সৰ্গদেও। এতিয়া আমাৰ বুজৰ সময় নহয়। বঙালক চেচনি-বুজনি দি এতিয়া চোচা কৰাটোহে যুক্তিসিদ্ধ। আল দি উত্তলোৱাটো ঠিক নহয়।

চক্ৰবৰ্ত্ত। বৰগোহাঁই ডাঙৰীয়া। বঙালক চেচনি-বুজনি দি চোচা কৰা মানে, বঙালৰ আগত গলবত্ৰ হৈ আমাৰ গোটেই দেশখন তেওঁলোকক দান কৰা। আৰু তেওঁলোকক বুজি পাবিলে, কক-তলতীয়া হৈ কোনোমতে বজা নামটো লৈ পেট প্ৰবৰ্ত্তাই থকা। ডাঙৰীয়াসকল। এনে কাৰ্য্য, বই হলে জীয়াই থাকোঁতে কবিত্ব নোৱাৰে। চক্ৰবৰ্ত্ত-সিংহৰ শৰীৰত খুনলাই-খুনলুঙৰ এটোপা ডেকাও থাকে মানে চক্ৰবৰ্ত্তসিংহই মোগল পাটছাই ওচৰত সুৰ নেদোৱা, এইটো ঠিক। অৱশ্যকসিংহ সৰ্গ-দেৱৰ দিনত সনা অসমৰ গাৰ কলকসোপা, হয় চক্ৰবৰ্ত্তে গুচাব, নহয় চক্ৰবৰ্ত্ত সন্মুখি বিনাশ হব। ডাঙৰীয়াসকল। বই বাজপাটত উঠিবৰে পৰা আজি চাৰি বছৰ মাথোন মোৰ এই একেটা চিন্তা। সেই-দেৰি এই কেই বছৰ সৈন্য-সংগ্ৰহ, সৈন্য-শিকা আৰু ঠায়ে ঠায়ে কোঠাৰোৰ বাড়িবুতি দৃঢ় কৰা কাৰ্য্যত মোৰ সকলো চিন্তা, সকলো চেষ্টা নিয়োজিত হৈছে। আপোনাসকলে ভয় নেখাব, পিছলৈ নাটানিৰ, ঈশুৰে আমাৰ অতীট সিদ্ধি কৰিব। বঙালক আমাৰ দেশৰ পৰা খেঁচাব পাবিব। (লাচিত ভুৱলীয়াসকলক লৈ চাই) আমাৰ কুকনে কি কৰ ?

লাচিত। সৰ্গদেৱৰ ইচ্ছা আৰু আদেশ পালনত বন্দীৰ পৰা কোনো ক্ৰটি নহয়।

বুঢ়াগোহাঁই। সৰ্গদেৱৰ কথা সাৰুৱা। মোৰ মনেৰেও আমাৰ বুজ কৰাই ধ্ৰেং। দিল্লীৰ পাটছাই আমাৰ অসমত এখাৰ ভালকৈ ধাৰি পুতি লব পাবিলে আৰু আমাৰ দেশ গ'ল। তেনেহলে বজা, বিহাৰ ওষেখাৰ বি গতি হৈছে, আমাৰ অসমৰো সেই গতিৱেই হব। এতেকে দুপতীয়াতে বিহগছৰ পুলি উৰলাটোৱেইহে যুক্ত।

চক্ৰবৰ্ত্ত। বাক; দেওধাই, বাইলু; আৰু গণকক বজা হওক। এই বিষয়ে সিহঁতেলো কি পায়, চাই কওকচোন।

[এজন দেওধাই, এজন বাইলু; আৰু এজন গণকৰ প্ৰবেশ।]

(ভিনিউজনে সৰ্গদেৱক সেৱা কৰি অঁঠু লয়।)

ভোৱালোকো চাই কোৱাইকচোন, দিল্লীৰ বজা পাটছাবে সৈতে আৰি বি বুজ কবিত্ব বুজিছোঁ, ডাঙ আমাৰ জয় হব নে নহয় ?

দেওধাই, বাইলু। সৰ্গদেও কৰ্ম্মীহঁতে বৰজনাৰ বাহিৰত ধৰম-পৰী কাটি তাৰ ঠেঙেৰে বজাৰ চাই আহি এতিয়া সৰ্গদেৱক সৰ্বিশেষ জ্ঞানমহক।

[দেওধাই, বাইলুওৰ প্ৰৱেশ।]

গণক (পুৰি-পাঁজি বেলিবৰ উদ্যোগ কৰি)

লাক মাৰি পাৰ। ডেকা গছৰ জামোন,
পুৰি বঁদাৰ পাৰ।
দুখনি ঠগি শবাইত সজাইনবাই,
গণকক দিয়া দান ॥”

(বজাৰ ইচ্ছিতমতে একনে দুখন ঠগিত ভাৱোজ-পাৰ আৰি গণকৰ আগত ধৰ। গণকে পুৰি-পাঁজি চাই কিছু বেলিব বুৰত কৰ।)

সৰ্গদেও-ঈশুৰ একাদশত বৃহস্পতি। বোনে “কিং কৰ্ব্বন্তি গ্ৰহাঃ সৰ্বে যস্য কেন্দ্ৰে বৃহস্পতি।” সৰ্গদেও ঈশুৰ বজাত জয়ৰ জহোৱাটো কৈছে। সৰ্গ-দেও-ঈশুৰ। এতিয়া গ্ৰহবিপ্লৱ সজুই কবিত্ব লাগে। গ্ৰহবিপ্লৱ সজুই কবিলে গ্ৰহসকলো সজুই হয়।

চক্ৰবৰ্ত্ত (বৰ্ত্তাবাদী বক্সালৈ চাই)। গণক বাপুক ভালকৈ দক্ষিণা দিয়া হওক।

বৰ্ত্তাবাদী বক্সা। বি আদেশ সৰ্গদেও।

[দেওধাই আৰু বাইলুওৰ প্ৰবেশ।]

চক্ৰবৰ্ত্ত। ভোৱালোকো কি পালা ?

(বাইলুতে গায়) —

ওপৰত দিবোঁদে বিলববিয়া
বৰপথাৰে জহা।
বাজৰ্ত্তাবাদী সোণ থকাহিবে,
‘নিয়ক বাইলুওক বঁটা ॥’

বাইলু। সৰ্গদেও-ঈশুৰৰ জয় বুলি সজলে কৈছে।

দেওধাই। হয় সৰ্গদেও-ঈশুৰ। বয়ো পাইছোঁ জাকে।

চক্ৰবৰ্ত্ত (বৰ্ত্তাবাদী বক্সাক)। এওঁলোককো ভালকৈ ভোজন আৰু অপমান দি এতিয়াই সজুই কৰা হওক। পাটছালৈ পঠিৱালৈ বুলি বি সাজনাথ টকা বৰভাৰি ডোলা হৈছিল, সেই টকা আৰু দিয়া নোখায়। ভাওে বুজাব খবচ চলোৱা কৰ। আৰ্হিলৈ সজা জহ কৰিবোঁ। [গ্ৰহণ।]

শিখিৰাৰ দৰ্শন

স্থান—গৰগাঁও, গজপুৰীয়াৰ ঘৰ

[প্ৰিয়বাৰ, গজপুৰীয়া, সিদ্ধিবাৰ আৰু জপৰা ।]

গজপুৰীয়া । ডেকাকুকন বোপাদেও ! দেশতনো এইখন কিহৰ গোলবাল লাগিছে ?

প্ৰিয়বাৰ । দেশৰে সৈতেনো গজপুৰৰ ভিত্তা খেৰৰ বেজিটোৰ সম্পৰ্ক কি ? গোলবাল লাগিছে যদি দেশত লাগিছে, খেৰৰ বেজিটোভিত্তা আৰু লগা নাই । সি ভিত্তা বেজি, ভিত্তা বেজি হৈয়েই আছে । ভাত গোলবালৰ কথা নুবৰ কথা, জুয়ো বেলগে ।

সিদ্ধিবাৰ । ডেকাকুকন দেউতাৰ কথাও কেনা লাগিছে ।

জপৰা । কোনখিনিভনো কেনা লগা পালি অ' সিদ্ধি ?

সিদ্ধিবাৰ । কোনখিনিভনো পালোঁ কওঁ ভন—আমাৰ গজপুৰীয়া ককাই যদিও ভিত্তা বেজি—পানীৰে ভিত্তা নহয়, ভেলেবেহে ভিত্তা । এই বেজিৰ জুইৰে সৈতে ঘৰ প্ৰণয় । জুইৰ জিতাই এই বেজিক কেনেবাটক এবাৰ পালেই চেলেকি পেলাই গামৰি ধৰ । ডেভিৰা দিখৌ নৈৰ পানী সোপাকে নি ভাত চালিলেও সেই জুই নুনুয়ায় ।

জপৰা । ভাত লাওপানী চালিলে একা ?

সিদ্ধিবাৰ । জুই নুমাওক ছাবি ভৰক্ কৰে জলিছে উঠিব ।

প্ৰিয়বাৰ । জলি উঠে যদি উঠক, ভালেইহে । দিখৌৰ পাৰতে আমাৰ গজপুৰীয়াৰ তাৰ গাত জুই লগাই বজ্জাই ধৰ । গোটেইখন গৰগাঁও পোহৰ হৈ থাকিব— কি দিনত, কি ৰাতিত । তেনেহলে এছাৰ ৰাতি কাকো জোৰও নলগা হ'ব, চাকিও নলগা হ'ব ।

জপৰা । তেনেহলে আমাৰ গজপুৰীয়া গজপুৰীয়া গুটি গজ-আৰিয়া হ'ব ।

প্ৰিয়বাৰ । গজ-আৰিয়া নহয়, গজ-জোৰ হ'ব ।

সিদ্ধিবাৰ । তেনেহলে ৰাতি গজপুৰীয়া-জোৰৰ পোহৰও চোৰে চুৰ কৰিব নোৱাৰা হ'ব । এটাইখন কথা পাবি নবিব ।

প্ৰিয়বাৰ । আৰু তেনেহলে গজপুৰীয়াই নিজেও চুৰ কৰিব নোৱাৰা হ'ব । সি ৰলৈহক ৰায় উলৈকে জলি পোহৰ হৈ ৰাব ।

সিদ্ধিবাৰ । তেনেহলে ভালেহে হ'ব, এছাৰতে গজপুৰীয়া ককায়ে গৃহস্থৰ বস্ত্ৰ দেখা পাবি ।

প্ৰিয়বাৰ । “হুইও যে তাক বৰি-বাৰি চেকীঠোৰাৰে কোৰাৰলৈ দেখা পাব, সেইটো ভাবিছ নে নাই ?

জপৰা । চোৰৰ যি গতি হয় হওক, মই হলে এই বেজিৰ জুইত আনু পুৰি ৰাম । মাৰৰ বেজিলৈ আৰু ৰাট নেচাওঁ ।

প্ৰিয়বাৰ । জপৰা-আনু নে বোৱা-আনু ?

গজপুৰীয়া । জপৰা-আনু, চীনা-আনু, বোৱা-আনু, কঠ-আনু, বঙা-আনু, বগা-আনু, গুটি-আনু, আৰু এইবোৰৰ লগতে পানী-আনুও ।

প্ৰিয়বাৰ । গজমুৰ্খ । গাধ ! মাহৰ ডুলি ! সৰিয়হৰ ডুলি ! ডগা ডুলি ! বোলোঁ পানীআনুৰ পানী গজপুৰীয়াৰ গাত পৰিব লাগিলে, গজপুৰীয়াৰ ইমান ডাঙৰ ধানপুৰীয়া জুইকুৰাই যে নুমাই ৰাব, এইটো জোৰ বনত খেলোৱা নাই নে ? সেইদেখি পানী আনু এইকুৰা জুইত নিদিওঁহক ।

গজপুৰীয়া । বোলোঁ ডেকাকুকন ! মই মুৰ্খ নে কোন মুৰ্খ ? মই যে একেবাৰেই ইমানবোৰ বস্ত্ৰ হ'ব নোৱাৰোঁ, সেইটো বুজিব নোৱাৰাবোৰ নহয় নে ? মই গজহস্তী হলে গাধ হ'ব নোৱাৰোঁ । মাহৰডুলি হলে সৰিয়হৰডুলি হ'ব নোৱাৰোঁ । সত্যসদসকলক সজুট কৰিব লাগিলে, আমি কেউটাই ভাওবোৰ ভগাই ল'ব লাগিব । ধৰা, মই যদি গজমুৰ্খ ভাও ল'ব লাগিল, তেন্তে বোজা বোৱা দীঘল কাৰ্ণেৰে সেই চাইটেঙীয়া জজটোৰ ভাও জুৰি ল'ব লাগিব । সিদ্ধিবাৰে মাহৰ ডুলিৰ আৰু জপৰাই সৰিয়হৰ ডুলিৰ ভাও লওক । টোকোঁৰাক ভগা-ডুলিৰ ভাওটো দিয়া । আৰু টোকোঁক সৰিয়হ পাতি । তেহে কথাবোৰ খেও খাব । কিন্তু ভাও দিবলৈ বোৱাৰ আগেয়েই একোটোপা লাওপানী নেখালে যে ভাও ভালকৈ নোলায়, সেইটো তুমি ভবা নাই কিয় ? নিৰামহীয়া মুখত ভাও ওলাওক ছাবি “আহে সভাসলোক !” কথাবাৰেই নোলায় ।

প্ৰিয়বাৰ । তেন্তে “আহে গজপুৰীয়ানী লোক !” আন লাওপানী ! আন লাওপানী !

[এটাইকেইটাই “আন লাওপানী” বুলি একেলগে চিয়ৰে । গজপুৰীয়ানীয়ে এহাতে এটেকেলি লাওপানী আৰু আন হাতে তিনিটা বাটি লৈ প্ৰক্ষেপ কৰি, প্ৰিয়বাৰৰ/ আগত ধৰ । গজপুৰীয়াই চালি এটাই কেউটাকে মিলে আৰু নিজেও ধৰ ।]

[টকৌ আৰু টোকোবাব প্ৰবেশ :]

টকৌ (দুৰ্ঘ পৰাই)। বাইৰাইড এ। এই বাইৰাই কেইটাই অকলৈ অকলৈ টেকেলিয়ে টেকেলিয়ে লাওপানী পিছে এ।

টোকোবা। নহয়নো কি থাক ? আমি বুটা কৰবাতো থাকিলে। এই ধৰুৱা কেইটাই লাওপানীতে পাঁতুৰি কুৰিছে।

প্ৰিয়বাব। বোৰোঁ। যেনে যেনে থাক, যেনে যেনে থাক, নিচিৰিবিবি। তহঁতেও লাওতাব আৰু লাওপানী বাই চকাড্ডিঙা লগাইক। ওখাণি এইদৰে হাৰি ও-বিঙ নকৰিবি, মুখ লাগিব।

গজপুৰীয়া। মুখ লাগে যদি লাগক, ঢেকী-টোকোবে মুখ ডাঙি দিম।

টকৌ। ডাঃ ডাঙিবি, কিন্তু চাৰি—মুখৰ বিছাটো যেন হাব মেথায়। সেইপিনে লাওপানী থাকি দিলেই যেন সবকি পেট পাৰগৈ।

গজপুৰীয়া। লাওপানীৰ সোঁতে ডাব লগতে টকৌ ডাটটোকো বে উটাই নিব। সেইটোৰ কি হব ?

প্ৰিয়বাব। উটাই নিয়ে যদি নিমক, হানি কি ? টকৌৱে এবাব কোনোমতে ঠাউনি পালেই ডাতে গাজ হেলি গছ হব। আমাৰ টকৌ অবব।

গজপুৰীয়া। টকৌৰ নহয় এটা গতি লাগিল, কিন্তু আমাৰ টোকোবাব কি হব ?

প্ৰিয়বাব। টোকোবাই সেই টকৌ গছতে বাহ লব। নহলে তাৰ কপালত যি আছে সেয়ে হব।

গজপুৰীয়া। টোকোবাব কপালখন ইমান আহলবহল যে তাত তিনিপুৰা সিজোৱা ধান বেলি দিলেও, এছোৱা পৰিছে থাকিব।

প্ৰিয়বাব। বুৰ্খ। টোকোবাব বুৰছে টপা, কপাল যে বহল নহয় সেইটোৰো তেৰ ভু নাই নে ?

গজপুৰীয়া। বোৰোঁ, বুৰৰ চুলি সৰি টকলা হৈ সি কপালেৰে সৈতে, দিখৌৰ সৈতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ লগ লগাৰ লগ লাগি বহল হৈ যোৱা নাই জানো ?

সিদ্ধিবাৰ। সকলো চবাবে লখিৱাই লখিৱাই হেনো চবাই টোকোবাব বুৰ টকলা কৰিছিল। আমাৰ এই মাকুৰ টোকোবাবনো বুৰটো কোনে লখিৱাই ডেনে কৰিছে ?

অপবা। দেখৰ টোকোবাবীৰোৰে।

সিদ্ধিবাৰ। টোকোবাব টোকোবাবী বুৰেই এজনী। আমাৰ চাবলৈকে। সৰি, পাছলৈ চাব-

লৈকে। সৰি। আকৌ টোকোবাবীৰোৰ হব কৰ পবা ?

অপবা। তহঁতে কি জান ? মোৰ বুৰত চুলি বিৰান, এই টোকোবাব টোকোবাবীও নিৰান। অৱশ্যে চিন-ছাব ববা এজনীহে।

প্ৰিয়বাব। সিহঁতে টোকোবাব লখিৱাব কিয় ?

অপবা। আমাৰ ন'ব ডাল, সেইদেৰি।

গজপুৰীয়া। বোৰোঁ। অপবা। তহঁতে সেই টোকোবাবীৰ জাকত আছিলি নেকি ? সিহঁতৰ ফলীয়া হৈ জাকত সোৱাই টোকোবাব বুৰত চৰণ চলাই, জোৰ ভৰিটোও খোৰা কৰিলি নেকি ?

প্ৰিয়বাব। তুপু বও গজাননু। জোৰ বৰপেটৰ ওপৰত অপবাই চৰণ চলাব চাৰি।

টকৌ। সেই বৰপেটৰ ওপৰত সি চৰণ চলাবলৈ গলে, দিখৌৰ পলগত বুঢ়ী গাই সোৱা-হানি সোৱাই বব।

গজপুৰীয়া। সেইদেৰি অপবা বুঢ়ী গাইক বিপদত পেলাবৰ হলে, সেই পলগ শুকাবলৈ দিব নোৱাৰি। জাক লাওপানীৰ ধলেৰে যেনে যেনে ডিৱাই বাধিব লাগিব। কি কোৱা। ডেকাকুকন ৰোপা ?

প্ৰিয়বাব। অলুং। লাও, লাওপানী।

(এটাইকেইটাই একেৰেলিয়েই লাও, "লাওপানী" বুলি চিৰিৰে আৰু খায়।)

অপবা। ডেকাকুকনদেউতা। শাস্ত্ৰত কৈছে—বোঁবাত উঠিলে চাবুক লাগে। আমি কটিকা নাৱৰ তাজী বোঁবাত উঠিলোঁহক, কিন্তু হাতত চাবুক নাই।

প্ৰিয়বাব। কি চাবুক ?

অপবা। বোৰোঁ। ধপাতৰ চাবুক। এই চাবুক নহলে বোঁবা নচলে।

প্ৰিয়বাব। আন চাবুক।

(এটাইকেইটাই একেলগে "আন চাবুক" বুলি কিৰীলি মাৰি দিয়ে।)

গজপুৰীয়া। কি বক্তিস। জোৱালোকে এইদৰে কিৰীলিয়াই হাতী-বাৰ খোৱাইছা নে নাই বিলত পল বাবলৈ গৈছাইক ?

টকৌ। বিলত পল।

প্ৰিয়বাব। তই কি পল মাৰি অ' টকৌ ? টকৌখটীয়ে পলৰে পেলাগে জুজুকীৰ কাষলৈকে বাব সোৱাৰে। পলেই জুজুকীৰ বিছাত সোৱাই বাব।

গল্পপুৰীয়া । নহলে বোকাড সোমাই আনব
গচকড জোল হব ।

টকৌ । মহঙ জোল । বোকাড সোমাই গাছ
বেলি গছ হৈ তহঁততকৈ ওৰহে হব ।

গল্পপুৰীয়া । কুছ পৰোৱা নাই । সেই গছতে
আমাৰ চোটে বাই বাহ গাছি ওলমিবৰ হুকুম, আমাৰ
সেই হুকুম বোপাৰ পৰা ইয়াৰ আগেয়ে হৈ গৈছে ।
ভেগেহলে গি কাঁচী কাঠত ওলমাব পৰা লাৰিব ।

অপৰা । আৰু সেই বাহতে চোফোবাই কণী
পাৰিবৰ হুকুমটোও হৈ যাওক ।

চোফোৱা । তেন্তে তলত থকা তহঁতৰ মূৰত
কিবা কিবৰ হুকুমটোৱেই বা বাকী থাকে
কিয় ? সেইটোও হৈ যাওক ।

গল্পপুৰীয়া । তাৰ আগতে ধপাত আনিবৰ
হুকুমটোও হৈ যাওক । তেনেহলে ধপাত খাই আমি
গা টুটাই লব পাবিনহঁক ।

প্ৰিয়বাম । আন ধপাত ।

(এটাৰেহঁটাই “আন ধপাত” বুলি চিয়ঁৰে।)

গল্পপুৰীয়ানী । “আন ধপাত” কোনে ?
গল্পপুৰীয়ানী তোমালোকৰ বান্দী নহয়, বাবে বাবে
ধপাত আমি দি থাকিবলৈ । যই ডেকাকুকন
দেউতা বোপাক ধপাত লগাই আনি দিব । তোমা-
লোকক নিদিওঁ ।

গল্পপুৰীয়া । বোক একা ?

গল্পপুৰীয়ানী । তুমিনো কিহৰ বাপু ?
তোমাকো নিদিওঁ ।

গল্পপুৰীয়া । কিয় ? মোৰে সৈতেও পীৰিত্তিৰ
কবাল এবাল নে ? কোমলভাৱে মোৰি বুঢ়া-
ভাৱে মোলটো দলিয়াই পেলালি নেকি ?

টকৌ । (গীত)

প্ৰণয়ৰ স্বভাৱেই চকল
কটা কাপোৰ পাৰি বহে,
(ধৰে) নতুনৰ আঁচল ।
পুৰণি মলঙি টেঙিল,
নতুন পাগ উঠিল,
কবাল কুমলি গল,
জোৰা সুলকিল ।

গল্পপুৰীয়া । (গীত)

চুড়মহীয়া পকা ও
কেচিল কেচাব লগত,
লাওপানীৰ জীপত পোখা
ওলাল শুকান গছত ।
গল্পপুৰীয়াৰ গজমুকুতা
পোহৰ ডিবিবিয়া,
গল্পপুৰীয়ানীয়ে লাখ টকা,
হাটত বেচি পায় ।

প্ৰিয়বাম । চুপ্ ! চুপ্ ! (গল্পপুৰীয়ানীক)
বোৱঁ ! তুমি মোলৈকে ধপাত লগাই আনাইগৈ ।
ইহঁতক দিব নেলাগে ।

[গল্পপুৰীয়ানীৰ প্ৰস্থান ।]

টকৌ । (গীত)

ধুনীয়া ও ধিন্দোদোৱা ।
তামাখু এচিলিম লগাই দিয়া ।
গল্পপুৰ-পুৰ-অনীয়া,
ডবা ধোৱাধোৱা
কি কৈ বখিলা ?
মোৰে ধোৱাধোৱা,
কি কৈ বখিলা কোৱাঁ ?”

[গল্পপুৰীয়ানীৰ ধোৱাধোৱা লৈ প্ৰবেশ ।]

গল্পপুৰীয়ানী (প্ৰিয়বামক) । ধৰক বোপা
দেউতা ।

(প্ৰিয়বামে গল্পপুৰীয়ানীৰ হাতৰ পৰা ধোৱাধোৱাটো
লৈ ধপাত খায় আৰু গল্পপুৰীয়াক দিয়ে ।)

গল্পপুৰীয়া (ধপাত খাই) । আজি ধপাতত
চোক নাই । কিবা সেঙেতা সেঙেতা লাগিছে ।

প্ৰিয়বাম । আমালৈ আছে, তোলৈহে নাই ।

গল্পপুৰীয়া । তোমালৈ থাকিবতো দেও
আজি তোমাৰ পুহয়াহ । গল্পপুৰীয়াবহে
সৰ্বনাহ ।

টকৌ । (গীত)

পুহমহীয়া পকা আঙঠা কাৰো ভাগ্যত হয় ।
কাৰো ভাগ্যত আত্মিয়া কল, চেচা পানী বয় ॥
কোনোৰ কপালত জাপৰ উম,
কোনোৰ গছৰ তল ।
কোনো উঠে ধৰচাঙত,
কোনো বৰাঙত ।

গজপুৰীয়া : হেৰ টকৌ ! আজি ভয়েই ঘোৰ
কৰচত ইমানখোৰ গীত-গদ্য মাতি থাকিবি নে ?
আক নিৰ্ভীৰ ! মোৰ খবচ বহু কৰিযোঁ । গা যদি
বাৰুজা খবচত গা । সাগা যদি যয়েই এটা এডোখৰ
গাওঁ শুন,—

গজপুৰীয়া । (গীত)

সাগৰৰ পানী জাক বানবে
দিনে-ৰাতিয়ে খায় ।
সগৰ বজাৰ ভাখাপি সাগৰত
পানী চপ্চপায় ॥
কেকেটুৱাৰ পোৱালিয়ে
পকা ভোমল পাই ।
বঙা সেৰি কানুৰি ববে
দাঁত ভাগি যায় ॥

প্ৰিয়বাম । হেৰ গজপুৰীয়া ! হেৰ হাতীৰুৱা
পৰ্বত । বনে বনে থাক । বাসুণভোকোলাৰ গান
কোনোও নুশনে ।

গজপুৰীয়া । বৰপুখুৰীয়ে শুনে ।

টোকোৰা । ভোমাৰ বৰপুখুৰী সো গজপুৰী-
য়ানী নে ?

গজপুৰীয়া । অলুৰং ।

গজপুৰীয়ানী (মুখ বিকটাই, গজপুৰীয়াটো চাই) ।
ইন্ কেনেখন কৰিছে নেদেখিছা ! মই এওঁৰ
বৰপুখুৰী হবলৈ গলোঁ ?

গজপুৰীয়া । হৰিতো, তই বৰপুখুৰী । এই
বৰপুখুৰীত মই পদুম হৈ কুলিম । ডেকাকুকন বাজহাঁহ
হৈ চৰিব । টোকোৰা, জপৰা, সিদ্ধিৰাম, লালুকী হৈ
ৰাতিবিব ।

টকৌ । মইনো বাদ গলোঁ কিয় ?

প্ৰিয়বাম । তই তাত শেনাই হৈ ওপঙিবি ।

গজপুৰীয়া । ভেস্তে আন লাওপানী ।

(এটাইকেইটাই “আন লাওপানী” বুলি চিৰঁবে ।)

গজপুৰীয়ানী । মই জোৱালোকক ইমানকৈ
লাওপানী খাবলৈ দিব নোৱাৰোঁ ।। জোৱালোকে
মতলীয়া হৈছাৰিক ।

গজপুৰীয়া । মতলীয়া হইহেঁ বদি, লাওপানী
খাই মৰ । মোৰ গজপুৰীয়ানীৰ মুখচক্ৰৰ মৌবহ
খাইহে ।

(এটাইকেইটাই “মৰ মৰ” কৰে ।)

গজপুৰীয়ানী । বোলোঁ মতলীয়া হৈ মোৰে সৈতে
এইদৰে তেঁটা নকৰিবা একা ।

গজপুৰীয়া । তেঁটা কৰিব নাহাৰে বদি আকৌ
এটেকেলি লাওপানী আনি নে । আগৰ টেকেলিয়ে
আমাক মতলীয়া কৰক ছাবি আমাৰ গাৰ খুৰখুৰকে
নখজুৱালে ।

গজপুৰীয়ানী । ইন্ এওঁৰ খুৰখুৰ নখজুৱালে ।
মৰৰ বাপীত কথা কওঁতে জিতা মোৰোল মোৰখুৰা
হৈছে । জোৱালোকক বই বলিয়া কৰি বং জাক-লাচক
নেকি ?

প্ৰিয়বাম । বোলোঁ গজপুৰীয়ানী ! জোমাৰ গজপুৰীয়া
বলিয়া হোৱাৰ ভয় নাই । মৰৰ টেকেলিটো বি দিয়া
বলিয়া হব, সেই দিনায়ে জোমাৰ গজপুৰীয়া মন ৰাই
বলিয়া হব, এইটো নিশ্চয় ।

গজপুৰীয়া । ডেকাকুকন । চাৰাচ, চাৰাচ । এইখাৰ
কথায়ে খাছে খোপে ৰাই গল । কি যোল টকৌ ?

প্ৰিয়বাম । বনে বনে থাক, বনে বনে থাক
মৰৰ টেকেলি । ভেনৰ মুঠি কি । (গজপুৰীয়ানীটো
চাই) তুবি লাওপানী আনা, একো ভয় নকৰিবা ।
ইয়াত কাবো বলিয়া হবৰ সত্যনা নাই । এটাই
কেউটা পকা নাৰিকল ।

গজপুৰীয়া । নাৰিকল পেটত পানী নেখাকে নে ?

টকৌ । থাকে ।

গজপুৰীয়া । ভেস্তে আমাৰ পেটত লাওপানী
নেখাকিবৰ কাৰণ কি ?

প্ৰিয়বাম । একো কাৰণ নাই । আন লাওপানী !

(এটাইকেইটাই “আন লাওপানী” বুলি চিৰঁবে
আৰু গজপুৰীয়ানীয়ে লাওপানী আনে ।)

গজপুৰীয়া । ডেকাকুকন বোপা । আজি জোৱালৈ
মোৰ বৰ মৰৰ লাগিছে । চুমা এটাকে খাব নে ?

টকৌ । চেলেকা এটা যাৰ ।। জোমাৰ জাঙৰ
প্ৰাণীয়েতো চুমা খাব নেজানে ।

টোকোৰা । বই কওঁ—চুমাও নেখাবা, চেমেকাও
নাৰাৰিবা । সেই দুইটাতে বিপদ । সেইদেখি তুমা
এটা যাৰা ।

জপৰা । তাতো বিপদ আছে । বই কওঁ—
গজপুৰীয়া । ভোমাৰ বদি ডেকাকুকন সেউজলৈ
ইমান মৰৰ লাগিছে, ভেস্তে তুবি উঠি অলপ দুবলৈ
যোৱা ।। গৈ জব পৰা কাহ এটা ফলি বিয়াপৈ ।
জেনেহলৈ বৰবে জোমাৰ ডিঙিৰ দৰু দৰিছে কুলি
অলপ মৰ । কি কৰা দিদি ?

সিঁড়িয়ার। ভাতোঁক ভাল, যদি তেওঁ দুইব পৰা
ডেকাকুকন সেউতাৰ কালে লীলনকৈ হুনিয়াহ এটা
কাচি দিয়ে।

টকো। মোৰ বনেবেও হুনিয়াহ এটা কাচি
দিয়া ভাল। সি হলে গাভুত লাগি যাব।

সিঁড়িয়ার। বোলোঁ, আমাৰ গজপুৰীয়াৰ হুনিয়াহ
গজপুৰীয়ানীৰদে বড়। সেই হুনিয়াহ লোকৰ কালে
কাচি পঠিয়ালে গজপুৰীয়ানীয়ে ভাতোঁ আপতি
কৰিব।

টকো। (গীত)

বৰবৰ চিন চেলেকাচেলেকি

(ভাব) সৰু ভায়েক চুনা,

চুনা যবিল বিবনিত পৰি,

দদায়েক আহিল শুভা।

শুভাক গিলিলে হাঁহি-বাঘিনী,

হুনিয়াহ বল দ্বত,

চাই থাকি হাঁকুটি লগালে,

বৰব লাগিল বুকত।

শ্রিয়াম। গজপুৰীয়ানীৰ কথা ঠিক। তহঁতৰ
এটাইবধাবে ফটিকাৰ বাগী লাগিছে। উঠইক,
আজিলৈ সভা জাগিল।

[গজপুৰীয়ানীৰ বাহিৰে সকলোৰে শ্রিয়াম।]

গজপুৰীয়ানী (স্বগত)। আই ঐ বেহি, কেনেকৈ
নাডাবাৰ বাঙে। “গজপুৰীয়ানী”!! তুমি থাকিববহে
বন বার। “গজপুৰীয়ানী। তুমি লাওপানী আনা”।
আনিবজো। ডোনাটলৈ নানিনো বই কালৈ আনিব ?
তুমি মোৰ জীয়াটো খুজিলেও আনো বই নিদিয়াটো
খাঙ্কিব পাবিব ? উহঁ। ববলোকৰ পোৱালি।
বাউনীয়ে আকাশৰ ডবা হাত বোলাব নিচিনা কথা।
হলেইবা ববলোকৰ পোৱালি ? ববলোকৰ পোৱালি-
য়েইহেডো সৰু মানুহৰ হাতত পবিলে আজোলজোলৰ
বড় হয়, ডাঙৰ মানুহৰ হাতত নহয়। এ মোৰ নিচিনা
জনীয়ে পালে তেওঁক পোৱাই আবাধাৰি আখাৰি
নহয়। বুকুৰ পৰা নেৰোঁৱেই নহয়। “গজপুৰীয়ানী।
যোৱাঁ। তুমি বোলৈকে বগাও আনাটৈ, ইহঁতলৈ
আনিব নেলাগে।” “বোলৈ বগাওত চোক আছে,
তহঁতলৈহে নাই।” কথা কেইবাৰ তুমিয়েই আনুৰীৰ
পা হুত লাগি গৈছিল। বোক ভাল পায়। আক
পোৱা কৰিব লাগিব ভেহে। মোৰ পাছে পাছে কুবা
হব বেতিয়া, বোক নেদেবিলে এৰাঁ চৰা বেন হব
বেতিয়া, ভেতিয়াহে কাব হয় বুজিব। বই জনা
আহিবকোটাকে এটা এটাকৈ খুৱাই পেজাওঁ কিয় ?

সেই কেইটাবোৰেই পাবিব পাওঁ দেখোন। সেই কেইটাবোৰেই
জপ নৰবিলে ভাব নিছজো আলতী বাহিৰ তহঁতৰ পৰা
ডাঙৰ ডাঙৰ আহবি আনি খুৱাব পাবিব। হব।
পাবিব। মোৰ বনে কৈছে—“গজপুৰীয়ানী। তুমি
পাবিবি।” যাওঁ সেই বদবাই পাণজোপাৰ ভিন
জাল পিপা আখিৰেই তুলি খওঁ। কহিলৈ পুৱা বাহী
বুৰেবুৰেই গৈ আঙিনীপাণৰ গছৰ বকবাআল আনিব।
আনুৰূপ হুণৰ জোকাৰা আছেই।

[শ্রিয়াম]

কৃত্তীৰ দৰ্শন

হান—জাতিত বৰকুকনৰ বৰ

কাল—বাতি

[জাতিত বৰকুকন আৰু তেওঁৰ জাৰ্ঘ্যা।]

জাৰ্ঘ্যা। গিছেনো আজি আপোনালকলৰ কি
খিৰ হ’ল ? পাটছাব সৈতে বুঁজ কৰাই খিৰ হ’ল
নে বিত্ৰতা কৰাই খিৰ হ’ল ?

জাতিত। বুঁজ।

জাৰ্ঘ্যা। আপুনি ?

জাতিত। বোক বজাই বৰকুকনৰ বিজাপ দি
সেই বুঁজৰ সোনাপতি পাতিছে।

জাৰ্ঘ্যা। ঈশ্বৰৰ চৰণত মোৰ আশেব সেৱা।

জাতিত। বৰকুকননী হলো বুলি হবলা ?

জাৰ্ঘ্যা। নিশচয় নহয়। আপুনি বৰকুকনৰ
বিজাপ পালে দেখি।

জাতিত। বই বৰকুকন হোৱা বাবে তুমিও
জাৰ্ঘ্যা দেখি স্বভাৱতে বৰকুকননী হলো সেইটো
বুজি।

জাৰ্ঘ্যা। নিশচয় নহয়। মোৰ নিজৰ চিন্তা-
ভাবনাৰ লেখ-বুজ মোৰ হাতত নাই। বই মানত
কৰিলোঁ বা বাঢ়িলোঁ সেইটোব জু বই নমওঁ। বই
মোৰ স্বাৰ্থৰ জাৰ্ঘ্যা—তেহেটলৈ তেওঁ বৰকুকনেই
হওক বা খবিতাৰীয়েই হওক—সেইটো বিজাপ
বই বিচিনা পালোঁ, সেই দিগাই বই ববলোক
হৰোঁ। মোৰ এই বিজাপৰ পাছত মোলৈ বি আহে
আহি থাকক। জাত মোৰ স্বৰ্ণ-ভগ্ননও নাই, আনন্দ-
বিবালনও নাই। অৱশ্যে নিৰাশনে দিছে বেতিয়া
জাক বই কৃত্তক চিত্তেৰে গ্ৰহণ কৰিব, এতিয়াও
কৰিলোঁ। আৰু জাব অগত্বে আনন্দও বৰি মোলৈ।
আহিছে আৰু, সেইবাবেই আনুৰূপ বুলি কৰিব।

লাচিত। মানুহে কথা কব জানিলে, কথা এনেদৰে খেও খাই সুহলা হৈয়েই ওলায়।

ভাৰ্ঘ্য। বোৱোঁ বহিনো কব বজা পাটছাৰ নভাও দুবি কুৰি মহলা মাৰি কথা কবলৈ নিকিলোঁ যে বই কথা কব জনা হলোঁ ? আপুনি দিনে-বাতিয়ে বজাৰ বচৰাত বহি বেল-দোৱান কৰি থাকে, আপুনিহে কথা কব নজনা হ'ল আৰু বই বুৰ্জ ভিক্তা এজনীয়েহে কথা কব জনা হলোঁ ? বঢ়িয়া কথা। আপুনি কথা কব নজনাৰ চিন এইটোতেই পালোঁ নহয়, আন দেলাগেচোন।

লাচিত। শুনা সজ কথা কবলৈ ইশুৰেহে মানুহক নিকায়। ডা-ডাঙৰীয়া, বজা-পাটছাই নিকাৰ নোৱাৰে। সোণ বি সি বোকাও পৰি থাকিলেও সোণ আৰু কঁৰীয়া হৈ জোয়াৰ কাণ্ড ওলমি কাণ শুৱাই থাকিলেও সি সোণ। সীহ এডোখৰক বজাই ডিঙিত আৰি থলেও সি সীহ শুতি সোণ নহয়।

ভাৰ্ঘ্য। এতিয়া কওকচোন, কোনে কথা কব জানে। এইটো কথা কব নজনাৰ চিনৰ সেন্ধ দুই। বাক সঁচাকৈ কওকচোন, এনে লনিকৈ কথাখাৰ মোৰ বুৰৰ পৰা ওলালহেঁতেন নে ? বজাই বাটে-পথে মানুহক ধৰি এনেই বৰকুকন নেপাতে।

লাচিত। দিল্লীৰ পাটছাৰ সেনাপতিৰে সৈতে এনেদৰে লনিকৈ কথা কবলৈকে বজাই মোক বৰকুকন পাতিছে নে ?

ভাৰ্ঘ্য। বজাই জানে, যাব গাত এনে গুণ আছে, ডেউ বোগল সেনাপতিৰ গাতও লনিকৈ হিট-কাঁৰ মাখিব পাৰিব।

লাচিত। জোয়াৰ কথাও এতিয়া মোৰে নিচিনা নহি। 'ভাৰ্ঘ্য' যে বোগল সেনাপতিৰ গাত খেও-বুৱাই মিহিকৈ কাঁৰ মাৰিব নোৱাৰিবা সেইটো কোনে জানে ? চাৰা, বজাই জোয়াৰ এই গুণৰ ডু পালে জেৰাকো বোগল সেনাপতি ফিকুৰ কাঁৰ গাত কঁৰিলাকলৈ লগাই দিব। ফিকুৰ কাঁৰ মোৰ নিচিনা গতি বহলে হয়। (নিজৰ গালৈ আঙুলিয়াই) এইজন সেনাপতিজো জোয়াৰ বিহি চোকা কাঁৰত ৰাইজ হৈ জোয়াৰ কাষতে পৰি আছেই।

ভাৰ্ঘ্য। বাওক আপুনি কিবা ঠোটা কৰিবলৈ জাখিল। বই ইমানকোৰ কথাৰ মানুহ নহওঁ বুজিছে নে ? আপোনাৰ বেকা কথাৰ পাকড সোৱানলৈ কোঁৰ লকতি নাই।

লাচিত। এৰা, এৰা। তুৰি একেবাৰেই ধোদৰ আদিতো বেদ পোণ, বইয়ে বেকা। বোৱোঁ,

নিজক এটায়ে পোন দেখে, লোককহে বেকা দেখে। লাচিত হেন মানুহটো বাৰ চকুৰ পাকড, বাছৰ বেৰত, বৰবৰ চাকত পৰি ডিবি পাক খাই জবীভাল বেল হৈ ভৰিত পৰি আছে, সেইজনী হেনো পোন, বই হৈ বেকা।

ভাৰ্ঘ্য। এৰা আৰু এৰোপ আগবাঢ়ি কৈয়ো নকৰ কিয়, “বি জবীভাল হৈ জোয়াৰ ভৰি দুটা, বাস্কাৰে হাতীৰ ভৰি বজাগি ৰাছি থৈছোঁ ?”, খোৱোঁ হেৰি। কথা কব নজনা অকবা মানুহটো। আপোনাৰ কথাৰ ভালখনি অলপ সাবৰক। জোয়াৰ বিচিনা খলিছা-ডুচেলা আপোনাৰ হাতত এনেই বকা পৰি আছে, ডাটল ভাল নেলাগে।

লাচিত। বাক সেইবোৰ বুজিছোঁ। সম্ভ্ৰান্তি কোৱাচোন, জোয়াৰ বৰপুত্ৰক লৈ বই এতিয়া কৰে। কি ?

ভাৰ্ঘ্য। মোৰ বৰপোৱে কি কৰিলে ?

লাচিত। একো নাই কথা, মাথোন দিনে-বাতিয়ে চোৰ, ভকাইড, ডুৱা, বদাহীৰে লগ জাঙ্গি মোৰ নাক-কাণহে কটাই ফুৰিছে।

ভাৰ্ঘ্য। সেইবোৰ মিছা কথা, বই বিশ্বাস নকৰে। আপোনাক কোনোখাই বিয়ালডহে জৰ নাৰে ভেনেকৈ লগাইছে।

লাচিত। সেইটো হয়। জোয়াৰ বৰপো একেবাৰেই অজলা, অঁকৰা, নিছলা, নিৰাতী, হোজা লৰাটি হৈয়েই আছে। ডাক তুৰি কোলাত লৈ চুৰা গোটাচেৰেক ৰাই নাৰ গাই শুউৰ। লোকে বিয়ালড-হে বোৱা বোলে। বোৱোঁ বৰবোপাৰ বাক। জোয়াৰ, লৰাৰ বেনে বিদ্যা হৈছে, ডেউ কোনোবা বিদ্যা বিদ্যাৰসাগৰ ৰিভাপ লৈ, মোৱাইডামুলী বৰবকুৰ পুত্ৰ লাচিত বৰকুকনক বৰকুকননীৰে সৈতে লৈ লৈ সাগৰৰ পৌৰাভতে বুৰাই নথলেই মজল। জাঙ্গি অজলা ল'ৰাৰ বাক। যদিও তুৰি পতিয়াব পোখোঁকা, তথাপি কওঁ—এই ল'ৰাই জোয়াৰ কুলত কলত সাপিলে। হাতী বেন মঙহাল, গাঁহবি বেন পেটাল, বদাহী মানুহ এটা আছে, ডাক তুৰি কেতিয়াবা নেবিছা কিছাদি। সি হ'ল জোয়াৰ বৰপুত্ৰৰ লাওপানীৰ বাদ। আৰু চোৰ, ডুৱা, বদাহী গোটাচেৰেক আছে সিহঁত হ'ল জাব লগৰীয়া। জোয়াৰ পোৱাই সিহঁতৰ সন্তত জোয়াৰ পিতৃ-পিতৃজনৰ বহ ৰচাই নববেৰে দিনো তুলন্ত পিব দিব সাপিলে। আদি সকলোবোৰে জোয়াৰ পুত্ৰৰ পুণ্যৰ কলত ৰাহুহলে হৈ এতিয়া মানন-লগোৰতৈ বা কৰ্গলৈ উৰি যাবইক, আৰু ভয় নহি। পিতৃ-পিতৃজনৰ কিদ্যা—কজিৰ-বিদ্যা বা জাল মানুহে চৰ্ভা বকা পাৰাখিল। সাইখা বাজাখিলক কিয়

ইচ্ছাবিধি সি ওচৰলৈকে নেৰায়। দিনে-বাতিয়ে সৰু মানুহৰ লগত ঘূৰি কুৰি চোৰ-ডকাইতৰ বিদ্যাহে উপাৰ্জন কৰি ফুৰিছে। সঁচাকৈ কৈছোঁ, সি আঁৰৰ সাক্ষ কটালে। তোৰাৰ গৰ্ভতে সি কিয় বৰি নগ'ল ?

জাৰ্জা (চকুলো টুকি)। মোৰ ল'ৰাটোৰ কোনে-নো বড় হ'ব খালে ? উ। উ। বই বুজিছোঁ, কোনো-বাই জাক আয়দি খৰাইহে তেনে কৰিলে। মোৰ ল'ৰাটোক খিয়াল কৰি কোন শত্ৰুৱেনো এনে কৰিলে। উ। উ। (চকুলো টোকে)

নাচিভ (দূৰত প্ৰিয়বামৰ মাত শুনি)। সেইটো তোৰাৰ পুত্ৰৰ মাত শুনিছোঁ নহয়। সেইটো কোন ? প্ৰিয়বাম নে ?

প্ৰিয়বাম। হয় দেউতা ময়ে।

নাচিভ। এইপিনে আহ।

[প্ৰিয়বামৰ প্ৰবেশ]

ধৰকুকননী। হেৰ ৰোপাই। বইনো এইবোৰ তোৰ নামে কি শুনিবলৈ পাইছোঁ কচোন ?

নাচিভ (বৈণীয়েকক)। তুমি মনে মনে ধাক্কা। মোকে সুধিবলৈ দিয়াচোন। (প্ৰিয়বামক) তই কলৈ গৈছিলি ?

প্ৰিয়বাম। অলপ কুৰিবলৈ ওলাই গৈছিলোঁ।

নাচিভ। কালি বাতি দুপলৈকে ক'ত আছিলি ?

প্ৰিয়বাম। ডাৱনা চাইছিলো।

ধৰকুকননী। হেৰ! নোখোৱা-নোবোৱাকৈ এই বাৰবহীয়া বাতি তই ডাৱনা চাব পাৰ নে ? কি বগিয়া ল'ৰা একা। মোৰনো কি বৰিবৰ দিন হ'ল।

নাচিভ (বৈণীয়েকক)। তুমি মনে মনে ধাক্কা-চোন। মোক সুধিবলৈ দিয়া (প্ৰিয়বামক) হেৰ! কি ডাৱনা ? কত ডাৱনা ?

প্ৰিয়বাম। লোকতলীত। বাধাহৰণ ডাৱনা।

নাচিভ। আমাক সেই ডাৱনালৈ বত্ৰ নাছিল যেতিয়া, তই তালৈ গৈছিলি কিয় ?

প্ৰিয়বাম। লগৰ ল'ৰা অনচেৰেকে মোক টানি লৈ গ'ল।

নাচিভ। আটেকুৰি বছৰীয়া বদাহী পেটাল সেই লক্ষপুৰীয়া নামেৰে ল'ৰাটোৱে নে ? নানাত কিয় ? হেৰ! তই মোক কি কাকি দিবি ? বই লাড়ী-সকল মোপাকে জানিহে। তই ক'ত কুৰি ক'ব, তেওঁৰ জীৱন জীৱি উঠবে বই পুৰি আহে। বাক তেওঁৰ চকু দুটা ইয়াৰ বত্ৰ হৈছে কিয় কচোন ?

প্ৰিয়বাম। কালি বাতি চৌপনি কতি হৈছিল দেখি আৰু এতিয়া চৌপনি আহিছিল, জাভে অলপ মোহাৰি দিছিলোঁ।

নাচিভ। বাটত খোজ কাঢ়ি কুৰোঁতেই চৌপ-নিৰে জোৰ লগ ধৰিছিল নে ? বাক, তোৰ মুখত কটিকাৰ গোছ কিয় ?

প্ৰিয়বাম। কতা ! বই দেখোন নাই গোৱা।

নাচিভ। কটিকা পেট সুৰাওঁতাই নিজৰ মুখৰ গোছ নিজে পায় নেকি ?

প্ৰিয়বাম। কি জানি দেউতা ! বই সেইটো নেজানো।

কুকননী। বোলোঁ ওবে দিনটো নোখোৱা নোবোৱাকৈ ট-ট কৰে ঘূৰি কুৰি তাৰ পিতৃপানী উজাৰ খাইহে গোছাইছে, যদি গোছাইছে। মোৰ ৰোপায়ে লাওপানী ক'ত পাব ? মোৰ অজলা ল'ৰা-টোৱেনো লাওপানী কি বুজ পায় ? হেৰি! কিয়নো তাক সেইদৰে কয় ?

নাচিভ। তোৰাৰ ল'ৰা বৰ অজলা। তাৰ পিয়াহ খোৱা দাঁত সবাই নাই।

কুকননী। মোৰ ল'ৰাটোৰ ওপৰত এটাইবে হিংসা। তাৰ নামে আপোনাক কোনোবাই টুকীয়া লগাই বং তোলাইছে, বই বুজিছোঁ। (প্ৰিয়বামক) হেৰ ৰোপাই। তইনো কাৰ কি কৰিলি, চাৰিটুকালে যে তোৰ ইয়ান শত্ৰু হ'ল ? আৰু পৰা তই আৰু বাহিবলৈ ওলাই নেবাৰি মোৰ ৰোপাই। ঘৰত বই আছে। তোৰ দুলনী ভনীয়েৰ আছে। তোক যি খাৰলৈ লাগে, যি পিছিবলৈ লাগে, যি বং-ধোৱালি কৰিবলৈ লাগে, সকলোবোৰ তই ঘৰতে পাবি, বট বতনাই দিহ। তোৰনো কিহৰ নাটনি হেৰ ?

নাচিভ (প্ৰিয়বামক)। তই মোহাইতালী বৰ-বৰুৱাৰ ঘৰৰ কুলকলক। সৰু মানুহ, দুট মানুহ-বোৰেৰে সৈতে তোৰ বিতালি। তই আমাৰ বংশত কুলাধৰ উপজিলি। যা, মোৰ আগৰ পৰা শুচি যা। তোৰ বই মুখ নেচাও।

প্ৰিয়বাম (আঁঠু কাঢ়ি হাতঘূৰি)। দেউতা। মোক কৰা কৰক। বই কুসজত পৰি অৱশ্যে এনে অনেক কাৰ্য্য কৰিছোঁ যাৰ বাবে আপোনাৰ অৰ্থাতি আহিব পাৰে। কিন্তু দেউতা। সেইবোৰ উতসুৱা চটকীয়া চেঙেলীয়া ডেকা ল'ৰাৰ অৱশ্যে প্ৰবৃত্তিৰ উত্তেজনাৰ কাৰণ বুলি জাৰি কৰা কৰক। দেউতা। ইয়ান জনাতলা বিজলোক। বইনো আৰু সেউজাক কি কৰ। আপুৰি মোৰ জীৱনৰ পৰ্য্যকী, অৰ্থেৰে ডাঙৰ পাত্ৰ পিতৃ দেৱতা। আপোনাৰ পৰিচালনা নহয় কৰা কৰাই হৈ,

যেব বুৰ্জা অক আশৰ্ভা প্ৰকাশ নকৰে। কিন্তু সেউজা। আপোনাৰ এই অথব সন্তান সম্পত্তি বিবাহকে অধোগাৰী সহওক, বিবাহকে বলি লাগি বলিয়ন সহওক, তাৰ গাও ককাদেউতাৰ আৰু দেউজাৰ ডেউব সৌত নিশ্চয় আছে। সেই সৌতক বাহিবৰ ছাই-বাকটিলে সদায় চাকি বাহিব নোৱাৰে। দেউতা। আপোনাৰ এই অথব সন্তানক কৰা কবি সময় নিৰুৎ। এই অথবে কলতৰ বোজা অচিৰতে দলিলাই দেউতাৰ পুত্ৰৰ বোগা অধিকাৰ কবিলেই সক্ষম হব।

[লাচিত্ত বৰকুকনে একো দেৱাতি উঠি গুটি বার]।

কুকননী। যেব বোপাই। তই দেখোন দেউজাবক এইবোৰ দৰ ভাল কথা কলি। তইনো কিয় ভাল নহয়; মোৰ মইনা। তইনো দেউতাৰব ধং জেলায় কিয়? মই বুজিহেঁ জোব অনেক শত্ৰুক। তই আৰু সেই দুটো মানুহবোৰৰ লগ এৰি নে মোৰ মইনা। জোব ভালৰ নিৰিঙে মই গোলাই বৰত বৰলবাহ পাতিবলৈ আগ কবিহেঁ। মোৰ বুৰকে ধাৰ, আজিব পৰা তই ভাল হ আৰু সেই দুটো মানুহ-বোৰৰ লগ লৈছ বদি, এৰি নে। (বুৰত হাড় কুৰাই) তই ভাল হ মোৰ মইনা। আৰু দেউতাৰব ধং নুতলিবি।

—

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

স্থান—গজপুৰীয়াৰ ঘৰ

কাল—বাতি সন্ধ্যা লাগি তগাব পিছত

[প্ৰিয়বাব, গজপুৰীয়া, সিদ্ধিবাব, টকৌ, চৌকোবা জপবা]

গজপুৰীয়া। ডেকাকুকন বোপা। বঙালেৰে সৈতেজে বুৰ্জ লাগিল। তোমাৰ দেউতাৰা বৰকুকন সৌতা সেনাপতি হৈ গ'ল। তুমিও বোলে কাইলৈ বাৰা। এতিয়া গজপুৰীয়াৰ কি গতি কৰিবা?

প্ৰিয়বাব। গজপুৰীয়াকো এহেজাব কাঁবীৰ ওপৰত হাজৰিকা পাতি বুৰ্জলৈ লৈ যাব।

সিদ্ধিবাব। তেনে বেছ হব। আমাৰ সৈন্য-বোৰৰ আগত গজপুৰীয়া ককাইক আঁব-পৰ্জত কবি বিৰটক থৈ নিবৰ্জক। তেনেহলে তেওঁৰ গা এবাই আৰু ইফালে বঙালৰ গুলী-কাঁব একো আহিব নোৱাৰে। এইটো ডেকাকুকন দেউতাই কব বুৰিব কব কবিব বুজিছে।

টকৌ। মইও কৰ্ত্ত, কব বুৰিব কব হৈছে। ডেউয়া হলে আৰি এই পৰ্জতবে আঁব সৈ বাহশলি বেন সিদ্ধিবাব ককাইক কাঁব কবি সৈ আঁবাৰ বেৰুত লগাই বঙালৰ গালে আৰি পঠিৱাৰ পাৰিব।

চৌকোবা। আৰু টকৌকো বাটলুঙটি কবি আৰি পঠিৱাৰ পৰা বার।

জপবা। মই হলে আঁব-পৰ্জতবে আঁবৰ পৰা ডেকাই, চৌকোবাৰ বুৰটো কাটি এহাজে চাল-বাৰ কবি সৈ, সিহাতে কাঁজবে বঙালেৰে সৈতৰ বুৰ্জিৰ।

চৌকোবা। ওঁ পাৰিবি, যদি জোব বোঁৱাভবিৰ ওপৰত ডব দি বিৰ হৈ থাকিব পাৰ।

গজপুৰীয়া। ডেকাকুকন বোপা। নীচাকৈৰে তুমি বোক হাজৰিকা পাতি বুৰ্জলৈ নিবা নে? নে বোৰাৰিহে কৰিবা?

প্ৰিয়বাব। মই বোৰালি কৰা নাই। দেউতাই বোক এদল বৰুৱাৰ সেনাপতি পাতি বুৰ্জলৈ বাবলৈ জুকুৰ কিছে। মই দেউতাক কৈছিলোঁ বোৰেঁ। গজপুৰীয়াকো এদল বৰুৱাৰ হাজৰিকা পাতি বুৰ্জলৈ লৈ যাব। দেউতাই হাঁহি মনে মনে থাকিল, একো আপত্তি নকৰিলে। জান গজপুৰীয়া। দেউতাক মই দোষৰ বাবে কৰা প্ৰাৰ্থনা কৰি আগলৈ ভাল হব বুলি সৈ কাটিলত দেউতাই বোক কৰা কৰিলে। এতিয়া আগৰ দৰে নহয়, দেউতাই বোক ভাল পাইছে। এতিয়া সেইদৰেই তই, টকৌ, চৌকোবা সিদ্ধিবাব, জপবা আৰি এটাইবোৰ বুৰ্জলৈ যাবৰ্জক। মোৰ মতলব—আমি দেউতাক দেখুৱাই দিমৰ্জক যে আমি লাওপানী খাই ছৰাদুৱা চিৰঁৰ-বাধৰ কবি কুৰিব যেনেকৈ পাৰেঁ, নিজৰ দেশ বন্ধাৰ নিৰিঙে সেইদৰে বুৰ্জিবও পাৰে।

গজপুৰীয়া (বৰটক হাঁহি আনন্দ প্ৰকাশ কৰি টিলিকিৱাই)। হেঁকাই টিলিকি বাওঁ। টেকেলিৱে টেকেলিৱে লাওপানী বাওঁ !!

জপবা। গজপুৰীয়া কাইব ইবান আনন্দটো কিহৰ বাবে হৈছে?

চৌকোবা। মৰিবলৈ পাৰ বুলি।

গজপুৰীয়া। চেইন্ কটা আপৰীয়া। বোৰোঁ কোন বাৰিৰ? গজপুৰীয়া? তহঁত ইবানবোৰ থাকোঁতে বৰা-হজাত তহঁতৰে; তাত গজপুৰীয়াক নেপাৰ।

সিদ্ধিবাব। তেনেহলে ইবানটো বং কিহৰ বাবে বা হৈছে?

প্ৰিয়বাব। নীচাকৈ গজপুৰীয়াৰ ককাৰ দৰ তহঁতৰ বুৰ্জিবৰ পৰাৰি নাই। মই বুজিহেঁ।

শিৱিৰাৰ । কওকচোন কওক ।

শিৱিৰাৰ । সি বুজলৈ গলে, য'বা সোৱাৰ গাঁৱ
কাপোৰ-কাৰি কপৰাণ চুব কৰি গোটাই আনিবলৈ
পাব দেখি ।

গজপুৰীয়া । ডেকাকুকন বোপা । তুমি বৰ
শিয়ান । লোকৰ পেটৰ কথাটোও টানি উলিয়াব
পাৰা । (এটাইকেইটাই হাঁহে) কিন্তু বোপা । গজ-
পুৰীয়ানীকো লগত লৈ যাব লাগিব ।

টকৌ । গজপুৰীয়ানীক লগত কিয় ? তেওঁ
বুজ কৰিব নে ?

শিৱিৰাৰ । বুজা নাই হবলা ? তাই লগত
নেখাকিলে চুব কৰা বস্তৰ চোপোলা কোনে বৈ
আনিব ? তাৰ বৰপেটৰ ভৰতে অস্থিৰ ।

(এটাইকেইটাই হাঁহে ।)

গজপুৰীয়া । তাৰ উপৰি বোৰ পাছে পাছে
লাওপানীৰ টেকেলি লৈ কুৰিব কোনে ? লাওপানী
একোচোকা খাই নাখাকিলে বুজিবইক কেনেকৈ ?

[এটাইকেইটাই কিবীলি যাৰি হাঁহে আৰু
“লাওপানী” “লাওপানী” কৈ চিঞৰে ।
গজপুৰীয়ানীৰ লাওপানী লৈ প্ৰবেশ ।]

গজপুৰীয়ানী । মই ডেকাকুকন বোপালৈহে
লাওপানী আনিছো । ভোমালোক সলাহীৰ্ণলৈ নহয় ।
(শিৱিৰাবলৈ চেনেহৰ চকুৰে চায়)

গজপুৰীয়া (গজপুৰীয়ানীৰ গুৰিলৈ উঠি গৈ
পাক দি নাচি) । বোৰো—

বসৱতী কাঁচমতী !

ডেকাকুকনৰে বৰ পীৰিতি ।

গজপুৰীয়া বাহী হল ,

ন কুললৈ ভোমোৰী গল ।

বোৰো সখী, গজমতী । বোৰ প্ৰতি ইমান নিৰ্দ্ধয়
কিয় ? বোৰো সেইটি পখিলাক ধৰিব নোৱাৰ ।
এই বুঢ়া বুধৰ পিঠিত বহিহে ডুনু ডুনু ডুনু ডহক
খজাবলৈ পাবি, ঠিক জানিবি ।

টকৌ ।

কানুৰ পীৰিতি বালিৰ বাঁধ ,

খণে হাতত জৰী, খণেকে চাল ।

গজপুৰীয়া ।

(এই) বুঢ়াৰ পীৰিত শিলৰ খুটি
পোত সৈ আহে পজল কুটি ।

শিৱিৰাৰ । চুপ্ বও গোবৰৰ পৰ্বত ! বেছিকৈ
নবকিবি ।

গজপুৰীয়া । এই গোবৰৰ পৰ্বতভেত্রে
গজপুৰীয়ানী হেন পদুৰ কুলপাহি কুলিছে, বাক
দেখি ল'ৰা-ডেকা বুঢ়া সকলোৰে মূৰ আচম্ভায় ।

টকৌ । কেঁচাৰ হিংসাত চোপনিও নাই ।

গজপুৰীয়া । শিয়ালৈ টকৌ গুটিও নেখায় ।

শিৱিৰাৰ । চুপ্ চুপ্ । গজপুৰীয়ানী । তুমি
ইয়াৰ কাণ দুখন ধৰি মোহাৰি দিয়াহে ।

(গজপুৰীয়ানীসৰ গজপুৰীয়াৰ কাণ মলে)

গজপুৰীয়া । উন্ উন্ । টান পাইছোঁ । বোৰো
টানকৈ নোমোহাবিবি শ্ৰিয়া । তাৰ পৰা তেজ
ওলাব ।

চোকোৰা । তেজ নোলায়, তেল ওলাব ।

টকৌ । ঠিক কথাযাবো কব নোৱাৰ, কব মুখ
এইখন ? লাওপানী ওলাব !

(এটাইকেইটাই হাঁহে আৰু লাওপানী খায়)

শিৱিৰাৰ । তেন্তে এইটো ঠিক হল যে কাইলৈ
তহঁত এটাইকেইটাই বুজলৈ যাবলৈ সাধু হৈ থাকিবি ।
তহঁতক লৈ যাবলৈ মই সকলো বশৱন্ত কৰি থৈছোঁ ।

গজপুৰীয়া । ডেকাকুকন বোপা । মই কি পিছি-
উৰি যাম ? মোক হাজৰিকাৰ পাগজায়া লাগে ।

শিৱিৰাৰ । বোৰো হাজীৰাম হাজৰিকা । তই
বিয়া কৰাবলৈ ওলাইছ নেকি যে তোক পাগজায়া
লাগে ?

গজপুৰীয়া । কোনে জানে ? বোৰ ঘৰৰ
বৈজ্ঞানীৰ মতি-গতি যেনেহে দেখিছোঁ, কিজানি
বুজৰ পথাৰতে মোৰ নটক তেনেকুৱা কিবা বিয়া-
চিৱা এখনকে পাতিবলগীয়াত পৰোঁৱেই ?

টকৌ । বঙালৰ বৰহিলৈ এজনীৰে সৈতেই
আমাৰ হাজৰিকাৰ বিয়া পতা যাব । সেইজনী
কইনাৰে চুপ্চুপ্কে আমাৰ হাজৰিকাৰ বৰপেটত
চুৰা খাব ।

(গজপুৰীয়ানীয়ে শিৱিৰাৰক দুখন চুৰীওজা ডাল
দিয়ে দুইখন শিৱিৰাৰে একে বেলিয়েই সুখত সুহাৰ)

চোকোৰা (গজপুৰীয়ানীক) । বোৰো 'আনক
নিদিলা দেখোন ?

শিৱিৰাৰ । আনক নিদিলেও আমাৰ গজপুৰীয়া
কাইকোজে এখন দিব লাগিছিল ?

গজপুৰীয়া । এ আনাৰ কথাটো কি ক'ব।
দেওহে । বোপোঁ সান্ধ-খোৱা বালি তল বাৰ সাৰ
হৈছে ।

টোকোৱা । তল বাৰ খোজা নাই । বালিৰ ওখ
চাপৰিত্তহে পৰিব খুজিছে ।

প্ৰিয়বান (খুভকুৰিয়াই মুখৰ ডামোল পেলাই)
বোমো আজি ডামোলত কিহৰ গোছ ? কিবা
পোক-ডোক আছিল হবলা ?

টোকোৱা । পোক কত থাকিব ? আছিল যদি
মৰম আছিল ।

টকো । মৰমৰ আহনিও হ'ব পাৰে ।

(গজপুৰীয়ানীৰ মুখ বডা পৰে ।)

প্ৰিয়বান । পানী এলোটা আনাচোন, বেগতে
মুখৰ ধুই পেলাওঁ । কিবা ধবচ্ ধবক্টক ঝাঁড়ত
লাগিছে । চুপ্ত বালি কি শাবুকৰ চোকোৱা আছিল
হবলা ?

(গজপুৰীয়ানীয়ে পানী আনি দিয়ে ।
প্ৰিয়বানে মুখ ধোৱে ।)

গজপুৰীয়া । নতুন মৰমৰ চোক বেছি । ডাকিলে ।

টকো । (গীত)

ন মৰমৰ নতুন চোকে
জিতা ডাকি বাৰ,
পুৰণি চেনেহ পকা বহৰ
সমান কতো নাই ।

নিবাস নহ'বা পুৰণি প্ৰেমধৰ,
কুঁহিয়াৰ বাবীৰ গিৰি ।
ভগা চকোৱা বাতি লোৱা
(আকো) মৰমৰ দেখিবা চিৰী ॥

প্ৰিয়বান । আজিলৈ আৰাৰ সৰাহ ডাঙিল ।
কাইলৈ সকলো বাবলৈ সাঁজু হৈ থাকিব ।

গজপুৰীয়া । বোব গজপুৰীয়ানীও কাকো ?
প্ৰিয়বান । বাব ।

টকো । (গীত)

উঠা অসৰীয়া উঠা কাহিণীৰি ।
বজা-প্ৰজা উঠা বুজু ডাঠ কৰি ॥
অসৰ বজুৰ হকে কৰো পপ ।
বেশ বকা কৰোঁ কৰি পাপপপ ॥

(এটাইকেইটাই উঠি গায় ।)

বঙালক বঙালক বঙালক মাৰোঁ ।
বঙালক সোপকোহ নৈ পাৰ কৰোঁ ॥
জয় বাব বোলা ; জয় হৰি বোলা ;
জয় জয় হৰি ।
খেদি নিওঁ বঙালক খেদি মিঠা বঙালক,
আহ, আহ, দুখ কৰি ॥

[গজপুৰীয়ানীৰ বাহিৰে আন কেজনৰ প্ৰস্থান ।]

গজপুৰীয়ানী (স্বগত) । মোৰ আত্ম বিক
জোড়াহে লাগিল । ডামোলৰ আহনিৰে লেকাপিয়ে ।
পানীত দিব পৰা আহনিহে সুবিধা হ'ব । আলতী
বাইৰ ওচৰলৈ বঠ । এইবাৰ লাওপানীত গৰ
মোপোন্ধাকৈ মিহলাই দিব পৰা এটা জুলীয়া আহনি
খুজি আনি থও ।

[প্ৰস্থান ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

স্থান—বাঁহবাৰীৰ বুজকেত
কাল—বুজৰ ঠিক আগতে

[লাচিত ববকুকন, ডকডবান ওলা আৰু বুজলৈ
সাজু হৈ থকা সৈন্যবোৰ ।]

ববকুকন (সৈন্যবোৰলৈ চাই) । বপুৰাসকল !
সৰ্গদেৱৰ আজ্ঞাত আৰি আৰাৰ অলম দেশ প্ৰজ
হাতৰ পৰা বকা কৰিবৰ নিমিত্তে এই বুজ কৰিবলৈ
আহিছোঁ । এতিয়া আৰি ভয়-ভাতি আৰু আন ঠিক
ভাবনা সকলোকে পৰিহাৰ কৰি আৰাৰ কৰ্তব্য সাধন
কৰিব লাগে । ইশুবে আৰাক অৱবুদ্ধ কৰিব ।
সবুখ বুজলৈ আগবাঢ়িহক ।

(সৈন্যবোৰে একেলগে হৈথলি দিয়ে)

—জয় সৰ্গদেও চক্ৰবৰ্ত্তীহৰ জয় । জয় লাচিত
ববকুকনৰ জয় । জয় অলম ৰাত্ৰৰ জয় । জয় বাব
বোল । জয় হৰি বোল ।

ডকডবান ওলা (আগবাঢ়ি আৰি সৈন্যবোৰৰ
কালে চাই জ্বৰ হৰি গায়)—

অসৰৰ বোজাসৰ ভৰা বোব বাণী ।
বদেপ স্বৰ্গৰ বকা কৰিলো ঐশ্বৰী ॥
একো একো বীৰ ভোবা পৰ্বত পৰাৰ ।
আহোঁক বৰন দেৱি শৰ্বত ভাৱ ॥

আগবাগা পক্ষ নাগ। কবি মসিমুৰ।
 বিপক্ষ বাহিনী এতিফণে হৌক চুৰ ॥
 পদব ভবত মহী হৌক টলমল।
 নিলীৰ পাটছাৰ সেনা বাওক বসাতল ॥
 ভোমগাৰ জুতীৰ শনাইত অস্ত-মারে।
 উজীৰে সহিতে বুও উবোক ইঠাৰে ॥
 প্ৰচণ্ড বাহুৰে উবাৰ ভাল বৃক্ষ বুও।
 গেহিবতে পক্ষ সেনা কৰা লগুঙও ॥
 দেৱৰ নিবাস ইটো কামপীঠ ভুৰি।
 তোৰা সব বীৰ অতি আছাছা জনবি ॥
 নেখোক প্ৰতাপ আজি জুৰাজুৰ লোকে।
 অসমৰ বশ বাওক বৈকুণ্ঠ-গোলোকে ॥
 ব'ৰা-সিংহাসন অউবজীৰৰ লবোক।
 আভুত পাটছাৰ নিহা নাআলোক ॥
 উজীৰ নাখীৰ চুৰাচাৰ সখে বসি।
 বখানক অসমৰ বীৰ্য্য বিবৰিষি ॥
 দেৱাঙ্গনাগৰে শিৰে বৰখোক কুল।
 "জয় জয় অসম।" দুপুতি কৰোক বোল ॥
 হয়গ্ৰীৱ মাথৰে গ্ৰীৱাক তুলি বন্ধে।
 আনন্দে হৈঁসনি পাৰি বিলোক প্ৰসঙ্গে ॥
 কামাখ্যা গিৰিৰ উচ্চ শিখৰৰ পৰা।
 বহিমা আলোক আনীৰ্জাদব নিজৰা ॥
 উমানন্দে মহানন্দে ত্ৰিশূলক ধৰি।
 ভাঙৰ কৰোক মৃত্যু বন ধৰ কবি ॥
 সন্তোষল পৰ্শ্বভক্ত বসি সূৰ্য্যদেৱে।
 অস্তৰিত পক্ষবীৰ্য্য সংবৰিমা লৱে ॥
 কথিব মোতকৈ ভিত্তে পশ্চিম গগন।
 দেখা দেখা হেৰা অসমৰ বোদ্ধাপণ ॥
 শুভ কণ ইটো আসি নিলিছে সাক্ষাত।
 হুতাৰ ছাতিয়া পক্ষ কৰাহা নিপাত ॥

(সেনাবিলাকে উদ্ভাৱন হৈ হৈ-ধ্বনি দিয়ে।)

জয় চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ সৰ্পদেৱৰ জয়। জয় লাচিত
 বৰকুকনৰ জয়। জয় অসমৰ জয়। জয় হৰি
 বোলা। জয় বাম বোলা।

— —

ভূতীৰ বৰ্ণন

ছাৰ—গুৱাহাটী, বৰকুকনৰ কোঠ, ঘৰৰ ভিতৰ

কাল—বাতি, বুদ্ধৰ পিছত

[লাচিত বৰকুকন আৰু প্ৰিয়বাব]

লাচিত। বোপা প্ৰিয়বাব। আজিহে ভোবে
 সৈতে বোব পিছা-পুজৰ লক্ষ্য দটিল। ভোব বীৰব,

ভোব সাহ, ভোব বুদ্ধ-কোশল, দেবি মই মৰম সন্তোষ
 পাইছোঁ। আজিহে বোব মৰম বুধ শুচিল। ইমান
 দিন ভাবিছিলো, ভাল আশাৰ পুলি বকবাণিত পজি-
 ছিল বুলি। আজি দেখিলোঁ গিনহয়। ইশুৰে ভোব
 মঙল কৰক। ভোব গৰ্ভধাৰিণী মাৰব গৰ্ভকষ্ট সাধক।
 (প্ৰিয়বাবে দেউতাকক আঁঠু কাটি সেৱা কৰে।) ভোব
 বাবলৈভোব বীৰবৰ কথা দেখি মই চিঠি পঠিয়াইছোঁ।
 মাৰে শুনি বৰ সন্তোষ পাৰ। বোপা। আশাৰ বংশ
 দুৰীয়া অৱস্থাৰ পৰা উঠা। সেইদেখি আনন্দ-
 আছাদিতে সময় কটোৱাটো আশাৰ বংশৰ উপযুক্ত
 কাৰ্য্য নহয়। তই নিজেই দেখিছ দিনে-ৰাতিয়ে
 মই কি পৰিভ্ৰম কৰোঁ। আশাৰ বংশক ভিকল
 নগণ্য অৱস্থাৰ পৰা ভোব ককাৰে কেনেকৈ উত্তৰ
 কৰি সৰলোৰে শিবৰ মুকুট কবিলে, তই ভালকৈ
 নেজানিৰ পাৰ, সেইদেখি তাৰ বৃত্তান্ত চমুকৈ আজি
 ভোব আগত কওঁ শুন :—লুখুৰাশন আহোৱ বংশত
 ভোব ককাৰ মোনাইতানুলী বৰবকুৰাৰ জন্ম হয়।
 তেওঁ অতি দৰিদ্ৰৰ মন্তান আছিল। তেওঁ সৰুতে
 মাক-বাপেকক হেৰুৱাই, অনাথ হৈ, বহুত ঠাইত
 বাগৰি শেহত গৰগাঁৱৰ গণক এঘৰত আশ্ৰয় লৈ
 আছিলগৈ। তেতিয়া তেওঁৰ বয়স ২০।২৫ বছৰমান
 হব। পূৰ্বে অসমত বজাৰ নগৰৰ বাহিৰে সাধাৰণ
 মানুহৰ চাপ-মৰা বাৰী নাছিল। ভোব ককাৰে নিজৰ
 বুদ্ধিমতে গণকৰ বাৰী মেৰাই জ্বলবটকৈ চাপ মাৰি
 চাটি-চকোৱা দি, এখন কুলৰ বাগিছা কৰি, ঘৰ-
 বাৰীত কুমাৰি ডাঙ ধাব পৰা কৰিছিল। গণকৰ
 ঘৰ-বাৰী তেওঁ এনে চকুত লগা কৰিছিল যে বাটকুন্দাই
 এবাৰ বৈ সেই ঘৰ-বাৰী চাই গৈছিল। এদিন বুদ্ধি-
 স্বৰ্গনাৰায়ণ বজাই শেন মেলা চাবলৈ হাতীৰে সেই-
 পিনে বাওঁতে, গণকৰ ঘৰ-বাৰী তেনে বিতোপন দেখি
 সেই ঘৰ-বাৰী কাৰ বুলি স্মৃতি, গণকৰ বুলি শুনি,
 গণকক বতালে। বজাই বতোৱা শুনি গণক ভয়ত
 ভং নাইকিয়া হ'ল, তেওঁ কিবা অগৰ লগালে ডাবি।
 গণকে কঁপিজপি আহি বজাৰ আগত আঁঠু মলত,
 বজাই তেওঁক স্মৃতিলৈ—“বাপু। তুনি কাৰ হতুৱাই
 নো ভোৱাৰ ঘৰবাৰী এনেকৈ চকুত লগা কৰাইছাঁ?”
 গণকে জনালে—“স্বৰ্গদেও। বন্দীৰ ঘৰত মোমাই নামেৰে
 লুখুৰাশনিয়া ল'ৰা এটা আছে, সেইবোৰ ভাবে বন।”
 বজাই মোমাইক বতাই অনালে। দেউতাৰ লোখোৰা-
 লুখুৰি হাত তৰি, বহল কপাল, উজ্জ্বল চকু আৰু
 আটিল গা দেখি বজাৰ তেওঁত মৰম সোমাই “ল'ৰাটো
 বোক দিয়া” বুলি গণকক কৈ ধন-বস্তু দি ডুই কৰি
 দেউতাক লগত লৈ আহিল। ইয়াৰ পিছত বজাই
 এদিন দেউতাক কলে—“মোমাই। তই গণকৰ ঘৰ-
 বাৰী বেলে চকুত লগা কৰিছিলি, নোব ঘৰ-বাৰীও
 ৰেবে কৰি দে। মই জোৱা লগত দুকুৰি ধাৰীজোৱা
 দিলোঁ।” যেতিয়াই বজাৰ আৱৰ্জিত সেই কান

কবিতাই ধৰিলে। পূৰ্বে নিজ হাতে বন কবি ভাত
বোকোলাই খোৱা যোৱাৰে এতিয়া দুকুৰি মানুহ
বান্ধিলে পাইও, বৰ উছাহেৰে সেই মানুহৰ লগতে
নিজ হাতেও বন কবি বজাৰ ঘৰ-বাৰী বনজৰক
কৰি পেলালে। বজাই দেউতাৰ কাৰ্য দেখি বৰ
সন্তোষ পাই তেওঁক তামুলী-লিপিৰাৰ বাব দিলে।
ইয়াৰ পিছত তেওঁ বজান ভিতৰ বহে। সজাই সুশৃঙ্খল
কৰি লা-লিপিৰাক ভাগে ভাগে সিহঁতৰ বন ভগাই
দি সকলো সুৱলা কৰি দিলে। তেওঁৰ সেই কাৰ্য্যত
গছটো হৈ বজাই তেওঁক বৰবৰুৱাৰ বিতাপ দি মজী
পাতিলে। ভেতিয়াৰ পৰা তেওঁ চৌকোনা মোমাই
ওচি মোমাইতামুলী বৰবৰুৱা নামে প্ৰখ্যাত হ'ল।
তাৰ পিছত বজাই তেওঁক দেশ ভাগ কৰি প্ৰজা-
সংস্থাপন কৰিবলৈ দিলে। তেওঁ এহেজাৰ মানুহ লগত
লৈ পাটকাইৰ পৰা গুৱাহাটীলৈকে পৃথক পৃথকৰূপে
মাটি পিয়ল কৰি নানকৰ, ব্ৰহ্মোত্তৰ, দেৱোত্তৰ মাটি
আৰু ব্যৱতৰ মাটিৰ সীমাৰ গোলমাল ৰাৰি দিলে।
অৱশ্যে এইবোৰ কৰিবলৈ তেওঁৰ কেইবা বছৰো
লাগিছিল। গাঁৱেপাতি লবাই পঢ়িবৰ নিমিত্তে পঢ়া-
শালি তেওঁ পাতি দিলে। ধোকা, নাগিত, কমাৰ,
কুমাৰ, কঁহাৰ, চমাৰ আদি ব্যৱসায়ী মানুহ ঠায়ে
ঠায়ে বহুৱালে। ঠাই বুজি হাট পতাৰ দিলে আৰু
এখন গাঁৱৰ মানুহ আন গাঁৱলৈ বস্ত বিচাৰি যাব
নলগা কৰি সকলোকে নিজ নিজ বাৰীত পৰা কই
লবৰ নিয়ম কৰি দিলে। গাঁৱৰ সামান্য জগৰ
ভাঙিবৰ নিমিত্তে গাঁওবাৰিক, বৰা, শইকীয়া, হাজৰিকা
পাতি দিলে। বাজমজীয়ে শোধৰ নিমিত্তে ভাঙৰ ভাঙৰ
জগৰবোৰকহে ৰখিলে। প্ৰজাবোৰক পৰিৱৰ্তী কৰাৰ
নিমিত্তে গধূলি বাইকীজনীয়ে প্ৰতি ৪ টা সূতা লাহি
পকাই, আৰু মতাই চালনী, কুলা, বহাৰি বৈ গাঁও-
বাৰিকক লেখুৱাবলৈ আজ্ঞা প্ৰচাৰ কৰি দিলে। এই
আজ্ঞামতে কাৰ্য্য নেপালে, গাঁওবাৰিক, বৰা, শই-
কীয়াৰ আগলৈ জগৰীয়াৰ নি চাইটা কোৰ ৰাৰিবৰ
নিয়ম লগাই দিলে। লগৰ সোঁতৰ আৰু লগৰ বন্ধাৰ
নিমিত্তে নানা নিষ্পকৰ, কাঁৰী, বাকৰতি, হিলৈদাৰী
প্ৰভৃতি ৰাৰিলে। তেওঁ সৰু কালৰ দুখৰ কথা সুঁৱৰি
অনেক দৰিদ্ৰ অনাথ মানুহক ভাৰিছিল। তেওঁৰ
সুশাসনৰ গুণতে প্ৰজা বৃদ্ধি হৈ পৰ্জন্তৰ কাষলৈকে
মানুহ ৰহি বহুস্থৰে নিৰাপদে কাল কটাইছিল।
এতেকে বোপা প্ৰিয়বাৰ। এইটো তই নেপাহৰিবি
যে তই একেজন লোকৰ নাতি। বাওক, সেই কথা।
আজি আমি বুদ্ধত জিকিছোঁ যদিও, এনেটো ভাবিলে
ভুল হব যে আবার বিপদ প'ল। বৰং বিপদৰ অৱল
বাহুতহে আমি এতিয়া প্ৰবেশ কৰিছোঁ। ইয়াত-
কৈও ভাঙৰ বুজ ৰাৰিব লাগিছে। সেইসেবি বোপা।
তই বা। ককলোকে কটপ, কোদেও বেন বুজ জিকিছোঁ।

বুলি পা চিলা নিদিৰে। চৈৱম চান্দা আৰু কিম্ব
বাঁক কাইলৈ পুঠাই কৰণীতলৈ লগমেৱৰ ওচৰলৈ
পঠিয়াই দিবৰ বিয়া কৰিব লাগে।

প্ৰিয়বাৰ। দেউতাৰ আদেশ মতেই কাৰ হব।

[প্ৰিয়বাৰৰ প্ৰবাস।]

চতুৰ্থ বৰ্ণন

স্থান—গুৱাহাটী, বুদ্ধক্ষেত্ৰ

কাল—পুৱা

[বৰা সৈন্যৰ শব্দৰ ভিতৰত গজপুৰীয়াণীয়ে
গজপুৰীয়াক বিচাৰি ফুৰে।]

গজপুৰীয়াণী (হঠাৎ দুটা বগুৱাৰ শব্দৰ ভিতৰত
গজপুৰীয়াক দেখিবলৈ পাই, বাউচি ছোৰে)।
অ মোৰ ভৈয়াই সৌচো এ। ৰহিলেই হবলা ?
(ওচৰলৈ গৈ জুৰি চাই) ৰহিল এ। (গাত হাত দি)
গা, হাট-ভৰি হিম বেন চেচা পৰিল, গাত গাৰ-মুৰ
একো নাই এ ? এতিয়ালৈ বই কটল বাউ ? কি
কৰে। এ। মোৰ ভৈয়াইক আৰু বই কত পাম
এ ? আৰু কাৰনো বুজ চাই বই জিয়াই ৰাখিব
এ ? হেৰা ভৈয়াই। বোকালো লগতে ৰাৰি
নিলা কিম্ব এ ? হে পোলাই। বোকো ৰাৰি নিলা
এ। হে ৰতালহঁত। বোকো শুলী এটা ৰাৰি এই-
খিনিতে ৰাৰি থৈক এ। বই মোখান খিজতে
বাৰী-বুখী হলে। এ। বোকালো আৰু কোৱে
পুহিব এ ?

[প্ৰিয়বাৰ আৰু টকৌৰ প্ৰবেশ।]

(প্ৰিয়বাৰক দেখি) হে ডেকাকুকন বোপা
দেউতা। মোবনো কি পতি হব এ। মোৰ মোবন
গজপুৰীয়াই মোক অনাখিনি কৰি ৰাৰি ওচি পল
গলএ। বইনো কটল বাউ, কি কৰে। এতিয়া
মোৰ ডেকাকুকন দেউতা বোপা মোক কোৱায়েল
এ।

প্ৰিয়বাৰ। কি হৈছে, মোকাপিৰা, মোকাপিৰা,
আৰু। আৱাৰ গজপুৰীয়া বণ্ড ৰহিল নেকি ?

গজপুৰীয়াণী। মোৱানো কিয় দেউতা
বোপা। সেইটো মোৰ গজপুৰীয়া বৰা বণ্ডা দুটাৰ
নাৰত পৰি ৰহি আছে। মোৰ ভৈয়াই কাকি
আৰুবাউয়েই চুকাৰ হবলা। উপৰি ভীৰুলাৰ বণ্ড।
হাট-ভৰি, পা পিল বেন চেচা হব।

প্রিয়বান (ওচৰ চাপি আহি দীঘলটেক জুৰিয়াই ক'টি)। হয়, আৰাৰ গজপুৰীয়াই হয়। অনেক দিন মানুহটোৰ লগত এই বংশধৰালি ক'ৰি কটায়। আৰু গজপুৰীয়াৰ গোপাওঁ। বপুৰাৰ গাঁও বড় দোখকে খাওক, কিন্তু এইটো মানুহ আৰু নহয়। বৰিও গজপুৰীয়া। ভোব অনেক কাৰ্য্য আচলতে কেতিয়াও নহৈ অতৰবেৰে লৈতে সৰ্ব্বন মকৰিছিলোঁ, তথাপি বুঠতে ভোব গাঁও কি এটা গুণ আছিল, কি এটা আকৰ্ষণ কৰিব পৰা নজি আছিল ক'ব নোৱাৰোঁ, সেই কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত নহৈ বংশ পাইছিলো। তেনে ল'খ এবিধ নোৱাৰিছিলো। যা গজপুৰীয়া যা। তই স্বৰ্গলৈ যা। তই স্বদেশৰ অৰ্ধে বৃদ্ধত প্ৰাণ দিলি। ভোব স্বখ্যাতি সদায় থাকিব। ডোক নহৈ সঁচা সঁচিকৈয়ে সদায় ভগাতুন কাপুৰণ্য বুলি ভাবিছিলো। এতিয়া বুজিলোঁ সেইটো মোৰ ভুল। গজপুৰীয়ানী, তুমি আৰু শোক নকৰিবা, ভোবাক চিৰকাল পোহাৰ ভাব মোৰ ওপৰত থাকিল।

(গজপুৰীয়াই হঠাৎ গানুৰি দি, শয় দুটাৰ মাজৰ পৰা একেচাবেই উঠে। প্রিয়বান, গজপুৰীয়ানী আৰু টকৌ অৰাক হৈ ব লাগি থাকে।)

গজপুৰীয়া। টকৌ। তই সাৰী। গজপুৰীয়ানী। তই সাৰী থাকিলি। ডেকাকুকন বোপাই নহৈ কেনে লম্বক-গুণী বিড়োপন সাধু বীৰ পুৰুষটো, সেই সম্পৰ্কে এতিয়াই ওৰ্হুওৰ আগতে বিবোৰ কথা কলে সেই-বোৰ ওৰ্হুওৰে নিজে কাণেৰেই শুনি। ওৰ্হুও সাৰী থাকিলি। পিছত যেন ডেউ আৰু কথা সলাব নোৱাৰে। আৰু মোৰ মানুহজনীক ডেউ চিৰ-কাললৈকে পুহিবলৈ গাঁও লৈছে। সেইটোবো সাৰী ওৰ্হুও থাকিলি। ইয়াৰ পিছত ডেউ নোক বৰ্ণ, চোব, ডকাইড, নিছলীয়া আৰু বেয়া বুলিব নোৱাৰে আৰু আনে বুলিলেও নহৈ দেখিব। তুলাপাত বা সাঁচিপাত এখন নাই সে ইয়াত কতো পাৰতো বিচাৰি আনি, নহৈ ডেউৰ কথাবোৰ ডাত লৈখি লৈ ডেউৰ এতিয়াই চহী লওঁ একেচাবেই সেইবোৰ আগলৈকে পকা হৈ খাওক।

প্রিয়বান। লাঠুৱা। কঁাকিলাৰ। কাণ-কটা নিধক। তই নমৰাটকৈয়ে মৰভাও জুৰি পৰি আছিলি? হেৰ ধুৰ্ভ শিয়াল। তই এনেকুৱা কৰিছিলি কিয়?

গজপুৰীয়ানী (গজপুৰীয়াক)। সি হ'ব নোৱাৰে। বোলে। তুমি জীৰ নোৱাৰা, নহৈ নিদিওঁ জীৰ। অ', ডানোচা পাইছা হবলা? মোৰ ইমানখন কান্দোন-কাটোন গোপাই অখলে বাব নেকি? সি হ'ব নোৱাৰে, নহৈ নিদিওঁ বাবলৈ। নহৈ কেনেকুৱা আৰু ভোবাক লেবুজৰ। বৰ। বৰ। বোলে।

আকৌ এতিয়াই বৰ।। বৰিৰ লাগিব, আজি এবণ নাই। উস ডানোচাটো চোৰাইকচোন—নহৈ ইমানখন ইমাইবিমাই কানিলোঁ-কাটিবোঁ, কানি-কাটি হাবাশক্তি হ'লোঁ—এতিয়া এইমৰে এওঁ গোপাকে ডট কৰিবলৈ? অ' সদায় বোমালি কৰি কৰি চল পাইছা হবলা? আৰু গজপুৰীয়ানীক বলে নোৱাৰা। নহৈ যদি আৰুকী হওঁ, আজি ভোবাক ডুদাই বোৰোঁ। (হাডত বনি টানি), বৰ।, বৰ।। এতিয়া আকৌ বৰ।। বৰিৰ লাগিব। উস চোৰাইচোন, মোক লোকে সদায় পোহপাল দি থাকিবলৈ গাঁও লয় আৰু এওঁ মৰাৰ পৰা বপহ কৰে উঠি সকলো বট কৰে। এনে অইনাই কত দেখিছা? কত শুনিছা?

(প্রিয়বান আৰু টকৌৱে মুখত কাপোনন গোপা দি হাঁহে।)

গজপুৰীয়া। বোলে। হেৰ এইজনী। তইনো কি ডয় খাইছ? ডেকাকুকন বোপাইতো ডোক সদায় পুহি থাকিবলৈ গাঁও লৈছে—ডেহেলৈ নহৈ বৰোঁ বা নমৰোঁ। নহৈ দেখোন এতিয়াই সেই কথাৰ সাৰী ৰাখিলোঁ, তইচোন দেখিলি। কবৰাৰ আহুৰোকজনী। ভোব কান্দোন-কাটোনবোৰ অখলে বাব বুলি ডয় খাইছ কেনে? নহৈতো এবাৰ বৰিৰ লাগিবই। নহৈ আকৌ বৰিলে তই এতিয়া কান্দা-বোৰেৰেই ডেতিয়া কাৰ চলিব আৰু নটক কান্দিব নেলাগেই। বোলে। ভোব কাৰ সত্তা হৈ থাকিল।

প্রিয়বান। বাক গজপুৰীয়া। কচোন তই এইমৰে মিছাকৈ মৰাৰ ডাও জুৰি মৰা মানুহৰ মাজত পৰি আছিলি কিয়? কচোন, মোক নাভাবিবি।

গজপুৰীয়া (মুখত আঙুলি দি)। বোলে। বুৰি বুৰি। ভোবালোকে গজপুৰীয়াক ক'ব মানুহটো যেন দেখিছা নেকি? গজপুৰীয়াই বুৰিবে গোটেইখন অসৰ দেশ কিনি লব পাৰে।

প্রিয়বান। কি বুৰি কৰিছিলি কচোন।

গজপুৰীয়া। ওনা ডেডে। ইয়াকে বোলে নটক হাজৰিকাৰ খিতাপ পোৱা গজপুৰীয়াৰ কেৰা-মতী। গজপুৰীয়া হাজৰিকাই এই বুঢ়া গাঁবেই ডেউৰ এহেজাৰ কাঁৰী লৈ, পাঁচ হেজাৰমান বঙাল চিপাহীৰে ডয়বৰা বণ কৰিছিল। গজপুৰীয়াৰ সেনাই একালৰ পৰা বঙালৰ সেনাক ককাগছ কটাদি কাটি নিবলৈ বৰিলে। বঙালৰ পাঁচ হেজাৰ চিপাহীৰ আটেকুৰিবানহে বাকী আছিললৈ। এনেতে বঙালৰ কিকজৰী নে কিকজৰী সেনাপতি, আকৌ বহু হেজাৰ চিপাহীৰে লৈতে গজপুৰীয়াৰ এহেজাৰৰ ওপৰত পৰিল। অৰুণ-বপুৰাই ইমানটো ডেউৰ হেঁচা চলাবিলে নোৱাৰি হৰকিবলৈ ক'ব দেখি, ভোবাক গজপুৰীয়া

হাজৰিকাই হাড়ত ডবোৱাল লৈ আগবাঢ়ি গ'ল। বোলে। সবহ নকৰ্ত্ত, পাঁচ খ বঙালক গজপুৰীয়াই অকলৈ কচ-কটা দিলে। এনেতে সেই ফিকজখাঁ নে ফিকজখাঁ গজপুৰীয়াৰ সন্মুখ হলহি। তেতিয়া গজপুৰীয়াৰ বহা আনন্দ। ফিকজখাঁ নে ফিকজখাঁক নামাৰি বন্দী কৰি আনাৰ সৰ্গদেৱৰ আগত দিবলৈ তেওঁৰ ইচ্ছা হ'ল। বেই ইচ্ছা সেই কাৰ। তেওঁ তাৰ বুকুত এটা ধনস্ত্ৰ গোব শোধাই দিলে। একে গোবতে ফিকজখাঁ নে ফিকজখাঁ লুটি ধাই বিবুচিহ্নত হৈ পৰিল। বেই পৰা, সেই তাক ধৰি হাতীৰ কয়েৰে বহা আৰু আনাৰ কোঠৰ ফালে পঠিওৱা। সিহঁতৰ এটা সেনাপতিসেইদৰে গজপুৰীয়া হাজৰিকাৰ হাড়ত পৰা দেখি, আনটো সেনাপতি চৈয়দ চেনা নে বেনাই গজপুৰীয়াৰ ফালে হুকাৰ মাৰি খেলি আহিল। সেইটোৰ লগত আৰু সহ হেজাৰ চিপাহী। তেতিয়া গজপুৰীয়াই বিবৰিষ কৰি বুজিলে যে, তেওঁ অকলৈ এই সাগৰলঙ্কাৰ বঙাল চিপাহীৰে বুজাটো সন্তৰ নহয়। গজপুৰীয়া মহাবীৰ হলেও, তেওঁ অসাধ্য সাধন কৰিব নোৱাৰে। ইয়াকে ভাষি তেওঁ বুধি কৰি আনাৰ ফালৰ দুটা বৰা বগুৰাৰ মাজত সোমাই পৰিল। বুৰ্খ বঙালে তেতিয়া গজপুৰীয়াক বৰিল বুলি এৰি গুচি গ'ল। এইটোৱেই এইখন বৰণ বাই বৃত্তান্ত।

প্ৰিয়বাম। হেৰ ফিকজখাঁৰ সৈতে দেখোন বোৰহে যুঁজ লাগিছিল আৰু ময়েহে দেখোন তেওঁক বন্দী কৰিলোঁ। তই ফিকজখাঁ বন্দী কৰিবলৈ পালি ক'ত? আৰু চৈয়দ চানাক মোৰ দেউতাই নিজ হাতে বন্দী কৰে।

গজপুৰীয়া। তাৰ আগেয়ে, তাৰ আগেয়ে।

প্ৰিয়বাম। তাৰ আগেয়ে তই ফিকজ আৰু চানাক পালি ক'ত? সিহঁতেৰে সৈতে আমিহে লিকালে গোটেইডোখৰ কালত যুঁজি আছিলোঁ। তই তোৰ মেম্বা, চেবেলা গেবেলা অকাৰিলা চোপ কাৰী কেইটা লৈ ইফালেহে আছিলি।

গজপুৰীয়া। তাৰ আগেয়ে, তাৰ আগেয়ে।

প্ৰিয়বাম। হেৰ টকো। এই মিছলীয়াটোৱে কয় কি অ? “তাৰ আগেয়ে, তাৰ আগেয়ে”—কেতিয়া?

গজপুৰীয়া। দেখা ডেকাকুকন বোপা। তুমি বৰলোকৰ পোৱালি নিজেও বৰলোক। ইমান ডাঙৰ লোকৰ পোৱালি হৈ তুমি থিতাতে কথা সলোৱাটো জানো ভাল? “হাতীকা পাঁত, বৰলকা বাত” বুলি কয়। বৰলক কথা এখাৰ বুৰ্খৰ পৰা ওলালে আৰু সোমোৱাৰ। ইয়াৰ আগতে তুমি মোৰ গুণ বখানি বিবোৰ কথা কৈছিল, সেইবোৰ আকৌ গিগিৰ

পাৰিবা নে? বই বে মিছলীয়া কাপুৰুষ ভয়াজুৰ নহওঁ, সেইটো তুমি কোৱা, বই নেলাগে এই টকো আৰু এইজনী গজপুৰীয়াই নিজ কাণে শুনিছে। সেই দেখিহে বই তেতিয়াই উঠি ওপতে ওপতে সিহঁতক সাধী কৰিছিলো। থিতাতে তুমি আগৰ কথা সলাই যোক মিছলীয়া বুলিছা। এইবোৰ ভাল কথা নহয় একা।

প্ৰিয়বাম (হাঁহি)। বেহ, বেহ ভাল, ভাল, ভোৰবোৰেইহে পাঁচা, আনাৰবোৰ মিছা।

[টোকোৰা আৰু মিছিবামৰ প্ৰবেশ।]

প্ৰিয়বাম, টোকোৰা আৰু মিছিবাম। জহঁতৰ খবৰ কি। জপৰা কলৈ গ'ল?

টোকোৰা। জপৰা আৰু এই সংস্কাৰত মাই।

প্ৰিয়বাম। কেনেকৈ?

গজপুৰীয়া। কাতি হৈ।

প্ৰিয়বাম। চুপ্ বও।

টোকোৰা। যেতিয়া বঙালৰ চিপাহী আনাৰ ফালে আগবাঢ়ি আহিল, আমি পাছ হুঁহকি গলোঁ। যেতিয়া সিহঁতে বেগেৰে আমাক খেলি আহিল, আনাৰ চৰ্চাৰ হাজৰিকা গজপুৰীয়াই বেগেৰে ডিহাই ধৰি লব মাৰিলে। আনাৰ চৰ্চাৰ হাজৰিকাক জেনেকৈ লব বৰা দেখি আনাৰ বনতো ভয় সোমাল। আমি তেওঁৰ অধীনৰ বগুৰাবোকেও ডিহাই ধৰি লব মাৰিলোঁহক। জপৰা খোৰা দেখি সি আনাৰে সৈতে সৰানে লবিব নোৱাৰি পাছ পৰিল আৰু বঙালৰ চিপাহীয়ে তাক অকলশৰীয়াটক পাই কাটি ধলে।

গজপুৰীয়া। বৰ লাজৰ কথা যে জপৰাক নিচিনা এটা খোৰা মানুহক মোৰ বুজাকবোৰৰ ভিতৰত লোৱা হৈছিল। সেই খোৰাটোক মোৰ বাহুকবনীয়া বগুৰাবোৰৰ শাৰীত লোৱাটোৱেই শুবিতে মোৰ মহাভুল।

প্ৰিয়বাম (হাঁহি)। হেৰ মহাবীৰ গজপুৰীয়া হাজৰিকা। তোৰ এইখনেই বঙালৰ চিপাহীৰে ভয়ামা বণ নে? এই বণতে তই ফিকজখাঁক হৰুৱাই বন্দী কৰিছিলি নে?

গজপুৰীয়া। ডেকাকুকন বোপা। ডেকাকুকন বোপা। মোৰ কথা শুনা, তুমি সেই মিছলীয়া পলৰীয়া লুটাৰ কথাখল কেঁল শুনিছানো কাক? তুমি তোমাৰ গজপুৰীয়াৰ বীৰভক্ত সন্দেহ কৰিবলৈ, গজপুৰীয়াক বেছকৈ জানা দেখোন। (নিজৰ আঁঠু দুটাত লগা বা দেখুৱাই) সেউজ বোপা। চোৱ। মোৰ আঁঠু দুটাত ফিকজখাঁ আৰু চৈয়দ চানাই হিলৈৰ গুপীৰে বাৰ বৰা চিন এতিয়াও আছে।

সিদ্ধিমান। মোৰ আগতে ইমান ডাঙৰ বিছা কখাৰাৰ চলাবলৈ আহিছা নে হাজৰিকাকাই ? ডেকাকুকন দেউতা। মই আচল কখাটো কওঁ শুক, বড়ালে বেদি অহা দেখি আৰাৰ হাজৰিকাকাই ডিহাই ধৰি লব দিলে,—অৰণ্যে ডেউৰ পাছে পাছে বয়ে লবি পলাইছিলোঁ। পৰ্বত যেন গধুৰ সেই বানুহটো আমাৰে সৈতে লবি পাৰে নে ? লবি বাওঁতে ডেউ হামখুৰি ধাই পৰিল। পৰি আঁঠু বুটাত দা লাগিল। তাৰ পিছত ডেউ আৰু পলাই সাৰিষ নোৱাৰা দেখি দটা মৰা বগুৱাৰ শৰব ৰাজত লবালবিকৈ সোৱাই লীঘল দি পৰি মৰা ডাও জুৰিলে। এয়েই আচল কথা। ইহু! মই যেন দেখা নাছিলোহে ?

গজপুৰীয়া। ডেকাকুকন বোপা। দেশত আজিকালি বৰ অইনাৰ অধৰন হবলৈ ধৰিলে। মইনো আৰু কি মাতিম ? ধৰমৰ মাত তল পৰিল, অধৰমৰ মাতো কাণৰ কণায়াকৰি শবাই কাণ কলা কৰিলে। দিন-দুপৰতে ইহঁতে এনে একোটা মিছা কথা চৰ্জি উলিয়াবলৈ ধৰিলে। (সিদ্ধিমান আৰু টোকোবালৈ চাই) হেৰ। তইতৰ মিছা-বেইছা আদি পাওলৈকো ভয় নাইকিয়া হ'ল নে ? ডেকাকুকন বোপা। মোৰ সোণামুৱা বোপা। তুমি ইহঁতৰ কথা চুলি এডালৰ সমানকৈ পতিওৱা নাই বুলি মই জানিছো।

গজপুৰীয়া (গজপুৰীয়াক)। দেখাত ইমান অইনাৰ অধৰন হল দেখিহে মই কৈছোঁ, তুমি আকৌ মৰ। এনেখন দেখাত আৰু থাকিব নেলাগে।

গজপুৰীয়া। কিনো কেপ্‌কেপাই থাক অ' এইজনীয়ে ? ভোৰ কখাতে গজপুৰীয়া মৰিব নেকি ? ইমানখন দেশত আৰু বানুহ বৰিবলৈ নাইকিয়া হল হবলা ? তই ভোৰ গজপুৰীয়াৰ ইমান সজা পাইছ নেকি ? তই মনে মনে থাক, মনে মনে থাক। কেপ্‌কেপাই নেখাকিবি। তই কখাৰ আওতাও একোকে বুজ নেপাৰ। বোৰোঁ। লাওপানী আছে যদি মোক এটোপা খাবলৈ দে, ভাগবত পিমাহত অন্তৰ্বেষ্টে শুকাই নিছে। বোপা দেউতা। মই এই যুঁজ জিকা বাবে এইবাৰ বৰকুকন দেউতাক কৈ মোক বকচি দিৱাৰ লাগিব। বাট-বাৰী খাট-পাৰ দিৱাৰ লাগিব। লগুৱা-লিগিৰী বন্দী-বেচী বহতীয়া দিৱাৰ লাগিব। মোৰ বোপা দেউতা। তুমি মোৰ হকে বৰকুকন দেউতাক একাৰাৰ কৈ দিলেই হব। ডেখেত গুণীৰ গুণ বুজোঁজা লোক, মই জানো।

ধিয়ৱান (হাঁহি)। বাক কম যা। এতিয়া বৰলৈ যা। [গজপুৰীয়া গজপুৰীয়াৰ প্ৰস্থান।]
—কবৰাৰ বটীয়া নিঙৰাটো। [প্ৰস্থান।]

পঞ্চম দৰ্শন

স্থান—গৰগাঁও, বজাৰ বৰচৰা।

[চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ, বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই, বৰপাত্ৰগোহাঁই, আৰু সভাসদসকল।]

চক্ৰবৰ্ত্তী। ডাঙৰীয়াসকল। যোগলৈৰে সৈতে আৰাৰ, বাঁহবাৰী, কাজলীমুখ, ইটখলি, বৰনদীৰ মুখ, এই চাৰি ঠাইত লগা চাৰিখন বুজত আৰি জিকাৰ খবৰ পাই মোৰ মনত যি আহলাদ হৈছে, তাক মই প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰোঁ। কিন্তু ইয়াৰ পিছতে বোলে গুৱাহাটীত এখন ডাঙৰ যুঁজ হবৰ কথা আছিল। তাৰ একো খবৰ আজিলৈকে নেপালোঁ। তাৰ নিমিত্তে মই বৰ চিন্তিত হৈ আছোঁ। বুজৰ ঠাইৰ পৰা দিনো বানুহে বাতৰি আনিবৰ নিমিত্তে সকলো বন্দবস্ত ইমানকৈ ঠিক থকা স্বৰূপে, আজি পাঁচদিন দেখোন একো বাতৰি নাই।

বুঢ়াগোহাঁই। হয় সৰ্গদেও। মইও বৰ চিন্তাত আছোঁ।

বৰগোহাঁই। বোধকৰোঁ। দুখোঁৰ বণ লাগিছে, তাৰ ফলাফল একো নিৰ্দ্ধাৰিত হোৱা নাই দেখি বাতৰি অহা নাই।

চক্ৰবৰ্ত্তী। ফলাফল যিয়েই নহওক, দিনৰ বাতৰি দিনে অহাটোতো উচিত। ডাঙৰীয়া। এতিয়াই আকৌ নটক বোঁৰ-চোৱাৰৰ ডাকৰ বন্দবস্ত কৰক। আৰু এই কেইদিনৰ খবৰৰ জাট হোৱা বাবে বৰ পোষীৰ দণ্ড হব লাগে।

বুঢ়াগোহাঁই। ইয়ালৈ অহাৰ আগেয়ে সেইবোৰ বন্দবস্ত কৰা হৈছে সৰ্গদেও। একুৰি কামিকৰ বোঁৰাচোৱাৰ নটক আজি পুৱাই আকৌ পঠিয়াইছোঁ।

বৰপাত্ৰগোহাঁই। সৰ্গদেও। মোৰ অনুমান হৈছে, তুমুল সংগ্ৰাম সংঘটিত হৈছে। সেইদেখি বৰকুকনে কোনো সংবাদ পঠিয়াবলৈ আহিবি পোৱা নাই। নিশ্চয় চৈয়দ চান আৰু কিৰুজৰ পৰিচালনাত বড়াল সৈন্যই প্ৰাণ টাকি যুদ্ধ কৰিছে। কিন্তু সৰ্গদেও। আমাৰ সৈন্যও বড়াল সৈন্যতকৈ কোনো গুণে হীন নহয়, বৰ অনেক বিষয়ত শ্ৰেষ্ঠ বুলি মোৰ বিশ্বাস। আমাৰ আহোম সৈন্যৰ কথাই নকওঁ, সিহঁত লেখত ডাকৰ হলও মহাবীৰ্য্য। আমাৰ বানুণ, কনিজা, কোচ, কেওট আদি জাতৰ বগুৱা একোটাও বৰাৰখীৰ নিচিনা সৰ্গদেও। মই মূলতকৈ জানো। তাৰ উপৰি লাচিত বৰকুকন অকলৈ এক লক্ষ। এই মহাবীৰ্য্য বল-বীৰ্য্যত সন্দেহ কৰিবলৈ

একো নাই। আমাৰ লাচিত মহাবীৰ অৰ্জুন।
লাচিতে অকলৈ বঙালৰ ওঠৰ অশ্বোহিনীক
সংহাৰ কৰিব পাৰে বুলি মোৰ বিশ্বাস।

চক্ৰবৰ্ত্তী। আপোনাৰ বাক্যই সকল হওক।
ডাঙৰীয়া। কেনেবাকৈ বঙালৰ হাতত অসমীয়াৰ
পৰাজয় ঘটিব লাগিলে আৰু লাজ খবলৈ ঠাই
নাইকিয়া হব। অৱশ্যে মোৰ দৃঢ়বিশ্বাস—আমি
জিকিম।

[দূৰবীৰ প্ৰৱেশ।]

দূৰবী (আঁঠু লৈ)। সৰ্গদেও! যুদ্ধৰ ঠাই নহয়।
লাচিত বৰফুকনৰ কটকী দূৰাবত।

চক্ৰবৰ্ত্তী (ব্যস্তভাৱে)। সোনকালে মোৰ
আগলৈ আন, সোনকালে আন।

[দূৰবীৰ প্ৰস্থান। কটকীৰ প্ৰবেশ।]

কটকী (আঁঠু লৈ)। সৰ্গদেও! লাচিত বৰ-
ফুকনে সৰ্গদেৱলৈ জনাইছে যে গুৱাহাটীত
মোগলৰে সৈতে আমাৰ যি বৰবণ লাগিছিল, সেই
বণত আমাৰ জয়।

(বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই আদি সভাসদসকলে
আনন্দত তিনিবাৰ উচচৰ কৰি)

জয় সৰ্গদেও চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহৰ জয়!!!

চক্ৰবৰ্ত্তী। তাৰ পিছত? তাৰ পিছত?

কটকী। তাৰ পিছত সৰ্গদেও! লাচিত বৰ-
ফুকনে বঙালৰ ফিকজখাঁ আৰু চৈয়দচানাক
বহুত সৈন্যৰ সৈতে ধৰি বন্দী কৰিলে।

চক্ৰবৰ্ত্তী। তাৰ পিছত?

কটকী। ফিকজখাঁ আৰু চৈয়দচানাক
বৰফুকনে বন্দী কৰি গৰগাঁৱলৈ সৰ্গদেৱৰ ওচৰলৈ
পঠিয়াই দিছে। দুই চাৰি দিনতে তেওঁলোক এইখিনি
পাৰহি সৰ্গদেও!

চক্ৰবৰ্ত্তী। সুলতানৰ কাৰ্য্য হৈছে। আৰু?
আৰু?

কটকী। বঙালৰ বিস্তৰ সেনা বণত পৰিল
সৰ্গদেও! বন্দী কৰা বহুত সৈন্যক বৰফুকনে
গুৱাহাটীতে কটালে, বাকী অলপ-অচৰপহে পলাই
লাবিল। শত্ৰু পক্ষৰ অনেক অস্ত্ৰ-পত্ৰ আৰু নানা
বকমৰ যুঁজৰ দ্ৰব্য—বস্ত্ৰ খাৰ-বাৰুদ, বৰতোপ—হিলৈ
আদিও আমাৰ হাতত পৰিল সৰ্গদেও।

(বৰগোহাঁই, বুঢ়াগোহাঁইক ধনুৰা কৰি সভা-
সদসকলে আকৌ তিনিবাৰ উচচৰ কৰে)

জয় চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহৰ জয়!!!

চক্ৰবৰ্ত্তী। ঈশ্বৰে মোৰ মনস্থায়না সিদ্ধি
কৰিলে। ডাঙৰীয়াসকল। আমাৰ এই জয়ৰ বাবে
এই মাহৰ ভিতৰতে বিখোৱান মহোৎসৱ কৰিবলৈ
যুগুত কৰি দেওখাই, মোহন, ৰাইলুংসকলক আজ্ঞা
দিয়া হওক। পোতাশালৰ পৰা এহেজাৰ বন্দীক
মুকলি কৰি দিয়া হওক। লাচিত বৰফুকনক
যথাযোগ্য মান-সৎকাৰেৰে সৈতে গৰগাঁৱলৈ
আদৰি অনা হওক। তেওঁৰ ল'ৰা-ভিক্তালৈ
মোৰ উৰালৰ পৰা ধন-বস্ত্ৰৰ বাঁটাৰ সজ্জাৰ পঠিওৱা
হওক। আন আন যি যি লোক এই যুঁজলৈ গৈছিল,
সকলোকে বাঁটা দি সন্তুষ্ট কৰা হওক। শত্ৰুৰ পৰা
পোৱা ধনবোৰ আমাৰ সেনাবোৰৰ ভিতৰত বাঁটি
দিয়া হওক। গুৱাহাটীৰ ফালে পাণ্ডু আৰু শৰাই-
ঘাটৰ কোঠ দুটা আৰু দুৰ্জয় কৰি, আমি জয় কৰা
অঞ্চল স্ৰাশান শৃংখলালৈ আনিবৰ সোনকালে দিহা
কৰিব লাগে বুলি বৰফুকনলৈ লেখা হওক।
গুৱাহাটীত বৰফুকনে মোৰ প্ৰতিনিধি হৈ থাকি
সেই অঞ্চলত শাসন আৰু স্বৰূপবস্ত্ৰ দিহা কৰক।
জয় কৰা অঞ্চলৰ মাটিৰ আৰু মানুহৰ পিয়ল কৰিবৰ
দিহা কৰা হওক। মুঠতে আমাৰ হাতলৈ অহা
দেশখন যাতে আকৌ বঙালৰ হাতত নপৰে তাৰ
বন্দবস্ত কৰা হওক।

বুঢ়াগোহাঁই। সৰ্গদেৱ আজ্ঞামতে সকলো
কৰিবলৈ যত্ন কৰা হব।

বৰগোহাঁই। এতিয়াই প্ৰথম কাৰ্য্য হৈছে
দেৱতাৰ আগত পূজা দিয়াটো।

বৰপাত্ৰগোহাঁই। হয় ডাঙৰীয়া!

চক্ৰবৰ্ত্তী। নিশ্চয়, সেইটো আগে। এতিয়াই
ঢোল পিটি ৰাইজক ওনাই দিয়া হওক—আমাৰ এই
মহাযুদ্ধত জয় হোৱা বাবে, সকলোৱে যেন আনন্দ
উৎসৱ কৰে। গায়ন-বায়ন খোল-মৃদং গায় আৰু
ৰজায়। আজিলৈ সভা ভঙ্গ কৰা গল।

[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

আঁৰকাপোৰ

কৃত্তিক

প্রথম দর্শন

স্থান—গবর্ণাও, লাচিত বরকুকনর ঘর

কাল—আবেলি

[চেনেহী আৰু কপহী।]

চেনেহী। আইতা ! চোরাচোন, কপহীয়ে মোৰ 'লীলামালা' পুথিখন নি কববাত লুকাই থৈছেগৈ, খুজিলে নিদিয়ৈ।

কপহী। মই কিয় লুকাই ধবলৈ যাম ? তেওঁ নিজেই কববাত থৈ পাহৰিছে, পাহৰি মোৰ নামে লগাইছে। মিছলীয়াজনী কববাব।

চেনেহী। নিশ্চয় তয়েই লুকাই থৈছ। হিংসাকুৰীয়াজনী কববাব।

কপহী। তুমিহে হিংসাকুৰীয়া, মই নহওঁ। (কপহীয়ে গায়)—

চেনেহী চেনেহী তেলৰ চুপি।
সদিয়াখোৱা মৰে জুপি ॥
শদিয়া আহিল ঝাট বুলি।
চেনেহীয়ে জুলিলে পকা চুপি ॥

[চেনেহীয়ে কপহীৰ পিঠিত ধপা এটা মাৰে আৰু কপহীয়ে কালৈ বরকুকননীৰ প্ৰবেশ।]

কুকননী। হেৰ চেনেহী ! হেৰ কপহী ! তহঁতক আৰু মই বলে নোৱাৰিলোঁ। আকৌ কিলাকিলি কৰিছহি ? তহঁতৰ লাজ নাই ? এই ধোদাভা ছোৱালী দুজনীয়ে মোক বলিয়া কৰিলে। এজনীৰ বয়স খোল হবলৈ গল, এজনীৰ চৌধ হল। আজিৰ বাদে কাইলৈ শহুৰী ঝাটবলৈ যাৰ লাগিব, ওখাপি দুইজনীৰ লবালি নগল।

চেনেহী। তাইনো মোক তেলৰ চুপি বুলি সেইবোৰ নাম গাব কিয় ?

কপহী। তেওঁনো মোক মাৰিব কিয় ?

চেনেহী। গোৱাৰ পিছতহে মাৰিছোঁ।

কপহী। তেওঁনো মোক হিংসাকুৰীয়া বুলিব কিয় ?

চেনেহী। তাইনো মোক মিছলীয়া বুলিব কিয় ? বেছ কৰিলোঁ, মাৰিলোঁ। মোক মিছলীয়া বুলিলে আকৌ মাৰিব।

(চেনেহীয়ে কপহীক আকৌ মাৰিবলৈ ধৰি যায়। মোক দুইবোৰ মাজত সোৱাই দুইকো আঁতৰাই দিয়ে। চেনেহীয়ে চকুলো টোকে। দূৰত গায়ন-বায়ন আৰু ঢোলৰ বাজ।)

কুকননী। বচোন ব, তহঁতে গোলমাল নকৰিবি। সেয়া কিহৰ কোচাল শুনচোন। গায়ন—বায়ন গাইছে কিয় ? ঢোল, ঝোল, মৃৎ বাজিছে শুনচোন।

[শদিয়াখোৱা গোহাঁইৰ প্ৰবেশ। চেনেহী—কপহী দুয়ো লবালবিতৈ নিজৰ চকু ৰচি পলায়।]

শ, খো, গোহাঁই। আইদেউতা ! আপোনাক বৰ জুখবৰ এটা দিওঁ। বরকুকন দেউতা বুজত জিকিল।

কুকননী। সঁচানে ? ঈশ্বৰৰ কি অনুগ্রহ ! (গোসাঁইঘৰৰ ফালে আঁঠুকাচি সেৱা কৰি উঠি) অ' সেইদেখিহে সেৱা ঢোলখোল বজাইছে হবলা ?

শ, খো, গো। এৰা, সেইদেখিহে নগৰত বাদ্যভণ্ড বজাইছে ; আনন্দ উৎসৱ কৰিবলৈ ছকুম দিছে।

কুকননী। কোৱাচোন কোৱা। বুজব আৰু কি কি খবৰ আহিছে ভালকৈ কোৱা ?

শ, খো, গো। বরকুকন দেউতাই বঙালক পাঁচখন যুজত হৰুৱাই, সিহঁতৰ দুই সেনাপতিক ধৰি বন্দী কৰি ইয়ালৈ পঠিয়াই দিছে। বঙালৰ চিপাহী আৰু হিলৈ আদি অনেক বুজৰ সজুলি ধন-বস্তু আশাৰ হাতত পৰিছে।

কুকননী। হেৰ আইদেওঁহঁত ! শুনহি, তহঁতৰ দেউতাৰ বুজত জিকিল।

[চেনেহী কপহী লৰি প্ৰবেশ।]

চেনেহী (শ, খো, গোহাঁইক)। এই জুখবৰ আপুনি আনিলে নে ?

শ, খো, গো। এৰা, ময়ে তোমালোকক দিবলৈ আনিলো। মোক কি দিয়া কোৱা।

চেনেহী। কি দিব কওক।

শ, খো, গো। মোৰ ওচৰত দুয়ো বহি কথাবাৰ্তা পাতি মোক বং দিয়া।

কপহী। আপুনি এই ভাল খবৰৰ বাবে আশাক কি দিব কওক। বং আপোনাবো হৈছে নহয়।

শ, খো, গো। হৈছে, কি লাগে কোৱা।

কপহী। মোক একো দিব নেলাগে। মাথোন
বাইদেওক ডেলৰ চুপি এটা দিয়ক।

চেনেহী। আইতা। চোৰাঁ, কপহীয়ে আকৌ
মোৰে সৈতে লাগিছে।

কপহী। খালি চুপিটো দিবলৈ মই নাই
কোৱাঁ, তাত চেনেহ ডবাই এচুপি কৰি দিবলৈহে
কৈছে।

শ, খো, গো, (হাঁহি—চেনেহীক)। সেইজনী
অহৌবলিয়া ছোৱালী। তাইৰ কথাত কোনে লাগে ?

চেনেহী। ককাইদেউৰ খবৰ কি ?

শ, খো, গো,। প্ৰিয় বোপাৰ খবৰো নিশ্চয়
ভাল।

[লিগিৰী এজনীৰ প্ৰবেশ।]

লিগিৰী। আইচুদেউতা! গুৱাহাটীৰ পৰা
মানুহ এটা আহিছে এখন চিঠি লৈ।

বৰকুকননী (ব্যস্তভাৱে)। কতা ? মানুহটোক
মাত চিঠিখন লৈ আহক।

(কপহীয়ে লৰি গৈ মানুহটোৰ হাতৰ পৰা চিঠিখন লৈ
আহে। কপহীয়ে চিঠিখন মেলে। মাকে কপহীৰ
হাতৰ পৰা চিঠিখন কাঢ়ি নি শদিয়াখোৱা
গোহাঁইক পঢ়িবলৈ দিয়ে। শদিয়াখোৱা
গোহাঁয়ে চিঠি পঢ়ে।)

গুৱাহাটী। শক ১৬৮৯।১৩ ফাগুন।

কল্যাণীয়াসু,

আজি তোমাক আনন্দৰ খবৰ দিওঁ। তুমি শুনি
সন্তোষ পাবা যে বঙালে সৈতে লগা যুঁজত আমি
জিকিলোঁ। যুঁজত আমাৰ ফালৰ ভালেমান বগুৱা
পৰিল যদিও, বঙালৰ ফালৰ তাতকৈ দহগুণমান
সৰহ পৰিল। বঙালৰ অনেক বৰহিলৈ, কামান
আদি যুঁজৰ সজুলি আমাৰ হাতলৈ আহিল। শত্ৰুৰ
দুজন বাই সেনাপতি ফিৰুজৰাঁ আৰু চৈয়দচান্না
আমাৰ হাতত বন্দী হৈছে। ফিৰুজৰাঁক যুঁজত
কোনে বন্দী কৰিলে জানা নে ? তুমি শুনি
নটৈ আনন্দ পাবা যে তোমাৰ বৰপোৱা প্ৰিয়-
বামে। প্ৰিয়বামে এই যুঁজত যেনে সাহ আৰু
বীৰ্য দেখুৱালে, সি মোৰ সমাজিকৰো অগোচৰ।
তাৰ বিষয়ে মোৰ মনৰ আশ্বস্তি সকলো আশঙ্কা গুচিল।
সি তোমাৰ মান বাৰিলে, মোৰো গৌৰৱ বঢ়ালে।

বৰ লবলৰি। আজিলৈ ইমানকে লেখিলোঁ।
মোৰ আৰু প্ৰিয়বামৰ পা ভালে আছে। আশা

কৰোঁ। ঈশ্বৰৰ অনুগ্ৰহত তোমালোক কুশলে আঁহাহক।
চেনেহী আৰু কপহীক মোৰ আশীৰ্বাদ দিবা,
তুমিও লৰা।

ভোম্বাৰ
শ্ৰীলাচিত বৰকুকন

কুকননী (গিৰিয়েকৰ চিঠিখন শদিয়াখোৱা
গোহাঁইৰ হাতৰ পৰা আনি নিজৰ মূৰত লৈ সেৱা
কৰি)। ঈশ্বৰৰ অনুগ্ৰহতে সকলো হৈছে। (শদিয়া-
খোৱা গোহাঁইক) বোপা। মই আমাৰ সত্ৰৰ গোহাঁই-
ঘৰলৈ আগ কৰি পোৱা লোণৰ ফুল কেইপাহ, তুমি
আজিয়েই গোণাবিৰ ঘৰৰ পৰা আনি দিয়। কাইলৈ
যেন মই সত্ৰলৈ পঠিয়াই দিব পাৰোঁ। আমাৰ
ঘৰৰ লঙৰা-লিগিৰাবোৰলৈ এসোপা কাপোৰ কিনি
আনি দিয়। সিহঁতক গাইপতি একোজোৰাটক মই
কাপোৰ দিম। নগৰৰ দুখীয়া মগনীবোৰক মতাই
থনাই সিহঁতক গাইপতি চাউল আৰু কড়ি দিয়াৰ
দিহা কৰি দিয়। একুড়ি বামুণক চাউল-গিহা দিম।
তাবো দিহা কৰোৱাঁ।

শ, খো, গো। ভাল আইদেউতা! মই এইবোৰ
দিহা আজিয়েই কৰিম।

(চোলাৰ মোমাৰ পৰা জোনবিবিৰে জ্বলৰ মণি
এধাৰ চেনেহীৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিয়ে।)

দেউতাই যুঁজ জিকা বাবে তোমাক এই বঁটা।

(চেনেহীয়ে অলপ লাজৰ ভাৱ দেখুৱায়। কপহীয়ে
অসন্তুষ্ট ভাৱে চায়।)

হোৱাঁ কপহী আইদেও! তোমালৈকো এইবোৰ
ঠুৱিয়া আনিছো, পিন্ধিব।

কপহী। এতিয়া আপোনাৰ হাততে ঠুৱিয়া
যোৰ ধাওক। মোৰ কাণৰ বিছা ডাঙৰ হলে পিন্ধিব।

কুকননী। ন, ন, মানুহে আদৰটক বস্ত
দিলে লৈ শলাগ লব পায়।

কপহী। আদৰটক দিছে--লৰ। কিন্তু
কাণৰ বিছা, কেৰু সোমাৰ পৰা হবলৈকো বাট
নেচাম নে ?

কুকননী। সোমাৰ ল। নোসোমাৰ যদি
আজি কুহিলা সুনাই খৰি, তেনেহলেই কাইলৈ
পিন্ধিব পাৰিবি।

(কপহীয়ে হাত পাতি কেৰুযোৰ লৈ মাকৰ হাতত
দিয়ে। শদিয়াখোৱা গোহাঁই বাবলৈ উঠে।)

কপহী (শদিয়াখোৱাক)। আপুনি বাবলৈ
উঠিছে। কিন্তু বাইদেওক ডেলৰ চুপিটো দিবলৈ
পাহৰিলে।

শ, ধো, গো । যা এই আত্মনিয়াজনী ।

[প্রস্থান ।]

চেনেহী । কপহী । তোৰ বৰ অনায়াৰ যে
মানুহৰ আগত এইদৰে অসত্য ব্যৱহাৰ কৰ ।

(কপহীয়ে গাই লবি পনায়)

কপহী । চেনেহী চেনেহী তেলৰ চুপি ।

শদিয়া ধোৱা মৰে জুপি ।

[লবি প্রস্থান ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

স্থান—দিল্লী দেৱানী-আম-আওবেংজীৰ-

বাদছাহৰ দৰবাৰ

কাল—আবেলি

[ময়ূৰ-সিংহাসনত আউবেংজীৰ, জয়সিংহ,
ৰামসিংহ, উজীৰ, ওমৰাহকল ।]

আউবেংজীৰ । বৰ দুঃসংবাদ মহাবাজ ।
অসমৰ বজাই যুঁজত আমাৰ সেনাক পৰাস্ত কৰি
কিন্ধা আৰু চৈয়দচানাক বন্দী কৰি হত্যা
কৰিলে । ইয়াকে বোলে সাতখন সাগৰ সাঁতুৰি
পাৰ হৈ শেহত গৰুখোজৰ পানীত বুৰি মৰা ।

জয়সিংহ । জাহাপনা ! তেনেকুৱাইতো হৈছে ।

আউবেংজীৰ । এই অপমানৰ প্ৰতিশোধ
তুবন্তে লবই লাগিব ।

উজীৰ (মুৰ দুপিয়াই) । ধোদাবন্দ ।

জয়সিংহ । সিংহ ভাই থাকোঁতে, টিপটীয়ে
ধাপ মাৰি সিংহৰ দাঁতত লাগি থকা মঙহ লৈ যোৱাৰ
নিচিনা হৈছে জাহাপনা ।

আউবেংজীৰ । হিন্দুস্তানৰ এই পুৰচুকটোৰ
কালে আমাৰ অত দিন ভালকৈ মন নিদিয়াৰ ফল ।

উজীৰ (মুৰ দুপিয়াই) । ধোদাবন্দ ।

আউবেংজীৰ । মহাবাজ । এইবাৰ অকল
গুৱাহাটী পুনৰ উদ্ধাৰেই নহয়, বিল্কুল অসম দখল ।

উজীৰ (মুৰ দুপিয়াই) । ধোদাবন্দ ।

জয়সিংহ । জাহাপনা । এই বুদ্ধক আদেশ
দিয়ক । অম্ববৰ বজা বুঢ়া হলেও তেওঁৰ গাঁৱ
ভেজ এতিয়াও চেঁচা হোৱা নাই ।

আউবেংজীৰ । সেইটো মই জানো মহাবাজ ।
কিন্তু মহাবাজৰ যোগ্য পুত্ৰ ৰামসিংহ থাকোঁতে সেই
কাৰ্য্যলৈ মহাবাজৰ যাবৰ আৱশ্যক কি ? মহাবাজৰ

পুত্ৰ ৰামসিংহৰ বীৰত্ব আৰু বিশুদ্ধতাত মোৰ
সন্দেহ নাই ।

উজীৰ । (মুৰ দুপিয়াই) ধোদাবন্দ ।

জয়সিংহ । জাহাপনা । ৰামসিংহও মোৰে
নিচিনা জাহাপনাৰ তাৰোদাৰ ।

ৰামসিংহ (মুৰ দুপিয়াই) । জাহাপনা ।

আউবেংজীৰ । ৰামসিংহ ! তুমি অম্ববৰিণি
মোৰ বিশালী বন্ধু মহাবাজ জয়সিংহৰ যোগ্য সন্তান ।
মহাবীৰ মানসিংহৰ নাতি । তোমাৰ বীৰত্ব আৰু
বিশুদ্ধতা মোৰ অবিদিত নাই । তোমাক মই আজি
এই যুঁজৰ নিমিত্তে সেনাপতি পদত বৰণ কৰিলোঁ ।
যথেষ্ট সৈন্য আৰু অস্ত্ৰশস্ত্ৰাদি লৈ তুমি অনতিবিলম্বে
যুদ্ধযাত্ৰা কৰা । ১৮০০০ অশ্বাৰোহী, ৩০০০০
পদাতি আৰু কামান, তোপ, বন্দুক, বাকদ আদি
পুৰা সৰঞ্জাম তোমাৰ লগত নিয়া । ১৫০০০
২০০০০ যি পোৱা ধনুৰধাৰী তুমি কোচবিহাৰৰ পৰা
ল'বা । বঙ্গদেশৰ নবাবেও যিমান চিপাহী দিব পাৰে,
তোমাৰ লগত নিব' । যোদ্ধা নচৰংখা, কিৰাত-
সিংহবত্তিয়া, বইৰামদেও, বমুনাখসিং তোমাৰ লগত
যাওক । গুৱাহাটীৰ পুৰণা থানাদাৰ বচিৰংখাও
তোমাৰ লগত যাওক । অসম মূলকৰ হাল-চাল
বচিতে ভালকৈ জানে (উজীৰলৈ চাই) উজীৰ ! মোৰ
যিটো এটাইতকৈ পিয়াবৰ যুঁজৰ ধোঁৱা আছে সেইটো
সোণ-খটোৱা জিনেৰে সৈতে ৰামসিংহ সেনাপতিক
দিয়া । সোণ-খটোৱা তৰোৱাল এখন ৰাজভাৰালৰ
পৰা অনোৱা । মই নিজহাতে ৰামসিংহক সেই
তৰোৱাল খিলাত দিওঁ ।

উজীৰ । যি আদেশ ধোদাবন্দ ।

জয়সিংহ । জাহাপনাৰ দয়া ।

ৰামসিংহ (উঠি কুণিচ কৰি) । জাহাপনাৰ
আমাৰ প্ৰতি পৰম দয়া । জাহাপনাৰ আদেশ বান্ধাই
পালন কৰিবলৈ এই প্ৰাণ থাকোঁতে ক্ৰটি নকৰে ।

আউবেংজীৰ । আজিলৈ গভা ভঙ্গ কৰা গল ।
[প্রস্থান ।]

তৃতীয় দৰ্শন

স্থান—গৰগাঁও, বজাৰ বৰচৰা

কাল—আবেলি

[চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ, বুঢ়াগোহাঁই, বৰপাত্ৰগোহাঁই
আৰু আন আন সভাসদসকল ।]

বৰগোহাঁই । সৰ্গদেও ! মই দেখোন আগেয়েই
কেছিলোঁ যে গিল্লীৰ পাটছাক জোকাই লোৱাটো

সুবিধাৰ কথা নহয়। এতিয়া যি পৰ্যোতৰেৰে পাটছাঁহ সৈন্য-সামন্ত আকৌ আমাৰ দেশৰ ফালে আহিছে, এইবাৰ আমি বন্ধা পৰিলেহে পৰা।

বৰপাত্ৰগোহাঁই। হয় সৰ্গদেও।

বৰগোহাঁই। পাটছাঁহ সাগৰসঙ্ক্ৰান্ত সেনাৰ সন্মুখ হবলৈ আমাৰ দেশত ইমান বণুৱা কত ? আৰু খবচ কৰিবলৈ আমাৰ ইমান ধনেই বা কত সৰ্গদেও ?

চক্ৰবৰ্ত্তী। বৰগোহাঁই ডাঙৰীয়া। আপুনি যে কৈছে আমি পাটছাঁহ জোকাই লোৱা বুলি, সেইটো আপোনাৰ ভুল। আমি জোকাই লোৱা নাই, পাটছাঁহইহে আমাক জোকাই লৈছে। আমি আমাৰ দেশ-বন্ধাৰ নিমিত্তেহে, নিজৰ প্ৰাণ, মান, ধন, সম্পত্তি ল'ৰা-ভিক্তা বন্ধাৰ নিমিত্তেহে যুদ্ধ কৰিছোঁ আৰু কৰিমো। সেই কাৰ্য্যত বৰিলেও সবাতো গৌৰৱ আৰু স্মৰণ বৃত্ত। জীলেও গৌৰৱ আৰু স্মৰণ জীৱন। দিনীৰ পাটছাঁহ গোলাৰ হৈ অগমৰ বজাই ৰাজ্য কৰি থাকিবলৈ আকাংক্ষা নকৰে। ডাঙৰীয়াসকল। এইটো মোৰ খাটাং কথা জানিব। এতিয়া আপোনাসকলৰ কৰ্ত্তব্য,—আপোনাসকলক সকলোৱে মিলি কাৰু পতাটো। বেয়া হ'ল, ভাল হল বিচাৰ কৰি কালক্ষেপ কৰাটো নহয়। আপোনাসকলে এতিয়া বিলম্ব নকৰি বঙালেৰে সৈতে যুঁজ কৰিবলৈ সাজু হৈ ওলাওক। মোৰ আদেশ, আপোনাসকল সকলো ফকন বৰুৱাই নিজ নিজ খেলৰ কাঁৰী, বণুৱাবিলাকেৰে সৈতে অনতি-বিলম্বে গুৱাহাটীলৈ গৈ, বৰসেনাপতি লাচিত বৰ-কুকনৰ আজ্ঞানুযায়ী হওক। মোৰ এই আদেশ সকলোকে শুনাই দিয়া হওক। আৰু বৰকুকনলৈ লেখি দিয়া হওক যে বাৰিষা নপৰে মানে যাতে পাটছাঁহ সেনাৰে সৈতে আমাৰ বণ নলগাকৈ বাৰিষ পাৰে, জৰুৰি বুৰি কৰক, কাৰণ বাৰিষা পৰিলেই আমাৰ সুবিধা।

বুঢ়াপাগোহাঁই। সৰ্গদেৱৰ আজ্ঞামতেই সকলো কাৰ্য্য ৰূপ।

চক্ৰবৰ্ত্তী। আমাৰ উজনি দেশত ২০ বছৰ বয়সৰ পৰা ৪০ বছৰ বয়সলৈকে যতবোৰ বড় মানুহ আছে, হাৰুণ আৰু মহন্তৰ বাহিৰে, সকলোবোৰে বেধ লৈ কঁকত কৰা হওক। সেইবোৰৰ ভিত্তৰৰ যুদ্ধ আৰু বলী চাই মানুহ বাহিৰ লৈ সেইবোৰক হিলৈ, ফাঁচ, বাঠি, দা ইত্যাদিৰে ভালকৈ বন্ধ কৰিবলৈ শিকোৱা হওক। যদি যুঁজ দীৰ্ঘকাল স্থায়ী হয়, আমি যেন ইফালৰ পৰা তালৈ আকৌ আকৌ বণুৱা পত্ৰিৱাই থাকিব পাৰোঁ। তাৰ উপৰি আমাৰ এই ফাঁকৰ ৰাজ্য বন্ধা কৰিবলৈকো আৰু নিকালে কোৱা বণুৱাৰ ঠাই পুৰাবলৈকো বণুৱা লাগি থাকিব।

সম্পত্তি কাইলৈ আমাৰ গৰগাঁৱতে মানুহৰ লেখ কৰিবলৈ ধৰি কাৰ্য্য আৰম্ভ কৰা হওক। মোৰ বাহৰতে বাৰকুৰি লিগিৰা আছে। ইমানবোৰ লিগিৰাৰ বিশেষ কোনো কাম নাই। ইহঁতৰে এদল হিলৈদাৰী বণুৱা প্ৰস্তুত কৰিব লাগে। খেলে খেলে কমাৰক টানি হুকুম শুনাই দিয়া হওক যে সম্পত্তি সিহঁতে হিলৈ, কাৰায়ণ, বৰতোপ আদি বুজৰ অস্ত্ৰ গঢ়াৰ বাহিৰে যেন আন একো নকৰে। কাঁৰীবোৰৰ ল'ৰা-ভিক্তাবোৰেও যেন দিনে-ৰাতিয়ে ধেনু-কাঁৰ চোচে। যুঁতে যুঁজৰ সজুলি আৰু যুঁজাৰ প্ৰস্তুত কৰাৰ বাহিৰে এতিয়া আমাৰ আন একো কাম নাই।

বুঢ়াপাগোহাঁই। যি আদেশ সৰ্গদেৱ।

চক্ৰবৰ্ত্তী। আজিলৈ সজা ভজ কৰা গল।
[সকলোৰে প্ৰস্থান।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

স্থান—গুৱাহাটী, লাচিত বৰকুকনৰ চ'ৰা

কাল—পুৱাবেলা

[বৰকুকন অকলৈ চৰাতে বহি কিবা ভাবি আছে।
দুটা কোটোৱালে গজপুৰীয়াসকল ধৰি আনে।]

বৰকুকন। কোটোৱালহঁত। এইজনী কাক ধৰি আনিছ ?

১ম কোটোৱাল। দেউতা। এইজনী উজনি গৰগাঁৱৰ মানুহ হেনো। বুজৰ সময়ত তাইৰ গিৰিয়েকেৰে সৈতে তাই হেনো এই কাললৈ আহিছে। তাইৰ গিৰিয়েক হেনো এহেজাৰ বণুৱাৰ ওপৰত হাজৰিকা। তাইৰ কথা গঁচা বুলি আমাৰ মনে নধৰে। এইৰ দৰত ডালেমান চোৰাই মাল ওলাইছে দেউতা। চিপাহীৰ চোলা, পাণ্ডবি, টুপি, কৰ-বন্ধ, কাটিন্দ্ৰ, ৰূপৰ আৰু পিডলৰ টোকা, সোণৰ আঙঠি, পচিৰীয়া মজা মানুহে পিন্ধা কাপৰ কাঁৰীয়া, পাটচাৰ নামৰ মোহৰ মৰা ৰূপ ইত্যাদি। এইবোৰ বস্ত্ৰ তাই কৰ পৰা পালে বুলি স্মৰিলে, তাই কিবা বেবেবিৰাং কথা হয়, আমি একো বুজিব নোৱাৰোঁ। দেখাতেই তাই এইবোৰ বুজৰ চিপাহীৰ চুৰ কৰা বস্ত্ৰ।

গজপুৰীয়াসকল (কোটোৱালক)। কোনটো চিপাহীৰ বস্ত্ৰ ? হেৰ কোনটো চিপাহীৰ বস্ত্ৰ ?

২য় কোটোৱাল। বুজন্ত বৰা চিপাহীৰ বস্ত্ৰ।

গজপুৰীয়াসকল। বৰা চিপাহীৰ বস্ত্ৰ বৰি বৰা

চিপাহীৰ বস্ত্ৰ ! তই জীয়া চিপাহী, তোৰতো নহয়। দেউতাৰ আগত গোচৰ দিব লাগে যদি যাৰ বস্ত্ৰ সি আহি গোচৰ দিয়কহি। তই দিবৰ কোন ? (বৰকুকনলৈ চাই আঁঠু কাটি হাতযুৰি) বৰকুকন দেউতা ধৰ্ম্মৰ বজা, পৃথিৱীৰ গৰাকী। মই বৰ মানুহৰ পৰিবাৰ। ডাঙৰ লোকৰ ঘৈণী, পৰদেশত মোৰ বৰ-ভেশ হৈছে দেউতা। নহলে যাক এইদৰে ইহঁতে ধৰি আনি ল'ব কৰে। দেউতা পৃথিৱীৰ গৰাকী, অনাধৰ নাথ, বজা-পাটহা। দেউতাই এই দুখীয়া অনাধৰীৰ এই গোচৰৰ বিচাৰ নকৰিলে আক কোনে কৰিব দেউতা ?

বৰকুকন। হেৰ তোৰ গিৰিয়েবৰ নাম কি ?

গজপুৰিয়ানী। দেউতা। তেওঁকে গজপুৰীয়া সেনাপতি হাজৰিকা বোলে। উজনিৰ গজপুৰীয়াৰ বজাৰ পৰা প্ৰজালৈকে নজনা মানুহ নাই দেউতা ঈশ্বৰ। তেনেজনৰ তিক্ততাৰ পৰদেশত কেলহুৱা কোটোৱালৰ হাতত এই দশা। যিজন লোকৰ, বৰুৱা কুকন ডা-ডাঙৰীয়াৰে সদায় লেনদেন, কাৰবাৰ, মিলজোল, সেইজনৰ ঘৈণীয়েকক ইহঁতে এনেকৈ এই বঙালৰ দেশত পাই ল'ব কৰিছে দেউতা। (চকুলো টুকি কালে)

বৰকুকন। তই সেই হাতী বেন শকত মানুহটো গজপুৰীয়াৰ ঘৈণীয়েক নে ?

গজপুৰিয়ানী। হয় দেউতা। বেটা তেখেতৰে পৰিবাৰ।

[গজপুৰীয়াৰ প্ৰবেশ।]

গজপুৰীয়া (আঁঠু লৈ)। দেউতা ঈশ্বৰ। গজপুৰীয়া হাজৰিকাৰ বিদেশত এই অপমান। মই ঘৰত নথকাত ইহঁতে মোৰ ঘৰত অধিকাৰ প্ৰবেশ কৰি মোৰ তিক্ততাজনীক চোৰ বুলি ধৰি আনিছে। দেউতা ঈশ্বৰ। মই ইহঁতৰ ওপৰত হৰ্মতৰ দাবি কৰি দেউতাৰ আগত গোচৰ কৰিছোঁ। দোহাই ধৰ্ম্মাৱতাৰ। দেউতাই বিচাৰ কৰক। দেউতাৰ অনুগ্ৰহতে আয়ুকাই এহেজাৰ কাঁৰীৰ ওপৰত হাজৰিকা হৈ সেনাপতিগিৰি কৰি সিদিনা যুঁজত হেজাৰে হেজাৰে বঙালক কচু কটাদি কাটিলোঁ। বঙালৰ সেনাপতি ফিক্কাৰ্জাৰ সন্মুখ হৈ তয়াময়া বণ কৰি তাক গৰুৰ পৰাৰে বান্ধি খুলি তহিল কৰিলোঁ। এনেটোৰ ঘৈণীয়েকৰ গাত আজি কুকুৰকলনী কোটোৱালে হাত লগায়। মোৰ ঈশ্বৰ। দেউতা। বন্দীয়ে ইহঁতৰ ওপৰত দহ হেজাৰ ৰূপৰ দাবি কৰি দেউতাৰ ওচৰত হৰ্মতৰ গোচৰ এতিয়াই কৰু কৰিলোঁ। দেউতা প্ৰজাপালক, ধৰ্ম্মাৱতাৰ, সেই গোচৰ দেউতাই শুধি লাগে। দোহাই ধৰ্ম্মাৱতাৰ।

[প্ৰিয়বানৰ প্ৰবেশ।]

বৰকুকন। বৰবোপা ! এইটো কোন তই চিনি পাৰ নে ?

প্ৰিয়বান। পাওঁ দেউতা। এইটো গজপুৰীয়া হাজৰিকা। সিদিনাৰ যুঁজত হাজৰিকাই বৰ বিক্ৰম দেখুৱালে দেউতা।

গজপুৰীয়া। ডেকাকুকন বোপাদেউতাই মোৰ কথা সকলো জানে।

(প্ৰিয়বানে ইচ্ছিতেবে গজপুৰীয়াক মনে মনে থাকিবলৈ কয়।)

গজপুৰীয়ানী (কোটোৱালক)। পোক-লগাইত ! শুন, হেৰ শুন !

বৰকুকন। সেইজনী ইয়াৰে ঘৈণীয়েক নে ?

প্ৰিয়বান। হয় দেউতা। দেউতাক জনাই মই এই গজপুৰীয়াকে এহেজাৰ কাঁৰীৰ ওপৰত হাজৰিকা পাতি লৈ আহিছিলো।

গজপুৰীয়ানী (কোটোৱালক)। হতাহিৰী-হোৱাইত। মই কাৰ ঘৈণীয়েক শুনিলি এতিয়া ?

গজপুৰীয়া (ঘৈণীয়েকক)। তই মনে মনে থাক।

গজপুৰীয়ানী (কোটোৱালক)। শুনিলি, গৰিহাৰোৱাইত ? বোলোঁ শুনিলি এতিয়া ? তইতে কাৰ ঘৈণীয়েকক চোৰ বুলি ধৰি আনিছিলি অ' ?

বৰকুকন (হাঁহি)। মই সকলো বুজিলোঁ। কোটোৱাল। এইক তাইৰ ঘৰত থৈ আহগৈ। তাইক তইতে আক সিগদাৰি নকৰিবহঁক যা। (কোটোৱাল আৰু গজপুৰীয়ানীৰ প্ৰস্থান) হেৰ গজপুৰীয়া হাজৰিকা। তইনো কেনেকৈ ফিক্কাৰ্জাক বন্দী কৰিলি বুলিলি ? মোৰ বৰবোপা প্ৰিয়বানেহে কৰিছিল ?

গজপুৰীয়া। দেউতা ঈশ্বৰ। ময়েই প্ৰথমতে ফিক্কাৰ্জাক বন্দী কৰাটো সঁচা। কিন্তু সি বৰ টেঙৰ বঙাল, দেউতা। মোৰ হাতৰ পৰা কেনেকৈ পুলকি গল কব নোৱাৰোঁ, কিন্তু গল। ডেকাকুকন দেউতাৰ হাতত বন্দী হোৱাটোও সঁচা। এতেকে দেউতা ঈশ্বৰ। তাক বন্দী কৰাৰ মান্যৰ ভাগ এই দুখীয়াৰো পাব পাৰে। এই বঙালবোৰ বৰ টেঙৰ দেউতা ঈশ্বৰ। দুখীয়া মানুহৰ হাতত বন্দী হোৱাটোকে বৰলোকৰ হাতত বন্দী হোৱাটো বৰ মানৰ কথা বুলি নিহঁতে বৰ জানে। দেউতা ঈশ্বৰ। নতুবা মই দুখীয়াৰ হাজত বন্দী হৈও, কিন্তু পুলকি লৈ

আকৌ ববলোকৰ হাতত বন্দী হ'লগৈ কিয় মোৰ
দেউতা ঈশ্বৰ ?

ববকুকন (হাঁহি)। বুজিলোঁ এতিয়া। তই
বব টেঙৰ বুঢ়া।

গজপুৰীয়া। হয় দেউতা ঈশ্বৰ। মোৰ বুঢ়া
বুলি অৰ্ধাতি এটা আজিকালি ওলাইছে। মোৰ ববৰ
বৈশীজনীয়েও মোক বুঢ়া বুলি পেলনীয়া কৰিবলৈ
ধৰিছে। দেউতাইও এতিয়া মোক বুঢ়া বুলিলে।
বই কিন্তু বুঢ়া হোৱা নাই দেউতা ঈশ্বৰ। আৰু
দেউতা ঈশ্বৰ। মোৰ নিচিনা হোজা মানুহ এটা এই
জগততে নাই। নহলে মোক বঙালে ধৰি আঁঠুত,
পিঠিত, হাতত, ভৰিত, বতে পায় ততে তবোৱাল
আগেৰে খুচিবলৈ নেপালেহেঁতেন। মোৰ তলতীয়া
চিপাদাৰ, হাৱলদাৰ টকক চোকোবাইতে বঙালৰ
গোন্ধ পায়েই পলাই কাট মাৰিলে। দেউতা। বই
চিৰা মানুহ দেখি যুঁজ কৰি মৰিমজি ৰাইল হলোঁ।

(ববকুকনে গজপুৰীয়াৰ কথা শুনি বিচিক্
বিচিক্ কৰি হাঁহে।)

প্ৰিয়বাৰ। হৈছে, আৰু তোৰ বক্তৃত্তা নেলাগে।
যা এতিয়া। বাক আকৌ এইবাৰ যুঁজত তই কি
কৰ দেখা যাব।

গজপুৰীয়া। পাটছাৰ ৰামসিংহ সেনাপতি
আহিছে বুলি শুনিছোঁ। ৰামসিংহ মোৰ ভাগত পৰিল।
ডেকাকুকন বোপা দেউতা। আপোনাৰকলে
ৰামচিঙক নুচুবই। বই আগেয়ে কৈ ধলোঁ। (বব-
কুকনক—হাত বুৰি) দেউতা ঈশ্বৰ। এইবাৰ ৰামসিংহ
সেনাপতিক বন্দীয়ে ধৰি হাতে-ভৰিয়ে লোৰ শিকলিৰে
বাধি দেউতাৰ চৰণত পেলাই দি বক্চিচ লবেই লৰ।

ববকুকন (হাঁহি)। বাক লৰি যা।

[গজপুৰীয়াৰ প্ৰস্থান।]

আঁৰকাপোৰ

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

স্থান—গবৰ্গাও, বজাৰ বৰচ'ৰা

কাল—আবেলি

[চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ আৰু সভাসদসকল। বিক্ৰম
কাকতীয়ে লাঠিত ববকুকনৰ পৰা অহা
চিঠি এখন পঢ়ি বজাৰ স্তলৰ।]

শ্ৰীশ্ৰীবাৰ

শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীহাৰাধিবাৰ চক্ৰবৰ্ত্তীসিংহ
স্বৰ্গদেৱ প্ৰতিপালক গুণৈকসিদ্ধেশ্বৰাশিবিমণ্ডিত,
শত্ৰুকৰকাৰী, প্ৰবলপ্ৰতাপপৰিবাৰোজনভেদস্বৰ্গ-
দেৱমহানহোত্ৰপ্ৰতাপেশ্বৰ—

পত্ন্যঃ সৰাচাৰ এহি। ইতিপূৰ্বে দৃঢ়মুখে
স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞা শুনি আৰু পত্ন্য পাঠ কৰি, পাটছাৰ
সেনাপতি ৰামসিংহৰে সৈতে কৰিবৰ নিমিত্তে বুঢ়ৰ
সকলো আয়োজন সন্মাপন কৰা হৈছে। স্বৰ্গদেৱৰ
আজ্ঞামতে ৰামসিংহৰ ওচৰলৈ কটকী পত্ৰিয়াই ডেউৰ
আগমনৰ উদ্দেশ্য কি স্থিতি পঠোৱা হৈছে। গুৱাহাটীৰ
কেইওকালে যি গড় আছিল, তাক ভালকৈ বেৰানড
কৰি দৃঢ় কৰা হৈছে। গড়ৰ ঠায়ে ঠায়ে
সেনাপতিবিলাকৰ কোঠ বহুওৱা হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ
দক্ষিণ পাৰে—অমৰাভূমিৰ পৰা পাণ্ডুলৈকে শুইবেলা
বৰগোহাঁই কুকনক, বহোৱা বুকুৰৰ পৰা কান্ধাখ্যৰ
পশ্চিম বহিৰ্ভাগলৈকে বাইদীয়া ৰাজখোৱাক,
দুৱাৰ-গৰিলাত সোলাকাৰীয়া বন্দা লাঠিয়ক,
পাৰৰো পাৰ পৰা ধেনুখীৰোৱালৈকে বাককিয়াল
বৰগোহাঁইক, গোটা আলিৰ পৰা অম্বৰ আলিৰ
মূলৈকে নেওগ হাজৰিকাক, অম্বৰ আলিত
কল্লাবৰীয়া গোহাঁই কুকনক, অম্বৰ আলিৰ দক্ষিণ
পৰ্বতত মৰাতিখোৱা বৰচেতিয়াক, উষাহৰণ পৰ্বতত
জাতিচন্দন গোহাঁইক, ওভোতামিনলুৰ বাটত শলগুৰীয়া
ৰাজখোৱা চক্ৰপাণিক ধৈ, লগত বীতিমতে সৈন্য-
সামন্ত দি, প্ৰতি বাৰ বেওঁএ একোটা বৰহিলৈ যা
বৰতোপ পতা হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে—জুৰি-
য়াৰ পৰা শৰাইঘাটলৈকে বৰঅভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা
শেন গোহাঁইক, শৰাইঘাটত বাজু অভয়পুৰীয়া ৰাজ-
খোৱা, লাঠিয়া-পৰ্বতত বাঁহগৰীয়া বুঢ়াগোহাঁইক
লাঠিয়াৰ পৰা চিলা পৰ্বতলৈকে বিবি সলিকৈ কুকন
আৰু নেওগ হাজৰিকাক, সেনুৰীঘোপাৰ পৰা
ধৰাধৰীয়া আলিলৈকে দিহিডীয়া ৰাজখোৱাক,
বংমহলত পেলন চাৰিডীয়া কুকনক, বংমহলৰ পৰা
কানাই বৰশীৰোৱা শিললৈকে বলাগোহাঁই গজপুৰীয়া
ৰাজখোৱাক, চাহবুকুজত ৰূপ সলিকৈক, কুম্ভাৰ
বৰপাত্ৰগোহাঁই আৰু বাইদীয়া ৰাজখোৱাক ধৈ,
নিয়মমতে সৈন্যসামন্ত দি, কোঠ পাতি, বাৰ বেওঁএ
বাৰ বেওঁৱে একোটা বৰহিলৈ বহুৱা হৈছে। কানায়ন
টোৱা, জুম্ব, গম্ভিয়া-জুম্ব, কেচাই পহলডি, পাখৰ-
কলাই যত যি লাগে, দি সৈন্যবিলাকক সাজু কৰি
খোৱা হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীত, উত্তৰ পাৰে
দিহিডীয়া ৰাজখোৱাক আৰু বুঢ়াগোহাঁই কুকনক,
দক্ষিণ পাৰে শলগুৰীয়া ৰাজখোৱা, টঙু ৰাজখোৱা
আৰু কলকু নেওগক বধা হৈছে। স্বৰ্গদেৱৰ বন্দী
সপুত্ৰে ইটাখুনিৰ নামনিও আঠোঁ।

এতিয়া ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাৰ ওপৰত ফলাফলৰ ভাব ।
সৰ্গদেৱৰ বিশ্বাসী ভূতা
শ্ৰীলাচিত বৰকুন

চক্ৰবৰ্ত্ত । নিশ্চয় ঈশ্বৰৰ ওপৰত এতিয়া
সকলো নিৰ্ভৰ ।

[দূৰবীৰৰ প্ৰবেশ ।]

দূৰবীৰ (আঁঠু লৈ) । সৰ্গদেও ঈশ্বৰ । দুটা
টেকেলাই এটা মানুহক ধৰি লৈ আহিছে । সিহঁতে
তাক সৰ্গদেৱৰ আগলৈ আনিব খোজে ।

চক্ৰবৰ্ত্ত । আনক ।

[দূৰবীৰৰ প্ৰস্থান । দুটা টেকেলা আৰু এটা ডেকা ল'ৰাৰ
প্ৰবেশ । টেকেলা দুটাই তাক ধৰি আনে ।]

চক্ৰবৰ্ত্ত । কি হল ? ইয়াক ধৰি আনিছ
কিয় ?

টেকেলা (আঁঠু লৈ) । সৰ্গদেও ঈশ্বৰ । ই
কাঁৰীৰ লেখৰ পৰা বাহিৰত থাকিবৰ বুদ্ধি কৰি চৈধ্য
বছৰীয়া বুলি কৈছিল । ইয়াৰ এনে দুটালি বুদ্ধি
সৰ্গদেও । ই চুৰিয়াকে নিপিন্ধিছিল । এতিয়াহে
আমি ইয়াক চুৰিয়া পিন্ধাই ইয়ালৈ আনিছোঁ ।
সেইদেখি ইয়াক ধৰি অনা হৈছে সৰ্গদেও ঈশ্বৰ ।
এনেকৈ কাঁকি দি থকা আমি আৰু গোটাচেৰেক
পাইছোঁ । দুই-চাইটাক ধৰি আনি শাস্তি নিদিলে
নহয় বুলি বশীৰত ভাবিছোঁ, সৰ্গদেও ।

চক্ৰবৰ্ত্ত । (ডেকা ল'ৰাটোক) হেৰ তোৰ বয়স
কিয়ান ?

ডেকাল'ৰা (আঁঠু কাঢ়ি, কালি কালি) । চৈধ্য
বছৰ, সৰ্গদেও ঈশ্বৰ ।

চক্ৰবৰ্ত্ত (নিচিকিয়াই হাঁহি) । অৱশ্যে তাতে
৬৭ বছৰ যোগ দি চৈধ্য বছৰ । (টেকেলাক) ইয়াক
চৰতাবে চাৰি কোব মাৰি কাঁৰীৰ লেখত সন্মাই
দে । আৰু বাক এনেকুৱা পাবি ধৰি লৈ আহিবি ।

টেকেলা । যি আদেশ সৰ্গদেও ঈশ্বৰ ।

চক্ৰবৰ্ত্ত । আজিলৈ গতা ভজ কৰা গল ।

[প্ৰস্থান ।]

শ্বিতীয় দৰ্শন

স্থান—গুৱালকুচিৰ নামনি, বামসিংহৰ কোঠ

কাল—পুৱা

[বামসিংহ, নচবৰ্ত্তা, বাইৰামদেও, ৰচিতৰ্ত্তা
আৰু বৰকুনৰ কটকী ।]

বামসিংহ । দূত । জোনাৰ মালিক নাচিও

বৰকুনৰে মোটল স্মৃতি পঠিয়াইছে যে মোৰ অসম
দেশলৈ এইদৰে অহাৰ উদ্দেশ্য কি ? তুমি কবাকৈ
যে পূৰ্বে আলিয়াবৰ্খা আৰু মোমাইতামূলী বৰকুনৰ
ভিতৰত যি সন্ধি হৈছিল, সেই সন্ধিত অসমৰ আলি
আৰু বৰনদীকে অসম ৰাজ্য আৰু বাদছাৰ ৰাজ্যৰ
সীমা বন্ধ হৈছিল । সেই সন্ধিমতে গুৱাহাটী আমাৰ
বাদছাৰ ৰাজ্যৰ ভিতৰ । এতেকে গুৱাহাটী তেওঁ-
লোকে আমাক এৰি দিয়ক । নহলে দুই-ষৰীমান
ৰুজিও চাব পাৰে । আৰু তালৈকো যদি তেওঁলোকৰ
তীব-বন্দুক নাই, তেওঁ আমাক খুজিলেও আমি দিব-
পাৰোঁ ।” কি বোলা নচবৰ্ত্তা ?

নচবৰ্ত্তা (মূৰ দুপিয়াই) । জোনাৰ ।

বামসিংহ । দূত । আৰু কৰা, তেওঁলোক
হিন্দুস্তানৰ চুক এটাৰ গাতত সোমাই আছে । সেই-
দেখি দিল্লীৰ ৰাজছাৰ প্ৰতাপৰ ধৰৰ তেওঁলোকে
একো নাবাৰে । তেওঁলোকক গাতৰ ভিতৰৰ পৰা
টানি বাহিৰলৈ উলিয়াই অনপ পোহৰ দেখুৱাবৰ
নিমিত্তে বাদছাই মোক পঠিয়াই দিছে । (বাইৰাম-
দেৱে হাঁহে)

নচবৰ্ত্তা (মূৰ দুপিয়াই) । জোনাৰ ।

কটকী (চেলাম কৰি কয়) । বোৰোঁ
এতিয়া গেলা গপ মাৰি থাকাইক । পিছত
কাচুটি এৰি পলাবলগীয়া নহলেই ভাল ।

বাইৰামদেও । কি কৈছা, আমি বুজিব পৰা
ভাষাত নোকোৱা কৈলৈ ? ভয় নকৰিবা ।

কটকী । কৈছোঁ বোৰোঁ তোমালোকৰ
কাচুটিত পোন্ধ নোথাকেই । সেইদেখি লৰৰ বেগত
এৰি পলাবলৈকো সুবিধা হব ।

বামসিংহ । দূত । তুমি কি কৈছা, আমি
বজাকৈ কোৱা । আমাৰ আগত একো ভয় কৰিবৰ
আৱশ্যক নাই ।

নচবৰ্ত্তা (মূৰ দুপিয়াই) । জোনাৰ ।

কটকী । হজুৰ । মোৰ হিলিভাষাত বৰ দখল
নাই, সেইদেখিহে মুখত আমাৰ দেশৰ মাত ওলাই
পৰে ; ভয় কৰি নহয় । মই হজুবক চেলাম জনাই
বিদায়হে মাগিছিলোঁ ।

বামসিংহ । আচ্ছা যাব পাৰা ।

[কটকীৰ প্ৰস্থান ।]

ৰচিতৰ্ত্তা (বামসিংহক) । জোনাৰ । অসম
মলুককা আদমি বৰা চমতান ।”

নচবৰ্ত্তা (মূৰ দুপিয়াই) । জোনাৰ ।

বামসিংহ । এইদৰে সজাটো পাব নহয় ।